مۇھەممەتئىبلى ھېلىم

قانلىق سۆز

(تارىخىي رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

血迹/买买提力·依力木著. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2005.1
ISBN 7-228-09323-2

Ⅰ.血 … Ⅱ.买 … Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2005)第 010720 号

责任编辑：艾则孜·吐尔迪
责任校对：阿依古丽·沙比提

血迹(维吾尔文)
买买提力·依力木 著

新疆人民出版社出版
(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码:830001)
新疆新华书店发行
安萨尔排版中心排版
乌鲁木齐光彩印刷厂印刷
850×1168 毫米 32 开本 12.75 印张 6 插页
2005 年 1 月第 1 版 2005 年 1 月第 1 次印刷
印数:1—4000

ISBN7-228-09323-2 定价：21.00 元

ئاپتوردىن

ئىنسانىيەت تارىخىنى ئاختۇرساق ئازادلىق، باراۋەرلىك ۋە ھەققانىيەت ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئاچچىق ئىسلار كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان جەڭگاھلارغا ئېتىپ قانغا بويالغان ۋە ئاداققىي تىنىقلىرىدا پۈتۈن قۇدرىتىنى يىغىپ، «ھۇررا» توۋلاپ دۈشمەن ئاكوپلىرىغا ئۆزلىرىنى ئاتقان تالاي شىر يۈرەك قەھرىمانلارنى ئۇچرىتالايمىز. ئۇلارنىڭ باتۇرلۇق قىسسىلىرى تارىختىن بېرى ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ، ھەر بىر ئىنساننىڭ روھىي مەدەتكارى بولۇپ كەلمەكتە.

ئازادلىق ئۈچۈن ئۆلۈمنى مەنسىتمەي، ئادالەت قىلىچلىرىدا سايرام بويلىرىنى قانغا بويىغان يۈرتۇم تۇپرىقىدىن كۆكلەپ چىققان باھادىر ئەزىمەتلەرنىڭ ھېكايىلىرى كۆپتىن بېرى قەلبىمدە گاھ مۇسبەت يىغىسىنى قاينىتىپ، گاھ مۇھەببەت تاشقىنلىتىپ كەلدى ھەم باغرىمنى خۇن قىلغان ئېچىنىشلىق ۋەقەلەر مېنى بىرەر چوڭراق ئەسەر يېزىشقا قىستىدى. شۇ سەۋەبتىن پاك روھىم بىلەن بۇ نازۇك، زىل تېمىنى يورۇتۇشقا نىيەت قىلدىم.

جىددىي زىيارەت قىلىش — ماتېرىيال توپلاش ئۈچۈن قاتىرغانلىرىمدا ئاشۇ قارا يىللاردا ئەرك بايرىقىنى لەپىلدەتكەن پېشقەدەم جەڭچىلەر خاتىرلىرىنى ئاختۇرۇپ، كۆزلىرىدىن ياش، ياق، ياق، قان تۆكۈپ ئەسلىمىلىرىنى سۆزلەپ بەرگەنلىرىدە بەدەنلىرىم توخۇ ئەت بولۇپ، بۇرۇن تۆشۈكچىلىرىم ئاچچىق ئېچىشتى، ئېيتىپ بولماس ئازابلىق

سۆكۈتلەرگە بۆلىنىدىم . . .

تارىخ قان بىلەن يازىلىپ، قان بىلەن يېزىلىدۇ. ئۆز تارىخىنى قانداق يېزىش ھەربىر مىللەتنىڭ ئېتىقاد ۋە ئىرادىسىگە باغلىق. تارىختىن ئىبرەت ئېلىپ، ئۆزىنى تونۇش ھەربىر ياشنىڭ مۇقەددەس مەسئۇلىيىتى. شۇڭا، مەن ئىبرەت ھەقىقەتلىرىنى باشقىلار بىلەن ئورتاقلىشىش، باتۇرلار شەجەرىسىنى كۆلگە ئايلاندۇرۇۋاتقان ۋە ۋەتەن، مىللەت ئالدىدا جاۋابكارلىققا تارتىلماسلىق ئۈچۈن، قولۇمغا قەلەم ئالدىم. ئەگەر قەلەم ئىگىسى تۇرۇپ، بۇنى يېزىشتىن بۇيۇن تولغىسام ئازادلىق ئۈچۈن قان تۆككەن ئەرك سۆيەر جەڭچىلەرنىڭ روھى قورۇنۇپ، گۆرىدە تىك ئولتۇرىدىغاندەك ۋەھىمىلىك خىياللار مېنى ئۆزىگە يەم قىلىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. . . دەرھەقىقەت، ئۇلارنىڭ باسقان قانلىق ئىزلىرى شۇنداقلا كۆمۈلۈپ كەتمەيدۇ! ئۇلارنى خەلق ھامان ئەسلەپ تۇرىدۇ.

مەزكۇر رومانىنىڭ «قانغا بويالغان سايرام» ناملىق رومانىدىكى بەزىبىر ئىگىدارچىلىق داۋاسى بولغان ماتېرىياللار چىقىرىۋېتىلگەندىن كېيىنكى قېيىقالغان ماتېرىياللىرىم، يېڭىدىن توپلىغان تارىخىي قىممىتى يۇقىرى، مەزمۇنى مول تارىخىي ماتېرىياللار ۋە شامالخان ھەققىدىكى ئىلگىرى ئېلان قىلىنغان «ئەۋلىيا» ناملىق ھېكايەمنى ئاساسىي مەنبە قىلىپ، ئەينى دەۋردىكى تارىخىي رېئاللىققا ئۇيغۇن ھالدا يېزىپ چىقتىم. ئەسەرگە «ئەۋلىيا» ناملىق ھېكايىنى كىرگۈزۈشىمدىكى سەۋەب: شامالخان ئوبرازىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈش، خاراكتېرىنى تولۇق ئېچىپ بېرىش ئۈچۈندۇر. چۈنكى، كىچىكىمدىن تارتىپ شامالخان ھەققىدە نۇرغۇن ھېكايىلەرنى ئاڭلىغاچقا، ئۇنىڭ ئوبرازى قەلبىمنىڭ چوڭقۇر قاتلىرىغا

سىڭىپ كەتكەن، ئۇنىڭغا نىسبەتەن يۈرىكىمدە ھەر زامان مۇھەببەت تاشقىنلايدۇ، ئۇ ھەقتە قانچە كۆپ قەلەم تەۋرەتكەنسېرىم قەلبىم شۇنچە نۇرلىنىدۇ، روھىم شۇنچە كۆتۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ چېكىسىگە گۈل قىسىپ، توپلىق يولدا ناخشا ئېيتىپ كېتىپ بارغان كۆرۈنۈشى پەقەت كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. . .

مەزكۇر رومانىمنى رويابقا چىقىرىشتا مېنى يازما ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەن ئەخمەت تۇردىيوف، نۇرمۇھەممەت توختى ئاكىلارغا، ئاغزاكى ماتېرىيال بىلەن تەمىن ئەتكەن مۇھەممەت قارى ھاجىم، مۇھەممەت، ياسىن سابىر، ئابدۇقادىر، ئەبەيدۇللا، ئىسمائىل، ئابدۇرېھىم مۇجاك، ئىمامھەسەن، سادىق. . . ئاكىلارغا تەشەككۇر بىلدۈرۈش بىلەن بىرگە «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى» دىكى مەن ئەسلىمىلىرىدىن پايدىلانغان مۇئەللىپلەرگىمۇ كۆپتىن - كۆپ رەھمىتىمنى ئىزھار قىلىمەن. چۈنكى بۇلار ۋ. گ. يانىڭ مۇنۇ سۆزلىرى بويىچە ئىش تۇتتى: «ئەگەر كىشى ۋولقان ئېتىلىپ ئۆز يېزىسىنى ۋەيران قىلىۋاتقانلىقىنى، مەزلۇم خەلقنىڭ زوراۋان ھاكىمغا قارشى قوزغىلىڭىنى ياكى نامەلۇم ۋە باشباشتاق خەلقنىڭ ئۆز ۋەتىنىگە باستۇرۇپ كىرىۋاتقانلىقىغا ئوخشاش پەۋقۇلئاددە ۋەقەلەرنى كۆرسە، بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يېزىپ قالدۇرۇشى كېرەك. ئەگەردە ئۇ ھېكايە سۆزلىرىنى قەلەم ئۇچى بىلەن تىزىش سەنئىتىدىن خەۋەرسىز بولسا، ئۆز ئەستىلىكلىرىنى تەجرىبىلىك بىر قەلەمكەشكە سۆزلەپ بېرىشى كېرەك، قەلەمكەش بۇنى ياخشى قەغەزگە يېزىپ، نەۋرە - چەۋرىلىرىگە قالدۇرسۇن.» ۋ. گ. يانىڭ بۇنىڭغا ئۇلاپ ئېيتقان مۇنۇ سۆزلىرى ئۇلارنىڭ ئالىيجاناب پەزىلەتلىرىگە يات:

«ئاجايىپ ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈرگەن تۇرۇقلۇق بۇ ھەقتە سىر ساقلاپ ئۆتۈپ كەتكەن كىشى، ئۆلۈمنىڭ سوغ قوللىرى بېشىغا تېگىپ تۇرغان ھالىتىدە خۇددى قىممەتلىك بۇيۇمىنى چاپانغا ئوراپ چوڭقۇر يەرگە كۆمۈۋەتكەن بېخىل ئادەمگە ئوخشايدۇ.»

بۇ ئەسىرىم خەلقىمنىڭ مەنىۋى تەشنالىقىنى قاندۇرۇشتا بىر تامچە سۈنىڭ رولىنى ئويناليسا، تارتقان مۈشەققەتلىرىم ئارماندا ئۆكسۈپ قالماس، قەلبىم بەختتىن نۇر ئىمەر دەيمەن. . .

مەزكۇر رومانىمنى خاتالىقلاردىن مۇستەسنا دېيەلمەيمەن. ئۆتكۈر ئەپەندى ئېيتقاندەك: «كەم يېرىنى كېيىنكىلەر تولدۇرار، خاتاسىنى كۆپچىلىك تۈزىتەر.»

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە		1
بىرىنچى باب	ئۇيقۇدىكى زېمىن	5
ئىككىنچى باب	قانسىرىغان تۈپراق	32
ئۈچىنچى باب	ئاي تۈتۈلدى	57
تۆتىنچى باب	خەيرلىك كېچە	71
بەشىنچى باب	ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك ـ پوك	83
ئالتىنچى باب	ئېتىقاد ئۈچۈن	112
يەتتىنچى باب	قېنىشمىغان يۈرەكلەر	138
سەككىزىنچى باب	بەخت چاقىرىدۇ	162
توققۇزىنچى باب	قاغىنىڭ كۆڭلىمۇ قارا	174
ئونىنچى باب	يورۇغان ئەقىل	195
ئون بىرىنچى باب	قايىسەن باھار	205
ئون ئىككىنچى باب	ئىبلىس تىپىرلايدۇ	222
ئون ئۈچىنچى باب	تاڭ ئالدىرىتىدۇ	246
ئون تۆتىنچى باب	ئېغىر تىنىقلار	258
ئون بەشىنچى باب	ھايات سىنىقى	289
ئون ئالتىنچى باب	غەشلىك ۋە غېرىبلىق	302
ئون يەتتىنچى باب	تەشنا قەلب	339
ئون سەككىزىنچى باب	جەڭگاھتىكى قىيامەت	353
ئون توققۇزىنچى باب	نىدالىق ئارمانلار	392
خاتىمە		397

مۇقەددىمە

سايرام كۆلى ئۆزۈك كىچىك دەردىك تولا،
داۋالغۇيسەن، ساھىللاردىن تاشالمايسەن.
ئەتراپىڭنى قورشىۋالغاچ ئېگىز تاغلار،
ئۇمتۇلمىسەن، داۋانلاردىن ئاشالمايسەن.
— مەمتىلى (تەۋپىق) ئەپەندى

بۇ مۇقەددەس ئانا تۇپراقتا يورۇق بىر تاڭ ئۇچۇن قان تۆكۈپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئاتىغانلارمۇ، ئەزىز جانلىرىدىن ئايرىلغانلارمۇ بولغان، تارىخ بۇلارنى مەڭگۈ ياد ئېتىدۇ. ئانا زېمىنىڭ ھەر سىقىم تۇپراقلىرىدا ئۇلارنىڭ نۇرلۇق سىيماسىنى ۋە يارقىن ئىزلىرىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئۇلۇغۋار ئوبرازى ئەسىرلەر قوينىدا مەڭگۈ تاشلاردەك ئەبەدىي ياتىراپ تۇرىدۇ.

قەدىمىي ئىزلارنىڭ جانلىق شاھىتى بولغان بۇ ئانا زېمىن ئۆزى پەپىلەپ ئۆستۈرگەن، ئۆزى ئۇچۇن قان تۆككەن باھادىر ئوغلانلىرىنى ھەر ۋاقىت ياد ئېتىدۇ، ئۇلار ئۇچۇن ياش تۆكىدۇ.

تارىخ ئادالەت ۋە ھۆرلۈكنىڭ قۇربانى بولغانلارنى ئۆزىنىڭ ئالتۇن بەتلىرىدە مەڭگۈ ياتىرىتىپ تۇرىدۇ. چۇنكى، ئۇلار مېھرىبان ئاتا - ئانىلىرىدىن، سۆيۈملۈك پەرزەنتلىرىدىن، شېرىن سۆزلۈك ياردىن... ئايرىلىپ ۋەتەن خەلق ئۇچۇن ئۆزلىرىنى قۇربان قىلغۇچىلار ئەمەسمۇ؟!... بۇلارنى

ئۇنتۇشنى تارىخ خائىنلىق دەپ بىلىدۇ. نى - نى مەرد ئەزمەتلىرىمىز، شىر يۈرەك ئوغلانلىرىمىز قەبرىسىز كەتكەن بولسىمۇ، تارىخ ئۇلارغا ئالتۇندىن يوپۇق يېپىپ، ئۆز قەلب تۆرىدىن ئورۇن بېرىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئويلىماي، خەلق ئازادلىقى، يورۇق تاڭ، يېڭى ۋەتەن ئۈچۈن ئۆزلىرىنى يامغۇرەك يېغىۋاتقان ئوقلارغا، دۈشمەنلەرنىڭ پوتەي، ئاكوپلىرىغا ئاتقانلار ئىدى.

بۇلارنىڭ زەپەر ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ كېلىشلىرىنى ھەر ناسىزىدا تىلەپ، كۈتۈپ تۇرغان قەدىردان ئاتا - ئانىلىرى، بالىلىرى، سۆيۈملۈك يارى، قوۋم - قېرىنداشلىرى بار ئىدى. ئۇلار بۇلارنىڭ يوللىرىغا زارىقىش ئىلكىدە قاراپ، كۆزلىرى تېشىلگۈدەك بولاتتى. ئۇلارغا خۇدادىن ئامان - ئېسەنلىك تىلەيتتى.

ئۇ نېمىدېگەن ۋەسۋەسىلىك قارا كۈنلەر، تاڭ ئاتماس تۇنلەر ئىدى - ھە. ئاھ، باھارغا چاقىقغان يۈرەكلەر!

تاڭ تېخى ئاتمايۋاتاتتى. زىمىستان قىش ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىپ، زېمىننى مۇزلاتقانىدى. مۇز قاتقان بىر دەريا ئاستىدا، شىلدىرلاپ ئاققان سۇلار مۇڭلۇق بىر كۈيدە باھارنى چىللاۋاتاتتى. ئۇنىڭ كۈيىدىن زېمىنىدىكى ھەممە قايغۇ - ئازابلار تېمىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چىڭقىلغان يۈرىكى ئاخىر ناخشىسىنى ئۆزگەرتتى... مۇزلار غاراسلاپ يېرىلدى. ئانا دەريا شىددەت بىلەن مۇزلارنى قاياقلارغىدۇر ئېلىپ قاچتى. لەرزان شامال يۈزلەرنى سىيپاپ ئۆتۈپ، باھاردىن شەپە بەردى. لېكىن، باھار كەلمەيۋاتاتتى. باھار ئۈچۈن قان - قان بولغان يۈرەكلەر تەشنالىقتا قاغجىرايتتى.

قاراڭغۇلۇق بارا - بارا تارىيىپ، سۈبھى ئۆز جامالىنى

كۆرسەتتى. لېكىن، قۇياش چىقمايۋاتاتتى. سۈبھىگە تەلمۈرگەن كۆزلەرنىڭ قۇياشنىڭ چىقىشىغا نىسبەتەن ئۈمىدى بار ئىدى. شۇ ئۈمىد ئۇلارغا قايتا جان ئاتا قىلىپ، سولغان، زەئىپ ۋۇجۇدىنى يېڭى ھاياتىي كۈچ بىلەن ياشارتماقتا ئىدى.

زېمىن سىلكىندى! قارا بۇلۇتلار باسقان ئاسمانىنىڭ بىر تەرىپى سۈزۈلۈشكە باشلىدى.

مۇزلىغان تەنلەر، مۇزلىغان زېمىن، چىڭقىلغان تاغلار، ئېغىر ھەسرەتلەردە ئېغىر ئاققان دەريا ئەمدى سەل ئۆزگە كەلگەندەك بولدى. ئۇ ئەمدى ئۆزىنى تونۇۋاتاتتى.

باتۇر ئوغلانلارنىڭ ئېتىنىڭ تۇياقلىرى ھەممە يەرلەردە توپا توزۇتۇپ ئۆتۈۋاتاتتى.

چاقماق دەھشەتلىك چېقىپ، گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىدى. زېمىن لەرزىگە كەلدى. مۇگدىگەن كۆزلەر چۆچۈپ ئويغىنىشتى. زېمىن مۇگدەك باسقان كۆزىنى ئۇۋۇلماقتا ئىدى.

شىر يۈرەك باتۇر ئەزمەتلەرنىڭ ئازادلىق يولىدا ئويناتقان قىلىچلىرى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەققانىيەت تايىقى نىل دەرياسىنى ئىككىگە بۆلۈۋەتكەندەك دۈشمەن توساقلىرىنى بۆسۈپ ئۆتەتتى، ئۇلارنىڭ تۆكۈلگەن قانلىرى سايرام كۆلىنى لەيلىنىڭ پاك قول ياغلىقى مەجنۇننىڭ چىن مۇھەببەت سۈيىدە سۇغىرىلغان قېنىدا بويالغاندەك بويىلىپ ئالتۇندەك يالتىراپ، ئۆلمەس بىر ھەقىقەتنى چاقنىتاتتى. جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ئۇلار ئەمدىلەتىن ھېس قىلىشۋاتاتتى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ تومۇرلىرىدىكى قان تاشقىنلاپ، كۆزلىرىنى بەختىيار بىر تۇرمۇش چاقنىتىپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇلار بۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن كېچىشكە رازى.

ئۇلارنىڭ ئويلايدىغىنى ئۆزلىرى ئەمەس، بەلكى ئەۋلادلارنىڭ كېلەچىكى ئىدى.

خورلۇققا تولغان مۇدھىش بىر ھايات ئۇلارنى ئەنە شۇنداق ئەسەبىيلەشتۈرۈۋەتكەن. ئۇلار ئەۋلادلارنىڭ بويۇن قىسىپ يۈرۈشلىرىنى، بېتىملىك ئاسارىتىدە زار - زار يىغلاشلىرىنى، ئۆزلىرى تارتقان كۈلپەتلەرنى تارتىشنى خالىمايدۇ. ئۇلارنىڭ پۈتىغا كىرگەن تىكەن يۈرىكىگە سانجىلغان تىكەن بىلەن باراۋەر. ئۇلار ئۆچۈن بۇلار جانلىرىنى ئالىقانغا ئېلىپ، باشلىرىنى قولتۇقىغا قىسىپ، سايرامنى قانغا بويىماقتا... قۇياش، ئاھ قۇياش نۇرانە مېھرىڭ سايرام كۆلىگە ئالتۇن رەڭ بەرمەكتە. ئۆچمەس بىر ھەقىقەتنى ئۆتكۈر نۇرلىرىدا جۇلالاندۇرماقتا، ئاھ قان...

بىرىنچى باب
ئۇيقۇدىكى زېمىن

ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر.
—— ئابدۇقادىر داموللا

1

تەڭرى تېغىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى بۇ يېشىللىققا تولغان دىيارنى قېلىن توقايلىقلار، ئىپتىدائىي ئورمانلىقلار قاپلىغان بولۇپ، ياۋايى ھايۋانلار ئۇنىڭدا ئەركىن يايرىشىپ يۈرىدۇ. تۈرلۈك - تۈمەن قۇشلارنىڭ سايراشلىرى، تولغىنىپ ئېقىپ تۇرغان سۈزۈك سۇلار ۋە تەڭگە شىپا ساپ ھاۋا ئادەمگە چەكسىز ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. شىمال تەرەپتە جۇڭغار ئالا تېغى ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. ئېپىنۇر كۆلى بىلەن سايرام كۆلى ئارىسىدىكى بۇ ئېپسانە - رىۋايەتلەرگە تولغان ماكانى ئەسرەلەردىن بېرى ئۇيغۇرلار ئۆزلىرىنىڭ ئىسسىق ئۆيىگە ئايلاندۇرغانىدى... ئۇلار ئاساسەن تارقاق ھالدا چارۋىچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ئۇلار تەبىئەت بىلەن تەڭ نەپەسلىنەتتى. قۇشلارغا جور بولۇپ، ناخشا ئېيتاتتى. سۇلار ئۇلارنىڭ تومۇرلىرىدىكى قان بىلەن بىللە ئاقاتتى. بىر تال گىياھنىڭ سولىشى ياكى دەرەخلەرگە ئۇرۇلغان بىر پالتا ئۇلارغا يەتكۈسىز ئازابلارنى ئېلىپ كېلەتتى. ئۇلار كۆكنى شۇنچىلىك ئۇلۇغ بىلىشەتتى

ئورخۇن ۋادىلىرىدىكى ئۇيغۇرلار ئۇزاق بىر مەھەل «بەشى بالارنى باش ئەگدۇرۇپ، تىزى بارلارنى تىزلاندۇرۇپ»، «ئۇستىدىكى تەڭرى، ئاستىدىكى يەر - زېمىن ساقلىغانلىقى ئۈچۈن» تارىختا مەسلى كۆرۈلمىگەن شانلىق تارىخىنى مەڭگۈ تاشلارغا پۈتۈپ قويدى.

ئۇلار جاھانىنى زىلزىلىگە سالغان بۇيۇك خانىدانلىقى پارچىلىنىپ، غەربكە كۆچكەندىن كېيىنلا، ئۆزلىرىنىڭ ئاشۇ سەئىتلىك شەجەرىسىنى، بېپايان گۈزەل زېمىنلىرىنى، باياشادلىق ئىچىدە ئۆتكەن، نېمە قىلمەن دېسە شۇنى قىلالايدىغان پەخىرلىنەرلىك كۈنلىرىنى مۇڭلىنىپ تۇرۇپ ئەسلەيدىغان بولۇپ قالدى ھەم ئىچكى قىسمىدىكى ئىناقسىزلىقنىڭ ئەڭ چوڭ پاجىئە ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتى...

شۇنداق، دۇنيا كۈچلۈكلەرنىڭ، ئۇلارنىڭ يارانقان تارىخى كىمنىڭمۇ قەلبىدە چەكسىز سۆيۈنۈش قوزغىمىسۇن، ئەپسۇسكى قۇياشنىڭمۇ پاتىدىغان ۋاقتى بولغىنىغا ئوخشاش گۈللەنگەن خانىدانلىقنىڭمۇ خارابلىشىدىغان چاغلىرى بولىدۇ.

ئات تۇياقلىرىدىن ئوت چاچرىتىپ سايرام بويلىرىغا كەلگەن بىر قىسىم ئۇيغۇرلار ئاتلىرىنىڭ تىزگىنلىرىنى مەغرۇر تارتىشقان ھالدا بۇ گۈزەل زېمىنغا تويماي قاراشتى. ئۇلارنىڭ قەلبى يورۇپ، بۇ يەردىكى قېرىنداشلىرىغا قېتىلىپ كەتتى ۋە پولات شەھەر بەرپا قىلىشقا كىرىشتى. ئۇلار بۇ يەرنى «قوش سۇ» (ئىككى ئۆكۈز)[1] دەپ ئاتىشاتتى.

ئۇلار قان - تەر بەدىلىگە كىشىنىڭ كۆزىنى چاقنىتىدىغان گۈزەل ھەم ھەيۋەتلىك پولات شەھىرىنى بەرپا قىلىپلا

① ئىككى ئۆكۈز — «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا بورتالا شۇنداق ئاتالغان

قالماستىن، دىڭبالىق،[1] ئېپىنۇر كۆلى، قىزىل يار، ئارال توقاي كۆك دالا، باقىكۆك، توقماق... قاتارلىق جايلاردىمۇ ئۇچقۇر ئاتلىرىنى تىنىمسىز چاپتۇرۇپ، مەدەنىيەت ئۇرۇقلىرىنى باسقان ئىزلىرىغا چېچىپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى شۇنچىلىك پاراۋان ھەم قاينىاق ئىدى... ئەپسۇس، تۇيۇقسىز كۆتۈرۈلگەن قارا قۇيۇن شىددەت بىلەن يوپۇرۇلۇپ كەلدى. بۇ قارا قۇيۇن جۇڭغار ئىستېلاچىلىرى ئىدى. ئۇيغۇرلار «يۇرت قوغدىمىغان ئۆلەر» دېگەن ئەقىدە بىلەن ئارغىماقلىرى ئۈستىدە قىلىچ، نەيزە، ئوقيا، قالقانلىرىنى ئېشقا سالغان بولسىمۇ، لېكىن زور قوشۇن ئالدىدا شىمالغا چېكىنىمەكتىن بۆلەك ئامال تاپالمىدى.

قان - تەر بىلەن تىكلەنگەن پولات شەھىرى[2] قانغا بويىلىپ، جەسەتلەر بىلەن تولدى. قارا ئىس - تۈتەك ئىچىدە خارابلىككە ئايلانغان ئۆي - ئىمارەتلەر ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان بىر پاجىئەلىك مەنزىرىنى شەكىللەندۈردى. «قوش ئۆكۈز» نىڭ بىر مەھەل نۇرلانغان مەدەنىيىتى خارابلىشىپ، ئاۋاتلاشقان كوچىلىرىنى غېرىبلىق باستى. پولات شەھىرىدە ئىسلاشقان تاملاردىن بۆلەك نەرسىلەر كۆيۈپ كۈل بولدى. بۇ يۇرەكنى لەختە قان قىلىدىغان ئېچىنىشلىق پاجىئە ئاۋامنىڭ قەلبىنى ئاچچىق ھېسلار بىلەن تولدۇرۇپ، ئىستېلاچىلارغا بولغان نەپرىتىنى ئۇرغۇتتى.

جۇڭغار تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ ئات تۇياقلىرى بۇ يەردىن كۆتۈرۈلۈپ جەنۇب تەرەپكە قاراپ ئاتلاندى. خەلقى ھەر تەرەپكە توزۇپ كەتكەن «قوش ئۆكۈز» ئادىمىزاتسىز جايغا ئايلىنىپ،

① دىڭبالىق — جىلك

② پولات شەھىرى — بورتالانىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى نامى

غەربىلىق ئىچىدە قالدى. گۈزەل شەھەرنى ياۋا ئوتلار باستى. چەكسىز كەتكەن يايلاقلارغا ياۋايى ھايۋانلارنىڭ قەدەم ئىزلىرى قايتىدىن چۈشتى. سۇلار ئۆز ئەركى بويىچە ئاقتى. تەبىئىي ئورمانلىق، رېئالىيەتتىكىدەك بىر دۇنيا يەنىلا ساقلىنىپ قالدى. بۇ يەر ئادەمگە قويۇق ئېسانىۋى تۇيغۇلارنى بەخش ئېتىپ، دىللاردا ئېيتقۇسىز بىر خىل سۆيگۈ ئويغاتتى...

كېيىن قېلىن توقايلىقلارنىڭ ئارىسىدىن كىمنىڭدۇر بىرىنىڭ ھەسرەتلىك ناخشىسى ئۇچۇپ كېلىدىغان بولۇپ قالدى...

2

بىر ئەسىرگە يېقىن ئادەمىزاتسىز قالغان پولات شەھرىنىڭ زېمىنىغا 1840 - يىلى ياز پەسلىدە ئادەملەرنىڭ ئىزى قايتىدىن چۈشتى. ئۇلار رېئالىيەتلەردە تەسۋىرلەنگەندەك بۇ گۈزەل زېمىننى كۆرۈپ، ھەيرانلىقتا ئاغزىلىرىنى ئېچىشىپ قالدى ھەم بۇ يەرنى ئەبەدىيلىك ماكان ئېتىشنى كۆڭۈللىرىگە پۈكتى. ئاق يەرلەر چىغلىق بولۇپ، شۇنچىلىك مۇنبەت ئىدى.

— قاسماخۇن، بىز چۆچەككە بېرىشنى قويۇپ، مۇشۇ يەرنى ماكان ئېتەيلى.

— ئەقلىم ھەيران، ئېلىشاي، بۇ بىر جەننەتكەن، بۇنى تاشلاپ كېتەمدىغان، قارا ئاۋۇ سۇلارغا... ھەي مۇسا ئاغزىڭنى ئېچىپلا تۇرسەنغۇ؟ بىز ۋاقتىنچە ئاۋۇ سۆكسۆك ئاستىنى ئۆي قىلساقمۇ بولغۇدەك...

— نېمىدېگەن يوغان سۆكسۆك... نېمىدېگەن گۈزەل جاي، — دېدى بايا تىندىن بېرى ئاغزىنى ئېچىپ تۇرۇپ قالغان مۇسا زۇۋانغا كېلىپ.

— بىز بۇ يەرنى كۆچ ۋە ئەقلىمىزگە تايىنىپ ھەممە تاغ قالغۇدەك تېخىمۇ گۈزەل بىر ماكانغا ئايلاندۇرايلى، — دېدى قاسماخۇن چوڭقۇر تىنىپ.

— توغرا دېدىڭ، ئەۋلادلىرىمىز بىزدىن سۆيۈنگىدەك بىر ئىشنى قىلايلى، — دېدى ئېلىشاي ھاياجاندىن ئۆزىنى باسالماي.

— بىز ئىلىدا قالغان بۇرادەرلىرىمىزنى بۇ يەرگە باشلاپ كېلەيلى، — دېدى مۇسا خوتۇنى ھېمىدىخانغا كۆزىنى قىسىپ قويۇپ.

بۇلار ئاتا - بوۋىلىرى قان - تەر بەدىلىگە بەرپا قىلغان پولات شەھىرىنىڭ ئىزنالىرىنى تېخى كۆرمىگەنىدى.

كېيىنچە ئائىلىلىكلەر بارغانچە كۆپەيدى. يارتۇغان ئۆستىكى چېپىلىپ، دېھقانچىلىق تېز سۈرئەتتە راۋاجلاندى. قۇرغۇچىلارنىڭ ئىسمى بىلەن ئاتالغان تۇگمەنلەر ئارقا - ئارقىدىن مەيدانغا كەلدى. تەبىئىيلا شەكىللەنگەن بازارنىڭ ئۇزۇن كوچىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى سودا دۇكانلىرىدىن چىققان خېرىدار چاقىرغاندىكى ئاۋازلار ئاجايىپ قاياناق ھەم بەختىيار ھاياتنى نامايان قىلاتتى. شەھەرگە ئۆزگىچە رەڭ بېرىپ تۇرغان بوستان مەھەللە، سۇرۇن مەھەللە، ئاياغ مەھەللە، كۆنچى مەھەللىلەر پاكىز ۋە ئازادە ئىدى. بۇ يەرلەردىن دائىم كىشىلەرنىڭ كۈلكىلىرى، بالىلارنىڭ ۋاڭ - چۇڭلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. باغلاردىكى مېۋىلەرنىڭ مەززىلىك ھىدى دىماغقا ئۇرۇلاتتى، قاياقلاردىندۇر قۇشلارنىڭ يېقىملىق سايراشلىرى ئۇچۇپ كېلەتتى. سۇلار كۈجۇم مەھەللىلەرنى ئارىلاپ ئېقىپ بېرىپ، غول ئۆستەڭلەرگە قۇيۇلاتتى.

بۇلارنىڭ ئىزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان تاش بۇلاق، تاپتىم بۇلاق، ئەۋلىيا بۇلاق، پەتتا موللام بۇلىقى، جىگدە بۇلاق، قومۇش بۇلاق... دېگەندەك بۇلاقلار ئۆزلىرىنىڭ ئابىھايات سۇلىرىنى چاچراتتى. غول ئېقىن بولغان قاراسۇ ئېتىزلارنىڭ

ئۆزىگە ھاياتلىق تاپىدىغان بىردىنبىر مەنبەسىگە ئايلاندى.
كۈجۈم مەھەللىلەردىن ياخرىغان كۈلكە ئاۋازلىرىغا ئىرىقلاردا تولغىنىپ ئېقىۋاتقان سۇلار جور بولسا، شامالخاننىڭ ناخشىلىرى قۇشلارنىڭ سايراشلىرىغا قوشۇلۇپ كېتەتتى.
يىراقتىن بۇ يۇرتقا كۆز تاشلىغان ھەربىر كىشى مۇنبەت زېمىندا يەلپۈنۈپ تۇرغان زىرائەتلەرگە ۋە بەخت نۇرىغا چۆمۈلگەن ئاۋامغا قاراپ ھەۋىسى قوزغالماي، كۆزىنى قىزارتماي قالمايتتى. بۇ شۇنداق ئاللانىڭ ساخاۋىتى ياغقان زېمىن ئىدى. شامالخان بۇ يۇرتنى مەدھىيىلەپ مۇنداق ناخشا ئوقۇيتتى:

يۇرتى يوقنىڭ يوقتۇر جېنى،
يۇرت گۈللىگەچ كۈلدى بەختىم.
كۈلسە بەختتىن ئەل، زېمىن،
دۇنيادا بولسۇن نە غېمىم.

ئۇنىڭ شادىمان ناخشىلىرى يۇرتنىڭ ئاۋاتلاشتۇرۇپ، قىزغىن بىر كەيپىياتنى ھاسىل قىلاتتى. ئورما مەزگىللىرىدە ئۇ ئېتىزنى چاڭ كەلتۈرۈپ ناخشا ئېيتىپ، قىز - چوكانلارغا كۆزىنى قىسىپ قويۇپ چاي تۇتۇپ كېتەتتى. گاھىدا بالىلارنى ئەتراپىغا يىغىۋېلىپ، ئايىغى چىقماس جەڭنامىلەرنى شاپاق دوپپىسىنى مىجىقلاپ تۇرۇپ مۇڭلىنىپ ئېيتاتتى. شۇڭا، بالىلار ئۇنى كۆرسە، قىيا - چىيا قىلىشىپ، ئويناۋاتقان ئويۇنلىرىنى تاشلاپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئۇلىشاتتى. ئاندا - ساندا مەھەللىلەردىن كۆتۈرۈلۈپ قالىدىغان يۇرت ئايرىشىپ چىققان ماجىرالار ئۇنى تېگى يوق ئازابلارغا مۇپتىلا قىلاتتى، ھەتتا ئۇ بىرنەچچە كۈنلەپ يوقاپ كېتەتتى. كېيىن ئاچچىقى يانغاندا

چوڭلىرىمۇ شامالخاننىڭ كۆڭلىگە ئازار بەرگەنلەرنى قاتتىق ئەيىبلەيتتى ھەم شامالخاننىڭ بۇ يۇرتتىن ئايرىلماسلىقىنى ئاللادىن تىلەيتتى. شامالخان ئۇلارنىڭ نەزىرىدە شۇنچىلىك مۇقەددەس. . . قانداقلا بولمىسۇن، يۇرت ئەھلى يەنىلا ئۆم، ئىتتىپاق ئىدى. ئالاھىدە ئىشلارنى شەرىئەت مەھكىمىسى[1]، يۇرت ئاقساقىلى بىر تەرەپ قىلاتتى. خەلق يېتىم - يېسىر، ئاجىزلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئۆشرە - زاكاتلىرىنى ئىختىيارچە بېرىشەتتى. پاراۋان تۇرمۇش بۇ يۇرت خەلقىنى بىغەملەشتۇرۇپ «ھايات دېگەن مۇشۇنداقلا ئوچچە بولىدىغان ئوخشايدۇ» دېگەن يەرگە كەلتۈرۈپ قويغانىدى. مۇشۇ مەزگىللەردە موللا توختى ئىمام روزى ھاجىم سالدۇرغان مەسچىتتە ئىمامىلىق قىلغاچ ئۇنىڭ يېنىدا بىر سىنىپلىق دىنىي مەكتەپ ئاچتى. ئۇ سايرام ۋادىسىدا تۇنجى يانغان مەرىپەت ئوچىقى ئىدى. دەل شۇ ۋاقىتتا شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى ئورمانلىق ئارىسىغا سېلىنغان توپا تاملىق ئۆيدە ئاچچىق يىغىسى بىلەن بىر ئوغۇل دۇنياغا كەلدى. ئاتىسى تۆمۇر كۆسەي ئۇنىڭغا سوزۇپ ئەزان توۋلاپ «بارات» دەپ ئىسىم قويدى. ئۇنىڭ ئاۋازى كۆكتە ئەكس سادا پەيدا قىلدى.

تۇركىيىدە ئوقۇپ كەلگەن سىدىق ئەپەندى موللا توختى ئىمامدىن مەكتەپنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۇنى «تەلىمىيە مەكتىپى» دەپ ئاتاپ، بىر مەھەل مەكتەپنى جانلاندۇرغان بولسىمۇ، لېكىن سىدىق ئەپەندى بىر كېچىدىلا نەلەرگىدۇر غايىب بولدى. مەكتەپ يەنىلا موللا توختى ئىمامغا قېلىپ، دىنىي دەرسلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى[2]. مەكتەپكە كىشىلەرنىڭ بالىلىرىنى بېرىش قىزغىنلىقى تولىمۇ سۇس ئىدى. مەكتەپ ئۇلارغا يات،

سوغۇق كۆرۈنەتتى. . .

يۈرت خەلقىنىڭ بېشىغا ئوچۇق ئاسماندا ھاۋا گۈلدۈرلەپ مۆلدۈر ياغمىغاندەك، دەھشەتلىك بىر جۇت، بوران - چاپقۇندىن شەپە بېرىۋاتاتتى. لېكىن، خەلق ھەممىگە پەرۋاسىز ھالدا ئۆز ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل ئىدى. ئەتراپقا سەگەكلىك بىلەن بېقىپ، ئۆزلىرى ھەققىدە ئويلىنىپ كۆرمەيتتى. . .

ئىلى جاڭجۈن مەھكىمىسى ئەۋەتكەن جاڭ دارىننىڭ قانداقلارچە يۈرتنى ئىدارە قىلىۋالغانلىقىنى خەلق تۈيماي قالدى. دېھقانلارنىڭ ئېتىزىدىن ئالغان ئاشلىقلىرى ئۆيىدىكى ساڭلارغا ئەمەس، بەلكى دارىن ئورۇنلاشتۇرغان ئاشلىق ئامبارلىرىغا ئاپىرىلىدىغان ۋە باج - سېلىقلار سېلىنىدىغان بولدى. باشتا ھەيران بولغان خەلق كېيىنچە بۇلارغا بۇ دۇنيانىڭ ئادىتىدەك كۆنۈپ قالدى. دەل مۇشۇ چاغلاردا سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىدىن دەككىسىنى يېگەن ئاق ئورۇسلار بورتالانىڭ بوستان، قارىياغاچ مەھەللىلىرىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. سوددىدا رونىق تاپقان بايلار ئۇلارنى بېقىش ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالدى. ئاق ئورۇسلار يەپ - ئىچىپ مەڭزىگە قان تەپكەندىن كېيىن، مال - چارۋىلارنى بۇلايدىغان، ھەتتا ئاياللارغا باسقۇنچىلىق قىلىدىغان ئىشلارنى سادىر قىلىشقا باشلىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ياڭ زىڭشىننىڭ بۇ ماكانىنى ۋە ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قوللانغان يول قويۇش تەدبىرلىرى ئىدى. لېكىن، ئۇ ئاق ئورۇسلارنى مەلۇم دائىرىدە چەكلەپ، ئۇلارنىڭ مۇقىم ۋەزىيەتكە چوڭ سىياسىي پاراكەندىچىلىك سېلىشنىڭ ئالدىنى ئالدى.①

شامالخانىنىڭ ئەسەبىيلىكى تۈتۈپ، ناخشىلىرىدىن غەزەپ - نەپرەت تامدۇردى:

---

① «بورتالا تارىخ ماتېرىياللىرى» دىن

تۈيماي قالدۇق ئالغاندا دارىن
ئاق ساقالنىڭ ئورۇن - ئىلكىنى.
ئاق ئورۇسلار بۇلىدى كېلىپ،
ئەل - ئاۋامنىڭ قولىدىكى ناننى.
كاككۇك، كاككۇك. . .

ئۇنىڭ ناخشىسى بىردىنلا تېخىمۇ ھەسرەتكە تولاتتى.

يامان كۆزدىن خالىي دەپتىمەن،
غەپلەت ئۇيقۇ ئەجەب يامانكەن.
تۇمار پۈتۈپ قويسامچۇ يۇرتقا،
كۆز تەگكەنگە نېمە داۋاكەن؟. . .
كاككۇك، قايدىسەن كاككۇك؟. . .

ئاق ئورۇسلار بىر مەزگىل بۇ يەردە قۇتراپ يايراشقاندىن كېيىن، بۇ يەرمۇ ئۇلارغا دالدا بولالمايدىغانلىقىنى - دە، نەلەرگىدۇر غايىب بولۇشتى. ئەمدى دارىن بۇ يۇرتقا زوقلىنىپ قاراۋاتاتتى. نېمە ئۈچۈن بۇرۇنراق بۇ يەرگە نەزەر سالمىغانلىقىدىن ئۆكۈنەتتى ھەم قويدەك ياۋاش خەلقتىن دىلى سۆيۈنۈپ مىيىغىدا كۈلۈپ قويياتتى. كۆڭلىگە ئۆزىنى غەملەشنىڭ ۋە ھاياتنىڭ پەيزىنى سۈرۈپ ياشاشنىڭ پىلانىنى پۈكەتتى. «نادانىنى باشقۇرماق چۈن قورۇماقتىن ئاسان. . .» دەپ ئويلايتتى ئۇ يەلپۈگۈچتە ئۆزىنى يەلپۈگەچ. ئۇنىڭ «شېرىن» خىياللىرىنىڭ ھېچ بىر چېكى يوق ئىدى. . .

«تەلىمىيە مەكتىپى» مەتىمىنباي ھاجىمدەك بايلارنىڭ يارىدەم بېرىشى بىلەن بارا - بارا كېڭىيۋاتقان ۋە يېڭىلىنىۋاتقان

بولسمۇ، خەلق پەرۋانە بولۇپ ئۆزىنى ئۇرالمايتتى. بۇ مەكتەپ بىلەن تەڭ دۇنياغا كۆز ئاچقان بارات بۇ مەكتەپنىڭ يۇزىنمۇ كۆرمىدى. ئۇنىڭ سەبىي قەلبى ئىلىم نۇرلىرىنى ئېمىشتىن مەھرۇم قېلىۋاتاتتى.

3

چەكسىز كەتكەن سالا ـ سالا ئېتىزلاردا تاختا بولغان بۇغدايلار يەلپۇنۇپ تۇراتتى. مېۋىلىك باغلاردىن تارىلىۋاتقان خۇش پۇراقلار ئەتراپنى بىر ئالغاندى. تولغىنىپ ئېقىۋاتقان سۇلار ئادەمنىڭ روھىنى ئىختىيارسىز كۆتۈرۈپ قويۇاتتى.

ئېتىزلىقنىڭ سول تەرىپىدىكى ئۆستەڭ بويىدا بولۇق ئۆسكەن ئونقا قوي، كالا، ئۆچكىلىرىنى قويۇۋېتىپ چىلىشىۋاتقان بالىلار ئارىسىدا بارات ھەممىنى يېڭىپ چىقىۋاتاتتى. شۇ ئارىدا بالىلاردىن بىرى:

ـ شامالخان كەلدى... ـ دەپ ۋارقىرىدى.

شامالخان بالىلار تەرەپكە ناخشا ئېيتىپ كېلىۋاتاتتى.

لەختە بولغان يۈرەكسمنى،
چۈشىنەرگە كىشى بارمۇ؟
ئۆز يۇرتۇمدا غېرىب بولدۇم،
قان گۆشۈمنى ئۆزۈم يەيمۇ؟
كاككۇك، كاككۇك، قايدىسەن كاككۇك؟...

شامالخاننىڭ روھى بۆلەكچىلا سولغۇن ئىدى. يۈگۈرۈشۈپ كەلگەن بالىلار ئۇنى ئورىۋېلىشتى.

ـ ماۋۇ بالىلارنى كۆرۈڭ... نېمە بولدى سىلەرگە... ـ شامالخان شوندىق دەپ قاپىقىنى تۇرۇپ قويدى.

بۇ ئۇنىڭ بالىلارغا بولغان ئامراقلىقىنىڭ ئىپادىسى ئىدى.

ـ بىزگە ھېكايە ئېيتىپ بېرىڭە... يۈرۈڭ ئاۋۇ ئۆستەڭ بويىدىكى سۆگەت ئاستىغا بارايلى، بىز دەل ـ دەرەخلەرگە، گۈللەرگە تەگمەيمىز... ـ دېدى بارات شامالخاننىڭ پېشىنى تارتىپ.

ـ ھە، ماۋۇ گېپىڭلار بولدۇ. ياخشى ئادەم دېگەن دەل ـ دەرەخلەرگە، گۈل ـ گىياھلارغا، ئۇچار ـ جانىۋارلارغا ئازار بەرمەيدۇ. تەبىئەت بىلەن بىز تەڭ تىنىمىز. ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز تارىختىن بېرى تەبىئەتنى ئۇلۇغلاپ كەلگەن، ئاڭلىدىڭلارمۇ؟

ـ ئاڭلىدۇق؟! ـ بالىلار تەڭلا سەكرىشىپ ۋارقىراشتى.

شامالخان ھەممە تەرەپكە يېيىلىپ ئۆسكەن ئۆستەڭ بويىدىكى قېرى سۆگەت ئاستىغا بالىلارنى ئەگەشتۇرۇپ باردى ـ دە، بىردەم سۈكۈت ئىچىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن، قەھرىمانلارنىڭ جەڭ قىسسىسىنى مۇڭلىنىپ تۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى. ئۆستەڭدىن سالقىن ھاۋا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. سۇلار دەردلىك كۈيلەپ لۆمشىپ ئاقاتتى. نېرىدىن قوي، كالىلارنىڭ مەرەش، مۆرەشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭراشلىرى بۇ كۈي ▮ ە ئاجايىپ بىر تەبىئىيلىك ئېلىپ كېلەتتى. بالىلار ئۆزلىرىنى ئۇنتۇشۇپ كەتكەندى. بارات ئۇنىڭ ھېكايىسىدىن بەكمۇ ھاياجانلىنىپ كېتىپ باراتتى. شامالخان ئويچان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا قادىغىنىچە گويا ئاشۇ جەڭلەر كۆز ئالدىدا زاھىر بولۇۋاتقاندەك بىئارام‌لىق ئىچىدە ھېكايىسىنى داۋام ئېتىۋاتاتتى. ئۇ قولىدىكى شاپاق دوپپىسىنى تىنىمسىز مىجىقلايتتى.

ـ ھېلىقى باتۇر يىگىت نېمىشقا يۇرتىنى دۈشمەنگە تارتقۇزۇپ قويىدىكەن؟ ـ دەپ سورىدى بارات تاقەتسىزلىنىپ.

ـ گەپ باتۇردا ئەمەس، ئۇنىڭ دادىسىدا، دادىسى ياۋلارنىڭ ھېيلە ـ مىكرىگە ئالدىنىپ كەتكەن گەپ، شۇڭا

ئوغلىنى ئورۇشتىن توسقان... بىلمۇاتامسەن؟! سەن گەپكە قوشۇق سالماي ئاخىرىنى ئېيتقۇچە شۇك ئولتۇرمامسەن...
ئەلقىسسە، ياۋلارنىڭ پادىشاھى شۇنداق قىلىپ باتۇرنىڭ يۈرتىدىكىلەر بىلەن دوست بولۇشۇپتۇ. ئىناق ئۆتۈش ئۈچۈن تۆگىمەس قەسەملەرنى بېرىشىپتۇ - دە، ئۇ يەرگە كۆپلەپ كېلىپ ماكانلىشىپتۇ. ئۇ شۇنداق گۈزەل، بايلىقلىرى تۈگىمەس يۈرتىدىكى ئەل - قوۋمنى تۇرلۈك ئۇسۇللاردا ئېزىشكە باشلاپتۇ. ئەلنىڭ ئاھۇ زارى زېمىننى قاپلاپتۇ. كۆز ياشلىرى سەل بولۇپ ئېقىپتۇ. يۈرەكلىرى زەردەك - قان بولۇپتۇ. باتۇر يىگىتنىڭ جېنى ئىچىگە پاتماي، ئەلنى قوزغىتىپ يېغىلىق قىلىشقا ئاتلىنىپتۇ. يۈلارنىڭ ئىچىدىن سانقىن چىقىپ، ياۋلارغا خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. ياۋلار سەزگۈرلىشىپ، لەشكەرلەرنى تۈمەن - تۈمەنلەپ كۆپەيتىپتۇ... ئەلقىسسە، خوش، ئەمدى گەپنى باتۇرنىڭ دادىسىدىن ئاڭلايلى... ياۋلار باتۇرنىڭ دادىسىنى ھىيلە - مىكىرلەر بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈش ئۈچۈن ئوردىغا ئەكېلىۋاپتۇ. شۇ ئارقىلىق باتۇرغا ھەيۋە ئىشلەتمەكچى ھەم تۈزاق قۇرماقچى بولۇشۇپتۇ...

كۈن تاغ كەينىگە قىيسايغان بولۇپ، زېمىن قۇياشنىڭ ئاداققى نۇرلىرىدا بەكمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى. سالقىن شامال يۈزلەرنى سىيپاپ ئۆتەتتى. ئۆستەڭ سۈيى يەنىلا غەمكىن مۇزىكىسىنى چېلىۋاتاتتى.

— باتۇر تۈزاققا چۈشۈپتىمۇ؟ — دېدى بارات.

— خوش بالىلار، نادان بولۇپ قالماڭلار. ئاخىرىنى كېيىن داۋام قىلايلى... — شامالخان شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ياش لىغىلداپ تۇراتتى. بالىلار ئولتۇرغان ئورۇنلىرىدا غەمكىن ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار ئۆزىگە كېلىپ ئەتراپقا قارىغىنىدا، شامالخانىڭ قارىسىنىمۇ كۆرەلمىدى. بارات ئاچچىقى بىلەن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ:

— سانقىن دېگەنگە رەھىم قىلمايمەن، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، — دېدى.

بالىلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ قويلىرى تەرەپكە مېڭىشتى.

— بارات، كەچتە مۆكۈ - مۆكۈلەڭ ئوينامدۇق؟ — دېدى تۇردىئاخۇن دېگەن بىر بالا.

— ياق، مېنىڭ پەقەت ئوينىغۇم يوق، ئەتە دەريا بويىغا قوي باققىلى چىقساقمىكىن دەيمەن.

— بولىدۇ، ھەممىمىز چىقايلى، — دېيىشتى بالىلار بىردەك ئاۋازدا. ئاندىن كۆزلىرىدىكى ياش يۇقۇندىلىرىنى ئېرتىشىپ، قوي، كالىلىرىنى ئۆيلىرى تەرەپكە ھەيدەشتى. يىراقتىن شامالخاننىڭ ناخشىسى ئۇچۇپ كەلدى.

يۈرەك بولدى قان - زەردەك،
كەل نىگارىم باغاش ئەت.
كەڭ دۇنيايىم بولدى تار،
بۇ غېرىبنىڭ ھالىغا يەت.
كاككۇك...

شامالخانىنىڭ كۆرگەن ئىشلىرى، مۇشۇكلەرمۇ قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ، ئۇنىڭغا ئەركىلەپ ئېسىلاتتى. بەزى ئايالىلار شامالخاندىن: «نېمىشقا، ھەممە نېمە سىزگە ئامراق؟» دەپ سورىشاتتى. شامالخان: «ئىنسانىنىڭ روھى پاك بولسا شۇنداق بولىدۇ» دەپ قويىاتتى. ئاندىن:

گۈل سۈناي دەيمەن ساڭا،
بىر بېقىپ قويساڭ ماڭا.

دەپ ناخشا ئېيتىپ، چېكىسىگە قىستۇرۇۋالغان گۈلنى ئېلىپ ئۇلاردىن بىرىگە تۇنۇۋزۇپ قويياتتى - دە، يولىغا راۋان بولاتتى. ئايالار: «شامالخان ئاشقىنىز كىم؟ دەپ بىرىگە» دېيىشىپ، چۇرقىرىشىپ قالاتتى.

شامالخان قوشنا - قولۇملار بىلەن جېدەل تېرىغۇچىلارنى كۆرسە چىرايى تاتىرىپ، كۆزلىرى قەھرلىك چەكچىيەتتى - دە:

— بىلىپ قويۇش، هەممىمىز بىر ئاتىنىڭ، بىر ئانىنىڭ بالىلىرى، بىز بۇنداق جېدەل قىلساق، خۇدانىڭ بىزگە غەزىپى كېلىدۇ. شەيتانىنىڭ گۇلقەلىرى ئېچىلىپ ئويۇن كۆرىدۇ. يۇرتقا بالايىئاپەت ياغىدۇ! — دەپلا كۆزدىن غايىب بولاتتى. ئۇ شۇ يوقالغىنىچە بىرنەچچە ھەپتە مەھەللە - كوي، بازارلارغا كىرمەيتتى. بۇ چاغلاردا يۇرتنى شۇنچىلىك بىر غېرىبلىق باساتتىكى، چۈشلارنىڭ روھى چۈشۈپ، بالىلارنىڭ ئويۇنى ئويۇن بولماي قالاتتى. يۇرت ئاقساقاللىرى كوچىغا چىقىۋېلىپ چېچىلىپ سۆزلەيتتى.

— ھېلىقى جېدەلخورلارغا شامالخان نېمە قىلغان، شامالخان ئەۋلىيادەك ئادەم، ئۇ يۇرتىمىزنىڭ گۈلى تۇرسا، شۇنچە يۇرتنى بىنا قىلىپ، ئولتۇرۇۋاتقان ئۆيى شۇ تۇرسا... ئۇ يۇرتىمىزنى باغۇ بوستان قىلدى. گۈللەر بىلەن پۇركىدى. يېتىشەلمىگەن يېرىمىزگە ھەقسىز ياردەم قىلدى. ھارغىنىمىزدا ئۇنىڭ سېھرىلىك ناخشىسىنى ئاڭلاپ ھاردۇقمىز چىقتى. ئۇ بار، يۇرتىمىزدا قۇش - جانىۋارلار سايراپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇ يوقالسا قۇشلارمۇ، ئىت - مۈشۈكلەرمۇ بۇ يۇرتتىن توزۇپ، دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار قۇرۇپ، يۇرتىمىزنى بالايىئاپەت باسىدۇ. قارا، بۇلارنىڭ شامالخانىنى رەنجىتىپ...

ئۇنى ئېچىگە چۈشۈپ كەتكەن بىر قىسىم چۈشلار، سالپىيىپ قېلىشقان بالىلار شامالخانىنى ئىزدەپ كۆرەتتىيۇ،

لېكىن ھېچ يەردىن تاپالمايتتى. ئۇۋ ئۇۋلاپ قايتقان كىملەردۇر شامالخانىڭ خەۋىرىنى ئېلىپ كېلەتتى:

— ئۇۋ ئۇۋلاپ قايتىۋاتساق ئاتا تاغدا بىر ئادەم كۆرۈندى. يېقىنلاپ بارساق شامالخان ئىكەن، ئۇ بىزگە قاراپمۇ قويماي دېمەي، تەكرى تېغىغا قارىغىنىچە ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ. كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلۈۋاتىدۇ. بىز ئۇنىڭغا «نېمە بولدىڭىز؟» دېسەك، «ئاۋۇ تاغنى كۆردۈڭمۇ، ئۇ مېنىڭ يۇرىكىم» دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ جاڭگال ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئارقىدىنلا ئۇنىڭ ئېسىدەپ يىغلاپ ئېيتقان ناخشىسىنى ئاڭلاپ، كۆزلىرىمىزگە ياش كەلدى.

بۇنى ئاڭلىغان مەھەللىدىكىلەر تېخىمۇ مۇڭلۇق سۈكۈتكە چۆمۈشەتتى ۋە ئارقىدىنلا غۇلغۇلا قىلىشاتتى.

— ئۇنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك. ئۇ بولمىسا مەھەللىمىز چۆلدەرەپ قالىدىكەن. ئۇ كېلەرمۇ؟

— چوقۇم كېلىدۇ. ئۇ كەلمىسە بىزگە چوقۇم ئاللانىڭ غەزىپى كېلىدۇ.

— بېچارە شامالخان نەلەردە يۈرىدىغاندۇ؟ ئاچ قالغاندىمۇ؟ ئەجەب سېغىنىدۇق ئۇنى.

— ئۇنىڭ ئۆيىدىكى گۈللەرگە سۇ قۇيۇپ قويدۇڭلارمۇ؟

— سۇ قۇيۇپ قويايلى دەپ كىرسەك، سۇ قۇيۇقلۇق تۇرىدۇ.

— توۋا خۇدايىم، بۇ نېمە ئىشتۇ؟ ئۇ قايتىپ كەلگەنمىدۇ؟

— ھەقىقىي ئەۋلىيا، ئۇ ھېچكىم كۆرمەستە ئۇچتى - دە...

— ھېلىقى هارام تاماق مۇناپىقلار جېدەل قىلمىغان بولسا بۇ ئىش يوقتى. شامالخانىڭ بۇنداق ئىشنى ئۆچ كۆرىدىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇرۇشمىسىغۇ بولىدۇ

مۇشۇ خەق!

— شامالخانمۇ مۇشۇ ئىش ئۈچۈن نەچچە قېتىم كايىدى مۇشۇ خەقلەرگە. نېمىدېگەن ئۆزىنى سورىمىغان...

ئاياللارنىڭ چىرايلىرىدىنمۇ بىر خىل غەمكىنلىك ياغاتتى. شامالخاننىڭ ناخشا ئېيتىپ گۈل تۈتۈشلىرىمۇ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئالاھىدە خۇش قىلاتتى. ئۇنىڭ بىلەن چاقچاقلىشاتتى. ئايدىڭدا ئوما ئورىغانلىرىدا، شامالخاننىڭ ناخشا ئېيتىپ، كۆز قىسىپ چاقچاق قىلىشلىرى، چۆگۈننى كۆتۈرۈڭلىپ ناخشا ئېيتىپ تۇرۇپ چاي تەڭلەشلىرى... ئۇلارنىڭ ئېسىدىن ئەسلا كۆتۈرۈلۈپ كەتمەيتتى. بالىلار ئۇرۇشۇپ قالسا ياكى تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ماجىرالار بولسا شامالخان ئۇنچىلىك يامانلىمايتتى...

شامالخان ئاچچىقى يانغان ھامان:

ئاتاسى يوق يېتىم دەيسەن،
مىنەرگە ئېتىم دەمسەن؟

دېگەندەك ناخشىلىرىنى ئېيتقىنىچە تۇن كېچىدە مەھەللىگە كىرىپ كېلەتتى. بۇلبۇللارنىڭ سايراشلىرى، يوپۇرماقلارنىڭ يېنىك شامالدا لەرزان شىلدىرلاشلىرى، پاقىلارنىڭ كۇرۇلداشلىرى، سۇلارنىڭ يېنىك شىلدىرلاپ ئېقىشلىرى... شامالخاننىڭ ناخشىسىغا تەڭكەش قىلىپ چېلىنغان سازدەك ئاجايىپ بىر يېقىملىق كۈي پەيدا قىلاتتى. كىمدۇر بىرى كوچىغا چىقىپ قاتتىق ۋارقىرايتتى.

— شامالخان قايتىپ كەلدى!

كىشىلەر چۆچۈشۈپ ئويغىنىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشەتتى. شامالخاننىڭ دەردلىك ناخشىلىرى يەنە ياڭراپ، جەڭنامىلىرى يەنە داۋام قىلاتتى. يۇرت يەنە ئاۋاتلىشاتتى.

شامالخان يۇرتتا ئەنە شۇنداق ھۆرمەتكە ئىگە ئىدى. ئۇنىڭ ھۆرمىتىنى قىلمايدىغانلارنىمۇ يوق دېگىلى بولمايتتى.

4

داڭقىر دەرۋازىنى ئاچچىقى بىلەن ئېچىپ، قاپاقلىرى ئىششىغان ئوغلىنى يېتىلىگەن بىر ئايال قاق سەھەردە باراتنىڭ ئۆيىدە پەيدا بولدى.

— تۆمۈركا، ھوي تۆمۈركا! — زەردە بىلەن بوغۇلۇپ ۋارقىرىدى ئايال.

— ھە، مانا مەن، — تۆمۈر ئۆيدىن ئالدىراپ چىقتى، — ھوي توختىخان ئۆيگە كىرسىلە، مۇسۇلمانغا ئۆيگە كىرمەي ۋارقىراپ يۇرۇش راۋا ئەمەس.

— ئۇنداقتا ئادەم ئۇرسا راۋاكەندە...

— زادى نېمە ئىش بوپتۇ، قېنى ئۆيگە كىرىپ دېسىلە، — تۆمۈر كۆسەي بالىنىڭ يۈز - كۆزىدىكى ئىششىققا قاراپ، ئۇ ئايالىنىڭ نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى پەملەپ بولدى.

شۇ ئارىدا تۆمۈرنىڭ ئايالى ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقتى - دە:

— توختىخان تىنچلىقمۇ؟ قېنى ئۆيگە كىرسىلە، — دېدى.

— بولدى مۇشۇ يەردىلا دەي، قارىسىلا بۇ بالىغا، بالاڭلار بارات ئۇرۇپ مۇشۇنداق قىلىپ قويۇپتۇ. بالا دېگەن ئاننىڭ يۈرەك پارىسى، كۆز قارىچۇقى تۇرسا...

— خەپ بارات، — تۆمۈر ئۆيگە قاراپ تۇرۇلۇپ ماڭدى. سەلدىن كېيىن ئۆي ئىچىدە ۋارقىرىغان، جارقىرىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى.

— دادا مەن بىكاردىن ئۇرمىدىم. ئۇ مېنى تىللىغان.

— تللىغانغا شۇنداق ئۇرامسەن؟ تىل دېگەن ئۇچۇپ كېتىدۇ. بىر بالا دەپ كۆزۈڭگە قارىغانسېرى شۇنداقمۇ ھەددىڭدىن ئاشامسەن؟ سېنىمۇ جېنىڭدىن ئۆتكۈدەك ئۇراي.

— دادا، بولدى قىلىڭ.

باراتنىڭ ئاپىسى ئوغلىنىڭ نالىسىغا چىدىمىدى - دە، ئۆيگە قاراپ ئېتىلدى. توختىخان بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ، قورۇدىن ئاستا چىقىپ كەتتى.

— دادىسى بولدى قىلسىلا، بالا ئەمەسمۇ؟

— ئون بەشكە كىردى، قاچانغىچە بالا بولىدۇ. ھېلى بىرى باراتنى توخۇيۇمنى ئۆلتۈرۈۋەتتى دېگەن، ھېلى بىرى كىرىپ، ئېتىزلىقىمغا قوي قويۇۋەتتى دېگەن... نېمانداق تۇغمەس ماجىرا بۇ؟!

— كېيىنچە ئاستا - ئاستا تۈزۈلۈپ قالار، مۇسۇلمانچە- لىقمۇ ئاستا - ئاستا بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالسىلا دادىسى.

باراتنى كۆزىدىن ياشمۇ چىقارماي باتناپ تۇراتتى. ئۇنىڭ يۈزىدە دادىسىنىڭ بارماق ئىزلىرى قالغانىدى.

— قارا جاھىللىقىنى، ھەي، يەنە مۇشۇنداق قىلامسەن؟

باراتنى گەپ قىلماي تۇردى.

— مەن ساڭا گەپ قىلۋاتىمەن، يەنە مەھەللىدە ماجىرا تېرامسەن؟

— ياق.

— ھەر قېتىم مۇشۇنداق دەيسەن، يەنە قىلغۇلۇقۇڭنى قىلىسەن، ئەمدى جېدەل تېرىساڭ، پۈتۈڭنى چېقىۋېتىمەن. يا بۇنىڭغا تاياق ئۆتمىگەن...

— بولدى قىلسىلا دادىسى، چاي ئىچسىلە. شەيتانغا ھاي بەرسىلە، — تۆمۈرنى ئايالى تارتىشتۇرۇپ سىرتقا ئېلىپ ماڭدى.

باراتنى تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ، قاپاقلىرىنى تۇرۇپ ئورنىدا بىر ھازا تۇرغاندىن كېيىن، قاپىقىدىن قار - مۇز ياغدۇرۇپ ئۆيدىن چىقتى - دە، چايغا ئولتۇرغان دادىسى بىلەن ئاپىسىغىمۇ قارىماستىن، ئۇدۇل ئېغىل تەرەپكە ماڭدى.

— ئىت پوق يېمەستە نەگە بارىسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى تۆمۈر.

— ئات باققىلى.

— بالام چېيىڭنى ئىچىپ ماڭ.

باراتنى ئاپىسىنىڭ گېپىگە جاۋابمۇ قايتۇرماي، ئېغىلغا بېرىپ ئاتنى يالاڭ مىنىپلا سىرتقا چاپتۇردى.

چۈشتىن كېيىن بولغاندا توختىخاننىڭ بالىسى يەنە ئۆيگە ماڭقىسىنى ئېقىتىپ، يۈز - كۆزى قان كىردى. بۇ قېتىم ئۇ ئاپىسىغا يىقىلىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتتى. توختىخان ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنمەي، ئوغلىدىن قايتا - قايتىلاپ سورىغان بولسىمۇ، «يىقىلىپ كەتتىم» دېگەندىن بۆلەك جاۋابقا ئېرىشەلمىدى.

باراتنىڭ كىم ئۆيگە ئەرز - ھال ئېيتىپ كىرسە، ئۇنىڭ بىلەن جاھىللىق بىلەن قېرىشىدىغان ئادەتنى يېتىلدۇرۇۋالدى. تۆمۈر كۆسەي باراتنى ئۇرۇپمۇ، تىللاپمۇ، نەسىھەت قىلىپمۇ تۈزەلمىدى - دە، «بىر كۈنى ئەقلىگە كېلىپ قالار، بۇ ياشتىكى بالىلار شۇنداق بولىدۇ. ھېلىمۇ بالام بېچارە كۆپ تاياق يەپ كەتتى، ئۇنىڭ يېگەن تايىقىنى مۇنداقراق بالا يېگەن بولسا... ھەي تۈزۈلۈپ قالار» دېگەن يەرگە كەلدى. ئۇنى باراتنىڭ جاھىل مىجەزى خاتىرجەمسىزلەندۈرۈپ قويىاتتى. ئۇ ئوغلىنى زادى قانداق تۈزەشنى بىلەلمەي قېلىۋاتاتتى.

قايسى بىر كۈنى بىر قوغۇنچى: «بالاڭلار قوغۇنلۇقۇمغا ئوغرىلىققا كىرىپتۇ. چىرايلىق سورىسا مەن بەرمەمتىم، قوغۇنلىرىمنى مەن يا ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كېتەمسەم، ئۇنى يەپمۇ،

سېتىپمۇ تۇگىتەلمەيمەن» دەپ ئۆيگە كىرگەنىدى. تۆمۈر كۆسەي بەندە: «ھاۋۇتاخۇن قوغۇن - تاۋۇز دېگەننى ئوغرىلاپ يېسە تاتلىق بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە بارات تېخى كىچىك، ھەممە ئادەم شۇ ياشتا شۇنداق بولىدۇ. كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا، بالامغا چىرايلىق نەسىھەت قىلىپ قويساي، زىيانلىرى بولسا مەن تۆلەي...» دەپ ھاۋۇتاخۇننى چىرايلىق يولغا سېلىپ قويدى. ئەپسۇسكى، ھاۋۇتاخۇن ئەتىسى كەپسىدىن ئويغىنىپ شۇنى كۆردىكى، كەپسى ئەتراپىدىكى قوغۇنلار پۈتۈنلەي پېتىقلانغان... ئۇ پېشانىسىگە بىر ئۇرۇپ، زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى. سەلدىن كېيىن ئۆزىگە كېلىپ، تۆمۈرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ دەردىنى تۆكتى. تۆمۈر كۆسەي بەندە باراتنى شۇنچە ئۇرۇپمۇ، ئۇنىڭ ئاغزىدىن «مەن قىلدىم» دېگەن جاۋابنى ئالالمىدى. ھاۋۇتاخۇن باراتنىڭ ئۆزىگە ئادەم ئولتۇرىدىغاندەك ئەلپازدا قادىلىپ تۇرغان ھالىتىدىن تېنى شۇركەندى - دە، تۆمۈردىن ئەپۇ سوراپ ئۆيىگە ماڭدى. بۇنىڭدىن تۆمۈر ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

شامالخان بۇنى ئاڭلاپ، باراتقا خېلى قاتتىق كايىدى. بارات شامالخانغا سۆكۈت بىلەن جاۋاب قايتۇردى.

باراتنىڭ ئۆيىگە ھال ئېيتىپ كىرگۈچىلەر بارا - بارا بېسىقتى.

5

بۇرۇتى خەت تارتىپ قالغان بارات شەھەر كوچىسىدا تۇردىئاخۇن، ناسىراخۇن، قارا قۇۋان قاتارلىق دوستلىرى بىلەن چېلىش مەيدانىغا قاراپ ئالدىراش كېتىۋاتاتتى.

— بارات ئاۋۇ يەردە نېمە ئىش بولغاندۇ؟ — دېدى تۇردىئاخۇن ئادەملەر ئولىشىۋالغان، ۋاڭ - چۇڭ

كۆتۈرۈلۈۋاتقان تەرەپنى كۆرسىتىپ.

— يۈرۈڭلار بېرىپ باقايلى، — دېدى بارات.

ئۇلار ماجىرا بولۇۋاتقان يەرگە يېتىپ بارغاندا، بىر ئەسكەر ئۆزىگە ئېسىلىۋالغان بوۋاينى ئىتتىرىۋېتىپ مېڭىشقا ئۇرۇنۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ سول قولتۇقىدا يوغان بىر تاۋۇز تۇراتتى. بوۋاي قەھرى بىلەن ئۇنىڭغا تىل سېلىۋاتاتتى.

— ھەي چوشقا، تاۋۇزنى ئېلىپ پۇل بەرمەيدىغانغا ئاناڭنىڭ ھەققى بارمۇ مەندە؟ يا سەن مېنىڭ تۇغقىنىم بولمىساڭ، يا ماڭا تاۋۇز تېرىشىپ بەرمىسەڭ.

بارات توپنى يېرىپ كىرىپ، ھېلىقى ئەسكەرنىڭ ياقىسىدىن قامالالاپ تۇتۇشىغا، ئۇنىڭ قولتۇقىدىكى تاۋۇز يەرگە چۈشۈپ كەتتى. ئەسكەرنىڭ كۆزلىرى ئالىيىپ خارتلىدىدى. بارات ئۇنى بىر قولى بىلەن كۆتۈرۈۋېلىپ، ئادەملەر ئوستىدىن ھالقىتىپ يول بويىدىكى ئېرىققا چۆرۈۋەتتى. توپلىشىپ تۇرغان كىشىلەر ئارقىغا داجىشتى. ئوستۇبشى سۇ، لاي بولغان ئەسكەر ئورنىدىن ئىنجىقلاپ تۇرۇپ، باراتقا ئېتىلدى. بارات ئۇنىڭ سۇ چاشقىنىدەك ئەپتىدىن يىرگەندى - دە، ئۇنى كېلىشتۇرۇپ بىرنى تەپتى. ئۇ بۇ قېتىم ئورنىدىن تۇرالمىدى. بۇنىڭغا قارىشىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى باراتنىڭ ھاياتىدىن ئەنسىرەشسە، بەزىلىرى ئۆزلىرىنى شۇ ھامان دالدىغا ئېلىشتى.

بارات بەخىرامان ھالدا دوستلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ ھەر - ھەر يەردىن چېلىشچىلار كېلىپ بەسلىشىدىغان دەريا بويى تەرەپتىكى سۆرۈن مەھەللىگە قاراپ مەزمۇت قەدەم بىلەن يول ئالدى. ئۇ ماتا كۆڭلىكىنىڭ ئالدىنى ئېچىۋەتكەن بولۇپ، قارا بەلۇبغىنى چىڭ باغلىۋالغانىدى.

ئارىدىن ئانچە ۋاقىت ئۆتمەي، پۈشتەكلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ، ئەسكەرلەر كوچىلارغا يېغىپ كەتتى.

— بارات ئەھۋال چاتاق، تېز ئۆزۈڭنى دالدىغا ئال، —

دېدى ناسىراخۇن جىددىي تەلەپپۇزدا.

— نېمىدىن قورقاتتىم، كەلمىسۇنمۇ قېنى؟

— كەلسە ئېلىشىمىز، — دېدى قارا قۇۋان.

— نېمە بىلەن ئېلىشىسەن كالا، ئۇلاردا قورال بار، يۇرۇڭلار قاچايلى، — دېدى تۇردىئاخۇن.

— قېچىش ئوغۇل بالا ئۇچۇن نومۇس، — دېدى بارات قەددىنى تىكلەپ.

— نومۇس - پومۇس دېگەن گەپنى قوي، يۇرە ئەخمەقلىق قىلمايلى، ئۇلگۇرەلمەي قالىمىز، — ناسىراخۇن شۇنداق دەپ باراتنى تارتىپ، ئارقا كوچىلار بىلەن ئېلىپ ماڭدى. ئۇلار شۇ ماڭغىنىچە ئاياغ مەھەللىدىكى توقايلىق ئىچىگە كىرىپ غايىب بولۇشتى. بۇلارنى ئەسكەرلەرنىڭ ئىزدەپ تېپىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بىراق، ھۆكۈمەتنىڭ كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنۈپ نەپ ئېلىشقا ئىنتىلگۈچىلەر ۋە باراتقا كەڭ ساقلاپ يۇرگەنلەر ئۇنىڭ يوشۇرۇنغان جايىنى ئېيتىپ قويۇپ ئاۋارە قىلدى. باراتنىڭمۇ قېچىپ يۇرۇشتىن ئىچى سىقىلدى. ئاخىر دادىسىنىڭ ۋە دوستلىرىنىڭ مەسلىھىتى بىلەن تۇرپاندىكى تاغىسىنىڭ ئۆيىگە سەپەر قىلدى. ئۇ ئۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ ياغاچچىلىقنى ئۆگەنگەندىن كېيىن، يۇرتىغا قايتىپ كەلدى. بۇ ۋاقىتتا يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار ئالمىشىپ كەتكەچكە، ئۇنىڭ ئىشىنى سۈرۈشتۇرىدىغان ئادەممۇ چىقمىدى.

بارات قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بايلار ئۇنىڭغا كۇچۇكلىنىپ، بىرىچكىلىرىنى ھەيدەپ بېرىشنى تەلەپ قىلىپ، ئارقا - ئارقىدىن ئۆيىگە كېلىشتى. تەڭقىسلىقتا قالغان بارات دادىسىنىڭ گېپى بىلەن ئاخىر ئىسرائىل بايىنىڭ بىرىچكىلىرىنى ھەيدەپ بېرىشكە ماقۇل بولدى. ئىسرائىل باي باراتقا يۇقىرى ئىش ھەققى بېرىشكە ۋەدە بەردى.

بارات دوستلىرى بىلەن ئون، يىگىرمە بىرىچكىدا ئىلىغا تېرە، يۇك ئاپىرىپ، تاختا چاي، قەنت، ماتا، گۇڭگۇرتلەرگە ئالماشتۇرۇپ كېلەتتى. ھارۇنكەشلەر باراتنىڭ كارۋىنى كېلۇبتىپتۇ دېسە، بىرىچكىلىرىنى توختىتىپ يول بوشىتىپ تۇراتتى. كىمنىڭ بىرىچكىسى باراتنىڭ بىرىچكىسىگە سوقۇلۇپ كەتسە، بارات ئۇنىڭ بىرىچكىسىنى ئۆرۈپ تاشلۇبتىپ، ھارۇنكەشنىڭ بۇرنىدىن قان ئالاتتى.

بارات بۇ ئىشنى بىر مەزگىل قىلغاندىن كېيىن: «مەن خەقنىڭ ھارۇسىنى ھەيدەيدىغان مالايمىتتىم» دەپ ئىسرائىل بايىنىڭ يېلىنىشىغمۇ قارىماي تاشلۇەتتى. ئۇ ئەمدى بىر تالاي دوستلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ گاھ ئاتلىرىنى ئۇ مەھەللىدىن بۇ مەھەللىگە قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ يۇرسە، گاھ نامى تارالغان نوچىلارنى ئىزدەپ يۇرتتىن تۇيۇقسىز غايىب بولاتتى. ئۇ بايلارنىڭ ئۆيىدە بىرەر داڭدار ئات پەيدا بولۇپ قالسا، ئۇنى بىر ئامالدا بىلەن قولغا چۇشۇرەتتى. بۇلارنى تونۇمايدىغان يوچۇن كىشىلەر بۇلارنى كۆرسە: «قاراقچىلار ئوخشايدۇ» دەپمۇ قالاتتى. چېلىش مەيدانلىرىدا باراتقا تەڭ كەلگۈچىلەر ئاساسەن چىقمايتتى. بارات قىلمۇاتقان ئىشلىرىدىن مەغرۇرلىنىپ، پەخىرلىنىپ، چىلان تورۇق ئېتىنى ئوينىتىپ گىدىيىپ مېڭىپ كېتەتتى. ئۇ يۇرتقا كىملەر باش بولۇپ، كىملەر قوينىنى تولدۇرۇپ كېتىپ باردۇ، خەلق نېمە كۇنلەرنى كۆرۇۋاتىدۇ، مەكتەپكە كىملەر كېلىپ قانداق پائالىيەتلەرنى قىلمۇاتىدۇ، بۇنىڭغا پەرۋايى پەلەك ئىدى.

تۆمۇر كۆسەي ئوغلىنى ئۆي - ئوچاقلىق قىلىپ، ئۇنى تىزگىنلەپ ئوڭشۇۋېلىشنىڭ غېمىدىلا قالغانىدى، ئەپسۇس باراتنىڭ كۆڭلى كېپىنەكتەك گۇلدىن - گۇلگە قونۇپ، بىر ئىزدا توختىمايۋاتاتتى. ئۇنىڭدىن ئايرىلغان قىزلارنىڭ قان يىغلاشلىرىغا باراتنىڭ قەلبى ئېرىپمۇ قويمايتتى. ئۇ يەنە جورا ئىزدەش ھەلەكچىلىكىدە دېرىزە ماراپ يۇرۇپېرەتتى ھەم كۆزى

چۇشكەن قىزنى ئاسانلا ئىندەككە كەلتۈرۈۋالاتتى.

ئۇنىڭ چاقناپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىر گۈزەلگە چۈشتى - دە، ئۇنى ئۆزىگە قاراتماي تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى.

بىر كۈنى بارات دوستلىرى بىلەن قويتاشقا ئوۋغا چىققانىدى. بارات تاغدىن ئوۋ ئوۋلاپ چۈشۈۋېتىپ، پەرىزاتتەك بىر قازاق قىزنىڭ كۆرۈپ قالدى. ئۇ شۇ يەردىلا ئەس - ھوشىنى يوقتىپ، ئۇ قىزغا ئاشىق - بىقارار بولدى. ئۇ يۈرىكىنى كۆيدۈرۈۋاتقان ھاياجانلىق ھېسلىرىنى قىزغا قانداق ئىزھار قىلىشنى بىلەلمەي، قويتاشتا يوقلاڭ ئىشلارنى باھانىداپ تۇرۇپ قالدى. باراتنىڭ ئەھۋالىدىكى ئۆزگىرىشلەردىن ھەممىنى چۈشەنگەن ناسىراخۇن باراتقا ئۇدۇللا ئېغىز ئاچتى.

— ئۇ تاغ پەرىسىگە كۆزۈڭ چۈشۈپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟

— شۇنداق، لېكىن سۆزۈمنى قانداق دېيىشنى بىلمەيۋاتىمەن، بۇرۇن بۇنداق بولۇپ باقمىغانتىم، ئۆزۈڭ بىلىسەن، — دېدى بارات ئېغىر «ئۇھ» تارتىپ. ئۇ ئۆزىدىكى غەيرەت - جاسارەتنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلەلمىدى.

— سەن ئېغىز ئاچالمىساڭ، مەن ئامالىنى قىلىپ باقاي، لېكىن سەن ئۇنى تاشلىۋەتمەسلىككە ۋەدە بەر، — دېدى ناسىراخۇن باراتنىڭ كۆزىگە شۇبھىلىنىپ قاراپ.

— بولىدۇ، مەن ۋەدە بېرەي، — دېدى بارات ئىتتىكلا.

ناسىراخۇن قىز بىلەن سۆزلىشىپ كۆرۈپ، ئۇنى تەسلىكتە «ماقۇل» غا كەلتۈردى. بارات شۇ كېچىسىلا قىزنى ئاتقا مىندۈرۈپ، شەھەرگە يۈرۈپ كەتتى ھەم ھايالىشمايلا قىزنىڭ ئاۋۇلىغا ئادەم چىقاردى. خىلۋەتتە ئۆسكەن تاغ گۈلىگىلا ئوخشايدىغان بۇ گۈزەل قىزنىڭ ئىسمى ئەجەرقان ئىدى. ئۇ بارات بىلەن توي قىلغاندىن كېيىنكى شېرىن كۈنلەرنى يالغۇزلۇقتا ئۆتكۈزدى. بارات بولسا يۈرت كېزىپ نوچىلىق

تالىشىش ھەلەكچىلىكىدە يۈردى. ئۇ بارغانلا يېرىدە نى - نى نوچىلارنى باش ئەگكۈزۈپ، ئۆزىنىڭ پېشىنى توپا قىلمىغانلىقى ئۈچۈن خەلق ئۇنىڭغا «پالۋان» دېگەن نامىنى بەردى. ئۇ بۇنىڭدىن تېخىمۇ كېرىلىپ، كوچىلارغا پاتماي مېڭىپ كېتەتتى. ئۆزىگە كۆز ئالايتقانلارنى ماكچايتىپ قويماتتى. بارات پالۋان بىلەن ھەمداستىخان بولغانلار پەخىرلىنىپ، باراتنىڭ سۆز - ھەرىكەتلىرىنى ئاۋامغا بىرنى ئىككى قىلىپ ياياتتى.

بىر كۈنى يۈرت ئاتلاپ كەلگەن يوغان بىرى: «بۇ يۈرتنىڭ نوچىسى بولسا چىقسۇن!» دەپ چېلىشى مەيدانىنى بېشىغا كىيىدى، ئىككى - ئۈچ چېلىشچىنى يەرگە چاپلىۋېتىپ. دەل شۇ ئەسنادا بارات پالۋان دوستلىرى بىلەن توپا - چاڭ توزۇتۇپ ئاتلىق كېلىپ قالدى. ئۇ چېلىش مەيدانىدا ياۋا كالىدەك يەر تىلغاپ ئەتراپتىكىلەرگە ھۆركىرەپ سۇر بېغىشلاۋاتقان يوچۇن كىشىنى كۆرۈپ:

— ھەي... نېمىدەپ ئالىجوقا ژارقىرايسەن؟ — دېدى سىم ئورالغان قامچىسىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ.

— ئات ئۈستىدە قوندۇقا قونۇۋالغان مېكىيانەك قاقىلدىماي نوچى بولساڭ كەلمەمسەن؟ تۇتۇشۇپ كۆرەيلى.

بارات پالۋان ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا مەيدىسىنى كېرىگەن ھالدا ئىرغاڭلاپ باردى.

— قېنى كېلە، — دېدى بارات پالۋان سەل ئاچچىقلىنىپ.

ھېلىقى يوغان كىشى ئېتىلىپ كېلىپ، بارات پالۋاننىڭ بەلۋېغىنى «كاپپىدە» تۇتۇپ يۆگەشكە باشلىدى. بارات پالۋان ئىچىگە تىنىپ تۇردى. ھېلىقى يوغان كىشىنىڭ ئاخىرقى يۆگەشكە كۈچى يەتمەي ئىنجىقلىشىغا بارات پالۋان شۇنداقلا بىر كۈچەنىدى، قارا بەلۋاغ پاراسلاپ يىرتىلىپ، يوغان كىشىنىڭ قولىدا پۈلاڭلاپ قالدى.

— بولدى ئاغىنە، مەن يېڭىلدىم، دوست بولۇپ

قالايلى، — دېدى يوغان كىشى كەينىگە داجىپ.

— يۈر سېنى توقايغا ئاپىرىپ ئويىنىتىپ كېلەي، سەن بۇ يۇرتقا مېھمان، — دېدى بارات پالۋان. ئاندىن ئۇنى باشلاپ توپنى يېرىپ چىقىپ كەتتى.

قاراپ تۇرۇشقان كىشىلەرنىڭ كۆزلىرى مۆجىزە كۆرگەندەك ئالىچەكمەن بولۇپ، بىر ھازادىن كېيىن ئۆزلىرىگە كېلىشىپ: «بارات پالۋان چۆرگىلەۋاتقان تۆگمەن تېشىنى ئالتىنى بىلەن بېسىپ توختىتىۋاپتىكەن...» دېگەن سۆزلەرگە ئەمدى ئىشەنگەندەك بولۇشۇۋاتاتتى.

كىمدۇر بىرى بارات پالۋان ھەققىدە مۇنداق بىر ئىشنى بايان قىلىشقا باشلىدى.

— بارات جىگدە بۇلاققا تويغا چىقىپتىكەن، بىر قازاق كىشى: «بارات پالۋان دېگەن سەنمۇ؟ سېنى بەك نوچى دەيدۇ، ھۈنىرىڭنى بىر كۆرسىتىپ باقمامسەن؟» دەپتۇ. بارات پالۋان: «ئاۋۇ جىرەن ئېتىڭنى ئاۋۇ جىگدىدىن ئاۋۇ جىگدىگە يۈدۈپ ئاپارسام ماڭا بېرەمسەن؟» دەپتۇ. قازاق كىشى ماقۇل كەپتۇ. ئىككى جىگدىنىڭ ئارىلىقى ئوتتۇز مېتىر كېلىدىكەن. بارات پالۋان ئاتنىڭ ئالدى ئىككى پۇتىنى دولىسىغا ئېلىپ كۆتۈرۈپ مېڭىپتۇ. خەقلەر چۇقان - سۇرەن سىلىشىپ كېتىپتۇ. ھېلىقى قازاق كىشى: «راست پالۋانكەنسەن، ئات سېنىڭ بولدى، يارايسەن» دەپتۇ. ئاندىن بارات پالۋاننى بىر كېچە - كۈندۈز مېھمان قىلىپ، قوي، ئات، كالىلارنى سوۋغا قىلىپ يولغا سېلىپ قويۇپتۇ.

— يا ھەزرەت، نېمىدېگەن تەڭداشسىز كۈچ - قۇدرەت!

— خۇدا ئادەمگىمۇ شۇنداق كۈچنى بېرىدىكەن.

— بارات پالۋاننىڭ ئۇنىڭدىنمۇ كارامەت ئىشلىرى بار دەيدۇ.

كىشىلەر بارات پالۋان ھەققىدە ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىنى

خېلىغىچە ئېيتىشىپ، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكىنىنمۇ تۇيماي قېلىشتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بۇگۈنكى ئىشنى ئۆيىدىكىلەرگە سۆزلەش ئۈچۈن ئالدىراپ مېڭىشتى. دوپپىدەك بۇ شەھەردە بۇ ئىش ئەتىسلا ھەممىنىڭ ئاغزىغا چىقىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى.

تۆمۈر كۆسەي بىلەن ئايالى ئوغلىنى ئۆيلۈك - ئوچاقلىق قىلىپمۇ، ئۆي ئايرىپ شەھەر يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپمۇ، يەنىلا ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولالمىدى. ئۇلار: «قەرزىمىزنى ئادا قىلدۇق، ياخشى - يامان بولسا ئۆزىگە، ئەمدى بولغۇلۇقى بولار، بىر كۈنى ئەقلىگە كېلىپ قالار، قانداق قىلىمىز؟ دېمىگىنىمىز، قىلمىغىنىمىز قالمىدى. ئۇ ئەمدى كىچىك بالا ئەمەس، ئاتا بولدى...» دېيىشەتتىيۇ، لېكىن يۈرىكىنىڭ بىر يېرلىرى يەنە ئۇنىڭغا چىدىمايتتى. بارات پالۋان ئاتا - ئانىسىنىڭ ھالىدىن بەكمۇ ئوبدان خەۋەر ئالاتتى. بۇ تەرىپى تۆمۈر كۆسەي بەندىنى رازى قىلاتتى، ئەپسۇسكى...

بارات پالۋان ئىككى ئوغلى، بىر قىزى بولغاندىن كېيىنمۇ، يەنە شۇ كوچىدا ئالتوپىلاك كۆتۈرۈپ ھۆركىرەپ يۈردى. شامالخان ئۇنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ، مەنىلىك ناخشىلارنى ئېيتسا، ئۇ مۇڭلى بىلەن بولۇپلا ناخشىنىڭ مەنىسىنى چۈشىنەلمىدى. شامالخان نېمىگىدۇر ئېچىنىپ، ناخشىلىرىغا تېخىمۇ بەكرەك ھەسرەتلىك تۇس بېرەتتى. بارات پالۋاننىڭ بالىلىقىدا مۇڭلىنىپ ئولتۇرۇپ جەڭ قىسسىلىرىنى تىڭشىغان، دۇشمەنلەرگە نەپرەتلىنىپ ئاچچىقلانغان چاغلىرىنى ئەسلەيتتى.

نېمىشقىدۇر بارات پالۋان يېقىندىن بېرى بىر قىسمىلا بولۇپ قالدى. ئۇ شامالخاننىڭ ناخشىلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى. بۇنىڭدىن ئاتا - ئانىسىنىڭ كۆڭلى تىنىپ، ئۆز تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن بولدى.

ئىككىنچى باب
قانسىرىغان تۇپراق

ئادالەت تۇيغۇسىدىن جايدا كىشىلىك ھاياتنىڭ قەدىر - قىممىتىنى ساقلاپ تۇرىدىغان ھېچنېمە بولمايدۇ.
— ئى. كانت

1

1943 - يىلى قىش، تەڭرىتاغ ئوستىگە ئاق لىباستىن كىمخاب كىيگەن بولۇپ، ئېغىر غەم - قايغۇلارغا ئەسىر بولغاندەك، ئازابلىق سۈكەتكە چۆككەنىدى. تاشتىن تاشقا ئۇرۇلۇپ شاۋقۇن سېلىپ ئېقىۋاتقان مەرۋايىتتەك سۇزۇك سۇلار ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان تارام - تارام ياشلارىدەك كۆرۈنەتتى. ئۇ نېمىگىدۇر ھەسرەتلىنىپ، ئىچ - ئىچىدىن ئۆرتىنەتتى. ئاچچىق - ئاچچىق ئىڭرايتتى. شۇنداق! ئۇ تالاي - تالاي كەچمىشلەرنىڭ جانلىق شاھىتى. ئۇ ئۆز قوينىدا ياشاپ كەلگەن مۆمىن، ئاق كۆڭۈل خەلقنىڭ رەزىللەرنىڭ قارا قوللىرىدا دەپسەندە قىلىنغانلىقىنى، ئۆز باغرىنىڭ تىلغانغانلىقىنى كۆرۈپ، ئېغىر ئۇھ تارتاتتى، ئەلەملىك ئۆكۈنەتتى.

ئۇ ئېغىر ھەسرەتتىن پارتلاي دەۋاتاتتى. ئۇ بۇ ھەسرەتلەرگە، زېمىندىكىلەرنىڭ ئاھ - پەريادلىرىغا، قانلىق ياشلىرىغا چىداپ تۇرالمىدى. ئۇ ھەممىنى بىلەتتى... ئۇ

زېمىندىكىلەرگە ھەممە تارىخنى سۆزلەپ بەرگەن. ئۇلارنىڭ ئۆزىنى تونۇشقا ئۇندىگەن.

ئۇنىڭ ئېتىكىدە بىپايان سوزۇلۇپ ياتقان، خورلانغان زېمىن تەڭرىتاغ ئاتىغا يىغلامسىراپ قارايتتى. ئۇ ئۆزىنى تولىمۇ يېگانە ھېس قىلاتتى. رەزىللەرنىڭ شۇم نىيىتى بىلەن ئۆز باغرىغا رەھىمسىزلەرچە دەسسەشلىرى ئۇنىڭغا بەكمۇ ئېغىر كېلىۋاتاتتى. دالىلاردىكى قوي، كالا، ئاتلارمۇ، يېشىل ئوتلاقلارمۇ، بۇك - باراقسان توقايلىقلارمۇ مۇڭلۇق سۈكۈتلەردە مۇزلاپ، تىترەپ ياتاتتى.

بۇ زېمىندىكى كىشىلەر تەئەججۈپ ئىلكىدە ياقىلىرىنى چىشلەشتى، گاڭگىراشتى. «زامان بۇزۇلۇپ نېمە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ؟» دېيىشىپ، ئۆز ئارىسىغا قاچانلاردىدۇر قارا تىكەندەك ئۇنگەن گومىنداڭ جاللاتلىرىغا ھاڭۇېقىپ قارىشاتتى. يەنە ئامالسىزلارچە لېۋىنى چىشلەپ، ئۇن - تىنسىز ئۆز ئىشلىرىغا مېڭىشاتتى. ئۇلار بۇ گومىنداڭچىلارنى بېقىشقا مەجبۇر ئىدى. بولمىسا ئۇلارغا مىلتىق تەڭلىنەتتى، ئوستىدە سىم قامچا، كالتەك ئويناتتى. «خۇدانىڭ بەرگەن كۈنىگە شۈكرى، پېشانىمىزگە پوتولگىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ. قانداق قىلىمىز ئەمدى؟ قولىمىزدا يا...» بەزىلەر شۇنداق دېيىشىپ ئېغىر خورسىنىشاتتى. ئاللادىن مەدەت تىلەپ، ھەر نامىزدا ئاللاغا ئاھ - پەريادلىرىنى تۆكەتتى. يەنە بەزىلەر ئۆز تەقدىرى ھەققىدىكى تۈگىمەس خىياللارغا چۆمەتتى. شۇنداقتىمۇ، زۇلۇم ئۇلارنى قارشىلىق قىلىشقا بارغانچە قىستاۋاتاتتى.

2

بارات پالۋان تال باراڭنىڭ ئاستىدا ياغاچچىلىق قىلىۋاتاتتى. ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپ تەگسىز خىياللارغا ئەسىر

بولۇپ، كىچىكىدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان تۇردىئاخۇن، ناسىراخۇن، قارا قۇۋان، ئابلىز قارى، ياسىن دوختۇرلارنى ئەسلەپ قالاتتى. ئۆزىدىن بىرنەچچە ياشلا كىچىك بولسىمۇ، گاھىدا ئاكا - ئۇكىلاردەك، گاھىدا يېقىن ئاغىنىلەردەك ئۆتىشىدىغان ياسىنجان، قاسىم، مۇھەممەت، قۇربانلارمۇ ئۇنىڭ خىيالىدىن نېرى بولمايتتى. ئۇ يېقىندىن بېرى بۇلارنى كۆپرەك ئويلايدىغان، كۆڭلىدە مەلۇم پىلانلارنى تۇزۇپ باقىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ خەلقنىڭ ئاھ - پەريادىنى ئۆتكۈزۈۋاتقان جاپالىق كۈنلىرىنى ئويلىغىنىدا يۈرىكى ئاچچىق ئېچىشاتتى. ئۇ ئەمدى ئىشنى نەدىن باشلاشنى بىلەلمەيۋاتاتتى. ئۆزىگە بىر نىجاتلىق يۇلتۇزىنىڭ يول باشلىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. شۇڭا، دوستلىرى بىلەن بۇ ئىش خۇسۇسىدا ئۇزۇندىن - ئۇزۇن سىردىشىپمۇ كېتەتتى. ئۆزئارا دەردلىرىنى قانغۇچە تۆكۈشەتتى. كېيىنچە ئۇ ئېغىزدىكى گەپ بىلەن ھېچ ئىش پۈتمەيدىغانلىقىنى، تەۋرىنىپ بىرەر ئىش قىلىش لازىملىقىنى تونۇپ يەتتى. مۇشۇ ئىش ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىۋېلىپ، تۇرسىمۇ، ياتسىمۇ ئارام بەرمەيتتى.

سىرتتىن ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا يۈگۈرۈپ كىرگەن ئوتتۇرا بوي، ئىنچىكە بۇرۇت، قارا كۆز، بۇغداي ئۆڭ كەلگەن قۇربان بارات پالۋاننىڭ ئالدىغا باردى - دە، دېمى سىقىلغىنىدىن تىلى گەپكە كەلمەي تۇرۇپ قالدى.

— نېمە بولدۇڭ؟ بىرەر چوڭ ۋەقە بولدىمۇ نېمە؟ — دېدى بارات پالۋان قاپاقلىرىنى تۇرگىنىچە.

— ئۇرايىم[1] پالۋانىنى... بۇگۈنكى ھۆكۈمەت تەرەپ... ئۆتكۈزگەن... چېلىشىشتا... ھۆكۈمەت تەرەپنىڭ... بىر ئادىمى... يېقىتىۋەتتى...

---

① ئىبراھىم دېگەن ئىسىمنىڭ بۇزۇپ ئېيتىلىشى.

— تىلىڭنى چاينىماي، ئوغۇل بالىدەك گاچ - گاچ سۆزلىمەمسەن؟ چوڭ بىر بالا - قازا بولغاندەك... ئوغۇل بالا دېگەن بالا ئىشتىمۇ ھودۇقمايدىغان.

— ھۆكۈمەت تەرەپ بۇگۈن چېلىشىش مۇسابىقىسىنى ئۆتكۈزگەن، ئۇلارنىڭ بىر ئادىمى ئۇرايىم پالۋاننى يېقىتىۋەتتى. ئۇرايىم پالۋان يىغلىغۇدەك بولۇپ، يەنە چېلىشىمەن دېسە، ئۇلار: بىر چېلىشقاندىكىن بولدى، دەپ ئۇنىمىدى. ئۇلار چىدىماسلىق قىلدى... — ئۇ سۆزىنى تۇگەتمەيلا، كۆپ يېنىغا يۈگۈرۈپ باردى - دە، نوگايدا سۇ ئېلىپ گۈپۈلدىتىپ ئېچىپ، «ئۇھ» دېدى.

بارات پالۋاننىڭ قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ، قولىدىكى رەندىنى قويۇپ قويدى. ئۇنىڭ توغرىسىغا يوغىنىغان گەۋدىسى، بىلەكلىرىدىكى بۇلجۇڭ گۆشلىرى چىڭقالدى. ئۇ گەۋدىسىنى كېرىپ قويدى. ئۇنىڭ يوغان، مەزمۇت بەستى يېنىك تەۋرەندى. ئۇنىڭ بۇگۈنكى چېلىشىش مۇسابىقىسىدىن خەۋىرى بار ئىدى. لېكىن، ئىشنىڭ كۈتمىگەن يەردىن چىققانلىقى ئۇنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويدى.

— ئۇرايىمنى يېقىتقان بولسا، ئۇ خېلى يامان نېمە ئوخشايدۇ.

— ئۆزى يوغان، ئۆكۈزدەك نېمىكەن، «نوچى بولساڭ، قېنى چىقمامسەن؟» دەپ ھەيۋە قىلىپلا قالدى.

— يۇر شۇ ئۆكۈزدەك نېمىنى بىر كۆرۈپ كېلەيلى، — بارات پالۋان مېڭىشقا تەمشەلدى، — قانداقراق نېمىكەن ئۇ؟ — شۇنداق قارىسا ئادەم يەيدىغاندەك كۆرۈنمىدۇ. ئەلپازى يامان.

— دادا، مەنمۇ بارىمەن... — دېدى بارات پالۋاننىڭ ئوغلى خۇشۇر.

— مەنمۇ بارىمەن... — دېدى خۇشۇرنىڭ بىر ئادىشى.

— ئۇ يەرگە كىچىك بالىلار بارسا بولمايدۇ. مەن سەل تۇرۇپ قايتىپ كېلىمەن - هە. سىلەر ئويناپ تۇرۇڭلار.
— نەگە بارىسىز؟ — سورىدى بارات پالۋاننىڭ ئايالى ئەجەرقان ئۆيدىن چىقىپ قۇربانغا سالام بەرگەندىن كېيىن.
— بازارغا بېرىپ كېلەي، ئازراق ئىش چىقىپ قالدى. ماڭۇ بالىلارنى ئېلىپ ئۆيگە كىرىپ كەت. ئىسسىق ئۆتۈپ قالمىسۇن، — ئۇ شۇنداق دەپ كۆڭلىكىنى سىقىمدىغىنىچە قۇربان بىلەن چىقىپ كەتتى. ئەجەرقان ئۇنىڭ مىجەزىنى بىلگەچكە گەپ قىلماي ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ قالدى.
مەيدىسىگە ئۇرۇپ يۇرت كېزىپ يۈرگەن خېلى - خېلى نوچىلارمۇ بارات پالۋان بىلەن كۈچ سىنىشىپ كۆرۈپ، ئۇنىڭغا قول بەرگەنىدى، بارات پالۋان ئۆزىمۇ يۇرت كېزىپ داڭدار چېلىشچىلارنى ئىزدەپ تېپىپ چېلىشىپ، ھېچقايسىسىغا بويۇن ئەگمىگەندىن كېيىن ئۇنىڭ نامى يۇرت - يۇرتلارغا تارقىلىپ «پالۋان» ئاتالغان. كېيىنچە ئۇنى يۇرت ئاتلاپ ئىزدەپ كېلىدىغان نوچىلارنىڭ قەدىمىمۇ بىر ئاز تىنچىپ قالغانىدى.
بۇنىڭدىن بىر ئاي ئىلگىرى ئالتايدىن يوغان، بەستىلىك بىرى بارات پالۋاننى ئىزدەپ كەلدى.
— سېنىڭ نامىڭنى، — دېدى ئۇ بارات پالۋان بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، — قەشقەر، ئىلى، ئاتۇش، ئاقسۇلاردا يۈرۈپ ئاڭلاپ كېلىشىم، قېنى بىر تۇتۇشۇپ باقمامدۇق؟
— سەن بىزگە مېھمان، چاي ئىچىپ بولۇپ قالغان پاراڭنى قىلىشمامدۇق...
— چاي ئىچىشكەندىن كېيىن دوستلىشىپ قالدىغان گەپ، — دېدى ئۇ بارات پالۋاننىڭ سۆزىنى تارتىۋېلىپ، — ھازىرلا تۇتۇشايلى.
— بىز ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىز چېلىشىپ نېمە پايدا ئالىمىز، بۇنداق قازانغان شۆھرەتنىڭ نېمە ئەھمىيىتى؟ مەنمۇ ساڭا ئوخشاش نام چىقىرىشنى ئويلاپ، ئىزدىمىگەن نوچىلار قالمىغان، ئاخىرىدا مەن نېمىگە ئېرىشتىم. نېمە ئىشلار ھەل بولۇپ كەتتى؟
ئەتراپتا قاريشىپ تۇرغانلار: «بارات پالۋانغا نېمە بولغاندۇ ياكى ئۇ ئۇنىڭدىن قورقۇۋاتامدۇ يا؟...» دېيىشىپ ھەيران بولغىنىچە پىچىرلاشتى.
— مەندىن قورقۇۋاتامسەن؟ — دېدى ھېلىقى ئادەم ھېجىيىپ قويۇپ.
— ئۇنداق دېمە، سەن يۇرت ئاتلاپ كەپسەن، سەن بىزگە مېھمان، ئەڭ ياخشىسى چېلىشمايلى.
— قورقۇپسەن - دە.
— بىرلا ئاللادىن قورقمەن.
— ئۇنداق بولسا چېلىشىپ كۆرمەمدۇق! — دېدى ئۇ كۆرەڭلەپ، ئۆزىنى قويىدىغان جاي تاپالماي.
— ياق، چېلىشمايمەن، سەن مېنىڭ دوشمىنىم ئەمەس.
— ياغلىق ئارتىۋالساڭ بولغۇدەك، سېنىڭ نەرىڭ پالۋان، قۇيرۇقۇڭنى ئىچىڭگە تىقىپلا تۇرسەن، — ئۇ قەستەن بارات پالۋاننىڭ زىتىغا تېگىپ، ئۇنى چېلىشىشقا مەجبۇرلاۋاتاتتى.
توپلىشىپ تۇرغان كىشىلەرنىڭ ھەيرانلىقى تېخىمۇ ئاشتى.
— بارات پالۋانغا نېمە بولغاندۇ؟ ئەجەب ئېغىر - بېسىق بولۇپ قاپتۇ.
— قورقۇۋاتامدۇ يا...
— ياق، ئۇنىڭمۇ ئويلىغىنى باردۇ. ئۇ بۇ كۈنلەردە بار.
— بەلكىم.
— بوپتۇ، — دېدى بارات پالۋان چوڭقۇر تىنىپ قويۇپ، — تەلىپىڭ يەردە قالمىسۇن، ئاخىر بىز باشقىلارغا

ئويۇن قويۇپ بېرىدىغان بولدۇق.

— ئويۇن قويمىز دەپ چېلىشمىساق، نېمە قىلىمىز خۇدا بەرگەن بۇ كۈچ - قۇۋۋەتنى.

— شۇ كۈچنى دەل جايىغا ئىشلىتەلمىسەك، نېمە ئارمىنىمىز قالاتتى؟

— ئىشلىتىمىز، مەيدانغا چۈشكەندە بىلىسەن.

بارات پالۋان بۇ نادان نوچىغا گەپ يېگۈزەلمەي، تېرىكىپ، دەرغەزەپكە كەلدى.

سورۇن تۇزۇلدى. كىشىلەر چەمبەر شەكلىدە دائىرە پەيدا قىلىپ قىزىقىپ قاراپ تۇرۇشاتتى. ھېلىقى كىشى بارات پالۋاننى تۇتۇپ تارتىپ باقتى. يانپاشقا ئالماقچى بولۇپ، پۇتلىرىغا تېپىپ، سىلكىپمۇ باقتى. لېكىن، بارات پالۋاننى قىمىرلىتالمىدى. ئۇ بەدىنىگە كۈچ يىغىپ جىم تۇراتتى.

— ھۇنىرىڭ تۈگىدىمۇ؟ — دېدى بارات پالۋان قاپىقىنى تۇرۇپ.

— ھېلى كۆرىسەن، — دېدى ئۇ سەل جىددىيلىشىپ.

— مانا ئەمدى كۆر! — بارات پالۋان شۇنداق دەپ قولىنى چاققانلىق بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئۇنىڭ بەلۋېغىدىن قامالالاپ تۇتتى - دە، چۆرگىلىتىپ - چۆرگىلىتىپ، «يا ھەزرىتى ئەلى» دەپلا ئۇنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، غەزەپ بىلەن نېرىغا تاشلىۋەتتى. ھېلىقى كىشى بوش خىرقىراپ ھوشىدىن كەتتى. بۇنى كۆرۈپ بارات پالۋاننىڭ چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى - دە، ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ بېشىنى قولىغا ئالدى.

— تۇداخۇن سۇ ئەكەل، — دېدى ئۇ ئەنسىز ۋاقىراپ. ئۇنىڭغا سۇ پۈركۈپ، ئاران ھوشىغا كەلتۈرۈۋالدى. ئۇ خىجىل بولغان ھالدا:

— سەن قالتىس پالۋانكەنسەن، خەق دېسە ئىشەنمەيتىكەن-

مەن، بۇگۈن كۆردۈم. سەندەك پالۋاننى مەن كۆرمىگەن. . . — دېدى كۆزلىرىنى بارات پالۋاننىڭ كۆزلىرىدىن ئېلىپ قېچىپ.

— ئۇنداق دېمە، ھازىر ئۆزىمىز بىلەن ئۆزىمىز چېلىشىپ كۈچ سىنىشىدىغان ۋاقىت ئەمەس. . . — ئۇ ئۆز مۇددىئايىنى ئېنىق دېيەلمىدى.

— بىز دوست بولۇپ قالايلى، — دېدى ھېلىقى كىشى ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ.

— بولىدۇ ئەكەل قولۇڭنى، — ئۇلار قايتىدىن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

بارات پالۋان ئۇنى بىرنەچچە كۈن ئوينىتىپ يولغا سېلىپ قويدى. ئۇ شۇنىڭدىن بۇيان چېلىشىش مەيدانلىرىغا بارماس بولغانىدى. بارسا چېلىشۇاتقانلارنى كۆرۈپ ئازابلىنىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ مىجەزى بارا - بارا ئۆزگىرىپ، خىيالچان، كەمسۆز بولۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە ھەممە كىشى ئۆزلىرىنى ئالداپ، ئامالسىز ھالدا ياشاۋاتقاندەكلا كۆرۈنەتتى. يۈرىكى نېمىدىندۇر ئېزىلىپ، دېمىقىپ ھەسرەت چېكەتتى. خەلقنىڭ ناله - پەريادلىق تۇرمۇشى، بىغەم چېلىشىپ يۈرگەن «پالۋان» لار ئۇنىڭ يۈرىكىنى غاجايتتى.

بۇگۈن قۇربانىڭ «ھۆكۈمەت تەرەپ ئادىمى. . . » دېگەن سۆزى ئۇنى قىزىقتۇرۇپ، چېلىشىش مەيدانىغا بېرىشقا ئالدىراتقانىدى.

— ئۇرايىم ھازىر نەدە؟ — دېدى بارات پالۋان يولدا كېتىۋېتىپ.

— ۋاڭ لوخەننىڭ شوپاڭخانىسىدا ھاراق ئىچىپ، دەردىنى چىقىرىۋاتىدۇ.

— شۇمۇ ئوغۇل بالىنىڭ ئىشىمۇ؟ ئاچچىققا چىدىماپتۇ - دە.

— چىدىمىغۇدەك ئىش بولدى.

چېلىشىش دائىم دەريا بويى تەرەپتە بولاتتى. بۇگۈن شەھەر ئىچىدىكى مەسچىت ئالدى قىزىپ كەتكەنىدى. دېڭىز دولقۇنىدەك ئۆركەشلەۋاتقان ئادەملەرنىڭ ۋاڭ - چۇڭ، شاۋقۇن - سۇرەنلىرى يىراق - يىراقلارغا ئاڭلىناتتى. دەرەخ شېخىدا ئولتۇرۇۋالغان شامالخان بىردە ناخشا ئېيتىپ، بىردە ھەرخىل قۇشلارنى دوراپ، زوق - شوخ بىلەن سايراپ كېتەتتى.

ئۇلار چېلىشىش مەيدانىغا يېتىپ بارغاندا، كىشىلەر تېخى تارقاشمىغانىدى. توپلىق مەيدان ئوتتۇرىسىدا زەنجىرلەنگەن سىمىز، قارا بىرى توپىلارنى قامالالاپ ئۆزىگە چېچىپ، ئادەم يەيدىغاندەك ئەلپازدا كىشىلەرگە ھەيۋە كۆرسىتىۋاتاتتى. ئۇ گويا غالجىر ئىتتەك ئوخشاپ قالغانىدى.

— بارات پالۋان كەلدى! — دېدى توپ ئىچىدە تۇرغان سېرىق يۈزلىرى سەپكۇن باسقان، بېشىغا بادام دوپپا كىيگەن ئابلىز قارىي ئۇنلۈك ۋارقىراپ.

كىشىلەرنىڭ كۆزلىرى ئۇمىدكە تولۇپ، چىرايلىرىدا شادلىق نۇرلىرى پارلىدى. ئۇلار بارات پالۋانغا قىزغىش بىلەن قارىشاتتى.

— بارات پالۋان كەلدى! — دەپ ھاياجىنىنى باسالماي ۋارقىرىدى ئۇدۇل ئىككى ئالتۇن چىشى پارقىراپ تۇرغان، يوغان كۆزلۈك، بۇغداي ئۆڭ كەلگەن ياسىن دوختۇر.

— ئەمدى بۇ مۇنتەھەم ئەدىپىنى يەيدىغان بولدى. ھۆركىرىگىنى بىر يەرلىرىگە كىرىپ كېتىدۇ - دە، ۋاھ... ھە ناسراخۇن، — دېدى ئۇستىخانلىق كەلگەن، قاڭشارلىق، يۈز سۆكەكلىرى چىقىپ قالغان تۇردىئاخۇن.

— ھەي تۇداخۇن، — دېدى ئېگىز بوي، قارامتۇل كەلگەن ناسراخۇن، — بارات مۇشۇ كۈنلەردە چېلىشىش مەيدانلىرىغا كەلمەيتتى. بۇگۈن ئەجەب كەپتا...

— ئاۋۇ ھۆكۈمەت ئادىمى بولغاچقا كەلگەن گەپتە.

— توغرا، توغرا، شۇنىڭغا ئەقلىم يەتمىگىنىنى.

— ئېغىزىمىزغا ئاگاھ بولايلى، ئەتراپتا قۇلاق كۆپ، — دېدى ئاق سېرىق، ئېگىز بوي ياسىنجان ئەتراپقا بويۇنداپ قاراپ قويۇپ.

كىشىلەرنىڭ روھى بۆلەكچىلا كۆتۈرەڭگۈ ئىدى. مەسچىتنىڭ ئېگىز پەشتىقىدا ئولتۇرغان بورتالا گارنىزون قوماندانى ۋەن گوتەي، ساقچى باشلىقى ۋۇ شاۋتەن بارات پالۋاننى كۆرۈپ تاتىرىپ كېتىشتى. ياڭ ھاكىم ئۇلارنىڭ ھەيۋىسىنىڭ ئەمدى يەرگە ئۇرۇلىدىغانلىقىنى پەملەپ بولغانىدى. چۈنكى، ياڭ ھاكىم ئۇلارنىڭ ئۇي - خىيالىلىرىنى بىلەتتى. ئۇ ئارىلاپ - ئارىلاپ ئۇلارنىڭ چىرايىدىكى ئۆزگىرىشلەرگە دىققەت قىلىپ قويياتتى. ئۇلار بارات پالۋاننىڭ چېلىشىش مەيدانلىرىغا بارمايدىغان بولغانلىقىنى زاكىر قۇلاقتىن ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ يۇرتتىكى پالۋانلارنىڭ ھەيۋىسىنى سۇندۇرۇپ، ئۆزلىرىگە بېقىندى قىلىش ئۈچۈن، ئىزدەپ سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ پالۋان ئاتالغان، شېكسىسەي ھۆكۈمىتىگە سادىق بىرىنى تېپىپ كېلىشكەنىدى. بۇ ئارقىلىق بىر تەرەپتىن «چېلىشىش پائالىيىتى» ئۆتكۈزۈپ خەلقنى ياخشىچاق بولۇشنى ئويلىغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن خەلقنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇپ، ھەيۋە كۆرسىتىپ قويۇشنىمۇ مەقسەت قىلغانىدى. ئەمدى قارالڭ، ئۇلارنىڭ چىرايىنىڭ قاردىاپ، ئۆڭسۈلىنىڭ ئۆچكىلىۋاتقىنىنى؟

كىشىلەر ئىككى تەرەپكە داجىشىپ يول بېرىشتى. بارات پالۋان مەيدانغا مەيدىسىنى كېرىپ كىرىشگە لەن شىڭ ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى.

— سېنىڭ چېلىشىشىڭغا رۇخسەت يوقۇ، چىقىپ

كەت! — دېدى ئۇ ئۇيغۇرچە ۋارقىراپ سۆزلەپ.
— نېرى تۇر، چاتقاڭ بولمىسۇن! — دېدى بارات پالۋان چەكچىيىپ تۇرغان ئوتتۇرا بوي، ئورۇق كەلگەن لەن شىڭغا غەزەپ بىلەن گۆلىيىپ.
— چىقىپ كەت! — دېيىشتى بىرقانچە ئەسكەر ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ.
— بۇلار نېمە قىلىپ يۈرىدۇ. بايا تۇن ئۇلار چېلىشىدىغانلار بارمۇ دەپ ۋارقىراپ يۈرەتتىغۇ؟ ئاناڭنى! — دېدى قاسىم كۆكۈش كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنلىرىنى چاچراتىپ. ئۇنىڭ قارامتۇل چىرايى تېخىمۇ قارىداپ ئۆزىنى باسالماي قېلىۋاتاتتى.
— ئۇلار چېلىشىشقا چۈشسۇن! — دەپ بوم ئاۋازدا قوپال ۋارقىرىدى دوغلاق كەلگەن، يۈزلىرى قىپقىزىل، قاپىقى تۇرۇلۇپلا تۇرىدىغان قارا قۇۋان.
كۆچىلىك تۇشمۇ تۇشتىن ۋارقىرغىلى تۇردى. مەيداننىڭ تەرتىپى بۇزۇلۇشقا باشلىدى.
— ۋەن سلىك، قانداق قىلىمىز؟ — دېدى بېشى يوغان، پۇتى تەرىپى ئىنچىكە كەلگەن ساقچى باشلىقى ۋۇشاۋتەن ئەنسىز هالدا ئۇيان - بۇيان قاراپ.
— چېلىشمىسۇن، بارات بەك يامان نېمە، — دېدى يولۋاسبەگ قىرقىم ساقاللىرىنى تۇتاملاپ قويۇپ، ئۇنىڭ پارقىراق كۆزلىرىدىن خۇشامەت ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇراتتى.
— ئۇلار چېلىشمىسۇن سلىك جانابلىرى، — دېدى ياغاق يۈز، ئورا كۆز، كەكە ساقال هېكمباي.
— بۇ قانداق پەيدا بولۇپ قالدى؟ — دېدى ۋەن گوتەي ياپما قاپاقلىرىنى تۇرگىنىچە تىترەپ تۇرۇپ.
— قارا، بۇ خەقنى! — دېدى شالاڭ ساقال، ئۇزۇنتۇرا كەلگەن مولا شاڭيۇ ۋەن تەرەپكە ئېگىلىپ تۇرۇپ، — سىلى

بېشىنى سىلاۋاتسىلا يەنە باراتنى ئالقىشلاپ كېتىپ بارغىنىنى، نېمىدېگەن يۈزسىزلىك بۇ...
ۋەن گوتەينىڭ چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ، بۇ خەلقە ئىچ - ئىچىدىن ئۆچلۈكى كېلىپ كەتتى.
— شاڭيۈم توغرا دېدى، بۇلار غەرەز ئۈقمايدىغان هايۋانەكلا خەق.
— شۇنداق، شۇنداق، — دېيىشتى يولۋاسبەگ بىلەن هېكمباي.
— ۋەن سلىك، — دېدى بايا تۇن بېرى جىم ئولتۇرغان ياڭ هاكىم، — بىز ئۇلارنى چېلىشتۇرايلى، بولمىسا خەلقنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، كېيىن ئىش يامىنىغا ئۆرۈلۈپ كېتىدۇ.
ۋەن گوتەي ئۇنىڭغا نەپرەتلەنگەندەك قارىدى. ئۇ ياڭ هاكىمنىڭ خەلقنىڭ تەرىپىنى ئالغان سۆزلىرىگە بەكمۇ ئۆچ ئىدى. «خەپ، سېنى بىر كۈنى بابلايمەن. شۇ چاغدا ئاشۇ ئېغىزىڭمۇ تۇۋاقلىنار...» دەپ ئويلىدى ۋەن گوتەي، شۇنداقتىمۇ ئۇ بۇ ئىشنىڭ ئۇنىڭ دېگىنىدەك يامىنىغا ئۆرۈلۈپ كېتىشىدىن ئەندىشە قىلىپ، نېمە قىلىشنى ئۈقماي ئارىسالدى بولدى.
— ۋەن سلىك، ۋاقىتنى كېچىكتۈرمەيلى، — دېدى ياڭ هاكىم، — ئۇلارنى چېلىشتۇرمىساق خەلق بىزنى مەسخىرە قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن...
— بوپتۇ، دېگىنىڭىزچە بولسۇن! — دېدى ۋەن گوتەي ئېغىر تىنىپ، — جاكارچى، ئىلان قىل!
— نېمە دەيمەن؟
— ئاناڭنى! چېلىشىش باشلانسۇن دېمەمسەن، دۆت ئېشەك.
— هازىر چېلىشىش باشلانسۇن، پالۋانلار مەيدانغا چۈشسۇن!

كىشىلەر توپى يەنە بىر قېتىم لەرزىگە كەلدى. لەن شىلگ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ بارات پالۋانغا ئالىيىپ قاراپ قويدى - دە، مەيدان سىرتىغا ماڭدى. ئۇ ئاچچىقىدا بىر بالىنى سىلكىشلەپ ئىتتىرىۋەتتى.

— نېرى تۇر، سارالگ!

— ئۆزى سارالگ تۇرۇپ نېمە دەيدۇ بۇ سارالگ، — دېدى بالىنىگ ئانىسى بۇۋىخەلچەم.

— تولا سۆزلىمە قانجۇق!

— قانجۇق دېگەن سەندەگ بولىدۇ. ئۆزۈڭگە قاراپ باقە، نېمىگە ئوخشاپ قاپسەن، — دېدى بۇۋىخەلچەم ئۇنىڭغا سەسكىنىش بىلەن قاراپ.

لەن شىلگ ئۆزىگە تۇرغۇن كۆزلەرنىگ غەزەپ بىلەن تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، «خەپ» دېدى - دە، توپ ئارىسىدىن چىقىپ كەتتى.

— ئالدىمىزدا چوڭ بولغان بۇ نېمىنىگ قارا ئەمدى نوچىلىقىنى، دادىسى ياخشى ئادەم ئىدى، بۇ دادىسىنى دورىماي قالغان ئوخشايدۇ، — دېدى ئاق ساقاللىق بىر كىشى.

— ئالدىرىماگ ئاكا، بۇنىڭمۇ جاجىسىنى بېرىدىغان كۈنلەر كېلىدۇ، — دېدى ياسىن دوختۇر ئىغىر خورسىنىپ قويۇپ.

— ئادەم خورلۇق ھېس قىلىدىكەن ئۇكام.

— خۇدايىم كۆرۈپ تۇرىدۇ. كۆزىمىزدىن ئاققان ياشلار بىر كۈنى بۇلارنى يۇتىدۇ، — دېدى ئابلىز قاري.

— ئۇزۇنى تونۇمىغان قوۋمگە خۇدا بەخت ئاتا قىلمايدۇ، — دېدى ناسىراخۇن بوغۇلۇپ تۇرۇپ.

— گەپكە پەخەس بولايلى، قۇلاق كەلدى... ھە، چېلىشىش باشلاندى. ئەمدى ئويۇنىنىگ قىزىقى چىقىدىغان بولدى... — دېدى قۇربان ئاشپەز ئۇستاملارنىگ ئاھاڭىنى دوراپ.

ھەممىسى شۇگ بولۇپ، چېلىشىش مەيدانىغا جەددىي قاراشتى. زەنجىردىن يېشىنگەن ھېلىقى پالۋان بارات پالۋانغا ھۆركىرەپ كېلىپ تاشلاندى - دە، ئۇنىگ بېلىدىن قامالالاپ، ئۇيان - بۇيان تولغاپ مىدىرلىتالمىدى. بارات پالۋان قىلغۇلۇقۇڭنى قىلىپ باق، كۆرەي قېنى، دېگەندەگ پۇتۇن كۈچىنى يىغىپ جىم تۇراتتى. ھېلىقى پالۋان بارات پالۋاننى چاققانلىق بىلەن يانپاشقا ئالماقچى بولدىيۇ ئالالمىدى. بارات پالۋان شۇ ئارىدا ئۇنىگ بەلۋېغىدىن تۇتۇۋالدى - دە، يۆگەپ - يۆگەپ تارتتى. ئۇ ئىنجىقلاپ قىزىرىپ كەتتى. بارات پالۋان ئۇنى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ بىر قولى بىلەن دەس كۆتۈرۈۋالدى.

— بولدى، مېنى... ئاتما... ساڭا... نوچى ئاتتىن... بىرنى... بېرىمەن...

ئۇنىگ ئىنجىقلاپ تۇرۇپ ئېيتقان سۆزلىرى بارات پالۋاننىگ قۇلىقىغا كىرمىدى. ئۇ زەردە بىلەن ئۇنى ئەمەلدارلار تەرەپكە ئەسكى پالاسنى تاشلىغاندەگ تاشلىدى. ئۇلارنىگ كۆزلىرى چەكچىيىپ چىرايىدا قان دىدارى قالمىدى. ياگ ھاكىم چىرايىنى بۇزماي، تەمكىن ئولتۇراتتى.

— ياشاپ كەت بارات پالۋان! — كۆپچىلىگ ۋارقىراشتى ۋە يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى ئورنۇبلىشتى.

— تونىنى بارات پالۋانغا كىيگۈزەيلى! — دېدى ياگ ھاكىم.

— نېمە دەيسىز؟ — دېدى ۋەن گوتەي ئۆڭگەن ھالدا.

— تونىنى بارانتا كىيدۇرمىسەگ خەلقنىگ غەزىپىنى قوزغاپ قويىمىز، ياخشىسى تونىنى بارانتا كىيدۇرۇپ، خەلقنىگ ئاغزىنى ئېتىش كېرەگ. بۇلار كىچىككىنە ياخشى ئىش قىلىپ قويساق، تاغدەگ خۇش بولۇپ كېتىدۇ. بۇلارنى قاتتىق قوللۇق بىلەن باشقۇرساق قىلغان ئىشىمىزدىن چاتاق چىقىدۇ. شۇڭا، كۆپ ھاللاردا چارە - تەدبىر بىلەن ئىش قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

— بۇ قانداق ئىش بولۇپ كەتتى - ھە، ۋەن سلىك جانابلىرى، — دېدى يولۋاسبەگ قىزىل يۈزلىرىنى ئۇۋۇلاپ.
— ھەر ئىككىلىسىگىلا تون كىيدۈرەيلى! — دېدى ۋەن گوتەي خېلى كۆپ ئويلىنىشلاردىن كېيىن.
— بولىدۇ. ئىختىيارىڭلار... — دېدى ياڭ ھاكىم نارازى بولۇپ.
پەشتاقتا جاكارچىنىڭ ياڭراق ئاۋازى ئاڭلاندى. كۆپچىلىك ئىشنىڭ نەتىجىسىنى بىلىشكە تەقەززا بولۇپ جىم بولۇشتى.
— خالايىق تىنچلىنىڭلار، ھازىر ۋەن سلىك جانابلىرى سۆز قىلىدۇ، دىققەت!
ۋەن گوتەي ئۆزىنى رۇسلۇقالغاندىن كېيىن، دىمىغىنى قېقىپ قويۇپ سۆز باشلىدى. غاپىلار بەگ ئۇنىڭ سۆزىنى تەرجىمە قىلىپ تۇردى.
— بۇگۈن كۆپچىلىكنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى ئاجرىتىپ، قىلۇاتقان ئىشلىرىنى تاشلاپ بۇ يەرگە كەلگىنىگە رەھمەت ئېيتىمەن. بۇ ھۆكۈمىتىمىزنىڭ خەلق ئۈچۈن ئۈيۇشتۇرغان زور كۆلەملىك چىلىشىش پائالىيىتى. بۇ بىزنىڭ خەلقە بولغان زور ئىشەنچىمىزنى بىلدۈرىدۇ. ھەممىمىز خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرسەك، ئىناق - ئىتتىپاق ئۆتسەك ياخشى ئەمەسمۇ...
بارات پالۋان ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن سەسكىنىپ كېتىۋاتاتتى.
— يالغانچىلىقىنى قارا، نېمىدېگەن ھىيلىگەر، — دېدى زەردىسى قاينىغا ناسىراخۇن.
— بىزنى ئالداۋاتىدۇ... — دېدى تۇردىئاخۇن پىچىرلاپ سۆزلەپ.
— ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىش، بۇ يۇرتنى گۈللەندۈرۈش ھەممىمىزنىڭ ئورتاق بۇرچى. بىز بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق پائالىيەتلەرنى داۋاملىق ئۆتكۈزۈپ تۇرىمىز. بۇگۈنكى چىلىشىش مۇسابىقىسىدە تاللىنىپ چىققان ھەر ئىككى پالۋانغا تون

كىيدۈرۈشنى قارار قىلدۇق. قېنى بارات پالۋان بىلەن چىلىشىپ باقىدىغانلار بارمۇ؟
— يوق!!!
كۆپچىلىكنىڭ گۈلدۈرمامىدەك ياڭراق سادالىرىدىن ۋەن گوتەي چۆچۈپ كەتتى.
— قېنى تون كىيدۈرۈلسۇن! — دېدى ئۇ سۆزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئۇ سۆزلىرىنىڭ زورمۇ زور قىلىنغانلىقىنى، تازا قاملاشمىغانلىقىنى ئۆزىمۇ ھېس قىلىپ قالدى.
— ۋەن سلىك بەك ئوبدان ئادەم جۇمۇ، — دېدى توپ ئارىسىدىكى ئايسىخان ئوسما قويغان ئىنچىكە قاشلىرىنى ئوينىتىپ.
— ماۋۇ سەت جالاپ نېمە دەيدىغاندۇ؟ — دېدى قۇربان بوش شۇرلاپ، — مەشۇقىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندەك...
مەيداندا تۈيۇقسىز كۈلكە كۆتۈرۈلدى. كىشىلەر كۈلكە كۆتۈرۈلگەن تەرەپكە بويۇنلىرىنى سوزۇپ قاراشتى.
— تونىنى كىيمەيمەن! — دېدى بارات پالۋان ناسىراخۇنغا پىچىرلاپ.
— كىيمىسەك بولمايدۇ. كىيگەنگە نېمە بولاتتى. كىيمىسەك بۇلارنىڭ گۇمانىنى قوزغاپ قويىسەن.
— نېمىدىن قورقاتتىم؟ خۇدا بار.
— جاھىللىق قىلما، كىيىپ قويۇپلا ئۇلارنىڭ ئاغزىنى ياپمامسەن؟
شۇ ئارىدا دەرەخ ئۈستىگە قونۇۋالغان شامالخانىنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى ئاڭلاندى:

بۇركۇت ئالدى تۇلكىنى،
تۇلكە ئۇنى جىمىقتى.
كاككۇك، كاككۇك، نەدە سەن كاككۇك؟

— ياشا شامالخان، ناخشاڭنى ياڭرات! — دەدى قۇربان خۇشال هالدا ۋارقىراپ.

— كاككۇكنىڭ ۋىسالىغا يېتەلمەيۋاتسا قانداق ياشايدۇ ئۇ؟ — دەدى تۇردىئاخۇن كۈلۈپ قويۇپ.

ئەتراپتىكىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى.

— نېمە دەپ ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ. ئاۋۇ. . . — دەدى ۋەن گوتەي غاپپار بەگكە قاراپ.

— ياريم كەلمەسەن، ساڭا تەشنا بولدۇم، — دەپ ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ.

— ئەجەبمۇ جىم تۇرمايدىغان نېمىكەن ئۇ. نەدە ئادەم ئولاشسا شۇ يەردە ناخشا ئېيتىپلا يۈرگەن. . . — دەدى ۋەن گوتەي قاپقىنى سېلىپ، — ساراڭمۇ نېمە ئۇ؟

— سارىڭ نېمە ئۇ، — دەدى ھېكمباي ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزىنى ئاران چۈشىنىپ يەتكەندىن كېيىن، — ئۇ يا يوقالمىدى، يا ئۆلۈپ قالمىدى.

ۋەن گوتەي دەرەخ ئاچىسىدا ئولتۇرۇۋېلىپ ناخشا ئېيتىۋاتقان شامالخانغا غەزەپ بىلەن قارىدى. موللا شاڭيۇ، يولۋاسبەگ، ھېكمباي، موللا نىياز ئاخۇنۇملار شامالخانغا چىش - تىرنىقىغچە ئۆچ ئىدى. چۈنكى، شامالخان ئۇلارنىڭ ئەيىبلىرىنى ناخشىغا قېتىپ ئېيتاتتى. ئۇلار يا بىر نېمە دېيەلمىگەن. شۇ تاپتىمۇ ئۇلار شامالخاننىڭ تىلىنى كەسكۈدەك بولۇشۇۋاتاتتى. «خەپ» دېيىشەتتى ئۇلار ئىچىدە.

ھەزەر قىلىپ ياشايلى،
خۇشامەتچى ئادەمدىن.
كاككۇك، كاككۇك. . .

ئۇلار ئىككى پالۋانغا تون كىيدۈرۈشتى. كۆپچىلىك ئۇنلۈك ھالدا:

— ياشا بارات پالۋان! — دەپ توۋلاشتى.

بارات پالۋان نېمىدىندۇر بىئارام بولۇپ، كەك مەيدىسىنى كېرىگىنىچە مەزمۇت ھالدا يىراقلارغا تىكىلىپ ئويچان تۇراتتى.

خەلق ئۆز ئوغلىدىن پەخىرلىنىپ، ئۇنى ئالقىشلىماقتا ئىدى. بارات پالۋاننىڭ ۋۇجۇدىنى بىرخىل خىجىللىق ئوتى كۆيدۈرۋاتاتتى.

3

ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە جىددىي يىغىن ئېچىلىۋاتاتتى. يىغىنغا قاتناشقۇچىلار ناھايىتى خاپا كۆرۈنەتتى. بازار مەسچىتىنىڭ ئىمامى موللا نىياز ئاخۇنۇم، يولۋاسبەگ، ھېكمباي ۋە موللا شاڭيۇلار كۆكۈش ئىس قاپلىغان يىغىن زالىدا غاپپار بەگنىڭ تەرجىمانلىقىدا ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاران چۈشىنىپ ئولتۇراتتى.

— بىز بۇ قېتىم يۇقىرىنىڭ يولىورۇقى بىلەن ئالدىنقى سەپكە شىڭ دوبەن خىزمىتىنى قىلىشقا باردىغانلارنى ئېلىش ئىشىنى ناھايىتى ئەستايىدىل بېجىرىشىمىز كېرەك، — دەدى ۋەن گوتەي ئۇيان - بۇيان قاراپ قويۇپ، — بۇ ئىشقا ھەممىمىز تەڭ كۈچ چىقىرىشىمىز لازىم. بىزگە بېرىلگەن بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئوبدان ئورۇنلىمىساق، يۇقىرىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىمىز - ھە، شۇنداقمۇ ئىمام ئاخۇنۇم؟ . . .

— توغرا، توغرا. . . — ئۇنىڭ ۋىجىك گەۋدىسى تېخىمۇ تۆگۈلۈپ، كىچىك كۆزلىرى پىلدىرلاپ كەتتى. غاپپار بەگ ئۇنىڭ قىلىقلىرىدىن قان - يىرىڭدىن سەسكەنگەندەك يىرگەندى.

— ھەممىڭلار جەمئىيەتكە بىزنىڭ سىياسىتىمىزنى توغرا

يەتكۇزۇشۇڭلار زۇرۇر. يۇرتنىڭ خاتىرجەملىكىنى قولغا كەلتۇرۇش، يۇرتنى قوغداش ئۈچۈن قورغاننى پۈختىلاش ھەممىدىن مۇھىم. ئۆزىنگە ئىگە بولالمىغان پادىشاھ نېمىگە ئوخشاپ قالىدۇ؟ بۇنى ئويلىشىپ كۆرۈڭلارچۇ!

— شۇنداق، ۋەن سىلىك ناھايىتى ئەتراپلىق سۆزلىدى، دانا پىكىر قىلدى، — دېدى ساقچى باشلىقى ۋۇ شاۋتەن سۆز قىستۇرۇپ، — پولاتتەك تۇرۇم دۆلەت ئامانلىقىنىڭ ئاساسى... قۇمۇلدا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ھېلىقى نېمىلەر ئاخىر نېمە بولدى؟ ئۆزلىرى كولىغان ئورەككە ئۆزلىرى چۈشتى. ھالىغا باقماي شىلتىڭ ئاقتاننىڭ ئاقىۋىتى شۇ بولدى. زاكىر سەنمۇ ئوبدانراق كۆز - قۇلاق بول. كىم قانداق گەپ قىلىۋاتىدۇ... — ۋۇ شاۋتەن ئۆزىنىڭ باشلىقلىقىنى پەش قىلغاندەك ھەممىگە قاراپ قويۇپ سۆزلەيتتى، ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ تاقا - تۇقا سۆزلىرىدىن بىزار بولۇۋاتاتتى، — بۇ قېتىمقى شەرەپلىك ئىشنى خەلقە ئوبدان تەشۋىق قىلىش زۇرۇر. بىز سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلارنى ئەۋەتمەيمىز، سىلەرمۇ بۇ ياخشىلىقىمىزغا جاۋابەن تەشۋىقاتنى كۈچەيتىڭلار. ئىنسانە ئىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قالماي پۇل - مالنى يەتكۇزۇپ تۇرۇڭلار.

— ئەگەر سىلەر بۇ ئىشتىن باش تارتىپ، تەشۋىقاتنى ئاجىزلاشتۇرۇپ قويساڭلار، كېيىن بىزدىن ئاغرىنماڭلار، — ۋەن گوتەي قاپىقىنى تۇرۇپ ئولتۇرغانلارغا ۋەھىمىلىك قاراپ قويدى، — يەنە بىر گەپ، ئەسكەرلەرنىڭ ئوزۇق - تۇلۇكىنى ياخشىلاش زۇرۇر. قىش كىرگۈچە ھارۋىكەشلەرنى ھەربىكتىلەندۇرۇپ ئوتۇنلارنى ئوبدان بېسىۋالايلى. ئاتلارنىڭ يەم - خەشەكلىرىنى تولۇقلىۋالايلى، — ئۇ تاماكىنى ئۇزمەي چېكىپ، ھەممە گەپنى دەۋالاي دېگەندەك ئالدىرىماي سۆزلەۋاتاتتى، — لەن شىڭ سەن ئالدىنقى سەپكە باردىغانلارنى ئېلىش ئىشىغا ۋە باشقا ئىشلارغا ئوبدان مەسئۇل بول. سەن بۇ خەقنىڭ خوجايىنى ئوبدان بىلىسەن، باشقىلار ساڭا ھەمدەمدە بولىدۇ. ھېكمىباي، يولۋاسبەگ، سىلەرمۇ ئاڭلاپ قېلىڭلار، ئالدىنقى سەپكە ئوزۇق - تۇلۇك ئاپىرىدىغان ئىش بار تېخى، سەمىڭلارغا سېلىپ قويايي...

ياڭ ھاكىم گەپ قىلماستىن تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. موللا نىياز ئاخۇنۇم بىرنەچچە ئېغىز خۇشامەت سۆزى قىلىشقا ئالدىرايتتى. يولۋاسبەگ، ھېكمىبايلار ۋەن گوتەينىڭ سۆزلىرىگە «خوش، خوش» دېگىنىچە باش لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈرەتتى ھەم يۈرەكلىرىنىڭ بىر يېرىلرى تارتىشىپ ئاغرىغاندەك بولاتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇلار: «بايلارغىمۇ كۈن يوقمۇ نېمە؟» دېگەننى ئويلاپ قالاتتى. قولىدىن مال - دۇنيالىرىنىڭ كۆپرەك چىقىپ كەتمەسلىكىنىڭ ئامالىلىرىنى ئىزدىشەتتى. بەرمەي دېسە بىر كېچىدىلا...

— لەن شىڭ سەن بۇ قېتىمقى خىزمەتتە تۆھپە ياراتساڭ، سېنى ئۆستۇرۇش ئىشىنى ئويلىشىپ كۆرىمىز، — دېدى ۋەن گوتەي لەن شىڭنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ قويۇپ، ئۇ لەن شىڭنىڭ رەھىمسىزلىكىنى بەكمۇ ياقتۇراتتى...

— ئەسلىي ئۆستۇرۇشكە لايىقتى، — دېدى ما تۆەنجاڭ ئاچچىق قىلىپ.

— شۇنداق، شۇنداق، لەن شىڭ بالام ئوبدان بالا، دادىسىنى بىلەن مەن بىر تۇغقان قېرىنداشتەك ئۆتكەن، — دېدى موللا نىياز ئاخۇنۇم خىرقىراپ سۆزلەپ، — مەنمۇ لەن شىڭ بالامغا ھەمكارلىشىپ كۈچ چىقىرىمەن. جېنىم بىلەن...

— ناھايىتى ياخشى، — دېدى ۋەن گوتەي، — سېنى چاغاندا مۇكاپاتلايمەن، بىز بۇ يىلقى چاغاننى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تەييارلىقنى پۈختا قىلىشىمىز لازىم.

— چاغاننى بىزنىڭ ئۆيدىلا ئويىنىسىلا، — دېدى

هېكمباي بىچارىلەرچە ھەجىيىپ.

— بىزنىڭ ئۆيگىلا باراملا يا. . . — دېدى موللا شاڭيۇ ئالدىراپ.

— ھازىرقى ئاساسىي مەسىلە ۋەزىپىنى ئورۇندىش، ۋەزىپە ئېغىر. . . بۇنى سەيسە دېمەي چىرايلىق نام بىلەن ئاتاپ، يۇقىرى بۇيرۇغان ۋەزىپىنى ئورۇنداشقا تىرىشايلى.

— غەم قىلمىسىلا، بىز بار، — دېدى لەن شىڭ قەددىنى تىك تۇتۇپ.

— بىزمۇ بار، — دېدى موللا شاڭيۇ.

— ئەلۋەتتە بىزمۇ بار. . . — دېدى موللا نىياز ئاخۇنۇم.

— مېنى بۇ قېتىمقى ئىشتا ئوبدان بىر كۆرۈپ قويۇڭلار، — دېدى لەن شىڭ تىك تۇرۇپ، — بۇ ئىشلارنى جان - دىلىم بىلەن بېجىرىمەن، ئەگەر بۇ خىزمەتتىنى لايىقىدا ئورۇندىيالمىسام سىلىڭ جانابلىرىغا كاللام بىلەن جاۋاب بېرىمەن. مەن شېڭ دوبەن ھۆكۈمىتىگە سادىقلىق بىلەن ياشايمەن، بۇ يولدا ئۆلۈشكە رازى!

— ئوغۇل بالا، يارايسەن، ئەزىمەت، — دېدى ۋەن گوتەي قاتتىق ھاياجانلىنىپ.

ياڭ ھاكىم ئۆز ئادەملىرىگە خىيانەت قىلىش ئالدىدا تۇرغان بۇ ھارام تاماق، تۇزكورلارغا قاراپ ئېغىر خىياللارغا چۆكتى. غاپىپار بەگ: «خۇدا جاجاڭلارنى بېرەر» دېدى ئىچىدە ئۇلاردىن نەپرەتلىنىپ.

— ياڭ ھاكىم جانابلىرى، ما تۇەنجاڭ، سىلەرنىڭ باشقا گېپىڭلار بارمۇ؟ — دېدى ۋەن گوتەي ياڭ ھاكىمغا مەسخىرە نەزىرىدە قاراپ.

— يوق! — دېدى ياڭ ھاكىم ئۆزىنىڭ تەمكىن ھالىتىنى بۇزماي. ئۇنىڭ ھەممە ئىشىنى ئۆزىلا باشقۇرۇپ كېتىۋاتقان ۋەن گوتەيگە ئۆچلۈكى كېلىۋاتاتتى.

— مېنىڭمۇ پىكرىم يوق، — دېدى ما تۇەنجاڭ. ئۇ ھەرقانداق چاغدا ناھايىتى ئېغىر - بېسىق ئىدى. ئىشىنىمۇ ئويلىنىپ قىلاتتى. مەنسەپ، ئەمەللەرگە ئانچىمۇ قىزىقىپ كەتمەيتتى.

— ئۇنداق بولسا ھەممىمىز ئىشنى پۈختا قىلايلى، — دېدى ۋەن گوتەي، — بارات دېگەن نېمە ئىشىمىزنى بۇزدى، — ئۇ ياڭ ھاكىمغا ئالىيىپ قويدى.

— ئۇنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلىۋېتەيمۇ؟ — دېدى لەن شىڭ.

— ياق، ياق، ھازىرچە ئۇنىڭغا تەگمەي تۇرايلى. تىنچ ياتقان يىلانغا چېقىلىپ نېمە قىلىمىز؟ ئەمدى ھەممىمىز تارقىلىپ ئۆز ئىشىمىزغا ماڭايلى. . . — ۋەن گوتەي بىرخىل ناخۇشلۇق بىلەن كۆرسەتمە بەردى.

يىغىندىكىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، سىرتقا قاراپ مېڭىشتى.

— ۋۇ جۇيجاڭ، بۇگۈن ئايسىخانمۇ ئۆيگە بارىدۇ، ئۆيگە بارسىلا. . . مېھمان بولۇپ كەتسىلە، — دېدى ھېكمباي خەنزۇچىنى چالا - پۇچۇق سۆزلەپ، ۋۇ شاۋتەننى يېنىغا تارتىپ.

— بولىدۇ، سېنىڭ مۇشۇ يەرلىرىڭ ياخشى - دە، ۋەن سىلىڭغا مالىلىرىڭغا چېقىلماسلىقنى دەپ قويىمەن، خاتىرجەم بول - ھە.

ھېكمباي ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن خۇرسەن بولدى. بۇ ئۇنىڭ نەق يۈرىكىدىكى سۆز ئىدى.

لەن شىڭ كۆزىگە قان تولغان ھالدا بىرنەچچە ئەسكەرنى باشلاپ، ھارۋىكەشلەرنى سەيسىگە تۇتۇپ ئېلىپ مېڭىۋاتاتتى. ئۇ ھارۋىنى ئاستا ھەيدەپ دىمىقىدا ناخشا ئېيتىپ كېتىپ بارغان سىدىق كۆك كۆزىنىڭ دولىسىغا قامچا بىلەن بىرنى ئۇرۇپ

ۋارقىرىدى.

— بولمامسەن چەنتۇ، ھارۇننى چاققان ھەيدىمەمسەن؟!

سىدىق كۆك كۆز ئاچچىقىدا لېۋىنى چىشلەپ، ئۇنىڭغا قەھر بىلەن ئالايدى.

— ئادەمگە ئالايماي، ھەيدە ھاۋرائىنى، سېسىق چوشقا.

«خەپ، ماڭمۇ خۇدايىم ئاشۇ قورالنى بېرەر، شۇ چاغدا بۇنى قانداق قىلۇۋېتىدىكەنمەن» سىدىق كۆك كۆز شۇلارنى ئويلاپ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتتى. ئۇ ئادەم پاك روھى بىلەن خۇدادىن نېمىنى تىلىسە، بىر كۈنى شۇ تىلىگەن نەرسىگە ئېرىشىدۇ، دەپ قارايتتى.

لەن شاك ھارۋىكەشلەرگە ھەيۋە قىلۇۋېتىپ، كۆزى ھېلىقى كۈندىكى چېلىش مەيدانىدا ئۆزىنى تىللىغان بۇۋىخەلچەمگە چۈشۈپ قالدى - دە، ئۇنىڭ قورۇسىغا ئات بىلەنلا كىردى. بۇۋىخەلچەم تونۇرغا نائىنى چاپلاپ بولۇپ، ئەمدىلا تونۇر بېشىدىن چۈشۈۋاتاتتى. لەن شاك ئات ئۈستىدە تۇرۇپلا:

— نائىنى تېز - تېز ياقماي، مۇشۇنداق لاغايلاپ يۈرسەك، ئەسكەرلىرىمىز نېمە يەيدۇ؟ — دەپ ۋارقىرىدى.

— سىلەرنى ئەمدى ئۆيۈمگە ئەكېلىپ نان چاپناپ بېرىپ باقسام بولامتى؟ ھېلىمۇ سەنلەرنى باقمىز دەپ خۇنمىز قالمىدى.

لەن شاك ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، مىلتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇنى بىرنى سالدى. بۇۋىخەلچەم كەينىگە سەنتۇرۇلۇپ يىقىلىپ چۈشتى.

— گەپ قىلمىسا نېمە ھەددىدىن ئاشىدۇ ماۋۇ چوشقا، جېنىمنى تىكىپ قويدۇم بۇنىڭغا، بۇنداق ياشىغۇچە، — بۇۋىخەلچەم ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئېتىلدى - دە ياقىسىدىن ئالدى. (ئۇنىڭ ئېرى ئەختەم تۆگەمەن باققىلى چىقىپ كەتكەنىدى.) سېلىقنى ئورۇندىماي دېسە، گومىنداڭچىلارنىڭ سىم قامچىسى بېشىدا ئويناپ، ئېچىنىشلىق تراگېدىيىگە تولغان مۇدھىش بىر پاجىئە سەت تەلەتى بىلەن دېۋىلەپ كېلىۋاتقان...

بۇۋىخەلچەم ئۇنى ئەسەبىيلەرچە تىللايتتى، لەن شاك ئۇنىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇراتتى، تېپەتتى. لېكىن، ئۇ شۇنچە كۈچىنىپمۇ ئۇنىڭ قولىدىن ياقىسىنى ئاجرىتالمىدى. يۈگۈرۈپ كىرگەن بىرنەچچە ئەسكەر بۇۋىخەلچەمنى ئۇرۇپ - دەسسەپ يانقۇزۇۋېتىپ چىقىپ كېتىشتى.

بۇۋىخەلچەم بۇرنىدىن ئاققان قانلارنى يېڭى بىلەن ئېرتىپ، ھۆركىرەپ يىغلىدى.

— نېمە كۈن خۇدايىم بۇ، بۇلارنىڭ جاجىسىنى قاچان بېرەرسەن؟...

ئۇنىڭ يىغىسىنى ئاڭلىغان قوشنىلار يۈگۈرۈپ كىرىشتى.

— مەن بۇلاردىن قىساس ئالىمەن.

— ئىچى قارىلار، بۇنى يامان ئۇرۇۋېتىپتۇ ئەمەسمۇ؟ — دېدى كىرگەن ئاياللاردىن بىرى.

بۇيرۇق بويىچە ۋەزىپە تاپشۇرۇلغانلار ۋەزىپىسىنى ئورۇنداش ئۈچۈن جان - جەھلى بىلەن خىزمەت قىلماقتا ئىدى. موللا شاڭيۇ قول ئاستىدىكىلەرگە نېمىلەرنىدۇر دەپ بۇيرۇق چۈشۈرەتتى. تورۇق ئېتىنى ھەريان چاپتۇرۇپ، قوللىرىنى ھاۋادا قالايمىقان پۇلاڭلىتاتتى.

موللا نىياز ئاخۇنۇم مېھرىپتا ئولتۇرۇۋېلىپ، جامائەتكە ۋەن گوتەي، ۋۇ شاۋتەن، ياك ھاكىملارنىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ، ھازىرقى ۋەزىيەتنىڭ ئاغزىغا تەگمەي ماختايتتى.

— بۇلار بولمىسا، ئۇلۇغ شېك دوبەن جاناپلىرىنىڭ شاپائىتى بولمىغان بولسا، بىز بۇنداق ياخشى كۈنلەرگە ئېرىشەلمەيتتۇق. شۇڭا، بۇلارغا ھەممىمىز

بولمىسىمز لازىم. مەيلى باللىرىمىزنى ئەسكەرلىككە بېرىشتە بولسۇن ياكى باج تاپشۇرۇشتا بولسۇن ۋە ياكى باللىرىمىزنى ھۆكۈمەت خىزمىتىگە ئەۋەتىش ئىشلىرىدا بولسۇن... — ئۇ بۇلارنى ئۆزىنى تەمكىن تۇتۇپ ناھايىتى ئۇرغۇلۇق ئاھاڭدا ئۇزۇپ - ئۇزۇپ ئېيتاتتى.

بارات پالۋان، تۇردىئاخۇن، قۇربانلار ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك بىلەن قارايتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن قۇيقا تىك تۇرۇپ، ئۇنى چىناپ پۇركۈۋەتكۈسى كېلەتتى.

ھېكمىباي ساقچى باشلىقى ۋۇ شاۋتەننى ئەركەك قوينىڭ گۆشى بىلەن مېھمان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، چىرايلىق بىر چوكانىنى ئۇنىڭغا ھەمراھ قىلىپ قويدى. بۇ چوكانىنىڭ ئىسمى ئايسىخان ئىدى. خاس ھۇجرىدا بۇلارنىڭ ئېغىر نەپەس ئېلىشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇ ھەممە ئۇيقۇغا كەتكەن بىر كەچ ئىدى.

ھېكمىباي ئۆز ئىشىدىن بەكمۇ سۆيۈنۈپ كەتتى - دە، مال - دۇنياسىدىن خاتىرجەم بولغان ھالدا ئۇيقۇغا غەرق بولدى.

قەيەردىندۇر شامالخانىنىڭ ھەسرەتلىك ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

قانسىرىدى ئەزىز تۇپراق،
يۇرەكنى چۈلغىدى پىراق.
كاككۇك... كاككۇك...

ئۇچىنچى باب
ئاي تۇتۇلدى

قابا پەلەكنىڭ دەردىدىن يۇرەكمىدە داغلار قالدى،
بۇلبۇلنى ئايرىدى گۈلدىن، بىنەپشىلىك باغلار قالدى.

— «غېرىب - سەنەم» داستانىدىن

1

ئاي بۇلۇتلار ئارىسىغا ئاستا - ئاستا ئېقىپ كىرىپ، گۈزەل جامالىنى يوشۇردى. ئۇنىڭ بۇ ئادالەتسىز دۇنيادىكى كىشىلەرنىڭ دەردلىك ياش تۆكۈشلىرىنى كۆرگۈسى يوقتەك قىلاتتى. غەمكىن چاقناپ تۇرغان يۇلتۇزلار بويۇن قىسىپ يۇرگەن سانسىزلىغان نارەسىدىلەرنى ئىختىيارسىز ئەسلىتەتتى. يېنىك تەۋرىنىپ چىقىۋاتقان مۇزدەك شامال نەلەردىندۇر بىر دەردمەننىڭ ناخشىسى بىلەن شامالخانىنىڭ ھەسرەتكە تولغان ناخشىسىنى ئۇچۇرۇپ كېلەتتى. تۇپراقتىن كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان بىرخىل مەززىلىك ھىد باھاردىن شەپە بېرىپ تۇرغان نەمخۇش ھاۋا بىلەن گىرەلىشىپ، ئادەمگە چەكسىز ھۇزۇر بېغىشلايتتى.

باغ ئىچىدە بىر جۈپ قىز - يىگىت بىر - بىرىگە مۇڭلۇق بېقىشىپ تۇراتتى. قىزنىڭ قولى قارا، ئۇزۇن، بىلەكتەك توم ئۆرۈلگەن چېچىنىڭ ئۇچىنى تىنىمسىز ئويناياتتى. بىر چاغدا ئۇ ئېغىر تىنىپ:

— قۇربان — دېدى تىترىگەن ئاۋازدا، — بىز بۇلارنىڭ قولىدا قاچانغىچە خورلىنىپ ياشارمىز، قانداق جاھاندۇ بۇ؟ بەخت ھامان بىزگە تەتۇر قاراپلا تۇرامدۇ؟

— چىمەنگۈل — قۇربانىنىڭ كۆزلىرىدىن قىساس ئوتلىرى چاچرىدى — ئەرگە بىر نۆۋەت، يەرگە بىر نۆۋەت دېگەن گەپ بار. ئالدىرىماسلىق بىزگىمۇ بەخت قۇچاق ئاچىدۇ. كىملەرنىڭ ئەزىزلىرى كىملەر ئالدىدا خار بولمىغان، مەن ئۆز ۋۇجدانىم بىلەن ياشايمەن، ئۆلسەممۇ ۋۇجدانىم بىلەن ئۆلىمەن، ۋۇجدانسىز ئادەم تىرىك مۇردا. بىز ھامان زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ، بەختىيار ھايانقا، ئەركىن ئازادە تۇرمۇشقا ئېرىشىمىز.

— شۇنداق كۈنلەر كېلەرمۇ؟ بىز ئەركىن، ئازادە ياشالامىزمۇ ياكى بۇلار بىر كۈنى ئىنساپقا كېلىپ قالارمۇ؟ — چىمەنگۈلنىڭ كۆزلىرىنى پەرىشانلىق باستى. روھى ئېزىلدى.

— بۇلاردىن شەپقەت كۈتۈش شەيتاندىن ئىمان تىلىگەندەك بىر ئىش. بۆرە بىلەن قوي بىر قوتاندا ياشيالىسۇنمۇ؟!

— بىز تەڭرى ئالدىدا نېمە گۇناھ قىلغان بولغىيتتۇق؟ — چىمەنگۈلنىڭ كۆزلىرىدىن ياش تارامىلاشقا باشلىدى.

— بەلكىم گۇناھلىرىمىز باردۇ. لېكىن، بىز ھامان قەد كۆتۈرىمىز. ئۇمىدسىزلىك شەيتانىنىڭ ئىشى. چىمەنگۈل بىز ئۇمىدسىزلەنمەيلى، — قۇربان شۇنداق دەپ چىمەنگۈلنىڭ مۇزدەك قولىنى تۇتۇپ ئۆزىگە تارتتى. چىمەنگۈل قۇربانغا يېنىك تاشلىنىپ، كەپتەردەك بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. يىغا ئۇنىڭ ئۈچ - ئۈچىنى ئېچىشتۇرۇۋاتاتتى.

— بىگۇناھ ئادەملىرىمىزنى ئۇلار ئۆلتۈرۇۋاتىدۇ... مەن بەختىيار كۈنلەرنى كۆرەلەرمەنمۇ؟... قۇربان تەقدىرىمىزدىن بەك ئەنسىرەۋاتىمەن...

— ئەنسىرىمەك، مەن سىزنى ھەرگىز ياتلار ئالدىدا خار قىلمايمەن. مەن ئوغۇل بالا، بىز ھۆرلۈككە ئېرىشكەندە، ئاندىن توي قىلايلى، بولامدۇ؟

— بولىدۇ... قۇربان، ئارىمىزدا مۇناپىقلار نېمانچە كۆپتۇ؟...

— مۇناپىقلارنىڭ كۆپ بولۇشى ئارىمىزدا شەخسىيەتچى، مەيدانى يوق، نادان كىشىلەرنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. مۇناپىقلار ھامان شەرمەندە بولىدۇ. بۇ سىناق دۇنياسى، ئادەم غۇرۇر بىلەن ياشىشى كېرەك.

— ھېكمىڭ بىزگە ساقلىق قىلىۋاتىدۇ...

— ئۇنداق ۋۇجدانىنى ئىت غاجىۋەتكەنلەر مال - دۇنيا ئۈچۈن باشقىلارغا خوتۇن - قىزلىرىنى سولاپ بېرىشتىن يانمايدۇ. بۇنداقلارنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىشمۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرىدۇ... ئۆزىمىزنىڭ گېپىنى قىلايلى چىمەنگۈل...

چىمەنگۈلنىڭ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئامراقلىقى قوزغىلىپ، ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئېسىلىپ ئۆزىنى ئاران بېسىپ بوش پىچىرلىدى.

— مەن سىزنى ياخشى كۆرىمەن...

بۇ سۆز قۇربانىنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېلىپ، بەدەنلىرىنى كۈيۈشتۇردى. ئۇ چىمەنگۈلنى ھېلى بىرى تارتىپ كېتىدىغاندەك چىڭ قۇچاقلىدى.

— بەك مىجۇەتتىكىز!

— باغرىمغا سىڭىپلا كېتىڭە... — دېدى قۇربان چوڭقۇر تىنىپ. ئاندىن قولىنى سەل بوشىتىپ، ئۇنىڭ مەڭزىگە بىرنى سۆيۈپ قويدى. بۇ سۆيۈشتىن ئۇنىڭ بەدىنى ئوت ئالدى.

— يەنە سۆيۈپ قويۇڭ... — دېدى بەدەنلىرى قىزىپ كەتكەن چىمەنگۈل ئاستا، يېقىملىق شۇرلاپ.

قۇربان ئۇنى تويماي سۆيۈپ كەتتى.
ئاي تۇمانلار ئارىسىدا سۇس نۇر چېچىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاشۇ هالىتى هىجران ئىلكىدە يىغلاۋاتقان گۈزەل بىر قىزنى ئەسلىتەتتى.
شامالخانىڭ ناخشىسى ئۇچۇپ كېلىۋاتاتتى.

يۈرەك بولدى مىڭ پارە،
كەلمەسەن جېنىم ياريم.
قانۇ ياشلار ئاقتى كۆزدىن،
مۇسىبەتتە قالدى باشىم. . .

2

قۇياش يۈزىنى قېلىن قارا بۇلۇتلار توسۇپ تۇراتتى. ئاچچىق شامال ئازابتىن قۇرۇق تېرىدەك تارتىشقان يۈزلەر نەشتەردەك ئۇرۇلۇپ ئۆتەتتى. ئانا زېمىن ئېغىر هەسرەتكە چۆككەندەك سۈكۈتتە ياتاتتى.
بۇ يۇرت خەلقى پاراكەندىچىلىك ئىچىدە قالغان بولۇپ، هەممە يەردىن زۇلمەتلىك جۇت ياغاتتى.
گومىنداڭ قاراقچىلىرى ئۆيمۇ ئۆي قاتىراپ خەلقنىڭ قولىدىكى ئازغىنا ئاشلىق، يەم - خەشەكلەرنىمۇ مەجبۇرىي تارتىۋېلىپ بارماقتا ئىدى. قارشىلىق قىلغۇچىلارنى «دۆلەت ئارمىيىسىگە قارشى چىققىنى» دېگەن ناملار بىلەن جازالايتتى. زۇلۇم خەلقنىڭ جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ قەلبىدە گومىنداڭچىلارغا بولغان نەپرەت مەۋج ئۇراتتى. ئىسيان تۇيغۇسى بولمىغان بۇ قوۋۇم ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى قانداق ساقلاشنى بىلمەي، پەقەت هەممىگە شۇكرى قىلىپ، ئاللادىن نىجاتلىق تىلەيتتى. «يارىتىشنى مەن يارىتتىم،

يارالمىشىڭ ئۆزۈڭدىن» دېگەن نۇرانە هېكمەتنى چۈشىنىش قۇربىتى ئۇلاردا هازىرلانمىغانىدى. شۇڭا، باشلىرىنى قاتتىق چايقىۋېتىپ، ئۆزلىرى هەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىشقا مۇيەسسەر بولالمايۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ قەلبىنى نادانلىق قاپلاپ، ۋۇجۇد دۇنياسىغا هەقنى تونۇتىدىغان روھ هۆكۈمرانلىق قىلمىغاچقا، ئەنە شۇنداق زورلۇق - زومبۇلۇققا باش ئېگىپ تۇرىدىغان قۇللارچە بىر ئىدىيە ئاسارىتىدە ياشاۋاتاتتى. ئۆزلىرىنىڭ بەخت يۇلتۇزىنى تەقدىر - پېشانىسىدىن ئىزدەش ئۇلاردا ئۇدۇم شەكىلدە داۋاملىشىپ، نۇرلۇق بىر هەقىقەتنى كۆرەلمەيۋاتاتتى. ئېتىقادتىكى ئاجىزلىق ئۇلارنى ئەنە شۇ هالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى. ئەپسۇس. . .
سەيسىگە تۇتۇلغانلارنىڭ بەزىلىرى ئىز - دېرەكسىز غايىب بولۇپ كەتتى. بىرنەچچە كىشى ئالۋاڭغا نارازىلىق بىلدۈرگەنلىكى ئۈچۈن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن چېپىپ ئۆلتۈرۈلدى. بۇنداق قانلىق ۋەقەلەر هەر كۈنى دېگۈدەك يۈز بېرىپ، قىپقىزىل قانلار بۇ ئانا تۇپراقنا سىڭەتتى.
شېڭ دوبەن خىزمىتىنى قىلىشقا باردىغانلارنى ئېلىش ئىشى ناهايىتى تاسادىپىيلا يۈز بەرگەچكە، هەممىنى هاڭ - تاڭ قالدۇردى. كوچا - كوچىلاردىن ئەنسىز يىغا - زارە، ناله - پەريادلار كۆتۈرۈلدى.
— نېمانچىلا قىلىپ كېتىسىلەر؟ — دېدى ئات ئۈستىدە مەغرۇر ئولتۇرغان موللا شاڭيۇ، — ئۇلۇغ شېڭ دۇبەننىڭ خىزمىتىنى قىلىش شەرەپلىك ئىش، شېڭ دۇبەن ئەلنى دەپ شۇنداق قىلىۋاتامدۇ؟ ئەلنىڭ خاتىرجەملىكى هەممىدىن مۇهىم ئەمەسمۇ؟ . . .
— توغرا دېدىلە، — دېدى كۆزىنى چىمىلدىتىپ پەستە تۇرغان موللا نىياز ئاخۇنۇم، — بۇنىڭغا ئۇنچىۋالا قىلىپ كەتمىگۈلۈك. شېڭ دۇبەن جانابلىرىغا خىزمەتتە بولۇش ئەلۋەتتە

شەرەپلىك ئىش. بىز ئۇنىڭ سادىق پۇقرالىرى بولۇشىمىز كېرەك. پادىشاھنىڭ ئەمرى ۋاجىب، دېگەن سۆز بىكار ئېيتىلمىغان. دۆلەت خىزمىتىنى قىلىش يامان ئىشمىتتى؟ قۇربانىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئوغلىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەي، يۈرەكلىرى لەختە بولۇپ يىغلاۋاتاتتى.

ناخشا ئېيتىپ كېلىۋاتقان شامالخاننىڭ قۇلىقىغا موللا نىياز ئاخۇنۇمنىڭ سۆزلىرى ئاڭلاندى ـ دە، ناخشىسىنى توختىتىپ:

ـــ سىلەر شۇنداق ئۇلۇغ ئادەمنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا نېمىشقا باللىرىڭلارنى بەرمەيسىلەر؟ سەن بۇ دۇنيانىڭ دوزىخىدا ياشاپ تۇرۇپ، جەننەتتە ياشاۋاتقان، دەپ ئويلاۋاتامسەن؟ ـــ دېدى ئورۇق بىلەكنى باغلىۋالغان قارا بەلۋېغىغا قىستۇرۇلغان قولىنى چىقىرىپ.

ـــ بىزنىڭ بالىلار ئىلى تەرەپكە سودا ئىشى بىلەن كەتكەن، ـــ دېدى موللا شاڭيۇ تىلىنى چاينap.

ـــ ئۆيلىرىگە بېرىپ تېپىپ كېلەيمۇ؟ سەندەك تېگى پەس ساتقۇنلار ئازغىنا نەپنى كۆزلەپ، نېمە ئىشلارنى قىلمىدىڭلار؟ مۇناپىقلار ھامان بىر كۈنى ئۆز جازاسىنى تارتىدۇ... قىزىڭلارنىڭ قانچە ئېرى بار. ئۆزۈڭلارنىڭچۇ؟ ئاڭلىسام خوتۇنىڭلار توي قىلىدىكەنغۇ؟ ئەلنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرىغان ئادەم ئاخىر خورلۇقتا ئۆلىدۇ. سەن مۇشۇنداقلا ياشاپ ئۆتۈپ كېتىمەن دەۋاتامسەن؟

ـــ يوقال، سارالڭ ئاشىق!

ـــ مەن قىزىڭنىڭ ئاشىقى ئەمەس، زېمىننىڭ ئاشىقى.

ـــ لەن شاڭ! ـــ موللا شاڭيۇ زەردە گۆش بولۇپ ۋارقىرىدى، ـــ قېنى ئۇ ئەيسا سۇنجاڭ، ئېلى بوجاڭلار، خەپ سېنى! ـــ ئۇ شۇنداق دەپ نېرىغا بويۇنداپ قارىدى، شامالخان شۇ پۇرسەتتە قاياقلارغىدۇر غايىب بولدى. ئۇنىڭ غايىب

بولۇشىغا ئەتراپتىكىلەرمۇ ھەيران بولۇشۇپ، ئۇ كەتكەن تەرەپنى جەزم قىلالماي قېلىشتى.

شۇ ئارىدا لەن شاڭ ئەسكەرلىرى بىلەن قاسىم جودا، ياسىنجان، مۇھەممەت گاڭگۇڭ... لارنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كەلدى. ئۇلار بەتلەنگەن قوراللار ئاستىدا ئاچچىق يۇتۇۋاتاتتى. كۆزلىرىدىن قەھر ـ غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇراتتى.

ـــ لەن شاڭ ئۇكام، ـــ دېدى موللا شاڭيۇ، ـــ ماۋۇ شامالخان دېگەن سارالڭ ئادەمنى تىللاپ...

ـــ قېنى ئۇ؟ ـــ لەن شاڭ ئالمان ـ تالمان ئەتراپقا قارىدى.

ـــ بايىلا بار ئىدى... غايىب بولدى... ـــ دېدى موللا نىياز ئاخۇنۇم ئۇيان ـ بۇيان قاراپ قويۇپ.

ـــ ئۇچقۇر ئاياغ شامالخاننى بىلمەمتىڭلار. كىشىلەر ئۇنى بىكارغا شامالخان دەپ ئاتىمىغان، ـــ دېدى قۇربان ئۇلارغا قاراپ ئىستىھزالىق كۈلۈپ.

ـــ تولا سۆزلىمە، ھە، ـــ دېدى لەن شاڭ قاپىقىنى تۇرۇپ.

ـــ سۆزلىگەنگە سېلىق بارما؟

ئەتراپتىكىلەرنىڭ مۇزلىغان چىرايى سەل ئېرىگەندەك بولۇپ، يۈزلىرىگە كۈلكە يامرىدى.

لەن شاڭ دەرغەزەپ بولۇپ ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى. قۇربان قەددىنى رۇسلاپ ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئالايدى.

ـــ كېلە قېنى بۇركۈت بىلەن تەڭ بولماقچى بولساڭ. لەن شاڭ قۇربانغا يېقىنلاپ ببرىپ توختاپ قالدى.

ـــ كېلىڭلار، بۇنى ئۇرۇڭلار! ـــ ۋارقىرىدى ئۇ جەھلى بىلەن.

ئەسكەرلەر يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، قۇربانىنى مىلتىقىنىڭ

پاینەکلىرى بىلەن ئۇرۇپ كەتتى. قۇربان بار كۈچىنى ئىشقا سېلىپ ئۇلارغا قارشىلىق كۆرسىتىۋاتاتتى.

— قولۇڭنى تارتىش! — دېدى قاسىم جودا دېۋەيلەپ كېلىپ — بىز بارمايمىز دېسەك، زورلاپ ئېلىپ مېڭىۋاتسىلەر، ئەمدى ئۇرۇشامسەن...

— ئۇنىڭغا تېگىشمە! بولمىسا ئاناڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىمەن، — دېدى مەردلىكى بىلەن يۈرت ئىچىدە «گاڭگۇك» ئاتالغان مۇھەممەت گۆشلۈك قاپاقلىرىنى تۇرۇپ، — سەنلەرگە بۇ جاننى تىكىپ قويدۇم.

— بىزلەرنى نېمە كۆرۈۋاتسەن، — دېدى ياسىنجان غەزەپتىن بوغۇلۇپ.

قۇربانئاك ئاتا - ئانىسى ئۇنىڭغا ئېسىلدى.

— بالام، ۋاي، بەختى شور بالام، بۇ نېمە كۆرگۈلۈك؟

— ۋارقىراشما، بىزگە چېقىلساڭلار جاجاڭلار بىر پاي ئوق، — دەپ كاكىرىدى لەن شىك مىلتىقىنى ئۇلارغا تەڭلەپ.

— ئوق، ئوق، ئوق... قورال... ئەجەب... — دېيىشتى ئۇلار، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقان هالدا.

— نېمە ئىش بولدى؟ نېمە غوۋغا بۇ؟ — دېدى ئەھۋالنى كۆزىتىپ يۈرگەن ۋەن گوتەي قوغدىغۇچىلىرى بىلەن ئاتلىق كېلىپ مەغرۇر قىياپەتتە.

— بۇلار بۇيرۇقنى بويسۇنمايۋاتىدۇ.

— بۇيرۇقنى بويسۇنمىسا ئۇرامسىلەر؟ بۇلار ھۆكۈمەتنىڭ خىزمىتىنى قىلغىلى ماڭغان ئادەملەر... بۇلارنى باشلاپ، باش شتابقا ئېلىپ بېرىڭلار، ئۆزلىرىنى تىزىمغا ئالدۇرسۇن.

قۇربان ئاتا - ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ، خىيالچان هالدا ئاستا ماڭدى. ئۇ بارات پالۋاننىڭ يېقىندىن بېرى تولا قىلىدىغان ۋە كىشىنى ئويغا سالىدىغان سۆزلىرىنى ئەسلەپ، ئۇنى باشقىدىن چۈشىنىشكە باشلىدى. ئۇنى كۆرۈشكە تەشنا بولدى. «ئۇنىڭ بىلەن تاغقا ياغاچ ئەكەلگىلى كەتسەممۇ بوپتىكەن، نېمىشقىمۇ چىمەنگۈل بىلەن كۆرۈشمەن دەپ قالغاندىمەن...» ئۇ شۇ خىياللارنى قىلىپ خورسىنىپ قويدى.

بارات پالۋان قۇربانىنى ئۆزىگە شاگىرت قىلىپ، ئۇنىڭغا ياغاچچىلىقنى ئۆگىتىۋاتاتتى. قۇربانئاك ھۇنەرگە بولغان قىزىقىشى، زېرەكلىكى ۋە خۇش چاقچاقلىقى بارات پالۋانغا يېقىپ قالغانىدى. بۇلار ئاكا - ئۇكىلاردەك ئىجىل - ئىناق ئۆتەتتى، بولۇپمۇ قۇربان بارات پالۋانغا بەكمۇ ئامراق ئىدى. گاھىدا ئۇ بارات پالۋاننىڭ چىشىغا تېگىپ، تېتىقسىز چاقچاقلارنى قىلىپ قوياتتى. بارات پالۋان ئۇنىڭ بۇ چاقچاقلىرىدىن تېرىكىپ، ئۆزىچە قاينىاپ سۆزلەپ كېتەتتى ھەم كىچىك بالىدەك خۇيلىنىپمۇ قالاتتى. قۇربان ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلەتتى.

ئۇلار باش شتابقا يېتىپ بارغاندا، ھۆكۈمەت خىزمىتىگە ئېلىنغانلارنى رەتكە تۇرغۇزۇپ تىزىملاۋاتاتتى. بۇلارنىڭ ناھايىتى ئاز ساندىكىلىرى ياخشى كۈن كۆرۈشنى ئويلاپ، ئۆز ئىختىيارى بىلەن كەلگەنىدى، بۇنى تەشۋىقاتنىڭ كۈچىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايتتى، ئەلۋەتتە.

— ياسىنجان، بىز قاچان قايتىپ كېلەرمىز؟ — دېدى مۇھەممەت گاڭگۇك تىزىمغا ئالدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن.

— كىم بىلىدۇ؟ ئاز ۋاقىتتىن كېيىن دېدى ئۆزلىرى، قۇربان، باراتكام كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— ياغاچ ئەكەلگىلى تاغقا چىقىپ كەتكەن.

— ئۇ ئاجايىپ ۋىجدانلىق ئادەم جۇمۇ، ناھەقچىلىك بولسا ئۆزىنى تۇتالمايدۇ. ئەركەك - دە، ئەركەك.

— ھەممە ئادەم شۇنداق بولسا.

دەرۋازا ئالدىدا يىغىلىپ تۇرغان كىشىلەرگە ۋەن گوتەي يۇمشاق تەلەپپۇزدا سۆزلەۋاتاتتى. غاپپار بەگ ئۇنىڭ سۆزىنى ئۇدۇللۇق تەرجىمە قىلىۋاتاتتى.

— ھۆرمەتلىك يۇرتداشلار، سىلەر دۆلىتىمىزنىڭ ئامان - ئېسەنلىكى ئۈچۈن بالىلىرىڭلارنى ھۆكۈمەت خىزمىتىگە بەرگىنىڭلارغا شېك دوبەن ناممدىن نامىدىن كۆپتىن - كۆپ رەھمەت ئېيتىمىز. بالىلىرىڭلار ھۆكۈمەت تاپشۇرغان شەرەپلىك ۋەزىپىنى تۈگىتىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مۇشۇ يەردە تۇرىدۇ. ياخشى خىزمەتلەرگە ئورۇنلىشىدۇ. ھۆكۈمەتمۇ شۇنى كۆزدە تۇتقان گەپ، بۇ بىر سىناق. ئائىلەڭلاردا قىينىچىلىق بولسا، بىز ئاستا - ئاستا ھەل قىلىمىز. ھازىرچە سىلەر قايتىپ تۇرۇڭلار...

ئۇ خېلى ئۇزۇن سۆزلىگەندىن كېيىن، كىشىلەر بىر - بىرلەپ تارقىلىشقا باشلىدى. ئۇلار ئارقىسىغا قاراپ - قاراپ قويۇشاتتى.

چىمەنگۈل قۇربانىنىڭ يۈز - كۆزلىرىدىكى قان داغلىرىغا قارىغىنىچە كۆز ياشلىرىنى توختىتالماي قالدى. ئۇنىڭ قويۇق، سايە تاشلاپ تۇرغان كىرپىكلىرى ئارىسىدىكى بۇلاقتەك كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان ياشلار ئالمىدەك مەڭزىنى بويلاپ ئاقاتتى. قۇربانىنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى - دە، يۈرىكى كۆيگەندەك بولۇپ، تولغىنىپ كەتتى.

چىمەنگۈل توپ ئىچىدىن سۈغۇرۇلۇپ چىقىپ، قۇربانىنىڭ يېنىغا باردى. ئۇ ئۆزىنى قۇربانىنىڭ باغرىغا ئاتقىلى تاس قالدى.

— خۇداغا ئامانەت! — دېدى ئۇ قولىدىكى خالتا بىلەن قەغەزگە ئورالغان قولياغلىقنى قۇربانغا سۇنۇپ.

— ئۆزىڭنى ئاسراڭ، — دېدى قۇربان ئۆپكىسىنى ئاران بېسىپ. ئۇ شۇ تاپتا نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى.

— خوش! — ئۇ يۈگۈرگىنىچە كېتىپ قالدى. ئۇنىڭ قارىسى يىتكۈچە پەرىشان ھالدا قاراپ قالغان قۇربان ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسىدىن مەڭگۈگە ئايرىلىپ قېلىۋاتقاندەك ئۆزىنى تولىمۇ يېگانە، غېرىب ھېس قىلدى. يۈرىكى قان - زەردابقا تولدى.

— ئەجەب جۇرئەتلىك قىزكەن، خەقنىڭ سۆز - چۆچەك قىلىشىدىنمۇ قورقماي كەپتۇ.

— بىچارىنىڭ كۆزىدىن ياش تۆكۈلۈپلا تۇرىدۇ.

— كۆيۈك ئوتى دېگەن ئادەمنى جېنىدىنمۇ كەچكۈزىدۇ. قۇربان ئۇن چىقارمىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە لىغىلداپ تۇرغان ياش مەڭزىنى بويلاپ ئاستا سىرغىپ چۈشتى.

— ئاز ۋاقىتتىن كېيىن راست قايتىپ كېلەرمىزمۇ؟

— قايتىپ كەلمەي نەگە باراتتۇق؟

— ھۆكۈمەت خىزمىتىگە زورلاپ ئاپىرىدىغان قانداق ئىشتۇ بۇ؟

— ئالمادىس ئۇرۇش بولۇپ قالسا...

— كىم بىلەن ئۇرۇشىمىز؟

— بىزنى ئەزگۈچىلەر بىلەن، — دېدى قۇربان ئاچچىق ئارىلاش.

بۇلار بۇ يەردە پاراڭلىشىپ بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇۋاتقىنىدا، ۋەن گوتەي ئادەملىرىگە جىددىي مەجلىس ئېچىۋاتاتتى.

— بۇ قېتىمقى ۋەزىپە ناھايىتى ياخشى ئورۇندالدى، — دېدى ۋەن گوتەي تاماكىسىنى كۈلدانغا بېسىپ، — ھەممىڭلار كۆپ كۈچ چىقاردىڭلار، بۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىشقا توغرا كېلىدۇ، بولۇپمۇ بۇ ئىشتا ئالاھىدە كۈچ چىقارغان موللا شاڭيۇ، موللا نىياز ئاخۇنۇم، لەن شىڭلار كېيىن كاتتا مۇكاپاتلىنىدۇ. ما تۇەنجاڭمۇ قاراپ تۇرمىدى. ئەمدىكى گەپ، ئالدىنقى سەپكە خىزمەتكە باردىغانلارنى ساق - سالامەت

ئاپىرىشتا قالدى. بۇ ئويلىنىشىدىغان ئىش ئەمەس، بۇلارنى ئاپارغۇچە سىلىق سۆزلەش كېرەك. بىز ۋەزىپىمىزنى ئورۇندىساقلا بولدى.

— ئۇتۇن توشۇيدىغان ھارۋىكەشلەرنىمۇ قوشۇپ ئاپىرايلى، — دېدى لەن شىك ئالدىراپ، ئۇ بايىقى ماختاشتىن كېرىلىپ كېتىۋاتاتتى. ئۆز ۋەزىپىسىدىن ھالقىپ، باشقا ئىشلارغا ئارىلىشىۋېلىش ئۇنىڭغا ئادەت بولۇپ قالغانىدى. ھېچكىم ئۇنىڭغا پېتىنىپ ئارتۇقچە بىرنېمە دېيەلمەيتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ قىساسكار، قانخور مىجەزىدىن قورقاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ۋەن گوتەي ئۇنى قانات ئاستىغا ئېلىپ تۇراتتى.

— ئۇلار كەتسە بىزگە ئوتۇن، ئاتلارغا يەم - خەشەك، ئەسكەرلەرگە ئوزۇق - تۈلۈكلەرنى كىم توشۇيدۇ؟ — دەپ سورىدى ئارىدىن بىرى.

— توغرا، ھارۋىكەشلەردىن بىر قىسمىنى ئەۋەتىپ، بىر قىسمىنى ئېھتىياجىمىزغا قالدۇرايلى، — دەپ مەسلىھەت بەردى يەنە بىرى.

— قورۇدا ئىش قىلىدىغان سىدىق دېگەن قاپىقى يامانىنى قوشۇپ ئەۋەتۈۋېتەيلى.

— ئۇنىڭ كېيىنچە قاپىقى ئېچىلىپ قالمىدۇ. ئۇ بىزنىڭ خىزمىتىمىزنى قىلىۋاتقان بىز ئېھتىياجلىق ئادەم، ئەمدىكى گەپ، ئالدىنقى سەپتىكىلەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بارىدىغانلارنى ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن يۆتكەشتە. بۇنىڭغا ما تۈەنجاڭ مەسئۇل بولسا قانداق - ھە، ۋۇجۇيجاڭ جانابلىرى؟

— بولىدۇ، ناھايىتى ياخشى ئويلاپسىز، ما تۈەنجاڭ پاراسەتلىك ئادەم، ئۇنىڭ بۇ ۋەزىپىنى ئورۇندىيالىشىدا گەپ يوق.

— ۋۇ جۇيجاڭ بۇ قېتىمقى ھەربىكەتتە ئادەم چىقىرىپ، بىزگە يېقىندىن ھەمدەمدە بولدى. بۇرادەرلەر، بىز خاتىرجەم

ياشاش ئۈچۈن زىممىمىزگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىلەرنى تولۇق ئادا قىلىمىز - دە، — دېدى ما تۈەنجاڭ كىنايە بىلەن، ئۇ شۇنداق دەپ ياڭ ھاكىمغا قاراپ قويدى. ياڭ ھاكىم گەپ قىلماستىن تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. بۇنىڭدىن ئىچى سىقىلغان ۋۇ شاۋتەن:

— ياڭ جانابلىرى گەپ قىلمايدىلىغۇ؟ مىجەزلىرى يوقمۇ نېمە؟ بىرەر چوكان تېپىپ كۆڭۈللىرىنى ئېچىۋالسىلا بولامدىكىن... ھايت دېسىڭىزلا بۇنىڭغا ھېكمىباي تەييار... — دېدى خىرىلداپ كۈلۈپ.

— بولدى، يىغىندا چاقچاقنى قويۇڭلار، — دېدى ۋەن جىددىي تۇستە. ئۇ يۇقىرى تاپشۇرغان ۋەزىپىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىغانلىقىدىن كۆڭلى جايىدا ئىدى، — يەنە بىر ئەسكەرتىپ قويايلى: بۇ ئالدىنقى سەپكە بارىدىغانلارغا ۋاقىراشقا، ئۇلارنى ئۇرۇشقا بولمايدۇ. بىز بۇيرۇققا ئاساسەن بۇلارنى بەلگىلەنگەن ئورۇنغان يەتكۈزۈپ بەرسەكلا بولدى. بۇ قېتىنى قىزىق خەق. قېنى قىزىسا كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيدۇ. شۇڭا، ئەڭ ياخشى چارە سىلىق سۆزلەش، ئۆزلىرى بىلەن ئۆزلىرىنى جايلاش. بۇ ئىشتا مەن قانداق قىلدىم. موللا نىياز ئاخۇنۇم، موللا شاڭيۇلارنى ئىشقا سالدىم، ئۇلار خەلقە تەشۇىق قىلدى. قول ئاستىدىكىلەرنى ئىشقا سالدى. ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن ئۆزلىرى يامان بولۇشۇپ، بىزگە پايدىلىق شارائىت ھازىرلاپ بەردى. بۇ خەقنىڭ مىجەزىدىن ئېيتقاندا، مىڭ ئالىم بىر ئادەمگە سۆزلىسە ئۇنىڭ گېپى ئاقمايدۇ. ئەمما، بىر موللا مىڭ ئادەمگە سۆزلىسە گېپى ئۆتىدۇ. ئۇلار ھازىرمۇ تەشۇىق قىلماقتا. بۇنىڭ جاجىسى ئېغىزنىڭ يېلى ۋە ئازغىنا پۇل، يەنى قۇرۇق سۆڭەك... نەپسى بالا ئادەمگە بىر پارچە سېسىق گۆش بەرسە، ئانىسىغا باسقۇنچىلىق قىلغان ئادەمنىڭمۇ گۇناھىدىن ئۆتىدۇ... — ئۇ

ئۆزىنىڭ تاپقان چارىلىرىدىن سۆيۈنگەندەك ھەممىگە تەكشى قاراپ چىقتى. ئۇ ئۆزىنى شۇ تاپتا شۇنچىلىك دانا چاغلاۋاتاتتى.

بۇ يىغىنغا موللا نىياز ئاخۇنۇم ۋە موللا شاڭيۈلار سىرتتا جىددىي ۋەزىپە ئۆتەۋاتقاچقا قاتنىشالمىغانىدى.

— سىز ئاجايىپ ئەقىللىق جۇمۇ، — دېدى لەن شىڭ يېقىمسىز كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئانچە ئەمەس، ئانچە ئەمەس، — دېدى ئۇ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، — قېنى مېڭىشقا تەييارلىنىڭلار، ئەسكەرلەرگە بۇيرۇق بېرىڭلار.

ۋەن گوتەي ھەممىنى ئۆزۈم باشقۇرسام، ھەممىسى مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ «خوش، خوش» دەپ تۇرسا دەپ ئويلايتتى. يىغىندىمۇ ھېچكىمگە سۆز بەرمەيتتى. ئۇ ئۆزىنى بۇ يەردىكى ئەڭ ھوقۇقلۇق ئادەم ھېسابلايتتى. ئۇ ئۆزىنى شۇنچىلىك پەم - پاراسەتلىك چاغلاپ، ئەتراپىنى يېزا - قىشلاقلار قورشاپ تۇرغان، ئاھالىسى ئاساسەن دېھقان بولغان بۇ كىچىككىنە شەھەرنى كۆزۈمنى يۇمۇپ تۇرۇپ باشقۇرىمەن، دەپ خىيال قىلاتتى. شۇڭا، ئۇ گاھىدا يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىسىز بەزىبىر ئىشلارنى قىلۋېرەتتى. ئۇ ئۆزىنى ئالىي قوماندان ساناپ، ھېچكىمنى كۆزگە ئىلماي، ھەربىي فورمىنى قىرلاپ كىيىپ، تاماكىنى قىڭغىر چىشلەپ قېتىپ يۈرەتتى. ياپما قاپاقلىرى ھامان تۇرۇك ئىدى. ئۇ يۇقىرى تاپشۇرغان ۋەزىپىلەرنى ئەستايىدىل ئورۇنداپ، ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويۇشقا بەكمۇ تىرىشاتتى.

تۆتىنچى باب
خەيرلىك كېچە

كىمنىڭ يۈرىكى ھەممە ئۇچۇن تېپىۋاتقان بولسا، ئۇ ئادەم ھەقىقىي بۇيۇكتۇر.

— ر . رولان

بارات پالۋاننىڭ ئۆيى دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان، يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئېرىقتىن توختىماي سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان، شەھەر مەركىزىگە ئىككى يۇز مېتىرچە كېلىدىغان يەردە ئىدى.

دەرەخ شاخلىرىغا قونۇۋالغان قۇشلارنىڭ يېقىملىق سايراشلىرى كىشىگە ئازادلىقنى كۈيلەپ قان قۇسۇۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرەتتى. مەھەللە - كويلارنىڭ تۇرۇپ - تۇرۇپ ئەنسىز قاۋاپ قويىدىغان ئىتلىرى يوچۇن ئادەملەرنى ۋەھىمىگە سېلىپ قوياتتى. بۇ ئىتلارغا تونۇش بولغان سەبىي بالىلارنىڭ ۋاڭ - چۇڭلىرى كوچا جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ، ھەر ھالدا بىر قاينام ھاياتنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى. مەكتەپكە كەتكەن بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى ئۇلار كەلگۈچە يۈرىكى سۇ ھالدا يۇرۇشەتتى، شۇنداقتىمۇ تۇرلۇك سېلىقلارنى ئورۇنداش ئىشىنى توختىتىپ قويمايتتى. بالىلىرىنىڭ يېرىم چىنە تاماقنى ئاچ كۆزلۈك بىلەن يەپ بولۇپ، كۆزلىرىگە مۆلدۈرلەپ قاراشلىرى ئۇلارنىڭ يۈرىكىنى قىلىچ تىلغاندەك ئېچىشتۇراتتى. نېمە ئامال؟ مىڭ ئىشلىسىمۇ قورساق كورىكىراپ ناغرا چېلىپ تۇرغان، چاپان تىزىدىن ئاشمىغان. «قانداق جاھان بولۇپ

كەتتى بۇ؟ مۇشۇنداقلا ياشاپ ئۆتۈپ كېتەرمىزمۇ؟ بالىلارنىڭ كېيىنكى كۈنى قانداق بولار؟...» دېيىشەتتى ئۇلار لەۋلىرىنى چىشلەپ.

بارات پالۋانمۇ شۇنداق خىياللاردا ئارامسىزلىنىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ ئەمدى زۇلۇمغا تاقەت قىلالمايدىغاندەك قىلاتتى. سەۋرىنگىمۇ چېكى بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ باشقىلارنىڭ خورلاشلىرىغا «خوش، خوش» دەپ تۇرىۋېرىش ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئايىغ ئاستى قىلغانلىقى ھېسابلىنىدۇ. ئۆز قەدىر - قىممىتىنى تونۇش ۋە ئۇنى ساقلاش يولىدا كۈرەش قىلىش چىن ئىنسانىنىڭ مەسئۇلىيىتى!

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم پالۋان ئاغىنە، — دېدى قورۇ ئىچىگە كىرىپ كەلگەنلەر ئارىسىدىكى تۇردىئاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ۋوي... كېلىڭلار، كېلىڭلار... — دېدى ئېغىر خىياللار قاينىمىدا ئۆزۈۋاتقان بارات پالۋان قولىدىكى رەندىنى قويۇپ، ئاندىن ئۇلار بىلەن بىر - بىرلەپ كۆرۈشتى.

— نېمە ياساۋاتىسەن، بىكار تۇرمايسەن - دە؟ — دېدى ئابلىز قاري.

— قوشنا - قولۇملارنىڭ ياسايدىغان ئىشىك، دېرىزىلىرى بار ئىكەن، شۇنى بىر نېمە قىلىپ قويماي دەپ، بىكار تۇرسا ئادەمنى غەم بېسىپ قالىدىكەن، — دېدى بارات پالۋان دوپپىسىنى سەل كەينىگە سۈرۈپ، — ھە ناسراخۇن يوقاپ كەتتىڭغۇ؟

— ئالۋاڭ - ياساق، باج - سېلىقنىڭ دەردىدە مۈكچىيىپ يۈردۇق، — دېدى ناسراخۇن قويۇق بۇرۇتلىرىنى سىلاپ قويۇپ، ئۇنىڭ قارا قاشلىرى ئاستىدىكى ئۆتكۈر كۆزلىرىگە غەم پەردىلىرى تارتىلدى.

— ياسىن، بارانقا قاراپ كەتتىڭغۇ؟ ھەۋىسىڭ

كېلىۋاتامدۇ؟ — دېدى تۇردىئاخۇن.

— نېمىدېگەن قامەتلىك ئادەم بۇ؟ — دېدى ياسىن دوختۇر قارا كۆزلىرىنى بارات پالۋاندىن ئۈزمەي.

— قارا قۇۋان سەنمۇ قاراپ كەتتىڭغۇ؟ تاختاي تىلىپ باققۇڭ كېلىۋاتامدۇ؟

— قانچىلىك تاختاي چىقار دەپ ئويلاۋاتىدۇ - دە... — دېدى ئابلىز قاري قارا قۇۋاننىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ.

ھەممىسى تەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتى. بۇ كۈلكىنى ئاڭلىغان بارات پالۋاننىڭ ئايالى ئەجەرقان يۈگۈرۈپ چىقتى - دە:

— ھوي، سىلەرمىتىڭلار، ئوبدان تۇردۇڭلارمۇ؟ — دېدى ئىللىقلىق بىلەن.

— ئوبدان، ئۆزىڭىز قانداقراق تۇردىڭىز؟

— خۇداغا شۈكرى، قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، ھوي بارات، بۇلارنى ئۆيگە باشلىماي نېمە قاراپ تۇرىسىز؟

— بۇلار يامان كۆپكەن، مۇشۇ يەردىلا يولغا سېلىۋېتەيمىكىن دەيمەن.

ئۇلار يەنە كۈلۈشتى. بارات پالۋان زورىغا كۈلۈۋاتقاندەك قىلاتتى. بۇلار ئاساسەن تەڭ دېمەتلىك بولۇپ، ئوتتۇز ياشلاردىكى قىران ئەزىمەتلەر ئىدى. بۇلار ئاندا - ساندا يىغىلىپ تۇرمىسا، ئىچى سىقىلىپ، ئارامسىزلىناتتى. بۇلار كىچىكىدىنلا بىللە ئويناپ، جاپانمۇ، ھالاۋەتنىمۇ تەڭ كۆرۈپ چوڭ بولغاچقا، بىر - بىرىگە شۇنداق ئىچەكىشىپ كېتىشكەنىدى. ئۇلار ئانچە - مۇنچە يىغىلىپ پاراڭلىشىپ تۇرسا، ئۆزلىرىنى كۆڭلى ئېچىلىپ، يەڭگىللەپ قالغاندەك ھېس قىلىشاتتى. بۇلارنىڭ ئىناقلىقىغا يۇرت ئەھلىمۇ قايىل!

ئۇلار ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى.

— ئامىن... ياخشى تۇردۇڭلارمۇ، ھە ئۆي ئىچى

تىنچ - ئامانمۇ؟ — دېدى بارات پالۋان. ئاندىن بىردىنلا غەمكىنلىشىپ قالدى. ئۇنىڭ خىيالىدىن قۇربان، قاسىم جودا، مۇھەممەت گاڭگۇك، ياسىنجانلار نېرى بولمايۋاتاتتى.

— ئالدىنقى سەپكە كەتكەنلەردىن ئەجەب خەۋەر يوققۇ؟ قۇربان، قاسىملارنى ئەجەبمۇ سېغىندۇق. ئۇلارغا بىر ئىش بولمىغاندۇ؟ — دېدى ياسىن دوختۇر.

ئالدىنقى سەپكە كەتكەنلەرنىڭ گېپى چىقىشى بىلەن تەڭ ئولتۇرغانلارنىڭ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىشتى. ئۆي ئىچىنى مۇڭلۇق سۈكۈت باستى.

— ئۇلار ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلسە بولاتتى، يۈرىكىم ئەنسىز سوقۇپلا تۇرىدۇ، — دېدى قارا قۇۋان ئاربىدىكى جىمجىتلىقنى بوم ئاۋازدا بۇزۇپ.

— شېڭسەينىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقلىرى چېكىدىن ئاشتى. ئادەمنى خالىسا تۇتۇپ، خالىسا ئۇرۇپ - سوقۇۋاتقان، پىچاق گۆشتىن ئۆتۈپ سۆڭەككە باردى. ئادەم زومىگەر بولغانسېرى باشقىلار ئۇنىڭ كۆزىگە قاراپ ياشايدىغان بولۇپ قالامدۇ نېمە؟ — دېدى ناسىراخۇن ئاچچىق قىلىپ.

— راست، بۇ ھۆكۈمەتتە ئىنساپ دېگەن نېمە قالمىدى؟ يۈزسىزلىكىچۇ؟ ئۇلارنى ئۇزاققا قالماي قايتىپ كېلىسىلەر دەپ ئېلىپ كەتكەن... ۋەدىسىگە ئەمەل قىلمىغان ئادەمنىڭ چوشقىدىن نېمە پەرقى؟ ئادەمنى شۇنداقمۇ ئالدىغان، بوزەك قىلغان بارمۇ؟ بىردەم سەيسە دەۋاتقان، بىردەم سېلىق سېلىۋاتقان، نېمىدېگەن تۇگىمىگەن ئىشلار بۇ، ھېلىمۇ بىز چىداۋاتىمىز، سۈكۈت ئىچىدە ياشاۋېرىشنىڭ ئۆزىمۇ ئادەمگە ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ. بىز زادى قاچانغىچە مۇشۇنداق جەبىر - زۇلۇم ئىچىدە ياشايمىز؟ بۇ خورلۇقنىڭ چېكى زادى نەدە؟ مۇشۇنداق ۋاقىتلاردا قول قوشتۇرۇپ ياشاش ۋىجدانلىق ئادەملەر ئۈچۈن ئۆلۈم! بۇنداق ياشاشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى؟ —

دېدى بارات پالۋان ئېسىلىپ سۆزلەپ، ئۇنىڭ گۆشلۈك قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، كۆزلىرى قورقۇنۇچلۇق تۈس ئالدى. بەدەنلىرى غەزەپتىن تىترىدى.

— بىز ئۆزىمىزنى تونۇپ يەتكۈچە شۇنداق ياشايمىز. قايسى خەلقتە ئۆزىنى تونۇش ئېڭى بولمىسا، ئۇ مەڭگۈ ئېزىلىش ئىچىدە ياشايدۇ. مەن مۇشۇ كۈنلەردە ئۆزىمىز ھەققىدە كۆپ ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم. بىز تولىمۇ نادانلىقتا ئۆتۈپتىمىز. مەن ئىلىم ئۆگەنمەي بىھۇدە ئۆتكەن ھاياتىمغا بەكمۇ ئېچىنىمەن، — دېدى ناسىراخۇن چوڭقۇر ئويلىنىش ئىلكىدە. ئۇ كۆپنى كۆرگەن، ئورۇنلۇق پىكىر قىلىدىغان، كەمتەر ئادەم ئىدى.

— گېپىڭغۇ توغرا، لېكىن ئادەمدە قورقماس يۈرەك بولۇشى كېرەك. بىلىم بىلەن قەيسىرانە روھ ئادەمنى خارلىقتىن خالاس قىلىدۇ. بىزدە ھازىر نەق مۇشۇ نەرسىلەر كەم... خوجىنىياز ھاجىمدا قورقماس يۈرەك بار. شۇڭا، ئۇنىڭ ئىنقىلابى راۋاج تاپتى. لېكىن، ئۇنىڭدا بىلىم يوق. شۇڭا، ئۇ شېك دۇبەنىنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشتى، — دېدى بارات پالۋان ھاسىراپ.

— شۇ ئىنقىلاب قانداق قوزغالغان بولغىيتتى؟ — دېدى تۇردىئاخۇن كۆزلىرىنى بارات پالۋاندىن ئۈزمەي.

— قانداق قوزغىلاتتى، ھۆكۈمەت خەلقە ئالۋاڭ - ياساقنى كۆپلەپ سالغان، خەلقنى ئەزگەن، ئۆلتۈرگەن، كاللىسىنى سېپىل دەرۋازىسىغا ئاسقان... ئۇلارنىڭ چىدىغۇچىلىكى قالماي قوزغىلىپ چىققان. خوجىنىياز باش بولغان.

— شۇنداق ئۇرۇشلار بولسا، ئادەم بىر پۈخادىن چىقمۇالسا — دېدى ئابلىز قاري.

— ئالدىرىما، ئىش تېخى ئالدىمىزدا... — دېدى ناسىراخۇن.

— ئۇغۇ شۇنداق، بىراق ئىچىم سىقىلىپ بولالمايۋاتىمەن.

— ھەي، دېسەك گەپ تولا، — دېدى تۇردىئاخۇن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، — بىز ئېچىنىشلىق ئەھۋالدا ياشاۋاتىمىز. ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئاچقان يەرلەرگە تېرىغان زىرائەتلىرىمىز بىلەن زومىگەرلەرنى بېقىۋاتىمىز. مال - چارۋىلارچۇ تېخى. بۇ نېمە كۈن بىزگە... — ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئاچچىق ياشلار ئىلىندى، — ئېزىۋاتسا، بۇلاۋاتسا، خوتۇن - قىزلىرىمىزنى ئاياغ ئاستى قىلىۋاتسا... — ئۇ بوغۇلۇپ سۆزلىيەلمەي قالدى.

— بۇ زۇلۇمۇ بىر كۈنى تۈگەر! خۇدانىڭمۇ كۆزى بار، بىز ئاجىزلارغا بىر كۈنى بەخت ئاتا قىلار، «كۆزلەر ئاللانى كۆرمەيدۇ، ئاللا كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ.» — دېدى ئابلىز قاري.

— ئاجىزلار خۇدانىڭ يېقىنلىرى ئەمەس، ياردىتىش خۇدادىن، يارلىش بەندىدىن. ھەربىر ئادەمنىڭ تەقدىرى ئۆز قولىدا. ئاچچىقنى دائىم ئىچىگە يۇتۇپ ياشاش مەرد، خەلقى ئۈچۈن يۈرىكى كاۋاپ بولىدىغان ئوغلانلارنىڭ ئىشى ئەمەس. ئاچچىقنى ئىچىگە يۇتۇشنىڭ پەيتى بولىدۇ. مېنىڭچە ھازىر ئاچچىقنى ئىچىگە يۇتۇپ، قولاق يوپۇرۇپ ياشايدىغان زامان ئەمەس، — دېدى ناسراخۇن جىددىي قىلىپ.

— توغرا دېدىڭ، بىزنىڭمۇ ئەمدى كاللىمىزنى سىلكىۋېتىدىغان ۋاقتىمىز كېلىپ قالدى. كىشىلەر مېنى پالۋان دەيىشىدۇ. خەلقە بىرەر ياخشىلىق قىلىپ شۆھرەت قازانماي، پالۋان ئاتالغانىڭ نېمە ئەھمىيىتى؟ خۇدا بۇ جىسىمىمىزنى ئىت تالاشقاندەك بىر - بىرىمىز بىلەن چېلىشىش ئۈچۈنلا ياراتمىغان. خەلق بېشىغا كۈن چۈشكەندە ياۋلار بىلەن جەڭ قىلىشقا ياراتقان، ئۇنداق جەڭلەردە قۇربان بولغان ئادەملىرىڭ

ھېچقانداق ئارمىنى قالمايدۇ.

— شۇنداق، — دەپ ھاياجانلاندى ياسىن دوختۇر.

— ئولتۇرۇۋېلىپ ئۇلۇغۋار پاراڭلارنى قىلغانىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق، مۇھىمى ئەمەلىيەتتە ئۆزىڭنى كۆرسىتىش! — دېدى ناسراخۇن گەپنى كېسىپ. بۇ سۆز ئولتۇرغانلارنىڭ يۈرىكىگە تەگدى.

— قېنى چاينىمۇ ئىچكەچ ئولتۇرۇڭلار، — دېدى ئەجەرقان شىرەنى قويۇپ.

سىرتتا بالىلارنىڭ ۋاڭ - چۇڭى ئەۋجىگە چىقتى.

— مۇشۇ بالىلارغا قارىغانسېرى ئادەمنى غەم باسىدۇ. بىزغۇ بىر ئامالار بىلەن ياشاپ ئۆتۈپ كېتەرمىز، — دېدى ياسىن دوختۇر ئارىدىكى سۈكۈتنى بۇزۇپ.

— بارات بىز مەسلىھەتلىشىپ، بىر ئىش قىلمامدۇق؟ — دېدى قېنى قىزىپ كەتكەن قارا قۇۋان.

— ئەمدى شۇنداق قىلمىساق بولمايدىغان يەرگە يەتتى، ئاۋۋال ئويلىشىپ پۇختا تەييارلىق قىلايلى. بۇ قىلىمەن دەپلا قىلغىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس. ئالدىنقى سەپكە كەتكەنلەرمۇ كەلسۇن... لېكىن بۇنى قىلماي بولمايدۇ!

شۇ ئارىدا شامالخاننىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىپ، بارا - بارا يېقىنلاپ كەلدى.

بوۋام ئاچقان ئېتىزغا،
تېرىپ قويدۇم مەن بۇغداي.
تۇرسا بېشىمدا قاراقچى،
مەن ئۇنى قانداق ئۇراي.
كاككۇك، قايدىسەن كاككۇك؟...

— شامالخان ئاجايىپ ئادەم، ئۇنىڭ يۈرىكى يۇرتىنىڭ

يۇرىكى، تىنىقى خەلقنىڭ تىنىقى، — دېدى ناسىراخۇن بارات پالۋانغا قاراپ.

— توغرا دەيسەن، — دېدى بارات پالۋان چىڭقىلىپ تۇرۇپ، — ئۇنىڭ ئېيتقىنى خەلقنى ئويغىنىشقا چاقىرىۋاتقان ھۆرلۈك مارشى. بىز ئۇنىڭ ناخشىلىرىنى زۇلۇم زەنجىرى بوينىمىزغا سېلىنغاندا، پىچاق سۆڭەككە تاقاشقاندا چۈشىنىۋاتىمىز. بولمىسا ئۇ ئەزەلدىن ھۆرلۈك كۈيىنى ياڭرىتىپ كەلگەن. تېخى ئۇنى چۈشەنمەيۋاتقانلار، چۈشەنسىمۇ يۈرەكسىز ھالدا ياشاۋاتقانلار سامانداك...

— بىز نېمانچىلا نادان...

— رۇستەم سۇپەت ئوغلان بارات پالۋان بارمۇ؟ — دېدى شامالخان قورۇغا كىرىۋېتىپ، ئۇنىڭ ياداڭغۇ يۈزلىرىنى قورۇق باسقان بولۇپ، ئىككى قۇلىقىغا گۈل قىستۇرۇۋالغانىدى.

— ئۆيگە كىرسىلە، ئۇ بار. دوستلىرى كەپتىكەن، — دېدى ئەجەرقان.

— شامالخان دادا، بىزگە ھېكايە ئېيتىپ بېرىڭە، — دېدى بارات پالۋاننىڭ ئون ئىككى ياشلاردىكى ئوغلى خۇتۇر بالىلار ئارىسىدىن يۈگۈرۈپ كېلىپ.

— كېيىن ئېيتىپ بېرەي، ھە بالام.

— ماقۇل، — ئۇ شۇنداق دېگىنىچە بالىلارنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ كەتتى. شامالخان ئۇنىڭ كەينىدىن قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى. ئۇ بىكار بولسىلا بالىلارغا تۇرلۈك جەڭ قىسسىلىرىنى سۆزلەپ بېرەتتى.

— ئۆيگە كىرسىلە، مۇشۇ بالىنىزە.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، باتۇر ئوغلانلار يىغىلىپتىغۇ؟ نېمە كارامەت بۇ؟ ياخشىمۇ سىلەر؟

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ياخشى، ئۆزلىرى قانداقراق تۇردىلا... قېنى، قېنى، يۇقىرى ئۆتسىلە.

ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

— ئولتۇرۇڭلار، ئولتۇرۇڭلار، نەدە ئولتۇراي يەنىلا دەردىمەن ئانا زېمىنىنىڭ قۇچىقىدا ئولتۇرىمەن، — ئۇ شۇنداق دەپ سۇپا لېۋىدىلا ئولتۇردى.

— بۇياققا ئۆتۈپ كەتسىلە، سەت بولدى ماۋۇ ئىش... — دېدى بارات پالۋان ئۇنى تۆرگە زورلاپ.

— بولدى مۇشۇ يەردىلا ئولتۇراي، قېنى سىلەرمۇ ئولتۇرۇڭلار.

ئۇلار قورۇنۇپ ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى.

— ھە، تىنچ - ئامان تۇردىلىمۇ؟

— خۇداغا شۈكرى، رىزقىمىزنى يېيەلمەي كېتىپ بارىمىز، ئۆزۈڭلارچۇ؟

— تىنچ - ئامان...

— زېمىن يىغلىغاندا، ئادەم تىنچ - ئامان يۈرەلمەيدۇ، سەركە چۈش كۆرسە قويلارنى غەپلەت باسىدۇ، مەن دەرمانسىز، لېكىن قولۇمدىن كەلگىنىنى قىلىۋاتىمەن...

ئەجەرقان چاي ئەكىرىپ شامالخاننىڭ ئالدىغا قويدى.

— ھە، ئوغلانلار چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ كەتتىڭلار، ياخشى، بىر - بىرىدىن كېلىشكەن ئەزىمەتلەر... خەلق نېمە كۈن كۆرۈۋاتىدۇ. زېمىن يىغلاۋاتىدۇ، ئالدىنقى سەپكە كەتكەنلەر ئاجايىپ قىيىن ئەھۋالدا ياشاۋاتىدۇ. مەن ھەممىنى بىلىمەن. ئەلنى دەپ بارمايدىغان يېرىم يوق. شۇنداقمۇ بارات؟

— شۇنداق، — دېدى بارات پالۋان ئۆپكىدەپ تۇرۇپ.

— بۇگۈن ناھايىتى ئوبدان يىغلىپسىلەر، مەن سىلەرگە بۇ يۇرتنىڭ تارىخىنى ئازغىنا سۆزلەپ بېرەي. بەزىلەر مېنى سارائ، ئاشىق دەيدۇ، لېكىن مېنىڭ نېمىگە سارائ، نېمىگە ئاشىق بولۇۋاتقانلىقىمنى بىلمەيدۇ، ۋىجدانى ئويغاق

ئادەملەرنىڭ روھى ھەر زامان ئىسيان كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. . .
ئۆزىنى ئۆزى ئالداپ تارىخنى ئۇنتۇپ ياشاش بىر مىللەت ئۈچۈن زور پاجىئە. . .
ھەممىسى ئۆزلىرىنى ئۇنتۇشۇپ، ئۇنىڭ سۆزىنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇلار شامالخانىنىڭ بەزىبىر سۆزلىرىنى چۈشەنمىگەندەكمۇ قىلاتتى. ئۆي ئىچىدە قايغۇلۇق بىر ھالەت ھۆكۈم سۈرەتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن مۇڭ، ھەسرەت تۆكۈلەتتى.
— ئەسلىي بۇ يۇرت يامان كۆزلەردىن خېلى ۋاقىتلارغىچە نېرى تۇرغان گۈزەل بىر ماكان ئىدى. بۇ يۇرتنىڭ پۈتۈن يەرلىرى قويۇق بوستانلىق، توقايلىق بولۇپ، بۇ يەردە ھەرخىل ياۋايى ھايۋانلار چېپىشىپ يۈرەتتى، سۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ تىنىمسىز ئېقىپ تۇراتتى. بۇ يەرنى ئەڭ دەسلەپتە بوۋىلىرىمىز مۇنداق ئاچقان: ئاتۇش بۇيامەتتىن قاسىم بەزگەك، مۇسا كۆنچى، ئىلىۋاي، تۇرپانلىق قىمارۋاز ھېكىماخۇنلار مەزلۇملىرىنى ئېلىپ مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ، بۇ يۇرت ئارقىلىق چۆچەككە ماكانلىشىش ئۈچۈن ماڭغان، ئۇلار بۇ يۇرتقا كېلىپ قارىسا، ئادەمزات يوق، سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان، بۇغا - مارالىلار سەكرىشىپ يۈرگەن، تەبىئىي ئورمانلىق ۋە چەكسىز قېلىن چاتقاللىق، سۇلىرى مول، جەننەتتەك گۈزەل بىر زېمىن. . . ئۇلار بۇلارنى كۆرۈپ تاڭ قاپتۇ ھەم بۇ گۈزەل ماكاندا بىرنەچچە كۈن ئارام ئېلىشنى ئويلاپتۇ. ئۇلار نەچچە ئادەمنىڭ غۇلچى يەتمەيدىغان يوغان بىر سوكسوك ئاستىدا ئارام ئېلىشىپتۇ. ئۇ خۇددى كەپىگىلا ئوخشايدىكەن. كېيىن بۇلار كېڭەش قېلىپ، بۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قاپتۇ. ئاندىن بۇ يەرنى «بوز دالا» دەپ ئاتاپتۇ. غۇلجىدىن ساپان ئەكېلىپ، يەرنى ئاغدۇرۇپ بۇغداي تېرىپتۇ. ئۆستەڭ چېپىپ سۇ باشلاپتۇ. قارا سۇنىڭ بىرقانچە يەرلىرىگە

تۇگمەن قۇرۇپتۇ. يۇرتنى ئاۋاتلاشتۇرۇپتۇ. ھەرخىل كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ يۇرتنى گۈللەندۇرۇشكە باشلاپتۇ. باشقا يەرلەردىن يەنە ئادەملەر كۆچۈپ كېلىپ بۇ يەرنى تېخىمۇ ئاۋات قىپتۇ. خەلق ئۆم، ئىناق، بايا‌شات ياشايدىكەن. . . ئەمدىلىككە كەلگەندە قانداق بولدى؟ — ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ياش پەردىلىرى تارتىلدى، — مەن شامالخان تېخى ھايات جۇمۇ؟
ئۆلمىدىم! — ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى. شالاڭ ساقاللىرى يېنىك سىلكىندى. ئۇ ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ، غەمكىن ھالدا چىقىپ كەتتى - دە، ئاز ئۆتمەي ناخشىسى ياڭرىدى.
ئۆي ئىچىنى ئېغىر سۈكۈت باستى. ھەممىسى باشلىرىنى چۆكۈرۈپ، ئۆز تەقدىرى ئۈستىدە چوڭقۇر ئويلارغا چۆككەنىدى.
— نېمە ئىش بۇ؟ بېشىڭلارنى كۆتۈرۈڭلار! — دېدى بارات پالۋان قەتئىي ئاھاڭدا، — بىز ئەمدى قەدىمىزنى رۇسلاشتۇرمىز كېرەك. شامالخانىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ئۇ چۆچەك ئېيتمىدى، رىۋايەت سۆزلىمىدى، ئۇ تارىخ سۆزلىدى. تارىخ قان بىلەن يېزىلىدۇ. تارىخنى قانداق يېزىش ھەربىر ئادەمنىڭ ئېتىقادىغا ۋە ئىرادىسىگە باغلىق، — ئۇ سەل تۇرۇۋېلىپ، ھاياجان بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى، — بىز ھازىر تاياق - توقماق كۆتۈرۈپ كوچىغا چىققان بىلەن ئىش تاڭ ئاتمايدۇ. ئاۋۋال كۈچ توپلىشىمىز لازىم. ھازىر بۇ ھۆكۈمەت بەكمۇ غالجىرلىشىپ كەتتى. ھەممە يەردە خائىنلار تىمىسقىلاپ ماشكىدەك يۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنىمۇ كۆزىتىپ تۇرۇۋاتقان كۆزلەر بار. بۇنىڭدىن كېيىن ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ئىش قىلايلى. ھەممىمىز ھازىرچە بۇ ئىشنى كۆڭۈلدە ئويلىشىپ، تەييارلىق كۆرۈپ تۇرايلى. بۇ جاننى تىكىپ مەيدانغا چۈشىدىغان ئىش. بۇنىڭغا سەل قارىماڭلار. ھەممىمىز

ئويلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ۋەزىيەتنى ئوبدان كۆزىتىپ بىر نېمە دېيىشەيلى. قېنى ئويلىشىپ كۆرۈڭلار، — بارات پالۋان بىر مەزگىل ۋەزىيەتنى كۆزىتىپ، ئىشنى قانداق باشلاش ھەققىدە ئوي - خىياللىرىنى پىشۇرۇۋېلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى ھەم باشقىلارنىڭمۇ مەيلىنى سىناپ باقماقچى بولدى.

ئۇلار قەلبىدە ئۆزى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن زېمىنغا، خەلققە بولغان بىرخىل مېھىر - مۇھەببەت ئوقچۇپ، زوراۋان، ئەزگۈچى كۈچلەرگە قارشى ئىسيان بېخ سۇرۇشكە باشلىدى. ئۇلار بۇرۇنراق مۇشۇ خىل تۇيغۇغا كەلمەي، بىچارىلەرچە ئۆتكۈزگەن ھاياتىغا ئېچىندى... شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ يۈرىكىدە ئۆزلىرىنى يورۇق بىر تاڭغا يېتەكلەيدىغان ئۇمىد ئۇچقۇنلىرى يانغانىدەك بولدى. نۇرلۇق بىر يۇلتۇز ئۇلارنىڭ يوللىرىغا ئاق يول تىلەپ، يېقىملىق كۈلۈمسىرىگەندەك قىلاتتى...

بارات پالۋان بۇ كۈنى كەچ ئىشنى نەدىن باشلاش، قانداق تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەققىدە كۆپ ئويلاندى. ئۆزىنىڭ جاڭگاللىق ئارىسىدا ئۆسكەن بالىلىق ھاياتىنى، ئاتا - ئانىسىنى ئەسلىدى. بەڭگۇاشلىق كوچىلىرىدا نوچىلىق تالىشىپ يۈرت كەزگەن، تاۋكالاردا قان تۆككەن، قىزلارنى دەپ باشقىلار بىلەن ياقا سىقىشقان، كىملەرنىڭدۇر ئۆيىدىكى ئاتقا كۆزى چۈشۈپ قېلىپ تام ئارتىلغان، يوقىلاڭ ئىشلارنى بانداپ، كىملەرنىدۇر ئۇرۇپ ماكچايتىۋەتكەن... چاغلىرىنى خىيال قىلىپ، ئۆتكەن كۈنلىرىگە ئېچىندى. كالپۇكلىرىنى چىشلەپ قان چىقىرىۋەتتى.

ناسراخۇنىڭ ئۆتكۈر سۆزلىرى، شامالخانىنىڭ ھېكايىسى ئۇنىڭ يۈرىكىنى قايتا مۇجۇدى. ئۇنىڭ ۋىجدانى خورلانغانىدەك بولۇپ، ۋۇجۇدى ئويغىنىش يالقۇنىدا كۆيدى، قېنى قىزىدى... كۆز ئالدىدا نۇرلۇق بىر تاڭ سۈزۈلۈۋاتاتتى...

بەشىنچى باب

ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك - پوك

ياۋۇز ئادەملەرنىڭ ھاياتى ھەمىشە خاتىرجەمسىز.
— د . دېدېرو

1

فاتىخ، ئەكبەر، سېيىت، غېنى قاتارلىق شىر يۈرەك ئەزىمەتلەرنىڭ باشچىلىقىدا نىلقا ناھىيىسىنىڭ ئۇلاستاي تاغلىق رايونىدا پارتىلىغان ئىنقىلاب پۈتۈن شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى جىددىيلەشتۈرۈۋەتتى. ئىنقىلاب ئوتلىرى ھەممە ياقلارغا تۇتۇشۇپ، توسۇۋالغۇسىز ھالەتكە كېلىپ قالدى. جاراھەتلەنگەن خەلق قەلبىدە ئۆچمەس قىساس ئوتى يالقۇنجىدى. تومۇر - تومۇرلىرىدىكى قانلار قىزىپ، كۆچلۈك دولقۇنلىدى. خەلق ئىنقىلاب ئوتىنى ياققان مەرد ئوغلانلارغا چىن قەلبىدىن ئاپىرىن ئوقۇشتى، ئۇلاردىن سۆيۈنۈشتى.

ئوت بارا - بارا ئۇلغايماقتا ئىدى...

8 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بۇيرۇق چىقىرىپ، جاللات شېكىڭ شىسەينى مەركەزگە يۆتكەپ كېلىپ، ۋۇ جۇڭشىننى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە تەينىلىدى. ئۇ يېتىپ كەلگۈچە جۇ شياۋلياڭنىڭ مۇۋەققەت رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ۋاقىتلىق قوشۇمچە ئۆتەپ تۇرىدىغانلىقىنى جاكارلىدى.

«ئالته ئوغرى» نىڭ تۆيۇقسىز پەيدا بولۇشى ۋە تەسىر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشى گومىندانڭ ئەكسىيەتچىللىرىنى دەككە-دۈككىگە چۈشۈرۈپ قويىدى. ئۇلار پۈتى كۆيگەن توخۇدەك بىر ئورۇندا تۇرالماس بولۇپ قالدى. ئۇلار تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ، ئالاقزادە بولۇشۇپ، ھەممە ئېغىرچىلىقىنى خەلقتە يۈكلەپ، دەردىنى شۇلاردىن ئېلىۋاتاتتى. ئۇلار ھېلى بىرەر كېلىشىمەسلىك يۈز بېرىپ قالىدىغاندەك قورقۇشۇپ، ھەممە كىشىگە گۇمان بىلەن قارىشاتتى. شۇڭا، بىرەر خەۋپ چىقىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، خەلق ئىچىگە كۆپلەپ جاسۇسلارنى ئورۇنلاشتۇردى.

بۈگۈن ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە باش شتابنىڭ بۈيرۇقىغا ئاساسەن ئالدىنقى سەپكە ئوزۇق-تۇلۇك يەتكۈزۈپ بېرىش ئىشى توغرۇلۇق جىددىي يىغىن ئېچىلىۋاتاتتى. يىغىن كەيپىياتى ئادەتتىن تاشقىرى جىددىي ھالەتتە ئىدى. يىغىنداۋ ئولتۇرغانلارنىڭ چىرايىدا قان دىدارى كۆرۈنمەيتتى. قويۇق ئىس-تۈتەكلەر بۈلۈتتەك لەيلەپ يۈرەتتى. ھەممىنىڭ قاپاقلىرى چۈشۈپ كېتىشكەن بولۇپ، سۈرلۈك بىر كەيپىيات ھۆكۈم سۈرەتتى.

— ئالته ئوغرى نەدىن، قاچان پەيدا بولدى، شۇنىڭدىن باشلاپ بىزگە پاراكەندىچىلىك تۇغۇلدى. ئۇلارنى يوقىتىش ئۈچۈن ئالدىنقى سەپ قىسمىمىز ناھايىتى شىددەتلىك، جاپالىق جەڭ قىلىۋاتىدۇ. بىز ئۇلارنى ئوزۇق-تۇلۇك، يەم-خەشەك بىلەن تەمىنلەپ تۇرمىساق، ئۇلار ئۇرۇشتا قانداقمۇ غەلىبە قىلالىسۇن؟ ئۇلار بىزنىڭ بۇ زېمىندا خاتىرجەم ياشىشىمىز ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتىدۇ. بىز تىنچ-ئامان ياشايمىز دەيدىكەنمىز، ئۇلارنىڭ غەلىبە قىلىشى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئوزۇق-تۇلۇكىنى ياخشىلىشىمىز، يارىدەم قولىمىزنى سۇنۇشىمىز لازىم، — ۋەن گوتەينىڭ ياپما قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ،

گۆشسىز، ياغاق يۈزلىرى تاتىرىپ كەتكەنىدى، — بىز ئۇلارغا ئون مىڭدىن ئارتۇق نان، ئىككى مىڭدىن ئارتۇق قوي ئاپىرىشىمىز كېرەك. ئەلۋەتته، بۇلارنى نەدىن ھەل قىلىمىز؟ خەلقتىن، باي-غوجاملاردىن ئالىمىز. بۇ دېگەن خەلقنىڭ خاتىرجەم ياشىشى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان خەلق ئىنقىلابى، شۇنداقمۇ يولۋاسبەگ...

— شۇنداق، شۇنداق... — دېدى ئۇ زورىغا كۈلۈپ، ئىچى بولسا ئېچىشىپ كۆيگەندەك بولۇۋاتاتتى.

ھېكمىباي، موللا شاڭيۇ، ئىسرائىلبايلارمۇ ئىچ-ئىچىدىن ئۇۋۇلىنىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار قولدىن چىقىپ كېتىدىغان ماللىرىنى ئويلىغىنىدا، كۆزلىرى قاراڭغۇلىشىپ، بېشى قايغاندەك بولدى. چىرايلىرى ئۆڭۈپ، ئادەم ئىسكەتىدىن چىقىپ كەتتى.

— ھە، يولۋاسبەگ، ھېكمىباي، ئىسرائىلباي، سىلەرنىڭ مال-چارۋاڭلار قەيەردە؟ — دېدى ۋەن گوتەي ئۇلار تەرەپكە بۇرۇلۇپ سۇرلۇك قاراپ.

— بۇنجىلاقتا... — دېيىشتى ئۇلار ئىنجىقلاپ.

«بۇنداق يەرگە كەلمەيتتىم. نەدىنمۇ كېلىپ قالدىم. قاراپ تۇرۇپ بۇ زىيانىنى قارا... ھەي... نەس باستى. قانداق قىلغۇلۇق ئەمدى؟... ھېلىقى ئىسمايىل دېگەن نېمە نەدىنمۇ باردى. ئاھ خۇدا ماڭا ئاسانلىق بەرگەيسەن. بۇلارنىڭ دىلىغا ئىنساپ...» ئىسرائىلباي شۇلارنى ئويلاپ تولغىنىپ كەتتى.

— ئۇنداق بولسا مەن ئىككى ئادەمنى ھازىرلاپ، قويلارنى ھەيدەپ ئېرتەيدىكى ئەسكەرلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئىشنى قىلاي... ئۇلار قورسىقى توق ھالدا جەڭگە كىرسۇن، ماغدۇرسىز قانداقمۇ ئۇرۇش قىلالايدۇ. ھازىر ئالته ئوغرى تىلقىنى ئېلىپ، تەسىر كۈچىنى بارغانچە كېڭەيتىۋاتىدۇ. ئۇلارنى تېز بېسىقتۇرۇش نۆۋەتتىكى ئەڭ جىددىي، سەل

قارىغىلى بولمايدىغان مەسىلە، شۇڭا ھەممىمىز بىر-
ھەرىكەتكە كېلىشمىمىز كېرەك. يولۋاسبەگ، ھېكمىباي، ھە
ئىسرائىلباي قانداق؟ — ۋەن گوتەي ئۇلارغا بىر - بىرلەپ
قاراپ چىقتى.

— بولىدۇ، بولىدۇ، — ئۇلار شۇنداق دېيىشىپ
قىزىرىپ كېتىشتى: «تۇغەشتۇق، ئالتە ئوغرى نەدىنمۇ پەيدا
بولدى؟ تىنچ ياشىسا بولمامدۇ؟ ئادەمنى خاتىرجەم ياشىغىلى
قويۇپ... نېمە قىلالايدىكىن ئۇلار، شۇنچە زور قوشۇن
ئالدىدا... قۇرۇق قول بىلەن...» دېگەنلەرنى خىيال
قىلىپ، باشلىرىنى تۆۋەن سېلىشتى. بەرمەي دېسە،
ئۆزلىرىنىڭ نېمە كۈنلەرنى كۆرىدىغانلىقىنى ئوبدانلا بىلەتتى.
«سادىق خوجاڭدىن، ھاجىمبايدىن نېمىشقا ئالمايدىغاندۇ؟» دەپ
ئويلىدى ھېكمىباي.

— سادىق خوجاڭ بىلەن ھاجىمبايدىن مال ئالساڭلار
كۆپ... — دېدى ھېكمىباي ئىنجىقلاپ.

— ئۇلاردىنمۇ ئالىمىز. ئالمايدىغان ئىش بولامدۇ. سادىق
خوجاڭ باجىنى تولۇق تاپشۇرۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، ھاجىمباي ھازىر
تاغدىكەن، ئۇنىمۇ تاپىمىز، سەن خاتىرجەم بول. ھەممە
بايلاردىن ئالىمىز، ھازىرقى جىددىي ۋاقىتتا سىلەردىن ئېلىپ
تۇرايلى. كېيىن ھۆكۈمىتىمىز سىلەرنى ئالاھىدە مۇكاپاتلايدۇ.

ياڭ ھاكىم بىلەن ما تۇەنجاڭ تاماكا چەككىنىچە جىممىدە
ئولتۇرۇشاتتى. ياڭ ھاكىم ئۆز ئورنىنىڭ قۇرۇق رامكىغا
ئايلىنىپ قالغانلىقىدىن ھەسرەتلىنىپ، گارنىزون قوماندانى
ۋەن گوتەيگە ئىچ - ئىچىدىن ئۆچلۈكى كەلدى. ۋەن گوتەينىڭ
ئۆزىنى قىلچە كۆزگە ئىلىپ قويمىغانلىقى ئۈنىڭ غەزىپىنى
كەلتۈرەتتى. بۇنى ئويلاپ - ئويلاپ ئازابلىناتتى.

— ھە، ۋۇ جوجاڭ ئىشلار قانداق كېتىپ باردۇ؟
ئۆتكەنكى يىغىندا تاپشۇرغان ئىشلار قانداقراق بولۇۋاتىدۇ؟! —

دېدى ۋەن گوتەي تاماكىدىن بىرنى تۇتاشتۇرۇپ.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى، ھەممە يەرگە ئادەم
ئەۋەتتىم، — دېدى ئۇ گۆشلۈك يۈزىگە كۈلكە يۈگۈرتۈپ،
ئۈنىڭ كىچىك كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى، — سىز خاتىرجەم
بولۇڭ، ئۇلار ناھايىتى ئىشەنچلىك.

— ياخشى، ئەسكەرلىرىمىزنىڭ ئوزۇق - تۈلۈكىنى
ياخشىلاڭلار. ھارۋىكەشلەرنى ئىشقا سېلىپ ئوتۇنلارنى كۆپلەپ
بېسۇبلىڭلار، ھە ياڭ ھاكىم جانابلىرى، شۇنداق بولسۇن.

— بولىدۇ سىلىڭ جانابلىرى، — دېدى ئۇ ئاچچىق
قىلىپ.

— بۇ گېپىڭىز بولىدۇ، — ۋەن گوتەي سوغۇق
كۈلدى، — ئاشلىقلارنى تولۇقلىۋالايلى، شۇنداقمۇ موللا
شاڭيۇ...

— شۇنداق، شۇنداق بولمامدىغان...

— بىز ئالتە ئوغرىنى يوقاتساقلا، خاتىرجەملىكىمىز
ئەسلىگە كېلىپ، ئىشلىرىمىز ئىزىغا چۈشىدۇ. بۇنى ھەممىمىز
توغرا چۈشىنىپ، بار ئامالنى ئىشقا سېلىپ، ئۆز
ھاكىمىيىتىمىزنى مۇستەھكەملەيلى.

غاپپار بەگ ئۈنىڭ سۆزلىرىنى تەرجىمە قىلغاچ ھەممىگە
زەن سالاتتى. كۆڭلىدە ئۇلارغا باھا بېرەتتى.

— ۋەن سىلىڭ ناھايىتى دانا پىكىر قىلدى، — دېدى
ساقچى باشلىقى ۋۇ شاۋتەن، — ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەش
يولىدا بىز ھەرقانداق بەدەل تۆلەشتىن باش تارتماسلىقىمىز،
ھۆكۈمىتىمىزگە سادىقلىقىمىزنى ئەملىيىتىمىز بىلەن
ئىسپاتلىشىمىز كېرەك! — ئۇ قاسقان شەپكىسىنى ئېلىپ
يوغان تاقىر بېشىنى سىلاپ، ئەتراپقا قاراپ قويدى.

بۇ يەردە مۇئاۋىن ھاكىم، پىرقە باشلىقى لى يىنلارمۇ بار
ئىدى. ئۇلار ۋەن گوتەينىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلگەچكە، بىرەر

سۆزدىن قېيىپ كېتىپ، ئۇنىڭغا سەت كۆرۈنۈپ قېلىشتىن ۋە شۇ سەۋەبتىن ئۆز ئورۇنلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ ئۇندىمەي ئولتۇرۇشاتتى. ۋەن گوتەيمۇ بارا - بارا ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىگە كۆنۈپ قالدى. ئۇ بۇ يۇرتتا مېنىڭ گېپىم گەپ دەپ يۈرگەچكە، ئۇلارنىڭ جىم ئولتۇرغىنىنى ياخشى دەپ قارايتتى.

— موللا شاڭيۇ جىمىپ كەتتىلىغۇ؟ — دېدى ۋەن گوتەي.

— سىلى ئۇچۇن جېنىمىز پىدا، ئالتە ئوغرىنى يوقىتىدىغانلا ئىش بولسا قولىمىز كۆكسىمىزدە، بىزگە خاتىرجەملىك كېرەك، — دېدى ئۇ بىچارىلەرچە كۈلۈپ. ئۇنىڭ چىرايى غورا بىگەندەك قورۇلۇپ كەتتى.

— ياخشى، ياخشى، ناھايىتى ياخشى.

ۋەن گوتەي ئۇنىڭ مال - مۈلۈكلىرىگە چېقىلماي، خەلقتىن سېلىق يىغىشتا ئۇنىڭدىن ناھايىتى ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىناتتى. بۇنىڭدىن موللا شاڭيۇمۇ خۇش بولۇپ، ئۇ تاپشۇرغان ئىشلارنى جان - دىلى بىلەن بېجىرەتتى. موللا شاڭيۇ بۇگۈن ئۆز مال - مۈلكىنىڭ زىيانغا ئۇچراپ قېلىشىدىن سەل ئەنسىرىگەنىدى. لېكىن، ئىش ئۇنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىدى. بۇ ئىش ھېكمىباي، يولۋاسبەگ ۋە ئىسرائىلباينى ھەيران قالدۇرماي قالمىدى.

— ۋۇ جۇيجاڭ، يەنە تەكتىلەپ قويماي، قول ئاستىڭىزدىكىلەرنى داۋاملىق ھەرىكەتلەندۈرۈپ، جەمئىيەتنى ئوبدان كۆزىتىڭ. ۋەزىيەت كەسكىن، ئوغرىلارنىڭ ئادەملىرى بۇ يەرگە كېلىپ خەلقنى قۇتراتمىسۇن.

— خوپ، سىلىڭ جانابلىرى، خاتىرجەم بولۇڭ، مەن ھەممە ئىشنى پۈختا ئورۇنلاشتۇرۇمەن.

— ياخشى، قايتىپ بارغاندىن كېيىن، يىغىن ئېچىپ،

ئۇلارغا ۋەزىيەتنى توغرا چۈشەندۈرۈڭ، ۋەزىپىسىنى ئېغىرلىتىڭ! خىزمەت كۆرسەتسە مۇكاپاتلاڭ، خىزمەت كۆرسەتمىسە تۈرمۇش خىراجىتىنى قىسۇېلىڭ، ئۇقتىڭىزمۇ؟

— ئۇقتۇم.

— خوش، يىغىن تۈگىدى، باشقا گەپ - سۆز بارمۇ؟

— يوق.

— تارقىلىڭلار! موللا شاڭيۇ بۇياققا كېلىڭ.

موللا شاڭيۇ ۋەن گوتەينىڭ ئۆزىنى چاقىرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، خۇشاللىقىدىن ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى. ئۇ كۈچۈكلىنىپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

— نېمە ئىشكىن، سىلىڭ جانابلىرى؟ — دېدى ئۇ قول باغلاپ تۇرۇپ.

— ئەتە ئىككى مىڭ قوينى ئالدىنقى سەپكە ھەيدەپ بارىدىغانغا ئىشەنچلىك ئىككى ئادەم تېپىڭ. تاپقان ئادىمىڭىزنىڭ بالا - چاقىسى، ئائىلىسى بولۇشى كېرەك. ئۆزى تېمەن، ئىككى مىڭ قوينى باشقۇرالايدىغان ئىقتىدارى بولسۇن، ئۇلارنى تاپقاندىن كېيىن، ئالدىمغا باشلاپ كېلىڭ.

— بولىدۇ، ئاسان ئىشكەنغۇ؟ قاچان باشلاپ كېلىمەن.

— چۈشتىن كېيىن.

— بولىدۇ، خوش سىلىڭ جانابلىرى.

غاپپار بەگ تەرجىمانلىق ئىشىنى تۈگىتىپ، موللا شاڭيۇغا ئەگەشتى. ئۇلار نېمىلەرنىدۇر دېيىشكەندىن كېيىن، غاپپار بەگ ئۇدۇل بارات پالۋاننىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. ئۇ بەكمۇ ئالدىراشتەك كۆرۈنەتتى.

ۋەن گوتەي ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىشىكتىن ئەمدىلا چىقىشىغا، ئۇنى ساقلاپ تۇرغان ھېكمىباي ئاستا ئۇنىڭغا سۇغدىشىپ ماڭدى.

— سىلىڭ جانابلىرى.

— هه نېمه ئىش؟ — دېدى ۋەن گوتەي توڭلۇق بىلەن.
— كەچتە بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ مېھمان بولۇپ كەتسىلە... — دېدى ئۇ خەنزۇچىنى چالا - پۇچۇق سۆزلەپ.
— نېمە دەيدىغانسىز، هازىر ئويناېدىغان چاغمۇ؟ بېرىپ مەن تاپشۇرغان ئىشنى قىلىڭ! — ئۇ هېكمباينىڭ سۆزىنىڭ بىلىگە تېپىپلا تېز - تېز يۈرۈپ كەتتى.
هېكمباي بويۇنلىرىغچە قىزىرىپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ قالغان ما تۇەنجاڭ ئۇنىڭغا نەپرەت ئوقۇدى.
يولۋاسبەگ بىلەن ئىسرائىلباي ۋەن گوتەينىڭ هېكمبايغا ۋارقىرىغىنىنى ئاڭلاپ كۆڭۈللىرى جايىغا چۈشتى. چۈنكى، بۇلار كۆرگۈلۈكنى هەممىمىز تەڭ كۆرسەك دەپ ئويلايتتى. ئىسرائىلباي هېكمبايىنىڭ قىلىقلىرىدىن سەل نەپرەتلەنگەندەك قىلدىيۇ، لېكىن ئۇ ئۆزىنى ئويلاپ: «مال - دۇنيا دېگەن ئادەمنىڭ جېنى تۇرسا...» دەپ پىچىرلىدى.
ياڭ هاكىم دەرۋازىدىن غەمكىن چىقىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ئىچىدە ۋەن گوتەينىڭ ئۆلۈمىنى تىلىدى. ئۇ ئۇنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئىش قىلىۋاتقانلىقىنى ئويلىغىنىدا ئىچ - ئىچىدىن خورلۇق هېس قىلدى. ئۇ مۇشۇ ئازابتىن قېنىنلىپ، كېچىچە كىرپىك قاقماي، تاماكا چېكىپ چىقاتتى.
موللا شاڭيۇ كۇن قايرىلغاندا، ناسراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننى باشلاپ ۋەن گوتەينىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى.
— ۋەن سىلىڭ سىز دېگەن ئادەملەرنى باشلاپ كەلدىم.
— ياخشى، — دېدى ۋەن گوتەي ئۇيان - بۇيان ماڭغاچ، — سىز ئەمدى قايتسىڭىز بولىدۇ.
— خوش سىلىڭ، ئىش بولسا مەن تەييار، چاقىرسىلا دەررۇ كېلىمەن، — موللا شاڭيۇ شۇنداق دېگىنىچە كەينىچىلەپ مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

— غاپپار بەگ، سەن بۇلارغا سۆزۇمنى ئېنىق، ئېنىق تەرجىمە قىلىپ بەر.
— بولىدۇ، — دېدى غاپپار بەگ ۋەن گوتەينىڭ كۆزىگە قاراپ قويۇپ.
ۋەن گوتەي تۇردىئاخۇن بىلەن ناسراخۇننىڭ ساقال باسقان يۈزلىرىگە، يىرتىق كىيىملىرىگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ قويۇپ، سىلىق تەلەپپۇزدا سۆزلەشكە باشلىدى.
— سىلەرگە ناهايىتى جىددىي، ناهايىتى شەرەپلىك بىر ۋەزىپە چىقىپ قالدى. بۇنى ئورۇندىساڭلار، سىلەرنى مۇكاپاتلايمىز. هۆكۈمەت ئورگانلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، كاتتا خىزمەت بېرىمىز...
غاپپار بەگ ئۇلارغا ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تەرجىمە قىلىپ بەردى.
— ئەجەب ياخشى ئىشكىنا، — دېدى تۇردىئاخۇن قوشۇمىسىنى تۇرۇپ.
— ئەگەر ۋەزىپىنى ئورۇندىماي كەلسەڭلار، جېنىڭلارغا هېزى بولساڭلار بولىدۇ. ئائىلەڭلاردىكىلەرمۇ ياخشى ئاقىۋەت كۆرمەيدۇ.
ئۇنىڭ سۆزى بۇلارنىڭ يۈرىكىگە تېگىپ ئەندىكتۇرۇۋەتتى. «ئەجەب يامان يەردىن تۇتتى بۇ كاساپەت، بوپتۇ. قېنى كۆرمەيمىزمۇ. بۇ ئىشقا بىزنى بارات سايە قىلغاندىكىن چاتاق چىقماس، خۇدا ئاسانلىق بېرەر...» دېگەنلەرنى ئويلىدى ئۇلار.
— سىلەر بونجىلاق دېگەن يەرگە بېرىپ، يولۋاسبەگ، هېكمباي، ئىسرائىلباي غوجاملارنىڭ قويلىرىدىن ئىككى مىڭنى تاللاپ ئېلىپ ئېرتەيگە ئاپىرىپ بەرسەڭلار بولىدى. ۋەزىپەڭلار مۇشۇ، ئىشقا پۇختا بولۇڭلار، ساختىلىق قىلماڭلار، بولمىسا كاللاڭلار كېتىدۇ.

— بۇ دېگەن زور ئىنئام بېرىدىغان، ھۆكۈمەت خادىمى بولىدىغان ئىش تۇرسا ساختىلىق قىلامدىغان، بۇ ۋەزىپىنى جان - دىلىمىز بىلەن ئورۇندايمىز، — دەپ قەددىنى رۇسلىدى تۇردىئاخۇن. ئۇنىڭ بۇ قىلىقىدىن غاپپار بەگ بىلەن ناسىراخۇن كۈلۈۋەتكىلى تاس قالدى.

— ياخشى، ناھايىتى ياخشى، — دېدى ۋەن گوتەي ئۇلارغا ھەۋەسلەنگەن ھالدا زور ئىشەنچ بىلەن قاراپ.

— سىلىڭ جانابلىرى بىز قاچان يولغا چىقىمىز؟

— ياخشى! — ۋەن گوتەي تۇردىئاخۇننىڭ سۆزىدىن ھاياجانلىنىپ كەتتى، — سىلەرئەتە سەھەردە يولغا چىقىسىلەر، سىلەرگە بىز ياخشى ئاتتىن ئىككىنى، ئوزۇق - تۈلۈكلەرنى تەڭ قىلىپ بېرىمىز.

— ۋەن سىلىڭغا كۆپ رەھمەت!

— ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇڭلار، بىزنىڭ سىلەر بىلەن ئالاقىلىشىدىغان ئادەملىرىمىز بار. سىلەرگە پادىچىلارمۇ ھەمدەمدە بولىدۇ.

— ۋەن سىلىك، — دېدى ناسىراخۇن تەمكىن ھالدا، — بىزگە ۋاقىتنى ئۇزۇنراق بەرسىڭىز.

— سىلەر ۋەزىپىنى ئورۇنداپ بولۇپ قانچىلىك ۋاقىتتا كەلسەڭلار مەيلى، گەپ ۋەزىپىنى ئورۇنداشتا، ھازىر قايتىپ ئەتە سەھەردە كېلىڭلار.

— خوش سىلىك، بىزنى قوبۇل قىلغانلىقىڭىزغا رەھمەت، ئەتە سەھەردە كۆرۈشەيلى.

— خوش، — دېدى ۋەن گوتەي خاتىرجەم بولغان ھالدا، — ئەتە كۆرۈشەيلى.

ئۇلار پىخىلداپ كۈلۈشكىنىچە قورۇغا چىقىۋاتقاندا، ھارۇندىن ئوتۇن چۈشۈرۈۋاتقان سىدىق كۆز ئىشىنى توختىتىپ، بۇلارغا قاراپ نېمىلەرنىدۇر دەپ غۇدىراپ قويدى. تۇردىئاخۇن بىلەن ناسىراخۇن قىزغىن پاراڭلاشقىنىچە قورۇدىن ئالدىراش چىقىپ كەتتى.

ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننىڭ ئەۋەتىلىشىدە مەلۇم سەۋەبمۇ بار. ئەسلىدە غاپپار بەگ ئۆزى ئادەم تېپىپ بېرىشنى مولا شاڭيۇغا ۋەدە قىلغانىدى، ئۇ بارات پ ■ الۋاننىڭكىگە باردى - دە، ئەھۋالنى ئېيتتى. بارات پالۋان كۆپ ئويلىنىشلاردىن كېيىن، ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننى ئەۋەتىش ھەققىدە مەسلىھەت بەردى. غاپپار بەگ بۇنى توغرا تاپتى. بارات پالۋان غاپپار بەگنىڭ بۇنى دەل ۋاقتىدا يەتكۈزگىنىگە رەھمەت ئېيتتى.

كەچتە ناسىراخۇن، تۇردىئاخۇن ۋە بىرقانچە بۇرادەرلەر بارات پالۋاننىڭ ئۆيىگە يىغىلدى. سورۇن ئەھلى ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇنغا قوينى ئېرتەيگە ئامال قىلىپ ئاپارماسلىقنى، مۇمكىنقەدەر ئىلى پارتىزانلىرى بىلەن ئالاقىلىشىشنى تاپىلىدى. بارات پالۋان ئۆزى بۇ يەردە باش بولۇپ ھەربىرىكەت قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئاخىرىدا ھەممەيلەننى سەگەك بولۇپ، مەخپىيەتلىكنى چىڭ ساقلاش ھەققىدە ئاگاھلاندۇرۇپ، بىر مەزگىل يىراقتىن قارشى تۇرۇپ تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش، ئىلى پارتىزانلىرى بىلەن ئالاقە ئورنىتىش، ئاندىن ئۇيۇشۇش كۈچىگە قاراپ رەسمىي ھەرىكەتكە ئۆتۈشنى ئۇقتۇردى.

ئەتىسى سەھەر ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن خوشلىشىپ، بونجىلاققا قاراپ يولغا چىقتى. تاش كۆۋرۈككە چىقىپ ساقلاپ تۇرغان بارات پالۋان ئۇلار بىلەن قۇچاقلىشىپ قايتىدىن خوشلاشتى. بارات پالۋان ئۇلارنىڭ قارىسى يىتكۈچە قاراپ تۇردى. كېيىن ئېتىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇراپ قامچا سالدى. ئەمدى بۇ يەردىكى

ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ زىممىسىگە ئارتىلغانلىقىدى. ئۇ ئىنقىلاب قايىنىمىغا بارا - بارا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىۋاتاتتى.

2

تۇن قاراڭغۇ، ئەتراپ سۈكۈتكە چۆمگەن بولۇپ، سوغۇق شامال ھۇشقۇيۇتاتتى. ئىتلارنىڭ ئەنسىز قاۋاشلىرى بۇ تىمتاسلىقنى بۇزۇپ كېچىگە ئاجايىپ سۈر بېغىشلايتتى. كوچا بويلىرىدىكى دەرەخ شاخلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان سارغايغان ياپراقلار سوغۇق شامالىلاردا ھەر يان ئۇچاتتى. ئېرىقتىكى سۇلارنىڭ يېنىك شىلدىرلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. شەھەر بېقىنىغا جايلاشقان غېرىبلىق باسقان باغدىن شامالخانىنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئىلى ۋادىسى سىلكىندى،
زېمىن ئەمدى ئويغاندى.
ئەمدى ئۇخلاپ ياتمايدۇ
يۇرتىمىزنىڭ ئوغلانى.
كاككۇك، قايدىسەن كاككۇك؟...

— ئاڭلىدىڭمۇ قاسىم؟ بىزنى ئويغىنىڭلار دەۋاتىدۇ، ئاجايىپ ئۇلۇغ ئادەم - دە ئۇ، ئۇ يۇرتىمىزنىڭ تاڭنى چىللايدىغان بۇلبۇلى، — دېدى قۇربان ئەتراپقا تويماي قاراپ.

— ئاڭلىدىم، ئۇنىڭ ناخشىسى ماڭا ئەمدى باشقىچە ئاڭلىنىۋاتىدۇ.

— ئۇ چىللاۋاتقان كاككۇك چوقۇم كېلىدۇ، — دېدى ياسىنجان.

— ئەمدى قاياقتا بارىمىز، ئۆيگە كېتەمدۇقىيا؟ — دېدى مۇھەممەت گاڭگۇك.

— مەن ئۆيگە قايتاي، ئانامدىن ئەنسىرەپلا تۇرۇۋاتىمەن، — دېدى قاسىم جودا.

— بىز شۇنچە ۋاقىت ئۆيدىكىلەرنى كۆرمەيمۇ چىدىدۇق، بۇ كېچىدە ئۆيگە بېرىپ ئۆيدىكىلەرنى بىسەرەمجان قىلماي ئەتىلا بارايلى. ھازىر بىز باراتكامنىڭ ئۆيىگە بارساق، ئۇ ئادەم نېمە ئىشلارنى قىلىۋاتىدۇ، ئەھۋاللىشىپ كەلمەمدۇق؟ — قۇربانىنىڭ بۇ گېپى ھەممەيلەنگە مايدەك ياقتى. ئۇلارنىڭ ئۆيدىكىلەرنى كۆرۈش ئىستىكى كۈچلۈك بولسىمۇ، لېكىن ئازادلىققا ئىنتىلدۇرگۈچى بىرخىل ئۇمىد، قەلبلىرىدە يالقۇنجىغان قىساس ئوتلىرى ئۇلارغا ھېچ ئارام بەرمەيۋاتاتتى.

— قۇربان، سەن چىمەنگۈل بىلەن كۆرۈشمەمسەن؟

— ئۇ ھەرقاچان بارغۇ؟ يۇرۇڭلار، ئاۋۋال مۇھىم ئىشلارنى قىلايلى.

ئۇلار قاراڭغۇلۇق قوينىدا ئالدىراش مېڭىشتى.

— ئاۋۇ كېلىۋاتقانلار كىملەر؟

— ئەسكەرلەركەن.

— ساقال ياسىغاندەك بىر ياساپ قويايلى.

— بۇ بولىدىغان گەپ. ئەمدى مېنىڭ كىملىكىمنى بىر كۆرۈپ قويسۇن، — دېدى قاسىم جودا مۇشتلىرىنى تۈگۈپ.

تاماكا چېكىشىپ پاراڭلاشقاچ كېلىۋاتقان ئىككى ئەسكەر تۇيۇقسىز تەگكەن مۇشت، پەشۋالاردىن ئۆزلىرىنى يوقىتىپ قويۇشتى.

— بىزگە رەھىم قىلىڭلار! — دەپ ياماشتى ئۇلار بۇلارنىڭ پۇتىغا.

— مانا رەھىم قىلىش دېگەن، — قاسىم جودا زەردە بىلەن بىرىنىڭ ئېڭىكىگە تەپتى. ئۇنىڭ بۇرنىدىن شۇ ھامان قان كېلىپ، كەينىگە ئۇچۇپ كەتتى.

— مانا شەپقەت دېگەن، — دېدى قۇربان بىر ئەسكەرنى كۇچەپ تېپىپ.

مۇھەممەت گاڭگۇڭ بىلەن ياسىنجان يېقىلغان ئەسكەرلەرنى تېپىپ، دەسسەپ ئانا - مانىسىنى كۆزىگە كۆرسەتتى. كېيىن ئەسكەرلەرنىڭ بىردىنلا ئۇنى ئۆچتى.

— بولدى قىلايلى، ھېلىمۇ يەتكۇچە ئۇردۇق، — دېدى قۇربان.

ئۇلار قانغا مىلىنىپ سوزۇلۇپ ياتقان ئەسكەرلەرگە نەپرەت بىلەن قاراپ قويۇپ، بارات پالۋاننىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىشتى.

— ئۇ گۈيلار بىزنى بەك قاتتىق ئۇرۇۋەتكەنىدى. مانا ئۇلارنىمۇ ئۇرىدىغان كۈن كەلدى، — دېدى قۇربان، — ئۆزۈمنى يەڭگىللەپ قالغاندەك ھېس قىلىۋاتىمەن. قورسىقىمنىڭ ئاچلىقىمۇ ئۇنتۇلۇپ كەتتى. تازا بىر پۇخادىن چىقتىم.

— ھەممىنى مۇنداق ئوڭ كېلىۋەرمەيدۇ - دە، — دېدى قاسىم جودا.

— ئوڭ كەلمىسە، تەتۈرنى ئوڭلاپ تۇرىدىغان قۇربان ئاكاڭلار بارغۇ؟ خاتىرجەم بولۇڭلار، بۇلاردىن بىرەرى بىر نېمە دەپ قالسا، مەن قۇربانىنىڭ ئاغىنىسى دېسەڭلار ئۇلار سىلەرگە چېقىلالمايدۇ، — قۇربان قىزىقچىلىق قىلدى.

— قارا ماۋۇنىڭ يۈرتقا كېلىپلا پوچى بولۇپ كەتكىنىنى.

— يۈرۈڭلار، باشقا گەپنى قويۇپ، تېز - تېز ماڭايلى.

ئۇلار تۇن قاراڭغۇسى قويىنىدا كۆزدىن غايىب بولۇشتى. بۇلار ئوفىسىر - ئەسكەرلەرنىڭ ئېغىر ئەمگىكىدىن جاق تويۇپ، جېنىنى ئالمىنىغا ئېلىپ مىڭ بىر بالالىقتا سەنتەيدىكى دۇشمەن ئۇۋىسىدىن قېچىپ چىققانىدى.

بارات پالۋانغا مۇشۇ كۈنلەردە ئۈيقۇ يوق ئىدى. ئۇ بىر تەرەپتىن يوشۇرۇن تەشۋىقات ئېلىپ بارسا، يەنە بىر تەرەپتىن ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىگە ئانچە - مۇنچە زەربە بېرىپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئەتىكى پىلان ھەققىدە خىيال سۈرۈپ ياتاتتى. (ئۇ سىرتتىن بايىلا كىرگەنىدى.) دەرۋازىنىڭ ئەنسىز قېقىلىشى ئۇنى چۆچۈتۈپ ئورنىدىن تۇرغۇزۋەتتى. ئۇ كىيىملىرىنى ئالدىراپ كىيىپ قورۇغا چىقتى.

— كىم؟

— مەن قۇربان!

بارات پالۋان بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي دەرۋازا تۈۋىگە باردى.

— بىز قېچىپ كەلدۇق. . . — دېدى ياسىنجان ئەتراپقا قاراپ قويۇپ.

— ھوي، مۇنداق دەڭلا، — بارات پالۋان ھودۇققىنىچە ئىشىكنى ئاچتى، — قانداقراق ئەھۋاللار، سالامەت تۇردۇڭلارمۇ؟ — بارات پالۋان ئۇلار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

— باراتكا، قانداقراق تۇرۇۋاتىسىز؟ بۇ يەردىكى ئىشلار قانداقراق؟

— قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، ئۆيگە كىرىپ پاراڭلىشايلى، — بارات پالۋان بۇلارنىڭ ئامان - ئېسەن قايتىپ كەلگەنلىكىدىن بەكمۇ خۇشال بولدى.

— دوست - بۇرادەرلەر سالامەت تۇرغاندۇ؟ ناسىراخۇن-كاملارچۇ؟

— ھەممىسى سالامەت، بىز ھەر قېتىم يىغىلىپ قالغاندا، سىلەرنىڭ پارتىڭلارنى قىلىشىمىز.

— ياخشى، بىزنى ئۇنتۇپ كەتمەپسىلەر.

— ئۇنتۇپ كېتەمدىغان.

ئۇلار پاراڭلاشقاچ ئۆيگە كىردى. ئەجەرقان سىرتتىكى ۋاڭ - چۇڭدىن ئويغىنىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئىللىق

چىراي بىلەن بۇلارنى كۈتۈۋالدى.

— كېلىڭلار، ھوي سىلەركەنسىلەرغۇ، قېنى ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىڭلار، سالامەت كەلدىڭلارمۇ؟ — ئۇ خۇشاللىقىدىن نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى.

— ئۆزىڭىز سالامەت تۇرغانسىز؟

— سالامەت... قېنى ئۆيگە كىرىڭلار.

ئۇلار ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ جايلىشىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، دۇئا قىلىپ، قايتىدىن تىنچ - ئامانلىق سوراشتى.

— ئەجەرقان سەن چىقىپ چاي ئەكىرىۋېتىپلا تاماق قىل! — دېدى بارات پالۋان نېمە قىلىشنى بىلمەي پىرقىراپ يۈرگەن ئايالىغا ئەسكەرتىپ.

— ماقۇل، مانا ھازىر.

— بولدى باراتكا، ئاۋارە بولماڭلار، چاي بولسلا بولدى، — دېدى ياسىنجان.

— شۇنۇ گەپ بولدىمۇ، سىلەر جاپا چەكتىڭلار، گۆر ئاغزىدىن قايتىپ كەلدىڭلار، بولسىغۇ قوي سويسام بولاتتى.

— تاماق يېمەي، قورساق بەك ئېچىپ كەتتى، — دېدى قاسىم جودا كۈلۈپ تۇرۇپ.

— سەن گەپنى تۇزلا قىلىسەن، مۇشۇ يەرلىرىڭ بەلەن - دە، سېنىڭ، — دېدى بارات پالۋان ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ قويۇپ.

— يەيدىغانىنىڭ گېپى چىقسا، يۇرىكى ئويناپ كېتىدىغۇ بۇنىڭ، ئەگەر تاماق بەرمىسىڭىز جودا قىلىشتىن يانمايدۇ، — دېدى قۇربان قاسىم جوداغا قاراپ.

ئولتۇرغانلار كۈلۈشۈپ كەتتى. بارات پالۋان بۇلارنىڭ قارىدىغان، يادىڭىغۇ يۈزلىرىگە، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىگە قاراپ، ئاچچىق يۇتتى. كۆزلىرىگە ياش ئىلىنىپ، زالىم، ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارغا غەزىپى تاشتى.

جىنچىراغ غۇۋا پىلىلداپ كۆيۈۋاتاتتى. ھەممىسى يانلىرىغا قىيسىيىپ يېتىپ كېتىشتى. ئۇلار بۇ يەردە ئۆزلىرىنىڭ شۇنچىلىك ئەركىن ھېس قىلىشۋاتاتتى. دېمىسىمۇ ئۇلارغا بەكمۇ ھارغىنلىق يەتكەنىدى.

بىر چاغدا ئەجەرقان چاي كۆتۈرۈپ كىردى.

— شىرەنى قويۇڭ، نان دېرىزىدە.

ئۇلار چاينى كۆرۈپ خېلى تېتىكلىشىپ قالدى - دە، ئورۇنلىرىدىن قوزغىلىپ شىرەگە يېقىنلاپ كەلدى.

— قېنى چاي ئىچىڭلار، قورساقنىڭ ئازراق ئەستەرلىۋېلىپ ئاندىن پاراڭنى باشلايلى...

ئۇلار قاتتىق نانىنى چايغا تۆگۈرۈپ يېيىشكە باشلىدى. قاتتىق نان ئۇلارغا شۇنچە مەززىلىك بىلىنىپ، ئىشتىها بىلەن چاياشتى. بارات پالۋان ئۇلارنىڭ بىر تېرە، بىر ئۈستىخان بولۇپ قالغان ھالىغا قاراپ تېخىچە ئازابلانماقتا ئىدى.

— ھوي قاسىماخۇن ناننى چاياپ يۈتۈڭلار، گېلىڭلاردا تۇرۇپ قېلىپ، ئۆلۈپ قالماڭلار يەنە، — دېدى قۇربان.

— مەن بىلەنلا قالدىڭغۇ؟ — دەپ خاپا بولدى قاسىم جودا.

— مەن ئەمدى ساڭا كۆيۈنمىسەم كىمگە كۆيۈنىمەن دوستۇم.

ئۇلار چاينى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن، دۇئاغا قول كۆتۈردى.

— ئالدىراپ قول كۆتۈرمەيلى، ماۋۇنىڭ كەينىدىن تاماق بار، — دېدى قۇربان.

— ياڭاللا قۇربان، ياڭاللا... بۇنىڭ دۇئاسى باشقا، ئۇنىڭ دۇئاسى باشقا، — دېدى ياسىنجان.

— بەكمۇ جۇدەپ كېتىپسىلەر، نېمە ئىشلار بولدى؟ ئەمدى ئاڭلايلى قېنى. نېمىلا دېگەنبىلەن سالامەت قايتىپ

كەپسىلەر، سىلەرنىڭ غېمىڭلارنى كۆپ يېگەنسۇق.

— بىزنى ھۆكۈمەت خىزمىتىگە سېلىپ تەربىيىلەش ئۈچۈن ئېلىپ بارمىغانكەن، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ تۇرلۇك ئىشلىرىغا سېلىش ئۈچۈن مالايلىققا ئاپىرىپتىكەن... — قۇربان ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ ئالدىرىماي سۆزلەشكە باشلىدى.

ئۇي ئىچى جىمجىتلىققا چۆكتى. قۇربانىنىڭ تىترەپ قايغۇلۇق چىقىۋاتقان ئاۋازى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. بارات پالۋاننىڭ گاھ قوشۇمىلىرى تۇرۇلسە، گاھ غەزەپتىن بەدەنلىرى چىڭقىلىپ كېتەتتى. يۇرىكى سىقىلىپ نەپىسى بوغۇلاتتى.

قۇربان باشتىن ئۆتكۈزگەن ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى ناھايىتى تەسىرلىك قىلىپ سۆزلىدى. بارات پالۋان ئېغىر «ئوھ» تارتىپ سۆز قاتتى:

— سىلەر كۆپ ئازاب چېكىپسىلەر، باتۇرلۇق كۆرسىتىپسىلەر، ھازىر بۇلارنىڭ پۈتىغا پىت چۈشتى. نېمە قىلارىنى بىلەلمەي، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك يۇرىدۇ. بۇنىڭدىن بىزنىڭ كۈچىمىزنىڭ بارغانچە ئۇلغىيىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. غېنى باتۇرلار ئالامەت ئىش قىپتۇ.

— بىز ئەمدى ئىشنى نەدىن باشلىساق بولار؟ — دېدى ياسىنجان.

— بايقىدەك باشلىمامدۇق، ئەسكەرلەرنى ئانچە - مۇنچە ياساپ... — دېدى قۇربان ھەييارلىق قىلىپ.

— بايانتىن نېمە ئىش بولغان؟ — دېدى بارات پالۋان.

ياسىنجان بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بەرگىنىدە، بارات پالۋان بۇلارنىڭ قارامىلىقىدىن ئەنسىرىگەندەك بولدىيۇ، يەنە ئارقىدىنلا ئۇلاردىن سۆيۈنۈپ كەتتى. شۇ ئارىدا ئەجەرقان تاماق ئېلىپ كىردى، چامغۇر، ئاشكۆكى سېلىپ ئەتكەن سۆيۈقئاشنىڭ مەززىلىك پۇرىقى ئۆي ئىچىنى بىر ئالدى.

— سىزنى ئاۋارە قىلدۇق - دە، — دېدى مۇھەممەت گاڭگۇڭ ئوڭايسىزلىنىپ، — بۇ كېچىدە...

— ئاۋارە بولىدىغان نېمە ئىش بار؟ قېنى ئوخشىمىغان بولسىمۇ ئاشقا بېقىڭلار.

ئۇلار تاماقنى تېز - تېز ئېچىشكە باشلىدى. ئۇلار بارات پالۋاننىڭ سۆزىنى ئاڭلاشقا ئالدىراۋاتاتتى.

ئۇلار ئاشنى ئېچىشىپ بولۇپ دۇئا قىلىشقاندىن كېيىن، بارات پالۋان سۆزىنى باشلىدى.

— ھازىر بۇ يەردە خائىن، مۇناپىقلار كۆپىيىپ كەتتى، ھوشۇر، زاكىر، تۇرسۇن، ئايسىخانلار ھەممە يەرگە قۇلاق يېقىپ تىڭتىڭلاپ يۇرىدۇ. سىلەر بىر مەزگىل يوشۇرۇنۇپ يۇرۇڭلار، ئايسىخاننى ھەممەيلەن جۇيجاڭ دەپ ئاتىشىۋالدى...

— پاسكىنا جالاپنى قارا... — دەپ ئاچچىقلاندى قاسىم جودا، — ئادەم ئەمەس ھايۋانلار!

— ئۇلار خەلق ئالدىدا ھامان بىر كۈنى شەرمەندە بولىدۇ. خەلق ئۇلارنى جازالايدۇ.

ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن ئېزىلىۋاتقان خەلقنىڭ ئاھۇزارلىق تۇرمۇشى بىر - بىرلەپ ئۆتۈۋاتاتتى. بارات پالۋان ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننىڭ بونجىلاققا كەتكەنلىكىنى، ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەردە قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى سۆزلەپ بەردى.

— ۋاھ، بەكمۇ ياخشى ئىش بوپتۇ بۇ؟ — دېيىشتى ئۇلار ھاياجانلىنىپ، — بىزمۇ ئەمدى بۇ ئۇلۇغ ئىشقا قېتىلىپ كېتىدىكەنمىز - دە.

— بىز ھازىرچە بۇلارنى ئۇركۈتۈپ تۇرايلى. شارائىت پىشىپ يېتىلگەندە ئاندىن باشقا ئىش كۆرەرمىز، گەپ بۇلارغا قارشى ھەرىكەتنى توختىتىپ قويماسلىقتا.

— جېنىم ئېچىمگە پاتمايۋاتىدۇ، — دېدى قاسىم جودا.

ئۇيقۇغا قانالمامسەن؟
يىراقنى كۆرەلمەمسەن؟
ئېشىكنى بۇلاپ يېسە،
بىر مۇشتمۇ ئاتالمامسەن؟

— قارا ئۇنىڭ ناخشىسىنىڭ مەزمۇنىنى...
— شامالخان بۇ كۈنلەردە ئىشكىمنىڭ ئالدىدا تولا ناخشا ئېيتىدىغان بولۇۋالدى، — دېدى بارات پالۋان، — ئۇنىڭ ناخشىلىرى ناھايىتى مەزمۇنلۇق، ئاڭلىسام ئاڭلىغۇم كېلىدۇ، گاھىدا كۆزلىرىمگە قان تولۇپ، ئېتىلىپ چىقىپلا ۋەن سىلىكنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكۈم كېلىدۇ، يەنە ئۆزۈمنى بېسىۋالىمەن. ئۇ تېپىلغۇسىز بىر ئىنسان، يۈرتسىزنىڭ قەيسەر ئوغلانى، ئەگەر بۇ يۈرتتا ئۇ بولمىغان بولسا، بۇ يۈرت قانداق بولۇپ قالار دەپ ئويلايمەن.
— چوڭلار ئۇ بۇ يۈرتتىن يوقالسا، بۇ يۈرتنى بالايىئاپەت باسىدۇ، دېيىشىدىكەنغۇ؟
— بەلكىم ئۇلارنىڭ گېپى راستتۇ؟
— بەزىلەر ئۇنى بۆرە ئېمىتىپ چوڭ قىلىپتىكەن دېيىشىدىكەن.
— يەنە بەزىلەر ئۇنى ھېچكىم كۆرمەستە ئۆچىدىكەن، ھەمە قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلىدىكەن دېيىشىدىكەن، ئۇ گۈللەرگە، باغۇ بوستانلارغا ئەجەب ئامراق - ھە!
— باراتكا، ئۇنى ئۆزىمىزگە خەۋەرچى قىلىۋالساق بولمامدۇ؟ — دېدى قۇربان ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ.
— ئېسىمدە يوق نەرسىنى ئەجەب ئېسىمگە سالدىڭ، بۇ بەكمۇ بەلەن گەپ بولدى. ئۆزى بىلەن سۆزلىشىپ كۆرەي، ئۇ چوقۇم ياق دېمەيدۇ.
— ئۇ ھەقىقەتەن ئۇلۇغ ئادەم، بىر كىشىگە شۇنداقلا

قاراپ ئاتا - ئانىسىنىڭ تارىخىنى سۆزلەپ كېتىدۇ ئەمەسمۇ؟ ئۇ كىرگەن دۇكانىنىڭ تىجارىتىمۇ باشقىچە بولۇپ كېتىدۇ.
— شۇنداق، ئۇ ئەۋلىيادەك ئۇلۇغ ئادەم، — دېدى بارات پالۋان، — ئۇ ئورمانلار ئارىسىدا چوڭ بولغان، ئۇ زېمىن بىلەن تەڭ نەپەسلىنىدۇ. بۇ زېمىننىڭ بېشىغا كۈن چۈشسە، ئۇ چىداپ تۇرالمايدۇ، ئۇنىڭ يۈرت ھەققىدە ئېيتقان ھېكايىسىنى مەن سىلەرگە سۆزلەپ بېرەي...
ئۇلار بارات پالۋاننىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلاپ بولۇپ، تۈن يېرىمدىن ئاشقاندا شېرىن ئۇيقۇغا كېتىشتى. شامالخاننىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى يىراق - يىراقلاردىن ئۇچۇپ كېلەتتى.
سەھەر، دەرۋازىنىڭ ئەنسىز قېقىلىشى بارات پالۋاننى چۆچۈتۈپ ئويغاتتى. باشقىلار تېخىچە شېرىن ئۇيقۇدا ئىدى.
— كىم؟ — چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ چىققان بارات پالۋان قاتتىق ۋارقىرىدى.
— مەن ئىسمائىل شەنگەن، ئىشىكنى تېز ئاچ.
«بۇ يالاقچى نېمە دەيدىغاندۇ؟» دېگەننى ئويلىغان بارات پالۋان بىر خىل ئەنسىزچىلىك ئىچىدە دەرۋازا ئالدىغا باردى.
— نېمە ئىش بولدى بۇ قاق سەھەردە؟ — دېدى ئۇ توڭلۇق بىلەن. ئاندىن ئىشىكنى شاراقشىتىپ ئاچتى. تۇرلۇك گۇمانلار ئۇنى ساراسىمگە سالدى.
— ۋەن سىلىكنىڭ ھېنى چاقىرىۋاتىدۇ، مۇھىم گەپ بارکەن. ئىلى ئوغرىلىرى بۇ يەرگە كەلگەن ئوخشايدۇ... — دېدى ئۇ بىر خىل ئالاقزادىلىك ئىچىدە، — سېنى يېقىنلىرىدىن بىر نەچچىنى باشلىۋالسۇن دەيدۇ...
بۇنى ئاڭلىغان بارات پالۋاننىڭ يۈرىكى ئۆيناپ كەتتى. بىر تۇرۇپ يەنە ئىشەنگۈسى كەلمىدى.
— قاچان كەپتۇ؟ — دېدى ئۇنىڭدىن گەپ ئېلىش ئۈچۈن.

— ئاخشام كەلگەن ئوخشايدۇ، ۋەن سلىك تۇزۇك ئۇخلىمىغاندەك قىلىدۇ، كۆزلىرى قىزىرىپ ئىششىپ كېتىپتۇ.

— ئىلى ئوغرىلىرى كەلسە، ئۇنىڭ بىلەن مېنىڭ نېمە ئىشىم؟

— بىلمىدىم، مېنى شۇ چاقىرىپ كەل دېگەن... — دېدى ئۇ تىلىنى چاينap.

— مەن سەل تۇرۇپ بارىمەن، سەن كېتىۋەر.

— تېزرەك - هە، ۋەن سلىك ئاچچىقلاپ كەتمىسۇن يەنە.

مەن دەشنام يەپ قالماي... يېقىنلىرىڭنى باشلىۋال... — ئۇ بارات پالۋاننىڭ تۇرۇلگەن چىرايىدىن قورقۇپ ئاستا چىقىپ كەتتى. ئىسمايىل ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە تۆۋەن دەرىجىلىك بىر مەنسەپدار بولۇپ، خەلق ئۇنى «ئىسمايىل شەنگەن» دەپ ئاتىۋالغاندى.

— كىمكەن ئۇ؟ — دېدى ئەجەرقان ئەنسىز ھالدا، ئۇ بۇ كۈنلەردە بارات پالۋاندىن بەكمۇ ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇ بىر قېتىم بارات پالۋانغا: «سىز مۇشۇ كۈنلەردە بەكمۇ كەچ كېلىۋاتىسىز. گاھى كۈنلىرى سەھەر چىقىپ كەتكەنچە كەلمەيمۇ قويىسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە قالايمىقان سۆزلەيدىغان بولۇۋالدىڭىز، دىققەت قىلىڭ» دېگىنىدە، بارات پالۋان تەرىنى تۇرۇپ ئاچچىقلاپ: «خوتۇن خەق دېگەن ئەر كىشىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىۋالماي، ئۆيىنىڭ ئىشىنى بىلىدىغان» دەپ كايىپ كەتكەنىدى. شۇڭا ئۇ بۇگۈن قورقۇمسىراپ سورىدى.

— ئىسمايىل شەنگەن ۋەن سلىك چاقىرىۋاتىدۇ دەيدۇ.

— نېمە قىلىدىغاندۇ؟

— كىم بىلىدۇ، سەن چاي قاينات، مەن چاي ئىچىۋېلىپ بېرىپ باقاي.

— بولىدۇ، — ئۇ بارات پالۋاننىڭ مىجەزىنى ئوبدان بىلگەچكە ئارتۇقچە گەپ قىلماي، چايخانا تەرەپكە ماڭدى.

بارات پالۋان ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرگىنىدە، قۇربان ئەمدىلا ئويغانغانىدى. ئۇ بارات پالۋانغا ئەنسىز قارىدى.

— نېمە ئىش بولدى؟

— بۇگۈن مېنى ۋەن سلىك ئالاھىدە چاقىرتىپتۇ، بۇ خەۋەرنى ئىسمايىل شەنگەن يەتكۈزدى. مەن سىلەردىن ئەنسىرەپ...

— نېمىگە چاقىرتقاندۇ؟ سىزنى بىرەرى چېقىپ قويدىمۇ يا...

— بىلمىدىم، ئۆتكەندە سادىق باي بىلەن بەزىبىر گەپلەرنى قىلىشقان... ياق، ئۇ ئۇنداق ئادەملەردىن ئەمەس، ئەمىسە كىم؟

— ئاخشام تاياق يېگەن ئەسكەرلەرنىڭ ئىشىمكىن دەيمەن.

— ئەسكەرلەر بىزدىنمۇ تاياق يەپ تۇرۇۋاتاتتى. بۇنىڭغا ئۇنچىۋالا قىلىپ كەتمەس.

— سىزدىن گۇمانلىنىۋاتامدۇ يا؟

— ھېچ بىلمىدىم، بارغاندا بىلەرمەن.

— بارسىڭىز قانداق بولار؟

— ھېچ ئىش بولمايدۇ. بىرقانچە يېقىنلىرىمنى باشلاپ بارغۇدەكمەن.

باشقىلارمۇ ئۇيقۇغا قانمىغان كۆزلىرىنى تەسلىكتە ئېچىشتى - دە:

— نېمە ئىش بوپتۇ؟ — دەپ سوراشتى.

— ئىسمايىل شەنگەن ۋەن سلىك بارات پالۋاننى چاقىرىۋاتىدۇ دەپ كەپتۇ.

— نېمە ئىش بولغاندۇ؟

— ئاخشامقى ئىشمىدۇ يا، ياماق ئۇرۇۋېتىپ قالدۇق

ئەمەسمۇ...

— سىلەر يۇز - كۆزۈڭلارنى يۇيۇپ چاي ئىچكەچ تۇرۇڭلار، مەن نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ كېلەي.

— بولىدۇ، مەشەدە كۈتۈپ تۇرايلى. سىز كەلگەندىن كېيىن، ئاندىن بىزمۇ خاتىرجەم بولۇپ ئۆيلىرىمىزگە بارايلى. بىرەر ئىش بولماس باراتكا؟

— خاتىرجەم بولۇڭلار، ھېچ ئىش بولمايدۇ، سىلەر قورسىقىڭلارنى ئوبدان تويغۇزۇپ، ئۆزۈڭلارنى كۈتۈڭلار، ئىش ئەمدى باشلىنىۋاتىدۇ، سالامەتلىكىڭلارنى ئوبدان ئاسراڭلار، بەكمۇ ياداپ كېتىپسىلەر، — ئۇ شۇنداق دېگىنىچە، نېمە ئىشلىقىنى بىلىشكە ئالدىراپ چايمۇ ئىچمەي چىقىپ كەتتى. قالغانلار ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ، بىئارام بولۇپ ئولتۇرۇپ قېلىشتى.

3

گارنىزون قوماندانى ۋەن گوتەي ئىككى ئەسكەرنىڭ ئۆلگەنلىكى توغرىسىدىكى مەلۇماتنى ئاڭلاپ قاتتىق چۆچۈدى - دە، كېچىنى كېچە دېمەي ساقچى باشلىقى ۋۇ شاۋتەن، ياڭ ھاكىم قاتارلىق ئەمەلدارلارنى يىغىپ جىددىي يىغىن ئاچتى.

— بۇ نېمە ئىش ئەمدى؟ «ئالتە ئوغرى» بۇ يەردىمۇ پەيدا بولدىمۇ نېمە؟ بۇنى تېزدىن ئېنىقلاپ بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. ھەممىڭلار نان قېپىللار، ھېچ ئىشقا يارىمايدىغان... — ئۇ چىرايىدىن مۇز ياغدۇرۇپ ۋارقىرايتتى. ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سۆرلۈك تەلەتىدىن قورقۇشتى.

— ۋۇ جۈيجاڭ، ئادەملىرىڭىز نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟

— ھەممىسىنى ئورۇنلاشتۇرغان... يىغىن ئاچقان... — دېدى ۋۇ شاۋتەن دۇدۇقلاپ چىرايى تاتارغان ھالدا.

— بۇ ئىشقا سەل قاراپ، بىخەستەلىك قىلىشقا بولمايدۇ، ئاپەتنىڭ تۈپ يىلتىزىنى قۇرۇتۇۋېتىش كېرەك. ھە، ياڭ جانابلىرى ئۆزلىرىمۇ سەگەك بولۇپ يۈرسىلە، سىلىنى بىكارغا ھاكىم قىلىپ سايلىمىغان بىز، بۇ خەققە كۈلۈپ قويغان بىلەن باشقا چىقىدۇ. ئاز - تولا ئۇچۇقداپ، يۇرىكىنى مىجىپ تۇرۇش كېرەك.

ياڭ ھاكىم بېشىنى تۆۋەن سېلىپ شۇككىدە ئولتۇراتتى.

— ئەسكەرلىرىمىزنىڭ بۇ ئەھۋالغا قېلىشى بەكمۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋال، ئەسكەر دېگەن دۆلەتنى قوغدىغۇچى! ئۇنىڭ كىشىلەر ئالدىدا ئابرۇيى بولۇشى كېرەك. بىلۋاتامسىلەر، ئەمما ھازىر نېمە بولۇۋاتىدۇ؟ بۇنىڭغا جىددىي تەدبىر قوللانمىساق بولمايدۇ، ھەرقايسى زاپاس ئاشلىق ئامبارلىرىنى پۈختا قوغدىشىمىز لازىم. ئەگەر ئاشلىق قولدىن چىقىپ كەتسە، بىزنىڭ تۇغۇشكىنىمىز شۇ... كەچتە ئەسكەرلىرىمىزنىڭ چارلاش ئېلىپ بېرىشى خەۋپكە دۇچ كەلدى. بۇنىڭدىن ئاۋۋالمۇ بىرنەچچە قېتىم ئەسكەرلىرىمىز زەربىگە ئۇچرىغانىدى. ئەمدى ئۆلۈم ئىشى چىقتى. «ئالتە ئوغرى» پەيدا بولماستىن بۇرۇن بۇنداق ئىشلار كۆرۈلۈپ باقمىغان؟ ئەمدى قاراڭلار، نېمە بولۇۋاتىدۇ؟ بۇنىڭ چوقۇم ئوغرىلار بىلەن باغلىنىشلىقى بار، ئەسكەرلىرىمىز كوچىدا خاتىرجەم چارلاش ئېلىپ بارالمىسا، ھە، بۇنى ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟! — ئۇ ھەممەيلەنگە تەكشى كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى.

— مېنىڭچە، — دېدى ياڭ ھاكىم بېشىنى كۆتۈرۈپ، «ئۆزۈمنى ئەمدى بىر كۆرسىتىپ قويمىسام» دېگەندەك ۋەن گوتەيگە قاراپ، — بۇلارنىڭ ئۆزىنى ئۆزى بىلەن بابلاش كېرەك.

— قانداق بابلاش؟ — ئالدىراپ سورىدى ۋۇ شاۋتەن.

— كۈندۈزدە بىزنىڭ ئەسكەرلەر كوچا چارلىسا، كەچتە

يەرلىك خەلقىنى تەشكىللەنگەن قوغدىغۇچىلارنى كوچا چارلاشقا قويساق... بۇ خەق نەپكە ئامراق. كىچىككىنە نەپكە ئىرىشىدىغان بولسا، ئۆزلىرىنى يوقىتىپ قويىشىدۇ. بىز سىلىق، يۇمشاق ۋاستىلەرنى قوللىنىشىمىز كېرەك. پالتىنى ياغاچ بىلەن ساپلاپ تېرەك كەسكۈلۈك... جۇ گېلىياڭدەك پەم - پاراسەت بىلەن ئىش تۇتمىساق، يۇرتنى قانداق باشقۇرىمىز. قېنى بۇنى ئويلىشىپ كۆرسىلە، سىلىك جانابلىرى!

ئۇنىڭ سۆزى ھەممىگە تەسىر قىلدى. ۋەن گوتەينىڭ ئىچى تارلىقى تۇتۇپ، ئۇنىڭغا ئۆچلۈكى كەلدى. «مېنىڭ سۆزلىرىمنى قۇراشتۇرۇپلا دېگەن گېپىنى قارا... ئۆزىچە كېرىلىپ كەتكىنىنى...» دەپ ئويلىدى ئۇ.

— ئامانلىق ساقلىغۇچىلارنى قانداق تەشكىللەش كېرەك؟ ئەگەر ئۇلار ئىشەنچلىك بولماي قالسىچۇ؟ — دېدى ۋەن گوتەي قاپىقىنى تۇرۇپ.

— بۇنىڭغا ئامال بار، — دېدى ياڭ ھاكىم، — ھېلىقى چاغدا چېلىشىشقا چۈشكەن بارات پالۋان دېگەن بۇقىنى بۇ ئىشقا پەم بىلەن كۆندۈرۈش كېرەك. ھەرقانداق يىرتقۇچ ھايۋاننىمۇ ياخشى ئوزۇقلاندۇرۇپ كۆندۈرگىلى بولىدۇ. كىشىلەر ئۇنىڭ گېپىنى ئاسانلىقچە يىرىمايدۇ.

— ئۇلارغا ئىشەنچ قىلىپ كېتىشكىمۇ بولمايدۇ. ئەسكەرلىرىمىزمۇ ئانچە - مۇنچە چارلاپ تۇرۇشى كېرەك.

— ئۇلارنى بىز ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇشقا كۆندۈرۈش ئۆزىمىزنىڭ پەم - پاراسىتىگە باغلىق.

ۋەن گوتەي ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتى. «بۇنى رەت قىلىۋەتسەم، ئىشلار مۇرەككەپلىشىپ كېتىدۇ. ھە دەپ قويۇپ، بۇنىمۇ كۆرۈپ باقاي قېنى، ئۇنىڭ بىرەر ئېغىز گېپىنى ئاڭلاپ قويغانغا نېمە بولاتتى، بۇنىڭدىن ھازىرچە پايدىلىنىپ، كېيىن

ئەسكى پايپاقنى چۆرۈگەندەك چۆرۈۋېتىسەم بولدى ئەمەسمۇ؟ ئەگەر قاملاشماي قالسا، ئۇنىڭغا گۇناھنى يۈكلەپ قويىدىغانغا ئاسان بولىدۇ»، ئۇ شۇلارنى خىيال قىلىپ، ئۆزىگە تەسەللى بەردى.

— ئەتە بارات دېگەننى چاقىرتىپ كېلىڭلار، سۆزلىشىپ كۆرەي[1]، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، ئاندىن، — ھېلىقى سادىق، ھاجىم دېگەن نېمىلەر كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ئۇلار پات - پات كۆرۈنۈپ تۇرسا بولاتتى، — دېدى قەستەنگە. ئۇ بۇ سوئال ئارقىلىق ياڭ ھاكىمنىڭ گېپىنى بۇراشنى مەقسەت قىلدى.

— ھاجىمباي تاغدا مالغا قاراۋاتىدۇ، سادىقباي سودا ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش، — دېدى ياڭ ھاكىم ئۇلارنى ئاقلاپ. ئۇ بۇلار بىلەن ھەر ھالدا ياخشى ئۆتەتتى. بۇنى ياڭ ھاكىمنىڭ ئۇلاردىن ئاز - تولا نەپكە ئېرىشىپ تۇرغانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايتتى.

— ھەر ھالدا دىققەت قىلىڭلار، بۇلارغا ئانچە ئىشىنىپ كېتىشكە بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ بىز تەرەپكە ئۆتمىگىنىگە خېلى ۋاقىتلار بولۇپ قالدى. ئۇلار ئانچە - مۇنچە كۆرۈنۈپ تۇرسا كۆڭۈل توق تۇرىدۇ. ئالمادىس ئۇلارنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، ئىلى ئوغرىلىرىغا قېتىلىپ كەتسە، قانداق قىلغۇلۇق - ھە؟...

— ئۇلاردىن خاتىرجەم بولۇڭ. ئۇلار ئىلى ئوغرىلىرىغا يانتاياق بولىدىغانلاردىن ئەمەس، سىز خاتىرجەم بولۇڭ، — دېدى ياڭ ھاكىم.

— خاتىرجەم بولۇڭ دەپ، نېمە ئىشلار چىقىۋاتىدۇ. قاچان جاھان تىنچىسا، مەن شۇ چاغدا خاتىرجەم بولىمەن. ۋۇ جۇيجاڭ سىزمۇ ئادەملىرىڭىزنى بېقىپ ياتماي ئىشقا سېلىڭ.

---

[1] يۇقىرىقى مەزمۇنلار «تاڭ ئالدىدىكى بورتالا» دىن ئۆزلەشتۈرۈلدى.

ئىتنى بېقىپ ئوۋغا سالمىغانىنگ نېمە پايدىسى - ھە! ئۆلگەن ئەسكەرلەرنىڭ ئىشىنى دەرھال ئېنىقلاپ چىقىڭ. ھازىر ۋەزىيەت كەسكىن، سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ. ھەممىڭلار ئۆزۈڭلارغا پوختا بولۇپ، ئەھۋالنى ۋاقتى - ۋاقتىدا ئىنكاس قىلىپ تۇرۇڭلار، بۇ قېتىمقى ئىشقا قەتئىي سەل قاراشقا بولمايدۇ، ھە... باشقا گەپ - سۆز بارمۇ؟

— يوق.

— يىغىن تۈگىدى!

ۋەن گوتەينىڭ بۇگۈنكى ئەلپازىدىن ھەممىسى قورقۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئاچچىقى كەلسە دادىسىنىمۇ ئۆلتۈرۈۋېتىشتىن يانمايدىغان مىجەزىنى ھەممىسى ئوبدان بىلگەچكە، ئۇن - تىنسىز ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ تارقىلىشتى. ئۇلار سىرتقا چىقىپلا ئۆزلىرىنى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلىشتى. ياڭ ھاكىم ئۆزىنىڭ «ئاقىلانە تەدبىرى» بىلەن ئۇنى قايىل قىلغانلىقىدىن خۇشال ئىدى. «ئەگەر گەپ قىلماي ئولتۇرىۋەرسەم، ئۇ مېنى نېمە چاغلايدىكىنا... ھەي مۇشۇنداق قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن ئۆچەكىشىپ قالىمسام بولاتتىغۇ؟ ۋاي، ۋۇي ئۆچەكىشىپ قالسام قالارمەن...» شۇلارنى ئويلاپ ئۇنىڭ خىيالىرى چىگىشلەشتى.

ئۆتكەنكى بىر ئىش ھەممىسىنىڭ يۈرىكىنى قاتتىق مۇجۇپ قويغانىدى. ئۇلار بۇ ئىشنى ئەسلا ئۇنتۇيالمايتتى. فەن فامىلىلىك بىرى ۋەن گوتەي ئوتتۇرىغا قويغان «ئىشەنچلىك ئادەملەرنى خەلق ئىچىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ھۆكۈمەتكە قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، خەلقنى قوزغىتىش، ئاندىن ئۇلارنى بىر يولىلا قىرىپ تاشلاش، شۇ ئارقىلىق خەلقنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇپ قويۇش» دېگەن پىكىرنى رەت قىلىپ، «ھېلىمۇ ئەسكەرلىرىمىزنىڭ بۇلاڭ - تالاڭلىرى يېتىپ ئېشىۋاتىدۇ، ئالۋاڭ - ياساقمۇ يەتكۈچە بار. ئۇلار بىزنى ئۇن - تىنسىز بېقىۋاتسا، يەنە ئۇلارنى قىرىپ نېمە قىلىمىز» دېگەنلىكى ئۈچۈنلا ئۇ قەستلەپ ئۆلتۈرۈلگەنىدى.

سەھەردە ۋەن گوتەي بارات پالۋانىنى ساقلاپ خېلى ئولتۇردى.

— نېمانداق كەلمەيدۇ؟ — دەپ ئاچچىقلاندى ئۇ.

— كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى، — دېدى ئىسمايىل شەنگەن تىترەپ تۇرۇپ، — مەن قاراپ باقاي، — ئۇ شۇنداق دەپ ئىشىكنى ئاچتى، — ئەنە ئۇلار كېلىۋاتىدۇ... — ئۇنىڭ سىدام يۈزلىرىگە كۈلكە يامرىدى.

— ئىسمايىل

— خوش سىلىڭ نېمە گەپلىرى بارىكەن؟

— ئۇيغۇر ئاشپەزلەرگە خەۋەر قىل، زىياپەتنى كاتتا راسلىسۇن...①

① يۇقىرىقى مەزمۇنلار «تاڭ ئالدىدىكى بورتالا» دىن ئېلىندى.

ئالتىنچى باب
ئېتىقاد ئۇچۇن

ھەربىر ئادەم ئۆز ئېتىقادىنى ھىمايە قىلىش يولىدا مەردانە بولۇشى كېرەك.
— ئا. گومبولدت

بارا ـ بارا سوغۇق چۈشۈۋاتاتتى. بازار ئىچىدىكى دۇكانلارنىڭ ھەممىسى تاقالغان بولۇپ، كىشىلەر بىرخىل ئەنسىزچىلىك ئىچىدە يۈرۈشەتتى. ئەسكەرلەرنىڭ پۇقرالارنى سىلكىشلەپ قوپال ۋارقىرىغان ئاۋازلىرى، تىلەمچىلەرنىڭ ئاھۇ زارلىق نالىلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. سوغۇق شامال غېرىبسىنىپ يانقان ئەخلەت ـ چاۋالارنى ھەريان ئۈچۈراتتى. توپ ـ توپ قارا بۇلۇتلار قاپسىلىپ تۇرغان ئاسمان غەشلىك ئۇرۇقلىرىنى چاچاتتى. يالىڭاچلانغان دەرەخلەر ئېغىر غەمىلەرگە يەم بولغانىدەك شۇمشىيىپ تۇراتتى. بۇ يۇرتنى شۇنچىلىك بىر غېرىبلىق باسقان ئىدىكى، تۇرۇلگەن چىرايلاردىن مۇز ياغاتتى...

شامالخان يۈرەكنى پارە ـ پارە قىلىدىغان مۇڭلۇق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ باغ تەرەپتىن كېلىۋاتاتتى.

غېرىب بولدۇم، يۇرتكىم قان،
ئەركسىز قىينالدى بۇ جان.
كۆلسەڭ ئەل ـ يۇرت بەختتە سەن،

شامالخاندا نېمە ئارمان...
كاككۇك، كاككۇك، قايدىسەن كاككۇك؟...

ئۇنىڭ ئىچ ـ ئىچىدىن قاينىاپ چىقىۋاتقان بۇ ناخشا مۇڭلانغان زېمىننى ئاجايىپ تۇيغۇلارغا چۆمدۈرۈپ، گۈزەل بىر ئەتە ئۈچۈن قان بولۇۋاتقان يۈرەكنى كۆز ئالدىدا نۇرلاندۇراتتى، ئۇنىڭ قەلبىگە ئۈمىد ئاتا قىلىپ كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولدۇراتتى.

شامالخاننىڭ ئەسلىي ئىسمىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ كىملىكىنى ھېچ كىشى ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ. چوڭلار بىرەك: «بىز بۇ يۇرتقا چىقساق شامالخان بار ئىكەن. ئۇنىڭدىن ئاتا ـ ئانىسى، ئۆزى ھەققىدە سورىساق، ئوغۇزخانىنىڭ ھېكايىلىرىنى ئېيتىپ بەردى. كېيىنچە كىشىلەر ئۇنىڭ بىرەم كۆرۈنۈپ، يەنە يوقاپ كېتىشلىرىگە، بەزىدە ئۇ يەردە پەيدا بولسا، بەزىدە بۇ يەردە پەيدا بولۇشلىرىغا قاراپ، ئۇنى شامالخان دەپ ئاتىشىۋالدى. ئۇ ئەۋلىيادەك ئۇلۇغ ئادەم...» دېيىشىدۇ.

كىم تەرىپىدىن قويۇلغانلىقى نامەلۇم ھەم بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ كاللىسىغا ئورناپ كەتكەن شامالخان دېگەن ئىسىم ئۇنىڭغا ئەزان توۋلاپ قويغان ئىسمىدەك سىڭىپ كەتكەنىدى. شامالخاننىڭ ئۆزىمۇ بۇنىڭغا كۆنۈك.

بەزىلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشچە، شامالخان ئاتا ـ ئانىسىدىن بوۋاق چېغىدىلا ئايرىلىپ قالغاچقا، بىر كۆك بۆرە ئۇنى ئېمىتىپ چوڭ قىلغانمىش. شۇڭا، ئۇ تاغلارغا چىقسىمۇ، ئېپتىدائىي ئورمانلىقلاردا يۈرسىمۇ، ھەرقانداق يىرتقۇچ ھايۋانلار ئۇنىڭغا ئەركىلەپ يۈرەرمىش. شامالخان ئورمانلىق ۋە تاغلاردا چوڭ بولغاچقا ھايۋانلارنىڭ، ئۇچار قۇشلارنىڭ، جانىۋارلارنىڭ تىلىنى بىلەرمىش. ھېچكىم كۆرمەستە ئۇچارمىش. شامالخان بۇ يۇرتتىن يوقالسا، ھايۋانلار، قۇش ـ

جانىۋارلار بۇ يۇرتتىن توزۇپ كېتەرمىش. بۇ يۇرت قاقاس چۆللۇككە ئايلىنىپ، بۇ يۇرتقا ئاپەت ياغارمىش. . . . . شامالخاننى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا باغلاپ چۈشەندۈرگۈچە. لەرمۇ بولدى. لېكىن، ھېچكىم شامالخان ھەققىدە ئېنىق مەلۇماتقا ئىگە بولالمىدى. ئۇنىڭ نەچچە ياشلاردا ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلىشتى. بەزىلەر ئۇنىڭ گۈل قىسىپ ناخشا ئېيتىپ يۈرۈشلىرىگە قاراپ قىرىق ياشلاردا بولۇشى مۇمكىن دېسە، بەزىلەر ھېچكىم بۇ يۇرتقا كەلمەستە ئۇ مۇشۇ يەردە بار ئىكەن، يېشى خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان جۈمۇ، دېيىشىپ، ئۇنىڭ يېشىنى بارماق پۈكۈپ ھېسابلاپ كېتەتتى - دە، بىردىنلا چۆچۈشۈپ: «ئۇ قېرىماسلىقنىڭ دورىسىنى ئىچىۋالغان ئوخشايدۇ ياكى ئەۋلىيا ئوخشايدۇ» دېيىشەتتى.

بۇ يۇرتقا كىملا كەلسۇن، ناخشا ئېيتىپ، قۇلىقىغا گۈل قىستۇرۇپ شامالخان ئەكسىچە ئۇنىڭ كۆزىگە چېلىقىدۇ - دە، بىردىنلا يەنە غايىب بولىدۇ. ئارقىدىنلا ئۇنى «ئەۋلىيا بۇلاق» تەرەپتە ناخشا ئېيتىپ يۈرىدۇ، دېگۈچىلەر چىقىدۇ - دە، ھەممىسى بىردەكلا ياقىلىرىنى چىشلىشىپ: «ھېلى مۇشۇ يەردە ئىدىغۇ؟ . . . توۋا خۇدايىم، بۇ نېمە ئىشتۇ؟ . . . ئۇ ئادەممۇ، ئەۋلىيامۇ؟» دېيىشىدۇ.

بىر قېتىم شامالخاننى خانقىز دېگەن بىر چوكانغا ئاشىق بولۇپ قاپتۇ دەپ، سۆز - چۆچەك تارقاتقۇچىلارمۇ بولدى. بۇنىڭغا شامالخاننىڭ خانقىزغا قاراپ ناخشا ئېيتىپ، ئۇنىڭغا بىر تال گۈل تەڭلىگەنلىكى سەۋەبچى بولغانىدى. كېيىن شامالخاننىڭ ھەممە ئايالالرغا ناخشا ئېيتىپ گۈل تەڭلىگەنلىكىنى كۆرۈشكەندىن كېيىن، بۇ سۆز - چۆچەكمۇ بېسىقتى.

شامالخاننىڭ ئاشىقلىقى توغرۇلۇق رىۋايەت قىلغۇچىلارمۇ بار ئىدى: شامالخان بۇرۇن بىر قىزغا ئاشىق بولغانىكەن. ئۇ قىز ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، شامالخان ئۇنىڭ روھىنى خۇش قىلىش ئۈچۈن توي قىلماي، گۈل كۆتۈرۈپ ناخشا ئېيتىپ يۈرەرمىش. گاھىدا ئۇنىڭ روھىي «ئەۋلىيا بۇلاق» قا كېلەرمىش. ئىككىسى شۇ يەردە ئۇچرىشارمىش. شامالخاننىڭ «ئەۋلىيا بۇلاق» ئەتراپىغا گۈل تېرىپ، دەل - دەرەخلەرنى پەرۋىش قىلىپ، ئۇ يەرنى گۈزەل بىر ماكانغا ئايلاندۇرۇۋەتكىنىمۇ بىكار ئەمەسمىش. . . بۇنىڭغا ئوخشاش رىۋايەتلەر بەكمۇ نۇرغۇن ئىدى. بۇ يەردىكىلەر باشتا شامالخاننى ۋىسالىغا يېتەلمىگەن ئاشىق دەپ بىلىشەتتى، لېكىن كىمگە ئاشىق ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلمەيتتى.

بەزىلەر ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ «ئەۋلىيا بۇلاق» قىمۇ بېرىپ، ئۇنىڭ ھېچكىم بىلەن ئۇچراشمىغانلىقىنى كۆرۈشۈپ، ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ قايتىپ كېلىشتى. يەنە بەزىلەر شامالخاننىڭ كەينىدىن ئورمانلىقلارغىچە ئەگىشىپ بېرىپ، شامالخاننىڭ قاراڭغۇلۇق قاپلىغان ئورمانلىقلاردا ھەرخىل قۇشلارنى دوراپ سايرىغىنىنى، بۇلبۇللارغا جور بولۇپ ئېيتقان مۇڭلۇق ناخشىلىرىنى ئاڭلىدى. . .

شامالخاننىڭ بۇككىدە ئورمانلىق يېنىغا سېلىنغان توپا تاملىق بىر ئېغىز ئۆيىمۇ كىشىگە ئاجايىپ يېقىملىق تۇيۇلىدۇ. گۈللەرنى ئاسراش ئۈچۈن شاخ - شۇمبىلار بىلەن قاشالانغان تارغىنە قورۇ ئىچىگە كىرگەن كىشى ھويلىدا ۋە تەشتەكلەردە ئۆستۈرۈلگەن ھەرخىل گۈللەرگە قاراپ ھەيران بولۇشىدۇ. ئىشكى دائىم ئوچۇقلا تۇرىدىغان ئۆيدە بىر پارچە كىگىز، ئەسكى جۇۋا، بىر كىشلىك پاكىز يوتقان - كۆرپىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆزگە چېلىقمايدۇ. ھەممە نەرسە رەت - رېتى بىلەن قويۇلغان بۇ ئۆينىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىدىنمۇ ھەرخىل گۈللەرنىڭ پۈرىقى دىماغقا گۇپۇلدەپ ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ.

شامالخان بۇ يۇرتتا ئالاھىدە ھۆرمەتكە ئىگە بولغاچقا،

هەممىلا ئادەم ئۇنى ئۆيىمىزگە كىرسىكەن دەپ ئۇمىد قىلىشىدۇ. شامالخانمۇ قورسىقى «ۋىز» قىلغان ھامان ئۇدۇل كەلگەن ئۆيگە «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ ھېچ قورۇنمايِ كىرىۋېرىدۇ. شامالخان ئۆيگە كىرگەن ھامان قايغۇ - ھەسرەتلەر مىجىقلاپ تۇرۇپ، ئويچان كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا تىككەن ھالدا ۋىجىككىنە گەۋدىسىنى ئۇيان - بۇيان مىدىرلىتىپ قويۇپ باشلايدۇ. كۇن قىيسايغان ھامان نەلەرگىدۇر غايىب بولىدۇ. بۇنى ئۆي ئىگىلىرىمۇ سەزمەي قېلىشىدۇ. ئۇنىڭ مۇڭلۇق ناخشىلىرى بۇ يۇرت خەلقىنىڭ مەنىۋى ئوزۇقى، ئۇ ئۆزى ئىجاد قىلغان ناخشا تېكىستلىرىنى مۇڭلۇق ئاھاڭلارغا سېلىپ ئېيتىۋېرىدۇ.

ئېغىر دەرد - ئەلەملەرگە بۆغۇلۇپ ئۇيقۇسى قاچقانلار ئۇ ئېيتقان ناخشىنى ئاڭلاپ يۇرەكلىرى سقىلىپ، ئېغىر «ئۇھ» تارتىشىدۇ. كۆپىنچە كىشىلەر شامالخان كېچىلىرى ناخشىسىنى يىغلاپ تۇرۇپ ئېيتىپبكەن، دېيىشىپ: «ئۇ گۇلگە نېمانچىلا ئاشىقتۇ، پەرىزات بىلەن كۆرۈشەمدىغاندۇ يا؟... كېچىسى ئۇخلىمىسا، ئەتىسى يەنە مېڭىپ يۇرسە... ئاجايىپ ئادەم - دە بۇ» دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈشەتتى.

شامالخان قىش كۇنلىرىنى ناۋايخانىلاردا، كىشىلەرنىڭ ئۆيلىرىدە جەڭنامە سۆزلەپ، دۇتتار چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ ئۆتكۈزىدۇ. بۇ يۇرتتا ئۆتكۈزۈلگەن مەشرەپلەر ئۇنىڭسىز قىزىمايدۇ. قاچانلا قارىسىڭىز ئۇنىڭ ئۆيىدىكى گۇللەرگە سۇ قۇيۇقلۇق، ئەسكى مەشكە ئوت قالاقلىق تۇرىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئولتۇرغان كىشىلەر ئۇنىڭ قايسى ۋاقىتتا ئۆيىگە بېرىپ كەلگەنلىكىنىمۇ تۇيماي قېلىشىدۇ. شۇڭا، كۆپىنچە كىشىلەرنىڭ: «شامالخان ئادەم كۆرمەستە ئۇچىدىكەن» دېگەن سۆزلىرى بىكار ئېيتىلغان ئەمەس.

بىرقانچە ئاقساقال شامالخاننى ياخشى كۆڭۈللىرى بىلەن «ئۆيلۇك - ئوچاقلىق» قىلىپ قويۇشماقچى بولۇپ، بۇنى شامالخانغا ئېيتىۋىدى، شامالخان تەرىنى تۇرۇپ قاتتىق تېرىكىپ:

— مەن گۇل ۋىسالىغا يەتكەندە... گۇلنىڭ ئېچىلغىنىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەندە... — دېدى چىڭقىلىپ تۇرۇپ.

كېيىن ھېچكىم ئۇنىڭغا بۇ توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىدى. پەقەت: «شامالخان كەچلەردە ناخشا ئېيتقاچ ۋە بۇلبۇللارنىڭ سايرىغىنىنى دوراغاچ گۇللەرنىڭ ئېچىلىشىنى كۈتىدىكەن. لېكىن، گۇللەر ئېچىلاي دېگەندە شامالخان ئۇخلاپ قالىدىكەن...» دېيىشىدىغان بولۇشتى.

شامالخان مەھەللە - كويلار ئارا جېدەل بولۇپ قالسا قاتتىق ئېغىر ئالاتتى ۋە بىر مەزگىل ھېچكىمگە گەپ قىلماي قېيىداپ يۇرەتتى. كېيىن ئۇنىڭ دەردمەنلەر قەلبىگە شىپا بولىدىغان ناخشىلىرى يەنە ياڭرايتتى... يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ ناخشىلىرى ئۆزگىچە بىر ھالدا جانلىنىپ كېتىۋاتاتتى. بەزىلەر ئۇنىڭ ناخشىلىرىدىن ئەنسىرىسە، بەزىلەر بۆلەكچىلا روھلىنىپ كېتىۋاتاتتى.

شامالخان بارات پالۋاننىڭ خەۋەرچىسى بولغانلىقىدىن ۋە ئۇلارنىڭ ئۇلۇغ ئىشقا ئاتلانغانلىقىدىن بەكمۇ سۆيۈندى. ئۇ بۇرۇنقىدىن تېخىمۇ جانلىنىپ، سەزگۈرلىشىپ كەتتى. ئۇ نەلەردىن ئاڭلايدىكىن تاڭ؟ يېڭى - يېڭى «ئىلى خەۋەر» لىرىنى بارات پالۋانغا، يۇرتتىكىلەرگە يەتكۈزۈپ تۇراتتى. ئۇ بۇگۈن ئالاھىدە بىر خۇش خەۋەرنى يەتكۈزدى:

— نىلقا پارتىزانلىرى نىلقىنى ئېلىپ، غۇلجا شەھىرىگە ھۇجۇم قىپتۇ. غۇلجا شەھىرىدىكى يەر ئاستى تەشكىلاتلار ئۇلارغا ماسلىشىۋېتىپتۇ. غۇلجا پات ئارىدا ئازاد بولغۇدەك...

بۇنى ئاڭلىغان بارات پالۋان ۋە باشقا كىشىلەر قانلىرى

قىزىشىپ، ئورۇنلىرىدا تۇرالماي قېلىشتى - دە، ئىللىق پارتىزانلىرى بىلەن ئالاقە باغلاش توغرىسىدا كېڭەشتى. ئۇلار چوڭراق ئىش قىلىشقا ئالدىرايتتى. ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇندىن تېخىچە خەۋەر يوقلۇقى ئۇلارنى بىئارام قىلاتتى. نەق مۇشۇنداق ۋاقىتتا ھېكمىباينىڭ قويچىسى ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننى ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ تۇتۇپ كەتكەنلىكى خەۋىرىنى ئېلىپ كەلدى. ۋەن گوتەي بۇنىڭدىن قاتتىق ئاچچىقلىنىپ ئۇنىڭ نېمە ئىشلىقىنى ئېنىق بىلىش ئۈچۈن دەرھال بىر ئادەم ئەۋەتىشنى قارار قىلدى. غاپپار بەگ بۇنىڭغا ئۆزى مەسئۇل بولىدىغانلىقىنى ۋەن گوتەيگە بىلدۈردى. ۋەن ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى. شۇنىڭدىن كېيىن غاپپار بەگ بارات پالۋان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، قارا قۇۋاننى ئەۋەتىشنى لايىق تاپتى. بۇ ئىشتىن ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرى يورۇغاندەك، ئىشلىرى ئوڭغا تارتىۋاتقاندەك ھېس قىلىشتى.

شامالخان ئۇلارنىڭ يېغىلىش ئۆتكۈزۈش، ئەتراپىنى كۆزىتىش ۋە خەۋەر يەتكۈزۈش ئىشلىرىدا ئايىغىنىڭ يېنىكلىكى، چاققانلىقى بىلەن مۇھىم رول ئوينىۋاتاتتى. بارات پالۋان ئۇنىڭدىكى ئېتىقادنى، جەسۇرانە روھنى كۆرۈپ، تېخىمۇ روھلىنىپ كەتتى.

شامالخان شەھەرگە يېقىن جايدىكى يالىڭاچلانغان قېلىن ئورمانلىقتا ئىلىدىن بۇ يەرگە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن كەلگەن، بارات پالۋانلار يولىغا قاراپ زار بولۇۋاتقان ئابدۇقادىر دېگەن كىشى بىلەن تېپىشتى. شامالخان ئۇنىڭ بىلەن ئەھۋاللىشىپ، خۇشاللىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي قالدى. ئابدۇقادىر شامالخاننىڭ ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا ئاستا يېقىنلاشقانىدى.

— بىز سىلەردەك ئادەملەرگە بەكمۇ تەشنا ئىدۇق. مانا ئاخىر خۇدا بىزنى ئۇچراشتۇردى... بولمىسا بىزنىڭ ئېچىمىزدىن بىرەرى ئىلىغا ماڭماقچى ئىدى، ئەمدى سىز بارات پالۋان بىلەن تېز كۆرۈشۈڭ. ئۇ شۇ تاپتا سىزدەك ئادەملەرنىڭ يول كۆرسىتىشىگە بەكمۇ موھتاج!

— ھازىرلا كۆرۈشەيلى.

— توختاڭ، — شامالخان ئويلىنىپ قالدى، — ھازىر خەتەرلىك، ھەممە يەردە پايلاقچى، مۇناپىقلار تىمسىقلاپ يۈرىدۇ. مەن ئاۋۋال بارات پالۋانغا خەۋەر قىلاي. سىز مۇشۇ يەردە ساقلاپ تۇرۇڭ. كەچ كىرگەندە مەن سىزنى ئېلىپ كېتىمەن. ئارىلىقتا سىزگە تاماق ئەكېلىپ بېرىمەن.

— سىلىنى ئاۋارە قىلىپ قويىدىغان بولدۇم، — ئابدۇقادىر ساقاللىق، قارامتۇل، كۆزى يوغان كىشى ئىدى.

— شۇمۇ گەپ بولدىمۇ، ئازادلىق ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتىغانلاردىنمۇ ئۇلۇغ ئادەم ھەم ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىشتىنمۇ بۈيۈك ئىش بولامدۇ؟ روھى پاك ئادەم ئۈچۈن قۇربان بېرىشنىڭ ئۆزى خۇداغا يېقىنلاشقانلىق، خەير، مەن كەتتىم، — ئۇ شۇنداق دەپلا بىرەمنىڭ ئىچىدە غايىب بولدى. ئابدۇقادىر بۇنىڭدىن ھەيران قالدى. «توۋا بۇ ئادەمنى... خىزىرغا ئۇچراشتىممۇ نېمە؟ گەپ - سۆزلىرى شۇنداق ئۆتكۈر...» ئۇ شۇنداق خىياللارنى قىلغىنىچە بۇلۇتلۇق ئاسمانغا قارىدى.

شۇ كۈنى كېچە بارات پالۋانلار ئۈچۈن تولىمۇ قىممەتلىك بىر كېچە بولدى. ھېلىقى كىشىنىڭ سۆزلىرى بارات پالۋانلارنى قايتا ئويغىتىپ، قەلبىنى يورۇتتى، جاسارىتىنى ئاشۇردى. ئابدۇقادىر ئويغىنىش ھەققىدە نۇرغۇن پاراڭلارنى قىلدى. بارات پالۋانلارغا ئىنقىلابنى، تەشۋىقاتنى قانداق ئېلىپ بېرىش، خەلقنى قانداق يېتەكلەش ھەققىدە نىلىقا پارتىزانلىرىنىڭ ئىش - پائالىيەتلىرىنى مىسال كەلتۈرۈپ سۆزلىدى. بارات پالۋان ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۆزلىرىنىڭ تېخى ھېچ ئىش

قىلمىغانلىقىنى، قىلۇاتقان ئىشلىرىنىڭ بەكمۇ خام، ئاددىي ئىشلار ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىپ، تولىمۇ خىجىللىق ھېس قىلدى. ئابدۇقادىردىن تىنماي سوئال سوراپ تۇردى. بىر كېچە ئەنە شۇنداق شېرىن سۆھبەتلەر بىلەن ئاخىرلاشتى. تاڭ ئەمدىلا سۈزۈلۈش بىلەن تەڭ ئابدۇقادىر يەنە كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، بارات پالۋانغا نۇرغۇن ئىشلارنى تاپشۇرۇپ كېتىپ قالدى.

يۇرت خەلقىنىڭ جانلىنىشى «قۇلاق يېقىپ» يۈرگەنلەرنى گاڭگىرىتىپ قويدى. ئۇلار كىمنى تۇتۇپ، نېمە قىلىشنى بىلەلمەي يۈرۈشەتتى.

— نېمە بولغاندۇ بۇ خەقتە، ھە تۇرسۇن؟ — دېدى زاكىر قۇلاق تار كوچا ئېغىزىدا.

— بەلكىم ئوغرىلارنىڭ ئىشىدىن ئۈمىد كۈتۈپ جانلىنىپ كېتىپ بارغاندۇ؟ زاكىر، كىمنى نۇقتىلىق كۆزەتسەك بولار؟ بۇ قېتىم بىرەرىنى تۇتمىساق بولمايدۇ، ۋۇ جۈيجاڭنىڭ پەيلى بەك يامان، ئاڭلىدىڭمۇ، ھوشۇر تۇتۇپ بەرگەن ھېلىقى كىشىنى ئۇلار ئۆلتۈرۈپ كۆمۈۋېتىپتۇ؟

— نېمە قىلسا قىلمامدۇ، جېنىمىزنى باقساق بولدى. بۇ خەقنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى؟ ماۋۇ ھۆكۈمەتنىڭ ئۈلى چىڭ، — دېدى زاكىر قۇلاق.

— ماۋۇ شامالخان دېگەن نېمە قالايمىقان سۆزلەۋاتىدۇ. كۈندە ئېغىزىدا شۇ ئالتە ئوغرىنىڭ گېپى، ئاۋۇ يەرنى ئازاد قىپتۇ، ماۋۇ يەر ئازاد بولىدىكەن دەۋاتقان. . . ئۇنىڭ ناخشىلىرىمۇ خەتەرلىك. . . — دېدى تۇرسۇن تىكتىك زاكىر قۇلاقنى يېقىنلاپ كېلىپ.

— ئۇ بىر سارىڭ ئاشىق تۇرسا. . .

— ياق، سەن ئۇنىڭ ناخشىلىرىغا زەڭ قويماپسەن، تېگىدە گەپ بار.

— كىشىلەر ئۇنى بەك ئۇلۇغلايدۇ.

— نېمە بولسا بولمامدۇ، يۇر ساقچىخانىغا بارايلى.

— باراتلارنى كۆزىتىپ تۇرۇۋاتامسەن؟

— ئۇلارنى كۆزىتىپ نېمە كەپتۇ، ۋەن سىلىڭنىڭ ئۆزى ئىشقا قويغان تۇرسا، نېمە قىلىمىز بىز ئارىلىشىپ، تېخى ئۇلارغا قورالمۇ بېرىپتۇ، يۇر ماڭايلى.

— بۇ ئوغرىلار ئەجەبمۇ ئادەمنى پاراكەندە قىلدا، سىڭگەن نېنىنى يېسە نېمە بولىدىغاندۇ؟

— بىزمىچۇ تازا داۋنخور خەق، ئىنقىلاب قىلىشنى كىم قويدى بىزگە؟ قايسى بىر ئىنقىلابتا بۇلار غەلبە قىلالىغان.

— شۇنى دېگىنە. ئۇيغۇر بولۇپ قالغانغا تويدىغۇ ئادەم. ھەممە كىشى ئۇلاردىن نىجاسەتتىن يىرگەنگەندەك يىرگىنەتتى. ئۇلاردىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئالاتتى.

زاكىر قۇلاق بىلەن تۇرسۇن تىكتىكىدىن شامالخاننىڭ «مەخپىيىتى»نى ئاڭلىغان ۋۇ جۈيجاڭ:

— ئۇنى نەدىن بولمىسۇن تۇتۇپ ئالدىمغا ئەكېلىش! — دەپ ئۇستەلنى قاتتىق مۇشتلىدى.

ئۇنىڭ ئادەملىرى شامالخاننى ئىز بېسىپ قوغلىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆزى تۇرماق قارىسىنىمۇ كۆرەلمىدى. ئۇلار يالىڭاچلانغان قېلىن ئورمانلىق ئىچىدە ناخشا ئاۋازىنى ئاڭلىسىلا ئاۋاز چىققان تەرەپكە ئېتىلاتتى. ناخشا ئاۋازى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى. لېكىن شامالخان كۆرۈنمەيتتى. بۇنىڭغا چىداشلىق بېرەلمىگەن بىرنەچچىسى شامالخانىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭ گۇللىرىنى دەسسەپ ۋەيران قىلىۋېتىشتى.

تۇرسۇن تىكتىكى يەنە مەخپىي خەۋەر ئېلىپ كەلدى. ساقچى باشلىقى ۋۇ ئۆزى ئادەملىرىنى باشلاپ غېرىبسىنىپ يانقان باغنى قورشىۋالدى. بۇ ئىش ئۇنىڭغا قاتتىق ئەلەم قىلىۋاتاتتى. «بىر سولتەكنى تۇتالمىغىنىمنى كۆر. . . »، ئۇ زەردە بولۇپ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىدى.

باغ ئىچىدىن شامالخاننىڭ ناخشىسى ياڭراۋاتاتتى.

ئىچىلمىدى مېنىڭ بەختىم،
كاج ئىكەنغۇ تەقدىرىم.
تاڭنى كۆتۈپ كۆزۈم تالدى،
نەدە يۈرسەن ئامرىقىم؟
كاككۇك، كاككۇك...

— خەپ بۇ قېتىم نەگە بارسەنكەن؟ تۇتۇۋالسام تىلىڭنى كېسىۋەتمەيدىغان بولسام، — ۋۇ جۈيجاڭ شۇنداق دەپ ئېغىر پۇشۇلدىدى - دە، ئادەملەرنگە قاراپ، — ئۇنداق ئىغا يېقىنلىشىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى.

ئۇلار ناخشا ئاۋازى چىققان تەرەپكە يېقىنلىشىپ باردى. توساتتىن ناخشا توختاپ بىرى قاچقاندەك قىلدى.

— ئەنە قاچتى، پۇتىغا ئات!

ئوق ئاۋازى بىلەن تەڭ بىر گەۋدە يىقىلدى. ئۇلار يۈگۈرۈشۈپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى. ۋۇ جۈيجاڭنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ چىرايىدا قان دىدارى قالمىدى. ئۇلارنىڭ ئاتقىنى ئۆز ئادىمى ئىدى. ئوق ئۇنىڭ پۇتىغا ئەمەس، جان يېرىگە تەگكەنىدى. ئۆلگۈچى شامالخاننى تۇتۇپ زور ئىنتىلارغا ئېرىشىشنى ئويلىغان شامالخاننىڭ بىر يۇرتدىشى بولۇپ، بۇ كۈنلەردە بۇنداقلار ئاۋۇپ قېلىۋاتاتتى.

ئۇلار ئۇششۇك ھەرىسىدەك جان - جەھلى بىلەن خازان بولغان باغنى ئالا قويماي تىنتىغان بولسىمۇ شامالخاننىڭ شەپىسىنمۇ ئاڭلىيالمىدى.

— جىنمۇ نېمە، ئۇنى تۇتۇۋالسام نېمەمۇ قىلىۋېتەرمەن! — دېدى ۋۇ جۈيجاڭ يىغلىغۇدەك بولۇپ. بۇنداق ئىزدەش، تىنتىشلار دائىم دېگۈدەك ئېلىپ بېرىلدى. يوشۇرۇن پايلاپ يۈرگەنلەر شامالخاننىڭ ناخشا ئېيتىپ كېتىپ بارغانلىقىنى كۆرگەندەك بولاتتىيۇ، كەينىدىن قوغلاپ بارغىنىدا، تىمتاس ئېتىزلىقلارغا چىقىپ قېلىشاتتى. ئۇلار ئۇمىدلىرى ئۈزۈلگەن ھالدا سالپىيىپ قايتىشۋاتقىنىدا، ئارقا تەرەپلەردىن شامالخاننىڭ ياڭراق ئاۋازى يەنە ئاڭلىناتتى. ئۇلار: «توۋا، ئۇ ئادەممۇ ياكى جىنمۇ؟ بەزىلەرنىڭ ئۇنى ئەۋلىيا دېگىنى راست ئوخشايدۇ» دېيىشەتتى. قارىماققا شامالخان ئۇلارنى ئەخمەق قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى.

بۇ ئىشلاردىن ئەلەم ھېس قىلغان ۋۇ جۈيجاڭنىڭ جۇدۇنى ئۆرلەپ، قول ئاستىدىكىلەرنى بىرنەچچە كاچات سىلىۋېتەتتى - دە: «ھەممىڭ ھارام تاماق نېمىلەر، ئاشۇ بىر سارائىنى تۇتالمىدىڭلارمۇ، يارىماس ئېشەكلەر» دەپ شالىنى چېچىپ ۋارقىرايتتى.

خەلق بۇ ئىش توغرۇلۇق غۇلغۇلا قىلىشىۋاتاتتى.

— شامالخان بىلەنلا ئېلىشتىغۇ بۇ خەق، ئۇ بىرلا كارامەت كۆرسەتسە ھەممىسى ۋەيران بولىدۇ.

— ئۇنى تۇتقانىڭ قولى تۇتماس بولۇپ قالىدۇ.

— شامالخاننى چېقىشتۇرغانىڭ ئاغزى مايماق بولۇپ قالىدۇ.

— شامالخاننىڭ جىنلىرى ئۇنى تۇتقىلى كەلگەنلەرنىڭ كۆزىنى كۆرمەس قىلىپ قويارمىش. شامالخانغا ئوق ئاتسا تەگمەي، قايتىپ ئۆزىگە تېگەرمىش.

— شامالخان ھەممە نەرسىگە ئۆزگىرەلەيدىكەن، تۇتقىلى كەلگەندە بىرەر قۇشنىڭ شەكلىگە كىرىۋالارمىش.

— ئاشقى پەرىزات ئۇنىڭغا ياردەم بېرەرمىش.

— قارا، بۇلارنىڭ قورقماي تۇتقىلى چىققىنىنى...

— ئەۋلىيا بولغاچقا شۇنچە ئەسكەر ئۇنى قوغلاپ تۇتالمىدى - دە.

— بىر قىسىم كىشىلەر ئۆم ئۆتمەي، شامالخاننى رەنجىتىپ قويغاچقا مۇشۇ كۈنگە قالدۇق. ھازىرمۇ كۆرمەيۋاتامسىلەر ئۆزگىرىۋاتقان ئادەملەرنى. . .

— ئاغزىمىزغا دىققەت قىلايلى، شامالخان ھايات بولسىلا ھامان ياخشى كۈنگە ئېرىشەلەيمىز. . . خۇدايىم بىر كۈنى ئۇلارنىڭ جاجىسىنى بېرىدۇ.

— شامالخان يوقاپ كەتمىسىلا بولاتتىغۇ، توۋا، جىننىڭ گېپىنى قىلسا جىن كېلەمدۇ نېمە؟ بۇ ئاخىرقى زامانىنىڭ شەپسىغۇ؟

شامالخان دەردلىك ناخشىلىرى بىلەن كوچىدا پەيدا بولدى. مەھەللە - كويىدىكىلەر ئۇنىڭغا ھازىرلا ئۇچۇپ كېتىدىغاندەك تويماي قاراشتى.

ناخشىچى دەمسەن مېنى؟
تىنماي ئېيتسام ناخشىنى.
شەيتان بىلەن بولما دوست،
خۇدا سۆيەر ياخشىنى.

ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئىتلار قاۋاشقىنىچە ئۆيلىرىدىن يۈگۈرۈپ چىقىشتى - دە، شامالخانغا ئەركىلەپ ئېسىلىشتى.

— كېلىڭلار ساقلىرىم، كېلىڭلار، ماۋۇنى تالاشماي يەڭلار، مۇشۇنداق قىلىپ سەنلەرنىمۇ تەييارغا ھەييار قىلىپ قويىدىغان بولدۇم. . . — شامالخان شۇنداق دەپ بەلۋېغىدىن قاتتىق - قۇرۇق نان، گۆش پارچىلىرىنى ئېلىپ ئۇلارغا ئۇلەشتۈرۈپ بەردى - دە، يەنە يولىنى داۋام قىلدى. ئۇنىڭ ئالدىغا مۇشۇكلەر يۈگۈرۈشۈپ چىقىشتى.

— ھە، سىلەرمۇ كېلىڭلار. . . ھەممىڭلار مېنى يەپ - يەپ شۇمشەيتەي دەيسىلەرغۇ؟ . . . — بۇ ئۇنىڭ ئۇلارغا

ئامراقلىقى كېلىپ ئېيتقان سۆزى ئىدى.

شامالخان قۇش - جانىۋار، ئىت - مۇشۇك، دەل - دەرەخ. . . دېسە جىنىنى بېرەتتى. ئۆتكەندە مۇنداق بىر ئىش بولغانىدى: شامالخان ئورمانلىقتا كېتىۋېتىپ يېڭىياچە بىر ئەسكەرنىڭ قۇشقاچ ئاتماقچى بولۇپ، مىلتىقىنى تەڭلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى - دە، يۈگۈرگەندەك بېرىپ ئۇنىڭ مىلتىقىنى تارتىۋالدى.

— ھەي ھاماقەت، بۇ جانىۋار ساڭا نېمە قىلدى؟ بۇمۇ ئىلى پارتىزانلىرىنىڭ ئادەملىرىمىكەن. مىلتىق دېگەننى نېمىگە، قانداق ئادەملەرگە ئىشلىتىدۇ، بىلەمسەن؟ بىلسەڭغۇ ئۇلارنىڭ كەتمىنىنى چاپمايتتىڭ. . . بۇنىڭدىن كېيىن جان - جانىۋارلارغا چېقىلغۇچى بولما! بىلىپ قوي، بۇ يەردىكى جان - جانىۋارلار، پۈتكۈل گۈل - گىياھلار، دەل - دەرەخلەر، ئېقىن سۇلار بىزنىڭ جېنىمىز، بىز ئۇلار بىلەن تەڭ نەپەس ئېلىپ ياشايمىز! ئۇلارسىز بىزنىڭ روھىمىز ئۆلۈك! . . .

يېڭىياچە ئەسكەر شامالخاننىڭ غەزەپ ئۇچقۇنلىرى يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە تىكىلىپ قاريالماي بېشىنى تۆۋەن سېلىۋالدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرگىنىدە ئۆزىگە سۆزلىگەن كىشى بۇ يەردە كۆرۈنمەيدى: «ئادەممۇ ياكى ئۇ. . . شەپە چىقارمايلا. . . ئۇ كىشىلەر گېپى قىلىپ يۈرگەن ھېلىقى ئەۋلىيامۇ يا. . . مىلتىق يەنە قانداقلارچە قولۇمغا چۈشۈپ قالدى، ئۇ تارتىۋالغانتىغۇ؟ . . . » ئۇ ئەتراپقا قاراپ چۆچۈگەندەك بولدى - دە، ئالدىراپ - تېنەپ يۈگۈردى. ئۇ قورقىنىدىن قارا تەرگە چۆمدى. ئۇ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ بىر دەرەخ كۆتكىگە پۈتلاشتى - دە، موللاق ئاتتى. . .

شامالخان يۈرتداشلىرىغا قاراپ يۈرىكى كۆيدى - دە، ئۇلارغا ئېچىنىش ئىچىدە قارىغىنىچە مەھەللىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىلەن چاقچاقلىشىدىغان ئايالار، «ھېكايە

ئېيتىپ بېرىڭە» دەپ ئېسىلىپ غەلۋە قىلىدىغان بالىلار ۋە ئۇنىڭدىن توختىماي ئەھۋال سوراپ، ئۆيىگە بېرىشقا زورلاپ تۇرۇۋالىدىغان چوڭلار نېمىشقىدۇر غەمگە پېتىپ تۇرۇپ قالدى. مۇڭلىنىپ قالغان چوكانلار شامالخان بىلەن قىلىشقان تاتلىق پاراڭلىرىنى ئەسلىشۋاتاتتى.

— شامالخان نەگە بېرىپ كەلله؟

— گۇل ئۈزگىلى.

— يارنى تېپىپ، ئاندىن گۇل ئۈزگۈلۈك ئەمەسمۇ؟

— ئاشقىم گۇل، گۇلدىن ئايرىلسام ئۆلىمەن.

— يوقىلاڭ گەپنى قويۇپ ئاشىقىڭىزنىڭ كىملىكىنى دەپ بېرىڭە، ئەۋلىيا بۇلاقتا پەيدا بولىدىغان پەرىزات شۇمۇ؟ ئۇ قانداق ۋاقىتتا پەيدا بولىدۇ؟ تېز ئېيتىپ بېرىڭە؟ بولمىسا سۇنغان گۇلىڭىزنى ئالمايمەن.

— گۇل ئېچىلغاندا ئېيتىپ بېرەي. . .

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي شامالخان بىر توپ ساقچىلارنىڭ قورشاۋىدا كوچىدا پەيدا بولدى. شامالخاننى ئۇلار تۇتۇپ كەلدى، دېگەندىن كۆرە، ئۇ ئۆزىنىڭ تىز پۈكمەس ئىرادىسىنى، ئۆزىنى گومىنداڭچىلارغا كۆرسىتىپ قويغىلى ئۆزى كەلدى، دېگەن تۇزۇك ئىدى. ۋۇ شاۋتەن ئات ئۈستىدە غادىيىپ ئولتۇرۇپ كىشىلەرگە مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قارايتتى. كىشىلەر شامالخانغا قاراپ ئاچچىق يۇتۇشتى. يۇرەكلىرى ئېچىشىپ ئازابلاندى. كۆزلىرى غەزەپتىن ياندى.

شامالخان بەخىرامان ناخشا ئېيتىپ ماڭاتتى.

ئېتىقادىم بار مېنىڭ
يىلتىز تارتقان زېمىنغا.

— ئاغزىڭنى يۇم سارائ! — دەپ جەھلى بىلەن

ۋارقىرىدى ۋۇشاۋتەن.

تەلمۇرىمەن ئەي باھار،
ئۈمىد بىلەن يولۇڭغا.

— ئۇر بۇ سارائنى!

بىرنەچچە ساقچى مىلتىق پاينەكلىرى بىلەن شامالخاننى بىر قانچىنى ئۇرۇۋەتتى. شامالخان ئالدىغا سەنتۇرۇلۇپ كېتىپ، يەنە ئۆزىنى رۇسلاپ، قەددىنى تىك تۇتتى ـ دە، ۋۇشاۋتەنگە غەزەپ بىلەن ئالىيىپ:

— باغلاقلىق ئادەمنى ئۇرۇش قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان يارىماسلارنىڭ ئىشى، — دېدى.

— ماۋۇ ئەبگا نېمە دەيدۇ؟ ھەيدە بۇنى!

ئۇلار شامالخاننى ساقچى ئىدارىسىگە ئېلىپ باردى. ئارىدا بىر ساقچى لەن شىڭنى چاقىرىپ كەلدى.

— لەن شىڭ، سەن بىزگە تەرجىمانلىق قىلىپ بەر.

— بولىدۇ جۇيجاڭ.

— ئۇنى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇڭلار!

— مەن سوئالىڭغا تىك تۇرۇپ جاۋاب بېرىمەن!

— بوپتۇ ئىختىيارىڭ، قېنى ئېيتە، سەن نېمە دەپ ناخشا ئېيتتىڭ؟

لەن شىڭ ئۇدۇللۇق تەرجىمە قىلىپ تۇرۇڭاتاتتى. سوراقخانىدا سۇرلۇك بىر كەيپىيات ھۆكۈم سۈرەتتى. ئىككى ساقچى شامالخاننىڭ يېنىدا تىك تۇراتتى.

— مېنىڭ ناخشا ئېيتقىنىم ئۆز ئەركىنلىكىم، بۇنىڭغا ئارىلىشالمايسەن، — شامالخان غەزەپتىن ئۆزىنى ئاران بېسىپ تۇراتتى. تۇنۇگۈنكى توڭ سويمىنىڭ ئۆزىنى سوراق قىلىشى يۈزگە بىرى تۇكۇرگەندەك ھار كېلىۋاتاتتى.

— بىزگە قارشى ناخشا ئېيتىپسەنغۇ؟
— مەن سىلەرگە قارشى ناخشا ئېيتمىدىم، بەلكى ھۆرلۈكنى كۈيلەپ ناخشا ئېيتتىم. ئۆز ئېتىقادىمنى كۈيلىدىم. ئاڭلا قېنى.

مۇزلىغان يۈرەكنى باغاشلاپ بىر كۈنى،
كېلىدۇ نەۋ باھار تاڭلار قوينىدا.
...

— ناڭشاڭنى توختات! ئۇ نېمە دەيدۇ؟
— باھار كېلىدۇ دەيدۇ.
— شۇمۇ گەپ بولدىمۇ؟ — ۋۇشاۋتەننىڭ غەزىپى ئۆرلىدى، — سەن قالايمىقان سۆزلەپسەن، بىزگە قارشى ناخشا ئېيتىپسەن؟
— دەردى بار خەلق ناخشىغا ئامراق كېلىدۇ. سەن ناخشا ئېيتالامسەن؟!

دەردىم تولا تاغلاردىن،
ئورۇن يوقتۇر باغلاردىن.

— ناڭشاڭنى توختىتىپ، سوئالىمغا جاۋاب بەر!
ساقچىلار ئۇنىڭ ساراڭخانىسىغا قىلىقلىرىدىن ھەيران بولۇشتى. ئۇلار ئەزەلدىن بۇنداق غەلىتە ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. لەن شىڭ نېمە قىلىشىنى بىلەلمەيۋاتاتتى. ۋۇ شاۋتەن بىئارام بولۇپ، ئىچى سىقىلىپ كەتتى ـ دە، «بۇنىڭ كاللىسى جايىدا ئەمەسمۇ قانداق؟» دېگەننى ئويلىدى.
— سەن ناخشا ئېيتىپ نېمە دېمەكچى؟ — دېدى ئۇ نېمە دەپ سوئال سورىشىنى بىلەلمەي.

ناخشا ئېيتمەن يار دەپ،
يار دەردىدە غەم يەپ.

— ئۇرۇڭلار — دەپ ۋارقىرىدى غەزەپكە كەلگەن ۋۇ شاۋتەن ئۇستەلنى مۇشتلاپ.
— بۇ ساراڭ ئادەمنى ئاۋارە قىلىپ... — دەپ غۇدىرىدى لەن شىڭ.
— بۇ نېمە ئادەم؟ — سورىدى ۋۇ شاۋتەن لەن شىڭغا قاراپ.
— بۇ ناخشا ئېيتىپلا يۈرىدىغان ساراڭ.
— ئۇنى بىلمەمسەن، نەدىن كەلگەن نېمە بۇ؟
— مەن ئەقلىمنى بىلگەندىن تارتىپ بۇ ئادەم مۇشۇ يەردە ناخشا ئېيتىپ ساراڭدەك يۈرىدىكەن.
— بۇنى قاتتىق ئۇرۇپ ئىقرار قىلدۇرايلى، قېنى نېمە دەيدۇ بۇ؟

بىرنەچچە ساقچى شامالخاننى تامدىكى قوزۇقتا ئىككى قولىنى كېرىپ ئېسىپ، ئۇرۇشقا باشلىدى. شامالخان يەنىلا قەددىنى تىك تۇتۇپ ناخشا ئېيتتى:

ئورساڭمۇ ئۇر مېنى،
ئېلىشىپ كۆرەيلى كەل قېنى.

— ئۇ نېمە دەيدۇ؟
— ئورساڭمۇ ئۇر، ئېلىشىپ كۆرەيلى، دەيدۇ.
— بۇ قانداق نېمە؟ شۇنچە تاياق يەۋېتىپ، يەنە ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ؟
شامالخانىڭ بەدەنلىرى تاياق زەربىسىدىن كۆكىرىپ

ئىشىپ چىقتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يىمىرىلمەس بىر جاسارەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. سارغۇچ كۆزلىرى يەنىلا غەزەپلىك چاقناپ تۇراتتى. شالاڭ ساقال باسقان ئېگىكلىرىگە ئېغىز - بۇرنىدىن تامچىلىغان قانلار سىرغىپ چۈشۈۋاتاتتى.

شامالخان قانلار سىرغىپ چۈشۈۋاتاتتى.

— تېخىمۇ قاتتىق ئۇرۇڭلار، ئېلىشىپ باقايلى.

شامالخان ئېغىر پۈشۈلداپ، يەنە ناخشا ئېيتتى:

قاچان كەلدىڭ... ئارامىزغا...
قالدۇق شۇندىن... ئازابلارغا...

— ئۇنى يېشىپ چۈشۈرۈپ، ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇڭلار!

— ئۇ ئوغرىلارنىڭ ئادىمىدەك قىلىدۇ، — دېدى لەن شىڭ.

— قانداق دېيسەن؟

— گومىنداڭ ئارىمىزغا كەلگەندىن تارتىپ ئازاب چېكىۋاتىمىز دەيدۇ؟

— مەن دېمىدىمۇ؟ — ۋۇ شاۋتەن شۇنداق دەپ شامالخان تەرەپكە قارىدى، — سېنىڭ ئاراڭغا كىم كەلدى؟ كىم سېنى ئازابقا سالدى؟

— شەيتان ئارىمىزغا كېلىپ، ئازابقا سالدى.

— شەيتان دېگەن كىم؟

— شەيتان دېگەن كىم؟ شەيتان ئىبلىسنىڭ بالىسى.

— ئىبلىس دېگەن كىم؟

— ئىبلىس دېگەن شەيتاننىڭ بوۋىسى.

— ئىلى ئوغرىلىرى بىلەن نېمە مۇناسىۋىتىڭ بار؟ — ئالدىراپ سورىدى ۋۇ شاۋتەن جاۋاب بېرىۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ.

ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم،
ئۆز يۇرتۇمدا غېرىب بولدۇم.
كاككۇك...

شامالخان بارغانسېرى ھالسىزلىنىۋاتاتتى، شۇنداقتىمۇ قەددىنى تىك تۇتۇشقا تىرىشاتتى. ئۇلارغا نەپرەت بىلەن تىكىلەتتى.

— قانداق دېگەن نېمە بۇ؟ ۋەن سىلىڭ ئۆزى سوراق قىلىپ باقسۇنمۇ؟ — دېدى لەن شىڭ.

— بۇ سارائىدەك ناخشا ئېيتىپ تۇرۇۋاتسا، ۋەن سىلىڭنى نېمە دەپ چاقىرتىمىز. ھازىرچە بۇنى سولاپ قويۇپ، كېيىن بىرەر يېپ ئۇچىغا ئىگە بولغاندا ئاندىن ئۇنى چاقىرتايلى.

— بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى. ۋەن سىلىڭ بۇنى كۆرۈپ، بىزگە ئاچچىقلاپ كەتمىسۇن يەنە.

— بۇ گېپىڭ بولىدۇ. بۇنى ئېلىپ چىقىپ سولاپ قويۇڭلار.

بىرنەچچە ساقچى شامالخاننى ئىتتىرىپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. شامالخاننىڭ كۆزلىرى سەل قاراڭغۇلاشقاندەك بولدىيۇ، يەنە ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى چىدىغۇسىز دەرىجىدە ئاغرىۋاتاتتى.

شامالخاننى سولاپ قويۇپ، ئاز ۋاقىت ئۆتمەيلا ئۇنىڭ ناخشىسى ياڭرىدى.

يۈرەك تولدى ھەسرەتكە،
ئاھىم يەتتى پەلەككە.
گۈل ئىشقىدا كۆيدى جان،
ئېچىلار قاچان غۇنچە.

— بۇ سارائكنىڭ ئاۋازىنى ئۆچۈرۈڭلار! — ۋۇ شاۋتەن جان - جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى، — ھېلىقى ھارام تاماقلارنىڭ ئادەم تېپىلمىغاندەك تۇتۇشقا كۆرسەتكەن ئادىمىنى، قولىدىن ئىش كەلمەس يارىماسلار، ئىللى ئوغرىلىرىدىن تۇنقان بولسا... بۇنى سىلىك ئاڭلاپ قالسا، ھەي، ... ئاۋۇنىڭ ئاۋازىنى ئۆچۈر دەيمەن!

لەن شىك يۈگۈرگىنىچە سىرتقا چىقىپ كەتتى. شامالخاننىڭ ئاۋازى تىنچىپ، ئاز ئۆتمەي يەنە ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

— ۋاي - ۋۇي ماۋۇ سارائكنى، قانداق نېمە ئۇ تاياق ئۆتمەيدىغان؟ — ئۇ تېرىكىپ سىرتقا چىقتى. لەن شىك سوراقخانا تەرەپكە كېلىۋاتاتتى.

— ھەي، ئاۋۇ يەنە ناخشا ئېيتىۋاتىدىغۇ؟ ئۇنىڭ ئاغزىنى ئەتمەمسەن؟

— ماقۇل، مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېتەي، يۈرۈڭلار، — لەن شىك ئىككى ساقچىنى ئەگەشتۈرۈپ، گۇندىخانىغا كىرىپ كەتتى.

شامالخاننىڭ ئاۋازى تىنچىپ قالدى.

— ئەمدى بولدىمۇ جۇيجاڭ؟ — دېدى لەن شىك ئېغىر پۇشۇلداپ.

— بولدى، — دېدى ئۇ سوغۇقلا.

— مەن قايتاي، ئىش بولسا چاقىرتارسىز؟ — ئۇ شۇنداق دەپ مېڭىشقا شامالخاننىڭ ناخشىسى بوش ئاڭلاندى.

— شۇنداق ئۇرساق، قارا ئۇنىڭ... — ئۇ شۇنداق دېگىنىچە ئىدارىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ كەتتى.

كېيىن شامالخاننىڭ ئاۋازى قايتىدىن جاراڭلاشقا باشلىدى. ساقچىلار ئۇنى ئۇرۇپمۇ بېسىقتۇرالمىدى. ئۇلار شامالخاننى بىر نەچچە قېتىم سوراق قىلىپمۇ، ھېچ نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى.

شامالخان ئالمجوقا سۆزلەپ ئولارنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋەتتى. ئاخىر ئۇلار شامالخاننى «كاللىسىنىڭ دەردى بار» غا چىقىرىشتى.

— بۇ مېڭىسىنىڭ سۇيى بارنى كۆزۈمدىن يوقىتىڭلار، — دەپ ۋارقىرىدى ۋۇ شاۋتەن غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ، — بۇنى ئىككىنچى كۆزۈم كۆرمىسۇن!

شامالخاننىڭ تۇتۇلۇشى بۇ يۇرتتا چوڭ غۇلغۇلا قوزغىدى.

— شامالخاننى نېمىشقا تۇتقاندۇ؟ ئۇ نېمە ئىش قىلغان بولغىيتتى؟ ئۇنى تۇتقان ئادەمنىڭ قولى چوقۇم ئېغىپ كېتىدۇ.

— ئۇنىڭ ناخشىلىرى بەكمۇ مەزمۇنلۇق، ئۇ ئاجايىپ ئۇلۇغ ئادەم جۇمۇ. ئۇلار شامالخاننى ھېچنېمە قىلالمايدۇ. ئۇ ئەۋلىيادەك ئادەم.

— شامالخان ئۇلارنىڭ سوئالىغا ناخشا بىلەن جاۋاب بېرىپتىغۇ؟

— ۋۇ جۇيجاڭمۇ ئۇنىڭ بىلەن قوشۇلۇپ ناخشا ئېيتىپ كەتكەن گەپ بار.

— نەدىكى گەپنى قىلىدىكەنسەن، ئۇ قانخور جاللات ناخشا ئېيتالامدۇ؟ شامالخاننى شۇنچە ئۇرۇپمۇ ناخشا ئېيتقىشتىن توسالمىغان گەپ.

— بېچارە شامالخان تۇتۇلۇپ كېتىپلا بۇ يۇرت غېرىبسىنىپ قالغاندەك بولۇپ قالدى. خۇدايىم ئۇنى سالامەت قىلسۇن.

— شامالخاننىڭ تاياق يېگىنىنى ئاڭلاپ، يۈرىكىم ئېچىشىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ پۇتىغا كىرگەن تىكەن بىزنىڭ يۈرىكىمىزگە سانجىلغانغا ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

— قانداق قىلىمىز؟ ئۇمۇ يا كۆتىنى قىسىپ يۈرمەيدۇ.

— قاچانغىچە قىسىمىز؟

— قىسمىساق جاجاڭ بىر پاي ئوق. ئۇلار قانچە ئادەمنى

ئۇجۇقتۇرۇۋەتتى، بىلەمسەن؟

— ئۇغۇ شۇنداق، لېكىن...

— باراتلارمۇ ئاينا ھۆكۈمەت ئادەمى بولۇپ، قوغدىغۇچىلىق قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر ياخشىسى ھەممىمىز ئۆزىمىزنى بىلىپ، قالايمىقان ئىشلارغا ئارىلاشماي، سىگىگەن نېنىمىزنى يېگىنىمىز تۇزۇك.

— ئۇلارنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى بىر ئۆزى، بىر خۇدا بىلىدۇ، سەنمۇ تازا قورقۇنچاق خوتۇن مەجەز نېمە ئوخشايسەن!

— قورقمىغان بىلەن بولمايدۇ، بىر نېمە دېسەك ئاتىدۇ، ئۇلارغا تەگ كەلگىلى بولامدۇ.

— ئۇنداق بولسا سەنمۇ ھېكىمبايدەك خوتۇنۇڭنى ئۇلارغا سولاپ بەر! شۇ چاغدا ياخشى كۇن كۆرىسەن.

— تىلىڭنى تارت، ئاناڭنى!

— نېمە دەيسەن؟ ئاچچىقىم تۇتۇپ تۇرغاندا، ھېلى بىكار چىشىڭنى تۆكۈۋېتىمەن...

— جىم تۇرۇڭلار، ئەنە قاراڭلار، زاكىر قۇلاق، تۇرسۇن تىكتىك، ھوشۇر پالاقلارنى... ئاۋۇ ئايسىخان جۇيجاڭنى كۆردۈڭلارمۇ؟

— خائىن دېگەن بۇنداق بىللە يۇرمەيدىغان، بۇگۇن نېمە بولغاندۇ بۇلارغا؟...

— غۇلجىنىڭ ئازاد بولغانلىقىنى بۇلارنى جىم ياتقۇزمايۋاتىدۇ - دە...

— بۇلارنى بىر كۇنى ئۆلتۇرۇۋەتمەيدىغان بولسام ئوغۇل بالا بولماي كېتەي، بۇلار قانچىلىغان بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ بېشىغا چىقتى. خەپ، شامالخانغا بىر ئىش بولۇپ باقسۇن، قانداق قىلىۋېتىدىكەنمەن...

بارات پالۋان شامالخانىنىڭ تۇتۇلۇپ قالغانلىقىدىن قاتتىق ئازابلاندى. ئۇ شامالخانىنى قانداق قۇتۇلدۇرۇشنى بىلمەي گاڭگىراپ يۇردى. غاپپار بەگ بىلەنمۇ مەسلىھەتلىشىپ ھېچ ئۇنۇم ھاسىل قىلالمىدى. ئۇ ئاخىر تۇرمىگە كىرىپ قۇتقۇزۇپ چىقىشنى پىلانلاۋاتقاندا، شامالخان ئۇنىڭ ئالدىغا ھالسىرغان ھالدا پەيدا بولدى. بارات پالۋان ئۇنى كۆرۈپ بىردە خۇشال بولغان بولسا، بىردە ئىچ - ئىچىدىن ئازابلىنىپ پۇچۇلىنىپ كەتتى...

بارات پالۋان شامالخانىنى شۇ كۇنى ئۆيىدە ئارام ئالدۇرۇپ ئوبدان ئوزۇقلاندۇردى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن خائىنلار نېرى بولمايۋاتاتتى. ئۇ ئۇلارنى خىيال قىلغانسېرى قانلىرى قىزىپ، كۆزلىرى غەزەپتىن چاقنىدى - دە، قاراڭغۇلۇق زېمىننى ئەسىر قىلىشى بىلەنلا سىرتقا چىقىپ كەتتى. ئۇ ئابلىز قاربي، ياسىن دوختۇر، قۇربانلارغا ئەتراپىنى ئوبدان كۆزىتىپ، گومىندا‌ڭ ئەسكەرلىرىگە رەھىمسىزلەرچە زەربە بېرىشنى ناھايىتى قاتتىق تاپىلاپ قويۇپ، ئۆزى زاكىر قۇلاقنىڭ ئۆيىنى نىشانلاپ ماڭدى. ئۇلار بارات پالۋاننىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ دېمىنى ئىچىگە يۇتۇشۇپ، ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ قېلىشتى.

بارات پالۋان چوڭ كوچا بويىدىكى ئۆستەڭدىن ئۆتۈپ تۇرۇشىغا ئۇنىڭ ئالدىدا بىر قارا كۆلەڭگە پەيدا بولدى. بارات پالۋان ئۇنىڭغا يېقىنلاپ باردى. ئۇ ھوشۇر پالاق ئىدى.

— بارانتۇ سەن؟ بۇ كەچتە نېمە قىلىپ يۇرىسەن؟ — دېدى ئۇ ھېجىيىپ تۇرۇپ.

— خوتۇنۇڭنى ئىزلەپ يۇرىمەن، ئاناڭنى! ئۆزۈڭ يۇندا پۇراپ چىقتىڭمۇ؟! — بارات پالۋان ئۇنى كۆرۈپلا غەزەپتىن ئۆزىنى باسالماي قالدى. تومۇرىدىكى قانلار تاشقىن سۇدەك ئۆركەشلىدى. كۆزلىرىدىن دەھشەتلىك غەزەپ - نەپرەت ئۇچقۇنلىرى چاچرىدى.

— بارات ساڭا نېمە بولدى؟ ئىچىۋالدىڭمۇ؟

— شامالخانىنى سەن تۇتۇپ بەردىڭما؟ ھە، لالما ئىت! —

بارات پالۋان ئۇنىڭ ياقىسىنى بۇركۇتتەك قاماللىدى. ئۇ قورقمىسىدىن تىترەپ جاقىلداپ كەتتى.

— ياق... ياق... مەن ئەمەس...

ئۇ بارات پالۋاننىڭ كۆزىگە يىرگىنچلىك مەخلۇقتەك كۆرۈنۈپ، تەنلىرى تىكەنلەشتى.

— سەن ئۆز خەلقىڭنى سېتىپ، قانچىلىك ياخشى كۈن كۆرۈپ كېتەرسەن؟ — بارات پالۋان شۇنداق دەپ ئۇنى بىر قولى بىلەنلا كۆتۈرۈۋالدى.

— ماڭا رەھىم قىل... ئىككىنچى...

ئۇنىڭ گېپى بارات پالۋاننىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى - دە، ئۇنى نېرىغا چۆرۈۋەتتى، ئاندىن ئېتىلىپ بېرىپ توختىماي دەسسىدى. يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ بازغاندەك مۇشتى بىلەن ئۇردى. ئۇنىڭ كۆزىگە شامالخاننىڭ ھالسىز تۇرقىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيۋاتاتتى. ئۇ بىر چاغدا ئېغىر پۇشۇلداپ ئۇرۇشتىن توختىدى - دە، سوزۇلۇپ ئۆلۈك ئىتتەك يانقان ھوشۇر پالاقنىڭ تىنىقىنى تىڭشاپ كۆردى. ئۇ نەپەستىن قالغانىدى. بارات پالۋان ئۇنىڭ بالا - چاقىلىرىنى ئويلاپ، قىلغان ئىشىغا سەل پۇشايمان قىلغاندەكمۇ بولدى. كېيىن ئۇنىڭ قىلمىش - ئەتمىشلىرى كۆز ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ تېگىشلىك جازاسىنى تارتقانلىقىدىن كۆڭلى رازى بولدى - دە، ئۆزىنى يەڭگىللەپ قالغاندەك ھېس قىلدى. «شامالخانغا كىم چېقىلىدىكەن، ئۇنىڭ كۆزىنى ئويۇۋالمەن، يۈرىكىنى سۇغۇرۇۋالمەن. بىز ئاۋۋال مۇناپىقلارنىڭ تېگىشلىك جازاسىنى بېرىشىمىز لازىم. مەن ئەمدى شامالخانغا ئوچۇق چىراي بىلەن قارىيالايمەن. ئەركەك دېگەن ئەركەكتەك ياشىشى كېرەك. ھامان بىر ئۆلۈم...» ئۇ شۇلارنى خىيال قىلىپ مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگىگىنىچە ئۆيى تەرەپكە مەزمۇت قەدەم بىلەن ماڭدى.

ئەتىسى بۇ ئىش ۋەن گوتەي، ۋۇشاۋتەنلەرنى قاتتىق سارىسىمىگە سالدى. بارات پالۋانلارنى يىغىپ سوراق قىلىپ، ھېچ نەتىجە چىقىرالمىدى - دە، پۈتۈن ئادەملىرىنى ئىشقا سېلىپ تىكتىكلاپمۇ كۆردى. لېكىن، گۇمانلىق ئادەمنى قولغا چۈشۈرەلمەي، بىگۇناھ كىشىلەرگە نەشتىرىنى سانجىپ ئۇۋۇسى بۇزۇلغان ھەرىلەردەك يۇردى...

بۇ ئىش يۇرتتىكى خەلق ئىچىدىمۇ چوڭ غۇلغۇلا قوزغىدى. كۆپ ساندىكىلەر خۇشال بولۇپ، ئاغزى قۇلىقىغا يەتتى. زاكىر قۇلاق، تۇرسۇن تىكتىك، ئايسىخانلار بۇ ئىشتىن خېلىلا چۆچۈپ قالدى، شۇنداقتىمۇ ئۆز ۋەزىپىسىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايتتى. كۆزلىرى يەنىلا ئەتراپقا سەگەكلىك بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى.

كۇندە بىرەر پاراكەندىچىلىك تۇغۇلۇپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى گارنىزون قوماندانى ۋەن گوتەينى قاتتىق بىسىرەمجان قىلىپ، ئۇنى بىر ئورۇندا تۇرالماس قىلىپ قويدى. ئۇنىڭ گۇمانى ئىلى ئوغرىلىرىدىلا ئىدى.

يەتتىنچى باب

قېنىشمىغان يۈرەكلەر

ئۆز يولىنى تېپىش، ئۆز ئورنىنى بىلىش ـ ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمدۇر. بۇ ئىنسانىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى بىلىشى دېمەكتۇر.

ـــ ۋ. گ. بىلىنىسكىي

1

چوقچىيىپ تۇرغان تاغلار ئۇستىدىكى ئاقۇش بۇلۇتلار گويا تاغلارغا يەملىشىپ قېلىپ، ئۆزىنى يۇلۇپ ئالالمايۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. تاغ باغرىدىكى ياپيېشىل ئوتلاقلاردا مال ـ چارۋىلار ئوتلىشىپ يۈرەتتى. سوغۇق شامال تەنلەرنى قورۇپ ئۆتەتتى. ئۇ يەر، بۇ يەرلەرگە تىكىلگەن چېدىرلاردىكى مال باققۇچىلار چېدىر سىرتىدا تۇرۇپ، ئەتراپقا زەن سېلىپ قارىشاتتى. ئۇلار نېمىلەردىندۇر ۋەھىمە يەپ، تۇگىمەس غەملەرگە مۇپتىلا بولغاندەك قىلاتتى.

ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن ئىككى مىڭ قوينى ئايرىۋېلىپ، مېڭىشقا ئارىسالدىلىق ئىچىدە جابدۇنۇۋاتاتتى.

ـــ بۇ يەرگە ماڭار چېغىمىزدا ۋەن سىلىك: ۋەزىپىنى ئورۇندىمىساڭلار بالا ـ چاقاڭلارغا ياخشى كۆن يوق، دېۋىدى، مۇبادا بۇ قويلارنى ھەيدەپ گومىنداڭچىلارغا ئاپىرىپ بەرسەك، ئۇلارغا ياردەم قىلغان بولىمىز. ئۇ چاغدا باراتلارغا،

قېرىنداشلار ـ ئۇ ياققا تارتساق ئۆكۈز ئۆلىدۇ، تۇداخۇن.

ـــ شۇنى دېگىنە، بىز بىر نېمە قىلىپ، قوينى ئاپارمايدىغانىمىكەن، ئۆيدىكىلەرگىمۇ ئۇۋال بولمايدىغانىمىكەن چارىسىنى تاپساق بولاتتى.

ـــ قانداق چارە قىلساق بولار؟

شۇ ئارىدا ئىككى ئاتلىق كىشى ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ كېلىپ، ئاتلاردىن ئالمان ـ تالمان چۈشتى ـ دە، ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننىڭ يېنىغا باردى. بۇلار يەرلىك قازاق يىگىتلەر ئىدى.

ـــ بىز كۇنگەيگە ئۆتكەندۇق. قوشنىمىچەكتىكى بىر جايدا پارتىزانلار بار كەن. ئۇلار گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلىۋېتىپتۇ. ئۇ يەردىن ئۆتمەك تەس ئوخشايدۇ. . . ـــ دېدى ئۆزئارا ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن قارامتۇل كەلگەن، ئوتتۇرا بوي بىر قازاق يىگىت.

ـــ قارىغاندا ئۇ يەردە ئوتتۇز ـ قىرىقتەك پارتىزان بار ئوخشايدۇ، ـــ دېدى ئاقساپراق ماڭىدىغان يۈزى قىزىل، دوغلاق كەلگەن يەنە بىرى، ـــ ئۇلارنىڭ باشلىقى نەسىردىن باينىڭ ئوغلى ئاقاش دېگەن باتۇر يىگىتكەن.

ـــ سىلەر دەپ بېقىڭلارچۇ، قانداق قىلساق بولار؟ ئەھۋالىمىزنى ئۆزۈڭلار بىلىسىلەر. . . ـــ دېدى تۇردىئاخۇن غەمكىن ھالدا.

ـــ مېنىڭچە سىلەر ئۇلارغا قېتىلىپ كەتسەڭلار بولىدۇ.

ـــ قانداقسىگە؟

ـــ سىلەر ئۇلارغا قېتىلىپ كەتكەندىن كېيىن، بىز بۇ يەردە سىلەرنى پارتىزانلار تۇتۇپ كېتىپتۇ، دەپ داۋراڭ سالىمىز. بۇنىڭ ئۈچۈن سىلەر ئاۋۋال قويچىلارغا يولىنى پارتىزانلار توسۇۋالغانلىقىنى ئېيتىڭلار. ئاندىن ئەتراپىنى

كۆزىتىپ كېلىمىز، دەپ ئۇن - تىنسىز غايىب بولۇشلار. شۇنىڭ بىلەن بىز بۇ يەرگە ئالاقزادە بولۇپ كېلىپ، سىلەرنى پارتىزانلار تۈتۈپ كەتتى دەپ گەپ تارقىتىمىز، ئۇزۇن ئۆتمەي شەھەرگە ئادەم ماڭدۇرۇۋېتىمىز.

— بۇمۇ بولىدىغان چارىكەن، رەھمەت ساڭا ئاقان، — دېدى تۇردىئاخۇن خۇشال بولۇپ.

— مۇشۇنداق قىلماي ئامال يوق، بىزگە ئىشىنىڭلار.

— بۇ ياخشىلىقىڭلارنى ئۇنتۇپ قالمايمىز.

— ماقۇل، سىلەر ئىشىڭلارنى پۈتتۈرۈڭلار، بىزنىڭ يەنە ئىشىمىز بار، خەير كېيىن كۆرۈشەرمىز، — دېدى ئاقان.

— ناسىراخۇن ئەمدى شۇنداق قىلامدۇق؟

— شۇنداق قىلايلى. باراتلارنىڭ بىزدىن كۈتكىنىمۇ شۇ ئىدى. بۇ گومىندانچىلار بىزگە نېمە ئەسكىلىكلەرنى قىلمىغان، ئۇلارغا يارەدەم قىلامدۇق تېخى... باشقا كەلگۈنى كۆرەيلى، يۈر...

— شۇنداق دېگەنبىلەن يەنە ئۆيدىكىلەردىن ئەنسىرەيدىغان گەپكەن.

— ئەنسىرىمە، پىشانىمىزگە پۈتۈلگىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ. نېمە غەم قىلىسەن؟ ئۇلارغىمۇ خۇدايىم بار، يۈر، قويچىلارنىڭ يېنىغا بارايلى.

ئۇلار تېز - تېز مېڭىپ چىدىر ئۆيگە يېتىپ بېرىشتى.

— كېلىڭلار، كېلىڭلار، — دېدى قويچى يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ.

— قارا ئۇكا، ئاڭلىساق، — دېدى ناسىراخۇن ئورنىدا تۇرۇپلا، — يولنى پارتىزانلار توسۇۋاپتۇ، ئۇلار گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇرۇشۇۋېتىپتۇ. بىز ئەتراپنى كۆزىتىپ كېلەيلى. ئاندىن ئەھۋالغا قاراپ يولغا چىقارمىز، — دېدى پەرىشان ھالدا.

— مەنمۇ بايا ئاقاندىن ئاڭلىدىم. قېنى سىلەر ئاۋۋال ئەتراپنى كۆزىتىپ كېلىڭلار.

— سەنمۇ باشقىلارغا دەپ قويارسەن - ھە.

— بولىدۇ، بولىدۇ.

ئۇلار چىدىردىن چىقىپ، ئاپئاق بۇلۇتلار ئۇزۇپ يۈرگەن ئاسمانغا قاراشتى.

— ئادەم ئۇچىدىغان بولۇپ قالسىچۇ - ھە! — دېدى تۇردىئاخۇن كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ.

— يۈر يوقىلاڭ خىياللارنى قىلماي، ۋاقىتنى چىڭ تۇتايلى. جەننەتكە كىرسەڭ ھۆر - پەرىلەر بىللە ئۇچىسەن.

— شۇنداقمۇ بولارمۇ؟ ناسىراخۇن ئاتلارنى ئوبدان توقۇۋالايلى.

ئۇلار تاغدىن چىقىپ يولنى كېسىپ مېڭىپ ئويتاشقا كەلدى. شۇ چاغدا ئىككى كىشى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ كەلدى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، — دېدى ناسىراخۇن قورۇنۇپ تۇرۇپ.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، — دېدى بەستلىك كەلگەن، كۆزلىرى يوغان قازاق يىگىت.

— بىز قوشئەمچەككە ماڭغان... — دېدى ناسىراخۇن نېمە دېيىشنى بىلەلمەي.

— سىلەر پارتىزانلارغا قوشۇلايلى دېگەنمۇ قانداق؟ — دېدى ھېلىقى قازاق يىگىت ئۇلارغا باشتىن - ئاياغ قاراپ چىقىپ.

— بىز... — دەپ تۇرۇپ قالدى تۇردىئاخۇن ناسىراخۇننىڭ كۆزىگە قاراپ.

— ئېيتىۋېرىڭلار، قورقىدىغان ئىش يوق.

ئۇلار ئارىسالدى بولۇپ سەل تۇرغاندىن كېيىن، «نېمە بولساق بولايلى» دەپ راستىنى ئېيتتى.

— ناھايىتى ياخشى بوپتۇ، مېنىڭ ئىسمىم ئاقاش، بۇ قىرغىز دوستۇمنىڭ ئىسمى ئىبراي، تونۇشۇپ قويايلى.

— ھوي ئاقاش دېگەن سەنمۇ؟ پارتىزانلار باشلىقى مەن دېگىنە، مېنىڭ ئىسمىم تۇردىئاخۇن، بۇ ئاغىنەمنىڭ ئىسمى ناسىراخۇن، بۇ بۇ يەرگە كېلىمەن دەپ، خاپا قىلغاچقا، ئېلىۋالدىم، — تۇردىئاخۇن باشقىچە جانلىنىپ كەتتى.

ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

— سىلەر نەگە ماڭغان؟ — دېدى ناسىراخۇن كۈلكىدىن ئۆزىنى بېسىپ.

— داخىيەنزىدە بىر گومىنداڭ ئەمەلدارنىڭ ئۆيىدە يۈزدىن ئارتۇق سەر خىل ئات بار ئىكەن، شۇنى بىر كىشى باقىدىكەن. شۇ ئاتلارنى ھەيدەپ كەلگىلى ماڭدۇق، — دېدى ئاقاش گۆشلۈك يۈزلىرىنى سىلاپ قويۇپ.

— پەس تەرەپلەردە نۇرغۇن ئەسكەر تۇرسا، ۋۇتەيدىمۇ ئەسكەرلەر كۆپ... سىلەر قانداقمۇ ئەكېلەرسىلەر؟ — دېدى تۇردىئاخۇن ھەيران بولۇپ.

— ئامالىنى قىلىپ كۆرىمىز — دە، — دېدى ئاقاش ئاتنىڭ يۈگىنىنى تارتىپ قويۇپ.

شۇ ئەسنادا ۋۇتەي تەرەپتىن ئون نەچچە ماشىنا ئەسكەر چىقىپ كەلدى. بۇنى كۆرگەن ئاقاش:

— سىلەر بىزنىڭ كارامىتىمىزنى ئەمدى كۆرۈڭلار، — دېدى ئاتتىن چەبدەسلىك بىلەن چۈشۈپ، ئاندىن ئاتنى تاشقا باغلاپ قويدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئىبرايمۇ ئاتتىن چۈشتى.

— يىگىتلەرنى باشلاپ كەل، — دېدى ئاقاش ئىبرايغا. ئىبراي ھايال بولماي تاغنىڭ تەسكەي تەرىپىدىن بەش يىگىتنى باشلاپ كەلدى.

ئۇلار مىلتىقلىرىنى بەتلەپ، سەل تۆۋەنگە چۈشتى — دە، تاشنى دالدا قىلىپ ياتتى. ئۇلار ماشىنىلارنى زەن سېلىپ كۆزەتتى. ئاندىن چەنلەپ تۇرۇپ، ئالدىدىكى ماشىنا بىلەن ئەڭ كەينىدىكى ماشىنىغا قارىتىپ ئوت ئاچتى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى پاتىپاراق بولۇشۇپ، پىلىموتلىرىدىن ئوق دېگەننى بولۇشىغا قويۇپ بەردى. بىر قىسىملىرى بۇ تەرەپكە قارىتىپ گرانات تاشلىدى. يەر جاھان ئىس - تۈتەك بىلەن قاپلاندى.

— ساناپ تۇرۇڭلار - ھە، — دېدى ئاقاش ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ.

ئۇلار ئارقا - ئارقىدىن ئون بەش ئەسكەرنى دومىلىتىۋەتتى.

— يا ھەزرەت، بۇلار ئەجەب مەرگەنكىنا، ئۆزىمىزنىمۇ مەرگەن دەپ يۇرۇپتۇق، ئەسلى مەرگەن بۇ يەردىكەن، — تۇردىئاخۇننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

— راست مەرگەنكەن، بىزگىمۇ مەيدان بولسا، ئۇلاردىن قېلىشمايمىز.

پۈشتەك چېلىنىشىغا دۈشمەنلەر قېيا - چېيا قىلىشتى - دە، ماشىنىغا چىقىشىپ، بەش ماشىنا ۋۇتەي تەرەپكە، ئالتە ماشىنا سايرام تەرەپكە قاچتى. ئۇلار تاغدىكى پارتىزانلارنى ناھايىتى كۆپ چاغلاپ قالغانىدى.

— يا ئاللا، — دەپ ياقىسىنى تۇتتى تۇردىئاخۇن، — ئون نەچچە ماشىنا ئادەمنى پاتىپاراق قىلىۋەتتىيا... بۇ نېمە كارامەت...

ئاقاش بىلەن ئىبراي كۈلۈپ قويۇپ بۇ تەرەپكە كەلدى. بۇ ئۇلارنىڭ «بىز قانداقكەنمىز؟» دېگىنى ئىدى.

— سىلەر قالتىسكەنسىلەر، — دېدى تۇردىئاخۇن.

— نەدىكىنى دەيسەن! — دېدى ئاقاش كەمتەرلىك قىلىپ، ئاندىن رەسمىي گەپكە ئۆتتى، — سىلەر مۇشۇ تاغ

ئەچى بىلەن مېڭىپ، — ئاقاش تاغ كەينىنى كۆرسەتتى، — ئاۋۇ يەرگە بارساڭلار شۇ يەردە تۆمۈر بەگ دېگەن ئادەمنىڭ ئۆيى بار، سىلەر بىزنى ئاقاش ئەۋەتتى، دەپ شۇ يەردە تۇرۇۋېتىڭلار. بىز بېرىپ ئاتلارنى ھەيدەپ كېلەيلى.

ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بىر - بىرىگە قارىشىپ قالدى.

— قانداقمۇ ئەكېلەرسىلەر؟

— بايا كۆردۈڭلارغۇ؟ يەنە ئىشەنمەيۋاتامسىلەر؟ ماقۇل ئەمىسە كۆرۈشكۈچە خۇداغا ئامانەت.

بۇ ئىككىسى ئۇلارنىڭ كەينىدىن قارىسى يېتكۈچە قارىشىپ تۇردى.

— يۈرۈڭلار ناسىراخۇن، كۆرمەگەننى كۆرىدىغان ئوخشايمىز تېخى...

ئۇلار تاغ ئارىسى بىلەن ئاتلىق مېڭىپ، ئاقاشلار دېگەن چېدىرغا يېتىپ كەلدى - دە، سىرتتا ئوتۇن كەسلەۋاتقان كەكە ساقال بىر كىشى بىلەن سالاملىشىپ كۆرۈشتى.

— بىزنى ئاقاش مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭلار دېگەن، — دېدى ناسىراخۇن ئۇ كىشىنىڭ ئۆزلىرىگە ھەيرانلىق بىلەن قاراشلىرىغا جاۋابەن.

— ئاقاشمۇ؟ ھە، قېنى، قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، — ئۇ كىشى ئىللىق چىراي ئېچىپ بۇلارنى ئۆيگە باشلىدى، ئۇلار چېدىر ئىچىگە ئەپچىلگىنە سېلىنغان كىگىز ئۈستىگە جايلىشىۋالغاندىن كېيىن دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى.

— سىلەر ئاقاش بىلەن قانداق تونۇشۇپ قالدىڭلار؟ — دېدى تۆمۈر بەگ دۇئادىن كېيىن.

— بىز بۇنجىلاق دېگەن يەرگە... — ناسىراخۇن ئۇنىڭغا بولغان ئىشلارنى تەسىرلىك قىلىپ سۆزلەپ بەردى...

— ھە، مۇنداق ئىشكەنده، دېمىسىمۇ بۇلار

(گومىنداڭچىلارنى دېمەكچى) نىڭ زۇلمى ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. سىلەرنىڭ بۇياقتا كەلگىنىڭلار ياخشى بوپتۇ، ئۇلۇغ ئىشقا ئاتلىنىپسىلەر. ئاللا سىلەرگە مەدەت بەرگەي... ھوي كەمپىر، چاي ئېلىپ كىرگىن... ئاقاش ئۆزى ناھايىتى باتۇر، ئەقىللىق يىگىت، ئۇمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ زۇلۇملىرىغا چىدىمايلا ئۇلار بىلەن ئېلىشىپ يۈرەتتى. كېيىن ئىلى ئۇغرىلىرى چىقىپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ قولىغا قورال ئالدى.

تۆمۈر بەگنىڭ خوتۇنى ئۇلار بىلەن سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن چاي راسلىدى.

— ئۇ ناھەقچىلىككە چىدىمايلا ئىسيان كۆتۈردى... بىز قويلارنى بېقىپ، سەمرىتىپ چوڭ قىلساق، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى يولسىزلىق بىلەن تارتىۋېلىپ يۈزىمىزگە ئۇرۇۋاتقان، ئەسلى مال كىمنىڭ؟ بۇلار ئۇنى ئويلاپ قويمايدۇ. خۇددى بۇ يەرگە مال - چارۋىلارنى ئەكېلىپ تۆكۈۋېتىشكەندەك قىلىشىدۇ. قورال بىلەن ھەيۋە قىلىشىپ قىلىدىغىنىنى قىلىشىدۇ. زامان زورنىڭ بولۇپ كېتىپ بارىدىغۇ؟... سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلار، ئۇلار ئائىلىڭلەردىكىلەرگە ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزەلمەيدۇ. ھېلىقى چارە ياخشى بولۇپتۇ...

ئۇلار ئۇيان - بۇياندىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتى. ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن ئائىلىسىدىكىلەردىن ئەنسىرەپ، خۇدادىن ئۇلارغا ئامان - ئېسەنلىك تىلەيتتى.

— ۋاقىتمۇ بىر يەرگە باردى، ئارام ئالايلى... — دېدى تۆمۈر بەگ ئورنىدىن قوزغىلىپ، — كەمپىر سىلەرگە ئورۇن سېلىپ بەرسۇن.

ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن سىرتقا چىقتى. ئاچچىق سوغۇق شامال ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ئۇرۇلۇپ، تەنلىرىنى قورۇدى. ئاسمان بۇلۇتلۇق، قاراڭغۇلۇق قاپسىلىپ تېقىلىپ

تۇراتتى. تاغلاردىن بۆرىلەرنىڭ ھۇۋلاشلىرى ئاڭلىنىپ، بۇ زېمىنغا ئاجايىپ بىر سۇر بېغىشلايتتى.

— بۇ زېمىنغا ئادەمنىڭ قارىسا قارىغۇسى كېلىدۇ...

كەڭرى بىر دۇنيا، ئالتۇندەك زېمىن... — دېدى ناسىراخۇن ئېغىر «ئۇھ» تارتىپ.

— مۇشۇنداق ئالتۇندەك زېمىندا، ئۆز ئانا يۇرتىمىزدا روناق تاپالماستىن، خورلانغىنىمىز، دەپسەندە قىلىنغىنىمىز قىزىق ئىش؟ ھەي، بۇنىڭغا نېمە دېگۈلۈك؟ شامالخان بىكاردىن - بىكار شۇنداق دەردلىك ناخشا ئېيتمىدىغان بولۇپ قالمىغانىكەن.

— ھەق گەپ. بىز نېمىشقا خار - زەبۇن بولۇپ يۈرىمىز؟... نېمە ئۈچۈن بىر نانغا زار بولىمىز؟... بۇلارنى ئويلىسام، تۇداخۇن، مېنى يىغا باسىدۇ.

— بۇ بەلكىم خۇدانىڭ ئىرادىسىدۇر.

— شۇنداقمۇ دەيمىز. ئۆزىمىزنىڭ كەتكۈزۈپ قويۇۋاتقان يەرلىرىمىز كۆپ. بىزدە نادانلىق ئېغىر، — ناسىراخۇن ئاچچىق تىندى، — بىز ئاۋۋال نادانلىقنى، قالاقلىقنى چۆرۈۋېتەلىسەك، ئاندىن ئىشىمىز ئوڭۇشلارمىكىن.

— بىز ياخشى كۈنلەرگە ئېرىشەرمىزمۇ؟

— گەپ ئىرادىمىزدە، ئۈمىد بىلەن ياشاشتا، ئادەم ھامان ئۆلىدۇ، شۇنداق بولغاندىكىن بىزنى بېسىپ تۇرۇۋاتقان زوراۋان گومىنداڭچىلارغا تىز پۈكۈپ، توشقاندەك مىڭ يىل ياشىغۇچە يولۋاستەك بىر كۈن ياشىغان ئەۋزەل.

— گېپىڭغۇ توغرا، بالىلارنى، ئائىلىنى ئويلىمىساق بولمايدۇ - دە.

— خۇدا ئۇلارنىڭمۇ رىزقىنى بېرىدۇ. بىز ئۇلارنى ياخشى كۈنگە ئېرىشتۈرۈپ قويۇپ ئۆلۈپ كەتسەك، بىزدە نېمە ئارمان؟!...

— ناسىراخۇن سەن خېلى كۆپ نەرسىلەرنى ئويلايدىكەنسەن - ھە، بىكارغا خىيال سۈرۈپلا يۈرمەيمەن دېگىنە.

— خىيال خۇدانىڭ بىزگە ئاتا قىلغان ئەڭ چوڭ بايلىقى. خۇدايىتالا مۇشۇنىڭغا كەلگەندە بەكمۇ سېخىيلىق قىلىپتىكەن، خىيال بولمىسا قانداق قىلاتتۇقكىن؟ خىيال دېگەن ھەممە نەرسە تەل، ئايرىم دۇنيا، ئۆزۈڭ كەمبەغەل بولساڭمۇ، خىيالىڭدا باي بولالايسەن، پادىشاھ بولالايسەن.

— پادىشاھ بولغۇڭ بارمۇ نېمە؟

شۇ چاغدا:

— ئۆيگە كىرىڭلار، — دەپ تۆمۈر بەگ بۇلارنى چاقىردى.

2

قۇياش ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلۈشتىن ئاۋۋال ئاقاش بىلەن ئىبرايلار يۈز ئاتنى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كەلدى.

سىرتتىكى دۇپۇر - دۇپۇردىن چۆچۈپ ئويغانغان تۆمۈر بەگ ئەنسىز ۋارقىرىدى.

— تۇرۇڭلار، تۇرۇڭلار، سىرتتا ئاتلارنىڭ تۇياق ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتىدۇ.

ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن چۆچۈپ ئويغىنىشتى.

— نېمە ئىش بولغاندۇ؟ يۈرۈڭلار، قاراپ باقايلى!

ئۇلار سىرتقا چىققىنىدا، ئاقاشلار ھەيدەپ كەلگەن ئاتلارنى ياي شەكىلدە قورشاپ تۇراتتى. بۇنى كۆرۈپ ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننىڭ كۆزلىرى ھەيرانلىق ئىلكىدە چەكچىيىپ كەتتى.

— نېمىدېگەن يامان نېمىلەر بۇ؟ ئاتلارنى شۇنچىۋالا توساقلاردىن قانداق ئۆتكۈزۈپ كېلىگەنىدۇ؟

ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىگەندەك.
— تىنچ - ئامان تۇردۇڭلارمۇ؟ — دېدى ئاقاش كۆلۈپ قويۇپ.
— خۇداغا شۈكرى، ئۆزۈڭچۇ؟
— ئوبدان، ئوبدان، — دېدى ئاقاش ئۈيغۇرچە راۋان سۆزلەپ.
— قالتىسكەنسىلەر؟ — دېدى تۇردىئاخۇن.
— يۇرۇڭلار، ئەمدى ئۆزەڭگە بارايلى.
تۇردىئاخۇننىڭ يۇرىكى تېخىچە ئەنسىزچىلىك ئىچىدە سوقۇۋاتاتتى.
— قانداق قىلىمىز ناسراخۇن؟ بالا - چاقا، ئۆي...
— بولدى قويۇڭلار ئۇنى، قالغىنىغا ياراتقان ئىگىمىز بار، ئۇلارنى خۇداغا تاپشۇردۇق. ئاتقا مىنىڭلار، بىزگىمۇ يول چىقىپ قالار، كېيىن يۇرتقا يۇزىمىز يورۇق قايتىساق ئەجەب ئەمەس.
ئۇلار ئاتلارنى ھەيدەپ، تاغ جىلغىسى بىلەن ماڭدى. ئاقۇش بۇلۇتلارغا ئورالغان تاغ بەكمۇ ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. ئاچچىق سوغۇق ئۇلارنىڭ يۇزلىرىگە نەشتەردەك سانجىلاتتى.
ئۇلارنىڭ يۇرىكىدىكى ئەنسىزچىلىكنى قەلبىگە شىددەت بىلەن بۆسۈپ كىرگەن جۇشقۇنلۇق، ئومىدۋارلىق يالماپ كەتتى.
ئۆزەن پارتىزانلارنىڭ شتابى ئورۇنلاشقان مەركەز ئىدى. ئۇلار بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئاتلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، كىچىككىنە خاتىرجەملىككە ئېرىشكەندەك بولدى. ئۇلار چېدىرغا كىرگەندىن كېيىن، تۇردىئاخۇن ئاقاشقا ئۆزىنىڭ مەسلىھەت سالىدىغان ئىشى بارلىقىنى ئېيتتى.
— ئېيتقىن، نېمە گېپىڭ بولسا قورۇنماي ئېيت.
تۇردىئاخۇن كۆڭلىدىكى ئەندىشىسىنى قالدۇرماي ئېيتىپ

بەردى.
— ۋاي - ۋۇي شۇ گەپمىتتى، — دېدى ئاقاش كۆلۈپ تۇرۇپ، — ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولۇڭلار، مەن ماۋۇ ئاتلارنى ئىلى پارتىزانلىرىغا ئەۋەتىپ بېرىپ، خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، بۇنجىلاققا ئادەم ئەۋەتىپ، سۇرۇشتۇرۇپ باقاي، سىلەر كەتسەڭلار بولمايدۇ، ئاۋۇ ئاقاننىڭ دېگىنى توغرا، — دېدى ئاقاش ئاندىن، — بىز گومىنداڭچىلارغا ئانچە - مۇنچە زەربە بېرىپ، پاراكەندە قىلىپ تۇرمىساق بولمايدۇ. سىلەر ھازىرچە ئادەملىرىمىز بىلەن تونۇشۇپ تۇرۇڭلار، بىزدە قورال قىس... — دېدى.
بىر كۈنى ئۇلار چېدىردا چاي ئىچىپ ئولتۇرغىنىدا، ياشقىنا بىر قازاق پارتىزان بالا يۈگۈرۈپ كىرىپ كەلدى.
— بۇنجىلاققا بېرىپ كەلدىم، ئۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى سىلەرنى پارتىزانلار تۇتۇپ كېتىپتۇ دېيىشۋاتىدۇ، سىلەرنىڭ دېرىكىڭلارنى ئېلىش ئۈچۈن، دىقماق، قارىۋاي بىر ئادەمنى ئەۋەتىپتۇ، ئۇ ھازىر بۇنجىلاقتا... مەن ھېچ ئىش بىلمىگەن كىشى بولۇپ يېنىپ كەلدىم...
— ھە، ناھايىتى ياخشى بولدى، — دېدى ئاقاش.
ناسراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن ئويلىنىپ تۇرۇپ قالدى.
«ئۇ كىمدۇ، ئۇ قارا قۇۋانمۇ يا... ئىسمىنى سوراپ باقسىچۇ؟»
— كەلگەن ئادەمنىڭ ئىسمىنى سوراپ باقتىڭمۇ؟ — ئالدىراپ سورىدى تۇردىئاخۇن.
— ياق سورىماپتىمەن، ئۆزى يوغان نېمىكەن...
— مۇنداق قىلايلى، ئۇ ئادەمنى تۇتۇپ ئەكېلىپ، يەنە قويۇپ بېرەيلى. شۇنداق قىلغاندا گومىنداڭچىلار سىلەرنى پارتىزانلارغا قوشۇلۇپ كېتىپتۇ دېمەي، ئەكسىچە پارتىزانلار تۇتۇپ كېتىپتۇ دەپ بەرھەق ئىشىنىدۇ. شۇ چاغدا

ئائىلەڭدىكىلەرمۇ ئامان قالىدۇ، — دېدى ئاقاش ئالدىرىماي سۆزلەپ.

— ئۇنى تۇتۇپ كەلگەندە، — دېدى ناسىراخۇن، — ئۇنىڭغا ئىسمىنى سوراپ بېقىپ، قارا قۇۋان بولسا، ئۇنىڭغا ئەھۋالىنى ئېنىق ئېيتىپ، تۇتۇپ كەلگەندەك قىلىپ ئېلىپ كەلسە بولىدۇ. بولمىسا ئۇ يەردە تارتىشىپ سوقۇشۇپ يۈرمىسۇن يەنە.

— بولىدىغان گەپ، ئۇنداق بولسا مەن ھازىرلا ئادەم ماڭدۇراي، — ئاقاش شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇردى.

— ماڭىدىغانلار خەتەرگە يولۇقۇپ قالماس، — دېدى تۇردىئاخۇن.

— ئادەملىرىمىز بۇ يەرنى بەش قولدەك بىلىدۇ، خاتىرجەم بول.

بىرنەچچە كۈنگىچە كەتكەنلەردىن خەۋەر بولمىدى، بىر كۈنى تۈن يېرىمدا ئاتلارنىڭ ئەنسىز تۇياق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ، ھەممىسىنى چۆچۈتۈۋەتتى. ئۇلار سىرتقا يۈگۈرۈپ چىققىنىدا، بونجىلاقتا كەتكەنلەر قايتىپ كېلىشكەنىدى.

— ئۆيگە كىرىڭلار، ئۆيگە قېنى، قېنى... — دېدى ئاقاش ئۇلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ.

ئۇلارنىڭ ئارىسىدا گىروي بىر ئادەم مەزمۇت قەدەملەر بىلەن كېلىۋاتاتتى.

— ۋوي قارا قۇۋان، سالامەتمۇ سەن؟ — تۇردىئاخۇن ئۇنى قۇچاقلاپ كۆرۈشتى. ئاندىن ناسىراخۇنمۇ قۇچاقلاشتى.

— بۇيەردە نېمە قىلىۋاتسىلەر؟ ھوي ئۇۋاڭلارنى تاپقان ئوخشىمامسىلەر؟ بۇ يەرگە كېلىۋالغىنىڭلارنى قارا، — دېدى قارا قۇۋان.

— ئۆيگە كىرىپ پاراڭلىشايلى.

ئۇلار ئۆيگە كىرىپ جايلىشىۋالغاندىن كېيىن، قايتىدىن ئەھۋاللاشتى.

— بۇ باشلىقىمىز ئاقاش بولىدۇ، — دېدى تۇردىئاخۇن ئاقاشقا قاراپ، — قارا قۇۋان سىزگە دەپ بەرگەن ئاغىنىلىرىمىزنىڭ بىرى.

— قالتىس يوغان نېمىكەن بۇ؟

— تېخى بۇنىڭدىن يوغانلىرى بار، قاسساپلار كۆرسە سويۇۋالغۇدەك، — دېدى تۇردىئاخۇن ئالاھىدە جانلىنىپ.

— قارا قۇۋاننى كۆرسەك باشقىچىلا بولۇپ كېتىدىكەنسەن، ھە تۇداخۇن؟ — دېدى ناسىراخۇن كۈلۈپ قويۇپ.

— شۇنداق بولمايچۇ، قارا قۇۋان، يۈرتنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟

— سىلەر كېتىپ، — دەپ گەپ باشلىدى قارا قۇۋان، — بارات باشلىق بىر قانچەيلەننى كېچىدە چارلاشقا قويدى. ئۇلار ھازىر مەخپىي ھەربىكەت قىلىۋاتىدۇ. بۇنجىلاقتىن بىرەيلەن سىلەرنى پارتىزانلار تۇتۇپ كېتىپتۇ، دەپ خەۋەر ئېلىپ بېرىپتىكەن، مېنى دەرھال بۇياققا ئەۋەتتى، ئائىلەڭلەردىكىلەر سالامەت، ئۇلارغا ھېچ زىيان - زەخمەت يەتمىدى، ئۇ يەردىمۇ ئەھۋال جىددىي، باراتلار...

ئۇ يۈرتتا بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بەردى.

— ياخشى بوپتۇ، — دېدى ناسىراخۇن باشقىچە روھلىنىپ، باراتنىڭ دېگىنىدەك قويلارنى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە تاپشۇرۇپ بەرمىدۇق، — ئۇ ئاقاشقا قاراپ قويدى، — بىز بۇ يەردە تۇرۇپ قالىدىغاندەك تۇرىمىز. بۇمۇ ياخشى بولدى. بۇرادەرلەرگە ئېيتىپ قوي، بىز ناھايىتى ياخشى تۇرۇۋاتىمىز، ئۇلار ھەربىكەتنى توختاتمىسۇن. بىزمۇ خاتىرجەم بولدۇق، ئەمدى بىز ئاقاشلار بىلەن ھەربىكەتنى باشلايمىز.

— مەنمۇ قېتىلاي، — دېدى قارا قۇۋان قوشۇمسلىرىنى تۇرۇپ.

— ھازىرچە بولمايدۇ، بۇ ئىككىيلەننىڭ ھايات - ماماتى ساڭا باغلىق بولۇپ قالدى. سەن ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن: تۇردىئاخۇن بىلەن ناسراخۇننى پارتىزانلار تۇتۇپ كېتىپتۇ، تۇردىئاخۇن بىلەن ناسراخۇننى پارتىزانلار تۇتۇپ كېتىپتۇ، مېنىمۇ تۇتۇۋالغان، مەن ئاران قېچىپ چىقتىم. ئۇلارنى گومىنداڭغا خىزمەت قىلدىڭ دەپ دەرەخقە ئېسىپ قويۇپتۇ دەيسەن، شۇ چاغدا بۇلار بۇ يەردە خاتىرجەم ھەرىكەت قىلالايدۇ. بولسىغۇ سەندەك ئەزىمەت ئارىمىزغا قېتىلسا خۇشال بولۇپ مالخىيىمىزنى ئاسمانغا ئاتاتتۇق. بىراق ئامال يوق. سىلەرمۇ ھەرىكىتىڭلارنى توختاتماي داۋاملاشتۇرۇپ تۇرۇڭلار، بىزمۇ بۇ يەردە ھەرىكەت قىلايلى، بارانقا مەندىن سالام ئېيتقىن.

— ئۇلار بۇ ئىككىسىدىن بەك ئەنسىرەۋاتىدۇ. ھازىر يۇرتىڭ ھەممە يېرىدە بۇلارنىڭ گېپى.

— ناسراخۇن، بىر تال ئوق ئاتماي داڭقىمىز چىقىپ بوپتۇ ئەمەسمۇ؟

ھەممىسى تەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتى.

— قىزىق نېمە جۇمۇ سەن تۇداخۇن، — دېدى قارا قۇۋان.

تاڭ سۈزۈلۈپ، قۇياش كۆتۈرۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن قېلىن بۇلۇتلار ئارىسىدا ئۆز جامالىنى كۆرسەتمەي تۇراتتى. ئاچچىق سوغۇق شامال يۈزلەرگە نەشتەردەك سانجىلاتتى. بىرخىل سۈكۈت ھۆكۈم سۈرەتتى. بۇلۇتلۇق ئاسمان نېمىگىدۇر غەزىپى كەلگەندەك تۇرۇلۇپ تۇراتتى. مۇشۇنداق بىر يېقىمسىز تىمتاس سەھەردە قارا قۇۋان بۇلار بىلەن تەسلىكتە خوشلىشىپ، بۇلارنىڭ ئىشلىرىغا ئۇتۇق تىلەپ، يۇرتقا قايتتى. تۇردىئاخۇن بىلەن ناسراخۇن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن تويماي قارىشىپ قالدى.

ئۇزەندىكى پارتىزانلار ئەسلىدە ئوتتۇزدىن ئارتۇق ئىدى. كېيىنچە ھەربىر قوشتىن بىردىن ئادەم قوشۇلۇپ، ئىككى يۈز ئادەمگە كۆپەيدى. بۇلاردا ئاران قىرىق تال مىلتىق، ئىككى ئاپتومات بولۇپ، تولىسى پالتا، كەكە، ئارىلار بىلەن قوراللانغان. بۇلار ئاساسەن تاغلاردا چېنىققان مەرگەن، پالۋانلار ئىدى.

گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىرى مەخپىي رازۇېدكا قىلىش ئارقىلىق، بۇلارنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىنى بىلىۋالغاندىن كېيىن، ئۇ يەرگە بىرنەچچە قېتىم ھۇجۇم قىلدى. پارتىزانلار ھەر تەرەپلەرگە بۆلۈنۈپ، ئۇلارنىڭ تېگىشلىك جازاسىنى بەردى. ناسراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن ئۆزلىرىنى ئۇنتۇشۇپ، كۈرەش قوينىغا كىرىپ كېتىشكەنىدى.

ئاقاشلار ئۇستاتلىق بىلەن تاش ئۇستىگە كىگىز قالپاق كىيدۈرۈپ، ئۆزلىرى باشقا يەرلەرگە يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشاتتى - دە، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى «قالپاق» لارغا ھۇجۇم قىلغاندا، ئۇلار يان تەرەپتىن، ئارقا تەرەپتىن زەربە بېرەتتى.

گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، ئىككى كۈندىن كېيىن يەنە تۆت يۈز ئەسكىرى بىلەن ھۇجۇم قوزغىدى. ئۇلار مىلتىقلىرىنى تەڭلەپ يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتاتتى. ئاقاش پارتىزانلارنى تاغ ئەتراپلىرىغا، تاغ كەينىلىرىگە مۆكتۈرۈپ ئۇلارنى كۈتۈپ تۇردى. ئۇلار مىلتىقلىرىنى بەتلەپ، يېقىنلاپ كېلىپ تاشلارغا كىيدۈرۈلگەن «قالپاق» قا قارىتىپ ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى. قارشى تەرەپتىن سادا كەلمىگەندىن كېيىن، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئالغا

دەللەپ ئېتىلغان ئوقلاردىن يىقىلىدىغىنى يىقىلىپ، قالغانلىرى كەينىگە چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. ئۇلار ئۇشتۇمتۇت قىلىنغان ھۇجۇمدىن ئۆزلىرىنى يوقىتىپ قويۇشتى - دە، قارارگاھىغا قاراپ بەدەر قاچتى.

پارتىزانلار خېلى كۆپ مىلتىق، ئوق - دورا غەنىيمەت ئالدى.

— بۇلارنىڭ ھالى شۇنچىلىك، ئاكىسىغا شىلتىڭ ئاتقان بىلەن، — دېدى تۇردىئاخۇن قوللىرىنى سىلكىپ.

— ياق، بۇلارنى سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ، بۇلار بۇداقى قېتىم چوڭ ھۇجۇم باشلىشىمۇ مۇمكىن، — دېدى ئاقاش.

— قانداق قىلسا قىلمامدۇ، كەلسە يەنە جاجىسىنى يەيدۇ.

— شۇنداقتىمۇ سەگەك تۇرايلى. ئۇلار ئەمدى ئورنىمىزنى بىلىپ قالدى، جىم تۇرمايلى.

دېگەندەك ئەتىسىلا گومىنداڭ ئايروپىلانلىرى بۇ يەرنى بومبارداىمان قىلدى.

— دېمىسىمۇ بۇلار ئەمدى جىم تۇرمايدۇ دەپ... — دېدى ئاقاش تىنىپ - تىنىپ بولۇپ.

— بىزگە زىيىنى چوڭ بولمايۋاتقاندىكىن، قىلقىدىغىنىنى قىلىپ تۇرسۇن، ئالدىرىماي ئەدىپىنى بېرىمىز، — دېدى تۇردىئاخۇن تاش كەينىگە مۆكۈپ تۇرۇپ.

— بۇنداق بولسا قاملاشمايدۇ، بىز ھەمىشە مۆكۈپ يۈرسەك بولماس.

شۇنىڭدىن باشلاپ گومىنداڭ ئايروپىلانلىرى بۇ يەرنى توختىماي بومبارداىمان قىلىشقا باشلىدى. بۇنىڭدىن ئىچى سىقىلغان ئاقاش پارتىزانلارغا بىر كۈنى كېچىدە مەسلىھەت سالدى.

— بۇلار ئورنىمىزنى بىلىپ قېلىپ چاتاق بولدى. بۇنى چوقۇم بىرى ئۇلارغا ئېيتىپ قويغان گەپ... بولمىسا بۇ يەرنى

قانداق بىلىدۇ؟

— داخىيەنزى باج ئىدارىسىدە ئىشلەيدىغان كەرىم بۇ ياقتا كەلگەندەك قىلغان... — دېدى بىرى.

كەلگەندەك نېمىشقا؟

— ئۇ مۇشۇ يەرگە كەلگەنما؟

— ياق، پەس تەرەپتىن قايتىپ كەتكەن.

— بەلكىم شۇ دېگەندۇ، ئاناڭنى... ئۇلار يەنە كەلسە چوقۇم ئاشۇ باشلاپ كېلىدۇ، — دېدى ئاقاش ئويلىنىپ تۇرۇپ، — ئەمدىكى مەسىلە ئايروپىلانلىرى كەلمەس قىلىۋېتىشتە، بولمىسا بىزگە ئارام يوق.

— كەرىم دېگەننى ئۆزۈم ئاتمىسام... — دېدى ناسىراخۇن ئۆز گېپىنى قىلىپ.

— ئاۋۋال بىز ئايروپىلاننى كەلمەس قىلىۋېتىشنىڭ ئامالىنى قىلايلى. مۇنداق بولسۇن: ئون مەرگەن بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئايروپىلان كېلىشى ھامان بىرلا ۋاقىتتا ئوق چىقىرايلى. ئامال قىلىپ بىرلا ئايروپىلاننى يوقاتساق، بەلكىم ئۇلار كېلىشكە پېتىنالماس.

ئۇلار شۇ مەسلىھەتتىن كېيىن، ئەتىسى ئون مەرگەن ئايروپىلان پەس ئۇچىدىغان جايغا كېلىپ جايلىشىۋالدى.

— ناھايىتى دەققەت قىلايلى. ئوبدان چەنلەڭلار - ھە! مۇشۇ بىر قېتىم، — دېدى ئاقاش ئۇلارغا جېكىلەپ.

— خاتىرجەم بول. ئۆزۈملا بىر تەرەپ قىلىۋېتىمەن، — دېدى تۇردىئاخۇن كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ قويۇپ.

— كۆرىمىز قېنى...

ناسىراخۇن مىلتىقىنى چىڭ تۇتۇپ جىددىي ھالدا تۇراتتى.

— ھەممەڭلار تەق تۇرۇڭلار، ئەنە ئايروپىلان كېلىۋاتىدۇ.

— ئات!

ئوق ھەممە مىلتىقتىن تەڭلا ئېتىلدى. ئايروپىلان قۇيرۇق

تەرىپىدىن قارا ئىس چىقىرىپ، ۋۇتەي تەرەپكە چۇشۇپ كەتتى.
— بىز غەلىبە قىلدۇق! بىز غەلىبە قىلدۇق!
جۇشقۇن سادالار تاغلارغا ئۇرۇلۇپ ئەكس سادا پەيدا قىلدى.
ناسراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننىڭ چىرايىدا كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر خىل خۇشاللىق جىلۋىلەندى، ئۇلار ھەممىدىن بەكرەك ۋارقىرايتتى.
— بىز غەلىبە قىلدۇق!
— خەير خوش ئۇچقۇ، سالىمىمىزنى سىلىڭ جانابلىرىغا يەتكۈزۈپ قوي، مەن سالامەت تۇرۇۋاتىمەن.
تۇردىئاخۇننىڭ بۇ سۆزىدىن ئەتراپتا تۇرغان پارتىزانلار كۈلۈشۈپ كەتتى. تۇردىئاخۇن ئاقاشقا كۆز قىسىپ قويدى.
— ئاجايىپ قىزىق نېمە جۇمۇ سەن، ئۇرۇش ۋاقتىلىرىدىمۇ چاقچاق قىلىپ... — دېدى ئاقاش ئۇنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويۇپ.
— ئۇنداق ئۇچقۇ دېگەننى بىرەر بىر چۇشۇرۇۋېتىمەن، — دېدى ئۇ بويۇنلىرىنى تولغاپ.
ئۇلار كۈلۈشكىنىچە غىزالىنىشقا مېڭىشتى. گومىنداڭ ئايروپىلانلىرى شۇنىڭدىن كېيىن بۇ تەرەپكە كەلمىدى.
بىر كۈنى بىر پارتىزان بالا ھاسىراپ يۈگۈرگىنىچە، ئەنسىز ھالدا ئاقاشنىڭ يېنىغا كەلدى.
— ھېلىقى كەرىم دېگەننىڭ يول باشلىشىدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى كېلىۋاتىدۇ.
— ئاناڭنى... ئىچىمىزدىن چىققان مۇناپىق... — ئاقاش غەزەپتىن تىترەپ كەتتى، — ھەممىگىلار بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرۇڭلار، مەن ئۇلارنى يوقىتىشنىڭ چارىسىنى ئويلىۋالاي.
— بولىدۇ، — ھېلىقى پارتىزان بالا يۈگۈرگىنىچە كېتىپ قالدى.

«گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بۇ يەرگە كېلىش ئۈچۈن ھېلىقى تارچۇقتىن ئۆتمەي قالمايدۇ. بىز شۇ يەردىن پايدىلىنىپ زەربە بېرەيلى. بۇ بىر پۇرسەت...» دەپ ئويلىدى ئاقاش، ئاندىن پارتىزانلارنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇلارنى ھەرقايسى تەرەپلەرگە، قىيا چوققىلىرىغا تەقسىم قىلدى. خىللانغان ئون مەرگەننى تار جىرانىڭ ئالدى - كەينى تەرەپلىرىگە بۆكتۈردى.
كەرىم گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ خاتىرجەم ھالدا تارچۇق يەرگە كىردى. ئۇلار سەل ماڭغاندىن كېيىن، ئاقاش بەلگە ئوقى ئاتتى.
تەرەپ - تەرەپتىن ئوقلار ئېتىلىشقا باشلىدى. ناسراخۇن چەنلەپ تۇرۇپ، كەرىمنىڭ چېكىسىگە ئېتىپلا، ئۇنى موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى.
— مەندەك ئاتتىڭ، — دېدى تۇردىئاخۇن.
ئەسكەرلەر قىيا - چىيا قىلىشىپ، قالايمىقان ئوق ئۇزۇشتى. بىردىنلا ئۇلارنىڭ باشلىقى قاتتىق ۋارقىرىدى.
— چېكىنەيلى، چېكىنەيلى!
جىرانىڭ ئۈستىدە تۇرغانلار تاشلارنى ئۇلارغا قارىتىپ دومىلاتتى. ئالدى - كەينىدىكى مەرگەنلەر ئوق ئۇزۇپ تۇراتتى. ئەسكەرلەرنىڭ قاچىدىغىنى قېچىپ، ئۆلىدىغىنى ئۆلدى.
— ھەي، قورال، ئوقنىڭ كەمچىللىكى، — دەپ ھەسرەت چەكتى ئاقاش، — قورال، ئوق تولۇق بولغان بولسا، بىرنى قويماي قىرىپ تاشلايتتۇق - دە.
— شۇ ھالىغا بىز بىلەن ئۇرۇشقىلى كەلگىنىنى بۇ گۇيلارنىڭ، — تۇردىئاخۇن سۆزلىگەچ ئاقاشنىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېلىۋاتقان ناسراخۇن:
— ئەجەب نوچى بولۇپ كېتىپسەنغۇ، تۇتۇلۇپ قالغان بولساڭ: «ئاكا، بىز قېرىنداشقۇ» دەيتتىڭ... — دېدى ئۇنىڭغا مەسلىكى كېلىپ چېقىشىپ.

— نەدىكى گەپلەرنى قىلىۋاتىسەن؟ مەن دېگەن ئەركەك تۇكى بار ئەركەك جۇمۇ؟ يەتتە شەنى سورىغان، — دېدى تۇردىئاخۇن مەيدىسىگە مۇشتلاپ.

— قىزىق نېمە جۇمۇ سەن، — دېدى ئاقاش بايقى ھەسرىتىنى ئۇنتۇپ، — سەن بىلەن بىللە يۇرسە كىشى زېرىكمەيدۇ.

ئاقاش ئالاقىلىشىپ تۇرۇۋاتقان ئىلى پارتىزانلىرىدىن خەۋەر كېلىپ بۇلارنى چاقىرتتى. ئاقاش ئۆزىمۇ بۇ يەردە ھەممە نەرسىدىن قىسىلىپ ھەرىكەت قىلىپ، چوڭ بىر ئىشنى تەۋرىتىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ھېس قىلغانىدى. شۇڭا ئۇ بۇرادەرلىرىگە مەسلىھەت سېلىپ، ئۇلارغا قوشۇلۇپ كېتىش قارارىغا كەلدى.

— بىزمۇ سىلەر بىلەن بىللە بېرىپ، ئۇلارغا قوشۇلۇپ كېتەيلى، — دېدى ناسىراخۇن كەسكىن ھالدا.

— شۇنداق قىلايلى، — دېدى تۇردىئاخۇنمۇ، ئۇ شۇنداق دېگەنبىلەن ئائىلىسىنى، بالىلىرىنى، يۇرتىنى بەكمۇ سېغىنغانىدى.

— سىلەر بىز بىلەن كېتىمىز دېسەڭلارمۇ ئىختىيارىڭلار، لېكىن مېنىڭچە سىلەر ئەمدى يۇرتۇڭلارغا قايتىمىساڭلار بولمايدۇ...

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسەن ئاقاش، بىزنى يەكلەۋاتامسەن يا... — دېدى ناسىراخۇن ئالدىغا سەل سۇرۇلۇپ قويۇپ.

— مېنىڭ مۇنداق دېيىشىم سىلەرنى يەكلىگەنلىكىم ئەمەس، — دېدى ئاقاش ئويچان كۆزلىرىنى ئۇلارغا تىكىپ، — مەن سىلەرنىڭ ئائىلەڭلارنى ھەم بارات پالۋان باشلىق بۇرادەرلەرنىڭ ئىشلىرىنى ئويلاۋاتىمەن، مەن سىلەرنى يۇرتۇڭلارغا قايتۇرۇش ئويىدا يۇرەتتىم. لېكىن، سىلەرگە قىيماي... ئەمدى قايتىدىغان ۋاقىتمۇ كېلىپ قالدى.

بۇرادەرلەرگە مەندىن سالام ئېيتىڭلار... ھەربىرىڭلار توختىماي قويمىسۇن، گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى سوراپ قالسا، قېچىپ كەلدۇق، دەپ بىزنى يالغاندىن تىللاپ قويۇڭلار...

— سىلەرنى تىللاشقا قانداق تىلىمىز بارسۇن؟ — دېدى تۇردىئاخۇن.

— چىن دىلىڭلاردىن تىللىمىغاندىكىن نېمە بولاتتى؟

— بىز سىلەر بىلەن كەتسەك بولاتتى، — دېدى ناسىراخۇن.

— ھۆرلۈك ئۇچۇن قەيەردە كۆرەش قىلسا، يەنىلا خەلققە، ۋەتەنگە تۆھپە قوشقان بولىدۇ...

ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن كۆپ ئويلاشقاندىن كېيىن، قايتىش قارارىغا كېلىشتى. ئۇلار بىر - بىرىگە قىيمىغان ھالدا ناھايىتى تەسلىكتە ئايرىلىشتى. ئاقاشنىڭ كۆزلىرىدە ياش لىغىلداپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ كۆڭلى بەكمۇ پەرىشان ئىدى. پارتىزان يىگىتلەرمۇ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ، ئۇلار بىلەن قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

— خەير خوش، ئامان بولۇڭلار.

— خۇداغا ئامانەت، ئۆزۇڭلارنى كۆپ ئاسراڭلار.

تۇن قاراڭغۇسى، ئەتراپ جىمجىت بولۇپ، ئاچچىق سوغۇق شامال ھۇشقۇيىتۇپ تۇراتتى. بۇ كېچە كىشىگە بەكمۇ سۇرلۇك تۇيۇلايتتى. تۇردىئاخۇن بىلەن ناسىراخۇن ئۇن - تىنسىز يول يۈرمەكتە. بىر چاغدا ئۇلار ستەيگە يېتىپ كەلدى.

تۇردىئاخۇن گومىنداڭنىڭ «ستەي پارتىزانلىرىنى يوقىتىش» ئۇچۇن قۇرغان چېدىرلىرىنى كۆرۈپ:

— ھەي ناسىراخۇن، بىز بىرئويۇن قويۇپ، بۇ يەردىكى ھەربىتىمىزنى ئاخىرلاشتۇرمامدۇق... — دېدى ئۇنىڭ ئىچىگە شەيتان كىرىپ.

— قانداق ئويۇن قويىمىز؟

ئاستىلىتىپ.

— مەن ئاۋۇ چېدىرغا ئوق ئاتىمەن، سەن مەن تەرەپتىكى چېدىرغا ئوق ئاتىسەن. ئىككىمىز تەڭلا ئاتايلى، — دېدى ئارىلىقى يۈز مېتىر كېلىدىغان ئىككى چېدىرنى كۆرسىتىپ، — ئىككىمىز تار ئۆستەڭ بويىدا تېپىشىپ يولىمىزنى داۋام قىلىمىز.

— مۇشۇ كۈنلەردە يۈرىكىڭ بەكمۇ يوغىناپ كېتىۋاتىدۇ جۇمۇ.

— مەن سېنى خېلى يۈرىكى چوڭكەن دەپ يۈرسەم، قارا سېنى... ھەي ئەخمەق، بىر سىناپ كۆرەيلى، ئۇلار بىزنى سېزىلمەيدۇ. قانداق؟ ماقۇل دېگىنە، خۇش بولۇپ قالاي.

ناسىراخۇن ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتى.

— ماقۇل دېگىنە، ئويۇن چىقىدۇ.

— بوپتۇ، لېكىن مېنى ئېتىۋەتمە.

— ئۇنداق قىلامدىغان، ئاۋۋال ئاتنى بىز ئۇچرىشىدىغان يەرگە ئاپىرىپ قويۇپ، خاتىرجەم ئىش باشلايلى.

— ئەجەب ھۇنىرىڭ تولا نېمىكەنسەن.

— ھۇنەر دېگىنىڭ ئەمدى چىقىدۇ تېخى، ئۆزۈم ھۇنەرۋەن تۇرسام...

ئۇلار ئاتلىرىنى دېيىشكەن يەرگە ئاپىرىپ قويغاندىن كېيىن، ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ چېدىر تەرەپكە قاراپ ماڭدى. ئارىدىن ئانچە كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي ئىككى تەرەپتىن بىر - بىرىگە قارىتىپ ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى. تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەن ئەسكەرلەر چۆچۈپ ئويغىنىشىپ، بىر - بىرىگە قارىتىپ ئوق ئېتىشقا باشلىدى.

— قانداق، پىلانىم بولامدىكەن ناسىراخۇن؟ — دېدى ئۇ ئاتنى مېڭىشىغا قويۇۋېتىپ.

— سەن دېگەندەك ئۇلار ئۇخلاپ قاپتىكەن، قاراۋۇلنى جايلىۋېتىپ، كەينى - كەينىدىن ئىككى پاي ئېتىۋەتتىم...

— ئوقۇڭ قۇلىقىمنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى كالۋا...

— تۇتۇۋالساڭ بولمامدۇ؟ لازىم بولاتتى.

— قارا ئۇلارنىڭ ئېتىشىۋاتقىنىنى... ھا... ھا... ھا... خەير خوش پىرقە ئەسكەرلىرى، سىلەرگە ئامەت تىلەيمەن، پېقىر سىلەرگە ھۆرمەتسىزلىك قىلىپ قويدى.

كەچۈرۈڭلار، — تۇردىئاخۇن ئاستا شۇنىرلىدى.

ئۇلار قاراڭغۇلۇق قوينىغا سىڭىپ كەتتى، ئاز ئۆتمەي ئۇلار تەرەپتىن «ھارۋىكەش» ناخشىسى ئاڭلاندى. بۇ ناخشا تىمتاس يانقان تاغ باغرىنى مۇڭغا سالدى.

سەككىزىنچى باب

بەخت چاقىرىدۇ

بەخت سېخىي ئادەملەرنىڭ قولىدىن تەيىار هالدا ئېلىنمايدۇ. ئۇ كۆرەش بىلەن قولغا كېلىدۇ ۋە شەكىللىنىدۇ.

— د. ئى. پىسارېۋ

1

قىش كىرىپ كېلىشى بىلەن تەڭ بۇ يۇرتنى زىمىستانىڭ ئاچچىق سوغۇقى ئۆز ئىلكىگە ئالدى. هۇشقۇيتۇپ چىقىۋاتقان سوغۇق شامال هەر تەنگە نەشتەر ئۇرۇپ ئۆتەتتى، ئۇچقۇنداۋاتقان قارلارنى هەر تەرەپلەرگە ئۇچۇراتتى. ئاۋامنى بىرخىل ئېغىر غەم - ئەندىشە، ۋەسۋەسە چىرمىۋالغان بولۇپ، تۇرلۇك ئالۋاڭ - ياساق، زۇرلۇق - زومبۇلۇقلار ئۇلارنى جېنىدىن جاق تويغۇزۇۋېتىپ باراتتى.

گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئۆزلىرى گۇمانلىق دەپ قارىغان، يۇرت ئىچىدە ئابرۇيى بار كىشىلەرنىڭ هەممىسىنى ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن هالدا نازارەت ئاستىغا ئالدى. پۇقرالار ئۆز يۇرتىدا كۈن ئالماقنىڭ تېخىمۇ قىيىنلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى هېس قىلىشىپ ئاچچىق يۇتۇشاتتى. دۇكانلار تاقىلىپ شەهەر ئاهالىلىرىنىڭ نەرسە - كېرەك سېتىۋېلىشىمۇ قىيىنلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئارىلاپ ئېچىلىپ قالغان دۇكانلارنىڭ مالىلىرىنى

گومىنداڭ ئەسكەرلىرى، ساقچىلار بۇلاپ كېتىشەتتى. ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى كۈندە دېگۈدەك بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. كوچا - كوچىلاردا تىلەمچىلەرنىڭ، يېتىم - يېسىر، مىسكىنلەرنىڭ ئاهۇ زارلىرىنى هەر قەدەمدە بىر ئاڭلىغىلى بولاتتى.

جۇت - شۈرغان ئۇچۇپ تۇرغان بۇ يۇرت چۆلدەرەپ، ئاجايىپ بىر غېرىبانە تۈس ئالغانىدى. بۇنىڭغا قارىغان هەربىر كىشىنىڭ يۈرىكى ئىختىيارسىز ئېزىلەتتى.

گومىنداڭ هۆكۈمىتى ئۆز خانىدانلىقىنى مەڭگۈ ساقلاپ، بۇ زېمىندا ئەركىن يايراپ ياشاش ئۈچۈن بار ئامالىلارنى ئىشقا سېلىۋاتاتتى. خەقنى شىلىپ قۇرۇق ئۈستىخانغا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. پۇقرالارنى هاشارغا، سەيسىگە زورلۇق بىلەن تۈتۈپ مېڭىۋاتاتتى. ئىلىدا قۇرۇلغان «ۋاقىتلىق هۆكۈمەت» ۋە بۇلارنىڭ ئۇلار تەرىپىدىن مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ تۇرۇشى، ئۇلارنىڭ تەسىر دائىرىسىنىڭ بارا - بارا كېڭىيىشى بۇلارنى شۇنچىلىك ئالاقزادە، رەهىمسىز قىلىۋەتكەنىدى. نىهايەت، ئىلى پارتىزانلىرىنىڭ غۇلجىنى ئازاد قىلغانلىق خەۋىرى ۋە ئۇلارنىڭ بارغانچە زورىيىپ بېرىۋاتقانلىقى بارات پالۋان قاتارلىق ئوت يۈرەك ياشلارنىڭ قەلبىدە ئاجايىپ بىر ئۆچمەس گۈلخانىنى ياقتى. شۇنىڭدىن بۇيان ئۇلار تېخىمۇ روهلىنىپ، تىنچ يېتىشنى ئۆزلىرى ئۈچۈن نومۇس بىلدى. پۇرسەت تاپسىلا بوشاشماستىن كۈندە دېگۈدەك گومىنداڭچىلارغا زەربە بېرىپ، يوشۇرۇن قارشىلىق بىلدۇرۇپ تۇردى. ئىلىدىن ئابدۇقادىر كېلىپ، بۇلار بىلەن بىرنەچچە قېتىم مەخپىي كېڭەش ئۆتكۈزدى. ئۇ بارات پالۋانغا چېچىلىپ هەربىر تەشكىلات قۇرۇپ، تەشكىلاتنىڭ نىزامنامىسى بويىچە هەربىر قىلىشنى ئېيتىپ، بارات پالۋاننىڭ يۈرىكىگە ئوت ياقتى. ئابدۇقادىر كەتكەندىن كېيىن بارات پالۋان تېخىمۇ ئالدىراش بولۇپ كەتتى. بۇ ئالدىراشلىققا ئىلى پارتىزانلىرىنىڭ ئارشاڭغا كېلىشى سەۋەب

بولغان ئىدى. بۇ ئىش بۇ يۇرتتا چوڭ غۇلغۇلا پەيدا قىلدى.

— ئىلى پارتىزانلىرى ئارشاڭغا كەپتۇ.

— «ۋاقتىلىق ھۆكۈمەت» قۇرۇلدى. ئۇلار ئارشاڭغا بېسىپ كىردى. ئەمدى بىز گومىنداڭنىڭ ئاسارىتىدىن ئازاد بولىدىغان بولدۇق.

— مىللىي ئارمىيە ئارشاڭنى ئېلىپ بۇ تەرەپكە كەلگۈدەك، بۇلارنىڭ كۈنى ئاز قالدى.

— غۇلجىدىكى گومىنداڭچىلار ئايرودروم دېگەن يەرگە چېكىنىپ يېتىۋاپتۇ، دەيدۇ.

— ئىلى پارتىزانلىرى ئۇلارنىمۇ بوش قويمايدۇ.

— بۇ يۇرت ئازاد بولسا، قانداق بوپكېتەرمىز؟ مەن ئۇ كۈنلەردە خۇشاللىقتىن ئۆلۈپ قالمەن جۇمۇ.

— غېنى باتۇر دېگەن ئادەمنى بەكمۇ يوغان دەيدۇ. كېتىۋاتقان ماشىنىنى توتۇپلا توختىتىۋالغۇدەك.

— ئۇلارنى كۆرىدىغان كۈنلەرمۇ كېلەرمۇ؟

بۇ يۇرتتا ئىلى پارتىزانلىرىنىڭ گېپى بارغانچە ئاۋۇپ، خەلقنىڭ روھىنى بۆلەكچىلا جانلاندۇرۇۋەتكەنىدى، شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئۆز سۆزلىرىگە ناھايىتى دىققەت قىلىشاتتى. زاكىر قۇلاق بىلەن تۇرسۇن تىكتىنىڭ ھەممە جايدا لالما ئىتتەك سوكۇلداپ يۈرەتتى. ئۇلار بىرەر «لوق گۆش» نى ئۇچرىتىپ، زور ئىنئاملارغا ئىگە بولۇشنى ئارمان قىلىشاتتى. خەلق بۇلارغا نەپرەت ياغدۇراتتى:

— ئىسىت، بۇنداق قىلىپ جان باققۇچە، خوتۇننىنى بازارغا ئېلىپ چىقىپ ساتسىچۇ، نېمە كۈن بۇلارغا؟

— ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز تۇتۇپ بېرىۋېتىمىز توۋا، ھېلىقى ھوشۇر دېگەن نېمىنىمۇ ئۆلتۈرۈۋەتتى. يەنە بۇلارنىڭ چۆچۈمەيۋاتقىنىنى.

— ئۇلارنىڭ تىرىك ياشىغىنى بىز ئۈچۈن نومۇس!

شامالخان ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ ئىلى خەۋەرلىرىنى كىشىلەرگە يەتكۈزەتتى. ئۇلارنى ئويغىنىشقا چاقىراتتى. ئۇ بارات پالۋان تاپشۇرغان ئالاقىچىلىك ئىشلىرىنى ئۇزۇپ قويمايتتى. بارات پالۋان ئۇ ئېلىپ كەلگەن خەۋەرلەردىن مەمنۇن بولۇپ ئۇنىڭغا مەنىلىك قاراپ قوياتتى.

بۇگۈن تۈن كېچىدە بارات پالۋان شامالخان بىلەن كۆرۈشتى.

— ئاكا، — دېدى بارات پالۋان قەتئىي ھالدا، — سىز جاپا تارتىدىغان بولدىڭىز، سىزگە تاپشۇرىدىغان مۇھىم بىر ئىش بار.

— ئۇنداق جاپا دېگەن سۆزنى ئېغىزىڭغا ئالماي، ۋەزىپىنى تاپشۇرغىن، سەن بەختىنىڭ بەدەلسىز قولغا كەلمەيدىغانلىقىنى بىلىسەنغۇ؟

— سىز ئارشاڭغا كەلگەن ئىلى پارتىزانلىرى بىلەن ئەڭ ئالاقىلىشىپ كېلىڭ، بىز تېزدىن ئۇلار بىلەن ئالاقىلەشمىسەك بولمايدۇ. ئەتە كەچتە ئىشەنچلىك ئادەملەرنى دەريا بويىدىكى ئۇراخۇن زەيدىنىڭ ئۆيىگە يىغىپ ئابدۇقادىر دېگەندەك رەسمىي بىر تەشكىلات قۇرايلى. ئەمدى ئوتنى ئۇلغايتىپ ئارشاڭدىكى ئىلى پارتىزانلىرىغا ماسلاشمىساق بولمايدۇ. ئۇلار بىزگە موھتاج، بىز ئۇلارغا موھتاج. گومىنداڭچىلارنىڭ ھازىر جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ قالدى.

— ناھايىتى ياخشى ئويلاپسەن بارات ئوكا، ئۇنداق بولسا مەن ھازىرلا ماڭاي، ۋاقىت قىس.

— ھازىر بەك كەچ بولۇپ كەتتى.

— بۇ ئەڭ ياخشى ۋاقىت، خەير ئەمىسە، خۇداغا ئامانەت، — ئۇ بارات پالۋاننىڭ يېنىدىن كېتىپ، ئاز ئۆتمەي ئۇنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى ياڭرىدى. تۈن كېچە قوينىدا بۇ ناخشا بەكمۇ سۆزۈك جاراڭلايتتى. بارات پالۋان ئۇنىڭ كەينىدىن بىر

هازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن بۇرادەرلىرىنى ئىزدەپ تاللىق تەرەپكە ماڭدى.

2

قاراڭغۇ كېچە، يىراقلاردا ئىتلارنىڭ ئەنسىز قاۋاشلىرى كېچە تىمتاسلىقىنى بۇزۇپ، بۇ كېچىگە سۇر بېغىشلاپ تۇراتتى، قىرلىرىغا ئەمدىلەتىن مۇز تۇتقان دەريانىڭ سۈيى بوغۇق ئاۋازدا شارقىراپ ئېقىپ، باھارنى چىللاۋاتقاندەك قىلاتتى. يالىڭاچلانغان ئورمانلار ئېغىر دەرد - ئەلەمگە ئەسىر بولغاندەك شۇمشىيىپ تۇراتتى.

بۇگۈنكى يىغىلىشقا كەلگەنلەر تاغدىن - باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى.

— ھە، ناسىراخۇنكا، شۇنداق قىلىپ، تۇداخۇن چېدىرغا ئوت قويۇۋەتتى دېسىلە، — دېدى قۇربان كۈلۈپ تۇرۇپ.

— بۇ تۇداخۇن مۇرىمەستەك كۆرۈنگىنى بىلەن تولا قىزىق نېمىكەن بۇ؟ ئۇ يەردىكى پارتىزانلارنى زېرىكتۈرەمدىغان.

— قورسىقىدا گەپ بار دەڭلا، قارىسا كۆزلىرىنى چىملىدىتىپ، مۈكچىيىپلا ئولتۇرىدۇ.

— قارا قۇۋاننىڭ ئىشنى ئەپلەشتۈرۈۋەتكىنىنى دەيمىنا، — دېدى ئابلىز قارىي سۆز قىستۇرۇپ، — ئۇ بۇ يەرگە كېلىپلا: «ئۇلارنى تۇتۇپ دەرھەققە ئېسىپ قويۇپتۇ، مېنىمۇ تۇتۇۋېلىپ ئاساماقچى بولۇشقان، ئاران قېچىپ كەلدىم» دەپ داۋراڭ سالغىنىچۇ، كېيىن ئۇ تۇداخۇننىڭ ئۆيىدىكىلەرنى بۇ گەپنى يالغان دەپ، ئىشەندۈرەلمىگىلى تاس قالدى.

— ۋەن سىلىڭ نېمە دەپتۇ؟ — سورىدى قۇربان مۇرىسىنى قىسىپ قويۇپ.

— نېمە دەيتتى، «سەن ئەقىللىق بولغاچقا قېچىپ

كەپسەن، ئۇلار گالۋاڭلىق قىلىپ تۇتۇلۇپ قاپتۇ» دەپ مۇنچە سۆزلەپ: «بولدى بۇ ئىشلار مۇشۇ يەردە قالسۇن، سەن ئىشىكىغا بار» دەپلا قارا قۇۋاننى چىقىرىۋېتىپتۇ.

قارا قۇۋان مىيىغىدا كۈلۈپ قويدى. ئۇلار بارات پالۋاننىڭ سۇرلۇق ئەلپازىنى كۆرۈشۈپ شۇككىدە بولۇشتى.

شۇ ئاردا ئىشىك ئەنسىز غىچىرلاپ ئېچىلىپ، قاسىم جودا بىلەن مۇھەممەت گاڭگۇڭ كىرىپ كەلدى.

— نېمىدېگەن تۇيۇقسىز باشلانغان سوغۇق بۇ؟ — دېدى قاسىم جودا بېشىدىكى يوغان قۇلاقچىسىنى ئېلىپ، — قانداق، سالامەت تۇردۇڭلارمۇ؟

— سالامەت تۇردۇق ئۇكا، — دېدى تۇردىئاخۇن ئۇيان - بۇيان قاراپ، — ئىشكىتىنلا جېدەل باشلاپ كىرىپسەنغۇ؟

— جېدەل بىلەن كىرمەي ۋەن تەتەينى باشلاپ كىرسەم بولاتتىمۇ؟ بۇ دېگەن ئۇرۇش يىللىرى جۇمۇ؟ ئادەم دېگەن جېدەل بىلەنلا يۈرىدىغان گەپ.

— شۇنىڭغا قارىغاندا ۋەن تەتەي بىلەن ئىچىپەش تارتىشىپ قالدىڭمۇ نېمە؟

— ياش بولغاندىكىن، نېمە قىلساق قىلىمىز - دە، يۈرەكتە ئوت بار. . . — قاسىم جودا بارات پالۋاننىڭ جىم ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ جىمىپ قالدى.

ئارىنى بىر پەس سۈكۈت باسقاندىن كېيىن، بارات پالۋان ئېغىر «ئۇھ» تارتىپ:

— مۇھەممەت ئىشىك ئالدىنى كۆزەتسۇن، بىز بۇگۈن رەسمىي يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، بەزى ئىشلارنى مەسلىھەتلىشىمىز. نەق گەپنى ئېيتساق تەشكىلات قۇرماقچى. . . ھەممەيلەن كېلىپ بولدىغۇ دەيمەن، — دېدى ئولتۇرغانلارغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ.

— ئاساسەن كېلىپ بولدى، — دېدى ياسىن دوختۇر.
— ئۇرايسىم كەلمەپتىغۇ؟ ناسىراخۇن سەن خەۋەر قىلماقچى بولغانغۇ؟
— ئۇ مەن قاتناشمايمەن. ئاتا - ئانامغا قارىسام بولمايدۇ، دېگەنتى، مەن ئۇنىڭغا، بولدى بۇ گەپنى ئاڭلىمىغان بول دېدىم.
— ياخشى دەپسەن، — دېدى بارات پالۋان قاپاقلىرىنى تۇرۇپ، — كىمنىڭ ئاتا - ئانىسى، خوتۇن - بالىلىرى يوق. كىمنىڭمۇ ئۇلار بىلەن خاتىرجەم ئۆتكۈسى يوق، مىللەت، خەلق ئۈچۈن ھەممىدىن كېچەلىگەن ئادەملا ھەقىقىي ئىنسان بولالايدۇ. بەختىيار تۇرمۇش، ئازاد زامان مەردلەرچە تۆكۈلگەن قان - تەر بەدىلىگە كېلىدۇ. قاسىمنىڭ يالغۇز ئانىسىنى باققۇسى يوقمۇ؟
ھەممىسى ئۇيغا - خىيالغا چۆمۈپ مۇڭلىنىپ كەتتى. قاسىم جودا يېنىك تىنىپ قويدى. ئۆي ئىچىنى جىمجىتلىق باسقانىدى.
— بولدى، باشقا گەپنى قويۇپ، ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى. مۇشۇنداق بىر ئەھمىيەتلىك يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، تەشكىلات قۇرماقچى بولغانغا خېلى ئۇزۇن بولدى. ھەممە ئىشنىڭ ۋاقتى - سائىتى بار ئىكەن. ئەمدى بۇنىڭمۇ ۋاقىت، سائىتى كەلدى. ھازىر گومىنداڭنىڭ خەلققە سالغان زۇلمى ھەددىدىن ئېشىپ، خەلق ئېغىر كۈنگە قالدى. ئىلى تاغلىرىنىڭ ھەر تەرەپلىرىدە ئىنقىلاب ئوتى يالقۇنجاپ كۆيمەكتە، ئارشاڭدا غېنى باتۇر، ئېرەدەنى پارتىزانلىرى بىزنىڭ ياردىمىمىزگە موھتاج بولماقتا. بىزمۇ ئۇلارنىڭ ياردىمىگە موھتاج. بىز ئۇلارغا زىچ ماسلىشىپ ھەرىكەت قىلىشىمىز ئۈچۈن، ئاۋۋال ئۆزىمىز بىرلىككە كېلىشىمىز، تەشكىللىنىپ پىلان بويىچە ھەرىكەت قىلىشىمىز كېرەك. خەلق ئېغىر غەملەرگە مۇپتىلا بولغاندا، ئۇنى غەمدىن خالاس قىلماق ئۈچۈن جەڭگە ئاتلىنىش ھەربىر ۋۇجدان ئىگىسىنىڭ، مەرد ئەزىمەتلەرنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچى، قېنى ھەممىمىز ئويلىشىپ كۆرەيلى.
— بارات ناھايىتى توغرا ئېيتتى، بىز مۇشۇنداق بىر يىغىلىش ئۆتكۈزۈشنى ھەم تەشكىلات قۇرۇپ، شۇنىڭ رەھبەرلىكىدە ھەرىكەت قىلىشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىپ كەلگەنىدۇق. مانا ئەمدى ئۇ ئەملىيەتكە ئايلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ. لېكىن، تەكتلەيدىغان بىر گەپ، بىزدىن خائىن چىقماسلىقى كېرەك. ئەگەر قاتناشمايمەن دېسەڭلار، ھازىر چىقىپ كەتسەڭلارمۇ ئۇلگۈرىسىلەر... — دېدى ناسىراخۇن كەسكىن قىلىپ.
— ناسىراخۇنكا، نېمە دەيدىغانسىز، بۇ خەلقنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن قىلىنىۋاتقان ئىش تۇرسا، بۇنىڭغا خائىنلىق قىلساق كېيىن خەلق ئالدىدا بېشىمىزنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمىز؟ — دېدى ئەمەت ئېسىلىپ سۆزلەپ.
— شۇنداق ئەمەسمۇ... — دېيىشتى باشقىلارمۇ بىر ئېغىزدىن، — بىز ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن قاتناشتۇق. ئاللا نامىدىن قەسەم بېرىمىز.
ئۇلار قەسەم بېرىشىپ كونكرېت ئىشلارنى بېكىتىپ چىقتى. تەشكىلات نامى «ب ئى پ ئەترىتى» بولدى. بارات پالۋان تەشكىلات باشلىقى، ناسىراخۇن ئۇنىڭ ئورۇنباسارى، ياسىن دوختۇر كاتىپ بولدى. بۇنىڭ كونكرېت ۋەزىپىلىرىنى مۇنداق بېكىتتى: ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا سەزگۈرلۈكنى ساقلاش، قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئىقتىدارلىق ياشلارنى تەشكىلاتقا قوبۇل قىلىپ مەسلىھەت بىلەن گومىنداڭغا بولغان قارشىلىقنى ئاشۇرۇش، زەربە بېرىش شارائىتى تۇغۇلغان ھامان، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە ۋە خائىنلارغا زەربە بېرىپ، ئۇلارنى ئۇجۇقتۇرۇش، ئىش قىلغاندا ئويلىشىپ ئىش قىلىش،

ئۆز ئالدىغا باشباشتاقلىق ۋە قارامۇلۇق قىلماسلىق، باشقا ئىنقىلابىي تەشكىلاتلار بىلەن ئالاقە باغلاپ ئۇلار بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىش، ئارشاڭغا كەلگەن ئىلى پارتىزانلىرى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت ئورنىتىش، ئۇلار بىلەن ئامال بار بىرلىشىپ كېتىش، ئۇلارغا ياردەمدە بولۇش، ئابلىز قارىي بىلەن ياسىن دوختۇر باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئالدىنقى سەپكە ئۆزۈق - تۈلۈك توشۇيدىغان ھەرقايسى يوللارنى ئۇزۇپ تاشلاش، بولۇپمۇ جىڭغا باردىغان قارا سۇ كۆۋرۈكىنى، سىتەي، سەنتەيلەرگە باردىغان تاش كۆۋرۈكنى پارتلىتىش، ناسراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن باشچىلىقىدىكىلەر ئارشاڭدىكىلەر بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، ئۇلاردىن قورال ۋە ئوق - دورا ئەكېلىش، قۇربان باشچىلىقىدىكى بىر قىسىم ياشلار شەھەردە يوشۇرۇن تەشۋىقات ئىشلىرى بېرىش، شامالخان داۋاملىق ئالاقىچى بولۇپ، ئىشلارنى ۋاقتى - ۋاقتىدا خەۋەر قىلىپ تۇرۇش①.

— مەن ئارشاڭدىكى پارتىزانلارغا قېتىلىپلا كەتسەم بولاتتى، — دېدى قارا قۇۋان.

— نېمە دەيدىغانسەن؟ — دەپ ئاچچىقلاندى بارات پالۋان، — سەن ئۇ يەرگە كەتسەڭ بۇ تەشكىلاتنىڭ ئىشىنى كىم قىلىدۇ؟ بىردىنلا ھاياجانلىنىپ كەتمەيلى. تۇردىئاخۇن بىلەن ناسراخۇننىڭ بىزگە ئاقاشلارنىڭ ھەرىكىتىنى، ئۇلارنىڭ پەم - پاراسەتلىكىنى سۆزلەپ بەرگىنى يادىمىزدىن چىقىپ كەتمىسۇن. بىزمۇ ئۇلارنىڭ ئۆگىنىدىغان يەرلىرىنى ئۆگىنەيلى. بىز كۆتكەن چاغلار يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرىدۇ. غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن زور بەدەل تۆلەشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئويۇن ئەمەس، گەپ - سۆزلەرگە ناھايىتى دىققەت قىلايلى. ئىش ناھايىتى مەخپىي

① — ۋىتالى ئالدىدىكى يورتلاردىن.

ئېلىپ بېرىلىشۇن، ھەرىكەت تامامەن كەچتە بولىدۇ. كۆندۈزلىرى شارائىت يار بەرگەن ئەھۋال ئاستىدا ھەرىكەت ئېلىپ بارسا بولىدۇ. شامالخان ئارشاڭغا غەنىي باتۇر بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن كەتتى. ئۇ كەلگەندىن كېيىن، ئەھۋالغا قاراپ، قورال، ئوق، دورا ئەكېلىش ئۈچۈن ماڭمىز. ئەھۋال جىددىي، ھەممىمىز سەزگۈر بولايلى.

تاشلىرى سۆكۈلۈپ كەتكەن جۈۋىلارغا ئورۇنۇپ ئولتۇرغانلارنىڭ تومۇرلىرىدىكى قانلار دولقۇن ياساپ، گۈزەل ياھارنى كۈتۈۋېلىش ئىستىكىدە ھارارەت بىلەن ئاقاتتى. ئۇلار خەلقنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن كۆرەش ئوتلىرىغا ئۆزلىرىنى ئاتىدىغانلىقىنى ئويلىغىنىدا، يۈرەكلىرى ئېتىخارلىق ھېسلىرىدا تېپىچەكلەيتتى. كۆزلىرى باشقىچە نۇرلىنىپ كېتىۋاتاتتى. بۇلار ئاساسەن بۇ يۇرت تۇپرىقىدىن كۆكلەپ چىققان نامى بار باتۇر، قارام ئەزىمەتلەر ئىدى.

بارات پالۋانمۇ بۆلەكچىلا روھلىنىپ، زىممىسىدىكى ئېغىر بىر يۈك ئېلىپ تاشلانغاندەك تۇيغۇدا بولدى. ئۇنىڭ پىكىر - خىيالى نۆۋەتتىكى ئىشلارغا كۆچۈۋاتاتتى. قورال، ئوق، دورىلارنى ھەل قىلىپ، تەشكىلات ئەزالىرىنى ئۆز تەرتىپى بويىچە، ئۆزى باش بولۇپ ئىشقا سېلىش، ئارشاڭدىكى ئىلى پارتىزانلىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئورتاق ھالدا غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈش... ئۇ بۇ ئىشلاردا سادىق باي بىلەن ھەمسەپلىشىپ، ئۇنىڭدىن يارەدەم تەلەپ قىلىشنى ئويلىدى.

— ئەتە كەچتە، — دېدى بارات پالۋان ھاياجان بىلەن، — شامالخان خەۋەر ئېلىپ كېلىپ قېلىشى مۇمكىن، بىز ئۇنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئاندىن ھەرىكەتلىنىشنى باشلايلى. ھازىر تارقالساق بولىدۇ. تارقالغاندا توپ - توپ ماڭمايلى، چېچىلىپ مېڭىلار.

تۇن قاراڭغۇسى، ئۇلار

ئۆيىدىن ئىككىدىن، ئۇچتىن چىقىپ ھەر قايسى تەرەپلەرگە تارقىلىپ كېتىشتى. ئاپئاق قارلار لەپىلدەپ چۈشۈۋاتاتتى. زەھەرلىك ئاچچىق سوغۇق ئۆز كۈچىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى. قويۇق ئورمانلىق تۈن قاراڭغۇسىدا بەكمۇ سۈرلۈك كۆرۈنەتتى.

— بۇ ئىش ناھايىتى ياخشى بولدى. ئەمدى ھەممىمىز ئۆز ئالدىمىزغا ئەمەس، بەلكى تەشكىلاتنىڭ پىلانى بويىچە ھەرىكەت قىلىدىغان بولدۇق، — دېدى ناسىراخۇن.

— ئانىمىز بىزنى ئوغۇل دەپ تۇغقان، مۇشۇنداق كەسكىن چاغلاردا ئەل - يۇرتنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن مەيدىمىزنى كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقالمىساق، قانداقمۇ ھەقىقىي ئادەم ھېسابلىنىمىز. ناسىراخۇن، ئۆز - ئۆزىمىز بىلەن ئۇرۇشۇپ... ئىسسىق-بەكۇاشلىقتا جېدەل تېرىپ ئۆتكەن كۈنىمىز...

— ئۆتكەن كۈنگە سالىۋات، بىز ئەقلىمىزگە كېچىكمەي كەلدۇق، خۇداغا شۈكرى... ئادەم دېگەننىڭ ياخشى - يامىنى مۇشۇنداق چاغدا ئايرىلىدۇ. ئۇرايىمنى بىز پالۋان، باتۇر دەپ يۈرۈپتۇق. مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئەسلىي ماھىيىتى ئاشكارىلاندى. بىرەر ئەھمىيەتلىك ئىش قىلمايلا، ئۆتكەن كۈنىمىزگە شۈكرى قىلىپ ياشاش بىز ئۈچۈن نومۇس ئەمەسمۇ؟ ئوغۇل بالا دېگەن مەرد، مەردانە ياشىشى كېرەك. سادىر پالۋاننى خەلق نېمىشقا ھازىرغىچە ئۇلۇغلايدۇ؟ دېمەك، ئۇ ئۆز ۋىجدانى، غۇرۇرى بىلەن ياشاپ ئۆلگەن. دەردىمىزنى ئېچىمىزگە يۇتۇپ نېمە قىلىمىز؟ خەلقنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئۆلسەك بىز ئۈچۈن شەرەپ ئەمەسمۇ؟ — ناسىراخۇن سۆزلىگەنسېرى قىزىپ كېتىۋاتاتتى.

— بىز يۈرەكلىك ئەزىمەتلەرنى ماختىساق شامالخاننى ماختىساق بولىدۇ. ئۇ خەلق ئۈچۈن ئۆزىنى ئۇنتۇپ، باھارنى چىللايدىغان بۇلبۇل. ئۇ ھەقىقىي ئازادلىققا ئېرىشكەندە ئاندىن ئارام تاپىدۇ. مۇشۇنداق سوغۇقتا ئۇ كېچىنى كېچە دېمەي

ئارشائىغا چىقىپ كەتتى. ئۇ ئىشلىرىمىز ئۈچۈن كۆپ ئەجىر سىڭدۈرۈۋاتىدۇ، — دېدى بارات پالۋان ئاستا كېتىۋېتىپ.

— راست دەيسەن، ئۇ بىز پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان ئىنسان! — دېدى ناسىراخۇن جەڭگىۋار ھالدا.

قار لەپىلدەپ ياغماقتا. سوغۇق شامال بارغانچە ئەدىمەكتە. ھاۋا ئەلپازىنى يامان قىلىپ تۇرۇلۇپ تۇرماقتا. ئەتراپ ئېغىر سۈكۈناتقا چۆمگەنىدى.

— ناسىراخۇن بىز ئەمدى ھەرىكەتنى تېزلىتەيلى. يۇر، سادىق باينىڭ ئۆيىگە بېرىپ بەزى ئىشلارنى كېڭىشىپ كېلەيلى، — دېدى بارات پالۋان قەتئىيلىك بىلەن.

— بەك كەچ بولۇپ كەتتى، ئەتە بارساقمىكىن.

— كۇرەشكە ئاتلانغان ئادەمنىڭ ئەڭ مۇقەددەس بۇرچى ئىشنى كەينىگە سوزماي ۋاقتىدا قىلىش! يۇر...

ئۇلار تۇن قوينىدا كۆزدىن غايىب بولدى. قورقۇمسىراپ كوچىغا چارلاشقا چىققان بىرنەچچە ئەسكەر شەھەر كوچىسىنى شۇنداق بىر ئارىلاپ قويۇپلا، قارارگاھىغا قايتتى. ئۇلار ئۇشتۇمتۇت زەربىگە ئۇچراپ قېلىشتىن ئېھتىيات قىلغانىدى.

توققۇزىنچى باب

قاغىنىڭ كۆڭلىمۇ قارا

ئىتتىن كېيىككە ۋە مۇشۇكتىن كەپتەرگە شەپقەت كۈتۈش قىيىن.

— ئە. نەۋائى

1

ۋەن گوتەي ئاچچىقىدا ئۆلەي دەۋاتاتتى. ئۇ ئۇزۇلدۇرمەي تاماكا چېكىپ، ئۈيان - بۈيان ماڭاتتى. ئۇ ئارشاڭ تەرەپكە شۇنچە كۆپ ئەسكەر ماڭدۇردى. ھېچبىر غەلىبىدىن خەۋەر يوق. ئۇ قاپىقىنى تۈرۈپ، ياڭ ھاكىم، پىرقە باشلىقى لى يەن ۋە ۋۇ شاۋتەنلەرگە ئالىيىپ قاراپ قويدى. ئۇلار ئۇنىڭ ۋەھىمىلىك قارىشىدىن تۇگۈلۈپ كېتىشتى.

— بىز بۇ زېمىندا خاتىرجەم ياشامدۇق - يوق، نېمىشقا بىز شۇنچە ئەسكەر، شۇنچە قورال كۈچى بىلەن ئوغرىلارنى يوقىتالمايمىز؟ مۇشۇنداق كېتىۋەرسەك بىز يۇقىرىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىمىز، ۋۇ جۈيجاڭ جانابلىرى!

— سىلىڭ، بىز بار كۈچىمىزنى ئىشقا سېلىپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىۋاتىمىز.

— نېمە كۈچىڭىزنى ئىشقا سېلىپ، نېمە خىزمەت كۆرسەتتىڭىز؟ ھېچبىر نەتىجىڭىز يوق...

— دوكلات!

— ھە نېمە گەپ!

— جىڭ تەرەپكە ئۆتىدىغان كۆۋرۈك بىلەن شەھەر دەرياسىدىكى كۆۋرۈكنى پارتلىتىۋېتىپتۇ، ئۆگزىدە قاراۋۇلدا تۇرغان تۆت ئەسكىرىمىز ئېتىپ تاشلىنىپتۇ. ئارشاڭغا ماڭغان ئەسكەرلەرنىڭ كۆپى ئۆلۈپتۇ، سەيسىچىلەر ھارۋىغا بېسىپ ئەكەپتۇ...

— ئاغزىڭنى يۇم! ئاناڭنى... — ۋەن گوتەينىڭ چىرايى كۆكىرىپ كەتتى. ئەتىگەندە ئاڭلىغان بۇ شۇم خەۋەر ئۇنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىرىۋەتتى.

— ۋۇ جۈيجاڭ، بۇ نېمە ئىش دەيمەن؟ — دېدى ۋەن گوتەي يىغلىغۇدەك بولۇپ، — بۇ يەردىمۇ ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادەملىرى بار. سىزنىڭ ئادەملىرىڭىز نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟ يوق بىر ئادەملەرنى تۇتۇپ، سوراق قىلىپ ۋاقىت ئۆتكۈزۈپ، ھېچ نەرسىگە ئىگە بولالماي ئۆلتۇرۇپ تاشلىدىڭلار...

ساقچى باشلىقى ۋۇ شاۋتەننىڭ ياپما قاپاقلىرى لىكىلداپ، گۆشلۈك يۈزلىرى تارتىشىپ كەتتى. ئۇ نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى ئېغىر قورقۇنچ چىرمىۋالدى.

— ياڭ ھاكىم جانابلىرى، ھېلىقى تەشكىللىگەن ئادەملەرنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولدى؟ بارات دېگەن ياۋايىلار نېمىگە ئەسقاتتى؟

— ئۇلار بولغاچقا ئاشلىقلار ساق - سالامەت تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ يەرنىڭ ۋەزىيىتىمۇ خېلى تىنچلىنىپ قالغان... — دېدى ياڭ ھاكىم ئۆزىنى ئاقلاش ئۈچۈن باھانە كۆرسىتىپ. ئۇئۆزى تاپقان چارىنىڭ ئۇنىڭ ئالدىدا ئەرزىمەس نەرسىگە ئايلىنىپ قېلىشىنى خالىمايتتى.

— ئەتە كەچتە چوڭ يىغىن بار. بۇ مەخپىي يىغىن، قالايمىقان ئادەملەرنى قاتناشتۇرۇشقا بولمايدۇ. چەنتۇلاردىن

بىرسىمۇ قاتناشمىسۇن. بىز ئەمدى يۇقىرىغا دوكلات يوللاپ، ئەسكەر تەلەپ قىلمىمىز. ئاندىن ئارشاڭغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇ يەردىن ئىلى ئۇغرىلىرىنى قوغلاپ چىقىرىپ، ئۆز ئورنىمىزنى ساقلايمىز! بۇنىڭ ئۈچۈن زور بەدەل تۆلەشكە توغرا كېلىدۇ. ھازىردىن باشلاپ بۇيرۇق: بۇ چەنتۇلارغا ھەرگىز رەھىم - شەپقەت قىلماڭلار، قولىدا نېمە بولسا، شۇنى تارتىۋېلىڭلار، ھەربىر ئائىلىگە تاپشۇرۇلغان نان يېقىش ئىشى داۋاملىشىۋېرىشۇن. كۆۋرۈكنى تېز ياساش ئۈچۈن سەيسىگە كۆپلەپ ئادەم سېلىنسۇن، ئالدىنقى سەپكە ئوزۇق - تۇلۇك توختاپ قالماي ماڭسۇن، بايلاردىنمۇ يۇلۇپ ئېلىڭلار.

— ياخشى گەپ بولدى، — دېدى لەن شىك، — ھېلىقى قوي ئاپىرىدىغانلار قايتىپ كەپتىكەن، باشلاپ كېلەيمۇ؟

— بولدى، بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشقا ھازىر ۋاقتىم يوق. ياك ھاكىم سىزمۇ پاكىتىپلا ئولتۇرماي، بارات دېگەن نېمىلەرنى ئوبدان ئىشقا سېلىك. باشقا ئىشلارغىمۇ كۆڭۈل بۆلۈپ قويۇك. باشقىلارمۇ شۇنداق! قالغان گەپلەرنى ئەتە كەچتە دېيىشەيلى. باشقا گەپ بارمۇ؟

— يوق.

— ئەتە كەچتە ۋاقتىدا كېلىڭلار، ئەمدى كەتسەڭلار بولىدۇ. لەن شىك سەن تۇرۇپ تۇر، گەپ بار.

لەن شىك خۇشلۇقىدىن نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قالدى.

2

سوغۇق شامال ھۇشقۇيىتۇپ چىقىۋاتاتتى. شەھەر ئاھالىلىرى ماغدۇرسىز تېنىنى ئاران مىدىرلىتىپ، يۇقىرىنىك بۇيرۇقىنى ئورۇنداش ئۈچۈن تىپىرلايتتى. ئۇلار: «پىشانىمىزگە پۇتۇلگىنى مۇشۇ ئوخشايدۇ. بۇنى تارتماسلىققا تېخى ئامال؟ خۇدا بىر كۈنى بۇلارغا ئىنساپ بەرسە، كۈننىك سېرىقىنى كۆرەرمىز. خۇدا بەرگەن كۈنىگە مىڭ ئۆكرى...» دېيىشەتتى. سەيسىگە تۇتۇلغانلارنىڭ بەزىلىرى ئەسكەرلەر تەرىپىدىن ئۆلتۇرۇلەتتى، بەزىلىرى ئۇن - تىنسىز يوقاپ كېتەتتى. ھارۇنكەشلەر ھەر قېتىم كەلگەندە، بۇ يۇرتنى مۇسىبەت يىغىسى قاپلايتتى. سەنتەيدىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرىغا سېلىش ئۈچۈن ۋە ئالۋاڭغا تۇتۇپ ئاپارغان يەتمىش تۆت پۇقرانى چۆل - ئېدىر بىلەن سەنتەي تاغلىرى ئوتتۇرىسىدىكى تاش يول ئۇستىدە پىلىموت بىلەن قىرىپ تاشلىدى. تاش كۆۋرۈكنى ياساشتىن باش تارتقان بىرنەچچە ياغاچچىنى لەن شىك قىلىچ چېپىپ ئۆلتۇرۇۋەتتى. ئۇ بۇ كۈنلەردە شۇنچىلىك ۋەھشىيلىشىپ قانخور جاللاتقا ئايلانغانىدى. ئۇ بارات پالۋان بىلەن ئۆزلىرىگە تۇزۇك نەپ بېرەيۋاتقان سادىق بايىنى بىر ئامال بىلەن سەۋەب تېپىپ كۆزدىن يوق قىلىش غېمىدە يۈرەتتى. گاھىدا شۇ ئاچچىقىنى پۇقرالاردىن چىقىرىۋالاتتى.

جۇڭغا ئورالغان، تۇلكە تېرىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچا كىيگەن، يوغان، يۇزى قىزىل ئەيسا سۇنجاك بىلەن ئوتتۇرا بوي، كۆزلىرىنىڭ خۇنى قاچقان ئېلى بوجاك ئات بىلەن ھەريان چېپىپ، قامچا ئوينىتىپ خەلقە ھەيۋە قىلىپ يۈرەتتى. ئەيسا سۇنجاكنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ:

— قىل دېگەننى قىلماي، ھارام تاياق يەيدىغان قاپاقباش ھارامزادىلەر، ۋەزىپەڭلارنى ئورۇندىماپ، ئىشنى تۈگەتسەڭلار بولدى ئەمەسمۇ؟ — دەپ ۋارقىرىدى بازار سىرتىغىراق جايلاشقان چېمەنگۇلنىڭ ئىشىك ئالدىدىن ئۆتۈۋېتىپ.

— قارا ماۋۇ يالاڭتۆشنىڭ يوغىناپ كەتكىنىنى، — دېدى چېمەنگۇل ئۇنى لەقمى بىلەن ئاتاپ، — تېخى ئاۋۇ ئېلى پايىسىچۇ؟ بۇلار ئەجەب تېز ئۆزگىرىپ كېتىپتۇيا؟ بۇ ئىشلار

ئۇلارنىڭ قىلمىغان ئىشى ئەمەسقۇ؟ توۋا خۇدايىم...

— ھەيران قالمىغان نېمىسى بار؟ — دېدى قارا قۇمچاق كەلگەن دوستى ھەجەرخان، — بۇلار گومىنداڭچىلارنىڭ تەخسىسىنى يالاپ يۈرگەچكە يوغىناپ كېتىپ بارىدۇ.

— ھەي ۋىجدانسىز، نومۇسنى بىلمەيدىغان رەسۋالار! — دەپ ئىنچىكە قاشلىرىنى ھىمىرىپ قويدى چىمەنگۈل، — ھېلىقى ئايسىخان جۇيجاڭ، زاكىر قۇلاق، تۇرسۇن تېكتىڭ دېگەن نومۇسسىز مۇناپىقلار ئۆز ئادەملىرىمىزنى تۇتۇپ بېرىپ جان باقمىدىكەن، بۇلار مۇرتى كەلسە ئاتا - ئانىلىرىنى، بىر تۇغقان قېرىنداشلىرىنىمۇ تۇتۇپ بېرىشتىن يانمايدۇ. تېخى ھېكمىباي، يولۋاسبەگ دېگەنلەر جۇيجاڭ، سىلىڭلارغا قىز، چوكانلارنى سولاپ بېرىپ، مال - مۈلكىنى قوغدايدىكەن. شۇلارنىڭمۇ قىزلىرى بار - ھە، توۋا بۇ ۋىجدانسىز، پەس ئادەملەرنىڭ زامانى بولدىمۇ نېمە؟

— قۇربان ئۇنداق ئەمەستۇ؟

— توۋا دەڭە خېنىم، ئۇ دېگەن ھازىر... — تىلى ئۇچىغا كېلىپ قالغان گەپنى يۇتۇۋەتتى چىمەنگۈل، — شۇنداق ۋىجدانلىق...

— ئۇ نېمەڭنى ماختاپلا كەتتىڭغۇ؟ بىلمىز ئۇنى... — دېدى ھەجەرخان ئۇنىڭ بىلەن چېقىشىپ، — كۈلكىسىدىن باشقا ھېچنېمىسى يوق ئۇنىڭ ئەزىزلىگۈدەك...

— خېنىم، سىلىنىڭ كۈلۈپ بېرىدىغان نېمەڭلار بارمۇ؟ — دېدى چىمەنگۈل تېرىكىپ.

— چاقچاق قىلىپ قويدۇم، خاپا بولماڭلار، خاپا بولساڭلار تارتىۋالىمەن جۇمۇ؟ شۇنداق قىلسام ئىچىڭلارغا ئوت كېتىدۇ... بۇگۈن كۆرۈشەمسىلەر؟

— ياق، ئۇ ئالدىراش، — دېدى چىمەنگۈل ئويچان كۆزلىرىنى ھەجەرخانغا تىكىپ، — ئۇنىڭدەك ۋىجدانلىق، باتۇر

يىگىتنى تاپماق قىيىن، ئۇ سەنتەي دېگەن يەردە شۇنچىلىك كۆپ جاپا چېكىپ كەلدى. يەنە تېخى ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۈرمەمدۇ، ئۇ ھەممە دەردىنى چاقچاق بىلەنلا خالاس قىلىدۇ. ئۇ يېنىمدا بولسا مەڭگۈ زېرىكمەس ئىدىم...

— سەۋدايى بولۇپ قالدىڭمۇ نېمە؟ قۇربانىڭ دوستىدىن بىرەرنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ قويساڭ بوپتىكەن.

— ئۇ سەۋدايى بولۇشقا ئەرزىيدىغان يىگىت، — دېدى چىمەنگۈل ئاسمانغا قارىغىنىچە، — ساڭىمۇ ئاشۇنداق بىرى بولسا بولاتتى، قېنى مەن ئۇنىڭغا دەپ باقاي.

— نېمانداق سوغۇق، سەن قۇربانىڭ ئوتىدا كۆيۈپ توڭلىمايۇېتىپسەن - دە.

— توڭلامدىغان... ئۆيدە يا ئۇنىڭ گېپىنى قىلغىلى بولمىغان... يۇر، ئۆيگە كىرىپ كېتەيلى...

— بولدى مەن قايتاي، ئاپام ئەنسىرەپ قالمىسۇن، تېخى ھېلىقىلارنىڭ نېنىنى ياقمىسام بولمىغان، خوش ئەمسە.

— خوش، بىكار بولساڭ كىرەرسەن؟ باھارگۈلنى باشلىۋال.

— ماقۇل، سەنمۇ ئۆيىمىزگە چىقىپ ئولتۇرۇپ كىر، توي قىلغاندا قۇربان بىلەن بىللىلا چىقاي دەمسەنيا، بالا - چاقىلارنى يېتىلەپ...

— ماڭ ئەسكى...

چىمەنگۈلنى خىيال باستى: «توغرا، قۇربان بىلەن توي قىلسام، بالا - چاقىلىرىمىز بولسا، بۇلارمۇ (گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى دېمەكچى) يوقلىپ جاھان تىنچسا، ئازادە يوللاردا بەھۇزۇر ئايلىنىپ يۈرسەك، دوستلارنىڭ ئۆيىگە بارساق. ئاھ بىز قاچانمۇ ئازادلىققا ئېرىشەرمىز؟ ھە راست، بىز توي كۈنىمىزنى يۈرتىمىز ئازاد بولغان كۈنگە توغرىلىدۇق - ھە! قاچانمۇ شۇ كۈن كېلەر...»

سەيسىگە تۇتۇلغانلارنى ئېلىپ ماڭغان ما تۇەنجاڭ ئاتلىق كېتىۋېتىپ چوڭقۇر خىياللارغا چۆمگەنىدى. «ئىلى ئوغرىلىرى دېگەنلەر ئەجەب يامان نېمىلەركەن، بۇلارنىڭ غەلىبە قىلىشىدىن ئۈمىد بار، ئۇنداقتا كېيىن مېنىڭ تەقدىرىم...»

ھارۋا ھەيدەپ كېتىۋاتقانلار توڭلىغىنىدىن قوللىرىنى ئانچە - مۇنچە پەلەيدىن چىقىرىپ ئۇۋۇلاپ قويىاتتى. ئۇلار ئازابلىق خىياللارغا چۆكۈپ، ئۆز تەقدىرىدىن ئەنسىرىشەتتى. ئۇلار قانداق قىلىپ ئۆزلىرىگە چىقىش يولى تېپىشنى بىلمەيتتى. يول بويى توڭلاپ ئۆلگەن پۇقرالارنىڭ ۋە ئەسكەرلەرنىڭ جەسەتلىرىنى كۆرۈشكەنده، يۈرەكلىرى جىغىلداپ كېتەتتى. تۇن قاراڭغۇسىدا ئۇلار بەكمۇ بىچارە كۆرۈنەتتى.

بىر خىل سىلكىنىپ كېتىۋاتقان ھارۋىنىڭ ئۈستىده ئولتۇرغان سىدىق كۆك كۆز ئېغىر خىياللارغا غەرق بولغانىدى. ئۇ كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىنى ئويلىغىنىدا، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلىپ، مېڭىسى زىڭىلداپ ئاغرىپ كېتەتتى. «باراتلارنى ئەجەب خاتا چۈشىنىپ يۈرۈپتىمەن - ھە، ئۇلارغا قېتىلىپ كەتسەم بولاتتى. ئۇ كۈنلەرگىمۇ ئاز قالدى...»

بۇلارنى قورشاپ ماڭغان ئەسكەرلەر مىلتىق بىلەن بۇلارنى ئانچە - مۇنچە نوقۇپ ھەيۋە قىلىپ قويىاتتى. «ئاناڭنى، ئاز كۈنىڭ قالدىغۇ ئەدىپىڭنى يەيدىغانغا، خەپ» دەيتتى سىدىق كۆك كۆز ئېغىر تىنىپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

ئۇلار كېتىۋاتقان تاش يولنىڭ بويىدىكى ئۆيلەرنىڭ بىرىدىن بىر بوۋاقنىڭ ئەنسىز يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى.

— ما تۇەنجاڭ، مەن ئاۋۇ ئۆيگە كىرىپ باقاي، بىر بالا

يامان يىغلاپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى سىدىق كۆك كۆز قورقۇمسىراپ تۇرۇپ.

— بولىدۇ، كىرىپ باق.

سىدىق كۆك كۆز قار ئۇستىده غاچىلداپ مېڭىپ ئۆيگە كىردى. بۇ ئۆيدىكىلەر گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ كېلىۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشقانىدى. گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بىگۇناھ پۇقرالارنى ئولتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ يۇرىكىنى مۇجۇۋەتكەنىدى.

ئۆي سوغۇق بولۇپ، بۆشۈكته بىر بوۋاق ئاچچىق يىغلاپ ياتاتتى. سىدىق كۆك كۆز ئۇنى كۆرۈپ، كۆزلىرىگە ياش ئالدى - ده، بۆشۈكنىڭ قېشىغا باردى.

— يىغلىما - ھە، ئاپاڭ ھازىر كېلىدۇ... — ئۇ شۇنداق دەپ بۆشۈكنى تېز - تېز تەۋرەتتى. بوۋاق بىر ئاز پەسلەپ قالدى. سىدىق كۆك كۆز ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ يەر - بۇ يەرلەرنى ئاختۇرۇپ، ئاران بىر پارچە قاتتىق نان تاپتى. ئۇ نانىنى چاينىپ بالىغا يىگۈزەي دەپ تۇراتتى. ئۇنى بىرى چاقىردى:

— سىدىق بۇياققا چىق، ماڭمىز!

— مانا ھازىر... مانا...

سىدىق كۆك كۆز چاينىغان نانىنى بالىغا يىگۈزدى، ئاندىن بوۋاقنى كۆزى قىيمىغان ھالدا چىقىپ كەتتى. «ئاھ خۇدا، بۇ نېمە كۈن. خەپ، ئاناڭنى بىر كۈنى ئۆچۈمنى ئالمايدىغان بولسام...» ئۇ شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەچ ھارۋىسىغا يېتىشۋالدى.

ئۇلار بۇرۇلىدىغان يەرگە كەلگەنده، ما تۇەنجاڭنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممىسى ھارۋىلىرىنى توختىتىشىپ، قويۇنلىرىدىن قاتتىق زاغرىلىرىنى ئېلىشتى - ده، ئىشتىھا بىلەن غاجىلاشقا باشلىدى. ئەسكەرلەر بولسا گىرده يەۋاتاتتى.

شۇ ئارىدا بىر ئەسكەر سىدىق تەرەپكە دېۋىلەپ كېلىپ، ئاغزىنى پۈرۈشتۈرۈپ ھېجايدى.

— ھەي، چەنتۇ، ئىتقا ئوخشاش سۆڭەك غاجاۋاتامسەن؟

— سۆڭەك غاجىسام ئاناڭنى بېرەمتىڭ؟ — سىدىق كۆك كۆزنىڭ غۇزۇزىدە ئاچچىقى تۇتتى.

— ھۇ ئاناڭنى چەنتۇ! — ھېلىقى ئەسكەر مىلتىق پاينىكى بىلەن سىدىق كۆككۆزنى بىرنى سالدى.

— ماۋۇ ماڭقىنى قارا، — سىدىق كۆك كۆز چاقچاقلىق بىلەن ئۇنىڭ قورالىنى تارتىۋېلىپ، بىر كاللا قويۇپ ئۇنى دومۇلىتىۋەتتى. ئەسكەرنىڭ بۇرنىدىن ئوقتەك قان كەلدى.

ئەسكەرلەر دەرھال قوراللىرىنى بەتلەپ، ئۆزلىرى تەرەپكە دېۋىلەپ كېلىۋاتقان ھارۋىكەشلەرگە ئۆچمەنلىك بىلەن قارايتتى. ئۇلار ھېلىلا مىلتىقلىرىدىن ئوق ئۇزىدىغاندەك قىلاتتى. ھېلىقى ئەسكەر بۇرنىدىكى قانلارنى يېڭى بىلەن سۇرتۇپ، ئورنىدىن تۇرۇۋاتاتتى.

— نېمە ئىش بولدى! — دېدى ئەتراپىنى كۆزىتىپ كەلگەن ما تۇەنجاڭ.

ھېلىقى ئەسكەر بولغان ئىشلارنى خاتا دوكلات قىلدى.

— ئۇنداق ئەمەس ما تۇەنجاڭ، ئۇ يالغان ئېيتىۋاتىدۇ، — دېدى سىدىق كۆك كۆز، — مەن نان يەۋاتسام: «ھەي چەنتۇ، ئىتقا ئوخشاش سۆڭەك غاجىلاۋاتامسەن؟» دەيدۇ...

ما تۇەنجاڭ ھېلىقى ئەسكەردىن سورىۋىدى، ئەسكەر دۇدۇقلاپ قالدى. ما تۇەنجاڭ ئۇنىڭغا «چاڭ - چۇڭ» ئىككى شاپىلاق سېلىۋەتتى. ھارۋىكەشلەر بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ، داڭ قېتىپ قالدى. ئەسكەرلەرنىڭ قورققىنىدىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

— ھارۋىنى ھەيدەڭلار، يولغا چىقىمىز!

ھارۋىكەشلەر دەرھال جابدۇنۇپ يولغا چىقىشتى.

ئەسكەرلەرمۇ ئۆز جايىغا بېرىپ مېڭىشتى. ئۇلار ما تۇەنجاڭدىن نارازى بولغاندەك قىلىشاتتى.

يىراقلاردىن غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېگىز تاغ چوققىلىرى، ئەتراپتىكى قىلىن ئورمانلىق بۇ تىمتاس تەبىئەت قوينىغا سۇر بېغىشلاپ تۇراتتى. ئاپئاق قار ئۇچقۇندايتتى. قارا سوغۇق يۈزلەرنى چېقىپ ئۆتەتتى.

سىدىق كۆك كۆزنى تىللىغان ھېلىقى ئەسكەر يولدا يەنە بىر ھارۋىكەشنى ئۇرۇپ جەدەل تېرىدى. ما تۇەنجاڭ بۇ قېتىممۇ ئۇنى ئايىپ قويمىدى. تاپانچىسىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، پاڭ - پۇڭ قىلىپ ئۇنى جايىدىلا ئېتىپ تاشلىدى.

ئۇلار ئوتتۇرا شتابقا يېتىپ كەلگىنىدە، ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇيقۇغا كېتىشكەنىدى. ئۇلار تاراق - تۇرۇق قىلغان ئاۋازلارنى ئاڭلاپ چۆچۈپ ئويغىنىشتى.

— سىلەر بۇ نەرسىلەرنى چۈشۈرگەچ تۇرۇڭلار، مەن ئەتراپنى چارلاپ كۆزىتىپ كېلەي... سىدىق يۈرە، سەن بۇ يەرنى ئوبدان بىلىسەن... — دېدى ما تۇەنجاڭ.

ئۇلار ئىككى پوستتىن تۇيدۇرماي ئۆتۈپ كەتتى. ئۇچىنچى پوستقا بارغاندا ما تۇەنجاڭ ئۇخلاپ ياتقان ئەسكەرنىڭ پىلىموتىنى تۇيدۇرماي ئېلىۋېلىپ يەنە ماڭدى. «بۇ ئەمدى نەگە بارىدىغاندۇ؟ نېمانداق ئالاقزادە بولىدىغاندۇ، ئۆزىنىڭ ئادەملىرىدىن...» دەپ ئويلىدى سىدىق كۆك كۆز.

ئۇلار ماڭغىنىچە قىلىن ئورمانلىق ئىچىگە كىرىپ توختىدى.

— سىدىق، — دېدى ما تۇەنجاڭ ئوڭايسىزلانغان ھالدا، — سەن پارتىزانلار بار يەرنى بىلەمسەن؟

— مەن... مەن...

— ماڭا ئىشەن، ئىككىمىزنىڭ ئېتىقادى ئوخشاش، بار كۆرگەنسەن، سېنى تىللىغان ئادەمنى ئېتىپ تاشلىدىم. يەنە

ئىشەنمەيۋاتامسەن؟ . . . مەن ئۇلارغا ئۆچ، ئۇزۇندىن بۇيان پارتىزانلارغا قوشۇلۇپ كېتىشنى ئويلاپ كەلگەنىدىم. . . ماڭا ئىشەن، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى سىلەرنى ھەقىقەتەن بوزەك قىلدى. خورلىدى، كەمسىتتى، ئەمدى ئۇلار جاجىسىنى يەيدىغان پەيت كەلدى.

سىدىق كۆك كۆز: «ئۇ شۇنداق دەپ تۇرۇپ مېنى تۇتۇۋالسىچۇ؟ ياكى ئۇ بىزگە قوشۇلۇپ بىللە ئىنقىلاب قىلماقچىمۇ؟ نېمە كۆرسەم مەيلى، ئۇنى باشلاپ بارمايمۇ؟ . . . » دېگەنلەرنى خىيال قىلىپ تۇرۇپ قالدى.

— ماڭا ئىشەنگىن. مەن ساڭا خائىنلىق قىلمايمەن. بىز بىرلىكتە مىللىي ئارمىيىگە قېتىلىپ كېتەيلى، — دېدى ما تۇەنجاڭ ئۇنىڭدىن ئۆتۈنۈپ.

— بولىدۇ، يۈر، مەن باشلاپ باراي. . .

ئۇلار ئورمانلىق ئىچىدىن مېڭىپ قاراڭغۇلۇق قوينىغا سىڭىپ كەتتى. سوغۇق تېخىمۇ ئەدىمەكتە ئىدى. يالىڭاچلانغان دەرەخلەر غېرىبسىنىپ تۇرۇشاتتى.

ئۇلار قېلىن قارلارنى غاچىلدىتىپ دەسسەپ، تاغ تەرەپكە بۇرۇلدى.

ئۇلار شۇ جىددىيلىكتە توڭلىغىنىنىمۇ سەزمىدى. ئۇلار قېلىن توقايلىقنى ئارىلاپ مېڭىۋاتقىنىدا:

— توختا! — دەپ ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

— مەن سىدىق.

— كىم بولۇشىڭدىن قەتئىينەزەر، دۇم يات!

ئۇلار دۇم يېتىشقا مەجبۇر بولدى. قارىنىڭ سوغۇق تەپتى بەدەنلىرىگە ئاستا - ئاستا يامرىدى.

— ھەي. . . بىزنى دۇم ياتقۇزۇپ قويۇپ، سوغۇقتىن ئۆلسۇن دەمسەن؟

— ئاۋۇ يېنىڭدىكى كىم؟ فورما كىيىۋاپتىغۇ؟ قورالىنى

تاشلىسۇن!

— ئەجەب ئىشىك تۇگىمىدى.

— ما تۇەنجاڭ پىلىموت بىلەن تاپانچىسىنى ئۇنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. ھېلىقى كىشى قورالنى يىغىشتۇرۇپ، بۇلار تەرەپكە يېقىنلاپ كەلدى.

— ھوي قاسىم جودا، سەن ئادەمنى يەرگە چاپلاپ قويۇپ، ئۆلسۇن دېدىڭما؟ كالۋا.

— سەندەك قولىدىن ئىش كەلمەس نېمىنىڭ ياشىغىنىدىن ئۆلگىنى ياخشى ئەمەسمۇ؟ بۇ ما تۇەنجاڭ؟ بۇ نېمە ئىش؟

— ھەئە، مەن ما تۇەنجاڭ، سىلەرگە قوشۇلاي دەپ كەلدىم.

— نېمە؟ — قاسىم جودا ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى، — يۇرۇڭلار باراتكامنىڭ يېنىغا بارايلى، — قاسىم جودا ما تۇەنجاڭغا گۇمان نەزىرىدە قاراپ قويۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئېھتىيات بىلەن ماڭدى.

— ۋاي - ۋۇي، نېمىدېگەن كۆپ ئادەملەر بۇ؟ ھوي، ھاشىمكامۇ يۇرەمدۇ نېمە؟ — دېدى سىدىق كۆك كۆز ھەممەيلەنگە ھەيرانلىق ئىچىدە قاراپ.

— قانداقراق ئۇكاموي؟ — دېدى ھاشىم تۆمۇرچى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ بولغاندىن كېيىن، چار ساقلىنى سىلاپ تۇرۇپ، — زۇلۇمنىڭ دەردىنى تارتقۇچە ئۇلار بىلەن ئېلىشىپ ئۆلەي دېدىمغۇ؟ ئاكاڭنىڭ قانداقلىقىنى بىلسەنغۇ؟ كېچىسى بۇ يەرگە كېلىپ ھەربىكەتكە ئاكتىپ قاتنىشىمەن. كۇندۇزى ئۆيدە پالتا، قىلىچ، ئارا ياسايمەن. ئەل - خەلق دەپ سوقۇۋاتقان بۇ يۇرەك بىزنى جىم ياتقۇزمايدۇ، — ھاشىم تۆمۇرچى ئاتمىش ياشلارغا يېقىنلاپ قالغان كىشى ئىدى.

— بارىكاللا ئاكا، ئەزىمەت ئىكەنلا.

ما تۇەنجاڭ بارات پالۋان بىلەن قىزغىن ئەھۋاللىشىپ

ئۆزىنىڭ بۇلارغا قېتىلىش سەۋەبىنى سۆزلەپ ئۆتكىنىدە، بارات پالۋان قايىللىق بىلەن باش لىڭشىتتى. ئۇلار ئىككىسى خېلى بۇرۇنلا تونۇشاتتى. لېكىن، سىرداشلاردىن ئەمەس ئىدى.

— بۇ ئىشنىڭ ياخشى بوپتۇ. بىز ئارشاڭدىكى ئىلى پارتىزانلىرى بىلەن بولغان ئالاقىنى بارغانچە قويۇقلاشتۇرۇۋاتىمىز. ھازىرچە بىز مۇشۇ چاغانئارالنى بازا قىلىپ، كەچلەردە ھەربىرىمىز تۇرۇۋاتىمىز. ئارشاڭ بىلەن بۇ يەرنىڭ ئارىلىقى ئاتمىش، يەتمىش كىلومېتىرچە كېلىدۇ. بۇ يەرنىڭ شارائىتى ئۆزەل، دۇشمەنگە زەربە بېرىپ بولغاندىن كېيىن، بۇ يەرگە چېكىنىپ تاراپ كەتسەكمۇ ئۇلار ئەگىپ كەتكەنلىكىمىزنى بىلمەي قېلىشىدۇ. كېچىسى بۇ يەردە پالتا، توقماق، ئارا كۆتۈرگەن ئادەملەر مانا مۇشۇنداق كۆپىيىپ كېتىدۇ. كۈندۈزى ھېچ كىشى يوق...

— بۇ يەرنىڭ يەر شارائىتى ناھايىتى ياخشىكەن، ئەمما سىلەردە قورال يوق، قاراملىق قىلىشقا بولمايدۇ. ئاۋۋال قوراللىنىش زۆرۈر...

— قورالنى بىرى ئەكېلىپ قولىمىزغا تۇنقۇزۇپ قويمايدۇ. بىز ئۆزى دۇشمەننىڭ قولىدىن تارتىۋالىمىز. ھازىر ئارشاڭدىكىلەرگىمۇ قورال يېتەرلىك ئەمەسكەن، شۇڭا بىز سەن دېگەن يەردىكى گومىنداڭ ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇم باشلىشىمىز كېرەك!

— ئۇنداق قىلغان بىلەن بولمايدۇ، ئۇلار تولۇق قوراللانغان، بىز تاياق - توقماق بىلەن نېمە ئىش قىلالايمىز.

— ئۆز ئادەملىرىڭنى ئاسراۋاتامسەن نېمە؟

— ياق، ياق...

— ئۇنداق بولسا، كېچىكتۇرمەي ھۇجۇمنى باشلايلى. ما تۇەنجاڭ ئارىسالدىلىق ئىچىدە قالدى. ئۇ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي ئۇزۇن تۇرۇپ كەتتى. ئاخىر ئۇ نېمە بولسا بۇلار

بىلەن تەڭ كۆرەي، بۇلارغا ئىشەنچسىز بولۇپ قالماي دېگەن خىيالغا كېلىپ، بارات پالۋانغا قاراپ ئېغىز ئاچتى.

— مەيلى، دېگىنىڭچە بولسۇن، ئەسلىي بۇنداق قاراملىق قىلمىساق بولاتتى.

— قاراملىق قىلمايمىز دەپ، بۇ يەردە جىم ياتمىزمۇ؟ بىز نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم. ئۇرۇش دېگەندە غەلىبە قىلىش بىلەن مەغلۇب بولۇش تۇرىدىغان ئىشقۇ.

— ئاۋۋال ئازراق ئارام ئېلىۋالايلى، — ئۇ شۇ ئارقىلىق بارات پالۋاننى خىيالىدىن يېنىپ قالارمىكىن دەپ ئويلاۋاتاتتى.

— ما تۇەنجاڭ، سەن بىزنى قانداق بىلىپ قالدىڭ؟ — دەپ سورىدى ناسىراخۇن تېخىچە گۇمانلىنىپ.

— قۇلاق ئۇزۇنغۇ، — دېدى ما تۇەنجاڭ، — مەن خېلىدىن بېرى باراتلارنى كۆزىتىپ كېلىۋاتاتتىم. كېيىن شەھەردە ئەسكەرلەرنىڭ زەربىگە ئۇچرىشى، ئۆلۈشى، كۆۋرۈكلەرنىڭ پارتلىشى، مەندە گۇمان پەيدا قىلدى. سىدىقمۇ مۇشۇ كۈنلەردە جىم تۇرالمايدىغان بولۇپ قالغان. مەن بۇنى چوقۇم سىدىق بىلىدۇ، دەپ ئۇنىڭ ئىشەنچسىزى قولغا كەلتۈرۈۋالدىم. ئەگەر سىدىق بىلمەيمەن، دەپ تۇرۇۋالغان بولسا مەندىمۇ ئامال يوق ئىدى. تەلىيىمگە ئۇ باشلاپ باراي دەپ قالدى، — ئۇ ئۇيغۇر تىلىدا شۇنداق راۋان سۆزلەۋاتاتتى.

يالقۇنجاپ كۆيۈۋاتقان گۈلخانىڭ تېپىسى ئۇلارنىڭ مەڭزلىرىنى قىزارتىۋەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ سۆزلىرى بارات پالۋاننىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. ئۇ ھۇجۇم قىلىشقا بەكمۇ ئالدىراۋاتاتتى. ئاخىرى قانلىرى قىزىپ، ئۆزىنى تۇتالماي قالدى.

— ئىمىنباينىڭ تۇڭمىنىدە تۇنەپ قالغان دۇشمەنلەرگە ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلىنىڭلار! — دېدى ئۇ ئورنىدىن ئەنسىز ھالدا تۇرۇپ.

ھەممىسى چۆچۈپ بارات پالۋانغا قاراشتى. ئاندىن ئاتلىرى بارلار ئاتلىرى يەنىغا يۈگۈرۈشتى. پىيادىلەر قوللىرىدىكى تاياق - توقماق، ئارا - كەتمەنلەرنى مەھكەم تۇتۇپ تىزلىپ تۇرۇشتى. ما تۇەنجاڭ خاتىرجەمسىزلەنگەن ھالدا بارات پالۋانغا ئاستا قارىدى. بارات پالۋاننىڭ ۋۇجۇدىنى قەھر - غەزەپ ئەسىر قىلغان بولۇپ، قوشۇمىلىرى تۇرۇلگەنىدى.

— قەيسەرىنداشلار، — دېدى بارات پالۋان ئۈنلۈك ئاۋازدا، — ئۇرۇش دېگەنده ئۆلۈش، يارىلىنىش بولىدۇ. قۇربان بەرمەستىن ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرەلمەيمىز. ئۆلسەكمۇ ئازادلىق ئۈچۈن ئۆلۈپ، ئاللانىڭ دەرگاھىغا يورۇق يۈز كېتەيلى! بىز ئەركەك بولغاندىن كېيىن ھەقسىز ئەركەكتەك ياشىشىمىز، خەلق ئۈچۈن ئۆزىمىزنى ئاتىشىمىز لازىم. ئاللا بىزگە مەدەت قىلسۇن، ئاتلىنايلى!

— ئەل - خەلق ئۈچۈن جېنىمىز پىدا!

ما تۇەنجاڭ پارتىزانلارنىڭ جەڭگىۋار قىياپىتىگە قاراپ، چوڭقۇر خىياللارغا چۆكتى.

تۇن قويىندا پارتىزانلار قەيسەرانە روھ بىلەن دۇشمەن قارارگاھىغا قاراپ ئاتلاندى. بارات پالۋان سەپ ئالدىدا ئېتىنى ئويناتىپ ماڭماقتا ئىدى. ئۇنىڭ روھىدا بىرلا ئەل - خەلق ئازادلىقى دېگەن ئۇقۇم ھۆكۈم سۈرگەچكە، كۆزىگە شۇ تاپتا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيۋاتاتتى. قولىدىكى قارا مىلتىقنى پات - پات چىڭ سقىمداپ قويىاتتى. ۋۇجۇدى غەزەپ، خورلۇق ئارىلاشقان تۇيغۇلاردىن سقىلاتتى.

ئۇلار مەنزىلگە يېتىپ بارغىنىدا، گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ما تۇەنجاڭنىڭ غايىب بولغانلىقىنى ۋە پوستتا تۇرغان ئەسكەرنىڭ قورالىنىڭ يوقالغانلىقىدىن ساراسىمىگە چۈشۈپ ئۇيان - بۇيان چېپىشىپ يۈرۈشەتتى.

ۋاقىت تاڭغا ئۇلىشىدىغانغا ئاز قېلىۋاتاتتى.

— بارات، ھۇجۇم قىلساق خەتەرلىك، — دېدى ما تۇەنجاڭ ئەھۋالنى كۆزىتىپ.

— يۈرەكلىكىرەك بولساڭچۇ، ئوغۇل بالا دېگەنمۇ ئۆلۈمدىن قورقامدۇ؟ مۇشۇ ھالىڭدا قانداقمۇ تۇەنجاڭ بولغانسەن؟

— مېنىڭ قورقۇۋاتقىنىم يوق، ياخشى كۆڭۈل بىلەن دەۋاتىمەن.

— ناسىراخۇن، ئابلىز قارىي، سىلەر كەينى تەرەپتىن ھېگىش قىلىڭلار، مەن ئالدى تەرەپتىن ھۇجۇم قىلاي، قاراپ تۇرماي ئاتلىنىڭلار! — بارات ما تۇەنجاڭنىڭ سۆزىگە ئېرەن قىلماستىن بۇيرۇق بەردى.

— ماقۇل.

ئۇلار ئالدى - ئارقا تەرەپلەردىن ھۇررا سادالىرىنى ياڭرىتىپ ھۇجۇم قىلدى. دۇشمەنلەر دەسلەپتە سەل ھودۇقۇپ، قالايمىقان ئوق چىقاردى. كېيىن ئۆزلىرىنى تۇزۇۋالىپ، ئۇلارغا جان - جەھلى بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى. پارتىزانلاردىكى بىر نەچچە قارا مىلتىق ۋە ما تۇەنجاڭ ئەكەلگەن پىلىموت، تاپانچىدا ئوق تۇگەپ، ئۇچ ئادەم قۇربان بولۇپ، ئۇلار چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. غالجىرلاشقان دۇشمەن ئەسكەرلىرى بۇلارنى چاغانئارالغىچە قوغلاپ بېرىپ، كېيىن ئۇلارنىڭ قارىسىنمۇ تاپالماي تۇرالغۇسىغا قايتتى.

ما تۇەنجاڭ بۇلارنىڭ جاسارىتىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، بارات پالۋاننى ئالاھىدە ماختاپ كەتتى.

— سىلەر ئۆزۈڭلاردىن كۈچلۈك دۇشمەن ئەسكەرلىرىگە قورقماستىن ھۇجۇم قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئونەك ئادىمىنى يوقاتتىڭلار، تۇۋا، ئاجايىپ قورقماس، باتۇر ئىكەنسىلەر.

— قورقۇنچاقلىق پەس، يارىماس ئادەملەرنىڭ ئىشى، بىزنى باتۇر قىلىۋاتقان بۇلارنىڭ زۇلمى، ما تۇەنجاڭ، ھازىرچە بىز جەڭنى مانا مۇشۇنداق قىسقا ۋاقىت قىلىپلا تۇرىمىز. بۇ

بىزنىڭ كېيىنكى جەڭ تەييارلىقى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىۋاتقان مەشقىمىز، مۇنداق ئۇرۇشلار پات - پات بولۇپ تۇرىدۇ.

— شەھەردىكى قوغداش ئىشىڭلارچۇ؟

— ئۇ يەرگىمۇ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغان ئادەملىرىمىز بار. مەسىلە چىقسا خەۋەر قىلىدىغان ئالاقچىمىزمۇ بار.

— سىلەر ئىشقا بەكمۇ پۇختىكەنسىلەر، ئەپسۇسكى، قارامليقىڭلارمۇ باركەن.

— قارام ئادەمنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ. قارام ئادەملەر يۇرەكلىك بولىدۇ. يۇرەكلىك ئادەم ئىنقىلاب ئوتلىرىغا مەردانە ھالدا ئۆزىنى ئاتالايدۇ. مەن قارام، باتۇر ئادەملەرنى ياخشى كۆرىمەن.

ما تۇنجاق ئۇن چىقارمىدى، ئۇ بارات پالۋاننى باشقىلار نېمە دېسە ئاڭلايدىغان، باشقىلارنىڭ سۆزلىرىگە ئاسان قايىل بولىدىغان ئادەم دەپ چۈشەنگەنىدى. ئەمدى ئۇ ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ھايات چۈشەنچىلىرىگە ئىگە، مۇستەقىل پىكىرلىك ئادەم ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى ئويلىرىدىن ياندى. بارات پالۋاننىڭ قورقماس، باتۇرلۇقى ئۇنى ئېغىر ئويلارغا سالدى.

4

بۇگۈنكى يىغىن ناھايىتى جىددىي كەيپىياتتا ئېچىلىۋاتاتتى. ھەممىسىنىڭ روھى چۈشكۈن كۆرۈنەتتى. ياڭ ھاكىم تاماكىسىنى ئۈزۈلدۈرمەي چەككىنىچە، گارنىزون قوماندانى ۋەن گوتەينىڭ سۆزلىرىنى مەنىستىمەسلىك نەزىرى بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى.

— بىزنىڭ ئاۋۋال ئارشاڭغا ماڭدۇرغان ئادەملىرىمىز يوللاردىمۇ، ئارشاڭدىمۇ ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىدى. بۇ قېتىم ما

تۇنجاقنىڭ تەلەپ قىلىشى بىلەن ئوتتۇز ھارۋىغا ئوزۇق - تۇلۇك بېسىپ، ئۇچ يۈز ئەسكەر بىلەن ماڭدۇردۇق. بىز ھەر تاماللار بىلەن ئىلى ئوغرىلىرىنى يوقىتىشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك بەدەل تۆلىسەك مەيلى، ھازىر بىزنىڭ ھوشيارلىقىمىز تۆۋەن، زەربە بېرىشىمىز ئاجىز، شۇڭا ھوشيارلىقىنى ئۆستۈرۈپ، ئۇلارغا قىلچە رەھىم - شەپقەت قىلماي زەربە بېرىپ، ئاپەتنى تۇپ يىلتىزىدىن قۇرۇتىشىمىز كېرەك. ھازىر شەھەر ئىچىدە، يول - يوللاردا پارتىزانلار بىزگە يوشۇرۇن تەھدىت سالماقتا. بىز ئۇلارنى نېمە ئۈچۈن تۇتالمايمىز - ھە! ھەممىمىز قاپاقۇاش، دۆت، ھارام تاماق... قېنى قايسىمىز بۇ ئىشتا خىزمەت كۆرسەتتۇق. قېنى دەپ باقايلى. ھەممە ئىش ھازىر ماڭىلا قالدى. قالغىنىڭلار تېخىچە غەپلەت ئۇيقۇسىدا ياتىسىلەر، ئۆزۈڭلار ئۈچۈن بايلىق توپلاۋاتىسىلەر، ئەيش - ئىشرەت سۈرۈۋاتىسىلەر، قىمار ئويناۋاتىسىلەر، سىلەر مەڭگۈ مۇشۇنداق ياشاپ كېتىمىز دەۋاتامسىلەر؟ ئۇخلاپ چۈشۈڭلار، ئىلى ئوغرىلىرى بولىدىكەن، بىزگە خاتىرجەملىك يوق... ئوغرىلار بېشىڭلارغا مىلتىق تەڭلىگەندە ئاندىن ئويغىنىسىلەر، بىز ھازىرغىچە نېمە ئۈچۈن بىرمۇ ئوغرىنى تۇتالمايمىز؟ ئەمدى يۇقىرىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىمىز. ئارشاڭ، بۇ يەر قولىدىن كەتسە، كاللىمىز كەتتى دېگەن گەپ، بۇ يەرنىڭ بىز ئۈچۈن قانچىلىك مۇھىملىقىنى بىلەمسىلەر؟ ئالدىنقى سەپتىكى ئەسكەرلىرىمىزگە ئاشلىق، يەم - خەشەك نەدىن توشۇلۇۋاتىدۇ؟ مۇشۇ يەردىن، نەق مۇشۇ يەردىن... شۇنچە كۆپ ئەسكەر بىلەن تۆت توك - توك ئوغرىنى يوق قىلالمىساق بىزگە نومۇس ئەمەسمۇ؟! ھەممىمىز مۇشۇ ھۆكۈمەتنىڭ نېمىنى يەۋاتقانلار، بىزنىڭ ئەمدى ھۆكۈمەتكە سادىقلىمىزنى بىلدۈرىدىغان ۋاقىت كەلدى، ئۈيقۇمىزنى ئاچايلى... — ئۇ سۆزلىگەنسېرى قىزىشىپ

كېتىۋاتاتتى. گاھىدا ئاغزىنى بوزۇپمۇ قويياتتى.

ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ ۋەھشىي ئەلپازىدىن قورقۇپ، ئېغىر تىنىشقىنىمۇ جۇرئەت قىلالمايۋاتاتتى. ئۇنىڭغا بىر قىسىملار ئۆچلۈك بىلەن قارايتتى.

قورۇ ئىچى جىمجىت بولۇپ قاراۋۇللار قاتۇرۇپ قويغان ھەيكەلدەك تۇراتتى. دەرەخ شېخىغا قونۇۋالغان بىر قاغا ئەنسىز قاقىلداۋاتاتتى.

— ئوغرىلار بىزنى كۆپ تالاپەتكە ئۇچراتتى. كۆۋرۈكلەرنى ياساپ قويساق يەنە پارتلىتىۋېتىشتى. بىز ئەمدى قانغا قان ئېلىشىمىز كېرەكمۇ - يوق؟... بۇ يەردىكىلەر بىلەن ئالتە ئوغرىنىڭ ئادەملىرىنىڭ گېپى بىر، بۇلارنىڭ يۈرىكىنى قاتتىق مۇجۇپ قويىدىغان ۋاقتى كەلدى. سۈكۈت قىلىۋېرىشكە بولمايدۇ. قىساس ئېلىشىمىز كېرەك! قىساس! بىز بۇنى مۇنداق ئېلىپ بارىمىز، يەنى شەنبە كۈنى ھەربىر ئائىلىگە باستۇرۇپ كىرىپ بىردىن ئادەمنى ئېتىپ تاشلايمىز. بۇ ھەرىكەت شۇ كۈنى كەچتە ناھايىتى مەخپىي ئېلىپ بېرىلىدۇ. شۇ چاغدا بۇ خەلق بىزگە گەپ - سۆزسىز ئىتائەت قىلىدىغان بولىدۇ. يۈرىكى مۇجۇلۇپ باش كۆتۈرەلمەس بولۇپ كېتىدۇ. ئۆلتۈرۈلگەن ئادەملىرىمىزنىڭ قىساسىنى شۇنداق ئالىمىز.

— بۇ ناھايىتى ياخشى چارىكەن، بىز مۇشۇ ئۇسۇل ئارقىلىق بۇلارنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇپ قويمىساق بولمايدۇ... — دېدى ۋۇ شاۋتەن گەپ قىستۇرۇپ.

— ياخشى ئۇسۇلكەن، كۆڭۈلدىكىدەك گەپ بولدى. ۋەن سىلىك بەكمۇ دانا كىشى ئىكەنلا... — دەپ خۇشال بولدى لەنشىك.

— ياق، ئۇنداق قىلساق توغرا بولمايدۇ. بىگۇناھ خەلقنى نېمە ئۈچۈن قىرىپ تاشلايمىز، بىزنى بېقىۋاتقانلىقى ئۈچۈنمۇ؟! ئۇنداق قىلساق ئۆزىمىزگە چوڭ ئىش تېپىۋالىمىز. ئۇنىڭدىن

كۆرە بىز دەققەت - نەزىرىمىزنى ئىلى ئوغرىلىرىنى يوقىتىشقا قارىتىشىمىز لازىم، — دېدى ياك ھاكىم تاماكىسىنى كۈلدانغا بېسىپ.

— ياك جانابلىرى، نېمە دەۋاتىسىز؟ بۇ خەقتىن بىزگە نېمە پايدا. كەلدى؟ قېنى ئويلاپ كۆرۈڭ. بىزنىڭ نۇرغۇن ئادەملىرىمىزنى ئۇلارنىڭ ئادەملىرى يوقاتتى. ئەمدى بىزنى يوقاتماقچى بولۇۋاتمدۇ. بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىمۇ ياپونلار قىرىۋاتىدىغۇ؟ بۇ شۇنىڭغا ئوخشاشلا ئىش، سىز تولا رەھىمدىل بولۇپ كەتمەك... — دېدى ۋۇ شاۋتەن گوتەيگە قاراپ قويۇپ.

— رەھىمدىل بولۇشقا توغرا كەلسە رەھىمدىل بولغۇلۇق. زۇلۇم ھەددىدىن ئېشىپ كەتسە خەلق چىدىمايدۇ. ھېلىمۇ شۇنچە رايىشلىق بىلەن ئىشلەۋاتامدۇ؟ — ياك ھاكىم تەئەددى بىلەن ئېيتتى.

— بولدى، بەس! — دەپ ۋارقىرىدى ۋەن گوتەي.

— دېمەكچى بولغىنىم بۇنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولماسمىكىن... باشقىچە ئۇسۇل قوللانساق دەيمەنغۇ؟ — دېدى ياك ھاكىم مۇلايىم قىياپەتكە كىرىپ، — نېمە قىلساڭلار نېمە كارىم... شۇ مەنمۇ خاتىرجەملىكىمىز ئۈچۈن قانداق قىلساق ياخشى بولارىكىن دەپ... ياخشى كۆڭلۈم بىلەن دەۋاتىمەنغۇ؟... — ئۇنىڭ يۈرىكى ۋەن گوتەينىڭ ۋەھىمىلىك قارىشىدىن ئەنسىز سوقۇپ كەتتى - دە، ئاخىرقى سۆزلىرىنى يۇتۇۋەتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ بەدىنى لاغىلداپ تىترەۋاتاتتى.

— بۇيرۇق ئىجرا قىلىنسۇن! ھاكىم جانابلىرى بىلەن كېيىن ئۆزۈم ئايرىم سۆزلىشىپ، ئۇنى قايىل قىلىپ قويىمەن، — دېدى ۋەن گوتەي ئورنىدىن قوزغىلىپ ئۇيان - بۇيان مېڭىپ، — سىلەر مەخپىيەتلىكنى چىڭ ساقلاڭلار، ھېچكىم بىلىپ قالمىسۇن، ئىشلارنى ناھايىتى ئىنچىكە

ئورۇنلاشتۇرۇڭلار. بىز بۇ يەردە ئۆز ھۆكۈمرانلىقىمىزنى ساقلاپ قالىمىز دەيدىكەنمىز، بارلىق تىرىشچانلىقىمىزنى كۆرسىتىپ، تەڭ ھەمكارلىششىمىز كېرەك. بۇلارغا ھەرگىز يۈمشاق قوللۇق قىلىشقا بولمايدۇ. ھەممەيلەن ئاگاھ بولايلى. يىغىن تۈگىدى. يەنە تەكىتلەپ قويايى: ھەربىر شەنبە كۈنى كەچتە ئېلىپ بېرىلىدۇ. كونكرېت ئىشلار ئايرىم ئۇقتۇرۇلىدۇ، تارقىلىڭلار، — ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ۋەھشىيلىك يېغىپ تۇراتتى.

يىغىنغا قاتناشقان ھەممەيلەن ياڭ ھاكىمنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ قېلىشتى - دە: «ئۆزىگە ئۆزى قىلدى. كىم ۋەن سىلىڭنىڭ سۆزىگە قارشى چىقىپ پايدا ئالالىغان؟ ئۇمۇ بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. ھەي ئەمدى چاتاق بولدى، خەتەرلىك، ئۇ بار يەردە سۆزلەمدىغان... ھە دەپ قويسا بولىدىغان ئىش...» دەپ پىچىرلاشتى.

ياڭ ھاكىم ئۆزىمۇ سۆزلىگىنىگە پۇشايمان قىلىپ، ئۆز ھاياتىدىن ئەنسىرەپ قالدى.

كېيىن ياڭ ھاكىمنىڭ گېپىنى ۋەن گوتەينى ئويلاندۇرۇپ قويدى ھەم ئۆزىمۇ يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىسىز جىددىي پەيتتە خەلقنىڭ غەزىپىنى كۆچەيتىپ، ئۆزىگە ئارتۇقچە ئىش تېپىۋېلىشتىن ئەنسىرىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىلى پارتىزانلىرىنىڭ سېلىۋاتقان پاراكەندىچىلىكىمۇ ئۇنى يۇرەكسىزلەندۈرۈپ قىلىپ قويۇۋاتاتتى. شۇڭا، ئۇ بۇ شۇم پىلاننى كەينىگە سۈردى.

ئۇنىنچى باب

يورۇغان ئەقىل

ئىبادەت ئەسلىدە خەلقنى خىزمەت قىلىش،
مەسچىت، جەينامازدا ئەمەس بۇ ئىش.
— سەئىد شىرازى

1

ۋەزىيەت جىددىيلەشكەنسېرى، بۇ يەردىكى گومىنداڭ قوماندانلىق شتابى ھەدەپ يۇقىرىدىن ئەسكەر تەلەپ قىلدى. 1944 - يىلى دېكابىرنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى، گومىنداڭ غەربىي فرونت قوماندانلىق شتابىدىن چىن تۆەنجاڭ باشچىلىقىدىكى ئۇرۇش تەجرىبىسى مول، جەڭگىۋارلىقى كۈچلۈك دەپ قارالغان بىر تۈەن ئەسكەر بۇ يۇرتقا قىزغىن تەنتەنىلەر ئىچىدە كىرىپ كەلدى. خەلق بۇلارغا قاراپ غەزەپلىك ھومىياتتى.

چىن تۆەنجاڭ ئات ئۈستىدە مەغرۇر ئولتۇرۇپ، ئۈيان - بۇيانغا مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قاراپ كېلەتتى.

ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى ھەر دەرىجىلىك خادىملار چىن تۆەنجاڭنى خۇشامەت كۈلكىلىرى بىلەن قارشى ئېلىۋاتاتتى. ئىسمائىل شەنگەن، يولۋاسبەگ، ھېكىمباي، موللا شاڭيۇ، موللا نىياز ئاخۇنۇم، زاكىر قۇلاق... لار ھىجايغىنىچە تولىمۇ بىچارە ھالدا چاۋاك چېلىشاتتى. كىشىلەر بۇلارغا قاراپ بوش

شۇبرلىشاتتى.

— قارا ئاۋۇلارنى، خۇشال بولۇپ كەتكىنىنى...

— ئاۋۇ بەتنىيەت ئەمدى يەنە نېمە ئىشلارنى قىلار؟

— ھەي، بىزنىڭ بېشىمىزغا ئېغىر كۈن چۈشىدىغان بولدى.

— بۇلار ئارشاڭ پارتىزانلىرىنى يوقىتىۋېتەلەرمۇ؟

— كىم بىلىدۇ؟ ھەي ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيدۇ، بۇلار نەچچە قېتىم يوللاردا دەككىسىنى يېدى ئەمەسمۇ؟

ۋۇ شاۋتەن يۈگۈرۈپ بېرىپ، ئاتنى يېتىلەپ كېلىۋاتقان ئەسكەرنىڭ قولىدىن ئاتنىڭ چۈلۈۋىرىنى تارتىۋالدى - دە، چىن تۇەنجاڭغا كۈلۈپ تۇرۇپ:

— ھارمىغايلا... جاپا چەككەنلا... — دېدى.

— ئانچە ئەمەس، — دېدى چىن تۇەنجاڭ ۋۇ شاۋتەنگە قارىماستىن، — ۋەن سىلىڭ كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— ئىشخانىدا سىلىنى ساقلاپ ئولتۇرىدۇ، يۇرسىلە مەن باشلاپ كىرەي.

ئىشخانىدا يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا تاماكا چېكىپ ئېغىر خىياللارغا بېرىلىپ ئولتۇرغان ۋەن گوتەي چىن تۇەنجاڭنى كۆرۈپ ئورنىدىن كۈلۈمسىرەپ تۇردى.

— سالامەت كەلدىڭىزمۇ؟ قېنى ئولتۇرۇڭ. مەن ئالدىڭىزغا چىقالمىدىم، جىق ئادەمنى كۆرسەم بېشىم قايىدىغان بولۇپ قالدى، — دېدى ئۇ ئورۇندۇقتا ئاستا ئولتۇرۇپ، — چىن تۇەنجاڭغا چاي كەلتۈرۈڭلار.

— مانا ھازىر، — دېدى بىر ئەسكەر.

— چايدىن كېيىنلا ياخشى تاماق قىلىڭلار، ئەسكەرلەرمۇ ئوبدان غىزالانسۇن.

— خوپ، ھازىرلا ئورۇندايمەن.

ۋەن گوتەي ئۆز ئادەملىرى بىلەن بۇ يەرنى باشقۇرالماي،

ياردەم تەلەپ قىلغىنىدىن خورلۇق ھېس قىلىپ ئىچىدىن ئۆرتىنىۋاتاتتى. ما تۇەنجاڭنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكى ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئەلەم بولغانىدى. ئۇنى شۇنچە سۈرۈشتۈرۈپمۇ ھېچ يەردىن دېرىكىنى ئالالمىدى. بۇ ئۇنىڭ تېخىمۇ ئوغىسىنى قاينىتىۋەتتى.

— ئاڭلىسام، — دېدى چىن تۇەنجاڭ تاماكىدىن بىرنى تۇتاشتۇرۇپ، — ئىلى ئوغرىلىرى ئارشاڭنى ئېلىش ئۈچۈن بىزنىڭ قوشۇن بىلەن ئۇرۇش قىلىۋېتىپتۇمىش، ئۇلار تايىنلىقلا بىرنېمىلەر، ئۇلارغا تاقابىل تۇرۇش ئۇنچە قىيىن ئەمەس. ۋەن سىلىڭ، ئۇلارنى ئۆزۈم بىر تەرەپ قىلىۋېتىمەن، سىلەرگە بۇ يۇرتنى ئامان - ئېسەن تاپشۇرۇپ كېتىمەن. بۇ يەردە تۇرىدىغان ۋاقتىممۇ ئانچە ئۇزۇن ئەمەس - ھە...

ئۇنىڭ سۆزلىرى ۋەن گوتەينىڭ يۈرىكىگە تېگىپ، ئىچىنى ئاچچىق قىلىۋەتتى.

— دېگىنىڭىزدەك بولسا بەكمۇ ياخشى ئىش بولغان بولاتتى. بۇ يالاڭتۆشلەر بەكمۇ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتى. تازا بىر ئەدىپىنى بەرمەي بولمايدۇ. ھەممىنى قىرىۋەتسەممۇ دەردىم چىقمايدۇ.

— يالاڭتۆش دېگەن بىلەن بۇلارنىڭمۇ پاراكەندىچىلىكى يامان بولۇۋاتامدۇ، — دېدى چىن تۇەنجاڭ ئۇنىڭ سۆزىگە قايىل بولماي، — كۆڭۈللىرىنى يېرىم قىلمىسلا، مانا مەن كەلدىمغۇ، ھەممە ئىشلار ئوڭۇشلىپ كېتىدۇ. بىز يەنىلا بۇ زېمىندا پۇت تىرەپ تۇرىمىز...

ئۇنىڭ سۆزلىرى ۋەن گوتەينىڭ نېرۋىسىغا تېگىپ، بارغانچە ياقماي قالدى. ئۇ ۋەن گوتەينى كۆزگە ئىلمىغاندەك سۆزلەۋاتاتتى.

— ھازىر دەم ئېلىڭ، كەچتە زىياپەت قىلغاچ يېغىن ئاچايلى، شۇ ۋاقىتتا بامەسلىھەت ئىش قىلايلى، — دېدى ۋەن

گوتەي هارغىن هالدا.

— بولىدۇ، ئەسكەرلەرنىڭ ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇپ قويارسىز.

— ۋۇ جۈيجاڭ، كۆزلىرىڭىزنى سۇغا چۈشكەن مايەك پارقىرىتىپ قاراپ ئولتۇرسىزغۇ؟ ئەسكەرلەرنىڭ ئوبدان ئورۇنلاشتۇرۇڭ، ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇڭ.

— بولىدۇ ۋەن سىلىڭ، بۈيرۇقلىرىغا ھەر زامان تەييارمەن، — ۋۇ شاۋتەن ئېگىلىپ تەزىم قىلغىنىچە چىقىپ كەتتى.

كەچلىك زىياپەت باشلىنىپ، كۈلكە - چاقچاقلار بىلەن داۋام قىلدى.

— چىن تۇەنجاڭ سىلىگە ئوبدان قىزدىن بىرنى تېپىپ قويدۇم، كەچتە پەيزى قىلىپ كېلەملا قانداق؟

— ئاۋۋال ئۇرۇش ئاخىرلاشسۇن، ئاندىن ئويناپلى، قانداق ۋۇ جۈيجاڭ؟ كۆڭلىڭىزگە رەھمەت.

— ياخشى، ياخشى، — دېدى ۋۇ شاۋتەن سەل ئوڭايسىزلىنىپ، — سىلىنى دانا، ئۇرۇش تەجرىبىسى مول، بىلىملىك دەپ ئاڭلىدۇققۇ؟

— يوقسۇ، يوقسۇ، نەدىكىنى؟ — دېدى چىن تۇەنجاڭ قاسقان شەپكىسىنى ئېلىپ، چېچىنى قولى بىلەن كەينىگە تاراپ.

— ۋۇ جۈيجاڭ يەنە خوتۇنىڭ گېپىنى قىلىۋاتامدۇ نېمە؟ — دېدى ۋەن گوتەي چىن تۇەنجاڭغا ھەسەن قىلغاندەك.

ۋەن گوتەينىڭ سۆزىدىن ھەمەيلەن كۈلۈپ كەتتى.

— ۋۇ جۈيجاڭ بەك ئىشقىۋاز ئادەم، خوتۇن دېسە... — دېدى ھېكمىباي بىچارىلەرچە.

— ۋۇ جۈيجاڭ ئويۇنچى بولسا، سەتەڭ تەتەيلەرنى ئۇنىڭغا

تونۇشتۇرۇپ، ئېھتىياجىنى قاندۇرۇپ تۇر. — دېدى لەن شىڭ زەھەرخەندىلىك بىلەن.

— مەنمۇ تونۇشتۇرىمەن، — دېدى ئىسمائىل شەنگەن نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي.

— ۋۇ جۈيجاڭ بۇ يەرگە ئۆگىنىپ كەتتى. ئويناسا - ئويناسا قانمايدۇ، — دېدى ۋەن گوتەي مەسخىرىلىك ھېجىيىپ.

ئولتۇرغانلار كۈلۈشۈپ تولغىنىپ كېتىشتى. بۇ گەپ يولۋاسبەگنىڭ جېنىغا تېگىپ، بىر يەرلىرى ئېچىشقاندەك بولدى. كېيىن يەنە زورىغا كۈلۈپ قويدى. ياڭ ھاكىم بۇلارغا قارىغىنىچە چوڭقۇر خىياللارغا پېتىپ ئولتۇراتتى.

— ئەمدى چاقچاقنى قويۇپ ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى، ۋاقىت قىس، — دېدى چىن تۇەنجاڭ ئەترايقا مەغرۇر نەزەر تاشلاپ، — بۇ يەردە يۈرت چوڭلىرىمۇ، باشقا ھۆكۈمەت ئادەملىرىمۇ بار ئىكەن، بىزنىڭ نۆۋەتتىكى جىددىي ۋەزىپىمىز ئارشاڭدا ئىلى ئوغرىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان ئادەملىرىمىزگە ياردەم قىلىپ، ئوغرىلارنى ئۇجۇقتۇرۇش، شتاب رەھبەرلىرى مۇزاكىرىلىشىپ مېنى ئەۋەتتى. ئەمدىكى گەپ: ئەسكەرلىرىمىز كۆپ، بۇلارنىڭ ئوزۇق - تۇلۇكىنى تولۇقلاش، قولىغا پەلەي ھەل قىلىش مۇھىم. جەڭدە غەلىبە قىلىش ئۈچۈن شارائىتنى ياخشىلاش، ئەسكەرلەرنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى ئۆستۇرۇش ئۈچۈن بار ئامالالارنى قوللىنىش لازىم. چۈنكى، ئۇرۇش قىلىدىغانلار ئەسكەرلەر - دە... — ئۇ ئۆزىنىڭ ناتىقلىقىنى كۆرسىتىپ قويماقچى بولۇۋاتقاندەك خېلى ئۇزۇن سۆزلىدى. ئۇنىڭ سۆزىدىن ۋەن گوتەي تولىمۇ بىزار بولدى.

— قېنى ئولتۇرغانلار بىر نېمە دەپ باقسۇن! — دېدى ۋەن گوتەي بۇ زىياپەتنىڭ تېزرەك ئاخىرلىشىشىنى كۈتۈپ.

— سىلەر ئۇچۇن ھەممىنى قىلىشقا تەييارمىز، — دېدى ۋۇ شاۋتەن قەتئىيلىك بىلەن، — مانا بايلىرىمىزمۇ ئولتۇرۇپتۇ، بۇلار تۇرغان يەردە بىز نېمىدىن غەم قىلاتتۇق؟ قالغىنىغا پۇقرا بار. قانداق دېدىم بايۇەچچىلەر؟

— تۇغرا، تۇغرا، ياردەمچىمىزنى ئايىمايمىز، — دېيىشتى باي - مۆتىۋەرلەر قىزىرىپ - تاتىرىپ كېكەچلەپ تۇرۇپ.

— بۇنى مۇنداقلا قىلايلى: لەن شىك، ۋۇ جۇيجاك، ئىسمائىل شەنگەن سىلەر ماۋۇ بايلارنىڭ ئۇنىدىن ئېلىپ ناۋايلارغا ئون بەش مىڭ دانە نان ياقتۇرۇڭلار، يەنە كاسىپلارغا بىر مىڭ بەش يۈز جۇپ پەلەي تىكتۇرۇپ ئۆگۈنلۈككە سەھەرگە ئولگۈرتۈڭلار. بۇ ۋەزىپىنى قانداق ئورۇندىڭلار ئۆزۈڭلارغا باغلىق، ۋەزىپە ئورۇندالغاندىن كېيىن سىلەرگە مۇكاپات بېرىلىدۇ، — دېدى ۋەن گوتەي چىن تۇەنجاڭغا قاراپ قويۇپ.

— ناھايىتى ياخشى ئورۇنلاشتۇردىڭىز، — دېدى چىن تۇەنجاڭ مىيىغىدا كۈلۈپ.

زىياپەت بىرده يېغىن، بىرده ئويۇن بىلەن خېلىغىچە داۋاملاشتى.

2

ئەتىسى سەھەردىلا ۋۇ شاۋتەن بىرقانچە ئادەمنى ئەگەشتۇرۇپ، بورتالادىكى چوڭ ناۋايخانىدا پەيدا بولدى.

— ھە نۇراخۇن، ئەمەت ئۇستام، ياخشى تۇرۇۋاتامسىلەر؟

— ياخشى، ۋۇ جۇيجاك، سىلەرنىڭ شاپائىتىڭلار بىلەن، — دېدى نۇراخۇن ئۇستام ئاچچىق قىلىپ، ئۇنىڭ خالتىلاشقان يۈزلىرى قورۇلۇپ، گۆشسىز قاپىقى تۇرۇلۇپ كەتكەنىدى. ئۇ «بۇنىڭ كېلىشىدە بىرەر شۇملۇق بار» دەپ

ئويلىدى.

— مەن ئالدىرايمەن، — دېدى ئۇ ئۇيان - بۇيان مېڭىپ، — مەن سىلەرگە يېڭى بىر ۋەزىپە تاپشۇرۇش ئۈچۈن كەلدىم. ۋەزىپەڭلار ئېغىر، سىلەر يەنە بىرقانچە ناۋاي تېپىپ ئەتە سەھەرگىچە ئون بەش مىڭ نان ئۇلگۈرتىسىلەر، ئۇنىڭ بىز ئەكېلىپ بېرىمىز...

— ئون بەش مىڭ، ئەتە سەھەر... — دەپ چىرايى ئۆڭدى ئەمەت ئۇستامنىڭ.

— ھەئە، ئون بەش مىڭ نانىنى ئەتە سەھەرگە ئۇلگۈرتىسىلەر، مەن ناھايىتى ئېغىق دەۋاتىمەنغۇ، ئۇقمايۋاتامسىلەر؟

— بۇنچىۋالا نانىنى قانداقمۇ يېقىپ بولغۇلۇق، — دېدى ئەمەت ئۇستام خېمىر يۇقى قولىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ.

— ئەگەر ئەتە سەھەرگىچە نان ئۇلگۈرمىسە، بىزنى رەھىم قىلمىدى دەپ قالماڭلار. ۋەزىپە ئورۇندالسا سىلەرگە مۇكاپات بېرىلىدۇ. ئۇنىنى بىرەمدىن كېيىن ئەكېلىپ بېرىدۇ. مەن كەتتىم ئەمىسە، شۇنداق بولسۇن!

بۇلار ئۇن - تۇنسىز تۇرۇپ قالدى. شۇ تاپتا قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى بىلەلمەي قېلىۋاتاتتى.

— نېمە ئىش بۇ نۇراخۇن؟ بۇلارنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ.

— ئاۋۋال ئويلىشىپ كۆرەيلى. بىرەر ئامال چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

— نانىنى ياقماقتىن باشقا نېمە ئامال بولسۇن ياكى سىلەر قېچىپ كېتەيلى دېمەكچىمۇ؟

— بالا - ۋاقىنى تاشلاپ نەگىمۇ قاچىمىز ئەمەت؟ بىز ئۇزۇن يىل ناۋايلىق قىلغان ئادەملەر، — دېدى نۇراخۇن ئۇستام ئويلىنىپ تۇرۇپ، — بۇ نانىنى ياقماي ھەرگىز

قوتۇلالمايمىز. باشقا ئۇستاملارنىمۇ چاقىرىپ كېلەيلى.

— نېمە دەۋاتىدىلا؟ بۇلار بىزنى بوزەك قىلىۋاتسا، ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈرۈۋاتسا، يەنە ئۇلارنىڭ ئۆز ئادەملىرىمىزنى ئۆلتۈرۈشىگە ياردەم قىلمىزمۇ؟ ياق، مەن ياقمايمەن. بۇ ئىشنى خۇدامۇ راۋا كۆرمەيدۇ...

— قاينىمسىلا ئەمەت ئۇستام، ئامال بار...

— قانداق ئامال؟ — ئالدىراپ سوردى ئەمەت ئۇستام.

— قارىسىلا، خېمىرنى چالا ئېچىتمىز - دە، تونۇرنى بولۇشىغا قىزدۇرۇپ، نانىنى ياقساق كۆچلۈك ئوت تەپتىدە نانىنىڭ يۈزى قىزىرىدۇ، بىز شۇ ھامان نانىنى سويۇپ ئېلىۋېرىمىز...

— ھا... ھا... ھا... ئاجايىپ ئادەم - دە سىز، ئۇنداقتا بىز ئۇلارغا ياردەم قىلماي، ئۆز ئادەملىرىمىزگە ياردەم قىلغان بولدۇققۇ؟

— شۇنداق، نان سوغۇققا چىققان ھامان چويۇندەك قاتىدۇ.

— كارامەت ئەقىل بولدى - دە بۇ، مېنىڭ بۇنى ئويلىمىغانلىقىمنى قارا، ئەستا، ئەمدى مەن باشقا ئۇستاملارنى چاقىراي، ھە - ھۇ بىلەنلا بىر تەرەپ قىلىۋېتىمىزغۇ ئۇنى، — ئۇ بۇ ئەقىلدىن بەكمۇ سۆيۈنۈپ كەتتى.

* * *

كاسىپلار ئىشخانىدا لەن شىڭغا ھەرخىل باھانە - سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ، قاقشاۋاتاتتى. ئۇلار ئۆز ئادەملىرىگە قارا كۆڭۈللۈك قىلىشنى خالىمايۋاتاتتى.

— بۇنى قانداق قىلغۇلۇق، شۇنچە كۆپ پەلەينى ئەتە سەھەرگىچە قانداق ئۇلگۈرتكىلى بولىدۇ؟

— بۇ بىزنى تەتۈر قىينىغانلىق ئەمەسمۇ؟

— ھۇنەرۋەن بولغانغا تويدىغۇ ئادەم.

— بۇ نېمە كۆرگۈلۈك، نېمە تارتقۇلۇق؟

— بىز بۇنى قىلالمايمىز.

— قىلساڭمۇ قىلمىسەن، قىلمىساڭمۇ قىلسەن، بۇ دېگەن يۇقىرىنىڭ جىددىي بۇيرۇقى، ئەگەر قىلمىساڭلار بارار يېرىڭلارنى ئويلىشىپ قويۇڭلار، سىلەر ھۆكۈمەتنىڭ نېنىنى يەپ تۇرۇپ، مۇشۇنداق قىلساڭلار ھۆكۈمەتكە قارشى ئىش قىلغان بولىسىلەر. ئۇ چاغدا بۇنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولىدۇ؟ — لەن شىڭ ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ سۆزلەپ، پوپوزا قىلاتتى. گاھىدا تىللاپمۇ سالاتتى.

— بولىدۇ، لەن شىڭ ئۇكا، بىز قىلايلى، سىلىمۇ سۆزلەپ چارچاپ قالدىلا، ئارام ئالسىلا، — دېدى بايات بېرى ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتكەن ھاشىماخۇن ئۇستام، — يۇرۇڭلار بېرىپ ئىشقا چۈشەيلى.

ھەممىسى ھاشىماخۇن ئۇستامغا ئالىيىپ قاراشتى.

— ھە، ماۋۇ گېپىڭ بولىدۇ، ياخشى، ناھايىتى ياخشى، ئۇنداق بولسا قايتىپ ئىشقا جىددىي تۈتۈش قىلىپ ۋەزىپىنى ئورۇنداشنىڭ ئامالىنى قىلىڭلار، بۇ دېگەن كاللا كېتىدىغان ئىش، — دېدى لەن شىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشۈپ. ئۇنىڭ كاللا دېگەن سۆزى ھەممىسىنىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتىۋەتتى - دە، شۇ ھامان ئۇلار ئۇ كاللىسىنى ئالغان ئادەملەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشتى.

— قورقۇپسەن - دە، ھاشىماخۇن، بۇلارغا ياخشى كۆرۈنۈشنى ئويلاپ قاپسەن، — دېدى يۈسۈپ ئۇستام ئاچچىق قىلىپ.

— نېمە دەيدىغانسىلەر يۈسۈڭاخۇن؟ ئىش دېگەننى پەم،

ئەقىل بىلەن قىلىش كېرەك.

— نېمە ئەقىل ئويلىشىپ كەتكەنسىلە؟ تاينىلىق، ھەي ئۆز ئادەملىرىمىزگە قانداق يۈز كېلەرمىز؟

— ھەي، مۇشۇ ھاشىماخۇن ئىتتىكلىك قىلىپ قالدى.

— توختاڭلار، ئاۋۋال بۇنىڭ تاپقان چارىسىنى ئاڭلاپ باقمامدۇق. قېنى، سۆزلەڭلا ھاشىماخۇن؟

— قاراڭلار، مۇنداق قىلىمىز: خام تېرە ئارقىسىغا بولۇشچە سۇ پۈركۈپ باستۇرۇپ قويىمىز. تېرە يۇمشىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئاق ئۇننى سېپىپ ئاقارتىمىز - دە، ئالماپ بولۇشغىلا تېكىپ قويىمىز، ئۇ سوغۇقنى كۆرگەندىن كېيىن...

— ھا... ھا... ھا...

ھەممىسى تەڭلا كۈلۈشۈپ، خۇشال بولۇشۇپ كەتتى.

— يارايسەن ھاشىماخۇن!

— سىلىنىڭ كاللىلىرى سېتىۋالغۇدەك كاللىكەن.

— سېتىۋېلىپ ۋەن سىلىڭغا سوۋغا قىلاي دەمسەن؟

ئۇلار يەنە كۈلۈشتى، يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلار بۇلارغا ھەيرانلىق بىلەن قاراشتى.

ئەمەت، ھاشىماخۇن ئۇستاملار تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرنى غەلىبىلىك تاماملاپ بولغاندىن كېيىن، ئۆيدىكىلىرىنى خىلۋەت بىر جايغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى باشقا ناۋاي، ئۇستاملارنى ۋە شاگىرتلىرىنى باشلاپ، پارتىزانلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىش ئۈچۈن ئارشاڭ، چاغانئارالىرىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى. كېيىن گومىنداڭ ئەسكەرلىرى شۇنچە سىنتىپمۇ، ئۇلارنى ھېچ يەردىن تاپالمىدى.

ئون بىرىنچى باب
قايدىسەن باھار

بۇركۇت بوراندىن قورقماس،
باتۇر ئۆلۈمدىن.

— ئۇيغۇر خەلق ماقالى

1

بارات پالۋان «چارلاش» ئېلىپ بېرىۋاتقاچ ئاستا مېڭىپ غېنى باتۇر بىلەن كۆرۈشكەن گۈزەل دەقىقىلىرىنى ئەسلەۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمانلارغا تولغان قەلبى تاڭلارغا تۇتاشتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى خىياللىرىنى ئاچچىق سوغۇقنىڭ نەشتەر ئۇرۇشلىرى، دەرەخلەرگە غۇژمەكلىشىپ قونۇۋالغان قارا قاغىلارنىڭ ئەنسىز قاقىلداشلىرى، ئېغىر قەدەملىرىدىن ھاسىل بولغان غىچىرلاشلار بۇزۇلمايتتى. غېنى باتۇرغا ئوق تېگىپ ئىلىغا ئېلىپ كېتىلگەنلىكى ئۇنى خېلىلا ئازابلاپ ھەم ئەسىرتىپ قويۇۋاتاتتى.

*

بارات پالۋان ئادەملىرىنى باشلاپ تاڭ سەھەردە ئارشاڭغا يېتىپ بارغىنىدا، ئىلى پارتىزانلىرى دۈشمەنلەر ئۈۋۈسىغا

قەھر - غەزەپ بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. غېنى باتۇرنىڭ ئۆزگىچە سالاھىيىتى مەردلەرنىڭ زوقىنى قوزغايتتى.

— سالامەت كەلدىڭلارمۇ؟ — دېدى غېنى باتۇر يوغان قولىنى بارات پالۋانغا سۇنۇپ.

— سالامەت كەلدۇق. ئۆزۈڭلار قانداقراق تۇردۇڭلار؟

— مانا كۆرۈپ تۇرۇپسەن، ئۇلارنى ئۆڭسىغا قويىنى قوتانغا سولىغاندەك سولاپ قويدۇق. بۇلارنمۇ سەل چاغلىغىلى بولمايدىكەن، قورال كۈچى زور ئىكەن ئەمەسمۇ؟ ئاناڭنى.

— بىز ئەمدى، — دېدى بارات پالۋان، — بار كۈچىمىزنى ئىشقا سېلىپ ھۆجۇمنى تېزلىتەيلى.

— ھەي پالۋان، — دېدى غېنى باتۇر قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ، — مانا بىزمۇ ھۆجۇم قىلىمىز دەپ تۇرمامدۇق؟ سىلەر بىزگە كۆپ يارىدەمدە بولدۇڭلار، مۇشۇ سوغۇقتا كېچە - كۈندۈز قاتناپ ئالاقىلىشىپ تۇردۇڭلار، ھەممىڭلار ئۆلۈمدىن قورقماس ھەقىقىي ئەزىمەتلەر ئىكەنسىلەر، ئەركەك دېگەن مانا مۇشۇنداق بولىدۇ.

— بۇ بىزنىڭ باش تارتىپ بولماس مەسئۇلىيىتىمىز، سىلەرمۇ بىزنى ئوق، دورا، مىلتىق بىلەن تەمىنلەپ تۇردۇڭلار، — دېدى بارات پالۋان نېمىدېگۈدەك خىجىل بولۇپ.

بۇ كېلىشكەن، بەستىلىك ئىككى پالۋانغا ھەممىسى زوقمەنلىك بىلەن تويماي قاراشتى.

— سىلەرنىڭ ھېلىقى شامالخان دېگەن ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىكەن. ئۇ جالۇ - جالۇ سوغۇقتا بۇ يەرگە نەچچە قېتىم كەلدى. مۇھىم خەۋەرلەرنى يەتكۈزدى. ئۆزى چوكانسىمان بولغان بىلەن قەلبى ئاتەشكەن، ۋۇجۇدىدا مىلۇ يىگىتنىڭ جاسارىتى بار ئىكەن. سۆزلىرىمۇ بەك ئورۇنلۇق، ئادەمنىڭ ئاڭلىسا ئاڭلىغۇسى كېلىدۇ. ناخشىلىرىچۇ تېخى... ئۇ قانداق تېز پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق تېز غايىپ

بولدىكەن. تووا ئەۋلىيامۇ نېمە ئۇ...

— ئۇ يۈرتىمىزنىڭ، شۇنداقلا خەلقىمىزنىڭ يۈرىكى.

— ئۇنى ئاسراش كېرەك، ئۇ كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— شەھەردە تەشۋىقات ئېلىپ بارىمەن، بىرەر ئىش بولسا، سىلەرگە خەۋەر قىلىمەن، دەپ كېتىپ قالدى، ئۇزاق ئۆتمەي پەيدا بولدۇ... — دېدى بارات پالۋان شامالخاننىڭ ھاياتىدىن سەل خەۋىرىم بار.

— ما تۇمانجاق بۇ تەرەپكە كەپتىكەن، ئۇ ئىلىغا بارىمەن، دەپ كېتىپ قالدى. ئۇ خېلى جىگىرى بار نېمىكەن، — دېدى غېنى باتۇر، ئاندىن كەسكىن قىلىپ، — بىز ئۆزىمىزنى تەرتىپكە سېلىۋېلىپ، ئۇلارغا قارشى ھۆجۇمنى باشلايلى، يۇرە ئىبرەدەنى، نازارۇفلار بىلەن مەسلىھەتلىشەيلى.

— بولىدۇ، — دېدى بارات پالۋان ھاياجىنىنى باسالماي. ئۇنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك قاتتىق تېپىچەكلىدى. ئۇ غېنى باتۇر بىلەن كۆرۈشكەنلىكىدىن شۇنچىلىك خۇشال ئىدى. بۇ خىل تۇيغۇلار ئۇنىڭ چىرايىدىمۇ روشەن ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئۇ جەڭ مەيدانىدا ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويۇشقا ئالدىرايتتى. مۆكۈپ يۈرۈپ قىلغان ئۇرۇشلار ئۇنىڭ ئىچىنى سىقمايمۇ قالمىغانىدى. شۇڭا بۇگۈن ئۇ...

ھاۋا بولۇتلۇق، سوغۇق شامال قار ئۇچقۇنلىرىنى ھەريان ئۇچۇراتتى. ئاپئاق قارلارغا پۈركەنگەن زېمىن ئېغىر مۇسىبەت ئىلكىدە قالغاندەك مۇڭلۇق سۈكۈتلەرگە چۆمگەنىدى. ئانچە يىراقتا بولمىغان تاغلار نېمىدىنىدۇر غەزەپلىنىپ، بىردە ئورۇلگەندەك كۆرۈنسە، بىردە ئۆز ئوغلانلىرىدىن پەخىرلىنىپ مەيدىسىنى كېرىپ تۇرغاندەك كۆرۈنەتتى. ئەتراپتا قويۇق بېيىلىپ تۇرغان يالىڭاچلانغان دەرەخلەر ئەسىرگە چۈشكەن دۈشمەن ئەسكەرلىرىدەك شۇمشىيىپ تۇراتتى.

قورچاق هۆكۈمەتنىڭ قورۇسىغا چېكىنىپ جېنىنى دالدىغا ئالغان گومىنداڭچىلار ئۇزاق ئۆتمەي پارتىزانلارنىڭ شىددەتلىك هۇجۇمىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ئاق بايراق چىقاردى. بىر قىسىم جاهىل گومىنداڭچىلار بۆكە يامۇلىغا قېچىپ كىرىۋالدى. بۇيرۇق بىلەن تىزگىنلەپ قويۇلغان پارتىزانلارنىڭ قەلبىدىكى قىساس دولقۇنلىرى هېچ پەسەيمەيتتى...

— بارات، — دېدى غېنى باتۇر بىر كۈنى، — سىلەر بۇ يەرنىڭ يەر شارائىتىنى ئوبدان بىلمىسىلەر، شامالخاننىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، شەهەردىن بۇلارغا يارەمليشىش ئۈچۈن ئەسكەر كەلگۈدەك، شۇڭا سىلەر يول - يوللاردا يارەمچى قوشۇنغا زەربە بېرىشكە كۆپرەك ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇڭلار، بۇلار ئەمدى بۆكە يامۇلىغا قامىلىۋالدى. ئۇ يەرگە هۇجۇم قىلماق قىيىنراق، ئەتراپى تۈزلەڭلىك... شۇڭا بىرئامال قىلىپ، بۆكە يامۇلىدىكىلەرنىڭ كۈچىنى ئاجىزلاشتۇرايلى، شۇ چاغدا بۇلار قانداق قىلىدىكىن؟ ئاناڭنى، ئاشلىق، يەم - خەشەكتىن قىسىلىپ...

سوغۇق شامال هۇشقۇيىتۇپ چىقىۋاتاتتى. ئەتراپ تىمتاسلىققا چۆمگەن بولۇپ، ئاپئاق قارلار زېمىنغا سىلىنغان پايانداز لارەك يېيىلىپ ياتاتتى. ئېگىز تاغ چوققىلىرى بۇ زېمىننىڭ قاراۋۇللىرىدەك چوقچىيىپ تۇراتتى...

*

*

— بارات نېمىنى خىيال قىلىپ كەتتىڭ؟ ئۇتتۇ بۇلاقتىكى ئاشناڭنى سېغىنىۋاتامسەن؟ — دېدى چاقچاق قىلىپ نېرىدىن بارات پالۋاننى كۆرۈپ يېقىنلاپ كەلگەن قارا قۇۋان.

— هە سەنمىتىڭ، — دېدى بارات پالۋان بېشىنى كۆتۈرۈپ، — بۇلارغا كۆرۈنۈپ قويماي دەپ ئايلىنىپ يۈرۈشۈم ئىدى. ئاڭلىسام ئەتە ۋاڭ سىلىڭ دېگەن يەنە بىرى ئەسكەر باشلاپ كېلىدىكەن، شامالخان ئارشاڭغا خەۋەر قىلغىلى كەتتى. بىزمۇ چاغانئارالغا ئاتلىنايلى. كەچتە نۇراخۇن زەيدىنىڭ ئۆيىگە يىغىلىپ كونكرېت ئىشلارنى مەسلىھەتلىشۋالايلى.

— نېمە دېگەن تولا سىلىڭ - پىلىڭ، تۇەنجاڭ - پەنجاڭلار بۇ؟ ئۇلار تېخى ئارشاڭنى پارتىزانلارنىڭ قولىدىن تارتىۋالامدىكەن؟ ئاناڭنى... كۆرۈۋاتمىز تۇەنجاڭلىرىنى، ئەسكى تامنىڭ ئېچىدە چاشقاندەك ياتىدۇ.

— سۆزگە پەخەس بول.

زاكىر قۇلاق بىلەن تۇرسۇن تېڭىنىڭ هېچ نەرسىنى بىلمەس بولۇۋېلىپ يوقاپ كېتىپ، يەنە پەيدا بولۇپ قېلىۋاتقان بارات پالۋان بىلەن قارا قۇۋانغا گۇمان ئارىلاش قاراپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار يېڭى بىر خەۋەرگە ئېگە بولۇشنى شۇنچىلىك ئارمان قىلاتتى. بۇ خىل ئارمان ئۇلارنى جىم ياتقۇزماي، دېرىزىمۇ دېرىزە ماڑىتاتتى. گاهىدا ئۇلار تۇيۇقسىز زەربىدىنمۇ ساقلىنىپ قالالمايتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ «مۇقەددەس ۋەزىپىسى» نى ئادا قىلىشقا تىرىشاتتى.

بۇ يەردىكى بالىلارنىڭ ئاغزىدىن كىم توقۇغانلىقى نامەلۇم مۇنداق بىر قوشاقنى ئاڭلىغىلى بولاتتى.

ئىشىك باقار تۇرسۇن تېڭىك،
ئارام بەرمەس زاكىر قۇلاق.
جۇيجاڭ قېپتۇ ئايسىخانىنى،
ۋىجدان سېتىپ يۈرگەچ شاللاق.

2

— ۋۇ جۇيجاڭ، — دېدى ئالدىراپ - تېنەپ كىرگەن زاكىر قۇلاق، — ئاشخانىدا غەيرىي ئىككى ئادەم پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ گېپىگە زەن سالسام، ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ

گېپىنى قىلمۇاتىدۇ.

— نېمە؟! — دېدى ۋۇ شاۋتەن تاماكىسىنى تاشلاپ، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — قانداقراق ئادەملەركەن ئۇ؟

— ساقاللىق، قۇلاقچا، جۇۋا كىيگەن. بەستلىك ئادەملەركەن.

— ئېتى قانداق؟ قايسى ئاشخانىدا؟

— قۇيرۇقى قىرقالغان تورۇق ئاتكەن، مۇھەممەت ئۇستامنىڭ ئاشخانىسىدا.

— نەق شۇ، ياخشى، بۇ قېتىم خىزمەت كۆرسىتىدىغان بولدۇق، بىز ۋاقىتنى كېچىكتۈرمەي دەرھال بارايلى.

ۋۇ شاۋتەن تاپانچىسىنى يېنىغا قىستۇرۇپ، ئادەملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئاتلىرىنى بولۇشچە چاپتۇرۇپ، مۇھەممەت ئۇستامنىڭ ئاشخانىسىغا يېتىپ باردى.

ئۇلار ئاشخانىغا كىرگىنىدە راست دېگەندەك بەستلىك كەلگەن، جۇۋا كىيگەن ئىككى ئادەم مانتا يەپ ئولتۇراتتى.

— ئۇلارنى تۇتۇپ ئېلىپ مېڭىڭلار! — دېدى ۋۇ شاۋتەن تاپانچىسىنى يېنىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ.

— بىزنى نېمىشقا تۇتسىلەر؟ — دېدى قارا ساقاللىق، كۆزى يوغان بىرى.

— تولا سۆزلىمەي ماڭ، ساقچى ئىدارىسىگە بارغاندا ئالدىرىماي سۆزلىشۇالىمىز.

— ئاجايىپ ئىشتە، بۇ يۇرتقا كەلگىلى بولمامدۇ نېمە؟ — دېدى ئۇ ئەتراپقا قاراپ قويۇپ، ئۇ ئاشخانىغا كىرگەنلەرنى بىرمۇ بىر ئەسلەۋاتاتتى.

— تولا سۆزلىمەي ماڭ!

ساقچىلار ئۇلارنى ھەيدەپ ماڭدى. ئۇلار ئەتراپىغا قاراپ كىملەرنىدۇر ئىزدەيتتى. ئۇلار ئاشخانىغا كىرگىنىگە پۇشايمان قىلىشتى. ئۇلارغا قاراپ قالغان مۇھەممەت ئۇستام: «زاكىر

دېگەن جوھۇت بۇ يەرگە كىرگەندەك قىلغان، ئالدىراشچىلىقتا ئەجەب بۇلارغا دەپ قويماپتىمەن، كىم بىلىدۇ بۇنداق بولارنى؟ ئىسىت، بۇلار نېمە ئادەملەر بولغىيتتى...» دەپ ھەسرەت چېكىپ قالدى. ئاشخانا ئالدىغا توپلاشقان كىشىلەر بوش ئاۋازدا پىچىرلىشۇاتاتتى:

— زاكىر قۇلاق ئاشخانىدا بىردەم ئولتۇرغاندەك قىلغان.

— ئۇلارمۇ ئېغىزىغا باقماي سۆزلەپ كەتتى.

— ھەي، ھەق سۆزلىگەنتى.

— ئۇلار ھەممىزگە تىكىلىپ قاراپ كەتتىغۇ؟

— ئۇنىڭ سۆزى بىلەنلا بولۇپ كېتىپتۇق.

ۋۇ شاۋتەن ئۇلارنى ھەيدەپ، ساقچى ئىدارىسىگە ئېلىپ باردى.

— بۇلارنى مەھكەم باغلاڭلار!، — دېدى ئۇ خام سېمىز بىر ساقچىغا، ئاندىن يەنە بىرىگە دېدى، — سەن غاپىپار بەگنى چاقىرىپ كەل!

— بولدى ئۇنى چاقىرماڭلار، ئۆزۈم تەرجىمانلىق قىلىمەن، — دېدى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئالدىراش كىرىپ كەلگەن لەن شىڭ.

— بولىدۇ، — دېدى ۋۇ شاۋتەن لەن شىڭغا قاراپ قويۇپ، — ئاۋۇنى ئېلىپ چىقىپ كېتىڭلار. ئاۋۇال ماۋۇ قارا ساقال چەنتۇنى سوراق قىلايلى.

ئىككى ساقچى يەنە بىرىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپ، قارا ساقاللىقنى ئېلىپ قالدى.

— ئولتۇرە، — دېدى ۋۇ شەۋتەن قولاشمىغان سەممىي تەلەپپۇزدا، — راستچىللىق بىلەن ھەممىنى ئىقرار قىلساڭ، كەڭچىلىك قىلىمىز، ئەگەر ئېيتمىساڭ سېنى قانداق قىلىدىغانلىقىمىزنى ئۆزۈڭ ئوبدان بىلىسەن.

لەن شىڭ ئۇنىڭغا تەرجىمە قىلىپ بەردى.

— نېمىنى ئېيتىمەن؟ مەن ھېچنېمە قىلمىغان تۇرسام.
— بىز نېمىنى سورىساق شۇنى ئېيتىسەن، بەكمۇ ئاددىي ئىش، ئېغىزىڭنىڭ يېلى جېنىڭنى ساقلاپ قالىدۇ؟ ئېيتە، سەن قەيەردىن كەلدىڭ؟
— بىز چۆچەكتىن كەلدۇق.
— يالغان! غۇلجىدىن كەلدىڭ! شۇنداقمۇ؟
— يالغان سۆزلەپ نېمە قىلاي، چۆچەكتىن كەلدۇق، غۇلجىدىن كەلگەن بولساق، غۇلجىدىن كەلدۇق دېمەمتۇق؟
— نېمە ئىش قىلىسىلەر؟
— نېمە ئىش بولسا شۇنى قىلىمىز.
— ئېنىق دېگىن!
— قوي، كالا، كېسىم - كېچەك سودىسى قىلىمىز. ئۇ يەردىن ئېلىپ كېلىپ بۇ يەردە ساتىمىز، بۇ يەردىن ئېلىپ ئۇ يەرگە ئاپىرىپ ساتىمىز. بىز بۇ يەرگە مېنىپ كەلگەن ئاتلىرىمىزنى سانقىلى كەلگەن. ئېنىق بولدىمۇ؟
— ئىسمىڭ نېمە؟
— ئابدۇللا.
— ئاغىنەڭنىڭچۇ؟
— راخمان.
— ئۇ نېمە ئىش قىلىدۇ؟
— ماڭا ئوخشاش تىجارەت قىلىدۇ.
— بۇ يەردە كىمنى تونۇيسىلەر؟
— ھېچكىمنى تونۇمايمىز.
— يالغان سۆزلەپ، مېنى ئەخمەق قىلماقچىمۇ سەن؟ بۇنى تامغا ئېسىپ، جېنىڭدىن ئۆتكۈدەك ئۇرۇڭلار.
— بىكاردىن - بىكار ئادەم ئۇرۇش سىلەرنىڭ تەبىئىتىڭلارمۇ؟ بىزنىڭ گۇناھىمىز نېمە؟ بىز سىلەرگە نېمە قىلدۇق؟

— سەن ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادىمى! گۇناھىڭ شۇ.
— مەن ئىلى ئوغرىلىرىنى تونۇمىسام.
— ھېلى تونۇيدىغان بولىسەن، ئۇنى ئېسىپ ئۇرۇڭلار.
ساقچىلار ئۇنىڭ كەينىگە قىلىپ باغلانغان قولىنى يېشىپ، بالىڭاچلاپ تامدىكى قوزۇقلا ئىككى قولىنى كېرىپ باغلىدى. مىخلىق كالتەكنى تۇتۇپ ئىككى ساقچى قاراپ تۇردى.
— سەن ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادىمىمۇ، ئەمەسمۇ؟ ئېيتساڭ سېنى قويۇپ بېرىمىز ھەم ياخشى ئاتتىن ئىككىنى ئىنئام قىلىمىز، — دېدى لەن شىڭ.
— ياق، مەن ئوقەتچى.
— ئۇرۇڭلار ئۇنى، ئۆلگۈدەك ئۇرۇڭلار! — لەن شىڭ جان - جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى.
ھەربىر كالتەك تەگكەن يەردىن قان ئېتىلىپ چىقاتتى. ئۇ كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، كالپۇكىنى چىشلەپ تولغىناتتى.
— توختاڭلار، — دېدى ژۇ شاۋتەن تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ، — ئېيتە، ھېلىمۇ كېچىكمەيسەن، سەن نېمە ئادەم؟
— مەن سودىگەر...
— قىزىتىلغان تۆمۈر بىلەن ئامبۇر ئېلىپ كېلىڭلار. ھايالشماي ئىككى ساقچى قىزىتىلغان تۆمۈر بىلەن ئامبۇر ئېلىپ كەلدى.
— تۆمۈرنى بەدىنىگە ياق!
قىزىتىلغان تۆمۈر ئۇنىڭ بەدىنىنى ژاڑىلداپ كۆيدۈردى. ئۇ قاتتىق ئاغرىق ئازابىدىن ئېچىنىشلىق ۋارقىراپ تاشلىدى.
— سەن نېمە ئادەم؟
— مەن سودىگەر.
— ئۇنىڭ تىرنىقىنى يۇلۇڭلار!
بىر ساقچى ئورۇندۇقتا دەسسەپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ تىرنىقىنى

بىر - بىردىن يۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ ھەربىر تىرنىقى يۇلۇنغاندا ئاچچىق تولغىناتتى. كالپۇكلىرىنى قاتتىق چىشلەيتتى.

— توختا، مەن ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادىمىمۇ - يوق، بۇ يەرگە نېمە ئىش بىلەن كەلگەن؟

— ئوقەت...

— بۇنى تالاغا ئېلىپ چىقىپ سۇ چېچىپ توڭلىتىڭلار! — دېدى ۋۇ شاۋتەن ناھايىتى خاپا ھالدا، — يەنە بىرىنى سۆرەپ كېلىڭلار، — دېدى - دە، لەن شىڭنىڭ قۇلىقىغا: «بۇ راست سودىگەرمۇ نېمە؟» دەپ پىچىرلىدى.

— ياق ئۇنداق ئەمەس، — دېدى لەن شىڭ كەسكىنلىك بىلەن، — سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادىمى. بۇنداقلارنى قانچە قىينىساڭ شۇنچە ياشۇرۇپ كېتىمەن. مەن بۇلارغا ئۆچ!

ئىككى ساقچى راخمانىنى ئەكىرىپ ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزدى.

— سېنىڭ دوستۇڭ، — دېدى ۋۇ شاۋتەن مۇلايىملىق بىلەن، — ھەممىنى ئېيتتى، سىلەر ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادەملىرى ئىكەنسىلەر، بۇ يەرگە تەشۋىق قىلىپ، قۇترانقۇلۇق قىلغىلى كەپسىلەر، شۇنداقمۇ؟ دوستۇڭغا ئوخشاش ھەممىنى ئېيتساڭ، كەڭچىلىك قىلىپ قويۇپ بېرىمىز.

ئۇنىڭ مېڭىسىدە «يالت - يۇلت» قىلىپ چاقماق چاققاندەك بولدى. قارا كۆزلىرى چەكچىيىپ، ساقال باسقان يۈزلىرى تامدەك تاتاردى. «ئۇ ھەممىنى دەۋېتىپتۇ، خائىن، بولمىسا بۇلار نەدىن بىلىدۇ... ئۇ دېمەيتتى، قانداقلارچە دەۋەتكەندۇ؟» دېگەننى ئويلىدى ئۇ.

— ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتىڭغۇ؟ — دېدى ۋۇ شاۋتەن «راست بۇلار ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادەملىرىكەن» دېگەننى خىيال قىلىپ، — ئېيتساڭ ساڭىمۇ كەڭچىلىك قىلىمىز.

ئۇ ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ كەتتى: «ياق مەن ئېيتماسلىقىم كېرەك، ئۇنىڭدەك خائىن بولسام كېيىن خەلقە قانداق يۈز كېلىمەن؟ بۇلار قولىدىن كەلگىنىنى قىلىپ باقسۇن قېنى».

— بىز سودىگەر، ئۇ يالغان ئېيتىپتۇ، — ئۇ شۇنداق دېيىشىگە قورۇدا ۋارقىرىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى. ئۇ قۇلىقىنى دىك تۇتۇپ ئابدۇللانىڭ ئاۋازىنى تونۇۋالدى - دە، «ھە، بۇ بالغان سۆزلەپتۇ» دەپ ئويلاپ يۈرىكى جايىغا چۈشتى. ئۇنى ئەيىبلىگىنىگە پۇشايمان قىلدى.

— لەن شىڭ چىقىپ قاراپ باق، ساقچىلار ئۇرۇشۇۋاتامدۇ نېمە؟ بۇلارنىمۇ.

لەن شىڭ ئۇنىڭ سۆزىنى تەرجىمە قىلىۋېتىپ سىرتقا چىقتى. ئابدۇللاغا ساقچىلار قاقاقلاپ كۈلگىنىچە سۇ چېچىۋاتاتتى. ئابدۇللا توڭلاپ، لاغلداپ تىترەپ، ئۇلارنى ۋارقىراپ تىللاۋاتاتتى.

— ئاناڭنى... گۈيلار... ئادەم ئەمەس ھايۋانلار...

— بولدى. بولدى، سۇ چېچىشنى توختىتىپ، ئۈيگە كىرىڭلار، — دېدى لەن شىڭ ئابدۇللاغا ھومىيىپ قاراپ قويۇپ.

— بۇنى قانداق قىلىمىز؟

— سوغۇق ئۆيگە سولاپ قويۇڭلار.

ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ ئۆيگە كىردى. ۋۇ شاۋتەن تاماكا چېكىپ، ئورۇندۇقتا يۆلىنىپ ئولتۇراتتى. مەشتە ئوتۇن چاراسلاپ كۆيۈۋاتاتتى.

— سوراقنى باشلايلى! — دېدى لەن شىڭ.

— ئېيت، نەدىن كەلدىڭ؟

— چۆچەكتىن.

— يالغان، ھېلىقى ئىلىدىن كەلدۇق، دېدى.

— ئۇ يالغان سۆزلەپتۇ.

— ياق، ئۇ سېنىڭ ئىسمىڭنىڭ راخمان ئىكەنلىكىنمۇ ئېيتىپ بەردى.
— بۇنى توغرا دەپتۇ.
— بۇ يەرگە نېمە ئىش بىلەن كەلدىڭلار؟
— سودىگەرچىلىك بىلەن.
— يالغان، سېنىڭ ئىقرار قىلمىغىنىڭنى بىر كۆرەي، ئېسىڭلار بۇنى! — دېدى ۋۇ شاۋتەن غەزەپتىن تىترەپ.
— لەن شىڭ، — دەپ پىچىرلىدى ئۇ، — ھېلىقى نېمە ژارقىرىمىغان بولسا بۇ چوقۇم ئېيتاتتى. بايا تىن كۆرمىدىڭمۇ ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتكىنىنى، راست سەن دېگەندەك بۇلار ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادەملىرىكەن.
— ۋەن سىلىڭنى باشلاپ كېلەيمۇ؟
— ئالدىرىماي تۇر، بىرەر نەتىجە چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، خىزمەت كۆرسىتىمىز ئەمەسمۇ؟
راخمان ھەربىر مىخ كالتەك تەگكەندە ئاچچىق تولغىناتتى. كۆزلىرىنى يۇمۇپ، كالپۇكلىرىنى چىشلەپ قانىتىۋېتەتتى. بەدەنلىرىدىن توختىماي قان ئېقىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ كاللىسىدا: «ھەر نېمە بولسىمۇ خەلقە يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايمەن» دېگەن بىرلا ئىرادە ھۆكۈمران بولغاچقا، ئۇ ھەممىگە چىداشلىق بېرىشكە رازى ئىدى.
— توختاڭلار! — ۋۇ شاۋتەن شۇنداق دەپ راخمانىنىڭ ئالدىغا كەلدى، — سەن ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادىمى، بۇ يەرگە تەشۋىقات ئىشلىرى بىلەن كەلگەن، شۇنداقمۇ؟
— ئاناڭنى دەپ كەلگەن، تۇغقى نومۇسسىز ئەبلەخ، سېنىڭ دەستىڭدىن بۇ يەرگە ئاياغ باسمىساق بولاتتىمۇ؟ سەن نېمە دەپ كەلگەن؟
— ئۇرۇڭلار، ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار! — دەپ ژارقىرىدى لەن شىڭ.

— ئۇ نېمە دەيدۇ؟
لەن شىڭ راخمانىنىڭ سۆزىنى ۋۇ شاۋتەنگە تەرجىمە قىلىپ بەرگەندى، ۋۇ شاۋتەننىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى - دە:
— ئۇر ئۇنى! — دەپ ۋارقىرىدى.
مىخ كالتەك ئۇنىڭ بەدىنىگە زەردە بىلەن تېگىپ، ئۇنىڭ بەدىنىنى تىتىۋەتتى. راخمانىنىڭ مېڭىسى زىڭىلداپ، كۆز ئالدى قارا ئۇغۇلاشتى.
— توختاڭلار! — دېدى ۋۇ شاۋتەن بىر چاغدا، — ئۇنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ سۇ چېچىپ، سوغۇق ئۆيگە سولاپ قويۇڭلار.
— ئەمدى ۋەن سىلىڭنى چاقىرىپ كەلسەك بولارمىكىن؟
— بولىدۇ، سەن بېرىپ دەرھال چاقىرىپ كەل، ئەمدى چاقىرماي ئامال بولمىدى، ئۇ كەلگەندە بىرلىكتە سوراق قىلايلى.
— بولىدۇ. مەن كەتتىم ئەمىسە؟
ساقچى ئىدارىسى ئېغىر سۇكۇتكە چۆمدى. ۋۇ شاۋتەن ئۆز - ئۆزىگە سۆزلىدى: «ئەجەب جېنى چىقماي نېمىكەن بۇ، قانداق ئادەملەردۇ بۇ؟ ئەگەر مېنى شۇنداق قىينايدىغان بولسا ئاللىقاچان. . . » ئۇ تاماكىدىن بىرنى تۇتاشتۇرۇپ، يەنە چوڭقۇر خىيالىلارغا غەرق بولۇپ ئولتۇرۇپ كەتتى.
بىر ئەسنادا ۋەن گوتەي مەغرۇر ھالدا كىرىپ كەلدى. ۋۇ شاۋتەن چاچراپ ئورنىدىن تۇردى.
— ياخشىمۇسىز سىلىڭ؟
— ياخشى، قېنى ئۇ ئادەملەر؟
— مەن ئېلىپ كىرەي، — دېدى لەن شىڭ خۇشامەتكۆيلۈق بىلەن.
نىمجان بولغان ئابدۇللا بىلەن راخمانىنى ئىككى ساقچى سۆرەپ ئەكىردى، ئۇلارنىڭ ئېچ كىيىملىرىدىن باشقا ھەممە

كېيىلىرى سالەۋرۇپتىلگەن بولۇپ، قان سۇ تامچىلىرى بىلەن ئارىلىشىپ، بەدەنلىرىدە قېتىپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى يېرىم يۇمۇق تۇراتتى.

— بەك قىينىۋېتىپسىلەرمۇ نېمە؟ — دېدى ۋەن گوتەي ساختا رەھىمسىزلىق بىلەن. كېيىن بىردىنلا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى رەھىمسىزلىك قاپلاپ، كۆزلىرى قانغا تولدى.

— ئانچە قىينىۋەتمىدۇق ۋەن سىلىك، — دېدى لەن شىڭ قىيسىق كىچىك كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ.

— ئولتۇرغۇزۇڭلار.

ساقچىلار ئۇلارنى ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزالماي، ئىككى بىلىكىدىن يۆلەپ تۇرغۇزغا مەجبۇر بولدى.

— بۇلارنىڭ بېشىنى كۆتۈرگۈدەكمۇ ھالى قالماپتۇ. قانداق سوراق قىلىمىز؟ ئۇلار سىلەر سوراق قىلغاندا نېمە دېگەن؟

— بىز سودىگەر، چۆچەكتىن كەلدۇق، ئات ساتىمىز دېگەن. بۇلار يالغان سۆزلىدى. زاكىر ھەممىنى ئاڭلاپتۇ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنىڭ...

— ئۇلار نېمە دەپتىكەن؟

— ئىلى ئازاد بولدى. بۇلارنىڭمۇ كۈنى ئاز قالدى، ئاز ۋاقىتتىن كېيىن بۇ يەرمۇ ئازاد بولىدۇ. سىلەر ئويغىنىپ...

— بولدى ئاشۇنىڭ ئۆزى يېتەرلىك، — دەپ ۋەن گوتەي ئۇنىڭ سۆزىنىڭ بىلىگە تەپتى، — ئۇلارنىڭ سوئالىمىزغا جاۋاب بەرگۈدەك ھالىنىمۇ قويماپسىلەر. ھەي، ماكا خەۋەر قىلمايلى، ئۆز بېشىمچىلىق قىپسىلەر، بوپتۇ، بۇلارنى تۇنقىنىڭلار چوڭ ئىش بوپتۇ. ئەگەر تۇتمىغان بولساڭلار نەچچەلىگەن ئادەملەرنى زەھەرلەپ بۇلغايتتى.

— سىزنى ئاۋارە قىلماي ئۆزىمىزلا بىر تەرەپ قىلىۋېتەيلى

دېگەن، — خىزمەت كۆرسەتتىڭلار، ياخشى، زاكىرنى مۇكاپاتلاڭلار، سىلەرنى مەن ئۆزۈم مۇكاپاتلايمەن. بۇلارنى ئېلىپ ئۇن — تىنىمسىز جىمىقتۇرۇۋېتىڭلار. كېيىن قېتىملاردا ماكا خەۋەر قىلارسىلەر. خوش، مەن كەتتىم. خىزمەتنى ياخشى ئىشلەش كېرەك. ئۇلار ئېيتامدۇ — مۇشۇنداق، تۇتقىنىمىز ئەۋزەل، خوش.

ئېيتامدۇ، ۋەن گوتەي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، لەن شىڭ بىلەن ۋۇ شاۋتەن ئۇلارغا قارىغىنىچە تۇرۇپ قالدى.

— قانداق قىلىمىز لەن شىڭ؟

— بۇلار قىينىلىپ ئۆلسۇن، سوغۇق ئۆيگە سولاپ تۇرايلى.

— بولىدۇ، بۇلارنى ئېلىپ چىقىپ سوغۇق ئۆيگە سولاپ قويۇڭلار.

شۇ ئارىدا تۇرسۇن تىكتىك ئالدىراش كىرىپ كەلدى ـ دە:

— ۋۇ جۇيجاڭ، — دېدى ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كېلىپ بوش ئاۋازدا، — مۇشۇ باراتلارنىڭ ئىشلىرى بەكمۇ گۇمانلىق، شۇلارنى تۇتساق بولارمىكىن دەيمەن.

— ئاساس بولۇشى كېرەك، ئاساس. ئۇلار ھۆكۈمەتكە قارشى گەپ قىلدىمۇ ياكى ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ گېپىنى قىلىپ قۇتراتقۇلۇق قىلدىمۇ؟ سەن ئاۋۇال بىرەر يېپ ئۇچىغا ئىگە بولۇۋال. ئاندىن تۇتساقمۇ ئۇلگۈرىمىز.

— ماقۇل، ماقۇل مەن يەنە پايلاي.

— ئوبدان ئىشلە، تۆھپەڭ يەردە قالمايدۇ.

— سادىق خوجاڭمۇ چاتاقمىكىن دەيمەن، — دېدى ئۇ يەنە ئۇدۇل ئىككى چىشىنى چىقىرىپ ھىجايغىنىچە.

— نېمىشقا ئۇنداق دەيسەن؟

— شۇنداقتەك كۆردۈم.

— هەي كالۋا، ئۇنداقتەك كۆردۇم، مۇنداقتەك كۆردۇم دېمەي، تۇتىدىغان ساپاق تاپ. ئاندىن بىز بار ئەمەسمۇ؟ ئۇ دېگەن يۇرتتا ئابرۇيى بار ئادەم، ئاسانلىقچە تەككىلى بولمايدۇ. داۋاملىق كۆزەت، ئىشىكىنىڭ ئەتراپىدىن نېرى كەتمە، شۇ چاغدا بىرەر ئاساسقا ئىگە بولىسەن. كۆرگەنلا يەرگە ئۇسۇپ، ئېزىپ قالغان كالىدەك يۇرسەڭ، ئۇلار ئۆزلىرى ئالدىڭغا كېلىپ جىنايىتىنى ئاشكارىلىمايدۇ... مانا بۇگۈن زاكىر ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئىككى ئادىمىنى پايلاپ يۇرۇپ بايقىدى. ئۇ خىزمەت كۆرسەتتى. ئۇنى ئەمدى مۇكاپاتلايمىز. تۇتۇلغانلارنىڭ كۆپىنى سوراق قىلىپ ھېچ نەرسىگە ئىگە بولالماي ئۆلتۈرۈۋەتتۇق. بولدى، چىقىپ كېتىپ ئىشىڭنى قىل.

ئۇ «خوش، خوش» دەپ كەينىگە بۇرۇلۇپ ماڭدى. «زاكىر ئەمدى مۇكاپاتلىنىدۇ» دېگەن سۆز ئۇنىڭ ئىچىنى ئېچىشتۇرۇۋەتتى.

— مۇشۇ كۈنلەردە ئايسىخان بىلەن تازا ياشاۋاتسىز - ھە! — دېدى لەن شىڭ باشقىلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ۋۇ شاۋتەنگە.

— ئۇ مۇھىم ئادەم، خەۋەرچىم دېگىنە، — دېدى ۋۇ شاۋتەن پىچىلداپ كۈلۈپ.

— ئىشقىلىپ، ئۇ سىزنى رازى قىلىدۇ. سىلەر قانداق تونۇشۇپ قالغان؟

— ھېكىمباي ئۇنداقلارنى تونۇشتۇرۇپ تۇرىدىغۇ؟ — دېدى ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ، — يۇر، سەنمۇ قىزىپ قېلىۋاتسەنغۇ دەيمەن، ئاپىرىپ كېلەي.

— بوپتۇ، يۇرۇڭ ئەمىسە، بۇمۇ بۇلارنى بابلاشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى.

— توغرا دەيسەن، ئۆزلىرىنى ئۆزلىرى تۇتۇپ بېرىدۇ

ئۇلار پاراڭلاشقاچ ساقچى ئىدارىسىدىن چىقىپ كېتىشتى. سوغۇق ئۆيدە ئابدۇللا بىلەن راخمان سۆزلىگۈدەك ماجالى يوق مۇزلاپ ياتاتتى. قانغا بويالغان بەدەنلىرى بارا - بارا قېتىشقا باشلىدى. تاڭ سۈزۈلۈشكە ئاز قالدى. ئۇلارنىڭ تېنىگە ئاستا - ئاستا ئىسسىق بىر ئېقىم يامرىغاندەك بولدى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىغا گۈزەل باھار پەسلى كۆلۈپ، نۇرلىنىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلدى. كېيىن، كېيىن... كۆزلىرى مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتتى.

بۇلار ئابدۇقادىر بارات پالۋان بىلەن ئالاقىلىشىشكە ئەۋەتىلگەن كىشىلەر ئىدى.

ئون ئىككىنچى باب
ئىبلىس تېپىرلايدۇ

كىم بىراۋ باغرىنى زۇلۇمدا تىلدى،
ئو ئۆز ۋۇجۇدىنى ياردار قىلدى.

— *فەرىدىددىن ئەتتار*

1

تۇن قاراڭغۇسى بولۇپ، ئەتراپنى قويۇق تۇمان قاپلىغانىدى. يىراقتىن ئىتلارنىڭ ئەنسىز قاۋاشلىرى، ئېشەكلەرنىڭ بىمەھەل ھاڭراشلىرى، قاغىلارنىڭ ئۇشتۇمتۇت قاقىلداشلىرى كېچە جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇراتتى. جاندىن ئۆتكۇدەك ئاچچىق سوغۇق يەنىلا ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىۋاتاتتى.

چىن تۇەنجاڭ ئۈچ يۈزگە يېقىن ئەسكىرى بىلەن بۆكە ئامبىلىنىڭ يامۇلىغا ئاران قېچىپ كىرىپ جېنىنى ئامان ساقلاپ قالغاندىن كېيىن، ۋەن سىلىڭنىڭ يەنە يۇقىرىدىن ئەسكەر تەلەپ قىلىشى بىلەن بۇ يۇرتقا داغدۇغىدا كىرىپ كەلگەن ۋاڭ سىلىڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئارشاڭغا ئاتلانغانىدى. ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى مەغرۇر ھالى، ۋەن گوتەينى ئېلىۋەتكەن تىرىنقىغىمۇ ئاڭ قىلماي بويۇن تىكلەشلىرى ۋەن سىلىڭنى ئاچچىق تەقۇزغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا بۇنىڭغا چىدىماقتىن ئۆزگە چارە بولمىغانىدى. ئۇ ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ۋاقتىنچە ۋۇجدان، غورۇر بىلەن ھېسابلىشىپ

ئولتۇرماسلىقنى ئاخىرى تونۇپ يەتتى. بۇ ئىشلار ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ يەنىلا ئەسلىگە كېلىۋالالايتتى. يۇقىرىدىن يارەدم تەلەپ قىلىۋاتقان يالغۇز ئۇلا ئەمەسقۇ؟ ئۆزىدىن باشقا يەنە ئالدىنقى سەپتە «ئىلى ئوغرىلىرى» دىن ئۆزلۈكسىز زەربە يەۋاتقانلارمۇ بارغۇ؟ بۇلارنى ئويلىسا، ئۇنىڭ پاراكەندە كۆڭلى خېلى تەسكىن تېپىپ قالىدۇ.

قوماندانلىق شتاب قورۇسىدا ۋەن سىلىڭ پەلتوسىنى يېپىنچاقلاپ، تاماكىنى ئۆزۈلدۈرمەي چېكىپ ئويان - بۇيان مېڭىپ يۈرەتتى. ۋاڭ سىلىڭنىڭ ماڭغاندا قىلغان سۆزى ئۇنىڭ قۇلقىدا: «سىلەر بەش كۈندىن كېيىن، قوي سويۇپ گۆش پىشۇرۇپ تۇرۇڭلار، ئېسىل تاماكا - ھاراقلارنى، ھەرخىل قورۇمىلارنى تەڭ قىلىپ تۇرۇڭلار. مەن غەلىبە بىلەن قايتىپ كېلىپ، كانتا زىياپەتكە داخىل بولاي... ئارشاڭنى قايتۇرۇپ ئېلىش، يامۇلدىكىلەرنى قۇتۇلدۇرۇش قانچىلىك ئىشتى...»

گۆشىنىڭ قازاندا قاينىۋاتقانلىقىغا بىر كۈن بولدى. قازاندىكى سۇ قاينىاپ يېرىمدىسا، يەنە سۇ قۇيۇلۇپ تۇردى. ھېچ خەۋەر يوق. ۋەن گوتەي ھېلىدىن - ھېلىغا قورۇدىن چىقىپ قار باسقان ئاپئاق يوللارغا قارايدۇ. ھەممە يەردە سۇرلۇك جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان... ئۇ قايتىپ كىرىپ، ھەممە نەرسىنى تەقلەپ ئەسنەپ ئولتۇرغان ئاشپەزلەرگە زەھرىنى چاچىدۇ، كەينىدە ئەگىشىپ يۈرگەن ئەسكەرلەرنى بىرنەچچە كاچات ئۇرۇۋېتىدۇ. تىت - تىتلىق ئۇنىڭ ئىچىنى سىقىپ، ئۇنى شۇنچىلىك بىئارام قىلىۋېتىپ باراتتى. ئۇ ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ تۇرغىنىدا، ئاتلارنىڭ ئەنسىز دۈپۈرلەشلىرى بىلەن ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلاندى.

— بۇ نېمە ئىش؟ ئۇلار قايتىپ كەلگەن ئوخشايدۇ، ئۇ بەلكىم غەلىبە بىلەن قايتىپ كەلگەن بولسا ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئېتىۋاتقاندۇ، — ۋەن گوتەي شۇنداق دېگىنىچە سىرتقا

قاراپ ئىتتىك قەدەم تاشلىدى. دەل شۇ ئەسنادا بىر ئات پۇشقۇرۇپ ئۆزەڭگىدە پۇتى ئېسىلىپ قالغان بىرىنى ئاستا سۆرەپ كىردى. بۇ ۋەن گوتەينىك ۋاڭ سلىكىغا ھەدىيە قىلغان چىلان تورۇق ئېتى ئىدى. بۇنى كۆرۈپ ۋەن گوتەينىك قەدەملىرى ئىختىيارسىز توختاپ، چىرايىدا قان دېدارى قالمىدى. ئۇ كېكەچلەپ ئاران:

— قاراپ باق... ئۇ... ئۇ... كىمكەن؟ — دېيەلىدى.

— خوپ سلىك، — كانۇبىي بۇرۇلۇپ ئات يېنىغا كەتتى ۋە ئەنسىز ۋارقىرىدى، — سلىك، بۇ... ۋاڭ سلىكىكەن... ئۇ ئۆلۈپتۇ... ئوغرىلار كەپتۇ...

ۋەن سلىك ئەسلىگە كېلىپ، ئۆزىنى تۇزەشتۇردى. ئاندىن ھاڭۇبقىپ ئورندا قېتىپ قالغان كانۇبىينىك يېنىغا بېرىپ:

— بايا نېمە دېدىك؟ — دېدى چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

— ئۇ ۋاڭ سلىكىكەن، ئۆلۈپتۇ...

— ئۇنىك كەينىدىن نېمە دېدىك؟

— ئوغرىلار...

— سېنىك مۇشۇنداق كېكەچلەپ يۈرگەنلىكىدىن مۇشۇ كۈنگە قالدىم. ئاناڭنى... ئېشەك، — ۋەن سلىك تاپانچىسىنى بېلىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئۇنى ئېتىپ تاشلىدى.

ئاندا - ساندا ئېتىلغان ئوق ئاۋازلىرى يەنىلا ئاڭلىنىۋاتاتتى.

— ۋەن سلىك ئوغرىلار كەپتۇ! — بىر ئەسكەر قورۇغا ئەنسىز ۋارقىراپ كىردى.

— ئاناڭنىك ئوغرىسى كەپتىما؟ — ۋەن سلىك ئۇنىمۇ ئېتىپ كەينىگە ئۇچۇرۇۋەتتى - دە، ئىشخانىسىغا ئىتتىك مېڭىپ كىرىپ كەتتى. ئۇنىك ھەمراھىدىن ئايرىلغان بىر

كانۇبىي ئۇنىك كەينىدىن قورۇنۇش ئىچىدە قەدەم باستى. ئۇنىك يۈتۈن بەدىنى لاغىلداپ تىترەيتتى.

«ئوغرىلار راست كەلگەنمىدۇ؟ ياق، ياق، ئۇلار كەلمىدى...» ۋەن سلىك ئاشۇنداق خىياللار بىلەن خېلى ئۇزۇن ئولتۇردى. بىر چاغدا ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئۆزىگە قاراپ تىك تۇرغان مۇھاپىزەتچىسىنىك كاچىتىغا چاڭ - چاڭ ئىككى شاپىلاق ئۇرۇۋېتىپ:

— نېمىگە قاراپ تۇرىسەن لەقۇا؟ سەنلەر ئاشۇ ئوغرىلاردەك چەبدەس بولغان بولساڭ، مەن مۇشۇ كۈنگە قالمايتتىم. ئىسىت سەنلەرنى ئەتىۋارلاپ باققانلىرىم، يۈگۈر كوچىلارغا قاراپ باق، ئوغرىلار كېلىۋاتامدۇ؟ نېمە قاراپ تۇرىسەن؟ — دېدى ۋارقىراپ.

— ئۆزىڭىز... مېنى ساقلاڭلار... ھېچ... ھېچ... يەرگە بارماي... دېگەنتىڭىز... — بايىقى شاپىلاق تەسىرىدىن ئۇنىك كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتكەنىدى.

— ماڭ دېگەندىكىن، ماڭ!

— خوپ سلىك!

«ئوغرىلار زادى قانداق ئادەملەردۇ؟! تۇتۇۋالسام نېمىمۇ قىلىۋېتەرمەن؟ بۇ ئەجەب بىر ۋەھىمىلىك كۈن بولدى...»

— دوكلات!

— كىرە... — دېدى ۋەن گوتەي ئىشىكنى چۆچۈپ قاراپ.

— ئەتراپنى چارلاپ كەلدىم. ۋاڭ سلىكىنىك ئەسكەرلىرىنىك ئۆلۈكىدىن باشقا نەرسىنى ئۇچراتمىدىم.

— بارلىق ئەمەلدارلارغا خەۋەر قىل ئەتە ئەتىگەنده جىددىي يىغىن بار، — ئۇ بۇ گەپنى دەپ بولۇشىغا، يۈرىكى قىسىلىپ ئاغرىپ كەتتى. بېشى قېيىپ كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى. قورقۇنچلۇق تۈس ئالغان يالما قاپاقلىرى، قارىيىپ تارتىشقان

يۇزلىرى لىپىلداپ كەتتى.

— باشقا گەپ بارمۇ سىلىك؟

— ئەسكەرلەرگە ئېيت، مۇھاپىزەتنى كۈچەيتسۇن!

— خوپ سىلىك!

كانۇاي چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ۋەن گوتەي ئېغىر «ئۇھ» تارتىپ، ئورۇندۇقتا ئۆزىنى تاشلىدى. ئۇنىڭ تاماكىنى ئولاپ چېكىشلىرى دەرد - ئەلەملىرىنى باسالمىدى. كالپۇكلىرى يىرتىق چاپاننىڭ مېزىدەك ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇ نېمىگىدۇر كۆزى قىيمايۋاتقاندەك، بىر ئىشنى قىلالمىغاندەك، بىر ئىشنى قىلىشنى ئۇنتۇپ قېلىۋاتقاندەك تۇيغۇدا بولۇۋاتاتتى. ئۇ تۇرۇپ - تۇرۇپلا يانپىشىغا يېڭىنە سانجىلغاندەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتەتتى. «ئوغرىلار» كىرىپ ئۆزىنى ئېتىپ تاشلايدىغاندەك ھېلىدىن - ھېلىغا دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ قوياتتى.

بارات پالۋان باشچىلىق قىلغان پارتىزانلار يول - يوللاردا ۋاقىت سىلىكىنىڭ ئەسكەرلىرىگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، شەھەرگىچە قوغلاپ كىرگەنىدى... بارات پالۋان ئەمدى پۈرسەتنى قولدىن بەرمەي، پارتىزانلارنى بىر قۇر تەرتىپكە سالغاندىن كېيىن، شەھەردىكى گومىنداڭچىلارغا ھۇجۇم قىلىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. ئۇ ئۇلاردىن قورقۇشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى چۈشىنىپ يەتكەنىدى. بارات پالۋاننىڭ رايىچە بولسىغۇ ئاللىبۇرۇنلا شىددەتلىك جەڭنى باشلىغان بولاتتى. بىراق، ئېغىردىنى بىلەن نازارۇف ئۇنى سوغۇق قان بولۇشقا ئۈندەپ، ئىشنى بىر - بىرلەپ قىلىشنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ كېلىۋاتاتتى. ئەمما، بارات پالۋاننىڭ پەقەتلا چىدىغۇچىلىكى قالمىدى. ۋەن سىلىكىغا كۈچى يېتىدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەنىدى.

تۇرۇپ - تۇرۇپ ئوق ئاۋازى ئاڭلىناتتى. بۇ بارات پالۋان باشچىلىقىدىكى پارتىزانلارنىڭ ئاتقان ئوقى ئىدى.

ئوق ئاۋازى ۋەن گوتەينى تېخىمۇ ئالاقزادىلىككە سالدى. ئۇ مۇشۇك ئالدىدىكى چاشقاندەك ئۇيان - بۇيانغا ئۆزىنى ئاتاتتى. بۇ كېچە ۋەن گوتەي كىرپىك قاقماي ۋەھىمە ئىچىدە ئاران تاڭ ئاتقۇزدى. تاڭ ئاتقاندىن كېيىنلا كۆڭلى سەل جايىغا چۈشكەندەك بولدى، شۇنداقتىمۇ يەنە بىر نەرسە ئىچىنى تاتلاپ تولغاندۇراتتى. ئۇ چىدىيالمايۋاتاتتى...

2

يېغىنغا قاتناشقۇچىلار بىر - بىرلەپ كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار ۋەن گوتەينىڭ چىرايىنى كۆرۈپ قورققىنىدىن تىترەپ: «بىر ئېغىز سۆزنى خاتا قىلىپ قالساق چاتاقكەن، بولدى سۆزلىمەيلا قويايلى، ئاخشامقى ئوق ئاۋازى بىزگە ئوخشاشلا ئۇنىمۇ ۋەھىمگە سېلىپ بىئارام قىلغان ھەم ۋاقىت سىلىكىنىڭ مەغلۇبىيىتى ئۇنى خېلىلا ئازابلىغان ئوخشايدۇ...» دېگەنلەرنى خىيال قىلىشاتتى. لېكىن، ياڭ ھاكىم ۋەن گوتەيگە: «ئىشنى بۇزغان مۇشۇ...» دېگەندەك زەھەرخەندىلىك بىلەن قارايتتى.

ۋەن گوتەي ھەسرەت، ئازابتىن چىرايى قاقتەك قورۇلۇپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنىدى. ئۇ چاغانىمۇ تىت - تىتچىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزدى، يېگىنى يېگەن، ئىچكىنى ئىچكەن بولمىدى. شۇ تاپتا يېغىندا ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ كۆزىگە ئاجايىپ بىر مەخلۇقلاردەك غەلىتە، بەتبەشىرە كۆرۈنۈپ، بەدەنلىرى تىكەنلەشتى، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، يەنە ئاچتى. يەنە شۇ مەنزىرە...

يېغىنغا كەلگەنلەر باشلىرىنى تۆۋەن سېلىشىپ سۈكۈت ئىچىدە ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار ۋەن گوتەينىڭ بۇنچە جىددىي يېغىن ئېچىشىدا قانداق سەۋەب بارلىقىنى بىلىشكە

ئالدىرىشاتتى.

— بىز ئارقا - ئارقىدىن مەغلۇپ بولدۇق. ئالدىنقى سەپتىكىلەردىنمۇ خوش خەۋەر يوق. ئۇلار جىڭغا چېكىنىۋاتىدۇ. بىز بارلىق ئالاقىلىشىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم قالدۇق. بۈگۈن كەچتە چېكىنىمىز، — ئۇ ئاخىر گەپنىڭ نەق ئۆزىنىلا ئېيتتى. گەپنى ئەگىتىپ كۆڭلىنى تېخىمۇ غەش قىلىشنى خالىمىدى. ھېلىمۇ بۇ گەپ ئۇنىڭ ئېغىزىدىن ناھايىتى تەسلىكتە چىقتى، — جىڭ قوماندانلىق شتابىدىن تەستىق ئېلىشقا بىزنىڭ ۋاقتىمىز يەتمەيدۇ. تەييارلىقنى ئوبدان قىلايلى، — ئۇ يىغىلىۋېتكىلى تاس - تاس قېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بۇ يەردىن مەڭگۈ ئايرىلىش خىيالى يوق ئىدى...

ئۇنىڭ سۆزى ئولتۇرغانلارغا مايدەك ياقتى. بىراق، بايا شادلىق ئىچىدە ئۆتكەن كۈنلىرى ئۇلارنى قان يۇتقۇزۇۋاتاتتى.

— نېمىشقا چېكىنگۈدەكمىز، تېخى ئەسكەرلىرىمىز بارغۇ؟ ئۇلار بىلەن ئاداققىچە ئېلىشىپ كۆرەيلى ياكى يۇقىرىدىن يەنە ياردەم تەلەپ قىلايلى، — دېدى لەن شىڭ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ.

— بولدى، مۇشۇنچىلىك بولسۇن، بۇ يەرگە ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ كەلگەن ئالتە مىڭ ئەسكەردىن تۆت يۈزگە يېقىن ئەسكەر قالدى. بىز ئوتنى ۋاقتىدا ئۆچۈرەلمىدۇق. بۇلار ئۆزلىرىنى تونۇدى. ئۆزىنى تونۇغانلارغا تەڭ كەلگىلى بولمايدۇ. ئۆزىمىزنى قىينىمايلى، — دېدى ۋەن گوتەي سىلىق سۆزلەشكە تىرىشىپ، ئۇ لەن شىڭنىڭ قارامىلىقىنى، رەھىمسىزلىكىنى ۋە يۈرەكلىكىنى ياقتۇرغاچقا، ئۇنىڭغا قاتتىق تەگمەيتتى.

ۋەن گوتەي ئولتۇرغانلارغا خىيالچان كۆزلىرى بىلەن قاراپ چىقتى. ۋۇ شاۋتەن كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچتى. ياڭ ھاكىم ئۇنىڭ كۆزىگە ئۆزىنى مەسخىرە قىلىپ كۈلۈۋاتقاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى - دە، «غۇۋزۇندە» ئاچچىقى كېلىپ، يەنە

ئۇزىنى بېسىۋالدى.

— ياڭ ھاكىم، بارات دېگەن نېمىلەر كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ئويلاپ تاپقان ئەقلىڭىز ئاخىرىدا نېمە پايدا كەلتۈردى؟! — دېدى ۋەن گوتەي ئۆزىنى سالماق تۇتۇپ.

— ئۇلار بارغۇ؟ — دېدى ياڭ ھاكىم قىزىرىپ - تاتىرىپ.

— يالغان سۆزلىمەڭ، بىزنىڭ ئادەملەر ئۇلارنى ھېچ يەردە ئۇچراتمايتۇ؟ ئۇلار ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادەملىرىكەن.

— ئۇنداق ئەمەستۇ، بەلكىم سىرتقا چىقىپ كەتكەندۇ؟

— ئۇلارغا يەنە چاپان يېپىۋاتامسىز؟ ئوغرىلارغا قېتىلىپ كەتكەندۇ دەڭە... — ۋەن سىلىڭ ئارتۇق سۆزلەشنى خالىماي قالدى. ئۇنىڭ ھازىرقى بىردىنبىر خىيالى جىڭغا ساق - سالامەت يېرىۋېلىش ئىدى.

— ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس.

— بولدى، بولدى ئۆزىڭىزنى ئاقلىماڭ، قالغان ئىشلارنى جىڭغا بارغاندا بىر نېمە دېيىشەرمىز، بۇنى تالىشىپ ئولتۇرۇشقا ۋاقتىمىز يوق ھەم بۇ تالىشىدىغان ۋاقتىمۇ ئەمەس. ئەسلىغۇ بۇلارنى ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ قىرىپ تاشلايدىغان ئىشتى، سىز يەنە ئۇنىڭغا توسقۇنلۇق قىلىپ...

— ئۇلار نېمە قىلغان؟ — دېدى ياڭ ھاكىم سىلىق تەلەپپۇزدا.

— نېمە قىلغان؟ — ۋەن گوتەينىڭ ئەسەبىيلىكى يەنە تۇتتى، — يەنە نېمە قىلسا بولاتتى! نېمە قىلغانلىقىنى بىلمەمسەن؟ نان دەپ نېمە يېقىپ بەردى، پەلەي دەپ نېمە تىكىپ بەردى. بىز ئۇلارنى كېيىن تاپالىدۇقمۇ؟ ئۇلار بىزگە قانداق ياردەم قىلدى؟ بىزنىڭ مۇشۇ كۈنگە قېلىشىمىزغا ئاشۇلار سەۋەبچى! باراتلار قېنى؟ دۆت، چوشقا، ئېشەك!

— ئاغزىڭنى يىغ! بىز نان، پەلەي دەپ ئاز ئادەمنى قىرىپ

تاشلىدۇقمۇ؟ بىزنىڭ مۇشۇ كۈنگە قېلىشىمىزغا ئۆزىمىز سەۋەبچى! گەپ قىلمىسام ھازىرغىچە مېنى مەسخىرە قىلىپ كەلدىڭ. ئەمدى چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، — ياڭ ھاكىم يان قورالىنى ئالغۇچە ۋەن گوتەي چاقچاقلىق بىلەن بەتلەكلىك تاپانچىسىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئۇنىڭغا تەڭلىدى.

— ئۇنىڭ تاپانچىسىنى تارتىۋېلىڭلار. ئۇ خائىن! بۇگۈن ئۇ ئۆزىنى ئاشكارىلىدى.

ئەسكەرلەر دەرھال ئۇنى قورالسىزلاندۇرۇپ، ئىككى قولىنى كەينىگە قايرىپ تۇردى.

— مەن ئۆز خەلقىمگە خائىنلىق قىلغىنىم يوق، بۇ يۇرت خەلقى بىزنى باقتى. سەمرىتتى... سەن جاللاتچۇ؟ بىگۇناھ خەلقنى تالىدىڭ، بۇلىدىڭ، ئۆلتۈردۈڭ، چاندىڭ، ئەزدىڭ،... قىلمىغىنىڭ قالمىدى. يەنە تېخى خوتۇن - قىزلىرىنى... — ئۇنىڭ چىرايى بىلەيدەك كۆكىرىپ، چېكىلىرىدىن مۇزدەك تەر چىقتى، — مەن بۇ يەرگە قەيالمايۋاتىمەن، ئاڭلاۋاتامسەن؟ — دېمىسىمۇ ياڭ ھاكىم بىرخىل قەيماسلىق تۇيغۇسىدا تېپىچەكلەۋاتاتتى.

— ئاغزىڭنى يۇم! — غەزەپتىن جاقىلداپ تىترەپ كەتكەن ۋەن گوتەي قاتتىق ۋارقىرىدى، — ئۇنى قويۇۋېتىڭلار!

ياڭ ھاكىم ئېغىر - ئېغىر تىنىپ، سەل پەسكويغا چۈشۈپ ئۆزىنى بېسىۋالدى. ئۇ ۋەن گوتەينىڭ قولىدىكى تاپانچىنىڭ تەپكىسى بېسىلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ قالغانىدى.

ۋەن گوتەي چېكىنىش پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن تەڭشىشتىن ئۆزىنى تارتىپ، ۋۇ شاۋتەن تەرەپكە بۇرۇلدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا دەققە ۋاقىت ئالتۇندىنمۇ قىممەتلىك ئىدى. ئۇ ئۆزئارا جاڭجاللىشىپ، ئېچكى قىسىمدا بۆلۈنۈش پەيدا قىلىپ، بىرەر كېلىشىمەسلىك يۈز بېرىشىدىن ئەنسىرىدى.

— ۋۇ جۇيجاڭ — دېدى ۋەن گوتەي تاپانچىسىنى ئۇستەل ئۈستىگە قويۇپ، — سەن چەنتۇ جاسۇسلارنىڭ ھەممىسىنى يېغىپ، بىرنى قالدۇرماي ئۆلتۈرۈۋەت!

— نېمىشقا؟... ئۇلار بىز ئۈچۈن... خىزمەت قىلغان تۇرسا...

— دېدى ۋۇ شاۋتەن رەڭگى ئۆچكەن ھالدا.

— ئۇلار جان بېقىش ئۈچۈن شۇنداق قىلدى. ئۇلار بىر ئوچۇم ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان ۋەجدانسىزلار. قورساق غېمىدە ياشىغان ئىككى پۇتلۇق ئادەمىي ھايۋانلاردىن خەتەرلىك نەرسە يوق.

— ئۇلار... ياخشى... ئىشلىگەنتى...

— ئۇلار ئازغىنا نەپنى دەپ ئۆز ئادەملىرىنى ساتقان يەردە، كېيىن بىز قېيىن كۈندە قالغاندا، بىزگە ساتقىنلىق قىلماسلىقى مۇمكىنمۇ؟ سۆزۈمنى چۈشەندىڭمۇ؟ ئۇلارنىڭ بىرى بولسىمۇ ئۆلگىنى ياخشى، ئامال بار بىرنىمۇ تىرىك قالمىسۇن!

— چۈشەندىم، چۈشەندىم، سىلى بەك داناكەنلا...

— ئۇلار ناھايىتى كۆپ ئىشلىرىمىزنى بىلىپ كەتتى. ئۇلارنى ھايات قالدۇرۇش بىز ئۈچۈن زىيانلىق.

— توغرا، توغرا، — دېيىشتى باشقىلار تاتارغان چىرايلىرىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ.

— ھەممەيلەن تەييارلىقلارنى پۈتكۈزۈپ، كەچكىچە چېكىنىشىنىڭ يولىنى قىلايلى، تەييارلىق پۈختا بولسۇن. بۇ ئىش ئىنتايىن مەخپىي بولسۇن. لەن شىڭ سەن بۇ يەردە ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتتىڭ. جىڭغا بارغاندىن كېيىن، قوماندانلىق شتابىغا دوكلات قىلىپ، دەرىجەڭنى ئۆستۈرىمەن، مۇكاپاتلايمەن.

— رەھمەت سىلىگە، ئىلتىپاتلىرىغا تەشەككۈر.

— ھەممىمىز لەن شىڭدەك باتۇر ئەزىمەت بولايلى. يەنە قانداق ئىش بار؟

— بۆكه ئامبىلىنىڭ ياموللىدىكى ئادەملىرنىمىزنى قانداق قىلىمىز؟ — دەپ سوردى بىر ئەمەلدار قورقۇمسىراپ.
— ھەر كىم ئۆز تەقدىرىنىڭ كاجلىقىنى ئۆزىدىن كۆرسۇن، باشقا گەپ بارمۇ؟
— يوق...
ھەممىسى بۇ يەردىن تېزرەك چىقىپ كېتىپ، ئۆز تەيارلىقلىرىنى قىلىشقا ئالدىراۋاتاتتى.
— ئۇنداق بولسا تەيارلىق ئىشلىرىغا شەپە چىقارماي كىرىشىپ كېتىڭلار، يەنە جېكىلەپ قويماي، بۇ ئىش ئىنتايىن مەخپىي بولسۇن، ۋۇ جۈيجاڭ ھېلىقى ئىشنى ھازىرلا...
— مەن قىلاي، — دېدى لەن شىڭ.
— بولدى، ۋۇ جۈيجاڭ ئۆزى يېتىشىدۇ. سېنى بۇ ئىشقا سالمايمەن، ساڭا ئايرىم ئىش بار.
— نېمە ئىش بارىكىن جانابلىرى؟ سىز تاپشۇرغان مۇقەددەس ۋەزىپىنى جېنىم بىلەن ئادا قىلىمەن.
— سەن بىز چېكىنىۋاتقاندا بارات بىلەن سادىقنى جايلىۋەت! ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى بىزنى ئالدىدى. بىرى بىزنى قوغدايمىز دەپ ئىلى پارتىزانلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلدى، ھەي بۇنى بۇرۇنراق بىلگەن بولساقچۇ؟ يەنە بىرى بىزگە ئىنانە بەرمەي، پارتىزانلارغا يارەم قىلدى... بۇنى مەن سەزگۈلىرىم ئارقىلىق جەزملەشتۇردۇم.
— ئەجەب يۇرىكىمدىكى گەپنى قىلدىڭىز، بۇنى چوقۇم ئورۇندايمەن، ھېكمىباي، موللا شاڭيۇ، موللا نىياز ئاخۇنۇملارنىچۇ؟
— ئۇلار بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، ئۇلار ھامان بىر كۈنى جاجىسىنى يەيدۇ. ھەي... ھەربىر ئادەمنىڭ خۇي - پەيلى رەقىبلىرىنى باشلاپ كېلىدىكەن... — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە پىچىرلىغاندەك.

يېغىندىكىلەر تارقىلىپ كېتىشتى. ۋەن گوتەي نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، تاماكىنى كۆچەپ شوراپ، قۇرۇقدالغان، خەلقنى باشقۇرۇش ئۇچۇن نى - نى شۇم پىلانلار پىلانلاغان يېغىن زالىغا قاراپ ھەسرەتلەندى. ئۇ ئەسلىدە بۇ يەردە ئۆزى خان، ئۆزىگە بەگ بولۇپ، قانداق ياشىغۇسى كەلسە، شۇنداق ياشاش خىيالىدا بولغانىدى. بۇنداق ھۆكۈمرانلىق ئورنىنى يەنە ئەدىن تېپىش مۇمكىن؟ «مەڭگۈلۈك پادىشاھ، مەڭگۈلۈك ھۆكۈمران مەۋجۇت ئەمەس...» ئۇ ئويلىغانسېرى ئازابلىنىپ، بىئارام بولاتتى. كۆڭلىگە تەسەللى بولىدىغان سۆزلەرنى تېپىشقا ئۇرۇناتتى. كوچىغا چىقىپ كۆرۈنگەنلىكى ئادەمنى چېپىپ قىرىپ تاشلىغۇسى كېلەتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئۇششۇك ھەرىسىگە ئوخشاپ قېلىۋاتاتتى.
— ئەجەب يەر ئىدى بۇ، — دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە سۆزلەپ، ئاندىن، — مۇھاپىزەتچى، نەرسىلەرنى تېز يىغىشتۇر، — دەپ ۋارقىرىدى يىغلامسىرىغاندەك ئاۋازدا.
بۇگۈنكى يىغىندا بولۇنغان گەپ - سۆزلەرنى ئىشكىنىڭ يېنىدا مۆكۈنۈپ تۇرغان غاپپار بەگ ئاڭلاپ قالدى. ئۇ بۇ خەۋەرنى بارات پالۋان، سادىقبايلارغا قانداق يەتكۈزۈشنى بىلەلمەي، قاراڭغۇ چۈشۈشنى كۈتۈشكە مەجبۇر بولدى. ئۇ ئەدى بۇلاردىن مەڭگۈگە ئادا - جۇدا بولماقچى...
ھەممە يەردە بىر خىل ئەنسىزچىلىك ھۆكۈم سۈرۈۋاتاتتى. قورۇ ئىچىدە ئەسكەرلەر ئالدىراش ئۇيان - بۇيان ماڭاتتى. بىر - بىرىگە قاراشقىمۇ ۋاقتى يوق ئىدى. ھەممە يەردە تاشلاندۇق نەرسىلەرنى ئۈچراتقىلى بولاتتى. بوران ئۈچۈپ، كۆڭۈلسىزلىك يېغىپ تۇرغان بۇ قورۇدىن قان ھىدى پۇراپ تۇراتتى.
غاپپار بەگ قاراڭغۇلۇق ئەمدىلا زېمىنغا يېيىلغاندا، سادىقباينىڭ ئۆيىگە ئارقا كوچىلار بىلەن ئالدىراش بېرىپ

ئىچكىرىكى قورۇغا كىردى - دە، ئۆينىڭ دېرىزىسىنى چەكتى.
— كىم؟ — دېدى سادىق خۇيجاڭ.
— مەن غاپپار بەگ، مۇھىم خەۋەر ئېلىپ كەلدىم: بۈگۈن ۋەن سلىئىلار جىڭغا قاچماقچى، ئۇ قېچىش ئالدىدا سىز بىلەن بارانتى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى لەن شىڭغا تاپشۇردى. قېچىپ قوتۇلۇشنىڭ ئامالىنى قىلىئىلار، ئۇلار ھازىرلا كېلىدۇ، مەن بارانتا خەۋەر قىلاي، — غاپپار بەگ شۇنداق دەپلا كۆزدىن غايىب بولدى. ئۇنى بىر خىل قورقۇنچ بېسىپ تۇراتتى.

سادىقباي غاپپار بەگنىڭ سۆزلىرىدىن شۇبھىلىنىپ، دېلىغۇل بولۇپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ يۈرىكى بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك ئەنسىز گۈپۈلدەيتتى. ئۇ ئۆيدىن قورۇغا چىقىپ ئاسمانغا قارىدى. ئاسمان بۇلۇتلۇق بولۇپ، قار ئۇچقۇنداپ چۈشۈۋاتاتتى. سوغۇق بارغانچە ئەدەۋاتاتتى. قەيەردىندۇر ئىتلارنىڭ ئەنسىز قاۋاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. «بۇلار راست قاچارمۇ؟ ھەي تاڭ، بۇنداق ئاسان قېچىش نەدە بار؟ غاپپار بەگ خاتا ئاڭلاپ قالغاندۇ؟... » ئۇ شۇنداق خىياللار بىلەن ئارسالدىلىق ئىچىدە خېلى تۇرۇپ قالدى.

ۋاقىت ئۆتمەكتە...

دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن تەڭ ئېتىلغان ئوق ئۈنى تىك موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى. بۇ 1945 - يىلى 17 - فېۋرال ئىدى.

لەن شىڭ بارات پالۋاننى ئىزدەشكە ۋاقىت ئاجرىتالماي قالدى.

3

18 - فېۋرال، جۈمە.

قۇياش قان رەڭ ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ، ئالتۇندەك نۇرلىرىنى چېچىشقا تەمشىلۋاتاتتى. نېپىز ئاقۇش بۇلۇتلار

پېيىلىپ تۇرغان ئاسماندا قاپاق تېسىلغان كەپتەرلەر غوڭۇلداپ ئاۋاز چىقىرىپ ئۇچۇۋاتاتتى. ئەتراپتىن بىر خىل تەسۋىرلىگۈسىز ئازادىلىك يېغىپ تۇراتتى. سوغۇق يەنىلا جاندىن ئۆتەتتى.

بارات پالۋان قەيسەر ئەزىمەتلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ تىنتىش ئېلىپ باردى. ئۇ چۆلدەرەپ قالغان بورتالا گارنىزون قوماندانلىق شتابىغا كىرگىنىدە قۇرۇقدالغان بۇ قورۇنىڭ ھەممە يېرىدىن غېرىبلىق يېغىپ، قەغەز پارچىلىرى ئۇچۇپ يۈرەتتى. بارات پالۋان رەت - رەت سېلىنغان ئۆيلەرگە قاراپ، ۋەن سلىئىڭنىڭ بىر چاغدىكى مەغرۇر ھالىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ھەم بۇ جاھاننىڭ غەلىتىلىكىگە ھەيران بولدى.

— ھېچ ئۆيدە ئادەم يوقكەن، — دېدى بىر پارتىزان يىغىت.

— يۈرۈڭلار، ساقچى ئىدارىسىگە بارايلى، — بارات پالۋان چاپچىپ تۇرغان ئاق بوز ئېتىنى كەينىگە بۇرىدى. ئاتنىڭ پۇتۇن بەدىنىدىن ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. بۇ ئاتقا قامچا كېتىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.

غۇلجىنىڭ تولۇق ئازاد بولغانلىق خەۋىرى، ئىلى پارتىزانلىرىنىڭ شىددەت بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقانلىقى، گومىنداڭچىلارنىڭ شەرمەندىلەرچە قۇيرۇقىنى خادا قىلىپ، جىڭغا قېچىپ كېتىشى بارات پالۋاننى ئېتىدەك بىر جايىدا تۇرالماس قىلىۋېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ روھى تېخىمۇ ئۇرغۇپ، تارتقان جاپالىرىمۇ كۆزىگە كۆرۈنمەيۋاتاتتى ھەم قېنى قىزىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان دەرىجىگە يەتتى. ئۇ بۇ يەرگە بالدۇرراق ھۇجۇم قىلمىغانلىقىغا ئۆكۈنۈۋاتاتتى.

ئۇلار جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەن، نۇرغۇنلىغان بىگۇناھ جانلارنىڭ شەپقەتسىز قۇشخانىسى بولغان ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئىشىكىدىن كىرىپلا ئاتلىرىدىن چەبدەسلىك بىلەن چۈشۈشتى.

— باراتكا، ماۋۇ ئۆيده جەسەتلەر تۇرىدۇ، — دېدى سىدىق كۆزىنى كۆز قولى بىلەن چوڭراق بىر خانىنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ كۆزلىرى جىددىيلەشكەنىدى.

بارات پالۋان ئۆيگە كىرىپ، جەسەتلەرگە زەن سېلىپ قارىدى.

زاكىر قۇلاق، تۇرسۇن تىكتىنىڭ، هاشىم ماشكا، ئايسىخان... قاتارلىقلارنىڭ جەسەتلىرى بىر - بىرىگە مىنگىشىپ ياتاتتى.

— خائىن دېگەنگە ھەر ئىككى تەرەپتىن ياخشى كۇن يوق - دە، بۇلار ئاسان ئۆلۈپتۇ، خەلق ئالدىدا رەسۋا بولۇپ سۇرۇلۇپ يۇرگەن بولسا... ھە... ئەسلى مۇناپىقنىڭ ئۆمرى بۇنداق قىسقا بولمايتتى... — دېدى بارات پالۋان ئۇلارغا يىرگىنىچ بىلەن قاراپ، ئۇنىڭ كۆڭلى ئېلىشىۋاتاتتى.

— ئەجەب ياخشى بوپتۇ، — دېدى بىر پارتىزان، — تىرىك قالغان بولسا بەربىر خەقلەر ئۆلتۇرۇۋېتەتتى.

— بۇلارنى يەرلىكىدە قويۇۋېتەيلى، — دېدى بارات پالۋان. ئۇنىڭ قەلبىدە بۇلارغا نىسبەتەن ھېسداشلىق پەيدا بولغانىدى.

— بۇلار بىزگە شۇنچە ئەسكىلىكلەرنى قىلغان تۇرسا، نېمىشقا يەرلىكىدە قويغۇدەكمىز؟ — قاسىم جودا ئۆكىدى.

— بۇلار ئازغان بەندىلەر، كەڭ قورساق بولايلى.

— كەڭ قورساقلىقىمىز، ئاق كۆڭۈللۈكىمىز بىر كۇنى پۇشايمان يېگۇزىدۇ. «كۆڭۈلچەكنىڭ كۆتى ئوچۇق» دېگەننى ئاڭلىمىغانمىتىڭىز؟ رەقىبلەر بىلەن جەڭ قىلغان ئادەم رەھىمسىز بولۇشى كېرەك. يىلانىنى تىرىك قالدۇرسا، ئۇ ھامان بىر كۇن تىرىك قالدۇرغۇچىنى چاقىدۇ...

— باراتكا، بۇ يەردە يەنە جەسەت تۇرىدۇ.

بارات پالۋان يۇگۇرۇپ ئەڭ چەتتىكى ئۆيگە كىردى.

قالغانلارمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن يېتىپ كېلىشتى.

جەسەتلەرنىڭ ئارىسىدا ئابدۇللا بىلەن راخمانىڭ جەسىتى ئۇچىنىشلىق ھالدا ياتاتتى. ئۇلار تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەنىدى.

— تاش يۈرەك جاللاتلار، بۇلارنى ئەجەبمۇ قىينىاپ ئۆلتۇرۇۋېتىپتۇ! تۆتىكلار بۇ يەردە قېلىپ، قالغانلار مەن بىلەن مىڭىكلار، ئۇلارنىڭ نەگە قاچقانلىقىنى، قايسى يول بىلەن كەتكەنلىكىنى ئېنىقلاپ، ئەڭ يېقىن يول بىلەن قوغلايلى، ئاناڭنى، خەپ.

ساقچى ئىدارىسىگە روھسىز كىرىپ كەلگەن شامالخان بارات پالۋاننىڭ يېنىغا ئاستا كەلدى - دە، دەيمۇ - دېمەيمۇ دېگەندەك ئارىسالدىلىق ئىچىدە قالدى. ئاخىر شامالخان دېمىسە بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ يەتتى.

— بارات، سادىقباينى لەن شىڭ ئېتىۋېتىپتۇ...

— نېمە؟! ئۇ يوشۇرۇنماپتىكەن - دە! — بارات پالۋاننىڭ بېشى قايغاندەك بولۇپ، كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى. ئۇ سەلدىن كېيىن ئېسىگە كېلىپ، — ئاناڭنى، ئىتنىڭ بالىسى! سېنى بۇرۇنلا ئۆلتۇرۇۋەتسەم بوپتىكەن، ئىسىت، ئىشلىرىمىزغا تەسىر يەتمىسۇن دەپتىمەن، خەير، ئۆلۈمگە كېيىن بارايلى، ئاۋۋال ئۇلارنى قوغلاپ تۇتۇپ قىساس ئالايلى، سادىقباي بىزگە كۆپ يارەملەرنى قىلغانىدى، — بارات پالۋاننىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆزلىرىدە ئىككى تامچە ياش لىغىرلىدى - دە، ئېتىنى شەھەر كوچىسىغا قاراپ چاپتۇردى.

پارتىزانلارنىڭ قانلىرى قىزىپ، قان تولغان كۆزلىرىدىن غەزەپ ئوچقۇنلىرى چاچرىدى.

ئۇلار مىلتىقلىرىدىن ئوق ئۇزۇپ كوچىغا شاۋقۇن - سۇرەن بىلەن چىقىشتى. خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆكۈپ تۇرغان خەلق ئۇلارغا ئالقىش ياڭراتتى.

— ياشاپ كەت ئوغلانلار!

— باقتان ئاتاڭلارغا ھەشقاللا!
— ئاللا سىلەرگە رەھمىتىنى ئايىمىسۇن!
— بارات پالۋانغا بارىكاللا!

بارات پالۋان ئاتنىڭ يۈگىنىنى سول قولىدا كۆچەپ تارتىپ، ئوڭ قولىدا مىلتىقىدىن ئاسمانغا قارىتىپ ئوق ئۇزدى. ئاق بوز ئات كىشنەپ ئالدى ئىككى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈردى.

— يۈرتىمىز ئازاد بولدى! ئۆلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئالىمىز!

شەھەرنىڭ شەرق تەرىپىدىن قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ بىرنەچچە پارتىزان چۈقان - سۈرەن قىلىپ ئات چاپتۇرۇپ كېلىۋاتاتتى.

— ئازادلىققا چىقتۇق، ھۆر بولدۇق!
— يۈرتىمىز ئازاد بولدى!

خەلق سەلدەك ئېقىپ كېلىپ، باتۇر ئوغلانلارنى قۇچاقلاپ سۆيۈشتى. ئاتلىرىغا مەھكەم ئېسىلىپ، ئۈزەڭگىلىرىنى سۆيۈپ كەتتى. ياڭراق سادالار بۇ يۈرتنى لەرزىگە سالاتتى. چىمەنگۈل پارتىزانلار ئارىسىدىن ياشقا تولغان كۆزلىرىنى ئېرىتۈۋېتىپ قۇربانلىك كۆرۈنمەسلىكى ئۈنلۈك باغرىنى قان قىلىپ، شۇم خىياللار كاللىسىدا ئەگىدى - دە، بېشى پىرقىراپ يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى. قاسىم جودا ئۇنىڭغا قۇربانلىك ئارشاڭدا قالغانلىقىنى ئېيتقاندىن كېيىنلا چىمەنگۈلنىڭ چىرايىغا قان يۈگۈرۈپ، قايغۇ - ھەسرەتلەر قاپلىغان كۆزلىرى بۆلەكچىلا نۇرلاندى. ئۇ قاسىم جودانى قۇچاقلىۋالغىلى تاس قالدى...

— جامائەت! — دېدى بارات پالۋان يۈقىرى ئاۋازدا، — ۋاقىت قىس، بىز ماڭمىساق بولمايدۇ. بىز دۈشمەننى يوقىتىپ، قىساس ئېلىشىمىز لازىم...

— سىلەرگە خۇدادىن مەدەت تىلەيمىز، — خەلقنىڭ ئاغزىدىن ياڭرىغان گۈلدۈرمامىدەك ئاۋازلار بوشلۇقنى زىلزىلىگە سالدى.

— بىزمۇ بارىمىز، دۈشمەن بىلەن ئېلىشىپ ئۆلسەك ئارمىنىمىز يوق! — دەپ ۋارقىراشتى بىر قىسىم چوڭلار.

— جامائەت تالىشىپ ئولتۇرۇشقا ۋاقىت يوق. سىلەر قېلىپ قېلىڭلار، سىلەر سادىقباينىڭ ۋە تۇرمىدە يېتىپ ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈلگەن، خەلقنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن جان تەسەددۇق قىلغانلارنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈپ، يەرلىكىگە قويۇۋېتىڭلار، بىز دۈشمەنگە تېزلىكتە يېتىشىپ، ئۆلارنى تارمار قىلايلى، قېنى ئوغلانلار، ئاتلىنايلى!

پارتىزانلار شىددەت بىلەن ھۆررا سادالىرىنى ياڭرىتىپ، ئاتلىرىنىڭ تىزگىنلىرىنى قويۇپ بېرىشتى.

جامائەت دېڭىز دولقۇنىدەك تەۋرىنەتتى. ئۇلارنىڭ ئازاب پەردىلىرى يىرتىلغان كۆزلىرىدە شادلىق قاينىپ، چىرايىدا بەخت قۇياشى پارلاپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ پارتىزانلارغا بولغان مېھىر - مۇھەببىتى دېڭىز دولقۇنىدەك ئۆركەشلەيتتى، ئۇلارنىڭ كەينىدىن ھەۋەسلىنىپ قارىشاتتى. يۈرتنى ئازاد قىلىشقا ئەينى ۋاقىتتا ئىشەنچ باغلىيالمىغانلار ئەمدىلىكتە كۆز ئالدىدىكى مۆجىزىلەرنى كۆرۈپ، خىجىللىقتىن يەرگە كىرىپ كەتكۈدەك بولۇشۇۋاتاتتى.

— بىز يولۋاسبەگ، موللا شاڭيۇ، ھېكمىبايلاردىن سوراپ باقايلى، ئۇلار قايسى يول بىلەن قاچتىكىن؟ — دېدى ياسىن دوختۇر.

— بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى.

ئۇلار موللا شاڭيۇنىڭ ئۆيىگە كىرگىنىدە، ئۇ ئات ئېغىلىغا مۆكۈنۈۋالغانىدى. ئۇنى ئابلىز قاري ئىتتىنى سۆرىگەندەك سۆرەپ چىقتى.

— ئۇنىڭغا تەگمەڭلەر، ئۇ ياشىنىپ قالغان ئادەم، —

دېدى بارات پالۋان ئاتتىن چۈشۈپ، ئاندىن ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ سورىدى، — ئۇلار قېنى؟

— كىم؟ — دېدى موللا شاگىيۇ جالاقلاپ تىترەپ.

— كىم بولاتتى، گومىنداڭچىلارنى دەيدۇ، بىلمەس بولۇڭلىغىنىنى قارا، بۇ قېرى ئىشەكنىڭ، ئەمدى خەلق ئالدىدا يۈزۈڭنى قانداقمۇ كۆتۈرۈپ ياشارسەن؟ — دېدى سىدىق كۆك كۆز ئۇنى يېڭەتكۈدەك ئالىيىپ.

— بۇنداق لاتىدا يۈز نېمە ئىش قىلىدۇ، تېز ئېيت!

— بىلمەيمەن، راست بىلمەيمەن، خۇدا ھەققى.

— خۇدانى تىلغا ئېلىڭاتقىنىنى بۇ مۇناپىقنىڭ!

— ياسىن، سەن يولۇاسبەگنىڭ ئۆيىگە بېرىپ قاراپ باق، مەن ھېكىمباينىڭ ئۆيىگە بېرىپ باقاي.

بارات پالۋان ھېكىمباينىڭ ئۆيىگە بارغىنىدا، ھەشەمەتلىك قورۇ ئىچى جىمجىت ئىدى. پارتىزان يىگىتلەر ئەتراپنى ئاقتۇرۇشقا باشلىدى.

— بۇ يەردىكەن، — دېدى سىدىق كۆك كۆز ھېكىمباينى مەڭگەن ئارىسىدىن سۆرەپ چىقىپ، — ماڭ! ئاناڭنى، نېمانداق قورقىسەن، ئىتتەك سۆرىلىڭالما دەيمەن، — سىدىق كۆك كۆز ئاچچىقى بىلەن ئۇنى بىر نەچچىنى دەسسىۋەتتى.

— ئۇنداق قىلما سىدىق! — ۋارقىرىدى بارات پالۋان.

— بۇنداق چايانلارغا ئىچ ئاغرىتىش گۇناھ، بۇلار ھامان بىر كۈنى چاقىدۇ، — دېدى سىدىق كۆك كۆز ھېكىمباينى بارات پالۋاننىڭ ئالدىغا ئەسكى پالازنى تاشلىغاندەك تاشلاپ.

— گومىنداڭچىلار نەگە كەتتى؟ تۇرە ئورنىڭدىن! — بارات پالۋان ئۇنىڭ نۇرغۇنلىغان قىز - چوكانلارنى پۇل بىلەن بۇزغان قىلمىشلىرىنى ئويلاپ، ئۇنىڭغا نەپرىتى قوزغالدى. ئېتىۋەتمەكچى بولۇپ يەنە تۇرۇپ قالدى. چۈنكى، ئۇ تەرتىپنى ساقلاشتا، يۇرتنىڭ تىنچ - ئامانلىقىنى قوغداشتا باشلامچى

بولۇشى كېرەك ئىدى. ئۇ ئىشنى باشلاپ بەرسە، باشقىلار... سىدىق كۆك كۆز ھېكىمباينىڭ شىللىسىدىن تۇتۇپ تۇرغۇزدى.

— سىلەر قوغلىماڭلار، ئۇلار ئايرودرومدا... ئادەمى كۆپ... ئۇلار يەنە كېلىدۇ... سىلەر بارماڭلار... بىكار قىرىۋېتىدۇ... خۇش بولۇپ كېتەي... سىلەر نېمە دېسەڭلار بېرەي...

— قىرىۋېتىدۇ دەۋاتامسەن ئاناڭنى! ئۇ كىم؟ بىز كىم؟ دەۋاتقان گېپىنى قارا، بۇ مۇناپىقنىڭ — شۇنداق دەپ يۇگۇرۇپ كەلگەن قاسىم جودا ئۇنىڭ مەيدىسىگە كۈچەپ بىرنى تېپىپ، ئۇنى كەينىگە ئۇچۇرۇۋەتتى.

— نېمانداق قىلىسەن قاسىم... — دەپ قويدى بارات پالۋان.

— بۇ توڭگۇزغا بىر پەشۋا ئازلىق قىلىدۇ، ئۇ بىزگە ئاز ئەسكىلىكەرنى قىلدىمۇ؟ مەن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، مېنى نېمە قىلساڭ قىلىش... — قاسىم جودا ئۇنىڭغا قاراپ قاپلانەك ئېتىلدى. بارات پالۋان ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ توختىتىۋالدى.

— جىم تۇرغان ئادەمنى ئۇرۇش ئەركەكنىڭ ئىشى ئەمەس، ئىت جېنىدا قۇيرۇقىنى ئىچىگە تىقىۋالغان قانجۇقتا يېقىن يولىمايدۇ، ئۇرىدىغانلار ئالدىڭدا تېخى، يۇر... بۇلار بىلەن كېيىن ھېسابلىشىمىز.

— تۇفى، ۋىجدانسىز ئەبلەخ... خەپ سېنى!

ئۆي ئىچىدىن يىغا - زارى ئاڭلاندى. ئۇلار قورقۇپ سىرتقا چىقالمايۋاتقاندى. پارتىزانلار قورۇدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلار يۇگۇرۇشۇپ چىقىپ، ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇرۇۋاتقان ھېكىمباينى يۆلەشتى. ئۇلار ئۇنىڭ خوتۇن -

بالىلىرى ئىدى. چوڭ ئوغلى دادىسىغا يېرگىنىچ ھەم ئېچىنىش بىلەن قاراۋاتاتتى.

— يولۋاسبەگ ئۆيىدە يوقكەن، ئۇنى ھېچ يەردىن تاپالمىدۇق، — دېدى ياسىن دوختۇر بارات پالۋان بىلەن كوچا ئېغىزىدا ئۇچرىشىپ.

— بۇلار ئېزىپ قېلىشتىن قورقۇپ، چوقۇم تاشيول بىلەن ماڭدى، بىز كونا يول بىلەن ماڭايلى، تېز بولمىساق يېتىشەلمەيمىز.

ئۇلار ئاتلىرىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ، مەھەللە ئىچىدىن شاۋقۇن - سۈرەنلەر بىلەن چىقىپ كېتىشتى. ئات تۇياقلىرى ئاپئاق قارلارنى ھەر تەرەپكە چاچاتتى. يولدا ئۇچرىغان كىشىلەر بۇلارغا زوقمەنلىك بىلەن قارىشاتتى. ئۇلار كەڭ دالىغا چىققاندا، دۇشمەنلەر خىرە - شىرە كۆرۈندى. پىيادىلىرى ھېرىپ قالغان بولسا كېرەك، قەدەملىرى ئاستا ئىدى.

— ئەنە ئاۋۇ يەردىكەن.

ئۇلار ئاتلىرىنى تېخىمۇ تېز چاپتۇرۇشتى. دۇشمەنلەر بارا - بارا ئېنىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. پىيادە كېتىپ بارغانلىرىنىڭ دوللىرىغا ئېسىلغان مىلتىقلىرىنىڭ پاينەكلىرى يەرگە ئاندا - ساندا سۆرۈلۈپ قالاتتى. ئۇلار پارتىزانلارنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي قاچتى. بىر قىسىملىرى پارتىزانلار يېقىنلىغاندا، ئۇلارغا قارىتىپ ئوق چىقاردى.

— ياخشى، ئەسىرگە چۈشسە بىرىنىمۇ ئاتقىلى بولمايتتى. قارشىلىق كۆرسەتكىنى بەك ئوبدان ئىش بولدى، — دېدى قاسىم جودا، ئاندىن ئاتنىڭ يۈگىنىنى قويۇۋېتىپ، قورالىنى قولىغا ئالدى.

— ئاتايلى، نەگە بارىدۇ قېچىپ بۇ ئۆلۈمتۇكلەر...

— ئۆلۈمتۇك دېمەڭلار، شىللىمىزگە قانچە يىل مىنىپ

ئالغۇزۇۋېتىپ، ئاتتىن سەكرەپ چۈشتى - دە:

— چۈقرالارنى ئاتمىڭلار، ئاتتىن چۈشۈپ ھۇجۇم قىلىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى.

پارتىزانلار ئاتتىن چۈشۈپ ھۇجۇم قىلدى. قاسىم جودا ئاتتىن چۈشمەي، ئۇلارنى چەنلەپ ئېتىۋاتاتتى.

— قاسىم بولدى قىل، ئۇلار ئەل بولدى، — دېدى بارات پالۋان قاسىم جوداغا پەخىرلىنىش بىلەن قاراپ قويۇپ.

ئەل بولغانلارنىڭ ئاز بىر قىسمى ئەسكەرلەر بولۇپ، قالغانلىرى ئاساسەن خەنزۇ پۇقرالار ئىدى. بۇ چاغدا ۋەن گوتەي، ۋۇ شاۋتەن، ياڭ ھاكىم، لەن شىڭلار بىر قىسىم ئەسكەر بىلەن داخىيەنزىگە ماشىنا بىلەن ئىچكىرىلەپ كىرىپ كېتىۋاتاتتى.

— ئەستا، لەن شىڭنىڭ قېچىپ كەتكىنى ئەجەب يامان بولدى، — دېدى ئابلىز قاري ھەسرەت چېكىپ.

— ۋەن گوتەي بىلەن ۋۇ شاۋتەننىڭ قېچىپ كەتكىنىچۇ؟

— ئالدىرىماڭلار، خۇدا بۇيرۇسا، ئۇلار بىر كۈنى ئۆز جازاسىنى يەيدۇ.

— توغرا دېدىڭ، ئۇلار جازاسىنى يېمەي قالمايدۇ. بىزدىن قېچىپ قۇتۇلغان بولسا، ئىلى پارتىزانلىرىغا تۇتۇلىدۇ، شۇنداق جاھان بۇ...

— بۇ يەردە قۇربان بىلەن تۇردىئاخۇن بولسا نېمىلەرنى دەۋېتەتتى - ھە! پىچاقنى ئوتتۇرىدىن تەڭمۇ تەڭ يېرىۋېتىمەن، ئۇقۇمنى ياماقنىڭ تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزۈۋېتىمەن، دېگەنلىرىچۇ؟ ئەجەبمۇ سېغىنىدىغۇ كىشى...

— قۇربانغا: سەن ئۆلۈپ كەتسەڭ، چىمەنگۈلنى مەن

ئالمەن، دەپ قويسام تېرىكىپ چىچاڭشىپ كېتەتتى.

— بىز شەھەرگە كىرىپ، كۆپ تۇرمايلا، ئارشاڭغا ئاتلىنىمىز، — دېدى بارات پالۋان بىپايان قارلىق دالىغا نەزەر تاشلاپ تۇرۇپ.

— بۇ گەپ جايىدا بولدى، — دېدى قاسىم جودا ئەسىرگە ئىلىنغانلارغا ئالىيىپ قويۇپ، — ئەسلى مۇشۇ پېتى داخىيەنزىگە ھۇجۇم باشلىۋەتسەك بولاتتى.

— ئاز قالدى، ئالدىرىمايلى.

بۇلارنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان خەنزۇ پۇقرالار ۋە ئەسكەرلەر بۇلارغا قورقۇمسىراپ قارايتتى. پارتىزانلار ئۆسكىلەڭ ساقال، تاشلىرى سۆكۈلۈپ، تېرىلىرى كىرلەشكەن جۇۋا، سالۋا قۇلاقچىلىرى بىلەن ئاجايىپ بىر سۈرلۈك ئادەملەرگە ئايلىنىپ قالغانىدى. بۇلارنىڭ شۇ تاپتىكى ياۋايىلاشقان ھالىتى، غەزەپتىن ئوت ئالغان كۆزلىرى ۋە بەستلىك قامىتىنى كۆرگەن ئادەمنىڭ تېنى شۇركۈنمەي قالمايتتى.

بۇلار شەھەرگە كىرىپ، قاينام - تاشقىنلىقتا چۆمگەن يېڭى بىر دۇنيانى كۆردى. بارات پالۋان: «ئازادلىق دېگەن-ھە!» دەپ پىچىرلىدى ئۆز - ئۆزىگە.

شامالخاننىڭ شادلىقى ئەۋجىگە چىقىپ، بىر دەم ئۇسۇل ئوينىسا، بىر دەم ناخشا ئېيتاتتى.

پەرۋاز قىلدى بۇركۈتلەر
بورانلاردا تاۋلىنىپ.
قۇيرۇق تىقتى تۈلكىلەر،
بەدەر قېچىپ شۇمشىيىپ.

— ياشا شامالخان، ياشايدىغان زامان كەلدى! —

دېيىشەتتى كىشىلەر. بىر چاغدا شامالخان بىردىنلا زىمىستاندىكى ۋەزىپىنى ئويلاپ قالدى - دە، ئالدىراش ھالدا بارات پالۋانىنىڭ يېنىغا يۈگۈردى.

ئىرادىنى بورتالا شەھىرىنىڭ ئازاد بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ، دەرھال بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. ئۇ بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن ھايال بولغاندىن كېيىن، بارات پالۋان بىلەن بىرلىكتە يەنە ئارشاڭغا يۈرۈپ كەتتى. يۈرت خەلقى ئۇلارنى داغدۇغىلىق ئۇزىتىپ قالدى.

ئون ئۇچىنچى باب
تاڭ ئالدىرىتىدۇ

چىللاڭ خورىزىم، چىللاڭ، تاڭ ئاتىدۇ دەپ چىللاڭ،
تاڭ ئالدىدا يارىڭىز سىزنى كۈتىدۇ دەپ چىللاڭ.
— ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر

1

بۆكە ئامبىلى يامۇلدا قورشاۋدا تۇرغان چىن تۇەنجاڭ باشلىق گومىنداڭچىلار ئىككى ئاي ئون بىر كۈن بولغاندا، ئۇنىسىدىن يېمى تۈگىگەن چاشقانەك چىقىپ، شەرقىي شىمالغا قاراپ قاچتى. ئىبرەنى، نازارۇف ۋە بارات پالۋان باشچىلىقىدىكى پارتىزانلار ئۇلار تۇزلەڭلىككە چىققاندا توشقان قوغلىغانەك قوغلاپ زەربە بېرىپ، پۈتۈنلەي تارمار قىلدى ۋە قويتاش تەرەپتىن بىرنەچچە تۇەنجاڭ، لىيەنجاڭلارنى تىرىك تۇتۇپ كەلدى①.

ئىبرەنى، نازارۇفلار ۋەن سىلىڭ تۇرغان قورۇغا جايلاشتى. ئىبرەنى موڭغۇللاردىن جەڭگىۋار بىر قىسىم تەشكىللەشنى ھەم ئۇلارنى سىستېمىلىق مەشىق قىلدۇرۇشنى كۆڭلىگە پۈكتى. ئۇ بارات پالۋان ئولجا ئېلىپ ئۆزىگە مەردلەرچە ئۆتكۈزۈپ بەرگەن قوراللارنى قورالسىز ئەسكەرلىرىگە تارقىتىپ بەردى.

---

① «تاڭ ئالدىدىكى بورتالا» دىن

بارات پالۋان بۇرادەرلىرى بىلەن كېڭىشىپ داخىيەنزىگە ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى تۈزدى. بۇگۈن ئۇ ئىبرەنى ۋە نازارۇفنىڭ يېنىغا بۇ پىلان ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن كەلدى. ئىبرەنى ۋەن گوتەي ئولتۇرغان ئورۇندا ئولتۇراتتى. نازارۇف كۆرۈنمەيتتى.

— كېلە بارات، قانداقراق ئەھۋالىڭ؟

— ئوبدان، ئۆزۈڭنىڭچۇ؟

— قەدىر ئەھۋال، — دېدى ئىبرەنى ئۇنى ياندىكى ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلىپ، — سىلەر بۇ كۈنلەردە بىزگە ھەمدەمدە بولۇپ كۆپ جاپا تارتتىڭلار...

— يوق گەپنى قويۇپ، نەق گەپكە كېلەيلى، — دېدى بارات پالۋان ئورۇندۇققا جايلىشىپ ئولتۇرالماي ئۇيان - بۇيان مىدىرلاپ، — بىز ئەمدى داخىيەنزىگە ھۇجۇمنى باشلايلى دەۋاتىمىز.

— ئاۋۋال يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتەيلى، ئادەملىرىمىزنى رەتكە تۇرغۇزۇپ، قاتتىق مەشىق قىلدۇرايلى، تەلىم - تەربىيىنى كۈچەيتەيلى، ئاندىن ھۇجۇم قىلساقمۇ كېچىكمەيمىز، ئالدىراقسانلىق ياخشى ئاقىۋەت ئېلىپ كەلمەيدۇ. ئىشنى ئەقىلنى ئىشلىتىپ پۈختا قىلايلى...

— ئىشنى پۈختا قىلىمىز دەپ بۇ يەردە خوتۇن كىشى ئۆي ساقلىغانەك ياتساق، سەت ئەمەسمۇ؟ بىز دەرھال ھۇجۇم باشلىشىمىز كېرەك.

— بۇ دېگەن ئۇرۇش، ئويۇن ئەمەس، قان تۆكۈلىدىغان گەپ. داخىيەنزىدە گومىنداڭنىڭ ئىككى مىڭدەك ئەسكىرى تولۇق قورالىنىپ ياتىدۇ. ئەتراپى پۈتۈنلەي پوتەي، ئاكوپ...

شۇ ئاردا نازارۇف كىرىپ كېلىپ، بۇلار دېيىشۋاتقان پاراڭلارنىڭ مەزمۇنىدىن ۋاقىپلاندى.

— بارات، — دېدى نازاروف تەمكىن ھالدا، — قارامىلىق، ئالدىراقسانلىق ئادەمنى پۇشايمانغا ئېلىپ بارىدۇ. داخىيەنزىدىكى دۇشمەننىڭ كۆچىنى ھەرگىز سەل چاغلاشقا بولمايدۇ. ھەربىي دەستۇرلاردا: «ئۆزۈڭنىمۇ بىل، ئۆزگىنىمۇ بىل، شۇ چاغدىلا ئاندىن ئۇرۇشتا يېڭىلمەيسەن» دەيدىغان ھېكمەت بار، شۇڭا. . .

— بولدى، شۇڭا - پۇڭانى قوي، ماڭا ئەقىل ئۆگىتىشمە، توغرا بولامدۇ، خاتا بولامدۇ، ھەممىسى ئۆزۈمگە ھېساب، مىكى - مىكى گەپ قىلغان ئادەم بىلەن ئەزەلدىن خۇشۇم يوق. خوش ئەمىسە، — بارات پالۋان شۇنداق دەپ پېشىنى قېقىپ چىقىپ كەتتى.

ئىرادىنى بىلەن نازاروف نېمە قىلىشنى بىلمەي، ئۇنىڭدىن ئەندىشە قىلىپ تۇرۇپ قالدى.

بارات پالۋاننىڭ غۇرۇرى ئۇلاردىن قورال تەلەپ قىلىشقا يول قويمىدى. «غەنىيمەت ئالغان قورالنى ئۇنىڭغا بەرمەسەم بوپتىكەن. بوپتۇلا قورال دېگەننى دۇشمەننىڭ قولىدىن تارتىپ ئالىدىغان گەپقۇ. ئوقى بولمىسا ئۇ يەنە ئەسكى ياغاچ. . .» ئۇ شۇ خىياللار بىلەن بۇ يەردىن چىقىۋاتقىنىدا، شامالخان ناخشا ئېيتىپ كېلىۋاتاتتى. بارات پالۋان مۇشۇ كۈنلەردە ئۇنىڭ ناخشىسىنى بەكمۇ سېغىنغانىدى. شۇڭا، ئۇ ئېتىنى توختىتىپ شامالخاننىڭ ناخشىسىنى زوقلىنىپ ئاڭلىدى. ناخشا شۇنچىلىك مۇڭلۇق ئىدى.

باتۇر بولۇپ بەخت تاپسام سەن ئۆزۈڭ،
تېنىڭ يايراپ، كۆلۈپ تۇرار قارا كۆزۈڭ.

«ياشاپ كەت شامالخان، ناخشاڭنى توختىمايلا ئېيىت، سەن ئەمدى خان بولىدىغان بولدۇڭ»، بارات پالۋان شۇلارنى پىچىرلىدى - دە، ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان شامالخانغا ھەۋەس بىلەن قارىدى. ئۇنىڭ بايىقى كۆڭۈل پاراكەندىچىلىكى ۋاقتىنچە ئونتۇلدى.

— بارات پالۋان، بىز تارىختىن بۇيان باتۇر ئاتىلىپ كېلىۋاتقان خەلق — دېدى شامالخان بارات پالۋانغا يېقىنلاپ كېلىپ، — ئەپسۇسكى، بىز تولا ھاللاردا ئەقلىمىز بىلەن ئىش قىلمايمىز. بارات، مېنىڭ غۇلجىغا بارغۇملا كېلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇ يەردىكى ئۆزگىرىشلەرگە بەكمۇ قىزىقىۋاتىمەن.

— بوپتۇ، بېرىپ ئايلىنىپ كېلىڭ، — دېدى بارات پالۋان ئۇنىڭغا قىيىمىغاندەك يېنىشلاپ قاراپ.

— مەن سىلەر ئۈچۈن ھېچ ئىش قىلىپ بېرەلمىدىم، قايتىپ كېلىپ، يەنە سىلەرگە خىزمەت قىلىمەن. ھايال بولۇپ قالسام مەندىن زەنجىمەڭلار. . .

— يوق گەپنى قىلماڭ. سىز بىز ئۈچۈن كۆپ خىزمەتلەرنى قىلدىڭىز.

— يۈرىكىم ئەنسىز سوقۇپلا تۇرىدۇ. ئاخشام چۈشۈم بۇزۇلۇپ قاپتۇ. . . توۋا خۇدايىم، ئاجايىپ بىر چۈش. . . خۇدا ساقلىسۇن. . . ئەتىگەن بېشىمدىن بىر ناننى ئۆرۈپ ئۆگۈزگە تاشلىۋەتتىم. . . خۇداغا ئامانەت، بارمىسام بولمايدۇ. ئاڭلىدىڭىزمىكىن، ھېكمىتىنى بىرى ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. موللا شاڭيۇ كاللىدىن كېتىپ قاپتۇ. موللا نىياز ئاخۇنۇم بىلەن يولۇاسىپ گۈن - تىنسىز غايىب بوپتۇ. . . «كۆزلەر ئاللانى كۆرمەيدۇ، ئاللا كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ.» سىزنى ئاللاغا تاپشۇردۇم، خەير. . . — شامالخان شۇنداق دەپلا ھەش - پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولدى.

بارات پالۋان بىر ئىزىدا تۇرالمايدىغان، كىشىلەر بىلەن ئۇزۇندىن - ئۇزۇن پاراڭلىشىپ كەتمەيدىغان بۇ غەلىتە كىشىنىڭ سۆزلىرىنىڭ تېگىگە يېتەلمەي، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن

قارىغىنىچە ئېغىر سۈكۈتكە پاتتى. كېيىن ئۆزىگە كېلىپ ئەنسىز ۋارقىرىدى:

— شامالخان! شامالخان!

يولدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغان بىر قانچە كىشى بارات پالۋانغا چۆچۈپ قاراشتى.

بۇ كىچە بارات پالۋان خوتۇنىنىڭ «مېھرى» گە تاڭغا يېقىن قېنىپ، ئۆزىنى يېنىكلەپ قالغاندەك ھېس قىلدى.

2

بۈگۈن شەھەر بايرام تۈسى ئالغانىدى. يېزا - قىشلاقلاردىكى كىشىلەر شەھەرگە قاراپ ئېقىۋاتاتتى. قارلار ئەمدىلەتىن ئېرىشكە باشلىغان كوچىلار پاكىز تازىلانغانىدى. خەلقنىڭ روھى بۆلەكچىلا كۆتۈرەڭگۈ ئىدى. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن قىزغىن پاراڭلىشىپ، مەسچىت ئالدىدىكى كەڭرى مەيدانغا ئالدىراش مېڭىشاتتى. باشسىز تۇرۇۋاتقان بۇ شەھەردە ئانچە - مۇنچە قىساس ئېلىش ئىشلىرىدىن باشقا چوڭ ئىشلار سادىر بولمايۋاتاتتى. «ئىلىدىن ئادەم كېلىپ بۇ شەھەرگە ھاكىم سايلاپ بېرىپ كېتىدىكەن» دېگەن گەپ ھەممىسىنىڭ ئېغىزىدىن چۈشمەيتتى. خەلقنىڭ رايىچە بولسىغۇ، بارات پالۋانىنى ئۆزلىرىگە باش قىلىۋالاتتى. بەزىلەر بارات پالۋانغا بۇنى دېگىنىدە بارات پالۋان ئۆپكىدەك ئېسىلىپ: «نېمە دەيدىغانسەن؟ ئاۋۋال بۇ دىيارىدىن گومىنداڭچىلارنى تەلتۆكۈس يوقىتايلى. بۇ بىزنىڭ ھازىرقى ۋاقتىتكى ئەڭ ئالمي ۋەزىپىمىز، ئازاد بولغاندىن كېيىن، كىملا باشلىق بولسا ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ ئەڭ مۇھىمى خەلقنىڭ بوينىدىكى كىشەن پاچاقلىنىپ، ئۇلار بايباشات ياشىسا، ئۆزى خان، ئۆزى بەگ بولۇپ تۇرمۇش كەچۈرسە بولدى، تېتىقسىز گەپنى تولا قىلماي، داخىيەنزىدىكى دۇشمەنلەرنى ئويلاڭلار، بۇرنىمىزغا باشقىلار مىلتىق تەڭلەپ تۇرسا، دەۋاتقان گەپىنى» دېدى.

بارات پالۋان مەسچىت پېشايۋىنىدا قەددىنى تىك تۇتۇپ، دېڭىزدەك ئۆركەشلەپ تۇرغان خەلقكە كۆزىنى يۈگۈرتكەندىن كېيىن سۆزىنى باشلىدى.

— ھۆرمەتلىك يۇرت خەلقى، — جامائەت تىنچلىنىپ، ئۇنىڭ ياڭراق ئاۋازىغا قۇلاق سالدى، — يۇرتىمىز زومىگەرلەر، جاللاتلاردىن خالىي بېگى بىر دۇنياغا ئايلاندى، ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز بەگ، خان بولىدىغان، ئېزىلىش، خورلىنىش، كەمسىتىش بولمىغان يېڭى بىر زاماندا ياشاش نۆۋىتى بىزلەرگە كېلىش ئالدىدا تۇرىدۇ. گومىنداڭچىلار تۇرغۇنلىغان ئادەملىرىمىزنى، تاڭغا تەشنا شىر يۈرەك ئەزىمەتلىرىمىزنى قىردى، چاپتى، ئاتتى، ئۇلارنىڭ ئاققان قېنى زايە كەتمەيدۇ. بىز ئۆزىمىزنىڭ قولىدىكى نانغىمۇ ئىگە بولالماي خورلۇق ئىچىدە ياشىدۇق. شامالخاننىڭ مەنىلىك ناخشىلىرىنى چۈشىنەلمىدۇق. زۇلۇم بىزنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاتتى، ھەقىقىي ئادەملەرنى ئايرىيدىغان كەڭرى بىر مەيدان ھازىرلاپ بەردى. ئوغلانلىرىمىز بىردە ئاچ، بىردە توق يۈرۈپ، قەھرىتان سوغۇقلاردا جەڭ قىلىپ، گومىنداڭچىلارنى يۇرتىمىزدىن قوغلاپ چىقاردى. بۇ ھەققانىيەت ئۈچۈن كۈرەش قىلسىلا ئاخىر غەلىبىگە ئېرىشىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ھازىر پۈتۈن شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدە زۇلۇمغا قارشى، باراۋەرلىك، ئازادلىق ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈرەش ئوتلىرى لاۋۇلداپ كۆيمەكتە. گومىنداڭچىلار قاچىدىغان يەر تاپالماي، ئۇلارغا چاشقان تۆشۈكى ساراي كۆرۈنۈۋاتىدۇ. بۇ بىزنىڭ ئىنقىلابىنى داۋاملىق راۋاجلاندۇرۇپ، دۇشمەنگە زەربە بېرىشىمىزدىكى ياخشى بىر پۇرسەت! بۇ دۇنيا ئاللانىڭ سىناق ئۈچۈن يارىتىلغان دۇنياسىدۇر. بۇ دۇنيادا ۋىجدان، غۇرۇر بىلەن ئەل - ۋەتەن

ئۇچۇن ياشايدىغانلار ئۇ دۇنياغا يورۇق يۈزى بىلەن كېتىدۇ. تېخى تۇنۇگۈنلا گومىنداڭچىلارنىڭ غالچىلىقىنى قىلىپ يۈرگەنلەر بۈگۈن نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقانلىقى، تەقدىرنىڭ قانداق بولغانلىقى ئۆزۈڭلارغا ئايان. ئۇلار گومىنداڭچىلار مەڭگۈ بۇ زېمىندا تۇرىدىغاندەك، پۈتۈن دۇنياغا خوجا بولىدىغاندەك قىلىشىپ، ئۇلارنىڭ كەتمىنىنى چېپىشىپ يۈرمىگەنمىدى؟! قېنى ئۇ گومىنداڭچىلار؟!!

— ياشاپ كەت بارات پالۋان! — خەلق سۈرەن سېلىپ، يەنە تىنچلاندى. ئەجەرقان ئۇنسىز ياش تۆكۈۋاتاتتى.

— بۇ دۇنيا بىر قونالغۇ، قانداق ياشاش ھەربىر ئادەمنىڭ ئېتىقادىغا باغلىق. مال - دۇنيانىڭ قۇلى بولۇش بەختسىزلىكنىڭ ئاساسى. باللىرىڭلار ئازادلىق ئۈچۈن قۇربان بولغان بولسا، ياش تۆكمەڭلار. ئۇلارنىڭ قەبرىسىدىن قىزىلگۈل ئۈنىدۇ. بىز ئەۋلادلارغا ئۇلار پەخىرلەنگۈدەك بىر تارىخنى يارىتىشىمىز كېرەك. ئەگەر ئۇنداق تارىخنى يارىتالمىساق، ئەۋلادلار ئالدىدا قارا يۈز بولۇپ قالىمىز. بىزنىڭ شانلىق تارىخىمىزنى ئەۋلادلار يازسۇن، كۈرەشتە ئامان قالغانلىرىمىز باسقان يوللىرىمىزنى ئۇلارغا سېخىيلىق بىلەن سۆزلەپ بېرەيلى. نامەردلىك قىلمايلى. بۇ بىزنىڭ باش تارتىپ بولماس مەجبۇرىيىتىمىز. «ياماندىن داد، ياخشىدىن ئات قالىدۇ.»

كۈرەش تېخى ئالدىمىزدا، تاڭ بىزنى ئالدىرىتىۋاتىدۇ. دۇنيا ئويغاندى. بىزنىڭ ئۆزىمىزنى تونۇيدىغان ۋاقىت كەلدى. پۈرسەت قولدىن كەتسە، ئەۋلادلار ئالدىدا مەڭگۈ جاۋابكار بولۇپ قالىمىز. ئازادلىق يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئاللاغا مۇناجات ئوقۇغان بىلەن قولغا كەلمەيدۇ. ئۇ بىزنىڭ دۈشمەنلەر بىلەن جان تىكىپ كۈرەش قىلىشىمىز ئارقىلىق قولغا كېلىدۇ.

ھۆرمەتلىك يۈرتداشلار بىز بۈگۈن كەچ داخىيەنزىدىكى دۈشمەنلەرگە قاراپ ئاتىلانماقچى، بىز سىلەرنىڭ دۇئايىڭلارغا، مەدىتىڭلارغا موھتاج. بىز گومىنداڭچىلارنىڭ زۇلمىنى تارتقانلارنىڭ، ئۇلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ ۋە ئىنقىلاب يولىدا قۇربان بولغانلارنىڭ قانلىق قىساسىنى ئېلىشىمىز كېرەك. تاڭ بىزنى ئالدىرىتىۋاتىدۇ. قېنى يۈرت ئەھلى بىزگە دۇئا قىلىڭلار، سىلەرنىڭ دۇئايىڭلار بىلەن نۇسرەت بىزگە يار بولۇۋاتىدۇ. قېنى...

خەلق بىر داۋالغۇۋېتىپ، پەلەكنى لەرزىگە سالىدىغان ھەم قەلبىتە ئوت پەيدا قىلىدىغان بىر دۇئاغا قول كۆتۈرۈشتى.

— ئاللا سىلەرگە نۇسرەت ئاتا قىلسۇن!

— باسقان يوللىرىڭلار ئاق بولغاي!

— ئاللا سىلەرگە يار بولغاي!

بۇ دۇئالار يۈرت ئاسمىنىنى لەرزىگە كەلتۈرۈپ، يىراق - يىراقلارغا ۋەھىمە سېلىپ تارالدى. كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تۆكۈلدى. بۇ ياشلار ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى دەرد - ئەلەملەرنى يۇيۇپ چىقىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ قەلبىنى پارلاق بىر نۇر، گۈزەل بىر ئوتلۇق ئارمان چۈلغاپ ئالدى...

خەلق بارات پالۋان تەرەپكە سەلدەك ئاقتى.

— مەن بۇ بالامنى، — دېدى بىر بوۋاي بارات پالۋاننىڭ قولىنى مەھكەم سىقىپ، — بىر ئات بىلەن سىلەرگە قوشۇپ قويماي.

— بۇ ئوغلۇمنى سىزگە تاپشۇردۇم...

— مەنمۇ بۇ ئوغلۇمنى...

— مەنمۇ...

— بارات، ئوغلۇم سەيسىگە تۇتۇلۇپ يوقاپ كەتكەن، ئۆزۈم ئۇرۇشقا بارىمەن. شۇ بالام ئۈچۈن بىر دۈشمەننى ئۆلتۈرۈۋالسام، بۇ دۇنيادا ئارمىنىم يوق. مەن قېرى بولسامۇ تېخى كارغا كېلىمەن، ھازىر ئوۋ ئوۋلىساممۇ خېلى - خېلى

يىرتقۇچ هايۋانلار قولۇمدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. مېنى ئېلىۋالسىڭىز؟

— تاغا بولدى سىز بارماڭ، بىز بار، قىساسىڭىزنى بىز ئېلىپ بېرىمىز. ياخشى كۆڭلىڭىز تېگىل بولدى، — دېدى بارات پالۋان بوۋاينىڭ روھىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ.

— ياق بالام، ئۆلسەم ئازادلىق يولىدا ئۆلەي، بۇ يولدا ئۆلگەن ئادەم ئەل قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ. قېرى كالا پىچاقتىن قورقماس، دېگەن گەپ بار. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار بىزنى شۇنچىلىك ئەزگەن، خورلىغان... شۇلارنى يوقىتىش يولىدا ئۆلسەم مەن رازى، بولمىسا كۆزۈم ئوچۇق كېتىدۇ...

— جاسارەتلىرىگە ئاپىرىن! سىلە ياشىنىپ قاپتىلا، سىلى ئارقىمىزدا بىزگە مەدەتكار بولۇپ، پارتىزانلارغا ئوزۇق - تۈلۈكنى ۋاقتىدا يەتكۈزۈپ بەرسىلىمۇ يەنىلا دۇشمەننى يوقىتىش يولىدا خىزمەت كۆرسەتكەن بولىلا...

بارات پالۋان مۇشۇ كىشى دېمەتلىك بىرنەچچە بوۋاينى چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئاران يولغا سالدى.

بارات پالۋاننى قورشاپ تۇرغان كىشىلەر بوۋايلارنىڭ بۇ ئىشىدىن قاتتىق هاياجانلاندى.

— زۇلۇم ئىچىدە ياشىغان ئادەمنىڭ قەلبىنى قىساس ئوتى قاپلاپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ.

— بىز نېمىشقا قاراپ تۇرىمىز، بارات، هەي بارات ئوكا، بىزنى...

— مەن ياشىنىپ قالغان تۇل ئايال، بالامۇ يوق، مۇشۇ ئالتۇن ئۈزۈكۈمنى خەيرلىك ئىش ئۈچۈن ئىئانە قىلاي، يولدىشىم رەهمەتلىك تويلۇقۇمغا ئالغان ئۈزۈك ئىدى.

— بىزمۇ قاتنىشىمىز، — توپ ئىچىنى يېرىپ كىرگەن بوۋاخەلچەم بىلەن چىمەنگۈل بارات پالۋاننىڭ ئالدىغا بېرىپ ئونىڭغا تىكىلىپ قارىدى، — بىزنىمۇ ئېلىۋېلىڭ.

— بولمايدۇ. قەتئىي بولمايدۇ. ئەر كىشى تۇرغان يەردە سىلەر جەڭگە قاتناشساڭلار بولمايدۇ.

— مەن بارىمەن، — دېدى بوۋاخەلچەم قەتئىيلىك بىلەن، — ئېرىمنى ئۇلار سەيسىگە تۇتۇپ يوق قىلىۋەتكەن. هېلىقى لەن شىڭ دېگەن ماڭقىدىن ئۆچۈمنى ئالمىسام ئادەم بولماي كېتەي.

— مەنمۇ بارىمەن، ئۇلار ئۇچۇن جېنىمنى تىكىپ قويدۇم، — دېدى چىمەنگۈل. ئۇ ئاخشام قۇربانغا يېلىنىپ يۇرۇپ، ئۇنى ئاران ماقۇلغا كەلتۈرگەنىدى.

— سىلەر كېيىنچە بارىسىلەر، بىزگە يارەم قىلىمەن دېسەڭلار، ئوخشىتىپ نان يېقىپ بېرىڭلار. شۇنمۇ ئىنقىلاب قىلغىنىڭلار بولىدۇ.

بوۋاخەلچەم بىلەن چىمەنگۈلنىڭ ئۇمىدى كۆپۈككە ئايلىنىپ، «لەسسىدە» بولۇشتى - دە، باشلىرىنى تۆۋەن سالغىنىچە توپ ئىچىنى يېرىپ چىقىپ كېتىشتى.

— بۇلارنى كۆرۈپ باشقىچە جانلىنىپ كېتىۋاتىمەن، — دېدى ناسىراخۇن مەيدىسىنى كېرىپ قويۇپ.

— خەلقنىڭ پىغانى تاشقان گەپ.

كىشىلەر قولىدا بارلىكى نەرسىنى ئىنقىلاب ئۈچۈن هەدىيە قىلىشتى. بارات پالۋان بۇنىڭغا بىر ئادەمنى مەسئۇل قىلىپ قويۇپ، ئۆزى پارتىزانلارنى تەرتىپكە سېلىش ئىشى بىلەن مەشغۇل بولدى. نازارۇف بارات پالۋاننىڭ مىجەزىنى بىلگەچكە، بىر نەرسە دېيىشكە پېتىنالمىدى. بارات پالۋان پارتىزانلارغا كەچتە يۇرۇش قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، نازارۇفقا تىنىپمۇ قويمىدى. «ئۆزۈملا تېتىيمەن ئۇ گۈيلارغا، بۇلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئولتۇرۇشنى كىم قويدى ماڭا. ئادەم باشقىلارنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرغاندىن كۆرە ئۆزىگە تايانغىنى ئەۋزەل. گومىنداڭچىلار چاغلىقىغۇ، هە، دېسە

قاچىدىكەن...» بارات پالۋان بۇلارنى ئويلىغىنىدا، كۆڭلى «ۋاللىدە» يورۇپ كەتكەندەك بولدى. خەلقنىڭ بۇگۈنكى قىزغىن كەيپىياتى ئۇنىڭ جاسارىتىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇپ، گومىنداڭچىلارنى كۆزىگە چۆمۈلدەك كۆرسىتىۋاتاتتى. ئۇ مۇقەررەر غەلبە قىلىدىغاندەك تۇيغۇدا ئىدى.

شۇ كۈنى كەچ بارات پالۋان ئۆزى تاللىغان بىر يۇز ئەللىك سەر خىل ئەزىمەتنى ئەگەشتۇرۇپ داخىيەنزىگە ھەيۋەت بىلەن ئاتلاندى. يۈرت خەلقى بۇلارغا ئاقيول تىلەپ، خېلى بىر يەرلەرگىچە ئۇزىتىپ باردى. پارتىزانلارنىڭ قولىدا قىزىق داۋا قارا مىلتىق، ھەربىر مىلتىقتا ئوتتۇز تالدىن ئوق بار ئىدى. مىلتىق يەتمىگەنلىرى توقماق، ئارا، نەيزە بىلەن قورالانغانىدى.

بارات پالۋاننىڭ بېلىگە ئېسىلغان تاپانچىسى ۋە ھاشىم تۆمۈرچى سوقۇپ بەرگەن قىلىچى ئۇنى تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىلەردەك كۆرسىتەتتى. ئۇنىڭ قەلبىدە ئوتلۇق بىر ئارمان تېپىچەكلەيتتى. ئۇ تاڭغا ئالدىرايتتى.

تۇن قاراڭغۇ، ئەتراپ تىمتاس سۈكۈتكە چۆمگەنىدى. ئات تۇياقلىرىنىڭ ئەنسىز دۇپۇرلەشلىرى، ئاتلارنىڭ پۇشقۇرۇشلىرى جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. سوغۇق شامال باھاردىن شەپە بېرىپ ھۇشقۇيىتاتتى. ئاسمان قازان قارىسىدەك كۆرۈنەتتى. زېمىن تاڭنى كۈتۈپ، قاراڭغۇلۇق قوينىدا چۈشەكەپ ياتاتتى.

قىران بۇركۈتلەرنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىدە يېڭى بىر ۋىسالنىڭ ئۈمىد نۇرلىرى يانىتتى. ئۇلارنىڭ قەلبىدە بىرلا ئارمان يېلىنجايىتتى. ئۇ بولسىمۇ بۇ زېمىندىكى تەڭسىزلىك، زوراۋانلىق، زومىگەرلىكنى يوقىتىپ، يورۇق تاڭنىڭ نۇرانە جامالىنى كۆرۈش، باھار قوينىدا ئەركىن يايراش ئىدى. شۇ ئۈمىد، شۇ ئارزۇدا قەھرىتان سوغۇقتا دۇم يېتىپ، بىردە ئاچ،

بىردە توق يۇرۇشكە رازى. بىرلا ئارمان ئۇلار ئىرادىسىنى تاۋلاپ، كاللىسىدا ھۆكۈمرانلىق قىلىپ، يامغۇردەك ئوقلارغا ئۆزلىرىنى ئېتىشقا ئۈندەيتتى: «ئازادلىق ئۈچۈن ئۆلسەك رازى.»

ھەي زېمىن، دەريا - دەريا بولۇپ ئاققان قانلار بىھۇدە ئاقمىسىكەن دەپ ئوغلانلىرىڭ ئەنسىرەيدۇ، بۇ قانلار سېنىڭ باغرىڭغا سىڭىدى. سەن بۇنىڭ گۇۋاھچىسى، بىر كۈنلەردە سەن ئۇلارنىڭ باسقان ئىزىنى باشقىلارغا سۆزلەپ بېرەرسەن؟!...

بارات پالۋان يۈرتتىن قوزغىلىشتىن بۇرۇن، داخىيەنزىنىڭ يەر شارائىتىنى ئوبدان بىلىدىغان ياسىنجان بىلەن ئەمەتنى داخىيەنزىگە ھۇجۇم قىلىش يوللىرىنى ۋە باشقا ئەھۋاللارنى ئىگىلەشكە يولغا سالدى. ئۇلار ئەتىسى كەچكىچە قارىسۇ لەڭگەك كۆۋرۈكىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى قارىياغاچلىقتا چىقالمىسا، ھۇجۇمنى باشلاۋېرىدىغانلىقىنى بېكىتتى.

بۇ كېچىدە تۇيۇقسىز ئېتىلغان ئوق دادىسىنى يوقلاش ئۈچۈن كېتىۋاتقان ئۇرايسىمنىڭ جېنىنى ئالدى. ئوقنى ئارشاڭدىن قېچىپ كېلىپ مۆكۈنۈپ يۈرگەن بىر قاچاق ئەسكەر ئاتقانىدى. ئۇ يەنە كۆكرىكىگە پىچاق ئۇرغان بىر قىزغا يېقىلىش ئالدىدا ئوق ئۇزدى. قىز ئېچىنىشلىق ئېكىراپ ئارمان بىلەن كۆز يۇمدى. ئۇ جان ئۇزۇش ئالدىدا نەچچە قېتىملاپ «قۇربان» دەپ تۇۋلىدى.

پارتىزانلار يۈرتتىن ئايرىلغاندىن كېيىن، شۇخو، جېڭلاردىن ئۈچۈپ چىققان گومىنداڭ ئايروپىلانلىرى تېرەك بويى ئېگىزلىكتە ئۈچۈپ بورتالا شەھىرىنى خالىغانچە ئوققا تۇتتى. بۇ يەرلىكلەردە ئايروپىلان ئاتىدىغان قورال بولمىغاچقا، ئامالسىز لېۋىنى چىشلەپ مۆكۈنۈپ يۈرۈشكە مەجبۇر بولدى①.

---

① «تاڭ ئالدىدىكى بورتالا» دىن.

ئون تۆتىنچى باب

ئېغىر تىنىقلار

مەرد بولساڭ ۋەتەننى قىلغىن ھىمايەت،
قان بىلەن يۇيۇلسۇن گۇناھ - جىنايەت.
— ئوبۇلقاسىم لاھۇتىي

1

شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى جىددىيلەشكەنسېرى، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكىلەر بۇ خىل ھالەتكە كۆچلۈك سىياسىي سەزگۈرلۈك بىلەن قارىشىدىغان بولدى. تۇمەنلىگەن كۆزلەر ئارىسىدا بىر سۈيىقەست بىلەن تىكىلىۋاتقان جاسۇسلارنىڭكىدەك كۆزلەرنمۇ يوق دېگىلى بولمايتتى. ئانا يۇرت ئۈچۈن ئۆزىنى ئاتىغانلار بۇ گۆھەر ماكانغا كۆز تېگىشتىن ئەندىشە قىلىپ، يۈرىكى ئەنسىز ئاغاتتى. تۇرۇپ، تۇرۇپ چۆچۈيتتى.

ئۇرۇمچىدىكى رەئىس ۋۇ جۇڭشىن باشلىق ئەمەلدارلار يولۋاس ئالدىدىكى تۇلكىدەك بولۇپ قالغانىدى. ئۇلارنىڭ قولى تېلېفون تۇرۇپكىسىدىن ئاجرىمايۇ، بۇ خىل مۇرەككەپ ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ يوللىرىنى جىياڭ ئاتىسىدىن تەرلەپ - پىشىپ سورىشاتتى. تېلېگراممىلارنى ئۈزۈلدۈرمەي يوللاپ تۇراتتى. جىياڭ جېيشى ئاخىر ئالدىنقى سەپتىكى ئەسكەرلەرنى جىڭ، شىخولارغا چېكىنىدۇرۇپ، ئۇ يەرنى چىۋىنمۇ ئۇچۇپ كىرەلمەيدىغان دەرىجىدە مۇستەھكەم مۇداپىئە قورغىنى قىلىش

ھەققىدە تېلېگرامما يوللىغان ئىدى. مۇشۇ ئارقىلىق ئۆزىنى ئۆگىشۇۋلىش ئىدى، لېكىن ئۇلارغا قانداقلا قىلغان بىلەن بۇ ئوت يالقۇنىنى ئۆچۈرۈۋېلىش مۇمكىن ئەمەستەك قىلاتتى.

ئىلىدا ھەرقايسى ئورگان، مەھكىمىلەر، بىرلەشمە ئىدارىلەر جىددىي قورۇلۇپ، بۇلارغا مەسئۇل ئادەملەر ئارقا - ئارقىدىن تەيىنلىنىۋاتاتتى. ھەربىي قىسىملار مۇنتىزىملىشىپ، دۇشمەن ئۇۋۇسىغا ئېتىلىشقا قىساس ئوتلىرى ئارامىلىق بەرمەي، ئالدىرىتىۋاتاتتى. يېغىپ ئېيتقاندا، بۇ دېيار ئوت ئىچىدە قالغانىدى. ھەممە يەردىن يېغا - زارە، ئىس - تۈتەك كۆتۈرۈلەتتى، ئۇمىد نۇرلىرى پارلايتتى، ئازابقا تولغان قەلبلەردىن يېغا ئارىلاش ئېتىلىپ چىقىۋاتقان كۈلكىلەرنى ھەم مۇرىنى - مۇرىگە تىرەپ ئاخىرقى تىنىقلىرىدا دۇشمەن ئاكوپلىرىغا ئۆزىنى ئاتقان ئوغلانلارنىڭ شىر كەبى ھۆركىرەشلىرىنى ئاڭلىغىلى بولاتتى. يوللارغا چېقىپ ئۇمىد بىلەن يارىنى، يۈرەك پارىلىرىنى كۈتۈۋاتقانلارنى ئۇچرىتىش تەس ئەمەس ئىدى. . .

ئالتۇنى بار ئادەم مەڭگۈ خاتىرجەم ياشىيالمايدۇ. ئوغرىلار ھامان ئۇنىڭ تېمىنى شورا قىلىدۇ. ئاخىرىدا ئويلىمىغان يەردىن ئالتۇننىڭمۇ ئىگىسى چېقىپ قالىدۇ. . . بۇ ھىيلە - مىكىرگە تولغان بىر جاھان. ئەقىل سۈيى بىلەن سۇغىرىلمىغان مەردلىك ھەم ئاق كۆڭۈللۈكمۇ بىر كۈنلەردە ئادەمنى داغدا قالدۇرىدۇ. ھىيلە - مىكىرمۇ گاھىدا ئادەم ھاياتىنى ساقلاپ قالالايدۇ. چۈنكى، «ئۇرۇشنىڭ توققۇزى رەڭ، بىرى جەڭ» ئەمەسمۇ؟

تەڭرىتاغ ئاتا قار - مۇزلارغا مەھكەم ئورۇنۇپ، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتاتتى ھەم «ئاھ، بىچارە خەلق، ساڭا نېمە بولغان بولغىيتتى؟ تەقدىرىڭ نېمانچىلا كاجدۇ؟» دەپ ھەسرەتلىنەتتى.

سارغايغان ياپراقلارغا نېمە ئۇچۇندۇر ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ قويياتتى - دە، سەگىلىشتىن پارتلىغۇدەك بولاتتى. . .

2

بارات پالۋان قارىسۇ لەيلەك كۆۋرۈكىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى قارىياغاچلىققا پارتىزانلارنى باشلاپ كەلگىنىدە ياسىنجان بىلەن ئەمەتنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرمىدى. بارات پالۋان رەللە بولۇپ، دۇشمەن ئۇۋىسىغا غەزەپ بىلەن تىكىلدى. تۇزلەيلىك ۋە قومۇشلۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۇشمەنلەر بارات پالۋانغا ھەممىگە پەرۋاسىز ھالدا، خاتىرجەم ياشاۋاتقاندەك كۆرۈندى - دە، ئاچچىقتىن ئېغىر تىندى. ئۇ ئەل - يۇرتنىڭ ئۆمىدىنى تېزرەك ئاقلاشقا ئالدىرايتتى.

— بىز ھۇجۇمنى باشلايلى، نېمىگە قاراپ تۇرىمىز، يۇرتداشلىرىمىزنىڭ بىزدىن كۈتكەن ئۆمىدىنى يەردە قويساق بولمايدۇ.

— توغرا بىز باستۇرۇپ كىرەيلى، — پارتىزانلار ئۇنلۇك ۋاراقىراشتى.

— ئاللا سەۋر قىلغۇچىلارغا يېقىن، يەنىلا بىز ئويلىنىپ ئىش قىلايلى، بارات، بۇ يەردىكى دۇشمەننىڭ كۈچىنى ھەرگىز سەل چاغلىغىلى بولمايدۇ، — دېدى ناسىراخۇن ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن.

— بۇ يەردە سەۋر قىلمىساق دەپ قول باغلاپ تۇرامدۇق، باستۇرۇپلا كىرەيلى، ئۇلار قورقۇنچاق نېمىلەر، چوقۇم قاچىدۇ، — دېدى بارات پالۋان كۈچەپ سۆزلەپ.

— ئىككى - ئۈچ كۈن ھۇجۇمنى كېچىكتۇرگەنگە ھېچ ئىش بولمايدۇ، ياسىنجان بىلەن ئەمەتنىڭ تەقدىرى بىزگە نامەلۇم، ھازىرچە ۋۇتەيگە چېقىپ ئۆزىمىزنى ئوڭۇشۇالايلى.

بارات پالۋان بىرھازا ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن:

— بوپتۇ، ئۇنداق بولسا مۇشۇ يەردە غىزالانغاچ ئارام ئېلىپ، قارانغۇ چۈشكەندە ۋۇتەيگە يۈرۈپ كېتەيلى.

زېمىنغا گۈگۈم پەردىسى تارتىلىشى بىلەن تەڭ بارات پالۋان يەتتە باتۇرنى داخىيەنزىگە يېقىنلاپ ئەھۋالنى كۆزىتىپ كېلىشكە ئۈزەتتى، ئۆزلىرى ۋۇتەي تەرەپكە يول ئالدى.

يەتتە يىگىت داخىيەنزىگە يېقىنلاپ بېرىپ، ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئۆگزىسىدە پوستتا تۇرغان ئەسكەرلەرنى كۆردى.

— ئۇلارنى ئاتاساق، ئۇلارنىڭ ئوت كۈچى مەركىزىنى بىلەلەيمىز، — دېدى نۇراخۇن زەيدىن دېگەن پارتىزان.

— ئۇنداق بولسا ئۈچىمىز ئاۋۇ قارىياغاچنىڭ ئۈستىگە چېقىپ ئۇلارغا قارىتىپ ئوق ئۇزەيلى.

— باراتكام خاپا بولۇپ كەتمەس، — دېدى نىياز دېگەن يىگىت.

— باراتكام دۇشمەننى ئاتساق، خۇش بولمدۇ. قېنى ئىشنى باشلايلى.

ئۈچ يىگىت دەرەخ شېخىغا چېقىپ، پوستتا تۇرغان ئۈچ ئەسكەرنى بۆلۈشىۋالدى - دە، ئۇلارنى تىك موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى. ئاندىن دەرەختىن ئاستا سىيرىلىپ چۈشۈپ، ئۆزلىرىنى دالدىغا ئالدى ۋە دۇشمەننىڭ ئوت كۈچى مەركىزىنى كۆزىتىشكە باشلىدى. گومىنداڭچىلار قىيا - چىيا قىلىشىپ، پىلىموتلىرىدىن بولۇشچە ئوق ئۇزدى. ئۇلار ئوقنى ئۇدۇل كەلگەن تەرەپكە ئاتاتتى. دۇشمەننىڭ ئاساسىي كۈچى غەربىي جەنۇب تەرەپكە مەركەزلەشكەندەك قىلاتتى. دۇشمەنلەر ئەتىسى بۇ ئىشنى قىلغانلارنى سۈرۈشتۈرۈپ، ئوغرىلار بىلەن ئالاقىسى بار دەپ گۇمان قىلغان بەش كىشىنى جادۇغا بېسىشتى. بۇ

بىگۈناھ بەش كىشىنىڭ تېنىدىن ئاققان قىپقىزىل قانلار داخىيەنزى تۆپرىقىغا سىڭدى. شۇ كۈنى گومىنداڭچىلار پۈتۈن ئىممىنى مەسچىتكە يىغىپ: «كىمكى ئوغرىلار بىلەن بىرلەشسە، ئەنە شۇنداق ئاقىۋەتكە قالىدىغان» لېقىنى قايتا - قايتا تەكىتلەپ، خەلقنىڭ يۈرىكىنى مۇجۇماقچى بولۇشتى. لېكىن، خەلقنىڭ يۈرىكى مۇجۇلۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە يوغىناپ گومىنداڭچىلارغا بولغان غەزەپ - نەپرىتى تېخىمۇ تاشتى. نۇرغۇن كىشىلەر پارتىزانلار سېپىگە قوشۇلۇش ۋە جېنىنى دالدىغا ئېلىش ئۈچۈن يۈرتتىن يوشۇرۇن چىقىپ كېتىشتى. ئۇلار يەنە بۇ يەردە تۇرىۋەرسە قۇياشنىڭ يۈزىنى كۆرەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەنىدى.

بارات پالۋان ۋۇتەيگە يېتىپ كېلىپ، پارتىزانلارنى ھاردۇق ئېلىشقا بۇيرۇدى. شۇ ئارىدا شەرق تەرەپتىن ئاتلارنىڭ ئەنسىز دۇپۇرلەشلىرى ئاڭلاندى.

— ناسىراخۇن، كېلىۋاتقانلار كىمدۇ؟ — دېدى بارات پالۋان نەزىرىنى ئاۋاز چىققان تەرەپكە ئىتتىك بۇراپ.

— بىلمىدىم، ھەر ئېھتىمالغا قارشى يوشۇرۇنۇپ تۇرايلى.

پارتىزانلار مۈگدەك باسقان كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، جىددىي ھالەتتە يوشۇرۇنۇپ تۇرۇشتى.

كېچە جىمجىتلىقىنى بۇزۇپ تۇرغان ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى بارغانچە يېقىنلاپ كەلدى. ئۇلار ئات تىزگىنلىرىنى تارتىشىپ، ئەتراپقا زەن سېلىشتى.

— ئوق ئۇزەمدۇق؟ — دېدى قارا قۇۋان.

— ياق، ئۇلار ئۆز ئادىمىمىزدەك قىلىدۇ، — دېدى ناسىراخۇن.

— مەن ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقاي، — دېدى بارات پالۋان.

— خەتەرلىك، ئۇنداق قىلما، — دېدى تۇردىئاخۇن.

بارات پالۋان ئۇنىڭ سۆزىگە قولاق سالماي، ئورنىدىن تۇرۇپ ئاتلىقلارنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدى. پارتىزانلار قوراللىرىنى بەتلەپ، ئاتلىقلارنى نىشانلاپ تۇردى. ناھايىتى سۈرلۈك كەيپىيات ھۆكۈم سۈرەتتى. بارات پالۋان ئېغىر قەدەمى بىلەن ئۇلارغا قاراپ ئاستا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. ئاتلىقلاردىن بىرى ئاتتىن چۈشۈپ بارات پالۋانغا يېقىنلاپ كەلدى. بارات پالۋان توختاپ، ئۇلارنىڭ تۇرقىغا باشتىن - ئاياغ كۆز يۈگۈرتتى.

— بىز بارات پالۋان پارتىزانلىرىغا قوشۇلايلى دەپ چىققان...

— مەن بارات بولىمەن، ئۆزۈڭلارچۇ؟

— بىز جىڭدىن كەلگەن پارتىزانلار، مېنىڭ ئىسمىم توختى ياسىن، بىز جەمئىي 12 ئادەم.

— ياخشى بوپتۇ، ئەزىمەتكەنسىلەر، — بارات پالۋان ئۇلار بىلەن قىزغىن سالاملاشتى. باشقىلارمۇ يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ، ئۇلاردىن ئەھۋال سورىشىپ كۆرۈشتى.

— سىلەر ھازىر قايسى تەرەپتىن كەلدىڭلار؟ — دېدى بارات پالۋان ئۇلارنى ئەمدىلا يېقىلغان گۈلخان ئەتراپىدا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ.

— ئاچالدىن كېلىشىمىز، ئۇ يەردىكىلەر مۇشۇ ئەتراپتا پارتىزانلارنىڭ ھەربىكەت قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتقان...

— ئەلنىڭ قۇلىقى ئۇزۇن دېگەن شۇ - دە، قېنى ئەھۋالىڭلارنى تەپسىلىيرەك ئاڭلاپ باقامدۇق؟

جىڭدىن كەلگەن پارتىزانلار بارات پالۋاننىڭ ئوتتۇرا بوي، گەۋدىلىك، بوينى بۇقىنىڭكىدەك سەل قىسقىراق، مۇرىلىرى كەڭ، قاڭشارلىق، قويۇق ئۆسكەن بۇرۇتىنىڭ ئىككى ئۇچى يۆگىشىپ تۇرغان، كۆرەك جۇۋىسى ئىچىدىكى بەلۋېغىغا ماۋزۇر قىستۇرغان ھالىتىگە تويماي قارىشاتتى.

— دېسەم گەپ تولا، — دەپ سۆز باشلىدى توختى باسىن كۆزىنى بىر نۇقتىغا تىككەن ھالدا، — 1944 - يىلى 9 - ئايلاردا ئىلى يەر ئاستى تەشكىلاتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە جىڭدا ئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرغانىدۇق. شۇ ۋاقىتلاردا جىڭنىڭ ۋەزىيىتى بەكمۇ كەسكىنلىشىپ كەتتى. مەن سىرتتا ھەربىرىڭ قىلىش ئۈچۈن تۇغ بېشىغا كەتكەنىدىم. بىر كۈنى بازارغا كىرسەم، نۇرغۇن ئادەملەر تامغا چاپلانغان خەتنى ئوقۇپ بىرىۋانقان ئېگىز بوي بىر كىشىنىڭ ئاغزىغا تەلمۇرۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەنىكەن:

بارلىق ئېزىلگۈچى قېرىنداشلار پىچاق سۆڭەككە يەتتى. گومىنداڭنىڭ زۇلمى چېكىگە يېتىپ، خەلق كۈن كەچۈرەلمەس ھالغا كەلدى. مۇھتەرەم قېرىنداشلار، گومىنداڭنىڭ قانلىق قىلىچىدىن بالدۇرراق قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆيۈڭلاردا پالتا، گۇرجەك، ئارا بولسىمۇ ئېلىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلىنىڭلار. پۇرسەت غەنىيمەت. ئازادلىق تېڭى بىزنى چاقىرماقتا. ھەقىقىي مەرد ئوغلانلارنى سىنايدىغان ۋاقىت يېتىپ كەلدى. بۇ دۇنيا سىناق دۇنياسى. شىر يۈرەك ئەزىمەتلەر ئورنۇڭلاردىن دەس تۇرۇڭلار. ئىنقىلاب ئوتلىرىغا ئۆزىمىزنى ئاتايلى. پات يېقىندا غۇلجا شەھىرى گومىنداڭنىڭ تۆمۈر تاپىنىدىن قۇتۇلىدۇ.

خەت ئوقۇلۇپ بولغاندا بەزىلەر توپ ئارىسىدىن سۇغۇرۇلۇپ ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشتى. بەزىلەر بىر - بىرىگە قارىشىپ تۇرۇشۇپ قالدى. بۇ چوقۇم بىزنىڭ تەشكىلاتىنىڭ قىلغان ئىشى ئىدى. شۇ كۈنى ھەممە ئادەمنىڭ ھەرىكىتى تولىمۇ سىرلىق كۆرۈنەتتى، كىشىلەر بىر - بىرى بىلەن سوقۇشۇپ قالغاندەك، گويا بۇ يۇرت سېھىرلىنىپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى. كىشىلەر گەپ قىلىشسىمۇ ناھايىتى قىسقا ۋاقىت پىچىرلىشىپ ئايرىلىشاتتى. سەلدىن كېيىن كوچىلارغا ساقچىلار يېغىپ كەتتى. مەن سوكال

ئېتىمنى مىنىپ، تۇغ بېشىغا قاراپ يول ئالدىم. تەشكىلاتتىكى ئادەملىرىم بىلەن ئالاقىلىشىشكە كۆزۈم يەتمىگەنىدى. شۇ كۈنلەردە ئىلى پارتىزانلىرى توغرۇلۇق ئاجايىپ گەپلەر تارالغان. بۇنى سىلەرگە دەپ بېرەي:

— نىلقا تاغلىرىدا بىر كۆزلۈك يوغان بىر ئادەم پەيدا بوپتۇدەك، ئۇ ئادەمگە قىلىچ، ئوق ئۆتمەيدىكەن. كېچىدە كېيىملىرىنى سالسا ئۇنىڭ بەدىنىدىن بىر تالاي ئوقلار شاراقشىپ تۆكۈلىدىكەن، بېشىغا سۇلايمان مىس قالپىقىنى كىيىۋالسا غايىب بولۇپ كېتىدىكەن. ئەتىگەندە نىلقا تېغىغا بېش - ئالتە ماشىنا ئەسكەر چىقسا، كەچتە باشقا ئەسكەرلەر بېرىپ ئۇلارنىڭ ئۆلۈكىنى ماشىنىغا بېسىپ ئېلىپ كېلىدىكەن. ئۇ ناھايىتى باتۇر ئادەم بولۇپ، پىشانىسىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا بىر كۆزى بار ئىكەن، كەچتە ئۆيگە چىراغ ياقمىسمۇ، كۆزى يورۇتىدىكەن. . .

بۇ گەپ - سۆزلەر قۇلاقتىن - قۇلاققا ئاڭلىنىپ، كىشىلەر: «ئاخىرقى زامان بولغان بولسا كېرەك» دېيىشەتتى ھەم نامازخانلىق قىلىشقا باشلايتتى. مېنىڭ بىردىنبىر ئارزۇيۇم ئاشۇ بىر كۆزلۈك ئادەمنى بىر كۆرۈۋېلىش ئىدى. يەنە بىر كۈنى بازارغا كىرسەم، ئەسكەرلەر بازار ئىچىگە چۈمۈلىدەك يامراپ كېتىپتۇ. مەكتەپلەرمۇ تاقىلىپ، ئۇ يەرلەرگە باي - غوجاملارنىڭ قورۇلىرىغا ئەسكەرلەر ئورۇنلىشىپتۇ. بىر قىسىم كىشىلەر بويىغا يەتكەن قىزلىرىنى ياتلىق قىلىۋېتىپتۇ. شۇ ۋاقىتتىكى ئەھۋال ناھايىتى جىددىي تۇس ئالغانىدى. مەن مەخپىي تەشكىلاپ يۈرۈپ، تەشكىلاتىمىزنىڭ ئەھۋالىنى ئاران ئىگىلىدىم. بىر خائىن تەشكىلاتنى ئاشكارىلاپ قويغاچقا، جىڭدىكى ئون ئۈچ ئادىمىمىزنى قولغا ئېلىپ، ئاغزىغا لاتا تىقىپ تىرىك كۆمۈۋېتىپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ ناھايىتى ئازابلاندىم، يۈرىكىم ئېچىشىپ كۆيدى. مەن دەرھال ئۆزۈمنى دالدىغا ئېلىپ،

هېلىقى خائىننى ئىزدەپ ھېچ يەردىن تاپالمىدىم. شۇ چاغدا يەنە مۇنداق بىر ئېچىنىشلىق ئەھۋال يۈز بەردى: ئون بەش يېتىمچى بالىنى گومىنداڭچىلار ئىلى ئوغرىلىرىنىڭ ئادەملىرى، دەپ تاختا ئوستىگە يانقۇزۇپ باغلاپ، چاناپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. بۇنىمۇ بىر خائىن چېقىشتۇرۇپ قويۇپتىكەن. مەن تۆھمەت بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئاشۇ بالىلارنىڭ قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇلارنى تۇتۇپ بەرگەن ئىمىن گەيجاڭ دېگەن مۇناپىقنى ئىزدەپ تاپالماي، ئاخىر ئۆيىگە ئوت قويۇۋەتتىم. شۇ ۋاقىتلاردا گومىنداڭچىلار: «ھېچكىم ئوغرىلار تەرەپكە قاچمىسۇن، قاچسا بالا - چاقىلىرىنى قوشۇپ ئۆلتۈرىمىز» دەپ ئېلان چاپلاپ داۋراڭ سېلىشۇاناتتى. تەشكىلاتتىكى بىر دوستۇم (ئۇ ئارىمىزدا ھازىرمۇ بار) ماڭا: «بۇ يەردە ئىش چاتاق ئوخشايدۇ. ئاچالدا پارتىزانلار بار ئىكەن، شۇ تەرەپتىن كەلگەن كىشىلەردىن ئاڭلىدىم. بىز شۇ يەرگە كېتەيلى» دېدى. مەن: «كەتسەك كېتەيلى، ئاۋۋال ئادەم توپلىۋالايلى» دېدىم. بىز بىر مەزگىل مۆكۈنۈپ يۈرۈپ، ئادەم توپلاش بىلەن مەشغۇل بولدۇق. ماڭدىغان چاغدا، بەزىلەر يوقىلاڭ سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ مېڭىشتىن يالتايدى. بەزىلەرنى ئاتا - ئانىسى، بىر تۇغقانلىرى ئەۋەتمىدى. يەنە بەزىلەر ئاشىنىسىغا قىيماي قېلىپ قالدى. بىز تۇغ بېشىدىن چىقىپ، قالماق كېچىككە كەلگەندە ئون دۇشمەن ئەسكىرى دالدىخاينىڭ قۇمى تەرىپىدىن چاڭ توزىتىپ كەلدى. مەن پارتىزانلارنى دەرھال ئاتتىن چۈشۈپ يوشۇرۇنۇشقا بۇيرۇدۇم. ئۇلار كېچىكتىن ئۆتۈپ ئۆزلىرىنى خاتىرجەم ھېس قىلدى بولغاي، ئاتلىرىدىن چۈشۈپ ئاتلىرىنى تېرەككە باغلاپ، قۇراللىرىنى تېرەككە ئېسىپ قويۇپ، يانلىرىدىن نىملەرنىدۇر ئېلىپ يېيىشكە ئولتۇردى. بىز شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، يانلىرىمىزدىكى پىچاقلارنى ئېلىپ ئۇلارغا قول سالدۇق، نەتىجىدە ئۇلاردىن بىرىمۇ ئامان قالمىدى. بىز ئۇلارنىڭ قورال - ياراغ، ئاتلىرىنى ئولجا ئېلىپ، ئاۋۇال قازان بۇلاققا، ئاندىن ئاچالغا كەلدۇق. لېكىن، ئاچالدا پارتىزانلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. ئۇ يەرگە ئۇرۇش ۋەھىمىسىدىن قېچىپ چىقىۋالغان بىرقانچە موڭغۇل بىزگە: «ۋۇتەي تەرەپتە پارتىزانلار بارمىكىن؟» دېدى. بىز تەۋەككۇل قىلىپلا بۇ تەرەپكە ئات سالغانىدۇق، خۇداغا شۈكرى سىلەر بارگەنسىلەر، بىز ئۇزۇندىن بېرى باراتكامنىڭ نامىنى كۆپ ئاڭلىغان، مانا خۇدا بىزنى ئاخىر كۆرۈشتۇردى...

ئۇپۇق قۇياش تۇغۇلۇش ئالدىدىكى تولغاقتا قىزىرىشقا باشلىغانىدى. نەمخۇش سوغۇق شامال يۈزلەرگە ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. جاھان ئېغىر سۈكۈنات ئىچىدە تولغىناتتى. نېرىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان، زېمىنغا قوزۇق بولۇپ قېقىلغان تاغلار قارىيىپ كۆرۈنەتتى. ئەتراپتا سوزۇلۇپ ياتقان، چەكسىز كەتكەن سايلىقتىن تارىلىۋاتقان بىر خىل غېرىبلىق ئادەمنىڭ ئىچىنى سىقاتتى.

— مۇناپىقلار، — بارات پالۋاننىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ، ۋۇجۇدى غەزەپ - نەپرەتتىن سىلكىندى. ئۇ داخىيەنزىگە قىلىدىغان ھۇجۇمنى كېچىكتۈرمەيدىغاندەك قىلاتتى.

بىرنەچچە پارتىزان يىگىت گۈلخاننى ئۇلغايتىپ چايغا تەرەددۇت قىلدى. بىر قىسىم پارتىزانلارنىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇغا ئىلىنغانىدى. شۇ ئەسنادا مەرگەن يىگىتلەر يېتىپ كېلىپ، ئەھۋالنى بارات پالۋانغا دوكلات قىلدى.

بارات پالۋان داخىيەنزى تەرەپكە چوڭقۇر قىساس تۇيغۇسىدا قارىدى - دە، كۆزلىرىدىن بىر خىل ئۆچمەنلىك ئۇچقۇنلىرى چاچرىدى. ئۇ قەھر - غەزەپ بىلەن چوڭقۇر بىر تىندى.

پارتىزانلار ئەتىگەنلىك ناشتىنى قىلىپ بولۇپ، كەچتىكى جەڭگە جىددىي تەييارلىق قىلىۋاتقىنىدا، داخىيەنزى تەرەپتىن ھارغىن، ئۇستۇبشى تۆكۈلۈپ تۇرغان بىر كىشى چېقىپ

كېلىپ، بۇلار يېنىغا ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلدى. بارات پالۋان ئۇنىڭغا دەرھال چاي بېرىپ ھاردۇقىنى ئالغۇزغاندىن كېيىن ئەھۋال سورىدى:

— ھە، قەيەردىن كېلىشىڭ؟

— داخىيەنزىدىن چىقتىم، دۇشمەنلەردىن ئاران قۇتۇلدۇم دېسىلە، خۇداغا شۈكرى، سالامەت چىقىپ سىلەرگە قېتىلىۋالدىم. ئۇلار نۇرغۇنلىغان پۇقرالارنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، مېنىڭ ئاكامنىمۇ ئۆلتۈرۈۋەتتى. ئاخشام ئۇلارنىڭ پوستتا تۇرغان ئوچ ئەسكىرى ئۆلۈپتىكەن. مەن ئاران جېنىمنى ئالدىم، — ئۇ شۇنداق دەپ كۆزىگە لىق ياش ئالدى.

بارات پالۋان ئۇنىڭ «داخىيەنزىدىن چىقتىم» دېگىنىنى ئاڭلاپ، باشقىچە ھاياجانلاندى - دە:

— ئۇ يەردە گومىنداڭچىلار جېقمۇ؟ — دېدى ئالدىراپ.

— تولۇق بىلمەيمەن، ئىشقىلىپ توت، بەش يۈزدەك بارغۇ دەيمەن، بۇنى ئېنىقلىغىلى بولىدۇ.

— ئۇلار بىزنىڭ كەلگەنلىكىمىزنى بىلگەندەكمۇ؟ — دۇشمەنلەر سانىنىڭ ئاز ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغان بارات پالۋاننىڭ چىرايى نۇرلاندى.

— ئۇلار بەخىرامان يۇرۇشىدۇ. بىلگەندەك ئەمەس، ئېنىقلاپ چىقىدىغان ئىش بولسا مەن تەييار. خەنزۇچىنىمۇ ياخشى بىلىمەن، — ئۇ كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ سەل روھلاندى.

— ئاخشام ئۆلگەن ئەسكەرلىرىدىنمۇ بىلمىدىمۇ؟ — دېدى ناسىراخۇن ئويلىنىپ كېتىپ.

— ئۇنى داخىيەنزىدىكىلەر قىلدى، دېيىشۋاتىدۇ. شۇڭا، پۇقرالارنى قىرغىن قىلىۋاتىدۇ. مەن ئاران قېچىپ چىقتىم...

— ئۇلارنى بەخىرامان يۇرۇشىدۇ، دەۋاتاتتىڭغۇ؟

— ئىشقىلىپ ماڭا ئۇلار شۇنداقتەك كۆرۈندى. قالغان

ئىشلارنى تازا ئۇقۇپ كەتمەيدىكەنمەن.

— ئىسمىڭ نېمە؟

— جاپپار، — ئۇ شۇنداق دەپ كۆزلىرىنى ناسىراخۇندىن قاچتى.

— بىزنىڭ ئىككى ئادىمىمىز داخىيەنزىگە كىرىپ كەتكەن، ھازىرغىچە خەۋەر يوق، سەن ئۇلارنى كۆردۇڭمۇ؟ — دېدى بارات پالۋان ئۇنىڭ ئالدىغىراق سۈرۈلۈپ.

— ياق، كۆرمىدىم.

— بىز داخىيەنزىگە ھۇجۇم قىلماقچى ئىدۇق، گومىنداڭچىلار ھەققىدە تازا ئېنىق مەلۇماتقا ئىگە بولالمايۋاتىمىز. سەن داخىيەنزىگە كىرىپ، ئېنىق مەلۇمات ئېلىپ چىقالامسەن؟

— ئەجەب ياخشى ئىش بولدى. خەلقىم ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىپ، ئاكامنىڭ، ئۆلگەن قېرىنداشلارنىڭ قىساسىنى ئالىدىغان ئىش بولسا، باش كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ مەن تەييار، — دېدى جاپپار قوللىرىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ، ئاندىن، — دۇشمەنلەر ئەگەر بىخۇد ھالەتتە بولسا مەن ئاق بايراق چىقىرىمەن، سىلەر باستۇرۇپ كىرىسىلەر. ئاڭغىچە داخىيەنزىگە يېقىنلىشىپ تۇرۇڭلار. — دېدى.

— بۇ ياخشى گەپ بولدى. خۇدا ئىشلىرىمىزنى ئوڭ قىلدى. ئەگەر سەن تۇتۇلۇپ قالساڭ، ئۇلار بىزنى ئادەملىرى كۆپكەن، ھەر خىل قوراللار بىلەن تولۇق قوراللىنىپتۇ، دېگىن. ئەل ئۈچۈن تۆككەن قېنىڭ بىھۇدە ئاقمايدۇ. مەڭگۈ نامىڭ قالىدۇ.

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولىدۇ. بۇ قىپقىزىل يۈرەك ۋەتەن، خەلق دەپ سوقۇپ تۇرمامدۇ. داخىيەنزى ماڭا بەش قولدەك ئايان، گومىنداڭنىڭ ھازىر ئوزۇق - تۇلۇكى تۇگەپ، نېمە قىلىشنى بىلمەي يۈرىدۇ. داخىيەنزىدە ھازىر پۇقرالار قالمىدى.

مۇشۇ پەيتتە سىلەر ھۇجۇم قىلىشاڭلار، ئۇلار گەپ يوق مەغلۇپ بولىدۇ.

— گومىنداڭچىلارنى بەخىرامان يۈرۈشىدۇ دەۋاتاتتىڭ، ئەمدى ئوزۇق - تۈلۈكى تۈگەپ نېمە قىلىشىنى بىلمەي يۈرىدۇ دەيسەنغۇ؟ — دېدى ناسىراخۇن ئۇنىڭغا قادىلىپ قاراپ.

— مەن دېدىمغۇ، ئۇلار كۆزۈمگە بەخىرامان يۈرگەندەك كۆرۈنۈپ كەتتى دەپ... ماڭا ئىشەنمەيۋاتامسىلەر؟ گومىنداڭنىڭ سالغان زۇلمى دەستىدىن بېشىمنى قولتۇقۇمغا قىسىپ قويۇپ، ئۇلاردىن قىساس ئېلىش ئۈچۈن سىلەرگە قېتىلغىلى چىقتىم ھەم ھاياتىم بىلەن ھېسابلاشماي داخىيەنزىگە كىرمەكچى بولۇۋاتىمەن. ئەركەك دېگەن ئەركەكتەك ياشىشى كېرەكقۇ؟... مېنى زادى نېمە كۆرۈۋاتىسىلەر؟ قارىمامسىلەر ئۈستۈبشىمغا... — جاپپار بېشىنى چاڭگاللاپ ئېغىر تىندى.

پارتىزانلار ناسىراخۇنغا نارازىلىق كۆزلىرىدە قاراشتى.

— بولدى قىل جاپپار، — دېدى بارات پالۋان ناسىراخۇنغا ئالمىسىپ قويۇپ، — ساڭا ئاتتىن بىرنى بېرەيلى. سەن داخىيەنزىنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلەپ بىزگە خەۋىرىنى بەر، بىز تەيارلىق قىلىپ، داخىيەنزىگە يېقىنلىغاچ تۇرايلى.

— سىز خاتىرجەم بولۇڭ، مەن ھەر ئاماللار بىلەن داخىيەنزىگە كىرىمەن. سىلەر مەن ئاق بايراق چىقارغان ھامان ھۇجۇم باشلاڭلار. ئاق بايراقنا قارىتىپ ئوق ئېتىپ قالماڭلار جۇمۇ، مەن كەتتىم، خۇداغا ئامانەت، — جاپپار بارات پالۋان بىرگەن ئاتنى مىنىپ، داخىيەنزە تەرەپكە قۇيۇندەك چاپتۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ جۇڭسىنىڭ سۆكۈلگەن تاشلىرى شامالدا لەپىلدەيتتى.

— بىز ئۇنىڭغا ئىشىنىپ كەتمەيلى، ئۇ يامان جىددي كۆرۈنىدۇ، — دېدى ناسىراخۇن بىئارامچىلىق ئىچىدە.

كىمگە ئىشىنىمىز. بۇ خۇدانىڭ بىزگە ئوڭ كەلتۈرگىنى.

— بارات، بىز ئۇنىڭ تۇرقىغا قارىماي، يۈرىكىگە قارايلى.

— ۋاي - ۋۇي، قويغىنا شۇ گەپنى. جىڭدىن كەلگەنلەرنىڭمۇ بىر - بىرلەپ كۆكرىكىنى يارامدۇق؟ يوق گەپنى قىلماي داخىيەنزىگە يېقىنلىشايلى. سەنمۇ بىر ئىشنى بەكمۇ مۇرەككەپ ئويلاپ كېتىدىكەنسەن؟

ناسىراخۇن بارات پالۋاننىڭ تۇرۇلگەن چىرايىنى كۆرۈپ جىمىپ قالدى. بىراق، كۆڭلى ئارامسىدا ئەمەس ئىدى.

3

نەمخۇش سوغۇق شامال ئەتىكى باھاردىن شەپە بېرىپ، گۈزەل ئارمانلاردا تىترىگەن قەلبلەرنى ئۇمىدلەندۇرەتتى. ئۇمىدكە تولغان كۆزلەرنىڭ ئۇمىدى بولغان شۇ باھار ئۆزىگە جۇتنى ھەمراھ قىلماي، چىن مېھرى بىلەن بۇلارنى قۇچاقلىسا، بۇلارنىڭ تېنى قانچە ياشارغان بولار ئىدى - ھە! ئاھ، مىليونلىغان كۆزلەر يولىغا قاراپ زارىققان باھار...

شامال سوققان دەرەخ شاخلىرى ۋە قومۇشلارنىڭ شىلدىرلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئەتراپ گويا يەر شارىدا ھاياتلىق قالمىغاندەك ئېغىر سۈكۈتكە غەرق بولغان بولۇپ، قورقۇنچلۇق بىر جىمجىتلىق ئۆز كۈچىنى نامايان قىلىۋاتاتتى.

پارتىزانلارنىڭ كۆڭلى تولمۇ غەش، تىنىقلىرى ئېغىر. ئۇلارنىڭ قەلبىنى جۇدالىق، ھەسرەت - ئارمانلار تىلغىماقتا. ئۇلار كىم ئۈچۈن قۇربان بەردى؟ كىملەر ئۈچۈن قان تۆكتى؟ دەرد - ئەلەمدە ئۆرتەنگەن يۈرەكنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن قونتان كەبى ئېتىلىپ چىققان ياشلار ئاشۇ ئەتىكى باھارنى

كۆرۈش، هۆر، ئازاد ياشاش ئۇچۇن ئەمەسمۇ؟ بۇلارنىڭ رىشتى بۇ زېمىنغا نېمانچىلا مەھكەم باغلىنىپ كەتكەن بولغىيتتى؟ ياكى بۇنىڭدا ئاللانىڭ قۇدرىتى بارمۇ؟ ئىنسانىي هوقۇق، ئىنسانىي باراۋەرلىك، ئىنساندەك ياشاش ئىستىكى ئەنە شۇلارنى بۇ يولغا باشلاپ كىرگەن. ئىنسان بۇ دۇنياغا بىر كېلىدۇ. هەر كىم ئۆز ئەركى بىلەن ياشاشنى خالايدۇ. قۇللۇق هايۋانلار بىلەنلا كەتسۇن. گومىنداڭچىلار ئىنسانىي هوقۇقتىن بەهرىمەن بولۇپ، بۇ زېمىنىڭ خوجىسى بولغانلار بۇنداق ياشاۋەرمەس، «بۇ جاهانىڭمۇ ئىگىسى بار». هەربىر ئادەم ئۆز تەقدىرىنى يارىتىدۇ. ئەپسۇس، نادانلىق قاپلاپ كەتكەن جايدا بەختىنىڭ كۆز ئېچىشى مۇمكىن بولماي، ئېزىلىش تەكرارلىنىپ تۇرىدۇ. پەردىلەنگەن كۆزلەر، گاس بولغان قۇلاقلار كۆرۈشكە تېگىشلىك نەرسىلەرنى كۆرەلمەيدۇ، ئاڭلاشقا تېگىشلىك خەۋەرنى ئاڭلىيالمايدۇ...

قۇربانىڭ خىيالى شۇنچىلىك ئازابلىق ئىدى. قۇربان بولغان سەپداشلىرىنىڭ ئېچىنىشلىق نىدالىرى، يۈرەكنى تىلىدىغان سىماسى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا توۋلىغان مەردانە شوئارلىرى ئۇنى ئېچىدىن تولغاندۇرۇپ، يۈرىكىنى قانۇ - زەردەب بىلەن تولدۇراتتى. «خەپ! سەنلەردىن ئۆچۈمنى ئالمايدىغان بولسام، ئىسمىمنى يۆتكىۋېتىمەن... بېشىڭدا ئەغمە - ناۋا قىلىپ، چىمەنگۈل بىلەن توي قىلارمەن، بېشىڭنى مىجىپ قېنىڭنى ئىچەرمەن...» ئۇ چىمەنگۈلنىڭ: «سىز غەلىبە بىلەن قايتىپ كەلسىڭىز، سىزگە بارلىقىمنى تاپشۇرىمەن...» دېگەن سۆزىنى ئەسلەپ، بۇلۇتلار قاپسىلىپ تۇرغان قاغا قانىتىدەك قاراڭغۇ ئاسمانغا ئېغىر «ئۇھ» تارتىپ قارىدى. كۆز ئالدىدا چىمەنگۈل بىلەن توي قىلغان كۈنىدىكى شاد - خۇراملىق قۇچاق ئاچتى. ئۇ كۈلمەكچى بولدى. بىراق، قۇربان بولغان سەپداشلىرى كۆز ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ

چىرايىدىكى سۇس يېقىملىق تەبەسسۇمنى نەلەرگىدۇر ئۇچۇرۇپ كەتتى. ئۇ ئۇجۇدى مۇز بولۇپ قېتىپ كۆزلىرى غەزەپلىك تۇس ئالدى.

ئۇ تۇنۇگۈن كەچتىكى هالاكەتلىك مەنزىرىنى ئازاب بىلەن ئەسلىدى:

بۇگۈن كېچىدە ئاق بايراق لەپىلدىدى... «هۇررا» دەپ توۋلاپ، داخىيەنزىگە قاراپ ئاتلانغان پارتىزانلار هەممىنى ئۇنتۇشقانىدى. كۆز ئالدىدىكى ئاشۇ گومىنداڭچىلارنى يوقىتىپ، تاڭغا ئېرىشىش ئارمىنى ئۇلارنى ئالدىرىتاتتى. بۇ خىل ئارمان ئىچ - ئىچىدىن قاينىاپ، ئۇلارنى تاقەتسىزلەندۇرەتتى.

سەپ ئالدىدا بارات پالۋان كۆكرەك كېرىپ، يوغان - يوغان قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ تومۇرلىرىدىكى قانلار غەزەپ - نەپرەتتىن قىزىغا سىغماي مەۋج ئۇراتتى. قولىدىكى ئاي نۇرىدا پارقىراپ تۇرغان قىلىچ، ئوغۇزخان بىر چاغلاردا ياۋلارغا ئاتلانغاندا كۆتۈرگەن قىلىچىنى ئەسلىتەتتى. ئۇنىڭ باتۇرلارغا خاس يۈرەكلىكىگە ئوغۇزخاننىڭ پۇشتىغا لايىق جاسارەت، قەهرىمانلىقىنى نامايان قىلاتتى. ئەتراپتىكىلەر ئۇنىڭغا جور بولاتتى.

— ئازادلىق ئۇچۇن ئالغا! ۋەتەن ئۇچۇن جېنىمىز پىدا!

ئەتراپتا دەھشەتلىك زىلزىلە پەيدا قىلىۋاتقان بۇ ئاۋازلار گومىنداڭچىلارنى قاتتىق ساراسىمىگە سېلىپ قويۇشقانىدى. ئۇلارنىڭ ئاۋازلىرى ئەكس سادا پەيدا قىلاتتى.

پارتىزانلار يەر سىلكىنگۈدەك قەدەملەر بىلەن ئىلگىرىلەيتتى. قەلبلەردە يالقۇنجىغان قىساس ئوتى ئۇلارنىڭ كۆزىگە هېچ نەرسىنى كۆرسەتمەيۋاتاتتى. داخىيەنزى ئاسمىنىدا كۆچلۈك سادا ياڭرايتتى. بۇ ساداغا گومىنداڭچىلارنىڭ تۆمۈر تاپىنىنىڭ ئاستىدا ئېزىلگەن مىليونلىغان خەلقنىڭ يۈرەك

سىرلىرى سىڭىپ كەتكەنىدى. شۇڭا، بۇ سادا ئېزىلگۈچى خەلقلەر قەلبىنى نۇرلاندۇرۇپ كۆزلىرىدىن ياش تۆكەلەيدۇ.

تۇن كېچىدە تۈيۇقسىز مۆلدۈرەك ياغقان ئوقلار پارتىزانلارنى پاتپاراق قىلىۋەتتى. بارات پالۋان لېۋىنى چىشلەپ، سەپ ئالدىدا مەردانە كۆكرەك كېرىپ تۇرۇپ، ھەممەيلەننى چېكىنىشكە بۇيرۇدى. ئۆزى مىلتىقىنى قولىغا ئېلىپ دۇشمەن پوتىيىدىكى بىر پىلىموتچىنى مولالاق ئاتقۇزۇۋەتتى. «قىر - چاپ» دەپ توۋلاپ كېلىۋاتقان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى ئېتىپ ئۆلگۈرەلمەي، قىلىچىنى قولىغا ئالدى - دە، پارە - پارە قىلىشقا باشلىدى. ئۇ گويا تەڭرىقۇتىنىڭ ياۋلار بىلەن جەڭ قىلغان، سۈتۈق بۇغراخانىنىڭ ئىسلامىيەت ئۈچۈن قىلىچ ئويناتقان چاغلىرىنى ئەسلىتەتتى.

پارتىزانلار بىر تەرەپتىن زەربە بېرىپ، بىر تەرەپتىن چېكىنىۋاتاتتى. بەزىلىرى بارات پالۋاننىڭ ھاياتىدىن ئەنسىرەپ، چېكىنمەي دۇشمەن بىلەن ئېلىشىۋاتاتتى.

— چېكىن، بۇ دېگەن بۇيرۇق! — ۋارقىرايتتى بارات پالۋان.

ھەممە يەردىن ئاڭلىنىۋاتقان ھەر خىل قۇراللاردىن ئېتىلىۋاتقان ئوق ۋە بومبا ئاۋازلىرى قۇلاقنى يېرىپ، ئاخىرقى زامان دەھشىتىنى ئەسلىتەتتى. ئوق تەگكەن پارتىزانلارنىڭ ئاخىرقى تىنىقىدا «ھۇررا» دەپ توۋلاشلىرى ئاڭلىناتتى. ئوق تەگكەن بىر قازاق يىگىت:

— مېنى ئېتىۋېتىڭلار، — دەپ ۋارقىرىشىغا، دۇشمەن بومبىسى ئۇنىڭ ئۇستىگە چۈشۈپ پارتلىدى.

دۇشمەنلەر بۇلارنى تىرىپىرەن قىلىۋېتىپ باراتتى. جەنۇب تەرەپتە ئاسمان پەلەك بېسىلغان بېدىنى كۆرگەن بىرى:

— بىز بېدىنىڭ ئاستىنى تېشىپ چىقىپ كېتەيلى، — دېدى ئەنسىز ۋارقىراپ.

— ياق، ئۇنىڭغا ئوت قويۇۋەتسە كۆيۈپ كېتىمىز.

— ماۋۇ گەمە يوغانكەن، چۈشۈۋالايلى.

— بولمايدۇ، بۇ يەرگە بومبا چۈشسە، ھەممىمىز ھالاك بولىمىز، ھودۇقماڭلار، ئۆمىلەپ چېكىنىڭلار، مەن سىلەرنى قوغدايمەن.

بىر قىسىم پارتىزانلار پاقىچىلاپ مېڭىشقا باشلىدى. شۇ ئارىدا نېمە قىلىشنى بىلەلمەي تېڭىرقاپ قالغان بىر پارتىزاننىڭ يېشىغا ئوق تېگىپ، مېڭىسى «شالاقىدە» يەرگە تۆكۈلدى. بۇنى كۆرۈپ كۆزلىرى ئوت ئالغان نۇراخۇن زەيدىن مىلتىقىنى بەتلەپ، يەتتە دۇشمەن ئەسكىرىنى كەينى - كەينىدىن مولالاق ئاتقۇزۇۋەتتى. توختى ياسىن ئارقىدىنلا بومبا تاشلاپ دۇشمەنلەرنى يەر چىشلىتىپ، ئەتراپنى قارا تۇمان قىلدى. بۇنىڭدىن گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ تىرىك قالغانلىرى ئۆز ئۇرۇنلىرىدا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى.

— بارات، چېكىنىڭ بىز بار! — دېدى نۇراخۇن قورالىنى ئوقلاپ.

— ياق، سىلەر چېكىنىڭلار بۇ دېگەن بۇيرۇق! — بارات پالۋان ۋارقىرىدى.

— سىز دېگەن بىزنىڭ باشچىمىز، تېز چېكىنىڭ.

ئۆمىلەپ كېتىۋاتقان بىرنەچچە پارتىزان «ئەمدى بىزگە ئوق تەگمەيدۇ» دەپ ئورنىدىن تۇرغانىدى، گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇشتۇمتوت ئاتقان ئوقىدىن ئۇلار بىر يولىلا يىقىلىپ قۇربان بولدى. نۇراخۇن زەيدىن شۇ ھامان ئوق ئاتقۇچىنىڭ جېنىنى بىر پاي ئوق بىلەن ئالدى.

بارات پالۋاننىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ دۇشمەنگە جاھىللىق بىلەن ئوق ئۇزۇۋاتقان مۇھەممەت گاڭگۇڭنىڭ يوتىسىغا ئوق تېگىپ يىقىلدى.

— مۇھەممەت! — بارات پالۋان ئۇنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ

باردى.

— باراتكا، سىز چىقىپ كېتىڭ. مەن بىلەن كارىڭىز بولمىسۇن، مەن سىلەرگە يېتىشۇالمىمەن، — مۇھەممەت گاڭگۇڭ شۇنداق دەپ بارات پالۋاننىڭ تارتىشىغا ئۇنىماي يېتىۋالدى. ئۇ ئۆز ھاياتىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە قېرىنداشلىرىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىشنى ئويلاۋاتاتتى.

مۇھەممەت گاڭگۇڭ بارات پالۋانغا قارىماي، ئىس - تۈتەك ئارىسىدا يۇگۇرۇشۇپ كېلىۋاتقان ئەسكەرلەرگە ئوق ئاتتى. بارات پالۋانمۇ ئامالسىز دۇشمەنگە قارىتىپ ئوق ئېتىشقا باشلىدى. تۈيۇقسىز ئۇچۇپ كەلگەن بىر پاي ئوق مۇھەممەت گاڭگۇڭنىڭ ئوڭ كۆكرىكىنى تىتىۋەتتى. بارات پالۋان چۆگىلەۋاتقان تۇمەن تېشىنى ئالقىنى بىلەن بېسىپ توختىتىۋالالايدىغان كۈچىدە ئۇنى يەردىن يۇلۇپ ئېلىپ قولتۇقىغا قىستى. مۇھەممەت گاڭگۇڭ زەئىپ ئاۋازدا:

— باراتكا، سەپداشلىرىمىز چىقىپ كەتتىمۇ؟ — دېدى.

— چىقىپ كەتتى مۇھەممەت!

— مەندىن رازى بولۇڭ بارات ئاكا. . . — مۇھەممەت شۇنداق دەپلا جان ئۈزدى.

بارات پالۋان تامدىن ئارتىلىۋاتقاندا، مۇھەممەت قولتۇقىدىن چۇشۇپ كەتتى. دۇشمەنلەر قىيا - چىيا قىلىشىپ يوپۇرۇلۇپ كەلمەكتە ئىدى. چېكىنمەي قارشىلىق كۆرسىتىۋاتقان پارتىزانلار بىر - بىرىگە: «ياردىدار بولۇپ قالساق بىر - بىرىمىزنى ئېتىۋېتەيلى» دېيىشىپ، دۇشمەنگە زەربە بەرگەچ ئاستا - ئاستا چېكىنىۋاتاتتى. بارات پالۋان دۇشمەننى سەل چېكىندۇرۇۋېتىپ، مۇھەممەت گاڭگۇڭنى ئېلىپ كەتمەكچى بولدى - دە، تامنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئارتىلىپ چۇشۇپ، دۇشمەنگە يەنە ئوق ئۈزدى. ئۇنى ساقلاپ تۇرغان قۇربانمۇ ئۇنىڭغا ماسلىشىپ قايتىدىن دۇشمەنگە قارىتىپ ئوق ئاتتى. بىر

چاغدا ھەر ئىككىلىسىنىڭ قورالىدا ئوق تۈگىدى. دەل شۇ ئەسنادا تامنى سىيرىپ ئۆتكەن ئوق بارات پالۋاننىڭ جۇۋىسىنى تېشىپ ئۆتۈپ سول بىلىكىدە تۇرۇپ قالدى. بارات پالۋان دەرھال كۇرەك جۇۋىسىنى سېلىپ، توپتەك ئۆرلەپ تۇرغان بۇلجۇڭ گۆشىنى ئوڭ قولى بىلەن كۈچەپ مىجىپ ئوقنى چىقىرىۋەتتى - دە، يارا ئېغىزىغا تامدىن توپا ئېلىپ سۇرتۈپ قويدى. ئاندىن قۇربانغا: «ھېچ كىمگە دېمە» دېدى.

دۇشمەنلەر قىيا - چىيا قىلىپ يۇگۇرۇشۇپ كەلدى. بارات پالۋان چېشىلرىنى غۇچۇرلىتىپ، ئەلەم بىلەن قۇربانىنى ئەگەشتۇرۇپ چېكىندى. ئۇنىڭ كۆزى تامنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئارمان بىلەن كۆز يۇمغان مۇھەممەتتە قالدى. . . بۇ ئەنە شۇنداق دەھشەتلىك بىر جەڭ بولغاندى. قۇربان ھاياتلا بولسا ئۇنى مەڭگۇ ئۇنتۇپ كېتەلمەس. پارتىزانلارنىڭ قەھرىمانلىقلىرىنى بالىلىرىغا سۆزلەپ بېرەر. . .

پارتىزانلار ئارقىسىدىن ئوق تەگمەسلىك ئۈچۈن كەينىچىلەپ چېكىنگەن، ھەتتا بەزىلىرى دۇشمەنگە ئوق تەگكەن شىرەڭ ھۆركىرەپ ئېتىلىپ، بارماقلىرىنى دۇشمەن كانايلىرىغا پاتۇرۇشقان ھالدا ئىسسىق جانلىرىدىن ئايرىلىشقان. . .

قۇربان شۇلارنى خىيال قىلىپ بولغىنىدا، يۈرىكى قىسىلىپ ئاغرىدى.

— بۇ دۇنيا يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم! — دەپ ۋارقىرىدى بارات پالۋان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، — بۇ يولدا ئۆلسەك ئارمىنىمىز يوق. بىز ئەۋلادلار قەلبىدە مەڭگۇ يادلىنىپ قالىمىز. بىز ئۇلارنى يورۇق تاڭغا يەتكۈزۈشىمىز كېرەك. روھىڭلارنى چۇشۇرمەڭلار، ئوغۇل بالا دېگەن روھلۇق بولىدىغان، ئازادلىق ئۈچۈن جان پىدا قىلىش شەرەپلىك، بىز قەتئىي ئىرادىلىك بولايلى، سىلەر ھەقمۇقەتەن قەھرىمانلىق

كۆرسەتتىڭلار. قۇربان بولغان ئوتتۇز بەش مەرد، مەردانە ئوغلانلىرىمىزنىڭ يانقان يېرى جەننەت بولسۇن! ئوغۇل بالا ئۆچۈن يىگلىشتىن ئارتۇق نومۇس يوق، لېكىن بىز بۇ قېتىمقى جەڭدە يىگلىمىدۇق. ئەكسىچە غەلىبە قىلدۇق. كەسكىن كۆرەش تېخى ئالدىمىزدا، ئاخىرقى غەلىبە چوقۇم بىزگە مەنسۇپ. بۇ يولدا بۇنچىلىك قۇربان بېرىشلەر بولۇپ تۇرىدۇ. ھەرگىز كۆڭلۈڭلارنى يېرىم قىلماڭلار، بىزنىڭ مۇشۇنداق ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىشىمىزغا ھېلىقى جاپپار دېگەن مۇناپىق سەۋەبچى بولدى. ئۇنى تۇتۇۋالسام تىرىك كۆيدۈرۈۋېتىمەن، قۇربان بولغان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ قان - قەسىسىنى ئالىمەن، مۇناپىق دېگەن ئاللانىڭ غەزىپىدىن قۇتۇلالمايدۇ. غەلىبە تېخى ئالدىمىزدا... — ئۇ بوغۇلۇپ قېلىپ ئېغىر تىندى. ۋۇجۇدى كۆيگەندەك بولدى.

— باسقان يولىمىزدىن قايتمايمىز! مۇناپىقلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىمىز! — دەپ توۋلاشتى گۇلخان ئەتراپىدا بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرۇشقان پارتىزانلار ئورنىدىن دەس تۇرۇپ.

بارات پالۋان پارتىزانلارنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى - دە، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ ئولتۇردى. ئوت يالقۇنجاپ كۆيۈۋاتاتتى.

— باراتكا، — دېدى قۇربان مۇڭلىنىپ تۇرۇپ، — ئىش - ئىزلىرىمىزنى يازىدىغانلار چىقارمۇ ياكى مۇشۇنداقلا كۆمۈلۈپ كېتەرمۇ؟

— چوقۇم يازىدىغانلار چىقىدۇ. ھايات قالساق كېيىنكىلەرگە سۆزلەپ بېرىمىز، ئۇلار يازىدۇ.

— قۇربانلار ھايات قالسا سۆزلەپ بەرگىنىگە ھەق تالار، — دېدى تۇردىئاخۇن ئاغزى ئىتتىكلىك قىلىپ. ئۇ ئۆزىمۇ بۇ گەپنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي

قالدى. كېيىن ئۇ
— نېمە دەۋاتىسىز؟ — دېدى قۇربان ئاچچىقتىن ھاسىراپ تۇرۇپ، — مېنى شۇنداق پەس چاغلاۋاتامسىز، مەن ئۆز ۋىجدانىمغا خىلاپلىق قىلىپ، خەلقىمىزنىڭ تارىخىنى سېتىشنى خالىمايمەن. ئۇنداق ئىشلارنى قولىدىن ئىش كەلمەس لاتىلار، ئەۋلادلارغا، خەلقىگە نىسبەتەن مەسئۇلىيەتچانلىقى يوق مۇناپىقلار قىلىدۇ... مەن خەقنىڭ بالىسىنى مېنىڭ دەيدىغان يۇمشاق باش ئەمەس جۇمۇ؟ نېمە دەيدىغانسىز جېنىم ئىچىمگە پاتمايۋاتقاندا... ھېكىمبايدەك كۆرۈۋاتامسىز يا؟

— خاپا بولما قۇربان، مەن خاتا دەپتىمەن، مۇشۇ ئاغزىمنىڭ ئىتتىكلىكى... مېنى كەچۈرگىن... بولدى، بولدى...

قۇربان بىر ھازا ئېغىر تىنىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئۆزىگە كەلدى ۋە ئاۋۇالقى گېپىنى تېپىۋالدى.

— باراتكا، — دېدى قۇربان ئويچان ھالدا، — بىز مۇشۇنداق جاپالىق ئۇرۇشلارنى قىلىۋاتىمىز. ھەممىگە بەرداشلىق بېرىۋاتىمىز، كەلگۈسىدە ئەۋلادلىرىمىز دەريا - دەريا بولۇپ ئاققان قانلارغا لايىق سۈزۈلۈپ چىققا تاك قۇياشىنى كۆرەلەرمۇ؟ بىز بەختكە ئېرىشەلەرمىزمۇ؟ بىزنىڭ قان كېچىپ باسقان ئىزلىرىمىزنى ياد ئېتىدىغانلار چىقارمۇ؟ بىز قانچىلىغان سەپداشلىرىمىزدىن قان يۇتۇپ تۇرۇپ ئايرىلدۇق. بىز ھەقىقەتەن زور قۇربانلارنى بېرىۋاتىمىز، يەنە بېرىش ئالدىدا تۇرىمىز، ئۇچىمىزدىكى كىيىمگە قاراڭ، ھەممىمىزنىڭ قورسىقى شۇ تاپتا ئاچلىقتىن كوكىراۋاتىدۇ. قۇربان بولغانلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى قان، قان يىغلار، مېنىڭ قورقىدىغىنىم: مۇشۇنداق ئېغىر كۈنلەردە قان كېچىپ كۆرەش قىلىپ، يورۇق تاڭنى كۆرەلەمدۇق - يوق؟! بىز ئىسىق يوتقانلاردا يېشىنىپ ياتمىغىلى، خاتىرجەم ئولتۇرۇپ بىر چىنە

سۇ ئىچمىگەنگە قانچە ئۇزۇن بولدى، باراتكا، بۇلار ئۇنتۇلۇپ كېتەرمۇ؟... مەن بۇلارنى تۇرۇپ - تۇرۇپ ئويلاپ قالىمەن، كۆزلىرىمگە ياش ئالمەن... — ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ياش پەردىلىرى تارتىلدى.

ئۇنىڭ سۆزلىرى ھەممەيلەننىڭ كۆزلىرىدىن ياش ئەگىتتى. بارات پالۋاننىڭ كۆزلىرىگىمۇ شەبنەم قونغانىدى. قۇربانىنى بۇرۇن قىزىقچى دەپ چۈشىنىپ قالغانلار ئەمدى ئۇنىڭغا باشقىچە قاراۋاتاتتى.

— ياق قۇربان، بىزنىڭ باسقان ئىزلىرىمىزنى قۇم - بارخانلارمۇ ئۆچۈرەلمەيدۇ. ئەۋلادلىرىمىز بىزنى چوقۇم سۆيۈنۈش ئىچىدە ياد ئېتىدۇ. بىز ھامان يورۇق بىر تاڭنى كۆرۈپ، بەختكە ئېرىشىمىز، ئازادلىق ئۈچۈن قۇربان بولغانلارنىڭ نامى تارىخ بېتىدە مەڭگۈ يادلىنىپ تۇرىدۇ...

پارتىزانلار ئېغىر غەملەرگە چۆكۈپ، تۇرلۇك خىياللارغا ئەسىر بولۇۋاتاتتى، ئائىلىسىنى سېغىناتتى، يۇرتىقا بېرىپ ئاتا - ئانىلىرىنىڭ بويۇنلىرىغا گىرە سالغۇسى، بالىلىرىنى ئەركىلەتكۈسى، سۆيۈملۈك، ئاي يۈزلۈك يارىنى باغاش ئەتكۈسى كېلەتتى.

بارات پالۋان شامالخانىنىڭ ناخشىسىنى بەكرەك سېغىندى - دە، ئۇنىڭ قۇلىقىغا شامالخانىنىڭ ناخشىسى ئورۇلغاندەك بولدى.

ئەتراپتا يەنىلا سۇرلۇك جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ئۆچۈپ قالاي دېگەن ئوتقا بىر يىگىت بىر باغلام قومۇشنى تاشلىدى. ئوت شۇ ھامان ئۇلغايدى. ئۇنىڭدىن تارىلىۋاتقان ھارارەت پارتىزانلارنىڭ ياداڭغۇ يۈزلىرىگە قىزىللىق يۈگۈرتتى. بۇلارغا شەھەردىن يېتىپ كېلىدىغان ئوزۇق - تۇلۇك تېخىچە كەلمەيۋاتاتتى. بارات پالۋان بۇنىڭدىن بىئارام بولۇپ، پارتىزانلارغا خىجىللىق ئىچىدە يەر تېگىدىن قاراپ قويۋاتتى.

قۇربان تۇگۈلۈپ يېتىپ چىمەنگۈل بەرگەن قولياغلىقنى يۈزىگە سۈرتتى، باغرىغا مەھكەم باستى، ھىجران ئوتى ئۇنى ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغاندۇردى. چىمەنگۈلنىڭ ئۆزىنى ئۇزاتقان ۋاقتىدىكى غەمكىن ھالىتى كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ، يۈرىكىنى پارە - پارە قىلدى. ئارقىدىنلا قولياغلىقتىن تارالغان خۇشپۇراق ئۇنى سېغىنىش ئوتلىرىدا ئارامسىزلاندۇردى. ئۇ ئاڭغا تەشنا ئىدى.

پارتىزانلار ئۇخلاش ئالدىدا: «ھەي تەڭرىم، بىزگە نىجاتلىق ئاتا قىلغايسەن، بىزگە بەخت تەتۇر قاراۋەرمىسۇن، ئېھ قادىر ئىگەم، تۆكۈلگەن قانلىرىمىزنى بىھۇدە قىلمىغايسەن. ئەۋلادلىرىم كەلگۈسىدە بويۇن قىسىپ قالمىسۇن...» دەپ ئاللاغا نالە قىلىشتى.

بۇ كېچە ئۇلار ئۇچۇن ئازابلىق بىر كېچە بولدى. ئۇلار ئېغىر - ئېغىر تىنىشاتتى. كېيىن يەنە بىردىنلا قەتئىي ئىرادىگە كېلىشەتتى.

كىمۇ تۇنۇگۈن بىللە بولغان چىن دوستلىردىن بۇگۈن ئايرىلسا، ئۇنى ئەسلەپ ياش تۆكمىسۇن؟! جۇدالىق ئىلكىدە يۇچۇلانمىسۇن؟

ئۇلار ئىسسىق جانلىردىن ۋاز كېچىپ، زادى كىم ئۇچۇن، نېمە ئۇچۇن قۇربان بولدى؟ ئۇلارنىڭ بۇ تۆت كۇنلۇك ئالەمدە كۇننىڭ سېرىقىنى كۆرۈپ ياشىغۇسى يوقمىدى؟ ئۇلار نېمە ئۇچۇن ئۆلۈمگە تىك تۇرۇپ يۈزلىنەلەيدۇ؟

ھەربىر ئادەمنىڭ ھاياتتىكى قىممىتى ئۇنىڭ خەلق قەلبىدىكى ئورنى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. ئۆز زېمىنىغا قار كەبى ياغقان مۇسىبەتكە باھار ئاپتىپىنى چاچالىغان، خەلقنى ۋەھشىيلەرچە ئەزگەن زۇلۇمخورلارغا ۋىجدان ئوتىدا تاۋلانغان كۆزلىرى بىلەن قادىلىپ قارالىغان ئەرك سۆيەرلەر دىلى ئويغاق خەلقنىڭ يۈرىكىدە داستان بولۇپ پۈتۈلىدۇ. چۈنكى، زۇلۇم،

ئېزىلىشكە سۈكۈت قىلىپ تۇرىدىغان خەلقنىڭ ھالاك
بولىدىغانلىقىنى ئۇلار چۈشەنگەن. شۇڭا، ئۇلار داق يەردە ئانا
تۈپراق ھىدىنى پۇراپ يېتىپ، ھۆرلۈك ئۈچۈن بارلىقىدىن
كېچىۋاتىدۇ... بۇ ۋېنگرىيە خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي شائىرى
ساندور پېتوفىنىڭ مۇنۇ شېئىرىنى كىشىنىڭ يادىغا سالاتتى.

ھايات مەن ئۈچۈن ھەممىدىن قىممەت،
ھاياتتىنمۇ قىممەتتۇر مۇھەببەت.
ۋە لېكىن كېچىمەن ھەر ئىككىلىسىدىن،
ئەركىنلىك، ئازادلىق ئۈچۈن مەن پەقەت.

4

بارات پالۋان داخىيەنزى ئۇرۇشىدىن كېيىن پۈتى كۆيگەن
توخۇدەك بىر ئورنىدا تۇرالماس بولۇپ قالدى. ئۇ تۇرۇپلا
ئۆز - ئۆزىگە ئاچچىقلاپ قوللىرىنى ھاۋىدا پۇلاڭلىتىپ سۆزلەپ
كەتسە، تۇرۇپلا ئېتىنى بولۇشىغا قامچىلاپ ئۇدۇل كەلگەن
تەرەپكە قۇيۇندەك چىپىپ كېتەتتى ۋە ئاز ئۆتمەيلا يەنە پەيدا
بولاتتى. ئۇ بىرنەچچە قېتىم جان ئاچچىقىدا پارتىزانلارنى
تەۋرىتىپ، داخىيەنزىنىڭ شەرقىي شىمال، غەربىي تەرەپلىرىدىن
دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلدى. لېكىن، گومىنداڭچىلار بۇ
ھۇجۇمدىن تەۋرەپمۇ قويماي، «قانچىلىك ھۇجۇم
قىلىدىكەنسەن؟ قېنى مەن بىر كۆرەي...» دېگەندەك قىلىپ،
پوتەي، ئاكوپلىرىدىن ئوق ئۇزۇپ يېتىۋەردى. بۇ ئىش بارات
پالۋاننىڭ غۇرۇرىغا تېگىپ، ئۇنىڭ ئوغلىنى قاينىتتى، زەردە
گۆش قىلدى. ياسىنجان، ئەمەت، جاپپارلارغا نەپرەتلەندى.
ئىچىدە ئۇلارنى «مۇناپىق، قارا يۈز» دەپ سىكىنى تىللىدى.
ئۇلارنى تىرىك تۇتۇۋالسا ئوتتا كۆيدۈرۈۋېتىدىغانلىقىنمۇ
ئويلىدى. غەزەپ - نەپرەت ۋە خورلۇق ئۇنىڭ روھىنى چىرماپ

ئېزىلىشكە سۈكۈت قىلىپ تۇرىدىغان خەلقنىڭ ھالاك
بولىدىغانلىقىنى ئۇلار چۈشەنگەن. شۇڭا، ئۇلار داق يەردە ئانا
تۈپراق ھىدىنى پۇراپ يېتىپ، ھۆرلۈك ئۈچۈن بارلىقىدىن
كېچىۋاتىدۇ... بۇ ۋېنگرىيە خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي شائىرى
ساندور پېتوفىنىڭ مۇنۇ شېئىرىنى كىشىنىڭ يادىغا سالاتتى.

ھايات مەن ئۈچۈن ھەممىدىن قىممەت،
ھاياتتىنمۇ قىممەتتۇر مۇھەببەت.
ۋە لېكىن كېچىمەن ھەر ئىككىلىسىدىن،
ئەركىنلىك، ئازادلىق ئۈچۈن مەن پەقەت.

4

بارات پالۋان داخىيەنزى ئۇرۇشىدىن كېيىن پۈتى كۆيگەن
توخۇدەك بىر ئورنىدا تۇرالماس بولۇپ قالدى. ئۇ تۇرۇپلا
ئۆز - ئۆزىگە ئاچچىقلاپ قوللىرىنى ھاۋىدا پۇلاڭلىتىپ سۆزلەپ
كەتسە، تۇرۇپلا ئېتىنى بولۇشىغا قامچىلاپ ئۇدۇل كەلگەن
تەرەپكە قۇيۇندەك چىپىپ كېتەتتى ۋە ئاز ئۆتمەيلا يەنە پەيدا
بولاتتى. ئۇ بىرنەچچە قېتىم جان ئاچچىقىدا پارتىزانلارنى
تەۋرىتىپ، داخىيەنزىنىڭ شەرقىي شىمال، غەربىي تەرەپلىرىدىن
دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلدى. لېكىن، گومىنداڭچىلار بۇ
ھۇجۇمدىن تەۋرەپمۇ قويماي، «قانچىلىك ھۇجۇم
قىلىدىكەنسەن؟ قېنى مەن بىر كۆرەي...» دېگەندەك قىلىپ،
پوتەي، ئاكوپلىرىدىن ئوق ئۇزۇپ يېتىۋەردى. بۇ ئىش بارات
پالۋاننىڭ غۇرۇرىغا تېگىپ، ئۇنىڭ ئوغلىنى قاينىتتى، زەردە
گۆش قىلدى. ياسىنجان، ئەمەت، جاپپارلارغا نەپرەتلەندى.
ئىچىدە ئۇلارنى «مۇناپىق، قارا يۈز» دەپ سىكىنى تىللىدى.
ئۇلارنى تىرىك تۇتۇۋالسا ئوتتا كۆيدۈرۈۋېتىدىغانلىقىنمۇ
ئويلىدى. غەزەپ - نەپرەت ۋە خورلۇق ئۇنىڭ روھىنى چىرماپ

قولىنى تۇن يېرىمدا بىر دوسمەن پوتىنىكە يامىشىپ چىقىپ
يىلىموتلىرىنى قۇچاقلاپ غەرق ئۇيقۇغا كەتكەن ئىككى
ئەسكەرنىڭ بېشىنى يېرىلغان تاۋۇزدەك قىلىۋېتىپ، قورال -
يارىغلىرىنى ياندۇرۇپ چۈشتى. ئەتىسى قاراۋۇللۇقتا
تۇرغانلاردىن بۇنى ئۇققان پارتىزانلار بارات پالۋاننىڭ قاپ
يۈزەكلىكىدىن تاك قېلىشتى ھەم ئۇنىڭ قاراملىقىنىڭ بېشىغا
چىقىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەشتى. بىراق، ھېچكىم بارات پالۋانغا
ئېغىز يېرىپ بىر نەرسە دېيەلمىدى. بارات پالۋاننىڭ قارا تۈتەك
بولۇپ تۇرۇلگەن چىرايى ئۇلارنى سۆكۈتكە مەجبۇرلاپ
قويغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن قۇربان ۋە ناسىراخۇنلار ئۇنىڭغا
كۆز - قۇلاق بولۇپ يۈردى. بارات پالۋانمۇ داخىيەنزىگە ھۇجۇم
قىلىشنىڭ پۇرستىنىڭ تېخى كەلمىگەنلىكىنى، ئۆزلىرىنىڭ
ئاجىز ئورۇندا ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىپ، دۈشمەننى ۋۇتەي
تەرەپكە ئۆتكۈزمەسلىك ئۈچۈن داخىيەنزىنىڭ غەربىي تەرىپىدە
ناقا مىخدەك تۇردى.

بۇگۈن ئەمەت ئۇستام بىلەن نۇراخۇن ئۇستام داخىيەنزى
دەرياسى بويىغا قازان ئېسىشقانىدى. بارات پالۋان قاراۋۇللارنى
ئورۇنلاشتۇرۇۋېتىپ، تاماق يېيىشۋاتقان پارتىزانلارنىڭ يېنىغا
كەلدى. ئەمەت ئۇستام ئۇنىڭ ئالدىغا يوغان چىنىدە قورداق ۋە
گىرده نان ئېلىپ كەلدى. بارات پالۋان ئۇنى ئىشتىها بىلەن
يەپ بولۇپ، كىچىك بالدەك قېيىداپ دومسىيىپ ئولتۇردى.
بىرنەچچە يىگىت ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ، ئىختىيارسىز كۈلۈپ
تاشلىدى.

— نېمىگە كۈلىسىلەر؟ بىر يېرىم ئېچىلىپ قاپتىما؟ —
دېدى بارات پالۋان توڭلۇق بىلەن.

— ھېچنېمىگە كۈلمىدۇق، ھېلىقى تاشقا ئايلانغان نان
بىلەن پەلەيگە كۈلۈۋاتىمىز... ئەجەبمۇ ھۇنەرى جىقكەن بۇ

ئوغرىلارنىڭ. . . — دېدى قۇربان ھەيرانلىق قىلىپ.

— باراتنىڭ خوتۇنىمۇ چالمىغا ئايلىنىپ قالدىمۇ تېخى؟ — دېدى تۇردىئاخۇن.

— كىم بىلىدۇ، — دېدى قۇربان بوينىنى ئالدىغىراق سوزۇپ، — چالمىنى بىرى تەرىتىگە ئىشلىتىۋاتامدۇ تېخى؟ كۆچلۈك كۆلكە كۆتۈرۈلدى. بارات پالۋانمۇ كۈلدى.

— نېمە دەيدىغانسەن، ئۇ چالمىنى ئىشلەتكەن ئادەمنىڭ تۇخۇمى قۇرۇپ كەتمەمدۇ؟

— نېمىدېگەن تېتىقسىز نېمىلەر. . . — دېدى بارات پالۋان كۈلكىدىن ئۆزىنى ئاران بېسىپ. ئۇنىڭ «ئالا كۆچۈك» لىرى بۇلارغا بولغان مېھرىنىڭ تەسىرىدىن نەلەرگە كەتكەنىدى. بۇنىڭدىن پارتىزانلار بۆلەكچىلا جانلاندى.

— باراتكا، جىڭغا كىرەلمىگەندىكىن ئادەم تېتىقسىزلىشىپ كېتىدىكەن.

— كىم بىلىدۇ. گومىنداڭچىلار تۇز كاندا يېتىۋېرىپ بىر ۋاقىتلاردىن كېيىن بۇ يەرنى ئۆزلىرى ئازاد قىلامدۇ تېخى؟

— مەن غورۇرلاندىم دەپ سېپىمىزگە قېتىلىدۇ، دېگىنە.

— نېمە دەيدىغانسەن؟ داخان بولۇپ چىقامدۇ؟

— باراتكامنى ۋەن سىلىك ئوقۇتۇپ كەتسە كۆرۈك.

— بارات خوتۇنغا ئامراق، ۋەن تەتەيگە ئوقۇتىدۇ جۇمۇ؟

— قۇربانىنى لەن شىڭ ئىسرىقلامدۇ تېخى. . .

لەن شىڭنىڭ ئىسمى چىقىشى بىلەن ھەممىسىنىڭ تىلى تۇتۇلۇپ قالدى.

— باراتكا، ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ ئۆلسەكمۇ كۆلۈپ ئۆلۈپ كېتەيلى. كۆلۈپ تۇرساق تارتىۋاتقان دەردلەرنىمۇ، ئازابلىق خىياللارنىمۇ، ئاچچىق سېغىنىشلارنىمۇ ئادەم خېلى ئۇنتۇپ قالىدىكەن. بولمىسا بۇ كۈنلەرنى قانداقمۇ ئۆتكۈزىمىز؟ سىزمۇ سانى پۇچۇقتەك تولا قېيىدايدىغان ئادەم ئىكەنسىز،

ئېچىلىپ يۇرۇڭە، — دېدى قۇربان بېشىنى ئۇيان - بۇيان تولغاپ، — ئۇرۇش قاچانمۇ ئاخىرلىشىپ غەلىبە بىلەن قايتارمىز، ئەجەب سېغىنىدىم ئۇنى. . . باراتكا سىزمۇ خوتۇنىڭىزنى سېغىنغانسىز - ھە؟

— سېغىنىدۇق، ئامال قانچە. . . — دېدى بارات پالۋان بەدەنلىرى قىمچىشىپ، — سەن نېمەڭنى سېغىنغانسەن؟

— توي قىلىدىغان ئادەمىمىنى. . .

— تۇتۇۋالغان بىر نېمەڭ بارىكەن - دە؟

— باغلىۋالغان دەڭە. . . غەلىبە بىلەن قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىمەن. . . — دېدى قۇربان قوللىرىنى بىر - بىرىگە سۈركەپ.

— يامان نېمە بۇ؟ — دېدى تۇردىئاخۇن — ئەنسارىنىڭ قىزىنى سالما تاشلاپلا تۇتۇۋالدى ئەمەسمۇ؟

— سالمىسى يەتمەپتىكەن ئايسىخان تامبىلىنىڭ بېغىنى ئۇلاپ بېرىپتۇ.

— شۇڭا ئايسىخانىنىڭ ئىشتىنى توختىمايدىغان بولۇپ قاپتىكەن - دە.

قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. بۇ چاقچاق ھەممەيلەننىڭ بىر يەرلىرىنى غىدىقلىۋەتتى - دە، ئورۇنلىرىدا ئولتۇرالماي قېلىشتى. بارات پالۋان شەھەرگە قاراپ چاپقۇدەك بولدى. . .

نەمخۇش شامال ئۇلارنىڭ رەڭسىز يۈزلىرىنى سىلاپ ئۆتەتتى. تۇندە چاقنىغان يۇلتۇزلار بۇلارنىڭ چاقچىقىغا جور بولۇپ كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئاي بۇلۇتلار ئارىسىدىن شۇڭغۇپ چىقىپ، ئاسمانغا ئېسىپ قويغان ئالتۇن تاۋاقتەك ئاجىز نۇرلىرىنى چېچىپ تۇراتتى. زېمىن قاراڭغۇلۇق قوينىدا غېرىبسىنىپ، بۇلارنىڭ پارىڭىدىن ھۇزۇرلىنىۋاتقاندەك سوزۇلۇپ ياتاتتى. بۇ كېچە بەكمۇ لىرىكىلىق بىر كېچە بولغانىدى.

بارات پالۋان ئەتىسى شىمال تەرەپنى چارلاش ئۈچۈن پارتىزانلارنى ئەگەشتۈرۈپ ماڭدى. بىر قارا ئايروپىلان قارا ھەرىدەك غوڭۈلداپ كەلدى. پارتىزانلار شۇ ھامان ئورمانلىق ئىچىگە تاراپ كېتىشتى. ئۇلار جەم بولۇپ ماڭغاندا، ئايروپىلان يەنە پەيدا بولۇپ، بۇلارغا ئوق ياغدۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى. بۇنىڭدىن بارات پالۋاننىڭ ئىچى سىقىلىپ:

— ئاۋۇ قارا قوڭغۇز بىزگە ئارام بەرمەيدىغان ئوخشايدۇ، يوقىتىۋەتسەك بولاتتى... يامان چىشىمغا تەگدى... — دېدى رەللە بولۇپ.

— بىز قوشئەمچەكتە بۇ نەرسىنى ئېتىپ باققان، شۇنداقمۇ تۇردىئاخۇن؟

— شۇنداق، ئايروپىلاندىكىلەر مەرگەنلىكىمىزگە ھەۋەسلىنىپ باش لىڭشىتىپمۇ قويغان.

— سىلەرنىڭ ئۇ ئايروپىلانىنى ئانتقان جاي بىلەن ئايروپىلانىنىڭ ئارىلىقى يېقىن، بۇ يەر قانداق بولاركىن؟ — دېدى ياسىن دوختۇر.

— قېنى سىناپ كۆرەيلى، ئاتالمىساق بىرى بىزنى ئاتامتى؟ — دېدى بارات پالۋان ئاتنى قارىياغاچقا باغلىغلى مېڭىۋېتىپ.

ئون مەرگەن ئۈستىدىن ئايروپىلان ئۈچۈپ ئۆتىدىغان بىر دۆڭنىڭ يېنىدا يوشۇرۇنۇپ تۇردى. قالغان پارتىزانلار ئايروپىلان كېلىدىغان تەرەپكە قاراپ ئاستا ماڭدى. ئايروپىلان قاتتىق ئاۋاز چىقىرىپ پەس ئۈچۈپ كەلدى. ئون مەرگەن دۆڭ ئۈستىگە چىقىپ بىر تىزنى يەرگە تىرەپ، يەنە بىر تىزنى قورال تۇتقان سول قولىنىڭ جەينىكىنى قويدى - دە، پۈتكۈل دىققىتىنى ئايروپىلانغا مەركەزلەشتۈردى. ئايروپىلاندىكىلەر ئوق ئۇزۇشكە قول سوزغاندا، ئايروپىلان قارىغا ئېلىنىپ بولدى.

— ئات! — ۋارقىرىدى بارات پالۋان.

تاراسلاپ ئېتىلغان ئوقلاردىن ئايروپىلان قۇيرۇقى قارا تۈتەك چىقىرىپ ۋۈتەي تەرەپكە چۈشۈپ كەتتى.

پارتىزانلار خۇشال بولۇشۇپ مىلتىقلىرىنى ھاۋادا بۇلاڭلىتىپ قىيا - چىيا قىلىشتى.

— خۇدا ياخشىلارنى مۇرادىغا يەتكۈزىدۇ، — دېدى ئابلىز قاري.

— ئايروپىلان ھەيدىگەن گۇيىنى كۆرۈپ باققۇم كېلىۋاتىدۇ. قانداقراق نېمىكىن ئۇ؟ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ قويايى دېگەنتىم.

— نېمە دەيتتىڭ؟

— ئايروپىلانىنى ھەيدىسەڭ، چىغىر يولدا ھەيدىمەي، تاشيولدا ھەيدىمەمسەن، دەيتتىم.

— يامان چىشىمغا تەگكەنتى — دېدى قۇربان بارات پالۋانىنى دوراپ.

ئۇنىڭ گېپىدىن بارات پالۋان ئۆزىنى باسالماي قاتتىق كۈلۈۋەتتى.

كەچ، داخىيەنزى دەرياسىنىڭ ئۇ قېتىمقى ئادەم بويى ئېگىزلىكتە ئۆسكەن قومۇشلار ئارىسىدىن ئايلىنىپ چىقىۋاتقان نۇرغۇن ماشىنىلارنىڭ چىراغ يورۇقى كۆرۈندى...

بارات پالۋان ئاچچىق ئىس كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان، ۋەيران قىلىنىپ خارابلاشقان، ئائىلىلىكلىرىمۇ تۇزۇك قالمىغان داخىيەنزى بازىرىغا كىرىپ، ياسىنجان بىلەن ئەمەتنىڭ ۋە ئۆزلىرىنى ئۆلۈم غارىغا چىللىغان، ئوت يۇرەك ئەزمەتلەرنىڭ جېنىغا زامان بولغان مۇناپىق جاپپارنىڭ ئاقىۋىتىدىن خەۋەردار بولدى ۋە ۋۇجۇدىنى مۇھەببەت - نەپرەت ئارىلاشقان ھېسسىيات قامال قىلىپ بوغۇلۇپ ئېغىر تىندى. ئۇ مۇسىبەت قاپلىغان داخىيەنزىدە يەنە قۇربان بولغان پارتىزانلارنى گومىنداڭچىلارنىڭ پارچىلاپ توغرىۋەتكەنلىكىدەك ئېچىنىشلىق مەنزىرىنى كۆرۈپ

ئاچچىق يۇتتى. مۇھەممەت گاڭگۇڭنىڭ تەنسىز بېشىدىكى ئوچۇق قالغان كۆزلىرىدىن يوروق تاڭغا بولغان ئارمان، دۇشمەنگە ئېتىلىۋاتقاندىكى مەردانە روھ، چوڭقۇر ئۆچمەنلىك، غەزەپ - نەپرەت چىقىپ تۇراتتى. شۇ كۈنى شەھەردىن: «بارات پالۋان تېز كەلسۇن، ئىلىدىن ئادەم كەلدى» دېگەن خەۋەر يېتىپ كەلدى. بارات پالۋان شۇ زامان تەييارلىنىپ، ئىككى يارەمچىسى بىلەن شەھەرگە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. ئۇ مېڭىش ئالدىدا ناسراخۇنغا كۆپ نەرسىلەرنى تاپىلىدى.

ئون بەشىنچى باب

هايات سىنىقى

ئۆلۈمدىن قورقمايمەن، يوق، ئەسلا!
ئىنرسىز يوقىلىشتىن قورقىمەن.
— م. يۇ. لېرمونتوف

ياسىنجان بىلەن ئەمەت بۇلاق بېشى بىلەن مېڭىپ، پەتەك لاۋ خانىڭ بېغىدىن ئۆتۈشىگە دۇشمەنلەر ئۇلارنى قورشۋالدى. بۇلار يېتەرلىك مەلۇماتقا ئىگە بولالماي تېرىكىپ، داخىيەنزىگە ئېچىرلەپ كىرگەنىدى.

— نەگە بارىدىكىن بۇ سولتەكلەر، باغلاڭلار، قېچىپ كەتمىسۇن! — دېدى باشلىق سۈپەت بىرى بۇلارنى مەنىستىگەندەك سوغۇق كۈلۈپ.

ياسىنجان بىلەن ئەمەت نېمە قىلىشنى بىلمەي، بىر - بىرىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ قالدى. دۇشمەن ئەسكەرلىرى قورال تەڭلىگىنىچە بۇلارغا قاراپ كەلمەكتە ئىدى.

— تېرىك تۇتۇڭلار!

— قانداق قىلىمىز؟ — دېدى ئەمەت قورقۇنچ ئارىلاش.

— ئېلىشايلى، بۇلارنىڭ قولىغا تېرىك چۈشۈپ قالمايلى.

— بۇلاردا قورال تۇرسا، كۈچىمىز يېتەرمۇ؟

— ئامال يوق. ئۆلسەكمۇ ۋىجدانىمىز بىلەن ئۆلەيلى. ئۇلارنىڭ قولىغا تېرىك چۈشۈپ قالساق ھېچ نەرسىنى

دېمەيلى. . .

— بولىدۇ، سۆزۈڭ توغرا. . .

دۇشمەنلەر يېقىنلاپ كەلدى. ياسىنجان چەبدەسلىك بىلەن بىر ئەسكەرنىڭ مىلتىقىنىڭ ئۇچىنى تۇتۇۋېلىپ، مەيدىسىگە بىرنى تېپىپ دوملىتىۋەتتى. ئەمەتمۇ شۇ خىل ئۇسۇلدا بىر ئەسكەرنى تىك موللاق ئانقۇزۇۋەتتى.

— ئۇلارنى قورشاپ تۇتۇڭلار! — دېدى ھېلىقى باشلىق سۇپەت ئەسكەر قاتتىق ۋارقىراپ.

ياسىنجان بىلەن ئەمەتكە بەشتىن ئەسكەر مەھكەم ئېسىلىۋالدى. ئۇلار تىپىرلايتتى. سىلكىنەتتى. دۇشمەنلەر بۇلارنى باغلىۋالدى.

— ئەمەت ھېچ نەرسىنى دېمەيلى، بولمىسا پارتىزانلىرىمىزنىڭ ھالى خاراب‌لىشىدۇ. غەلىبە قىلىشمىز قىيىنلىشىدۇ!

ئەسكەرلەر ئۇلارنى ئىتتىرىپ، دۇشكەلەپ ساقچى ئىدارىسىگە ئېلىپ باردى. قاپاقلىرى تۇرۇلگەن، قارامتۇل چىرايى تاتىرىپ كەتكەن ساقچى باشلىقى ئۇلارنى كۆرۈپ، بىر خىل مەمنۇنلۇقتىن بېشىنى لىڭشىتىپ يېقىمسىز ھەجايدى.

— تەرجىمان تېپىپ كەلدىڭلارمۇ؟

— ھە، مانا. . . — دېدى بىر ساقچى. سىم بۇرۇت، كۇلۇپ تۇرىدىغان ئورۇق بىرى قول باغلاپ، ساقچى باشلىقىغا قاراپ تۇراتتى.

— ياخشى، ياخشى، سۆزلىرىمىزنى ئۇدۇللۇق تەرجىمە قىلىپ تۇر - ھە. . . — دېدى ساقچى باشلىقى. ئاندىن ئەمەت بىلەن ياسىنجان تەرەپكە بۇرۇلۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — سىلەر بۇ يەرگە نېمىگە كەلگەن؟ بىزنىڭ ئەھۋالىمىزنى بىلىش ئۈچۈنمۇ؟

— نەگە بېرىشىمىز، نەدە تۇرۇشىمىز بىلەن سېنىڭ نېمە

چاتقىڭ؟ — دېدى ياسىنجان ئۇنىڭغا مىختەك قادىلىپ.

— سۆزلىرىڭ توغرا ئەمەس. نەگە بارىسەن، نەدە تۇرىسەن، بۇنى بىز باشقۇرىمىز. بىزگە ماسلاشمىساڭ زىيان تارتقىنىڭ شۇ، — ئاندىن ئۇ ساقچىلارغا بۇيرۇق قىلدى، — بۇلارنى ئايرىم - ئايرىم ئۆيگە ئەكىرىپ تامغا ئېسىڭلار!

— ماڭ ئوغرى، ماڭ!

سوراق ياسىنجاندىن باشلاندى. سىم بۇرۇت تەرجىمىگە كىرىشتى.

— ئىسمىڭ نېمە؟

— ياسىنجان.

— سەن كىمنىڭ ئادىمى؟

— مەن مۇشۇ زېمىننىڭ ئادىمى.

— سېنىڭ مۇشۇ زېمىننىڭ ئادىمى ئىكەنلىكىڭنى بىلىمەن. . . سەن زېمىنلا دەيدىكەنسەنغۇ؟ ئەمدى زېمىننىڭ يوق.

— زېمىنىمىزنى زۇلۇم قاپلىسا، زېمىن دېمەي، نېمە دەيمەن؟ بۇ زېمىن يوقالمايدۇ.

— سەن قالايمىقان سۆزلىمەي، مەسىلەڭنى چىرايلىقچە تاپشۇرساڭ، ساڭا كەڭچىلىك قىلىمىز، ئۆزىمىزگە قېتىۋېلىپ، يۇقىرى مەنسەپ بېرىمىز ياكى ئائىلەڭگە قايتۇرۇپ كۆپ پۇل بېرىمىز. ئېيتە، سەن پارتىزانلارنىڭ ئادىمىمۇ - ئەمەسمۇ؟

— باشقىلارغا زۇلۇم سالغان ھۆكۈمراننىڭ ئورنىنى ئىسسايدۇ. شۇڭا، سەنلەر ھەممە يەردە دەشنام يەۋاتىسەن.

— ھا. . . ھا. . . ھا. . . مۇنداق - دە، قىزىق سۆزلەيدىكەنسەن - ھە! قانچە ئادىمىڭلار بار؟

— مىڭ.

— قانچىلىك قورال بار؟

— ھەربىر ئادەمدە بىردىن قورال بار. مىلتىق

ئاپتومات، پىلىموت بار.

— يالغان ئېيتىۋاتسەن، راستىنى ئېيت، بولمىسا قىينىلىپ ئۆلىسەن! — ئۇنىڭ ياپما قاپىقى ئاستىدىكى قىيىق كۆزلىرى قورقۇنچلۇق مۆلدۈرلەپ، چىرايى كۆكىرىپ، مۇدھىش تۈس ئالدى.

— راستىنى ئېيت! — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ غەزەپ بىلەن ئۈستەلنى مۇشتلاپ.

— راست دەۋاتىمەن.

— بۇنى چۈشۈرۈپ يالىڭاچلاڭلار، ئاندىن ئېسىپ جېنىدىن ئۈتكۈدەك ئۇرۇڭلار.

ياسىنجاننى يالىڭاچلاپ قايتىدىن ئاستى.

— مېنى مۇشۇنداق قىلىشىڭلارنىڭ ئۆزى سىلەرنىڭ مەغلۇپ بولۇشقا قاراپ يۈزلەنگەنلىكىڭلار. ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك - پوك...

— ئۇرۇڭلار!

— ئۇرساڭ ئۇر، ئەبلەخ، قورقۇپ قالمايمەن!

سىم قامچا بىلەن تاسما ئۇنىڭ بەدەنلىرىگە دەھشەتلىك تېگىشكە باشلىدى. قامچا ۋە تاسما تەگكەن يەر تىلىنىپ قان تەپچىپ چىقىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بەدەنلىرى تىتىلىپ قانغا بويالدى. ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ، كۆزلىرىنى چەكچ يۇماتتى. ئاخىر ئۇ لەۋلىرىنى چىشلەپ قان چىقىرىۋەتتى...

— توختاڭلار، بۇنى قويۇپ، ئاۋۇنىڭ يېنىغا كىرەيلى، — ئۇنىڭ ياسىنجاندىن بىرەر جاۋاب ئېلىشىغا كۆزى يەتمەي، سوراقنى توختىتىپ قويدى.

ئۇلار يەنە بىر ئۆيگە چىقىشتى. ئەمەتنىڭ قولىنى كېرىپ، تامغا ئېسىپ قويۇشقانىدى.

— ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ماڭا بىرمۇ بىر تەرجىمە قىلىپ

— بولىدۇ جانابلىرى، — دېدى سىم بۇرۇت. ساقچى باشلىقى ئەمەتكە يۈزلەندى.

— ئىسمىڭ نېمە؟

— ئەمەت.

— سەن پارتىزانلارنىڭ ئادىمىمۇ، يوق؟ بۇ يەرگە نېمە ئىش بىلەن كەلگەن؟

— مەن ئۇلارنىڭ ئادىمى ئەمەس، ھېچ نەرسىنى بىلمەيمەن! — ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن بىرخىل ۋەسۋەسە چېقىپ تۇراتتى. بۇنى ساقچى باشلىقى سېزىپ قالدى.

— ھەممىنى ئېيتساڭ ساڭا كەڭچىلىك قىلىمىز، كۆپ ئىنئام بېرىمىز، ئۆزىمىزگە قېتىۋالمىز ياكى ئائىلەڭگە قايتىپ كېتىسەن. ئاۋۇ دوستۇڭ ھەممىنى ئېيتتى، سىلەر پارتىزانلارنىڭ ئادىمى ئىكەنسىلەر، ئادىمىڭلار، قورال - يارىغىڭلار ئانچە كۆپ ئەمەسكەن... بىز سەن بىلەن يېقىن دوستلاردىن بولۇپ قالىمىز. ئېيت، قانچىلىك ئادىمىڭلار، قورالىڭلار بار، سورىمىساقمۇ سەن پارتىزانلارنىڭ ئادىمى، بۇ يەرنىڭ ئەھۋالىنى بىلىش ئۈچۈن كەلگەن، شۇنداقمۇ؟ ئۇ دوستۇڭ ھەممىنى دېدى.

ئەمەت چاقماق تېزلىكىدە ئويلىنىپ، ياسىنجاننىڭ سىرنى دېمەيدىغانلىقىغا ئىشەنچ باغلىدى.

— ئۇ ھەممىنى دېگەن بولسا، مەندىن نېمە دەپ سورايسىلەر؟ مەن ئۇلارنىڭ ئادىمى ئەمەس، ھېچ نەرسىنى بىلمەيمەن.

— جاھىللىق قىلما، ياش جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، مەن سېنى ئالاھىدە مۇكاپاتلايمەن، ياۋاشلىق بىلەن سوئالىمىغا جاۋاب بەر. سېنى ئۆز ئەركىنلىكىڭگە قويۇپ بېرىمىز، بىزگە قېتىلساڭمۇ مەيلى.

— مەن ھېچنېمىنى بىلمەيمەن، راست.

— سەنمۇ مۇغەمبەرلىك قىلما، ئۇلارنىڭ قانچە ئادىمى، قانچىلىك قورالى بار؟ — «سەنمۇ» دېگەن سۆزدىن ئەمەت ياسىنجاننىڭ ھېچنېمىنى ئېيتمىغانلىقىنى پەملىدى.

— مەن نېرىدىن كۆرگەن، ئۇلار مىڭدىن ئارتۇقتەك تۇرىدۇ، ھەربىرىدە بىردىن قورال.

— سەن ئاۋۇنىڭ بىلەن نەدە تېپىشتىڭ؟

— مەن جېڭگا كېتىۋاتسام بىرى چاقىردى. ئۇ ماڭا «داخىيەنزىنى ياخشى بىلەمسەن؟» دېدى. «ھەئە» دېدىم. ئۇ: «ساڭا پۇل، ئات بېرەي، مېنى داخىيەنزىگە باشلاپ كىر» دېدى. پۇلنىڭ گېپىنى ئاڭلاپلا «ماقۇل» دېدىم.

— بىز ئۇنىڭدىن كۆپ پۇل بېرىمىز، ھەممىنى ئېيت.

— بىلىدىغانلىرىم تۈگىدى.

— يالغان گەپ! ئۇنى يالىڭاچلاپ ئۇرۇڭلار! — ساقچى باشلىقىنىڭ جۈدۇنى ئۆرلەپ، تاماكا تۈتاشتۇردى.

ساقچىلار ئەمەتنى يالىڭاچلىدى - دە، قايتىدىن تامغا ئېسىپ، سىم قامچا، تاسمىلار بىلەن ئۇرۇشقا باشلىدى. ئەمەت ئاچچىق ئاغرىققا بەرداشلىق بېرەلمەي ۋارقىرايتتى، بەدىنىدىن توختىماي قان ئېقىۋاتاتتى.

— ئېيت، قانچىلىك ئادىمىڭلار بار؟

— مەن ئۇلارنىڭ ئادىمى ئەمەس، بىلسەم ھەممىنى ئېيتاتتىم! — دېدى ئەمەت ئىنجىقلاپ تۇرۇپ، — مەن بىر يولۇچى...

— يالغان!

— راست دەۋاتىمەن، ساقچى باشلىقى...

ساقچى باشلىقى ئۈياق - بۇياققا ماڭغاچ ئويغا چۆكتى: «بۇ راست يولۇچىمىدۇ، ياق، ئۇنداق ئەمەس، بۇ ئۇنىڭغا قارىغاندا سەل قورقۇنچاقتەك كۆرۈنىدۇ، ئاۋۇال ئاۋۇنى قىينىپ، بۇنىڭغا ھەيۋە قىلىش كېرەك. شۇ چاغدا بۇنىڭ دېمىگىنىنى مەن بىر كۆرەي، ئۇمۇ دەۋېتىشى مۇمكىن». ئۇ شۇلارنى خىيال قىلىپ:

— بۇ تۇرۇپ تۇرسۇن، يۇرۇڭلار ئاۋۇنىڭ يېنىغا چىقايلى، — دېدى تاشقىرىقى ئۆيگە بۇرۇلۇپ.

باشقىلار ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ، تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىشتى.

ياسىنجان بېشىنى تىك تۇتۇپ، ساقچى باشلىقىغا ئالايدى. ئۇنىڭ ئالىيىشىدىن ساقچى باشلىقىنىڭ تەنلىرى شۇركۇنۇپ كەتتى.

— ماينى قىزىتىڭلار! — ئۇ قول ئاستىدىكىلەرگە بۇيرۇق قىلدى. ئاندىن ياسىنجانغا قاراپ:

— ياۋاشلىق بىلەن ئېيت، قانچىلىك ئادىمىڭلار بار؟ — دېدى.

— مىڭ.

— قانچىلىك قورال بار؟

— ھەر بىر ئادەمدە بىردىن.

— ئادىمىڭلار قەيەردە؟

— سىلەرنى ھازىر قورشاپ بولدى.

ساقچى باشلىقى تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ بۇرۇلدى.

— قولىنى كېسىڭلار!

تۆت ساقچى ئۇنى بوشىتىپ چۇشۇردى. ياسىنجان ئالدىغا دەلدەڭشىپ كېتىپ، يەنە قەددىنى رۇسلىۋالدى. ئۇچ ساقچى ئۇنىڭ شىللىسىدىن بېسىپ تۇردى، بىر ساقچى ئۇنىڭ قولىنى كۆتەك ئۈستىگە ئالدى.

— چاناڭلار!

ساقچى باشلىقىنىڭ يېنىدا چەيدو تۇتۇپ تۇرغان ساقچى كېلىپ، ئۇنىڭ تۆت بارمىقىنى بىراقلا چانىۋەتتى. ياسىنجان ئاچچىق ۋارقىرىۋەتتى. سىلكىنىپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، ئېغىر تىندى.

— ئېيت، قانچىلىك ئادەمگىلار بار؟
— مىڭ.
— چاناڭلار!
ھېلىقى ساقچى ئۇنىڭ قولىنىڭ بېغىشىدىنلا چانىۋەتتى.
قانلار ئېتىلىپ چىقىپ، جاللاتلارنىڭ يۈز - كۆزلىرىگە چاچرىدى.
— چاناش! قانخور جاللاتلار، ئاناڭنى! بىز يىلتىز تارتقان ئۆز زېمىنىمىزدا ياشايمىز! خەلقىمىز ئەمدى قەد كۆتۈرىدۇ! — ئۇ قەددىنى تىك تۇتۇپ جان - جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى. ئۇنىڭ بەدەن، قوللىرىدىن قان ئاقاتتى.
— سول قولىنى چاناڭلار!
جاللاتلار دەرھال ئۇنىڭ سول قولىنى تارتىپ ئەكېلىپ چاناشتى. ياسىنجان ئاچچىق سىلكىنىپ كەتتى.
— ئېيت، ھېممىنى ئېيت!
— ئاناڭنى ئېيتامدىمەن، ۋەھشىي قانخورلار! ھۇ ئاناڭنى...
— چانا! ئۇنى چانا...
ھېلىقى قانخور جاللات ياسىنجانىنىڭ بەدىنىنىڭ بىرقانچە يېرىگە زەردە بىلەن چەيدو ئۇردى.
«نېمىدېگەن جېنى چىڭ، جاھىل نېمە بۇ؟ بۇنداق ئادەملەر ئاز كۆرۈلىدۇ» دېگەنلەرنى ئويلىدى ساقچى باشلىقى «قېنى يەنە ئىقرار قىلمىغىنىنى كۆرەي».
تۇن يېرىملاشقان بولۇپ، ئەتراپ جىمجىت ئىدى. قازاندىكى ماي بۇلدۇقلاپ قاينىشقا باشلىدى. ساقچى باشلىقى قازاندىكى مايغا قاراپ قويۇپ:
— ماي چېچىڭلار! — دېدى ئەنسىز ۋارقىراپ.
ئىككى ساقچى چۆمۈچ بىلەن ياسىنجانغا ماي چاچقاندى، ياسىنجانىنىڭ بەدەنلىرى ۋاژىلداپ كەتتى. ياسىنجانمۇ

ئىختىيارسىز ۋارقىرىۋەتتى.
— ھېلىقى چەنتۇنى ئېلىپ چىقىڭلار، ماۋۇنى كۆرسۇن. تۆت ساقچى ئەمەتنى سۆرەپ چىقىشتى. ئەمەت ياسىنجاننى كۆرۈپ، ئەرۋاھى ئۇچتى - دە، كۆزلىرى قورقۇنچلۇق مۆلدۈرلەپ كەتتى.
— ئە... مەت... ئېيتما... ساڭا... قىنا... لىق... قىلمايلى... — دېدى ياسىنجان ھالسىزلىنىپ.
— ئۇ نېمە دەيدۇ؟ — ساقچى باشلىقى دەرھال سىم بۇرۇتقا قارىدى.
— ئەمەت ئېيتما، بىز ساقلىنىلىق قىلمايلى دەيدۇ، — دېدى بۇنىڭدىن قورقۇپ چىرايىدا قان قالمىغان سىم بۇرۇت.
— ئېيت! — دېدى ساقچى باشلىقى ياسىنجاننىڭ ئالدىغا كېلىپ.
— ئاناڭنى...
— سوراق مۇشۇنچىلىك بولسۇن، ئۇنى چاناپ قىيما - چىيما قىلىۋېتىڭلار!
ياسىنجان پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ ۋارقىرىدى:
— ئەركىنلىك ئۈچۈن ئاداققىچە كۈرەش قىلايلى!
سىم بۇرۇت ئۇنىڭ سۆزىنى تەرجىمە قىلىپ بەردى.
— ئۇ ھەقسىزلەن ئەزىمەت ئىكەن! — دېدى ساقچى باشلىقى ساقچىلارغا قاراپ، — ئاشۇنداق ئادەملىرىمىز بولغان بولسا، بىز بۇ زېمىندا مەڭگۈ ھۆكۈمرانلىق قىلغان بولاتتۇق، ئەپسۇس...
ئىككى جاللات يالىڭاچلانغان قىلىچلىرىنى ياسىنجانغا ئۇرۇشتى. قىپقىزىل قانلار ئانا تۇپراققا سىڭىمەكتە ئىدى. ياسىنجاننىڭ بۇيۇك روھى ئۇنىڭ تېنىدىن ئاجرىلىپ چىقىپ، ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى... بۇ كېچە شەپقەتسىز قاتىللارغا

نەپرەتلەنگەندەك تۇرۇلۇپ تۇراتتى.

دەل مۇشۇ چاغدا دۇشمەننىڭ تەن فامىلىلىك قوماندانىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىر ساقچى ئالاقزادىلىك ئىچىدە يۈگۈرۈپ كىرىپ، ساقچى باشلىقىغا خەۋەر قىلدى. ساقچى باشلىقى ئالمان - تالمان ئۆزىنى سىرتقا ئاتتى.

تەن قوماندان ساقچى باشلىقىغا جىددىي قاراپ:

— ئوغرىلار باستۇرۇپ كىرىۋاتىدۇ، قانداق قىلىمىز؟ ئۇلارنىڭ يېنىغا سېتىۋېلىپ ئەۋەتكەن جاپپار دېگەن نېمىدىن تېخىچە خەۋەر يوق. كېلىدىغان ۋاقتىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى قورقۇنچىنى يوشۇرۇشقا تىرىشىپ.

— قانداق قىلساق بولار؟ — دېدى ساقچى باشلىقى قورقۇنچ ئىچىدە.

ئۇلار ئويلىنىپ تۇرۇپ كەتتى. ئۇلار ۋاقتىنچە ئەمەتنى ئۇنتۇپ قالغانىدى.

— ئەركىنلىك، ئازادلىق ئۇچۇن ئالغا! — پارتىزانلارنىڭ دەھشەتلىك سۇر پەيدا قىلىپ ياڭراۋاتقان سادالىرى يىراقلاردىن ئۇچۇپ كېلەتتى.

— ئۇلارنىڭ ئادىمى راست كۆپ ئوخشايدۇ سىلىك، قانداق قىلىمىز؟ ئۇلار تولۇق قوراللانغان ئوخشايدۇ. بولمىسا...

— ئالدىرىما... جاپپار چوقۇم كېلىدۇ. بۇ خەق ئاسان تۇزاقتا چۇشىدىغان خەق، — تەن سىلىك ئۆزىنى سەل تۇتۇۋالدى، — جاپپار ھەرگىزمۇ ئۇلار تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمەيدۇ.

مال - دۇنيا كىمنىڭ كۆزىنى قىزارتمىسۇن؟

— تەن سىلىك، ئاۋۇ يەردە بىرى بار، سوراق قىلىپ كۆرەيلى، يەنە بىرىنى ئۆلتۇرۇۋەتتۇق.

— نېمە ئادەملەرکەن؟

— پارتىزانلارنىڭ ئادىمى، بۇ يەرگە ئەھۋال ئىگىلەشكە

كەپتىكەن تۇتۇۋالغان.

— بۇ ياخشى ئىش بوپتۇ. بۇرۇنراق دېمەي...

— ئۆزىمىز بىر تەرەپ قىلايلى دەپ شۇ...

تۇن كېچە. ئۇلار بەكمۇ ئالاقزادە بولۇشۇپ كېتىۋاتاتتى. بىرلىرى تېلېفوننى توختىماي تولغىسا، بىرلىرى نېمە قىلىشنى بىلمەي قېيىپ يۈرەتتى.

ئۇلار ئەمەتنىڭ يېنىغا كىرگەندە ئۇنىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى.

— بايىقى ئادىمىڭنى كۆرگەنسەن، ئېيتمىساڭ، سەنمۇ شۇنداق بولسەن؟

— ئېيت، قانچىلىك ئادىمىڭلار،؟ قانچىلىك قورالىڭلار بار؟... ساقچى باشلىقى جىددىيلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

— بىلمەيمەن.

— بۇنى چاناڭلار! ماي تۆكۈڭلار، ئوتتا كۆيدۈرۈڭلار! بىر ساقچى چەيدونى كۆتۈرۈپ كەلدى. ئىككى ساقچى قاناۋاتقان ماينى چۆمۈچكە ئالدى.

— مەن ئېيتاي، بىرلا تەلىپىم بار: مېنى قويۇپ بەرسەڭلار! — دېدى ئەمەت كۆزلىرىنى بىچارىلەرچە مۆلدۈرلىتىپ.

— بولىدۇ. سېنى قويۇپ بېرەيلى، ئادەملىرىمىز سېنى يېرىم يولغىچە ئاپىرىپ قويىدۇ، قېنى ئېيت.

— يۈزدىن ئارتۇق ئادىمىمىز، ئوتتۇزدىن ئارتۇق قورالىمىز بار...

— ھەي، يەنە بىر دوستۇڭدەك باتۇر ئەمەسكەنسەن، — ساقچى باشلىقى شۇنداق دەپ يان قورالىنى ئالدى.

— مېنى قويۇۋېتىمەن دېگەنغۇ... مەن ئۇلارنىڭ ئادىمى

ئەمەس. . .
كەينى - كەينىدىن ئېتىلغان ئىككى پاي ئوقتا ئۇنىڭ ئۇنى ئۆچتى. ساقچى باشلىقى قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. سىم بۇرۇت ئۇنىڭغا ھىجىيىپ قاراپ تۇراتتى.

— ھۇجۇم قىلايلى! — ساقچى باشلىقى ئۆزىنى تىترەتكۈدەك ئاۋازى بىلەن قاتتىق ۋارقىرىدى. تەن سىلىكنىڭ ئەتراپىدا تۇرغان ئەسكەرلەر ئۇنىڭ ئاۋازىدىن چۆچۈپ كېتىشتى.

بىر ئوفىتسېر جاپپارنى باشلاپ بۇلار يېنىغا كەلدى. جاپپارنىڭ كۆزلىرىدە كۈلكە ئويناپ، پۈت - قوللىرى لىڭشىپ تۇراتتى.

— تەن سىلىك، مەن ئۇلارنى باشلاپ كەلدىم. قوتانغا قوي كىرىۋاتىدۇ. . . — جاپپار ئەھۋالنى زوق - شوخ بىلەن بىر قۇر دوكلات قىلدى. ئۇ خەنزۇچىنى ھەر ھالدا ياخشى سۆزلەيتتى.

— بىزنى نېمىشقا بۇرۇنراق خەۋەرلەندۇرمىدىڭ، ئادەمنى ئالاقزادە قىلىپ، دۆت چوشقا، مۇشۇنداق گالۋاڭلىقىڭلاردىن ئۆزۈڭگە ئىگە بولالماي يۇرۇشسەن. بۇ يا كىچىك ئىش بولمسا. . . — تەن سىلىك ئۇنىڭغا گۆلىيىپ قارىدى، بۇنىڭدىن جاپپارنىڭ چېكىلىرىدىن سوغۇق تەر چىقىپ كەتتى.

— ئۇلارنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندىن كېيىن، خەن ئوفىتسېرغا خەۋەر قىلدىم. . . ئىش ئەپلەشمەي قالسا، سىزنى خاپا بولۇپ كېتەرمىكىن دەپ. . . ئۇنىڭ ئۇستىگە چوڭراق خىزمەت كۆرسىتىپ مۇكاپات. . .

— نەپ دېسە ئاناڭنى سېتىۋېتىدىغان ئوخشايسەن، مانا مۇكاپات دېگەن. . . — تەن سىلىك يېنىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، جاپپارنىڭ كۈچۈكلىنىپ باش قويۇشلىرىغا قارىمايلا ئۇنى ئېتىپ تاشلىدى.

— جاپپار بىزگە ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەنىدى، ئۇنىڭ گېپى بىلەن ئەسكەرلىرىمىزنى ئورۇنلاشتۇرىمىز، دەپ سىزگە خەۋەر قىلالمىغان. ئۇنى ئاتمىسىڭلار بولاتتى، — دېدى خەن ئوفىتسېر بېشىنى يەردىن ئۈزەلمەي.

— ئۆز ئادەملىرىگە ساتقىنلىق قىلغانلارنى مەن ئەزەلدىن ياخشى كۆرمەيمەن، نېمىگە قاراپ تۇرىسىلەر، ھۇجۇم باشلاڭلار، ئۇلار قاپ ئىچىگە كىرىپ بولدى!

— خوپ سىلىك، مەن ھەممىنى تەق قىلىپ قويغان، — دېدى خەن ئوفىتسېر قەددىنى تىكلەپ.

ئون ئالتىنچى باب
غەلىبە ۋە غېرىبلىق

دىلىڭ كۆيمىسۇن نا ئۈمىدلىك بىلەن،
يورۇق كۈن تۇغۇلغاي قارا كېچىدىن.
— سەئىد شىرازى

1

قومۇش بۇلاقنىڭ ئەتراپى قومۇشلۇق ھەم ساسلىق ئىدى. داخىيەنزىدىن بۇ يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشقان بارات پالۋان پارتىزانلىرى قومۇش بۇلاقتا يېتىۋېرىشتىن ئىچى سىقىلىپ غودۇرىغىلى تۇردى.

— ھۇنجىخوغا ھۇجۇم قىلساق بولمامدۇ. يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم. بۇ يەردە پاشىغا يەم بولۇپ يېتىۋېرەمدۇق؟

— دۇشمەنلەر قېچىۋاتقان مۇشۇنداق ۋاقىتتا بۇ يەردە چاشقان تام تۆشۈكىدە يانقاندەك يېتىپ پۇرسەتنى ئۆتكۈزۈۋېتىپ، قۇربان بولغانلار قىساسىنى قاچان ئالىمىز؟

— بارات پالۋانىڭ يۈرىكى داخىيەنزى ئۇرۇشىدا مۇجىلىپ كەتتىمۇ يا؟

— يۈرتداشلار يولىمىزغا قاراپ قالغان، ئۇلارنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلىمىساق بولمايدۇ - دە، مۇشۇمۇ ئىش بولدىمۇ؟

— بىز ئۇرۇش قىلغىلى چىققان ئادەملەر تۇرساق. بۇ گەپ - سۆزلەر بارات پالۋانىڭ قۇلىقىغا يېتىپ

بارغاندا، ئۇ نېمە دېيىشىنى بىلەلمەي قالدى. ئۇ ئەسلىدە پارتىزانلارنى ئايلاپ ھەم قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قارامىلىق قىلماي، دۇشمەننىڭ ئالدىنى توسۇپ سۇكۇتتە تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ شەھەرگە كىرىپ چىققاندىن كېيىن، داخىيەنزى ئۇرۇشى كۆڭلىگە يايغان قارا بۇلۇتلار تارالغاندەك بولۇپ، بۇلەكچىلا روھلىنىپ قالغانىدى. تۇردىئاخۇن چاقچاق قىلىپ، «خوتۇننىڭ كۇچى دېگەن. . . » دەپ قويىاتتى.

بارات پالۋاننىڭ تاپىنى قىزىدى. ئۇ بۇ يەردە يېتىۋېرىپ، پارتىزانلارنىڭ جەڭگىۋارلىقىنى سۇسلاشتۇرۇپ قويماسلىقنى ئويلىدى.

— ياسىن، — دېدى بارات پالۋان قەتئىيلىك بىلەن، — سەن ھۇنجىخوغا ئىككى ئادەمنى باشلاپ بېرىپ ئەھۋالنى كۆزىتىپ كەل. ئۆزۈڭلارغا پەخەس بولۇڭلار.

— بولىدۇ، غەم قىلما، — ياسىن دوختۇر شۇنداق دەپلا ئىككى يىگىتنى ئەگەشتۇرۇپ، بۇ يەردىن تەخمىنەن تۆت كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ھۇنجىخوغا قاراپ ئات سالدى.

ئۇلار ھۇنجىخوغا ئاز قالغاندا ئاتلىرىنى جىگدىگە باغلاپ قويۇپ، ئۇستىگە ئوت - چۆپلەر بېسىلغان يوغان بىر ئاتخانىغا يېقىنلاپ باردى - دە، ئىچىدىن ئىلىغلىق دەرۋازىنى ھەر ئاماللارنى قىلىپمۇ ئاچالمىدى. قورۇ ئىچىدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈۋاتاتتى.

— مەن دەرۋازا رىشاتكىسىدىن قاراپ باقاي، ئادەم يوق بولسا بۇزۇپ كىرەمىز، — دېدى ئىمىر دېگەن يىگىت. ئاندىن دەرۋازىغا ياماشتى. شۇ ئەسنادا ئۇشتۇمتۇت ئېتىلغان بىر پاي ئوق ئىمىرنى كەينىگە تىك چۇشۇرۇۋەتتى.

ياسىن دوختۇر بىلەن يەنە بىر يىگىت بۇ تاسادىپىي ئەھۋالدىن چۆچۈپ تۇرۇپ قالدى ۋە سەلدىن كېيىن ئىمىرنى كۆتۈرۈپ يۇگۇرگىنىچە ئاتلىرىنىڭ يېنىغا ئاپىرىشتى.

— مەن بولالمىدىم، — دېدى ئىمىر كۆزىنى يېرىم ئېچىپ، — مەن ساقىيالمايمەن، مەندىن رازى بولۇڭلار...
— ئىمىر ئۇنداق دېمە، سەن ساقىيىسەن...
ئۇلار ئىمىرنى ئانقا ئارتىپ ئۇچ، تۆتىيۇز مېتىر ماڭغاندىن كېيىن، ئىمىر ھالسىزلىنىپ جان ئۈزدى.
بارات پالۋان بۇنى كۆرۈپ، پارتىزانلارنى دەرھال ھەربىكەتلەندۈردى - دە، ئاتلىرىنى بوراندەك چاپتۇرۇپ ھېلىقى قورۇغا بېسىپلا كىردى. ئۇ يەردە گومىنداڭنىڭ قېرى بىر ئەسكىرىدىن باشقا ھېچ كىشى كۆرۈنمەيتتى.
بىرنەچچە يىگىت ئاتلىرىدىن ئىرغىپ چۈشۈپ، قېرى ئەسكەرنى باغلىماقچى بولۇشتى.
— بولدى، ئۇنى باغلىماڭلار، ئۇنىڭ ماڭغۇدەكمۇ ھالى يوق نېمىكەن... — دېدى بارات پالۋان ئاتتىن چۈشۈپ قېرى ئەسكەرنىڭ يېنىغا باردى.
— بىزنىڭ ئادەمىزنى ئانقان ئەسكەرلەر قېنى؟ — بارات پالۋان خەنزۇ تىلىنى ھەرھالدا بىلەتتى.
— بىز ئەسلىي ئۇچ ئىدۇق، سىلەرنىڭ ئادەمنى ئانقان ئەسكەر بىلەن يەنە بىرى بىزنىڭ ئادەملەرگە خەۋەر قىلغىلى كەتتى. مەن ئۇلارنىڭ كېلىشىنى ساقلاپ ئولتۇرغان.
— بۇ يەردە قانچىلىك ئادەمڭلار بار؟
— ئۇچ يۈزدەك ئەسكىرىمىز بار. داخىيەنزىدىن قاچقانلار بۇ يەرگە كەپتىكەن، بىزنىڭ باشلىق ئۇلارنى قوبۇل قىلمىدى. ئۇلار باجاخوغا كىرىپ كەتتى.
— نېمىشقا قوبۇل قىلمىدى؟
— ئۇلارنى باشلىقىمىز: «ئابرۇيىمىزنى قىلمىدىڭلار...» دەپ... بولمىسا بىزنىڭ باشلىقىمىزنىڭمۇ باجاخوغا قېچىش خىيالى بار ئىدى. بۇ قورۇدا مىللىي ئارمىيە ئاتلىق كەلسە، بىزمۇ ئاتلىق ھۇجۇم قىلمىز دەپ ئات بېقىۋاتىمىز.

— ئاتلار قېنى؟
— ئەسكەرلەر مىنىپ كەتكەن.
— خەۋەر قىلغىلى كەتكەن ئەسكىرىڭلار قانچىلىك ئادەم باشلاپ كېلەر، ئۇلار قاچان كېلىدۇ؟
— بىر بولسا ئىككى، ئۈچ سائەتتىن كېيىن كېلىدۇ، بىر بولسا ئۇلار بۇ يەردىن چېكىنىپ كېتىشى مۇمكىن. چۈنكى، بىزنىڭ ئادەملەر سىلەرنى ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان ئادەم يېيدىغان ياۋايىلاركەن، ئۇلارنىڭ نۇرغۇن ئەسكىرى بار ئىكەن، ئۇلار ئۆلۈم دېگەننى ئويلاپمۇ قويمايدىكەن، بىزگە چىش - تىرنىقىغچە ئۆچكەن، تۆتۈۋالسىمۇ تىرىك قويمايدىكەن، دەپ ئاڭلىغان... — شۇ تاپتا بۇ قېرى ئەسكەر پارتىزانلارنىڭ ئۆسكىلىڭ چاچ - ساقاللىرىغا، تۆكلىرى ئۆرۈلۈپ تۇرغان كۇرە جۇۋا ۋە سالۋا قۇلاقچىلىرىغا، بۇركۇتنىڭكىگە ئوخشاش ئۆتكۈر كۆزلىرىگە قاراپ ئىشتانغا قويۇۋەتكىلى ئاز قېلىۋاتاتتى. بارات پالۋاننىڭ يۆگىشىپ قۇلىقىغا يەتكىلى ئاز قالغان بۇرتى ئۇنى تېخىمۇ ساراسىمگە سېلىپ: «ئاۋۋالقىسىنى دەيمۇ، كېيىنكىسىنىمۇ» دېگەندەك ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانىدى.
— باراتكا، — دېدى قاسىم جودا دېۋەيلەپ كېلىپ، — ئۇنىڭدىن سورايدىغانىنى سوراپ بولغان بولسىڭىز، قۇربان بولغانلارنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈۋېتەيلى، چايان ھامان چاقىدۇ.
قېرى ئەسكەر ئۇنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئۇقمىغان بولسىمۇ، قاسىم جودانىڭ ئەلپازىدىن قورقۇپ كەينىگە داجماقچى بولۇپ، ئوڭدىسىغا چۈشتى.
— ياق، ئۇنى ئاتخانىغا ئەكىرىپ باغلاپ قويۇڭلار، بۇ قولنى قان قىلىشقا ئەرزىمەيدىكەن، ئىش تۈگىگەندىن كېيىن قويۇپ بېرەرمىز. سىلەر دۇشمەن ئۈۋىسىغا ئاتلىنىشقا تەييارلىنىڭلار.

پارتىزانلار دەھشەتلىك «ھوررا» سادالىرىنى ياڭرىتىپ، دۇشمەن تۇرالغۇسىغا يېتىپ بارغاندا، دۇشمەنلەر يۇك - تاقلىرىنى ئاتلىرىغا ئارتىشىپ، بۇ يەردىن ئەمدىلا قوزغىلىپ كېتىشكەنىدى. پارتىزانلار دۇشمەن ئارقىسىدىن ئىككى كىلومېتىر قوغلاپ، ئۇلارغا يېتىشەلمەي قايتىپ كېلىشتى ۋە بارات پالۋاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممە يەرنى تىنتىپ ئوزۇق - تۈلۈك ئىزدەشكە باشلىدى. ئۇلار بەختكە يارىشا قۇرۇق قول قالمىدى.

پارتىزانلارنىڭ ھونجىخودا تۇرغانسېرى دېمى سىقىلىپ، جەڭگاھقا ئۆزلىرىنى ئېتىشقا ئالدىرىدى. ئۇلار بۇ يەردىن يەتتە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى باجياخوغا تۇرۇپ - تۇرۇپ قاراپ قويۇشاتتى. بارات پالۋاننىڭمۇ قول - پۇتلىرى قىچىشىپ، بۇ يەردە يېتىۋېرىشكە تاقەت قىلالمايۋاتاتتى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھالىتى قەپەستىكى شىرغىلا ئوخشايتتى. بىر كۈنى ئۇ پارتىزانلارنى ئەگەشتۇرۇپ، سۇلتانباينىڭ ساسلىقىغا، يەنى باجياخوغا ئۇچ كىلومېتىر كېلىدىغان جايغا ئاتلاندى. ئۇنىڭ ئەمدىكى ھوجۇم نىشانى باجياخو ئىدى. 17 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدىن چىققان سەككىز ئائىلىلىك ئۇيغۇر ئىلى تەرەپكە كېتىۋېتىپ، بۇ مۇنبەت يەرگە قىزىقىپ قالغان ھەم بۇ سۇسىز بوز يەرنى جىڭ دەرياسىدىن سۇ باشلاپ كېلىپ ئاچقان. بۇ يەرنى شۇ ۋاقىتتىكى كىشىلەر «سەككىز ئائىلىلىك» دەپ ئاتاشقان، ئەمدى بولسا گومىنداڭچىلار «باجياخو» دەپىشىپ، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن يەردەك باغرىغا مەھكەم بېسىپ يېتىشماقتا. بۇ يەرنى ئېچىشقا باشچى بولغان دۇساجىم ئەۋلادلىرىنىڭ يىلىكىنى شورىماقتا. ئۇلار بۇنىڭدىن ئۆزلىرىنى بەكمۇ مەغرۇر ھېس قىلاتتى...

بارات پالۋان بۇلارنى ئويلىسا، گومىنداڭچىلارنى چاپناپ پۇركۈۋاتقۇسى، مېڭىسىنى ئېزىپ قېتىقىنى چىقىرىۋاتقۇسى

كېلىدۇ. شۇڭا، ئۇ قولىغا قورال ئېلىپ ھەققانىيەت مارشىنى باشلىتىۋاتامدۇ؟!

2

بارات پالۋان سۇلتانباينىڭ ساسلىقىغا ئورۇنلىشىپ، دۇشمەننىڭ ئالدىنى توسۇپ ياتتى. باجياخونىڭ ئەتراپى تاشلىق ۋە شۇاقلار بىلەن تولغان تۇزلەڭلىك ئىدى. دۇشمەنلەر قاتار ياسىغان پوتەيلەر، پىلىموت ئېتىش سۇپىلىرى ۋە يەر ئاستى ئاكوپلىرى بىلەن مۇستەھكەم مۇداپىئەلىنىپ تۇراتتى. بارات پالۋانلارنىڭ ئۇلارغا جەڭ ئېلان قىلغانلىقى «تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغانلىق» بىلەن باراۋەر ئىدى. پارتىزانلار زېرىكىپ كېچىلىرى ئۇ تەرەپكە بېرىپ ئىككى، ئۈچ پاي ئوق ئېتىۋېتىپ قېچىپ كېلەتتى - دە، ئۇيقۇسىغا غەرق بولاتتى. دۇشمەنلەر كېچىچە پىلىموتلىرىنى سايرىتىپ چىقاتتى. كېيىنچە ئۇلار بۇنى بىلىپ قېلىپ ئانچە - مۇنچە ئوق ئېتىپ قويىدىغان بولدى.

بارات پالۋان ئېتىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ، باجياخو تەرەپتىن توپا توزىتىپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ ئالدىغا باغلاقلىق بىرىنى ئارتىۋالغانىدى.

ئۇ ئۆزىگە قارىشىپ تۇرغان پارتىزانلارنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئات يۈگىنىنى تارتتى. ئات ئالدى پۇتلىرىنى ئاسمانغا كۆتۈرۈپ كىشنىدى. بارات پالۋان ئالدىدىكى ئادەمنىڭ گەدىنىدىن تۇتۇپ، يەرگە زەردە بىلەن تاشلىدى. پارتىزانلار يەردىن بېشىنى كۆتۈرۈۋالغان لەن شىڭنى كۆرۈپ، بارات پالۋانغا تۇلۇپ تاشقان پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن قارىدى.

— ھەقىقىي پالۋانكەنسەن، ياشاپ كەت! — دېدى ناسراخون بارات پالۋاننى قۇچاقلاپ، — بۇ قوينىمىزدا تۇرۇپ بىزنى چاققان چايانىنى ئاخىر قولغا چۈشۈرۈپسەن، بۇنى

تۇتالمىغان بولساق، يۇرت خەلقى ئالدىدا يۈزىمىز سۆرۈن بولاتتى، يارايسەن!

— بۇ چوشقا ئالتە ئادەمنى ئەگەشتۈرۈپ چارلىغىلى چىقىپتىكەن، قالغان ئالتىسىنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، بۇنى تىرىك تۇتۇپ كەلدىم، تەلىيىمگە بۇلار قارىياغاچلىق ئىچىگە كىرىپ تاماق يەپ ئولتۇرمامدۇ... مىلتىقلىرى قويۇپ قويۇقلۇق... قىلچ بىلەن...

شۇ ئارىدا قارا قۇۋان بىلەن قاسىم جودا يەردە يانقان لەن شىكنى بىرنەچچىنى دەسسۈەتتى.

— توختاپ تۇرۇڭلار، ئۇنىڭ بىلەن بىر پاراڭلاشقۇم كېلىپ قېلىۋاتىدۇ. دەرەخكە باغلاڭلار.

هايت - هۇيت دېگۈچە پارتىزانلار ئۇنى دەرەخقە باغلاپ بولۇپ، بارات پالۋان ئۇنىڭ بىلەن «نېمە دەپ پاراڭلىشارىكىن؟» دەپ قاراپ تۇرۇشتى. كۆپىنچىلىرى ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىشكە ئالدىراپ، ئۇنىڭغا خىرىس قىلىپ تۇراتتى.

— بارات، — دېدى لەن شىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ، — مەن ئۆز ۋاقتىدا سېنىڭ ئىلى ئوغرىلىرى بىلەن بىر ئىكەنلىكىڭنى سەل سەزگەنىدىم. بىراق، ۋەن سىلىڭ بىلەن ياڭ هاكىم مېنى توسۇپ قويدى. سېنى ئۆلتۈرۈۋەتمىگىنىمگە پۇشايمان قىلمەن، سەن ئەقلى يوق نوچى...

— ۋەن سىلىڭلار هازىر نەدە؟ — دېدى بارات پالۋان ئۇنى بىر شاپىلاق ئۇرۇۋېتىپ. لەن شىڭنىڭ كۆزىدىن ئوت چاچراپ، ياش چىقىپ كەتتى.

— ئۇلار شىخودا.

— سەن نېمىشقا كەتمىدىڭ؟

— مەن سەنلەر بىلەن ئالدىنقى سەپتە تۇرۇپ ئېلىشىمەن، مېنىڭ سەنلەرگە قانچىلىك ئۆچ ئىكەنلىكىمنى بىلەمسىلەر؟ سىلەر بەك دوت، سىلەر رۇسلارنىڭ دېپىغا ئوسۇل ئويناۋاتىسىلەر.

— تىلىڭنى تارت چوشقا! بۇ يەردە قانچىلىك ئادىمىڭلار بار؟ قورال - يارىغىڭلارچۇ؟

— بۇنداق سوئاللارنى سوراپ ئاۋارە بولما، مېنى چاتۇەتسەڭمۇ بەربىر ئېيتمايمەن... مەن ئۆز ئادەملىرىمگە خائىنلىق قىلىشنى نومۇس دەپ بىلىمەن. قاغا جېنىدا بىر - بىرىنىڭ كۆزىنى چوقۇمايدۇ.

— سىلەرنى كۆرسەملا قۇسقۇم كېلىدۇ. مەن سەنلەرگە چىش - تىرنىقىمدىن ئۆچ! — بارات ئۇنى كۆچەپ بىرنى تەپتى، — سېنى هازىرلا ئۆلتۈرگۈم كېلىۋاتىدۇ!

— سېنىڭ مېنى ئۆلتۈرىدىغىنىڭنى بىلىمەن، لېكىن مەن بۇنىڭدىن قورقۇپ قالمايمەن. سېنىڭ قولۇڭدا ئۆلمەي، گېتلىرەڭ ئادەمنىڭ قولىدا ئۆلگەن بولسام ئارمىنىم يوق ئىدى، ئەپسۇس، سەندەك چۇپرەندىلەرنىڭ قولىدائۆلۈپ كۆزۈم ئوچۇق كېتىدىغان بولدى...

— مەن ساڭا بىر سىرنى دەي...

بارات پالۋاننىڭ قۇلىقىغا لەنشىڭنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى كىرمىدى. ئۇ يېنىدىكى قىلىچىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، ئۇنىڭ قورسىقىغا زەردە بىلەن تىقىپ قوچۇۋەتتى. ئاندىن قىلىچىنى تارتىۋېلىپ، ئۇنى پارە - پارە قىلىۋەتتى. قىپقىزىل قانلار نەم تۇپراق ئۇستىدە داغ قالدۇرۇۋاتاتتى. بارات پالۋاننىڭ قىلىچى قانغا بويىلىپ كەتكەنىدى. پارتىزانلار چوڭقۇر نەپەس ئېلىشىپ، يېنىكلەپ قالغاندەك بولۇشتى...

3

لەن شىڭنىڭ زەھەرلىك سۆزلىرى بارات پالۋاننىڭ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتكەچكە، ئۇنى ئوي - خىياللار چىرمىۋېلىپ،

قاپقى ئېچىلماسلا بولدى. چۆلدەرىگەن قەلبىنى غېرىبلىق، غەشلىك ئەسىر قىلغانىدى. نېمىگىدۇر چېچىلىپ، نېمىگىدۇر خۇيلىنىپ قالاتتى. تۇرۇپ - تۇرۇپ لەن شىكلاردىن تارتىۋالغان گرانات، ئوق، مىلتىقلارغا كۆزىنىك قويۇۋقىدا قاراپ قويىاتتى. ۋۇجۇدى ئاچچىق ئەلەمدىن قورۇلاتتى. «ئۇ ئىتنىك بالىسى بىلەن نېمىشقىمۇ پاراڭلاشمىغاندىمەن، ئۇنىڭ دېگەنلىرى ھەقىقەتمىدۇ يا، ياق، ياق، بۇ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس، ئۇ ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلىدى. جان ئاچچىقىدا شۇنداق دەۋاتقان نېمە ئۇ. ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ھەرگىز ئىشەنمەيمەن، ئۇ دېگەن دۇشمەن، ھەر نېمىنى دەيدۇ، ئۇ بىر غالجىر ئىت! ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەنگەن ئادەم سىراق، سوۋېت خەلقى بىزنىڭ ئازادلىقا ئېرىشىشىمىز ئۈچۈن ياردەم بېرىۋاتىدىغۇ؟ قوشنا - قولۇملاردىمۇ بىر - بىرىگە ياردەم بېرىش بولىدىغۇ؟ ئۇ چىدىمايۋ شۇنداق دېدى. ئاقىۋەت قانداقلىقىمىزنى كۆرىدۇ تېخى...» ئۇ شۇلارنى ئويلاپ، ئىنقىلابنى تېزلىتىش ئۈچۈن باجىياخۇغا ھۇجۇم قىلىشنى قارار قىلدى. پارتىزانلار بۇنىڭغا دەرھال ئاۋاز قوشتى. بارات پالۋان قۇربانغا ئېچىنىش بىلەن قاراپ، تىلى ئۇچىغا كەلگەن گەپنى يۇتۇۋەتتى - دە، «ئۆزى ئاڭلىسۇن، شۇم خەۋەرنى مەرد ئوغلان يەتكۈزمەيدۇ» دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈپ تۇرۇپ قالدى. ئۇنىڭ كۆڭلى بۇ كۈنلەردە پەقەتلا جايىدا ئەمەس ئىدى. گاھىدا گەپ - سۆزلەرنىمۇ تاقا - تۇقا قىلىپ، قويغان - تۇتقىنىنى بىلمەي قالاتتى.

جاھان ئوت ئىسىسىق ئىچىدە كۆيۈۋاتقان بىر كۈنى بارات پالۋان سەركىدەك سەپنىك ئالدىدا مېڭىپ، باجىياخۇغا ھۇجۇم باشلىدى. دۇشمەنلەر پارتىزانلار يېقىنلاپ كېلىشىگە يامغۇردەك ئوق ياغدۇرۇپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى. ئوق تەگكەن پارتىزانلارنىڭ شوئارلىرى يېرىمدا ئۈزۈلۈپ قالدى. قېنى قىزىپ ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي قالغان بارات پالۋان بىر - بىرىگە چېتىلغان گرانات‌لارنى سول قولتۇقىغا قىسىپ، ئوڭ قولىنى تېز - تېز ھەرىكەتلەندۇرۇپ، يەر بېغىرلاپ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتاتتى. قۇم دۆڭلىرىدىن، قارىياغاچلار ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان ساناقسىز ئوق پارتىزانلارنىڭ كىرلىشىپ ئەسلىي رەڭگى يوقالغان ماتا كۆڭلەكلىرىنى، بەزىلىرىنىڭ كۆرەك جۇۋىلىرىنى ئۆتمىتۆشۈك قىلىۋەتتى. بارات پالۋان بىر دومىلاپلا ئورنىدىن دەس تۇردى - دە، گرانات‌لارنى پوتەيگە قارىتىپ ئاتتى. شۇ ئەسنادا دولىسىغا تەگكەن ئوق ئۇنى كەينىگە ئۇچۇرۇۋەتتى. پوتەينىڭ چاڭ - توزان كۆتۈرۈپ دەھشەتلىك پارتلىشى دۇشمەنلەرنى تېخىمۇ غالجىرلاشتۇرۇۋەتتى.

قۇم دۆڭنىڭ يېرىمىغا كېلىپ توختاپ قالغان بارات پالۋان بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىدى.

— چېكىنەيلى!

بۇ قېتىمقى دۇشمەنگە ئۇشتۇمتۇت قىلغان ھۇجۇمدا ئۇچ پارتىزان قۇربان بولدى. ئۆز ھاياتىنىڭ خەۋپىگە ئۇچرىشىغا قارىماي، ئۇلارنىڭ جەسىتىنى قارا قۇۋان بىلەن قاسىم جودا يانداۋرۇپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇلار ئابلىز قارىينىڭ مۇڭلۇق قىرائىتى بىلەن ئۇ دۇنياغا ئۇزىتىلدى...

بارات پالۋان پارتىزانلارغا ئۆزىنى باغلاتقۇزۇپ، ئوق تەگكەن يەرگە ياغاچنى كۆيدۇرۇپ باسقۇزدى. بۇنىڭدىن پارتىزانلارنىڭ يۇرىكى ئېچىشىپ، باشلىرىنى بۇراپ، كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇۋېلىشتى. قۇربان ئېتىغا قامچا سېلىپ، مەنسۇردىن دورا ئەكېلىش ئۈچۈن يۇرۇپ كەتتى. بارات پالۋاننىڭ بۇ قېتىمقى يارىسى ئاۋۋالقىدەك تېز ساقىيىپ كېتەلمىدى. قانداقلا بولمىسۇن بۇ جەڭ پارتىزانلارنىڭ خۇمارىنى سەل باسقاندەك بولدى. بىراق، ھەسرەتلەندۇرمەيمۇ قويمىدى: «پىت، پاشىغا يەم بولغاندىن ئۇرۇشقىنىمىز ياخشى بولدى. ئەپسۇسكى، قىشلىق كىيىملىرىمىز بىلەن تازا

قولىشالمىدۇق، ئۇنىڭ ئۇستىگە تۇزۇك ئوزۇقلانماي، ئاجىزلاپ كېتىپتۇق، ئەگەر قورساق توق، قورال تولۇق بولغان بولسا، ئۇلارنى نېمىمۇ قىلمۇېتەردۇق. . . » دېيىشتى پارتىزانلار بىر - بىرىگە.

ئۇلارنىڭ دېگەنلىرى ھەقلىق ئىدى. ئامېرىكىنىڭ ھەرخىل قوراللىرى بىلەن قوراللانغان، مۇستەھكەم مۇداپىئەلەنگەن مۇنتىزم ئارمىيىگە ئوقى ساناقلىقلا قارا مىلتىق، ئارا - توقماقلار بىلەن زەربە بېرىپ، بۇلار پۈخادىن چىقالىسۇنمۇ؟. . .

4

قورۇغان قوناق پارتىزانلارنىڭ قورسقىنى كۆپتۈرۈپ ئىچىنى يەلگە توشقۇزۇۋەتتى. ئۇلار ھەر يەل قويۇپ بەرگەندە قۇملار ئاز - تولا توزۇپ كېتەتتى. تۇردىئاخۇن بۇنداق چاغدا: «دۇشمەننى توزۇتالمىغاندىكىن، قۇمنى بولسىمۇ توزۇتۇپ تۇرايلى» دەيتتى ئاچچىق كۈلۈپ. تۇردىئاخۇن بىلەن قۇربانىنىڭ قىزىقارلىق پاراڭلىرى پارتىزانلارنىڭ روھىي ئوزۇقى ئىدى. بۇ رەھىمسىز كۈلپەتتىن ئاغرىنىپ باتىناپ ئولتۇرغانلار ئۇلارنىڭ چاقچاقلىرىدىن ئىختىيارسىز كۈلۈپ تاشلايتتى. بەزىلىرى چىشىنى چىشىغا چىشلەپ، ئېغىر تىنىپ ئولتۇرۇۋالاتتى. لېكىن، كۆزلىرىدە كۈلكە ئەكس ئېتەتتى. ناھايىتى ئاز بىر قىسىملىرى تەقدىرنىڭ بۇ سىنىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئۇن - تىنسىز غايىب بولدى. بۇ بارات پالۋاننى ئاچچىق يۇنقۇزمايمۇ قالمىدى. ئۇ ئاشۇ زەربىدە قان كۆپ ئېقىپ كەتكەچكە ۋە ياخشى ئوزۇقلىنالمىغاچقا خېلىلا جۇدەپ كەتتى.

ئۇنى شۇ تاپتا خىيال بېسىۋالغانىدى: «شەھەردىن نېمىشقا ئوزۇق - تۇلۇك ئەۋەتمەيدىغاندۇ؟ ئۇلار بىزنى ئۇنتۇپ، ئۆز ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كەتتىمۇ يا؟! بۇ يەردە بىزنى ئاچلىقتىن ئۆلسۇن دەۋاتامدىغاندۇ؟ بۇ زادى نېمە ئىش بولۇپ كەتتى؟ بىز ئەركەك، يەنىلا چىدىشىمىز كېرەك. ئۇلارنىڭ ئالدىغا نان دەپ بارىمەنمۇ؟ بەرسە بەردى، بەرمىسە. . . »

بارات پالۋان بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە شەھەرگە كىرمەيدىغان بولۇپ كەتكەنىدى. ئەگەر كىرسە، بىر نەرسە تىلەپ بارغاندەكلا ھېسسىياتتا بولاتتى. ئۇ ئائىلىسىنى، ئايالىنى، بالىلىرىنى بەكمۇ سېغىنىدى. بۇ سېغىنىش ئۇنىڭ تومۇر - تومۇرلىرىدا دولقۇنلاپ ئاقتى - دە، «مەن نېمە كۆرسەم كۆرەي، بالىلىرىمنى مۇشۇلارنىڭ قولىغا قالدۇرماي، ئازادلىق يولىدا قۇربان بولسام شەرەپلىك. . . » دېگەنلەرنى ئويلاپ قالاتتى. كۆز ئالدىغا تەسۈرلىگۈسىز يېڭى بىر باھار سۈزۈلۈپ كېلىۋاتقاندەك بولۇپ، قايتىدىن جانلىنىپ قالاتتى. روھى ھۆر زامانداغا ئەركىن پەرۋاز قىلاتتى. . .

— شەھەردىكى بايلار بىزگە نېمىشقا ياردەم قىلمايدۇ؟ ئۇلار ئازادلىققا چىقىۋېلىپلا، بىزنى مۇشۇنداقلا ئۇنتۇپ قالامدۇ؟ كەڭرى جاھانغا چىقىۋېلىپ. . . ئاناڭنى ھەممىسىنى بېرىپ ئولتۇرۇۋېتىپ كېلىمەن، — دېدى قاسىم جودا قاياپاپ سۆزلەپ.

— ئۇنداق دېمە، جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ. بىز دېگەن ئوغۇل بالا، بۇنچىلىك ئىشقا قاقشاق قانداق بولىدۇ؟ ھېلىمۇ خەلق بىزگە ئوبدان ياردەم قىلدى، ھاجىمبايمۇ قاراپ تۇرمىدى، چىدايلى، ئاللا سەۋر قىلغۇچىلارغا يېقىن، — دېدى ئابلىز قاريي سەممىي سۆزلىرى بىلەن ئۇنى بېسىپ.

— مەن خەلق، ھاجىمبايىنى دەۋاتقىنىم يوق. ھېلىقى پەسكەش، بېخىل بايلارنى دەۋاتىمەن. ئاناڭنى. . . ئۇلارنى ئولتۇرۇۋېتىمەن. ھالىمىزغا يەتسە بولمامدۇ؟ ئۆزۈڭلارغا قاراپ بېقىڭلار، — ئاچچىقىدا ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ياش كەلدى.

— قاقشمايلى، ئوغۇل بالىغا قاقشاش ياراشمايدۇ. ئۇلار

بىرەمدۇ ـ بەرمەمدۇ ئۆزىنىڭ ئىشى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بايلارنىڭ تولىسى بېخىل كېلىدۇ. . . ئىشقىلىپ، قاسىم مۇشۇكتىن بەز تەلەپ قىلمايلى. بىز دېگەن ئوغۇل بالا، بار جاپانى ئۈستىمىزگە يۈكلەپ، كۈرەشكە ئاتلانغان ئوغلانلار. ئوغۇل بالا قىلغان ئىشنى مىننەت قىلماسلىقى كېرەك. . . ـــ دېدى ياسىن دوختۇر ئاچچىقىنى بېسىپ سەۋرچانلىق بىلەن.

ـــ باراتكا باجياخۇغا يەنە ھۇجۇم قىلايلى. ئۆلسەك شەرەپ بىلەن ئۆلەيلى.

بارات پالۋان ئۇن چىقارمىدى. ئۇنى چەكسىز بىر غېرىبلىق باسقانىدى.

ـــ خۇدا مۇشۇ كۈنلەر ئارقىلىق بىزنى ۋە شەھەردىكى يۇمشاق يۈتقانلاردا يېتىۋاتقان، كۈنىگە ئۈچ ۋاخ ئىسسىق تاماق يەۋاتقان باي ـ غوجاملارنى سىناۋاتىدۇ. بۇ بىر سىناق دۇنياسى. . . ـــ دېدى ئابلىز قاريې تەمكىنلىك بىلەن.

ـــ سىنىلىپ بولغۇچە ئۆلۈپ تۈگەيدىغان ئوخشايمىز. ئەمما ماۋۇ پىتىلار يەنە چاقىلى تۇردى. . .

ـــ ۋىجدانىڭ بىلەن ياشىساڭ خۇدانىڭ سوئال ـ سورىقىدىن خالىي بولسەن.

ـــ باراتكا، مەن شەھەردىكى بايلارنىڭ مالىلىرىنى ئوغرىلاپ چىقاي.

ـــ ھەي قاسىم، مال ئوغرىلايمەن دېمەي، ئادەم زېرىكىپ بولالمايۋاتقاندا خوتۇن ئوغرىلاپ چىقە، خوتۇن، ـــ دېدى تۇردىئاخۇن زوڭ ئولتۇرۇپ.

ـــ تۇردىئاخۇن خوتۇن سېغىنىپسىلەر ـ دە، ـــ دېدى قارا قۇۋان.

ـــ سەن سېغىنمىغانسەن ـ ھە، قارا، خوتۇننىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بۇقىدەك پۇشۇلداپ كەتكىنىڭنى، ھازىر ئايال زاتىنى كۆرسەڭ تۇرالماي قالىسەن. . . دېمىسىمۇ بىز ئايال زاتى

كۆرمىگەنگە ئوزۇن بولۇپ كەتتى. . . ياندا بولسا تېپىشىدىكەنمىز، يىراقتا بولساق كىشىنىشىدىكەنمىز.

ـــ كېچىدە كىرىپ چىقساقمۇ بولىدىغۇ؟

ـــ ھەي، قېلىن گەپ قىلما، ماۋۇ يەردە قۇربانىدەك يۈزى ئېچىلمىغان بالىلار بار جۇمۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە بۈيرۇق بار، بۈيرۇق.

ـــ بۈيرۇق بولمىغان بولسا بۇ ئەتراپتىكى قىزلارنى بوش قويامتى بۇ قارا قۇۋانكام؟ ـــ دېدى قۇربان مۇرىسىنى قىسىپ قويۇپ.

ـــ بۈيرۇق دېگەنمۇ پۇتقا سېلىنغان كىشەنكەن.

ـــ بۈيرۇققا بوي سۇنمەن دەپ ئاخىر چاتاق چىقىپ ئاختا بولۇپ قالمىساڭ بولاتتىغۇ؟

ـــ ئۇ چاغدا يۈزۈڭگە قارا سۈركەپ، ئېشەككە تەتۈر مىنىپ، كوچىمۇ كوچا سازايى بولۇپ يۈرمەمسەن؟

ـــ بۇ چاقچىقىڭ كىر يايىدىغان تانىدەك ئۇزۇن بولۇپ كەتتى. بۇنىڭغا قاسىمدەك جېدەلخور كىرلارنى يېيىپ قوي.

ـــ قاسىم تانىدا تۇرامدۇ جودالىق قىلىپ. . .

شۇ ئاردا ئوچۇپ ئۆتكەن بىر ئايروپىلان ئۇلارنىڭ قىزىۋاتقان چاقچىقىغا سوغۇق سۇ سەپتى.

ـــ قارىم، ـــ دېدى سىدىق كۆك كۆز ئابلىز تەرەپكە بۇرۇلۇپ، ـــ سىلىمۇ خېنىمنىڭ تىزىپ قويغان قوتۇر ئامۇتىدەك ئولتۇرماي، ئوبدانراق سۇرىدىن بىرنى ئوقۇپ ئاۋۇ قارا ھەرنى تىك موللاق ئاتقۇزمامدىلا. . .

ـــ ئاللا نېسىپ قىلسا ئۇنىڭمۇ موللاق ئاتىدىغان ۋاقتى كېلىپ قالدى، كەپتەرمۇ ئاسمانىنى بىر ئايلىنىۋېتىپ موللاق ئاتىدىغۇ؟ ـــ دېدى ئابلىز قاريې چاقچاقنى ئەپلەشتۇرەلمەي.

ـــ ماڭاۋا نېرى، كەپتەر دېگەن ئاسمانغا چىقىپلا موللاق ئاتىدىغان نېمە ئۇ؟

— سېنىڭ كەپتەرلىرىڭ ئايسىخانغا ئوخشامدۇ - نىمە؟
— ماڭاۋاي، كەپتەرلىرىم ئايسىخاندەك خالىغانچە باشقىلارنىڭ ئۆڭىسىدا تۇنەپ قالمايدۇ ھەم مامۇت كەپتەرۋازنىڭ كەپتەرلىرىدەك باشقىلارنىڭ كاتەكىگە كىرىۋېلىپ، بۇ يەر مېنىڭ دەپ موللاق ئېتىپمۇ يۈرمەيدۇ...
— تۇخۇمنى باشقىلارغا باستۇرۇپ، خوتۇننى بۆشۈكتە باقمىدىغان...
— نېمە دەيدىغانسەن؟ تۇخۇمىدىن كەپتەر چىقماي، قۇرۇت چىقىدىغان...
— باشقىلارنىڭ تۇخۇمىنى پالاق قىلىۋېتىپ، ئۆزىنىڭ تۇخۇمىنى پاختىغا يۆگەپ بالا چىقىرىدىغان...
چاقچاق راسا قىزىۋاتقاندا، يىراقتىن توپا توزۇتۇپ چىقىپ كەلگەن ئاتلىقلار بۇلارغا بارا - بارا يېقىنلاشقا باشلىدى.
— ھوي بىزنىڭ ئادەملەرکەن مىللىي ئارمىيە فورمىسىنى كىيىۋاپتۇ. بىزنى ئېلىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ.
— نازارۇفكەن، — دېدى بارات پالۋان. ئۇنىڭ قارىدىغان، مەكىز سۆڭەكلىرى بۆرتۇپ چىققان چىرايىغا كۆلكە يۈگۈردى.
— قانداقراق بارات، سالامەت تۇرىدۇڭمۇ؟ — دېدى نازارۇف ئاتتىن چۈشۈپ. ئۇ غۇلجىنىڭ يەرلىك رۇس مىللىتىدىن ئىدى. شۇڭا، ئۇيغۇر تىلىنى ئۆز ئانا تىلىدەك راۋان سۆزلەيتتى.
— يامان ئەمەس، ئۆزۈڭلارچۇ؟
— ياخشى، سىلەردىن ئەھۋال سوراپ ئۆتۈپ كېتەي دېگەن.
— سىلەر قايسى تەرەپكە ماڭغان؟
— بىز باش شتابقا بېرىپ، ئاندىن قەشقەرگە يۈرۈش قىلىمىز، — نازارۇفنى باش شتاب قەشقەردىكى گومىنداڭچىلارنىڭ مۇز داۋان ئارقىلىق غۇلجىنى

بېسۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ چاقىرتقانىدى.
ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ بارات پالۋان ۋە باشقا پارتىزانلار «لەسسىدە» بولۇشتى.
— بىزگە بۈيرۇق كەلمەيدىغۇ؟ — دېدى بارات پالۋان كۆڭلى غەش ھالدا.
— ئاز قالدى، چىداپ تۇرۇڭلار، سىلەر داخىيەنزىدە يېتىۋالماي بۇ يەرگە بىكار قايتىپ چىقىپسىلەر؟
— مەنسۇر داخىيەنزىدىكى دۇشمەنلەر چېكىنگەندىن كېيىن، ئۇ يەرنىڭ ھەممە يېرىگە ئادەملىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ بىزگە: «بۇ يەردە بىز قالىمىز، بۇ يەرنى ساقلاش بىزنىڭ ۋەزىپىمىز، بۇ يۇقىرىنىڭ بۈيرۇقى، سىلەر بۇ يەردىن چىقىپ كېتىڭلار، پارتىزان دېگەن نەدە ئۇرۇش قىلسا ئوخشاش» دېدى ئەمەسمۇ؟
— نېمىلا دېگەنبىلەن ئۇ يەرگە سىلەر ئاۋۋال كىرىپ، دۇشمەنگە ئۇۋىسىدىن چىقىشقا پۇرسەت بەرمەي، نەچچە ئاي ئۇ يەرنى ساقلاپ ياتتىڭلار - دە، تېخى داخىيەنزىگە قاپ يۈرەكلىك بىلەن بېسىپ كىرىپ، نۇرغۇن قان تۆكتۇڭلار، ئەمەلىيەتتە غەلىبە قىلمىغان بولساڭلارمۇ، لېكىن جاسارىتىڭلاردىن ئېلىپ ئېيتقاندا، سىلەر غەلىبە قىلدىڭلار...
— ئۇنداق دېگەنبىلەن مەنسۇر قومۇشلۇق ئىچىدە تۆت ماشىنىنىڭ چىرىغىنى بىرده ئۆچۈرۈپ، بىرده يانداۇرۇپ، تۆت ماشىنىنى دۇشمەنگە تۆت يۈز كۆرسىتىپ، دۇشمەننى قاچۇردى ئەمەسمۇ؟ تېخى مەنسۇر ئۆزىنىڭ ئادەملىرىنى داخىيەنزىگە كىرگۈزمەي، بىزنىڭ ئىككى ئادەمنى داخىيەنزىگە كىرگۈزۈپ، دۇشمەن قاچقان بولسا بەلگە ئوقى بېرىشنى بۈيرۇدى. ئاز ئۆتمەي بەلگە ئوقى ئېتىلدى... ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ما تۇەنجاڭمۇ بار ئىكەن، بوپتۇ، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر، ئۇلارنىڭ مەقسىتىمۇ دۇشمەننى يوقىتىش، بىزنىڭ مەقسىتىمىزمۇ

شۇ؟...

— داخىيەنزىگە باستۇرۇپ كىرگەن چاغدا كۆرسەتكەن باتۇرلۇقۇڭلارنى ئاڭلاپ، يا ھەزرەت، نېمە كارامەت بۇ دېدىم...

— ئادەمگە ھامان بىر ئۆلۈم، قورقۇپ ياشاپ نېمە كېپتۇ؟ ئۇرايىم دېگەن يۇرت سورىغان پالۋانمۇ ئۇرۇشقا قاتنىشىشتىن قورقۇپ بىر قاچاق ئەسكەرنىڭ قولىدا ئۆلدى. ئۇنداق ئۆلگەندىن مۇشۇلار بىلەن ئېلىشىپ ئۆلسە، ئادەمدە نېمە ئارمان قالىدۇ؟

— سەن ھەقىقەتەن قورقماس باتۇر ئىكەنسەن، يۇر، ئەتراپنى ئايلىنىپ كېلەيلى.

ئۇلار ساسلىق بويىدىكى قارىياغاچلىق ئىچىدە ئالدىرىماي مېڭىشتى. بارات پالۋاننىڭ پارتىزانلىرى نازارۇفنىڭ ئادەملىرىنىڭ كىيىملىرىگە ھەۋەس قىلىپ قاراۋاتقان بولسا، ئۇلار بۇ پارتىزانلارنىڭ ھالىغا قاراپ ئىچى سىيرىلىۋاتاتتى.

— نازارۇف بۇ ئۇرۇشتا غەلىبە قىلالارمىزمۇ؟ — دېدى بارات پالۋان لەن شىڭنىڭ سۆزلىرىنى غۇۋا ئەسلەپ.

— بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ بىز چوقۇم غەلىبە قىلىمىز.

— بۇ ئۇرۇشنىڭ تەقدىرى رۇسلارنىڭ قولىدىما؟ يەنى سىلەرنىڭ...

— قانداقمۇ بىزنىڭ قولىمىزدا بولسۇن، رۇسلار خالىس ياردەم قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئەجەبلەنگۈدەك نېمىسى بار؟

— گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ بىزنىڭ نېنىمىزنى، ئېشىمىزنى يەپ تۇرۇپ «ئېشىڭنى يەپ تۇزلۇقۇڭغا چىچاي» دېگەندەك قىلغان قىلىقلىرى خىيالىمدىن كەچسىلا، بۇلارنىڭ ئۇۋىسىغا ئۆزۈم يالغۇز باستۇرۇپ كىرگۈم كېلىدۇ. قۇربان بولغان قېرىنداشلار، زۇلۇم، خورلۇق ئىچىدە ياشاۋاتقان خەلقنىڭ ئاھۇ زارى مېنى قىينايدۇ...

قاراڭغۇلۇق زېمىنغا بارا - بارا تونىنى ياپماقتا ئىدى. ئىسسىق شامال قارىياغاچ يوپۇرماقلىرىنى شىلدىرلىتىپ ئۆتەتتى.

— مۇشۇ زېمىن ھەققىدە خىيالغا پاتسام ئاجايىپ ھېسسىياتلارغا چۆمۈلىمەن. ئەجدادلىرىمىز مۇشۇ يەردە ياشاپ ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن... — بارات پالۋاننىڭ قۇلىقىغا شامالخاننىڭ ناخشىسى ئاڭلانغاندەك بولدى - دە، سۆزىدىن توختاپ قالدى.

— بۇ كۆزنى قاماشتۇرىدىغان ئالتۇندەك زېمىنكەن... سەن دېگەندەك ئانا زېمىن ھەممىدىن ئۇلۇغ. ئۆز ئۆيۈڭدە كەڭتاشا ياتقاندەك ئۆز زېمىنىڭدىمۇ كەڭتاشا ياشايسەن - دە... — نازارۇف نېمە ئۈچۈندۇر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويدى.

— شۇڭا ئانا زېمىننىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن زور قۇربانلارنى بېرىۋاتىمىز ئەمەسمۇ! «ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى پۈت - قولۇمنىڭ بوشلۇقى» دېگەن گەپ بار. بۇ زېمىننى ئازاد قىلساق بالىلىرىمىز ئەركىن - ئازادە ياشىسا، شۇنىڭ ئۆزى بىز ئۈچۈن بەخت! ئەۋلادلار ئۈچۈن كۆيمىگەن يۇرەكنى ئىستقا تاشلاپ بەرگۈلۈك.

— مەن سېنى قارام، ئالدىراڭغۇ دەپ يۇرۇپتىكەنمەن، ئەسلى سەن خېلى ئىش كۆرگەن، بىلىملىك، سالماق ئادەم ئىكەنسەن.

— سىز شامالخاننىڭ ناخشىلىرىنى ئاڭلىغانمۇ؟

— ئىلگىرى ئاڭلىغان. ئۇ كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ئۇنى بەزى كىشىلەر ئۇلۇغلىسا، بەزىلەر ئۇنى «جاھان سارىگى» دەپ قويۇشىدىكەنغۇ؟

— ياق، ئۇ جاھان سارىگى ئەمەس، زېمىن سارىگى! ئۇنىڭ يۇرىكىدىن چىقىۋاتقان ناخشا زېمىننىڭ نىداسى، خەلقنىڭ

مۇڭى، دەردى، ئۇ ئەۋلىيا سۈپەت ئۇلۇغ ئادەم. . . — بارات پالۋان هاياجان بىلەن سۆزلەۋېتىپ، شامالخاننىڭ غۇلجىغا مېڭىش ئالدىدا، ئۆزىگە ئېيتقان سۆزلىرىنى ئەسلەپ، سۆزىدىن توختاپ قالدى.

— ئاڭلىشىمچە بارات، ئۇ بۇ يۇرتتىن يوقالسا، بۇ يۇرتنى ئاپەت باسىدۇ، دەيدىغۇ؟

— بەلكىم. . . ئۇنىڭ ناخشىلىرى مېنى چەكسىز ئويلارغا سالغان، مېنى كۆرەشكە ئاتلىنىشقا ئۈندىگەن، لېكىن بىز ئۇنىڭ ناخشىلىرىنى كېچىكىپ چۈشەندۇق. هازىرمۇ هەم چۈشەنمەي يۈرگەنلەر باردۇر. ئېھتىمال تەقدىرىمىزنىڭ تولا هاللاردا تەتۈر بولۇپ قېلىشى بىر نەرسىنى كېچىكىپ چۈشەنگەنلىكىمىزدىن ياكى بىر نەرسىنىڭ قەدرىگە كېچىكىپ يەتكەنلىكىمىزدىن بولسا كېرەك. . .

— ئۇ كىشى نەدىن كەلگەن؟ ئەجەب توي قىلماپتىكەن، — دېدى نازارۇف شامالخاننىڭ هاياتىغا قىزىقىپ.

— بەختى ئېچىلغاندا توي قىلارمىش. . . ئۇ بۇ يۇرتتا ئەزەلدىن تارتىپ ياۋايى هايۋان، قۇش، جانۋارلارغا هەمراه بولۇپ ياشاپ كەپتىكەن، بەزىلەر ئۇنى هايۋانلارنىڭ، قۇش، جانۋارلارنىڭ تىلىنى بىلىدۇ، هېچكىم كۆرمەستە ئۇچىدۇ. جىنلار بىلەن سۆزلىشەلەيدىكەن، جىنلاردىن ئەسكىرى بارکەن. . . دېيىشىدۇ.

— ئۇنى ئەجەبمۇ ئۇلۇغلايدىكەن، بۇ بىر رىۋايەتتەكلا گەپقۇ؟

— ياق، بۇ بەلكىم رىۋايەت بولماسلىقى مۇمكىن، مەن ئۇنى كىچىكىمدىن تارتىپ بىلىمەن. ئۇنىڭ ناخشىلىرى، هېكايىلىرى مېنىڭ قەلبىمده چوڭقۇر يىلتىز تارتقان، ئۇنى مەن مەڭگۈ ئۇنتۇيالمايمەن. ئۇنىڭ روهى زېمىن بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن. مەن باشقا يۇرتلارغا كېتىپ قايتىپ كەلسەم، ئالدىمغا

ئەڭ ئاۋۋال ناخشا ئېيتىپ چىقىدىغىنى شامالخان. ئۇنىڭ ناخشىلىرىنى ئاڭلاپ هارغىنلىقىممۇ يوقاپ كېتىدۇ. ئۇ بولمىسا يۇرت چۆلدەرەپ قالىدۇ. ئۇ قانداقلا بولمىسۇن يۇرتىمىزدىن يوقالسا بولمايدۇ. ئۇنىڭ ناخشىلىرى يۇرتىمىزنىڭ زۇلۇمغا قارشى چىلىنغان جەڭ مارشى، باهار كۈيى، ئۇنىڭ ناخشىلىرى مېنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاتقان.

— سەنمۇ ئۇنى ئۇلۇغلايدىكەنسەن - هە. . .

— توغرا، ئۇ ئۇلۇغلاشقا تېگىشلىك هەقىقىي ۋۇجدان ئىگىسى. ئۇ مېنى مەنسىز هايات يولىدىن قايتۇرۇپ، مەنىلىك هايات يولىغا قەدەم باستۇردى. ئۇ مېنىڭ ئۆز ئادەملىرىمىز بىلەن جېدەل قىلىپ قويىدىغان مىجەزىمنى بەكمۇ ئۆچ كۆرەتتى. شۇنداقتىمۇ مېنى ياخشى كۆرەتتى. . . مەن ئۇنىڭغا قانچە كۆپ ياخشىلىق قىلساممۇ، ئۇنىڭ ياخشىلىقلىرىنى قايتۇرۇپ بولالمايمەن. . .

— يۇر، قورۇغان قونىقىنى يېگەچ، قالغان پاراڭنى شۇ يەردە قىلىشايلى.

نازارۇف هېلىقى ئىش تۇپەيلى بارات پالۋاننى ئاداۋەت ساقلاپ يۇردىمىكىن دەپ ئويلاپ يۇرەتتى. لېكىن، ئىشىنىڭ ئويلىغىنىدەك بولمىغىنى ئۇنى قاتتىق تەسىرلەندۇرۇپ: «بارات هەقىقىي مەرد ئەزىمەتكەن» دېگەن ئويغا كەلتۇردى.

— ئەتە باجياخۇغا هۇجۇم قىلىپ باقامدۇق؟ — دېدى بارات كۆڭلىدىكى غەشلىك پەيدا قىلغان غېرىبلىقتىن سىقىلىپ.

— سارائ بولما، مەن ئەتە بۇيرۇق بويىچە باش شتابقا قايتمىسام بولمايدۇ. بىز دېگەن سىلەرگە ئوخشىمايمىز. بىز بۇيرۇق بىلەن ئىش قىلىمىز. سېنىڭ ئەجەب دۇشمەنگە ئېتىلغۇڭ كېلىپلا تۇرىدىكەن.

— هەقىقىي ئەركەك تۇكى بار ئوغۇل بالا شۇنداق بولىدۇ! بارات پالۋان باجياخۇغا قىلغان هۇجۇمىنى، لەن شىڭنى

تۇتۇۋالغاندىن كېيىنكى ئىشلار ۋە ئۆزىنىڭ يارىلانغانلىقىنى نازارۇفقا تىنمىدى ھەم بۇ يەردىكى ئېغىر كۈنلەردىن ۋايسىماپ سۆزلەپ كەتمىدى.

5

نازارۇف ساسلىقتىن چىقىپ، پەس تەرەپكە چۈشكىنىدە، بۇ يەردە بىرنەچچە يىگىت ئات بېقىۋاتاتتى.

— ھوي يىگىتلەر بىز بىلەن ماڭامسىلەر، سىلەرگە كىيىم - كېچەك، ياخشى تاماق، ياخشى قورال بېرىمىز، ماڭساڭلار بۇگۈن كەچتە كەينىمىزدىن مېڭىڭلار، — دېدى نازارۇف. ئۇ بۇ پارتىزانلارنىڭ باتۇر، ھېچ نەرسىدىن قورقمايدىغان يۈرەكلىكىنى ياقتۇرۇپ قالغان ھەم ئۇلارغا نىسبەتەن كۈچلۈك بىر قىزىقىشى قوزغالغانىدى.

— ياق، — دېدى قارامتۇل، بەستلىك كەلگەن يۈسۈپ دېگەن يىگىت.

— ماڭامدۇق يا؟ — دېدى بۇغداي ئۆڭلۈك، يۈزى ياپىلاقراق بىرى ئويلانغان ھالدا.

— شۇنداق قىلامدۇق؟ بۇ يەردە ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمىز، ئۇنىڭدىن كۆرە بۇلارغا قېتىلىپ، ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ئۇرۇش قىلساقمۇ ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ — ئېگىز بوي، ئورۇقراق كەلگەن بىرى شۇنداق دەپ قاسىم جوداغا قارىدى.

— شۇنداق قىلايلىچۇ؟ — دېدى يەنە بىرى.

— شۇنداق قىلساقمۇ قىلايلى، ۋاي - ۋۇي بۇ يەردە ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمىز، — دېدى قاسىم جودا ئۇيان - بۇيان قاراپ قويۇپ، — ئۇنداق بولسا كەچتە قاچايلى، بۇنى ھېچكىمگە دېمەڭلار، بىز ھازىر يەتتە ئادەمغۇ - ھە، بۇ ئىش ناھايىتى مەخپىي بولسۇن، باراتكامنىڭ مىجەزىنى ياخشى بىلىسىلەر، بىز

كەچتە قاراۋۇلنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ئېلىشىمىز كېرەك.

كەچ. ئەتراپ جىمجىتلىققا چۆمۈپ ھەممىسى ئۇيقۇغا كەتكەندە، بۇلار مىلتىقتىن ئىككىنىسى ئېلىپ، قالغان مىلتىقلارنى دەرەخ شېخىغا ئېلىپ قويدى - دە، نازارۇفنىڭ كەينىدىن ئات سالدى. بۇلار قېلىن قومۇشلۇق ئارىسىغا كىرىپ قېلىپ، ھېچ يەردىن يول تاپالماي، قومۇشلۇق ئارىسىدا بىر كېچە تىمىسقىلاپ يۈردى.

— ئىسىت بىكار قېچىپتۇق، — دېدى يۈسۈپ يىغلىغۇدەك بولۇپ — قايتىپ كېتەمدۇق يا؟

— قايتىپ كەتسەك باراتكام ئۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن كۆرە يەنە يول ئىزدەپ كۆرەيلى، — دېدى قاسىم جودا تىتىلداپ. ئۇنىڭ يۈرىكى ئەنسىز سوقۇۋاتاتتى.

بۇلارنىڭ ھەممىسى قاچقىنىغا مىڭ پۇشايمان قىلىشتى. ئەمدى پۇشايمانىنى ئالىدىغان قاچا تاپالماي، يۈرەكلىرى سىقىلىپ بىئارام بولۇشماقتا.

تاڭ يورۇغاندا بۇلار يول تېپىپ، قومۇشلۇق ئىچىدىن چىقىۋالدى. ھەممىسى يەنىلا ۋەسۋەسە ئىچىدە قالغان بولۇپ، كۆڭۈللىرى جايىدا ئەمەس ئىدى. بىر - بىرىگە ماي تارتىشىپ قاراپ قويۇشاتتى.

ئۇلار تاغنى بويلاپ قىزىل يار، چوڭ جىرا بىلەن ئاچالغا كەلگەندە، پوستتا تۇرغان ئىككى رۇس ئەسكىرى بۇلارغا قاراپ ۋارقىرىدى.

— نېمە دەيدۇ ئاۋۇ كۆك كۆز رۇس، نەدىن كەلگەن نېمە ئۇ؟ ئۇمۇ بىر بۈيرۇقۇازدەك تۇرامدۇ نېمە؟ ئۇرۇشنى بىز قىلىۋاتساق، نېمە ۋارقىرايدۇ ئۇ؟ — دېدى قاسىم جودا ئاتتىن چۈشۈپ.

— ئەمدى چاتاق بولىدىغان بولدى.

— خاتىرجەم بولۇڭلار، ھېچقانداق ئىش يوق، بۇ

ئۇلارنىڭ يېرى بولمىسا يا، بىزگە نېمە دېيەلەيتتى؟ — دېدى قاسىم جودا كۆرەڭلىك بىلەن.

— ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ئۇلار بىزگە ياردەم بېرىۋاتقۇدەك.

— ئۇلارنىڭ بىزگە چىن كۆڭلىدىن ياردەم بەرگۈسى بولسا، ئۇلار غېنى باتۇر چېقىشتىن بۇرۇن بىر مىلتىققا بىر ئات تېگىشىپ يۈرمىگەن بولاتتى. بۇلارنىڭ قولىدىن ياخشىلىق كېلىدىغان خەق ئەمەس. شۇ ياردىمىنى ئانىسىغا قىلسۇنچۇ! ھېلىقى ئىككى رۇس ئەسكىرى بۇلارنى تاغ ئارىسىدىكى ئۆڭكۈرده ئولتۇرغان بىر توپ رۇسلارنىڭ يېنىغا باشلاپ باردى. ھەربىي فورمىنى قاتۇرۇپ كىيگەن باشلىق سۇپەت بىرى تىلماچ ئارقىلىق بۇلاردىن سوئال سورىدى.

— سىلەر نېمە ئادەم؟ — ئۇ بۇلارنىڭ تۇرقىغا قاراپ تېنى شۇركۈندى ھەم بۇلارنى گومىنداڭ تەرەپتىن قېچىپ چىققان بولۇشى مۇمكىن دەپ گۇمان قىلدى.

— بىز نازارۇفنىڭ ئادەملىرى، ئۇنىڭ كەينىدىن مېڭىپ ئادىشىپ قالدۇق، ئۇلارنى ئىزدەپ كېتىۋاتىمىز، — دېدى قاسىم جودا نەپسى سىقىلىپ، يۈرىكى ئاغزىغان ھالدا.

ئۇلار بۇلارنىڭ تۇرقىغا قاراپ ھېچ ئىشەنچ ھاسىل قىلالمىدى. تىتىلىپ كەتكەن جۇۋا، ئۆسكىلەڭ ساقال - بۇرۇت، پاخپايغان چاچ... ئۇلارنىڭ كۆزىگە بۇلار ياۋايى ئادەملەردەك كۆرۈنۈپ كېتىۋاتاتتى.

— سىلەر ئاۋۇال چاي ئىچىڭلار، ئاندىن بىزنىڭ ئىككى ئادىمىمىز سىلەرنى نازارۇفنىڭ يېنىغا باشلاپ بارسۇن.

ئۇلار ئالدىغا قويۇلغان چاي بىلەن بولكىغا ئاچ بۆرىدەك ئېتىلدى. ئۇلار چايغىمۇ قارىماستىن، بولكىنى چاينىماي يۇتۇشۇۋاتاتتى.

— نېمە كارامەت بۇ؟ — دېدى بىر روس ئۇلارغا قاراپ تاڭ قالغان ھالدا.

— يېسۇن، يەنە ئالىمىز بېرىڭلار.

ئۇلار قورساقلىرى تويۇپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. لېكىن، كۆزلىرى بولكىغا تويمايۋاتاتتى.

— ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى ئېلىۋېلىڭلار، ھە، ئەمدى ئۇلارنى نازارۇفنىڭ يېنىغا ئېلىپ ماڭساڭلار بولىدۇ.

ئىككى رۇس ئەسكەر ئۇلارنى ئالدىغا سېلىپ ماڭدى.

— ئەمدى گومىنداڭدىن قۇتۇلاي دېگەندە، بۇنىڭغا تۇتۇلامدۇق نېمە؟ — دەپ غودۇرىدى قاسىم جودا.

— گۇناھ ئۆزىمىزدە، — دېدى يۈسۈپ تېرىكىپ، — نېمىشقا قاچىمىز بىكاردىن...

— ئۇ يەردە ئاچلىق، پىت، پاشىدىن قېينىلىپ ئۆلەيلى دەۋاتساق...

— ئەمدى بىزنى قانداق قىلار؟ قاسىم، سەن بىكار يالغان سۆزلىدىڭ.

— يالغان سۆزلىمىسەم، بىزنى باراتكامنىڭ يېنىغا ئاپىرىپ بېرىدۇ شۇ، ھارام تاياق يەيمىز...

— ئۇلار بىزنى گومىنداڭنىڭ ئادەملىرى دەپ ئويلاپ قالدىغۇ دەيمەن.

— نېمە دەپ ئويلىسا ئويلاۋەرسۇن، بولدى تولا سۆزلەپ بېشىمنى ئاغرىتمىغىنا، ھېلىقى نازارۇف دېگەن توكۇر رۇس نەدىن ئۇچراشتى. يەنە بىر پۇتنىمۇ چېقىۋېتىمەن گۇيىنىڭ، ئەجەب ئاچچىقىم كېلىۋاتىدۇ. بۇ ئورۇسلارنىڭ ھەممىسىنىڭ تىلى بىر.

بۇلارنى «كاللا ئاستى» دېگەن يەرگە ئاپىرىپ چاي بەرگەندىن كېيىن، بىر ياغاچ ئۆيگە سولاپ قويدى. بۇ يەردە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر تۇمەن ئەسكىرى بار ئىدى.

— بولغۇلۇق بولدى، ئەمدى گەپنى بىر قىلىۋالايلى،

بىر - بىرىمىزدىن ئورۇنسىز ئاغرىنىپ يۈرمەيلى، — دېدى قاسىم جودا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ.

— گەپنى قانداق بىر قىلىۋالىمىز؟ — دېدى ئۇلاردىن بىرى.

— مۇنداق دەيمىز: نازارۇف بىزگە كېسىم - كېچەك، ياخشى تاماق، ياخشى قورال بېرىمىز، بىزگە قېتىلىڭلار دېدى، بىز بارات پالۋاننىڭ ئادەملىرى ئىدۇق، ئۇ بىزنى ئالدىدى، دەيمىز.

— دېمىسىمۇ شۇنداق قىلدىغۇ؟ — دېدى يۈسۈپ قېيىدىغاندەك.

— ئۇنى ئالدىدى دېسەك بولمايدۇ، بىز كىچىك بالا بولمىساق.

— كېچىك بالىدەك قىلىق قىلدۇق شۇ.

ئۇلار تىت - تىتچىلىق ئىچىدە پۇچۇلىنىۋاتاتتى. شۇ ئاردا ئىشىك ئېچىلىپ بىرى چاقىردى.

— بۇياققا چىقىڭلار.

ئۇلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، سىرتقا چىقتى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا يانچۇقىغا قولىنى سېلىپ مەغرۇر گىدەيگەن، ھەربىي فورمىلىق بىر رۇس پەيدا بولدى. ئۇ بۇ يەردىكى ئەسكەرلەرنىڭ باشلىقىدەك قىلاتتى.

— سىلەر نېمە ئادەم؟

ئۇنىڭ يېنىدىكى تىلماچ دەرھال ئۇنىڭ سۆزىنى ئۆرۈدى.

— بىز بارات پالۋاننىڭ ئادەملىرى ئىدۇق، بىز ئات بېقىۋاتساق، نازارۇف شۇ يەردىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بىزگە: بىزگە قېتىلىساڭلار كەچتە ئارقىمىزدىن مېڭىڭلار، سىلەرگە ياخشى تاماق، ياخشى كېسىم - كېچەك، ياخشى قورال بېرىمىز دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىز ئۇلارنىڭ كەينىدىن ماڭدۇق. ئاخىر بۇ يەرگە كەلدۇق، — دېدى قاسىم جودا.

ھېلىقى باشلىق بۇلارنىڭ تۇرقىغا قاراپ ئۇنىڭ سۆزلىرىگە ئىشەنمىگەندەك قىلدى ھەم بۇلارنى گومىنداڭ تەرەپتىن قېچىپ چىققان ئادەملەر دېگەن گۇماندا بولدى - دە:

— نازارۇفنى تېز تېپىپ كېلىڭلار، — دېدى يېنىدا تىك تۇرغان بىر ئەسكەرگە.

نازارۇف كەلگۈچە ئۇلار بىئارامچىلىق ئىچىدە تۇردى. «خۇدايىم ئۆز ئادەملىرىمىزدىن ئايرىمىسۇن، بۇ نېمىدېگەن سەرسانچىلىق، بېچارىلىك، ئۆلسەكمۇ ئۆز ئادەملىرىمىز ئارىسىدا ئۆلەيلى، كۆڭۈل ئەجەب غەش بولدى...» ئۇلارنىڭ بەزىسى شۇلارنى خىياللىرىدىن ئۆتكۈزۈشۈۋاتاتتى. بارات پالۋانغا قانداق قاراشلىرىنى بىلىشەلمەيۋاتاتتى.

نازارۇف ئاقساپ ماڭغىنىچە ئالدىراش كېلىپ، ئۇلارغا شۇنداق بىر قاراپ قويغاندىن كېيىن:

— مەن بۇلارنى تونۇمايمەن، — دېدى.

— ھەي نېمە دەۋاتىسەن؟ سەن قورال، كېسىم - كېچەك، ياخشى تاماق بېرىمەن، مەن بىلەن مېڭىڭلار، دېگەن گەپ ئاغزىڭدىن چىققانمۇ ياكى باشقا يېرىڭدىنمۇ؟ — دېدى قاسىم جودانىڭ ئەرۋايى ئۈچۈپ.

— ھەي، سەن شۇنداق دەپ تۇرۇپ، نېمىشقا يالغان سۆزلەيسەن، سەن شۇنداق دېمىگەن بولساڭ، بۇلار كەينىڭدىن قانداق ماڭىدۇ، بۇلارغا زىيانكەشلىك قىلما، — دېدى تىلماچ يىگىت.

— راست مەن بۇلارغا شۇنداق دېگەن، — دېدى نازارۇف ئۇنجىقلاپ.

— ھە، مۇنداق دېمەمسەن، بەكاردىن ئۇلارغا ئۇۋال قىلىپ، — دېدى تىلماچ يىگىت نازارۇفقا رازىمەنلىك بىلەن قاراپ.

— بۇلارنى ھازىرچە سولاپ قويۇپ تۇرۇڭلار، نازارۇف

سەن مەن بىلەن مالىڭ، — دېدى باشلىق تەرىنى سىل تۇرۇپ.
ئۇلار يەنە ھېلىقى ئۆيگە سولاندى.
— ھېلىقى توكۇر، ئىككى يۈزلىمىچى لاتىنىڭ دېگەن گېپىنى قارا، ئۇنىڭ بېرىدىغان ياخشى تامىقىدىن ئۆزىمىزنىڭ قونىقى، ئېسىل كىيىملىرىدىن مۇشۇ كىيىملىرىمىز، ياخشى قورالىدىن توقمىقىمىز ئەۋزەل ئىكەن. بارات پالۋان ياشاپ كەتسۇن بۇرادەرلەر، — دېدى يۈسۈپ جان ئاچچىقىدا.
— شۇنى دېگىنە، بىزنى قانداق شەيتان ئازدۇرغاندۇ؟
— بولدى ئۇخلايلى، ھېرىپ كەتتۇق، گەپنى كولىساق گەپ چىقىدۇ، گەپنىڭ ئاخىرى بېرىپ جېدەلگە ئايلانمىسۇن، — دېدى ئۇلارنىڭ بىرى يۈسۈپنىڭ يامانلاشقان ئەلپازىدىن ئەنسىرەپ.
ئۇلار پول ئۈستىدە يېنىچە يېتىپلا ئۇيقۇغا كېتىشتى.
تۇن يېرىم بولغاندا پىلىموتنىڭ توختاۋسىز ئېتىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇلار چۆچۈپ ئويغىنىشتى. ئىشىك ئېچىلىپ:
— تېز بولۇڭلار، دۈشمەن كەلدى! — دېدى بىرى ئەنسىز ۋارقىراپ.
ئۇلار ئورۇنلىرىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، ئوق ئېتىلىۋاتقان تەرەپكە بار كۈچى بىلەن يۈگۈرۈشتى.
— توختاڭلار! قايتىپ كېلىڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى باشلىق. لېكىن، ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا بۇ گەپ كىرمەي يۈگۈرۈەردى. بىر نەچچە ئەسكەر ئۇلارنىڭ كەينىدىن توۋلاپ بېرىپ، ئۇلارنى قايتۇرۇپ كەلدى.
— نەگە بارىسىلەر، — دېدى باشلىق ئەجەبلىنىپ.
— دۈشمەننى يوقاتقىلى! — دېدى قاسىم جودا قاپاقلىرىنى تۇرۇپ، پۇشۇلدىغان ھالدا.
— قولۇڭلاردا قورال بولمىسا، دۈشمەننىڭ قانداق

يوقىتىسىلەر؟
— ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى تارتىۋالمامدۇق.
— نېمە؟ تارتىپ. . . — باشلىقنىڭ كۆزلىرى ئېتىلىپ چىقىپ كېتىدىغاندەك چەكچىيىپ، ئايلىنىپ كەتكىلى تاس قالدى. ئۇ نازارۇفنىڭ بۇلار ھەققىدە ئېيتقان سۆزلىرىگە ئىشەنمەي، بۇلارنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن قەستەن بىر مەيدان ئويۇن ئويۇشتۇرغانىدى.
— بىزنىڭ باشلىقىمىز بارات پالۋان بىزگە شۇنداق ئۆگەتكەن، — دېدى قاسىم جودا كۆزلىرىنى باشلىققا قاداپ.
— نېمە كارامەت بۇ؟ مەن بۇلارەدەك ئادەملەرنى كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن، بۇلار قاپ يۈرەك، قارام ئادەملەركەن، قۇرۇق قول. . .
ئۇ بۇلاردىن چۆچۈدى. بۇلارنىڭ بۇ ئىشى ئۇنى چوڭقۇر ئويلارغا سېلىپ قويدى، «بۇلارنىڭ تارىختىن بېرى قەھرىمان ئاتلىپ كېلىۋاتقانلىقى بىكار ئەمەس ئىكەن. بىراق، بىر - بىرىگە ئورا كولايدىغان، ناچار مىجەزى، قىزىق قانلىقى بۇلارنى بۇگۈنكى كۈنگە قويۇپتىكەن - دە. ئەپسۇسكى ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولالمايدىغان ئادەمنىڭ ھېچ كىمدىن ئاغرىنىش ھوقۇقى يوق.»
ئەتىسى سەھەردە باشلىق بۇلارنى ئوبدان مېھمان قىلىپ بولۇپ:
— مەن سىلەرگە ئىككى ئاتقا ئوزۇق - تولۇك ئارتىپ بېرەي، كەينىڭلاردىن ئون ئات بىلەن كىيىم - كېچەك ئەۋەتىپ بېرىمەن، لېكىن مىلتىقىڭلارنىڭ زاتورى بىلەن ئوقنى ئېلىۋالىمىز، سىلەرنى ئېلىپ ماڭغان ئادەملىرىمىز ئاچالدىن ئۆتكەندە ئۇنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ، — دېدى بۇلارغا زوقلىنىپ قاراپ.
— نېمىشقا؟

— بۇ بىزنىڭ قائىدىمىز، — دېدى ئۇ قاسىمنىڭ دولىسىغا ئۇرۇپ قويۇپ، — سىلەرنىڭ قەھرىمانلىقىڭلار ئۈچۈن، مەن سىلەرگە ياخشى ئاتتىن بىرنى سوۋغا قىلاي، قېنى سەن ئۇنى تۇتۇپ كەل، ئەنە ئاۋۇ ئات، — دېدى باشلىق ئات توپى ئارىسىدىكى تورۇق ئاتتىن بىرنى كۆرسىتىپ.

قاسىم جودا ئانتا قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى. باشلىق ئۇنىڭ چەبدەسلىكىگە ئەقلى لال بولۇپ قاراپ تۇردى. «بۇلاردا قورال، ئوزۇق - تۈلۈك كەمچىل، ئەگەر بۇلارنىڭ شارائىتى تولۇق بولىدىغان بولسا، ھېچقانداق كۈچ بۇلارغا تەڭ كېلەلمىگۈدەك، شۇغىنىسى نادان - دە، نادان! ئادەم ئېچىنىدۇ، ھەي، مېنىڭمۇ ئاشۇنداق ئەسكەرلىرىم بولغان بولسا... نازارۇفنىڭ بۇلارغا قىزىقىشى بىكار ئەمەسكەن...» ئۇ شۇلارنى خىيال قىلىۋاتقىنىدا، قاسىم جودا ئاتنى تۇتۇپ كەلدى.

— خەير، بارانتا مەندىن سالام دەڭلا.

— خەيرخوش گېنېرال، مەن سىزنى مەڭگۈ ئەسلەپ تۇرىمەن! — دېدى قاسىم جودا ئانتا مىنىپ بولغاندىن كېيىن.

تىلماچ ئۇنىڭ سۆزىنى باشلىقتا ئۆرۈپ بەرگىنىدە، ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئەسكەرلەر ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن قارىشىپ قالدى.

— ئاجايىپ يۇمۇرلۇق، باتۇر خەلقىمىز بۇ، ئەپسۇس... — دېدى باشلىق قاسىملاردىن كۆزىنى ئۈزەلمەي، ئۇ شۇ تاپتا نېمىدېگەندۇر ئېچىنىپ، ئېغىر ئوي - خىيالىلارغا پاتقاندى....

* * *

قاراڭغۇلۇق زېمىنغا پەردىسىنى ياپقاندىلا، ئۇلار داخىيەنزىگە يېتىپ باردى. مەنسۇر بۇلارنى قاماپ قويۇشنى بۇيرۇپ، بۇلارنى باشلاپ كەلگەن ئادەملەرنى مېھمان قىلىپ بولغا سېلىۋەتتى.

— ھەي، ئىشىمىز چاتاق بولدى، — دېدى يۈسۈپ جىددىيلىشىپ، — باراتكامنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمىز؟

— ئەمدى بولغۇلۇق بولدى. باشقا كەلگەننى كۆرەيلى، قانداق قىلىمىز؟ — دېدى قاسىم جودا داق يەردە يانپاشلاپ يېتىپ، — بېزىرىپ تۇرۇۋالارمىز.

— باراتكام كېلەمدۇ - كەلمەمدۇ، كىم بىلىدۇ؟ — دېدى ئۇلاردىن بىرى.

— كەلمەيدىغان ئىش بولامدۇ، بىز ئۇنىڭ ئادىمى تۇرساق.

— ئەجەب خاتا قىپتۇق، ماڭا ھازىر ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق بولۇۋاتىدۇ. نېمىشقىمۇ قاچقاندىمەن؟

— «ئانامنىڭ ئۆلۈشىنى بىلگەن بولسام بىر تاۋاق كېپەككە ساتاتتىم» دېگەن مۇشۇ، ھەي شەيتان...

— بۇ گۇناھىمنى ئۇرۇش مەيدانلىرىدا يۇيىمەن.

بۇ كېچە ئۇلار بىئارام بولۇپ تۇزۇك ئۇخلىيالمىدى. تاڭ سۈزۈلۈشىگە مەنسۇر بۇلارنىڭ يېنىغا كىردى.

— مەن بۇ يەردە قالاي، — دېدى ئوسمان دېگەن بىرى ئۇندەرىگەن ھالدا مەنسۇر تەرەپكە يۈگۈرۈپ.

— باشتا مۇشۇ يەرگە قېچىپ كەلگەن بولساڭلار، مەن ئادەملىرىمنىڭ ئارىسىغا قېتىۋالاتتىم. كىيىم - كېچەك بېرەتتىم. ئەمدى سىلەرنى ئارىمىزغا قاتالمايمەن. نېمىشقا دېگەندە، سىلەر باشقا بىرىنىڭ كەينىدىن بىر قېتىم قاچتىڭلار. سىلەرنى ئەكەلگەنلەر بىزگە سىلەرنى بارانتا تاپشۇرۇپ بېرىشنى ئېيتتى. مەندىن ئاغرىنماڭلار.

— نازارۇف بىزنى كىيىم بېرىمەن، دەپ ئالدىغان... — دېدى ئوسمان ئالاقزادىلىك ئىچىدە تىپىرلاپ.

— هەي ئەخمەقلەر، ئۇ توكۇر باراتنىڭ ئادىمىگە كىيىم بېرەمدۇ؟ ھېلىقى ئورۇس بېرىمەن دېگەن ئون ئاتنى ھەيدەپ كەلمەي، بىكار قېپسىلەر، نېمانداق كاللاڭلار ئىشلىمەيدۇ سىلەرنىڭ؟ ئەمدى ئۇمۇ ھېچنېمە بەرمەيدۇ. باراتنىڭ ئادەملىرىگە ئورۇسلار كىيىم بېرەمدۇ؟...

شۇ ئەسنادا بارات پالۋان قاپاقلىرىنى باراڭغا ئالغۇدەك تۇرۇپ، سۇرلۇك بىر كەيپىياتتا كىرىپ كەلدى. «قاچقۇن» لارنىڭ باشلىرى چۈشۈپ كېتىشتى. ئۇلار قورقۇنچىدىن لاغىلداپ تىترەپ، بەدەنلىرىنى قارا تەر باستى. دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كالپۇكلىرىنى چىڭ چىشلەشتى.

— بارات، بۇلارنى نازارۇف ئالداپ كېتىپتۇ، بۇلارغا گەپ قىلما، مەن بۇلارنى سەندىن سورىۋالاي، دۇنيادا ئازمايدىغان كىم بار؟

— مەن مۇشۇ يەردە قالىمەن، ئۇ مېنى ئۇرىدۇ، — دېدى ئوسمان كەينىگە داجىپ.

— بۇلارنى ئېلىپ مېڭىڭلار! — بارات پالۋان كەينىگە بۇرۇلۇپلا چىقىپ كەتتى. ئۇ ئاچچىقتىن يېرىلغۇدەك بولۇۋاتاتتى.

بارات پالۋان پارتىزانلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، داخىيەنزىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى قارىياغاچلىققا ئېچكىرلەپ كىرىپ توختىدى - دە، پىيادە ھاسىراپ يۈگۈرۈپ كەلگەن «قاچقۇن» لارغا بىر - بىرلەپ قاراپ چىقتى. ئاندىن سىم يۆگەلگەن قامچىسىنى قولىغا ئالدى.

— باراتنىڭ ئالدىغا بارمايمەن دېگەن نوچى ئالدىغا چىقسۇن! — دېدى ئۇ غەزەپتىن بوغۇلۇپ. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھالىتى قەپەس ئىچىدە ھۆركىرەپ ئۇيان - بۇيان مېڭىپ يۈرگەن شىرغا ئوخشاپ قالغانىدى.

ئوسمان يەردىن كۆزىنى ئۇزمەي، جالاقلاپ تىترىگىنىچە

ئالدىغا چىقتى. ئەتراپتا قارىشىپ تۇرغانلار نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالدى.

— ھەي لەقۋا، مەن سېنى ئۇرىمەن دېمىسەم، نېمىشقا مەندىن قورقۇپ يۈرسەن، بىز سىلەرنى ئاز ئىزدىدۇقمۇ؟ ھەممىز تەڭ جاپا تارتىۋاتمىزغۇ؟ مېنىڭ گۆش - پولۇ يەپ كېتىپ بارغان يېرىم بارمۇ؟ سىلەر قاچقان بىلەن سىلەرگە ئەمەس، ماڭا سەت ئەمەسمۇ، ماڭا؟! سەن گۈي خەقنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى چۈشۈرۈپ، مېنى نېمىشقا ئۇرىدۇ، دەيسەن - ھە؟ مەن ئاناڭنى بىر نېمە قىلمىسام، ھەي لامزەللە، لاتا... — بارات پالۋان ئېغىر ھاسىراپ چوڭقۇر تىندى، مىجەزى ئىلگىرىكى يۇرت سوراپ يۈرگەن چاغلىرىغا قايتقانىدى. ئۇ بۇنداق ئەسەبىيلەشكەن ۋاقىتلىرىدا، ئۆزىنى پەقەتلا تۇتۇۋالالمايتتى ھەم ھېچكىمگە بوي بەرمەي، ياۋا كالىنىڭ ئۆزىگە ئايلىناتتى. نى - نى نوچىلار قىلىۋاتقان جېدەللەر بارات پالۋاننىڭ قارىسى كۆرۈنگەن ھامان قاينىۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك بېسىقىپ قالاتتى. باللىرى خاپا قىلىۋاتقان ئانىلار باللىرىغا: «بارات پالۋاننى باشلاپ كېلىمەن ھېلى بىكار...» دەپىشىپ قولاقلىرىنى تىنچىتىۋالاتتى.

بارات پالۋاننىڭ كۆزىگە قان تولۇپ، ئوسماننى ئۇرۇشقا باشلىدى. ئوسمان قوللىرى بىلەن يۈزىنى ئېتىۋېلىپ، يەردە دومىلاپ يىغا ئارىلاش ناله قىلدى.

— بارات ئاكا، خاتا قىپتىمەن... مېنى كەچۈرۈڭ...

بارات پالۋاننىڭ كۆزىگە ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى. ئۇنىڭ ۋارقىراشلىرىمۇ قولىقىغا كىرمىدى. ئوسماننىڭ تېرە شالۋۇرى تارىيىپ كەتتى. بىر چاغدا بارات پالۋان ئۇرۇشتىن توختاپ:

— كېتىدىغان بولۇشساڭ ھازىر كېتىش! ئىككىنچى كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولۇشما! — دېدى كۆزلىرىدىن قەھر -

غەزەپ ياغدۇرۇپ.

قاسىم جودالارنىڭ يۈزلىرى ئوت ئېلىپ، بەدەنلىرى خىجىللىقتا «ۋىژىلداپ» كۆيدى. مېڭىلىرى چېقىلىپ كەتكۈدەك ئاغرىپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. ئۇلار «ئىسىت بىكار قېچىپتۇق، بىزنى قايسى شەيتان ئازدۇرغاندۇ؟» دېيىشىپ، كالپۇكلىرىنى قان چىققۇچە چىشلىشەتتى. ئۇلارنىڭ سەپداشلىرىغا ئەسلا تىكىلىپ قارىيالمايتتى.

بۇ يەردىكى پاراكەندىچىلىك ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، «قاچقۇن»لار تۇردىئاخۇنلارنىڭ چاقچاقلىرىغا تۆتۈلۈپ، ئۆزلىرىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قېلىشتى.

— گومىنداڭچىلارنى قاچارمىكىن دېسەك، قاچىدىغانلار ئەسلىي ئىچىمىزدىكەن ئەمەسمۇ؟

— قانداق ئادەمنىڭ كەينىدىن قاچىدىكەن دېسەك، بۇ يەرگە ئېزىپ كېلىپ قالغان بىر توكۇرنىڭ كەينىدىن قېچىپتۇ ئەمەسمۇ؟

— بۇلار ئۇنى جەننەتكە ئاپىرىدۇ دەپ قالدى ـ دە.

— ئەسلى بۇلار ۋەن سىلىك بىلەنلا قاچسا بوپتىكەن.

— ھەي، بۇلار ئۇنداق ـ بۇنداق ئادەملەرنىڭ كەينىدىن قاچمايدۇ، پۇت ـ قولى يوق، دوزاخقا ئاپىرىدىغان ئادەملەرنىڭ كەينىدىن قاچىدۇ.

— بۇلار ئاجايىپ قاچقۇنكەن، دانىنى كۆرمەي قاچىدىغان...

— قاسىم قېچىپ بولۇپ ئۆزىنى يامۇلىنى تېشىپ قاچقان سادىردەك ھېس قىلدى ـ دە.

— بولدى، بولدى بۇلارنى خىجىل قىلماڭلار، كىم يەنە مۇشۇ گەپنى قىلىدىكەن، مەندىن ئاغرىنمىسۇن، بۇ دۇنيادا كىم خاتالىق ئۆتكۈزمەيدۇ، — دېدى ناسىراخۇن ئاچچىق قىلىپ.

— ئاللا نۇرغۇن گۇناھلارنى كەچۈرگەن يەردە بىز بۇلارنىڭ گۇناھىنى كەچۈرمەمدۇق؟ خاتالىقىنى تونۇغاندىن كېيىن بولدىغۇ؟ — دېدى ئابلىز قارى.

بارات پالۋان ئاچچىقىدا ئوسمانىنى ئۇرۇپ قويغانلىقىغا پۇشايمان قىلدى. لېكىن، ئوسماندىن ئەپۇ سوراشقا سۈت بىلەن كىرگەن ئەرلىك غۇرۇرى يول قويمىدى. ئەكسىچە: «ئوغۇل بالا دېگەن ئۇنچىلىك تاياقتا چىدىمىسا ئوغۇل بالا بولامدۇ؟ پۇنىڭدىن ئەقىل تېپىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، ئەسلى ئۇنچىلىك ئۇرۇۋەتمەسلىكىم كېرەكتى، قانداق قىلىمەن؟ خۇي ـ پەيلىم شۇنداقكەن. بۇ خۇيۇم جاننىڭ چىقىشى بىلەن تۈگەيدىغان ئوخشايدۇ...» دېگەنلەرنى خىيال قىلىپ ئۆزىگە تەسەللى تاپتى. ئۇنىڭ قاپىقى بۇ قارىياغاچلىقتىن قوزغالغىچە ئېچىلمىدى. ئۇ بۇ يەردىن ئايرىلىش ئالدىدا پارتىزانلارغا ئاچچىق سۆز قىلدى. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «نەپسىنىڭ كەينىگە كىرگەن ئادەمدە ۋەتەن، ھۆرلۈك تۇيغۇسى سۇس بولىدۇ، ھالال ـ ھارامنى ئايرىيالمايدۇ. ۋىجدانى قورۇتلاپ كەتكەن بولىدۇ. باسماققا كەپتەر داننى دەپ چۈشىدۇ. بىز خەلقنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئاتالانغانلار بۇنىڭغا تېخمۇ دىققەت قىلىشىمىز كېرەك. ھېكىمباي، موللا شاڭيۇلارنىڭ تەقدىرى قانداق بولدى؟ ئىبرەت ئېلىشىمىز كېرەك. ئۇ خۇددى خۇدا پىرئەۋننىڭ ئۆلۈكىنى كىشىلەرگە ئىبرەت بولسۇن ئۈچۈن دەريانىڭ قىرغىقىغا چىقىرىپ قويغاندەكلا بىر ئىش. ھەقىقەت بىلەن ۋىجدان نەپسىنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتمىسۇن. داخىيەنزىگە كىرگەندە ئولجىغا كۆزىمىزنى قىزارتمىدۇق ئەمەس، قىزارتتۇق. شۇ سەۋەبتىن ئاللا بىزنى دەشتى ـ چۆلگە تاشلاپ، ئاچلىقتا سىنىدى ھەم سىناۋاتىدۇ. بىز ۋىجدان، غۇرۇر، مۇستەھكەم ئېتىقادىمىز بىلەن ياشىساقلا ھەرقانداق قىيىن سىناقلارغا بەرداشلىق بېرەلەيمىز. ئۇ دۇنياغا بارغاندىمۇ يۈزىمىز يورۇق بولىدۇ...»

پارتىزانلار داخىيەنزى دەرياسىنىڭ بويىغا ئورۇنلىشىپ،

ماغدۇرسىزلىنىپ ياتقان بىر كۈنى ئىلمدىن بىر كىشى كېلىپ بۇلارنى غۇلجا تەرەپكە ئېلىپ ماڭىدى. بۇلار ۋۇتەيگە بارغاندا، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بۇلارنى كۆرۈپ، غەلىتە مەخلۇقلارنى كۆرۈۋاتقاندەك داڭ قېتىپ قالدى. تاماق يەۋاتقان بىر جەڭچى ئىختىيارسىز ھالدا:

— بۇ ياۋايى ئادەملەر ئوخشىمامدۇ؟ — دەپ سالدى.

قاسىم جودا ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ھېلىقى جەڭچىنىڭ مەيدىسىگە بىرنى تېپىپلا قاچا - پاچىلىرى بىلەن كەينىگە ئۆچۈرۈۋەتتى. ياسىن دوختۇر يۈگۈرۈپ بېرىپ ئۇنى تۇتۇۋالدى. بارات پالۋان ئۇنىڭدىن پەخىرلەنگەندەك مىيىقىدا كۈلۈپ تۇراتتى.

— ھەي ئاقپىشماق لاتا، بىزنى سەن ياۋايى دېسەڭ، خەق نېمە دەيدۇ؟ بىز ياۋايى بولۇپ نېمە قىپتۇق ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە، بولمىسا كۆزۈڭگە قولۇمنى تىقىۋېتىمەن. فورما كىيگىنىڭگە لايىق نەنى ئازاد قىلدىڭ؟...

— ياللا قاسىم، ئەجەب جىدىلىڭ تۇتۇلدى. بېشىڭنى ئوڭلاپ قويساق قۇتۇلارمىزمىكىن سەندىن، — دېدى تۇردىئاخۇن ماجىرانى پەسەيتىش ئۈچۈن.

— ئاۋۇ ياۋايى دەۋاتسا، ماڭا كىم تېگىدۇ؟ مايمۇن ئالامتىم؟

قاسىمنىڭ چىچاڭشىپ قىلغان گېپىدىن ھەممىسى كۈلۈشۈپ كەتتى.

— بولدى قاسىم سېنى ئۆيلىمەي، بۆشۈككە بۆلۈۋېتەيلى.

— مۇشۇ ئاچچىقى بىلەن بۆشۈكتە ياتامدۇ بۇ؟ ئېمىتكەن ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى چىشلەپ يۈلۈۋالا...

— باراتكامنى ئىنىڭ ئانا قىلىپ قويامدۇق؟

جېدەل ئاخىر كۈلكىگە ئايلاندى. پارتىزانلارنىڭ كۆزلىرىدىكى كۈلكە ئۆچۈپ، سىبىستىرا قىزلارغا مۇڭلىنىپ

تىكىلدى. شۇ تاپتا بارات پالۋاننىڭ كۆز گۆھىرىمۇ ئېقىپ كېتەي دەۋاتاتتى. ھېلىقى پەشۋا يېگەن جەڭچىنى سەپدىشى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، ئۇستۇاشلىرىنى قېقىشتۇرۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ چىرايىدىن دېگەن گېپىگە قانتىق پۇشايمان قىلىۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا، بېشىنى يەردىن كۆتۈرەلمەيۋاتاتتى.

بارات پالۋانلار ۋۇتەيدىن قوزغىلىپ تۇرۇشقا: «يۈڭجىخۇنى دۇشمەنلەر بېسۋاپتۇ» دېگەن خەۋەر يېتىپ كەلدى. بۇنىڭدىن بارات پالۋان ھەسرەتلىنىپ:

— شۇنچە ۋاقىت ساقلاپ ياتقىنىمىز بىكار بوپتۇ. ھېلىقى مەنسۇر دېگەن نېمە ئىش قىلىۋاتقاندۇ؟ — دەپ غودۇرىدى.

بۇ خەۋەردىن پارتىزانلارنىڭ كۆڭلى غەش بولۇپ، چەكسىز غېرىبلىق ئىچىدە چۆلدەرىدى. لېكىن، باسقان ئىزىدىن قايتىشمىدى.

يول ئارىشقا كەلگەندە مەرگەنلىكى بىلەن «بىر كۆزلۈك ئادەم» دەپ نام ئالغان نۇراخۇن زەيدىن بارات پالۋاننىڭ يېنىغا ئېتىنى بۇراپ كەلدى.

— بارات، مەن يۇرتقا قايتاي... — دېدى ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ.

— نېمىشقا؟ — دېدى بارات پالۋان ئۇنىڭغا چۆچۈپ قاراپ.

— دادام يالغۇز قالغان، مەن بېرىپ قارىمسام بولمايدۇ. ئۆزىڭىز بىلىسىز، دادامغا مەندىن باشقا قارايدىغان ئادەم يوق.

— ئىختىيارىڭ، — دېدى بارات پالۋان ئۇنىڭدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيماي، — داخىيەنزى ئۇرۇشدا كۆرسەتكەن قەھرىمانلىقىڭىزنى ئۇنتۇپ قالمايمىز. خەير! خۇداغا ئامانەت، يۇرتداشلارغا سالام ئېيتىڭ. لېكىن، قۇربان بولغان سەپداشلارنىڭ ئىسمىنى ئېيتماڭ.

— بولىدۇ. ئۆزىڭىزنى ئاسراڭ، خەير! خۇداغا ئامانەت، — دېدى ئۇ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ. ئاندىن

سەپداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ، ئېتىنى بورتالا شەھىرىگە قارىتىپ قويۇۋەتتى. ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇشقان پارتىزانلارنىڭ كۆڭلىنى غەشلىك تۇمانلىرى ئورىۋالدى.

نۇراخۇن زەيدىن ئاخشام مۇنداق بىر چۈش كۆرگەنىدى: بارات پالۋان ئاپئاق تاۋۇتلار بېسىلغان ماشىنىنىڭ چاقىنى ئوڭشاۋاتقۇدەك. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆزىگە قاراپ تۇرغان نۇراخۇن زەيدىنگە: «بېشىڭىزغا شەپكىڭىزنى كىيىۋېلىڭ ياكى شاپاق دوپپىغا كۆنگەن بېشىڭىز قاسقان شەپكىگە كۆنمەيۋاتامدۇ؟» دېگۈدەك. نۇراخۇن زەيدىن: «شەپكە كىيسەم بېشىمدا تۇرمايدىغاندەك تۇرىدۇ. شۇڭا، كىيمىدىم» دېگۈدەك. ماشىنىنىڭ ماي باكىدىن قان تۆكۈلۈۋاتقۇدەك. ماشىنا ئۇستىدىكى تاۋۇت ئەتراپىدا تۇرغان سەپداشلىرى يىغا - زارە قىلىشۋاتقۇدەك. نۇراخۇن زەيدىن ئۇلاردىن: «بۇ كىمنىڭ تاۋۇتى» دېسە، ئۇلار: «بۇ بارات پالۋاننىڭ» دەپ جاۋاب بەرگۈدەك. بارات پالۋان نۇراخۇن زەيدىننىڭ دولىسىغا شاپىلاقلاپ: «سىز ھازىر ئالدىراش، كېيىن بارسىڭىزمۇ بولىدۇ» دېگۈدەك...

سەھەردە نۇراخۇن زەيدىن چىلىق - چىلىق قارا تەرگە چۆمۈپ ئويغىنىپ كەتكەنىدى.

ئون يەتتىنچى باب
تەشنا قەلب

باشقىلارنىڭ بەختىنى ئويلاش بىلەن ئۆز بەختىمىزنى تاپىمىز.

— پلاتون

1

ھەيۋەت قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان تاغ چوققىلىرىغا ئاقۇش بۇلۇتلار يېپىشىپ تۇراتتى. تاغنىڭ زىننىتى بولغان ياپيېشىل قارىغايلار ئۇنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ، كىشى قەلبىدە ئۆزگىچە زوق، ھەۋەس قوزغايتتى. سوزۇلۇپ ياتقان يېشىل يايلاقلاردا ھەرخىل ياۋا گۈللەر مەيىن شامالدا يېنىك تەۋرىنىپ تۇراتتى. تىنىمسىز داۋالغۇپ تۇرغان كۆپكۆك سايرام كۆلى قارىغان ھەرقانداق كىشىنى ھاياجان ۋە ھەيرانلىق تۇيغۇسىغا چۆمدۇرمەي قالمايتتى.

سايرام كۆلى ئۆزىنىڭ سېھرى بىلەن ئاجايىپ رىۋايەتلەرگە تولغانىدى:

«بۇنىڭدىن ناھايىتى ئۇزۇن يىللار ئىلگىرى بۇ يەر كۆل ئەمەس، ئوت - چۆپى، سۇيى مول، گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن گۈزەل ئوتلاق ئىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە شىكارغا چىققان بالماۋۇز بۇ ئوتلاقتا قوي بېقىۋاتقان گۈزەل قويچى قىز چىمەننى كۆرۈپ قېلىپ، نىيىتى بۇزۇلۇپ، نۆۋكەرلىرىگە قىزنى تۇتۇپ

ئوردىغا ئاپىرىشقا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. قىز يالماۋۇزغا ئىتائەت قىلماي، قاراۋۇلنىڭ بىخەستەلىكىدىن پايدىلىنىپ، ئاتقا مىنىپ ئوردىدىن قېچىپ كېتىپتۇ. يالماۋۇزنىڭ ياساۋۇلى قىزنىڭ ئارقىسىدىن ئىز بېسىپ قوغلاپ كېلىپتۇ، ياساۋۇل قىزغا يېتىشىۋالاي دېگەندە، قىز تېگى يوق بىر جىرانى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. بۇئىشتىن خەۋەر تاپقان قىزنىڭ يىگىتى — يىلقىچى باتۇر يىگىت سىدىق دەرھال يېتىپ كېلىپ، ياساۋۇلنى قىلىچ بىلەن چېپىپ ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، قىزنىڭ ئىسمىنى توۋلاپ جىراغا ئۆزىنى ئېتىپتۇ. جىرانىڭ ئىچىدىكى سۇ شۇ زامانلا غەزەپ بىلەن مەۋج ئۇرۇپ، ئاسمان - پەلەك دولقۇن چىقىرىپ، يالماۋۇزنى ئوردىسى بىلەن قوشۇپلا يۇتۇۋېتىپتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بىر پايان ئوتلاق ھازىرقىدەك كۆز يەتكۈسىز چوڭ كۆلگە ئايلىنىپ قالغان. ھەسرەت - ئەلەم بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن چىمەن بىلەن سىدىق دولقۇنلاپ تۇرغان كۆل ئىچىدە بىر - بىرىدىن ئايرىلمايدىغان ئىككى كىچىك ئارالغا ئايلىنىپتۇ.»①

«سايرام كۆلى ئىسكەندەر زۇلقەرنەين شەرققە يۈرۈش قىلىپ، مۇشۇ ئەتراپقا كەلگەندە، يەرلىك ئاھالە بولغان ئۇيغۇرلار بىلەن قاتتىق ئېلىشقانلىقى، ئۇرۇشتا ئۆلگەنلەرنىڭ قېنىدىن كۆل ھاسىل بولغانلىقى بايان قىلىنىدۇ.②»

يەنە بەزىلەر: پەرىزاتتەك گۈزەل بىر قىز يۈرتىنى قوغداش ئۈچۈن ياۋلار بىلەن جەڭ قىلغىلى كەتكەن يىگىتىنى كۈتۈپ ياش تۆكۈشلىرىدىن بۇ كۆل ھاسىل بولغان، شۇڭا سايرام كۆلىنىڭ سۈيى تۇزلۇق، دەپ رىۋايەت قىلىشىدۇ. ئەينى دەۋرلەردە يا ئاقمايدىغان، يا تاشمايدىغان بۇ كۆل ئۆزىنىڭ جەلپكارلىقى بىلەن «سۈت كۆلى»، «تەڭرى كۆلى» دەپمۇ ئاتىلىپ، بۇ

①② خوجا ئەخمەت يۇنۇس: «گۈلشەن ۋادىدىكى ئىزلار» دىن.

يەردىن ئۆتكەن ھەرقانداق سەييا ھنىڭ ئاپىرىن ۋە زوقمەنلىكىنى قوزغىغان. ھەتتا مۇھىم خاتىرىلەرنى قالدۇرۇشقا ئالدىراتقۇزغان.

مەزمۇت تاغلار ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، يېشىللىق قورشاۋىدا كۆپكۆك سۇلىرى تىنىمسىز مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان بۇ كۆلدىن ئۇرۇلۇۋاتقان نەمخۇش شامال ئاچچىق بىر تارىخنى ئەسلىتىپ تۇراتتى... توختىماي چايقىلىپ، ئۆزىنىڭ چەكسىز بايانى بىلەن كىشى قەلبىدە ئىلاھى قۇدرەتنىڭ كارامىتىنى نامايەن قىلاتتى. خىياللار بوغۇنۇققان ئارمان، ھەسرەت تۇغلىرىنى كۆتۇرۇپ، ئاچچىق - ئاچچىق تىپىرلاشلاردىن كېيىن ئۆزىگە قايتقاندەك بولاتتى. يۇرەكلەردىن چاچرىغان ئۇچقۇنلار بارا - بارا گۈلخانغا ئايلىنىپ، كۆزلەردە غەزەپلىك نۇر سىزىقىنى شەكىللەندۇرەتتى.

شۇنداق، ئۆزىنى تونىغان، ئېڭىدا ئويغىنىشنىڭ نۇرانە قۇياشى يانغان ئىنسان ھامان باشقىلارنىڭ كۆزىگە قاراپ ياشاشنى نومۇس دەپ بىلىدۇ. زۇلمەتلىك كېچىدە ھەمىشە تېنەپ - تەمتىرەپ بەلگىسىز يوللارغا نىشانسىز كېتىۋەرمەيدۇ. بەلكى ھالاكەتنىڭ ئۆزلىرىگە ئۆزلىرىنى خار قىلغانلىقتىن قۇچاق ئاچىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىشىپ، سۇلماس بىر روھنىڭ ئۆزلىرىنى يېڭى بىر يورۇق دۇنياغا باشلاپ چىقىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنىدۇ. مانا بۇ ئىنسانىنىڭ ئۆز - ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇشى ئىدى. بارات پالۋان شۇ تاپتا ئەنە شۇنداق تۇيغۇلاردا بولۇۋاتاتتى. پات - پات نېمىدىندۇر بېشىغا بىر چىلەك مۇزدەك سۇ قۇيغاندەك ئەندىكىپمۇ كېتەتتى.

شۇ تاپتا بارات پالۋان بۇ گۈزەل مەنزىرىلەرگە قاراپ ئېغىر خىياللارغا چۆمگەنىدى. «خۇدا بىر ساقلاپتۇ. گومىنداڭلار بېسىۋالغان بولسا... ھېلىمۇ بالدۇر ئويغىنىپ قاپتۇق. بولمىسا...»

ئۇلار ئاتلىرىنى يېتىلىشىپ پىيادە كېتىشۋاتاتتى.

— پاھ بۇ يەر جەننەتنىڭ ئۆزىغۇ! — دېدى قۇربان ئەترапىغا تويماي قاراپ.

— ئەپسۇسكى، پەرى يوقتە؟ — دېدى تۇردىئاخۇن.

— ئۆيۈڭلىدىكى پەرى بولماي نېمە؟

بۇلارنىڭ ھازىرقى ھالىتىدىن ھۇنجىخودىكى چاغلىرىنى قىياس قىلىش تەس ئىدى. بۇلارنىڭ ئۇچىسىدا مىللىي ئارمىيىنىڭ يارىشىملىق فورمىسى كۆزنى قاماشتۇرۇپ تۇراتتى. ئۇلار بۇ كىيىملەردىن روھلىنىپ بۇرۇنقى تارتقان ئازابلىرى كۆزلىرىگە كۆرۈنمەيۋاتاتتى. ئۆزلىرىنى ئەمدىلا ئەسكەر بولۇپ، جەڭگە كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىشاتتى. ئۇلار لوسۇگۇڭدىكى تەربىيىنى تۈگىتىپ ئالدىنقى سەپكە مېڭىشقانىدى.

— بارات، — دېدى ياسىن دوختۇر، — باشتىلا مۇشۇنداق ھۇجۇمغا ئاتلانغان بولساق - ھە! — ئۇنىڭ كۆزلىرى ھاياجان ئىلكىدە ئويناپ كېتىۋاتاتتى.

— قەھرىمان دېگەن ئەگرى - توقاي يوللارنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئۆزى مۇستەقىل يول تاپىدۇ. تەييار قورال، تەييار ئوزۇق - تۇلۇككە تايىنىپ جەڭگە ئاتلانسا، ئۇنىڭ ئانچە پەيزى بولمايدىكەن، يەنىلا تاياق - توقماق بىلەن جەڭ قىلغان ۋاقىتلار قىزىقارلىق بولىدىكەن، — ئۇ ئاشۇ جاپا - مۇشەققەتلىك كۈنلىرىنى ئەسلەپ قېلىۋاتاتتى، — مەن ئۆزۈمگە تايىنىپ ياشاشنى ياخشى كۆرىمەن. شۇڭا ئېردەنىدىن يارىدەم، شەھەردىكى بايلاردىن ئاشلىق تەلەپ قىلمىدىم. خۇدانىڭ ئۆز ئورۇنلاشتۇرۇشى بولىدۇ... ئەڭ ياخشىسى ھەرقانداق ئادەم ۋىجدانىنى، غۇرۇرىنى ساقلاپ، باشقىلارنىڭ كۆزىگە قارىمای ئۆزىگە تايىنىپ ياشىشى لازىم. دۇنيادا ئادەمدىن قۇدرەتلىك كۈچ يوق، گەپ ئادەم ئۆز قۇدرىتىنى تونۇپ يېتىپ، ئۇنى دەل جايىغا ئىشلىتىشتە.

بارات پالۋاننىڭ ئەتراپىدىكىلەر ئۇنىڭ سۆزىگە قايىل بولۇپ باش لىڭشىتىشتى. ئۇلارنىڭ كۆزىگە بارات پالۋان باشقىچە كۆرۈنۈپ كەتتى. بارات پالۋان ئۆزىمۇ ھەربىي فورما بىلەن بەكمۇ ھەيۋەتلىك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭغا قارىغان ھەربىر ئادەمنىڭ ئىختىيارسىز زوقى قوزغىلاتتى.

— بىزنىڭ يەنىلا بىر باتالىيوندا بولغىنىمىز ياخشى بولدى، — دېدى ناسىراخۇن.

— دۇشمەن ئۇۋۇسىغا قاچانمۇ تېگىش قىلارمىز؟ — دېدى قارا قۇۋان خىيالدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ.

— سەن ئۇنى ئويلىماي، ئاۋۋال يۇرتتىكىلەر بىلەن ئامان - ئېسەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، خوتۇنىڭغا تېگىش قىلىشنى ئويلىغىنا، — دېدى تۇردىئاخۇن، — مەن ئالدىراۋاتسام...

ئۇنىڭ گېپىدىن ھەممىسى كۈلۈپ كېتىشتى.

مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى باش قوماندانلىق شتابىنىڭ يۆرۈقى بىلەن جەنۇب، شىمال ۋە ئوتتۇرا يۆنىلىش بويىچە ئۇرۇشقا ئاتلانغانىدى. بارات پالۋان يېگىتلىرى لېسكىن قوماندانلىقىدىكى شىمالىي سەپ، كەڭسای ئوچىنچى ئاتلىق تۈەنىدە بولۇپ، بۇلار تارغاباتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنى ئازاد قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغانىدى.

بارات پالۋان ئىككىنچى يېڭىنىڭ باشلىقى ئىدى. بۇنىڭدىن ئۇ ئۆز بۇرچىنىڭ ئېغىر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتاتتى. ھەممە ئىشتا ئۈلگە بولۇشنى باشلىقلىقنىڭ سۈپىتى دەپ تونۇيتتى. شۇڭا، ئۇ ئۆزى ئۈلگە بولغان جەڭ مەيدانلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. بالىلىرىنى خىيال قىلغان چاغلىرىدا گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى كۆزلىرىگە ئەڭ ئەشەددىي رەقىب بولۇپ كۆرۈنەتتى - دە، ئازادلىققا پاتراق چىقىشنى ئارمان قىلاتتى. شۇ خىل ئارمان ئىلكىدە يۇرىكى تىنىمسىز تېپىرلايتتى.

تۇەن قوماندانىنىڭ جاراڭلىق بۇيرىقىدىن جەڭچىلەر بۆلەكچىلا جانلىنىپ، ئاتلىرىغا چەبدەسلىك بىلەن مىنىشتى - دە، ئالدىنقى سەپكە قاراپ ئاتلاندى. ئۇلارنىڭ نۇرلانغان كۆزلىرىدىن ئومىد قۇياشى بالقىپ، يۈرىكىدە ئارمان، هاياجان، شىجائەت... تۇغۇندىلىرى تىنىمسىز دولقۇنلايتتى. هاياجانغا تولغان قۇربان: «مۇشۇ هالىتىمنى ئاپام، دادام، چىمەنگۈل كۆرسە، قانچىلىك خۇشال بولۇپ كېتەر، چىمەنگۈل مەندىن پەخىرلىنىپ ئالدىمغا گۈل كۆتۈرۈپ چىقارمۇ ياكى...» دېگەنلەرنى خىيال قىلىپ ئۆزىچە كۈلۈپ قويدى. دېمىسىمۇ ئۇ ئاتا - ئانىسىنى، بىر تۇغقانلىرىنى، يۇرتىنى، سۆيگەن يارى چىمەنگۈلنى بەكمۇ سېغىنغانىدى، بولۇپمۇ چىمەنگۈلنىڭ ئوتى ئۆنى بەكرەك قىينىغان، ئەپسۇس...

هاۋا ئوچۇق بولۇپ، ئىسسىق شامال ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ئۇرۇلۇپ، چېكىلىرىدە مونچاق - مونچاق تەرلەرنى پەيدا قىلاتتى.

2

ئۇلار بورتالا شەھىرىگە يېقىنلاشقانسېرى يۇرەكلىرى هاياجان ئىلكىدە تېپىرلاشقا باشلىدى. قۇربانىنىڭ كۆزلىرى باشقىچە نۇرلىنىپ كېتىۋاتاتتى. قۇربانغا كۆزى چۈشكەن بارات پالۋان ئۇنىڭ ئىچكى هېسسىياتىنى سېزىپ قالدى - دە، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، يۈرىكى تارتىشىپ ئاغرىپ كەتتى. «هەي ئۇ بەكمۇ ئازابلىنىپ كېتىدىغان بولدى - دە، بۇرۇنراق ئېيتىۋەتسەممۇ بوپتىكەن...» ئۇ شۇلارنى ئويلاپ، كۆزىنى قۇربانىدىن ئۇزدى.

جەڭچىلەر شەھەرگە كىرىشكە بەكمۇ ئالدىراۋاتاتتى. ئۇلار ئۆيىدىكىلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇلارنى تاڭ قالدۇرۇشنى

خىيال قىلىشاتتى. ئەپسۇسكى، ئۇلار قۇربان بولغانلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنى ئويلىغىنىدا، بېشى قايغاندەك، خىياللىرى چىگىشلەشكەندەك بولۇشاتتى. ئۇلارنىڭ هەيۋەتلىك بۇرۇشلىرى كىشىنى هەقىقەتەن تاڭ قالدۇراتتى. قەلبىلەردە چەكسىز سۆيۈنۈش تۇيغۇلىرىنى قوزغايتتى... جەڭچىلەر هەيۋەتلىك قەدەم تاشلاپ شەھەرگە ئاز قالغاندا، ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىققان خەلق دېڭىزدەك دولقۇنلاندى. ئۇلار يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە تۇرۇۋېلىپ، شاۋقۇن - سۇرەن كۆتۈرۈشتى. شامالخان بول ئوتتۇرىسىدا گۈل تۇتقان هالدا ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى. ئۇ ئۆزى ياسىغان گۈل چەمبىرەكنى بوينىغا ئېسىۋالغان هەم قولىقىغا، شاپاق دوپپىسىغا گۈل قىستۇرۇۋالغانىدى.

— كەلدى! ئۇلار كەلدى...

خەلقنىڭ زۇلۇم دەستىدىن مۇز بولۇپ قېتىپ كەتكەن جىسمى ئەمدى ئەسلىگە كېلىپ، چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى.

— ياشىسۇن مىللىي ئارمىيە!

— ياشىسۇن خەلقنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلىرى!

— يوقالسۇن زۇلۇم! ياشىسۇن ئازادلىق!

ئۇلار شوئار توۋلىغىنىچە كۆزلىرىگە ئىسسىق ياش ئېلىشقانىدى. ئۇلار قىن - قىنىغا سىغمايۋاتقان هاياجىنىنى قانداق ئىپادىلەشنى بىلمەي قېلىشۋاتاتتى.

شامالخانغا زوقلىنىپ قاراپ تۇرغان بارات پالۋان توپ ئارىسىدىكى خوتۇنى بىلەن بالىلىرىنى كۆرمەي قالدى.

— دادا... دادا...

بارات پالۋان ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى - دە، يۈرىكى ئىختىيارسىز تېپىرلاپ كەتتى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ ئۇلارنىڭ يېنىغا باردى.

— ۋۇي سىلەرمۇ چىققانمۇ؟ سالامەت تۇردۇڭلارمۇ؟— ئۇ بالىلىرىنى زوكزىيىپ تۇرۇپ قۇچاقلىدى.

— دادا ئەجەب پەيزى بولۇپ كېتىپسەن؟ — دېدى چوك ئوغلى خېۋىر.

— تونۇماي قاپتۇق، — دېدى خوتۇنى ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالىدىغاندەك ھېسسىياتتا بولۇپ، ئىچى كۆيگەن ھالدا.

— سىلەرمۇ كۆزلىرىمگە باشقىچە كۆرۈنۈۋاتىسىلەر، سىلەرنى بەكمۇ سېغىنىدىم، — بارات پالۋان شۇنداق دەپ بالىلىرىنى تويماي سۆيۈپ كەتتى. ئايالى ئۇنىڭغا يېنىشلاپ قاراۋاتاتتى. يۈرىكى تېپىچەكلەپ، تىنىقى تېزلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

— بولدى دادا، مىجىۋەتتىڭ بىزنى... — بارات پالۋان بالىلىرىنى قوللىرىدىن بوشىتىپ خوتۇنىغا قارىدى - دە، نەپىسى سىقىلغاندەك بولۇپ، ژۇجۇدىغا ئىللىق ھارارەت يامرىدى. خۇمارلاشقان جۇپ كۆز سۆيگۈنىڭ تەڭداشسىز قۇدرىتىنى نامايان قىلىۋاتاتتى. ئەگەر كىشىلەر بولمىسا ئىدى...

قۇربانىڭ ئۇمىدكە تولغان كۆزلىرى چىمەنگۈلنى ئىزدەپ تالدى - دە، يۈرىكى ئەنسىز سوقۇپ، نەپىسى بوغۇلدى. شۇ ئارىدا ئۇ چىمەنگۈلنىڭ دوستى ھەجەرخاننى ئۇچرىتىپ قالدى.

— ھەجەرخان نېمانداق قاراپ كېتىسىز، مېنى تونۇمايۋاتامسىز؟ مەن قۇربان.

— قۇربان... ۋاھ! نېمانداق پەيزى بولۇپ كەتتىڭىز... — ئۇنىڭ تىلى گەپكە كەلمەي جىمىپ قالدى.

— چىمەنگۈل قېنى؟ ئۇ كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — دېدى قۇربان تەقەززالىق بىلەن.

— تېخى بىلمەمسىز؟... — دېدى ھەجەرخان بوش ئاۋازدا.

— ئۇنىڭغا نېمە بولدى؟... — دېدى قۇربان ئەنسىز ھالدا.

— ئۇ... ئۇ...

— تېز ئېيتسىڭىزچۇ ئۇنىڭغا نېمە بولدى؟... — قۇربانىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى، — ئۇ... ئۇ... توي قىلدىمۇ؟

— ياق، ئۇ... ئۇ... دۇشمەننىڭ ئوقىدا...

— نېمە؟ ئۇ... — قۇربانىڭ قۇلاق تۈۋىدە گۈلدۇرماما گۈلدۇرلىگەندەك، كۆز ئالدىدا چاقماقلار شىددەت بىلەن چېقىلغاندەك بولدى - دە، بېشى ئايلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى.

— قۇربان... — ھەجەرخاننىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش تۆكۈلدى.

— مېنىڭ بالام كۆرۈنمەيدىغۇ؟ ئۇ قېنى؟

— مېنىڭ بالام...

— يۈرەك پارەم قېنى...

— ...

بىرنەچچە ئانىنىڭ ئەنسىز يىغىسى ھەممەيلەننى شۇ تەرەپكە قاراشقا مەجبۇر قىلدى. ئانىلار پىغان بىلەن يىغلاشماقتا، يۈرەكلىرى ئېغىر ئازابلاردىن تىپىرلاپ، لەخته - لەخته قان بولماقتا ئىدى.

— ۋاي بالام، ئۇرۇشتا قۇربان بوپسەن، ئارمىنىم يوق. مەن سېنى ئوغۇل دەپ تۇغقان، ھايات بولساڭ كېلەتتىڭ، مېنى باغرىڭغا باساتتىڭ، جان بالام، جېنىم بالام، ئەزىز بالام، ئۆزۈڭنى ئويلىماي ئەلنى ئويلىغان بالام.

بۇ ياسىنجانىڭ ئانىسى ئىدى.

— جېنىم بالام قېنى سەن؟ دوستلىرىڭ قاتارىدا كۆرمىدىمغۇ... — بۇ ئەمەتنىڭ ئانىسى ئىدى. مۇھەممەت گاڭگۇڭنىڭ ئانىسىمۇ يىغىدىن توختايدىغاندەك قىلمايىتتى.

— ئەلنى دەپ قۇربان بوپسەن بالام، تۇغقىنىمغا مەن رازى، مەرد بالام، گاڭگۇڭ بالام...

— سېنى نەدىن تاپارمەن، قەبرەڭنى نەدىن سورايمەن؟

جان بالام جېنىم بالام. . .

چاچلىرىغا ئاق سانجىغان، يۈزلىرىنى قورۇق باسقان بۇ ئانىلارنىڭ، ئاتىلارنىڭ ئېچىنىشلىق يىغا - زارى ھەممەيلەننىڭ يۈرىكىنى ئەزدى، ئەمدىلەتتىن ئۈمىد نۇرى پارلىغان كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرىنى پەيدا قىلدى.

قۇربانىنىڭ كۆزلىرى ياشقا تولغان بولۇپ، قىساس ئوتلىرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى كۆيدۈرەتتى.

— مەن ئۇنىڭ قىساسىنى چوقۇم ئالىمەن! — دەپ قاتتىق ۋارقىرىدى ئۇ.

قۇربانىنىڭ ئەلەملىك نىداسىنى ئاڭلىغان بارات پالۋان ئۇنىڭغا ئېچىنىش نەزىرى بىلەن قارىدى. لېكىن، ئۇنىڭغا نېمە دەپ تەسەللى بېرىشنى بىلەلمەي، دەريا بويىدا ئۇنىڭ قىلغان ھېسىياتلىق سۆزلىرىنى ئېسىگە ئالدى - دە، ئىچى تارتىشىپ ئاغرىغاندەك بولدى. قەلبىنى چىدىغۇسىز بىرخىل ئازاب قامال قىلدى. «ئۇ ئوغۇل بالا، چىدىشى كېرەك. . .» دەپ ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بەردى - دە، بالىلىرى ۋە ئايالى بىلەن ۋاقتىنچە خوشلىشىپ، قۇربانىنىڭ يېنىغا كەلدى. ھەجەرخان بۇ چاغدا قانداق قىلىشنى بىلەلمەي تۇراتتى.

— قۇربان ئۆزۈڭنى بېسىۋال، مەن بۇنى داخىيەنزىدىكى چاغدىلا ئاڭلىغان، لېكىن ساڭا دېيىشكە تىلىم بارمىغان. . . ئاخىر ئۆزۈڭ. . . — دېدى ئۇ غەمكىن ھالدا، — سەۋر قىل. . .

— دېمىگىنىڭىز ياخشى بوپتۇ. ئەگەر دېگەن بولسىڭىز شۇ يەردىلا ئۆلۈپ كېتەركەنمەن. . .

— بۇنىڭدىن چۈشكۈنلىشىپ، ئۆزۈڭنى تاشلىۋەتمە، يۈرت، خەلق تېخى تامامەن ئازاد بولغىنى يوق. . . مەن ئۆيدىكىلەرنىڭ يېنىغا باراي. . .

— مەن ئۆزۈمنى تاشلىۋەتمەيمەن، مەن دېگەن ئەركەك، چوقۇم چىمەنگۈلنىڭ قىساسىنى ئالىمەن، — ئۇنىڭ ياش پەردىلىرى تارتىلغان كۆزلىرىدىن قەھر - غەزەپ ئوتلىرى يانىدى. شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى كۆزلىرىدىن ياش تۆككىنىچە ئۇنىڭغا قۇچاق ئېچىپ كەلدى - دە، ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى.

قاسىم جودانىڭ ئانىسى ئۇنىڭغا يېنىشلاپ قارايتتى. باغرىغا باساتتى. . .

بۇلارنىڭ كېلىدىغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ يىراق - يېقىندىن كەلگەن خەلق ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك جەڭچىلىرىگە ئالغاچ كەلگەن توقاچ، تۇخۇم، گۆش. . . دېگەندەك نەرسىلەرنى سۇنۇشاتتى. جەڭچىلەر خەلقنىڭ ھېممىتىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ ھازىرلا يەنە جەڭگە ئاتلانغۇسى كېلەتتى. ناسىراخۇن، قارا قۇۋان، نۇردىنئاخۇن، ئابلىز قاري، ياسىن دوختۇر. . . لارنى ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ سېغىنىش پىغانلىرىدا تۆكۈلگەن خۇشاللىق ياشلىرى ئارامسىزلاندۇراتتى. ئۇلار تېخىمۇ كۆچلەنگەندەك، غەيرىتىگە غەيرەت قوشۇلۇۋاتقاندەك تۇيغۇدا ئىدى. بۇلار تاڭنىڭ بالدۇرراق ئېتىپ، ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن بەخت نۇرلىرىغا چۆمۈلۈشىنى خىيال قىلىشاتتى.

سىدىق كۆك كۆزنى ئاتىسى بىر يانغا تارتىپ، نەسىھەت قىلىۋاتاتتى:

— بالام، سەن خەلققە يۈز كېلەلمەيدىغان ئىش قىلما، باتۇر، يۈرەكلىك بولسالا، مەن سەندىن پەخىرلىنىمەن. بۇرۇن گومىنداڭ ئۇچۇن كەتمەن چاپقانلار ھازىر خەلق ئالدىدا باش كۆتۈرەلمەي يۈرۈشىدۇ. سەن ئۇنداقلاردىن بولما. مۇناپىق دېگەننىڭ ھەر ئىككى دۇنيادا يۈزى قارا بولىدۇ. موللا شاڭيۇ قان قۇسۇپ بىر ئەخلەتخانىدا ئۆلۈپ قالدى. خەلق ئۇنىڭ جەستىنى يەرلىكتە قويۇشقا ئۇنمايلا، ئاخىر يەنىلا ئۆز قېرىندىشىمىز كەن، دەپ كۆمۈپ قويۇشتۇق. ئادەم ۋىجدان،

غۇرۇر بىلەن ياشىشى كېرەك. بالام، خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلماق ناھايىتى ئۇلۇغ ئىشتۇر. بۇ تۆت كۈنلۈك ئالەم. بارار جايىمىز ئاللانىڭ دەرگاھىدۇر. خەلقە خائىنلىق قىلىشتىنمۇ ئارتۇق نومۇس ئىش يوق. ئۇنداق ئادەمنىڭ يۈزى ھەر ئىككى ئالەمدە يورۇق بولمايدۇ. مەڭگۈ خار - زەبۇنلۇق ئىچىدە ياشايدۇ. خەلق ئۇلارنى قارغايدۇ...

— دادا، مەندىن خاتىرجەم بول. ماڭا ئىشەن!

— سەن بارات پالۋاندەك مەرد، باتۇر، شىر يۈرەك ئەزىمەت بول! ياخشى نامىڭ تارالسۇن.

غۇلجا تەرەپتىن كەلگەن جەڭچىلەر خەلقنىڭ ھىممىتىدىن تەسىرلىنىپ، كۆزلىرىگە ياش ئېلىشقانىدى.

— باراتكا، سىزنى ھۆكۈمەتنىڭ ئادەملىرى چاقىرىۋاتىدۇ، — دېدى بىر جەڭچى يۇگۇرۇپ كېلىپ.

— ماقۇل، مەن لېسكىن بىلەن كۆرۈشۈپلا بارىمەن... خوش بالام، كەچتە ئۆيدە كۆرۈشەيلى، — دېدى ئۇ ئايالىغا مەنىلىك قاراپ.

— دادا، كەچتە تاپانچاڭنى ئوينايمەن، — دېدى ئىككىنچى ئوغلى جېلىل.

— ماقۇل... — دېدى ئۇ ئۇسسۇل ئويناپ جەڭچىلەرگە گۈل تەقدىم قىلىۋاتقان شامالخان تەرەپكە قاراپ.

بۇ يەردە ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدىكى ئادەملەر قايتىدىن رەتلەنگەندىن كېيىن، ئىشلار خېلى يۇرۇشۇپ قالغانىدى. ئېردەنى تۆەنى تارباغاتاي، ئالتاي تەرەپتىكى دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن شىخۇ تاشيولىغا بۇيرۇق بويىچە ئاتلىنىپ كەتكەنىدى. شەھەر باشقىدىن ئاۋاتلىشىپ، كوچا - كويلاردا قىزغىن بىر كەيپىيات داۋام قىلىۋاتاتتى. كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى بۇك - باراقسان ئورمانلار، مېۋىلىك باغلار كىشىگە ئاجايىپ ھۇزۇر بەخش ئېتەتتى. كوچىلار پاك - پاكىز سۈپۈرۈلۈپ، سۇلار چېچىلغانىدى. شامالخان گاھىدا قۇرۇق تاملارغىمۇ ئەسەبىيلەرچە سۇ چېچىپ كېتەتتى. ھەممە يەردىن بىرخىل پاكىزلىق ئەكس ئېتىپ تۇراتتى، گۈللەرنىڭ خۇشبۇي ھىدلىرى دىماغقا گۇپۇلدەپ ئۇرۇلاتتى. ھەممە جايدىن قۇشلارنىڭ چاڭىلداپ سايرىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى...

مىللىي ئارمىيە بۇ يەردە ئۇچ كۈن تۇرغاندىن كېيىن، يەنە يۇرۇشنى داۋام قىلدى. مېڭىش ئالدىدا شامالخان بارات پالۋان بىلەن قىسقىلا پاراڭلاشتى. شامالخان ئۇنىڭ بىلەن مۇشۇ چاغدا پاراڭلىشىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغانىدى.

— بارات، مەن غۇلجىدىكى يېڭىلىقلارنى كۆرۈپ، ئۇ يەرگە مېھرىم قانماي تۇرۇپ قالدىم. كەچۇر، خىزمىتىڭدە بولالمىدىم. مىللىي ئارمىيىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمى بەكمۇ ھەيۋەت بولدى. يىغلاپ تاشلىدىم. غاپپار بەگ بىلەنمۇ كۆرۈشتۇم... ئۇ بۇ يۇرت ئازاد بولغاندىن كېيىنلا غۇلجىغا كۆچۈپ كەتكەن - ھە... بارات مەن سەندىن پەخىرلىنىمەن، خۇدا ساڭا نۇسرەت ئاتا قىلسۇن. كۆرەش تېخى ئالدىڭدا، سەن غەلبە قۇچۇپ قايتىپ كەلگەن كۈنۈڭ دەل مېنىڭ بەخت گۈلۈم ئېچىلغان كۈن، ئەكسىچە بولسا بەلكىم مېنى كۆرەلمەسسەن... خەير، خۇداغا ئامانەت... — شامالخان شۇنداق دەپلا ھەش - پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولدى. بارات پالۋاننى ئېغىر خىياللار چۇلغۇالدى.

خەلق مىللىي ئارمىيىنى ئۇتتۇبولاققىچە ئۇزىتىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ جەڭچىلەردىن ھېچ ئايرىلغۇسى كەلمەيۋاتاتتى. ئۇلار جەڭچىلەردىن مېھرىنى ئۈزەلمەي، كۆز يېشى قىلىشتى. ئۇلار كەتكەندىن كېيىن، بۇ يۇرت چۆلدەرەپ قالغاندەك بولدى، خەلق ئۆزلىرىنى قىممەتلىك بىر نەرسىدىن ئايرىلىپ قالغاندەك ھېس قىلىپ، بىرخىل غېرىبلىق ئىچىدە قالدى. ئۇلار ئۆزئارا «ئۆزىمىزنىڭ ئەسكىرى بولسا نېمىدېگەن ياخشى، ئۇلارغا

هەربىي كىيىملەر يارىشىدىكەنغۇ» دەپىشەتتى. ئۇلار ھەققىدىكى پاراڭ ھېچ بېسىقىدىغاندەك ئەمەس ئىدى.
باغ ئىچىدىن شامالخاننىڭ شادلىق ناخشىسى ياڭراۋاتاتتى.

كۆڭلۈم ئەجەب يايرىدى،
بەخت كۈلۈپ باققاندا.
قىران بۇركۈت ئاسماندا،
پەرۋاز قىلىپ ئۇچقاندا.

كېيىن ئۇنىڭ ناخشىسىغا قۇشلارمۇ جور بولۇپ كېتىشتى.

ئون سەككىزىنچى باب
جەڭگاھتىكى قىيامەت

ئەگەر قانخور ياۋ بىلەن قىلىشساڭ جەڭ،
راۋادۇر قانچە كۆپ قېنىنى تۆكسەڭ.
— خۇسرەۋ دېھلىۋى

1

مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن ئوت چاچرىتىپ، دۈشمەنگە يولۋاستەك ئېتىلىشقا تەييار بولۇپ تۇراتتى. بارات پالۋان ئاتتا مەغرۇر ئولتۇرۇپ، يىراقلارغا نەزەر تاشلايتتى. شامالخاننىڭ سۆزلىرىنى ئەسلىگەندە، ۋۇجۇدىدا يېڭى بىر كۈچ - قۇۋۋەت تاشقىنلايتتى. قۇربان چىمەنگۈل ئۈچۈن نىساس ئېلىشقا ئالدىراۋاتاتتى. بارات پالۋان ئۇنىڭ غەمكىن چىرايىغا قاراپ قويۇپ، ئىچىي كۆيگەندەك بولدى - دە، كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچتى. شۇ ھامان ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇربان بولغان سەپداشلىرىنىڭ ئاتا - ئانىلىرىنىڭ يىغا - زارى ئاڭلانغاندەك بولۇپ، دۈشمەنگە بولغان غەزەپ - نەپرىتى كۈچەيدى. «خۇدا سەن مۇشۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا ماڭا مەدەت بېرىپ، جېنىمنى ئامان قىلىپ، سەپداشلىرىم ئۈچۈن قىساس ئېلىشىمغا، خەلقنىڭ ئازادلىقىنى تېزرەك ئىشقا ئاشۇرۇشۇمغا مەدەت بەرگەيسەن» دەپ ئاستا پىچىرلىدى ئۇ. بۇلارنىڭ ئالدىدا يۈز مېتىر ئارىلىق قالدۇرۇپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئالدىن

رازۋېدكا قىلىش قىسمى كېتىپ باراتتى.

بۇلار قىزىل تۇز ئارقىلىق مېڭىپ، مۇھەممەت غاڭزىنىڭ جاڭزىسىنى ياقىلاپ، سەھەر بىلەن موفاڭغا يېتىپ باردى. بۇ يەردە دۇشمەننىڭ مىڭغا يېقىن ئادىمى بار ئىدى. دۇشمەن تۇرۇشلۇق جايىنىڭ ئەتراپى دالا بولۇپ، ناھىيىنىڭ ئىچىدە ئائىلىلىكلەر ئاز ئولتۇراقلاشقانىدى. لېكىن دۇشمەن تەرەپنى تەپسىلىي كۆزىتكەندىن كېيىن، ئۇچ تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىشنى پىلانلىدى. شۇ پىلان بويىچە ھۇجۇم باشلاندى. ئوقلار يامغۇردەك يېغىۋاتاتتى. جەڭچىلەر شىددەت بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەيتتى. ئۇلار شۇنداق ئىلگىرىلەپ بارغىنىچە موفاڭنى ئىشغال قىلدى. دۇشمەنلەر سارايسمە ئىچىدە قوللىرىنى كۆتۇرۇشۇپ تىترەپ تۇرۇشاتتى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ «ھۇررا» سادالىرى بىلەن دۇشمەن قورغىنىغا بۆسۈپ كىرىشى ئۇلارنى ئالاقزادە قىلىۋەتكەنىدى.

— ئاجايىپ ئىش، — دېدى ئۆز - ئۆزىگە لېكسىن، — ئىككى سائەتكە قالماي بۇ يەرنى ئېلىپ بولدۇق. بۇنداق باتۇر ئەزىمەتلەرنى ئۇچراتماق قىيىن، بىزگە ھېچقانداق زىيان بولمىدى.

— دوكلات! — دېدى ئالدىن رازۋېدكىغا كەتكەن بىر جەڭچى تىك تۇرغان ھالدا، — دۇشمەنلەر دۆربىلجىن تەرەپتىكى كۆۋرۈكنى ئىشغال قىلىپ، بەش ماشىنا ئەسكەر بىلەن بۇ يەرگە كېلىۋاتىدۇ.

— مەن ھازىرلا بارات پالۋاننىڭ قىسمىنى ئەۋەتەي.

— خوپ!

لېكسىن بۇيرۇقنى بارات پالۋانغا يەتكۈزدى. بارات پالۋان شۇ ھامان ئاتلىنىپ، كۆۋرۈككە ئاز قالغاندا، كېلىۋاتقان بەش ماشىنىنى كۆردى.

— بىز كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئاۋۋال ماشىنىنىڭ

چاقىغا ئوق ئاتايلى.

— بولىدۇ كوماندىر! — دېدى تۇردىئاخۇن يۇقىرى ئاۋازدا.

ئۇلار شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، تۆت ماشىنىنى ئىزىدا توختىتىپ، ئۇنىڭدىن قىيا - چىيا قىلىپ چۈشكەن دۇشمەنلەرنى ئېتىشقا باشلىدى. بىر ماشىنا دۆربىلجىن تەرەپكە قېچىپ كەتتى.

— شۇنچە ئاتسام دەردىم چىقمايۋاتىدۇ، — دېدى قۇربان پۇشۇلداپ تۇرۇپ.

بارات پالۋان ئۇنىڭغا قاراپ ئازابلانغانەك بولدى - دە: «ئۇرۇش رەھىمسىز بولىدىكەن» دەپ ئويلىدى.

— ئەجەب ئاسان تەسلىم بولدى بۇلار، ئۆزۈمنى راسا بىر كۆرسىتىپ قويماي دېگەنتىم، — دېدى قاسىم جودا.

— ئالدىمىزدا تېخى نۇرغۇن ئۇرۇشلار بار، — دېدى قارا قۇۋان چىرايىنى ئاچماي.

— نېمىدېگەن توك قاپاق نېمىسەن؟ بىر كۈلگىنىڭنى كۆرمىدىمغۇ؟

— قاپىقىم ئۇرۇشتا غەلىبە قىلغاندىن كېيىن ئېچىلىدۇ.

بارات پالۋان لېكسىنىڭ يېنىغا بارغاندا ئۇ نېمىلەرنىدۇر خىيال قىلىپ ئولتۇراتتى.

— دوكلات كوماندىر، ئۇ تەرەپنىڭ ئىشلىرى ئىزىغا چۈشتى.

— ياخشى، بىز بۇ يەرنىمۇ، شامال ئۆتەكنىمۇ ئېلىپ بولدۇق، ئەمدى بۇ يەرنى تەرتىپكە سېلىپ قويۇپ، دۆربىلجىنگە ماڭىمىز، سىلەردە ئاجايىپ بىر خىل ياۋايىلىق بار ئىكەن.

— سىز بىزگە ھاقارەت قىلماڭ، ئۇلارنى گومىنداڭنىڭ دەھشەتلىك زۇلمى شۇنداق يېتىشتۇرگەن!

— مەن دېگەن پولك باشلىقى، گەپ ياندۇرما.

— خاتا گەپ قىلغان ئادەملەرگە گەپ ياندۇرۇش ھەقلىق.
لېسكىن كۈلۈپ كەتتى.
— ئاجايىپ يۈرەكلىك - دە سەن، مەن ساڭا قايىل، داخىيەنزىدە شۇنچىۋالا دۇشمەننىڭ ئوستىگە بېسىپ كىرگەن نېمە - دە سەن، ئەگەر مەن ئېشىكىغا توپا سېلىپ قويسام ماڭمۇ جەڭ ئېلان قىلامسەن؟ — ئۇ ئويغۇرچىنى راۋان سۆزلەيتتى.
— سىز قارا كۆڭۈل بولسىڭىز ئەلۋەتتە سىزگە جەڭ ئېلان قىلمەن.

2

ئۇلار تۈپتۈز دالىدا دۆربىلجىنگە قاراپ ماڭدى. دۇشمەن ئايروپىلانلىرى پەس ئۇچۇپ كېلىپ، ئۇلارنى بومبارداىمان قىلاتتى. ئۇلار بىر تارقىلىپ، بىر يىغىلىپ يۈرۇشنى داۋام قىلىۋاتاتتى. شۇ خىل يۈرۇش بىلەن كۈرتى يېزىسىنى بىر يولىلا ئىشغال قىلىپ، بۇ يەردە دەم ئېلىپ غىزالانغاندىن كېيىن، ئېمىل دەرياسىغا يېقىن جايدىكى ئاقسۇ يېزىسىغا يېتىپ باردى.
گومىنداڭ بارلىق كۈچىنى ئېمىل دەرياسى بويىغا ۋە ئىككىنچى ئىستىھكام قىلغان قازاق مەكتىپى ئەتراپىدىكى كونا سېپىل دۆڭلۇكىگە جايلاشتۇرغانىدى.
مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى قەيسەرانە روھ بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەپ دەريا بويىغا يېقىنلاپ باردى - دە، شۇ يەرگە يېقىن بىر باغقا ئورۇنلاشتى. جەڭچىلەر جىددىي تۈتۈش قىلىپ ھۇجۇم قىلىدىغان تەرەپكە خەندەك كولاپ، شۇ يەرگە جايلىشىۋالدى. بۇلار ئەمدى ئۆزلىرىنى خېلى بىخەتەر ھېس قىلىشتى. شۇ ئارىدا مىلتىق سۈرتۈۋاتقان بىر جەڭچىنىڭ مىلتىقىدىن تۈيۇقسىز ئوق چىقىپ كەتتى. ئوق ئاۋازىنى ئاڭلىغان دۇشمەنلەر بۇلارغا قارىتىپ ئوق ياغدۇردى. ئوق دەرەخ شاخلىرىنى ئۈزۈپ

تاشلايتتى. جەڭچىلەر ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقى چۇشمىگۈچە ئۆز ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولدى. بۇلار بىلەن دۇشمەننىڭ ئارىلىقى يۈز مېتىرچە كېلەتتى. بۇلارنى ئېمىل دەرياسى ئايرىپ تۇراتتى. دەريا ئەتراپى بۇك - باراقسان ئورمانلار بىلەن قاپلانغان بولۇپ، ئۇرۇش دەھشىتىدىن بىخەۋەر ھالدا، ئۆز گۈزەللىكىنى نامايان قىلاتتى. دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدە دۇشمەن پوتەيلىرى چوقچىيىپ تۇراتتى. تاڭ سۈزۈلۈپ، قۇياش قان رەڭ ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلۈپ، ئۆزىنىڭ زەر نۇرلىرىنى زېمىنگە بەخش ئەتكەندىن كېيىنمۇ، دۇشمەنلەر ئوق ئېتىشنى يەنىلا توختاتمىدى. ئانا تەبىئەت ئاجايىپ گۈزەل تۇسكە كىرىپ، ئۆزىنىڭ ھۆسنىدار جامالىنى ئاچقانىدى. لەرزان شامال ئاسماندا ئۈزۈپ يۈرگەن ئاق بۇلۇتلارنى ئۇچۇرۇپ، بىرخىل گۈزەللىكنى جىلۋىلەندۇرۇشكە ئورۇناتتى، مۇڭلانغان زېمىن يۈزىدىكى گىياھلارنى يېنىك سىلكىپ ئۆتەتتى... جەڭچىلەر بىرخىل جىددىيلىكتىن بىئارام بولۇپ، بىر - بىرى بىلەن ناھايىتى قىسقىلا پاراڭلىشاتتى.
— ئاداش مەن خەتەرگە يولۇقۇپ قالسام، دۇشمەن قولىغا تاشلاپ قويماڭلار، ئامال بولمىغاندا ئېتىۋېتىڭلار... ئۆيدىكىلەرگە سالام ئېيتىڭلار...
ئۇلار بۇ سۆزلەرنى ناھايىتى غەمكىن ھالدا تەسلىكتە دېيىشەتتى - دە، خۇدادىن: «بىزنى ئامان قىلغايسەن» دەپ تىلەيتتى.
بىردىنلا شامال كۈچىيىپ دۇشمەن تەرەپكە ئۇرۇلۇشقا باشلىدى.
— شامالمۇ ئۇلارغا قارشى چىقىۋاتىدۇ، ئەمدى مىلتىقنى قۇچاقلاپ ياتمىساق بولاتتى، — دېدى تۇردىئاخۇن.
— خۇدا بىزگە مەدەت بېرىۋاتىدۇ. ئېھ خۇدا، ئىشلىرىمىزنى ئوڭ قىلغايسەن، — دېدى ئابلىز قارىي ئېغىر «ئۇھ» تارتىپ.

— خۇدا بىزگە مەدەت بېرسۇن. يولدا كەلگۈچە ئايروپىلان ئوقلىرى شۇنداق يېغىپ تۇردى. لېكىن بىزگە تېگەي دېمىدىغۇ؟ پەقەت بىر ئېتىمىزغىلا ئوق تەگدى، — دېدى سىدىق كۆك كۆز كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ.

— ئاللا قۇدرەتلىكتۇر...

— ھۇجۇمنى باشلىساق بولمامدۇ؟ نېمىگە ياتىدىغاندىمىز، تۇخۇم باسقان مېكىيانەك... — دېدى قاسىم جودا چېچىلىپ.

ھۇجۇمغا ئۆتۈش بۇيرۇقى چۇشتى. جەڭچىلەر چاقماق تېزلىكىدە تەييار بولۇشتى. شامالنىڭ قارشى تەرەپكە ئۇرۇلۇپ تۇرۇشى بۇلار ئۈچۈن پايدىلىق شارائىت ھازىرلاپ بەردى. جەڭچىلەرنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ، قانلىرى قىزىپ كەتتى - دە، دۇشمەننىڭ يامغۇرەك يېغىۋاتقان ئوقلىرىغىمۇ پەرۋا قىلماي، بىردە ئۆمىلەپ، بىردە ئېڭىشىپ مېڭىپ ھۇجۇمنى تېزلەتتى. جەڭچىلەرنىڭ ئاتقان ئوقلىرى پوتەي تۇتۇكچىلىرىگىمۇ كىرىپ كېتىپ، دۇشمەننىڭ توختىماي ئېتىلىۋاتقان پىلىموتلىرىمۇ بېسىقىپ قالاتتى.

بارات پالۋان باشچىلىقىدىكى جەڭچىلەر ئېمىل دەياسى كۆۋرۈكىنىڭ ئاستىدا دەريانى كېچىپ ئۆتۈۋتىپ ئاجايىپ باتۇرلۇق بىلەن دۇشمەنگە زەربە بېرىۋاتاتتى. بارات پالۋاننىڭ ئارقىسىدىن دۇشمەنگە ئوق ئۇزۇپ كېتىۋاتقان يۇسۇپكە ئوق تېگىپ يىقىلدى. ئۇنىڭ كەينىدىن بىرنەچچە جەڭچىگە ئوق تەگدى - دە، دەريا سۇيىنى قىپقىزىل قانغا بويىدى.

— يۇسۇپ! — ۋارقىرىدى قارا قۇۋان.

— سابىرجان! — ۋارقىرىدى بارات پالۋان.

— بارات، سىلەر ئىلگىرىلەۋېرىڭلار، بۇلارغا مەن بار، مېڭىڭلار! — قارا قۇۋان شۇنداق دەپ دەريانى ئۆزىنى ئاتتى. دەل شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان ئابلىز قارىينىڭ چېكىسىنى ئوق سۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى.

— ئاناڭنى... — دېدى ئابلىز قارىي غەزەپ بىلەن.

ئۇلار دەريادىن ئۆتكۈچە ئون يەتتە جەڭچى قۇربان بولدى. قارا قۇۋان يۇسۇپ قاتارلىق بىرنەچچە جەڭچىنى دەريادىن سۈزۈپ چىققاندا، ئۇلار مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كېتىشكەنىدى.

— خەپ ئاناڭنى، سەنلەرنى... — دەپ ھۆركىرىدى قارا قۇۋان، ئاندىن دەريانىڭ قارشى قېتىغا قاراپ، سۇنى شالاقلىتىپ كېچىپ يۇگۈردى. ئۇلار دەريانىڭ قارشى قېتىغا چىققاندا، دۇشمەننىڭ بىر پوتىيىدىن شىددەتلىك ئوق يېغىپ ئالغا ئىلگىرىلەشكە ئىمكانىيەت بەرمىدى.

— ماڭا گرانىتلارنى بېرىڭلار، — دېدى بارات پالۋان يېنىدىكى بىرنەچچە جەڭچىگە. ئۇلار دەرھال گرانىتلارنى بېرىشتى. بارات پالۋان گرانىتلارنى بىرلەشتۇرۇپ چىگىپ تۇرغىنىدا، ناسىراخۇن ئۇنىڭ يېنىغا ئۆمىلەپ كەلدى.

— مەن باراي، — دېدى ناسىراخۇن، — سەن بۇ يەردە بولمىساڭ بولمايدۇ.

— تولا سۆزلىمە! نېمىگە ۋالاقلايسەن! — بارات پالۋاننىڭ جۇدۇنى ئۆرلەپ قالغانىدى. ئۇ يەر بېغىرلاپ مېڭىپ، پوتەيگە قاراپ ئىلگىرىلىدى. كۆزلىرىدىن ئوت يېنىپ، ۋۇجۇدى غەزەپتىن چايقىلاتتى. ئۇنىڭ كۆزىگە بىرلا رەقىبىدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيۋاتاتتى. ئوق، گرانىتلارنىڭ ئېتىلغان ئاۋازلىرىمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيۋاتاتتى. ئۇ پوتەينىڭ تۆۋىگە چاقماقلىق بىلەن كېلىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئىچىگە كۈچەپ تۇرۇپ، بىرلەشتۇرۇپ چىگىلگەن گرانىتلارنىڭ پىلىكىنى ئۇزۇپ تاشلىدى - دە، ئۆزى بىرنەچچە قەدەم كەينىگە چېكىنىپ دۇم يېتىۋالدى. دەھشەتلىك گۈمبۈرلەشلەردىن كېيىن بارات پالۋان ئورنىدىن تۇرۇپ قاتتىق ۋارقىرىدى.

— ھۇررا! — ئۇنىڭ كۈچلۈك ئاۋازى ئەتراپنى زىلزىلىگە سالدى. جەڭچىلەرمۇ ئورنىدىن تۇرۇشلىرىدىن

سادالىرىنى ياڭرىتىپ، ناھىيە ئىچىگە قاراپ ئاتلاندى.
دۇشمەنلەر بىرىنچى سەپتىن چېكىنىپ، ئىككىنچى سەپكە ئۆتكەن بولسىمۇ، يەنىلا بەرداشلىق بېرەلمىدى.
سىدىق كۆك كۆز، قاسىم جودا ئىشكىلەرنى توختىماي قاقاتتى. بار كۈچى بىلەن ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرايتتى.
— ئازاد بولدۇڭلار! سىرتقا چىقىڭلار!
ئۇلار بىر ئىشكىنى جاقىلدىتىپ ئۇرۇپ، قاتتىق ۋارقىراپ ئەمدىلا مېڭىشقا ئىشەك ئېچىلىپ، ئۆي ئىچىدىن ئون بەش، ئون ئالتە ياشلاردىكى ئون نەچچە بالا ئالاقزادە بولغىنىچە چىقتى.
— سىلەر بىزگە ئەگىشىپ مېڭىڭلار، — دېدى سىدىق كۆك كۆز ئالدىراش ھالدا، — ھۇررا دەپ توۋلاپ بەرسەڭلارمۇ بىرگە ھېساب.
— ماقۇل.
ئۇلار يۈگۈرۈشۈپ كېتىۋاتقىنىدا، ئۇلار ئىچىدىكى بىر بالا:
— ماۋۇ قورۇدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرى بار، — دېدى يوغان بىر دەرۋازىنى كۆرسىتىپ.
— كىرمەيلى، دۇشمەنلەر كۆپ بولۇپ قالسا چاتاق، — دېدى جېلىل.
— بىز دېگەن ئازادلىق ئۈچۈن جېنىمىزنى ئاتىغانلار، نېمىدىن قورقاتتۇق، — دېدى قاسىم جودا دەرۋازىنى زەربە بىلەن تېپىپ ئېچىپ.
— ھۇررا دەڭلار بالىلار، — دېدى سىدىق كۆك كۆز قورۇ ئىچىگە مېڭىۋېتىپ.
— ھۇررا! ! — بالىلار قاتتىق ۋارقىرىدى.
— دېرىزىدىن گرانات تاشلايلى، — دېدى سىدىق كۆك كۆز.

قاسىم جودا گراناتنىڭ پىلىكىنى ئۈزۈۋېتىپ: «ئۆلۈشە ئاناڭنى» دەپلا ئۆي ئىچىگە گراناتنى تاشلىۋەتتى. گرانات پارتلاپ جىمىغاندىن كېيىن، ئۇلار ئۆي ئىچىگە كىرىشتى. ئۆيدە ئون نەچچە ئەسكەرنىڭ ئۆلۈكى تۇراتتى. بىرى ئوچاقنىڭ ئاستىغا كىرىۋالغانىدى.
— چىقە ئاناڭنى، — قاسىم جودا ئۇنى ئوچاقنىڭ ئاستىدىن سۆرەپ چىقتى. ئۇ قورقمىدىن تىترەپ تۇراتتى. ئۇ قورۇغا چىقىپلا قاچماقچى بولۇپ يۈگۈرگەنىدى. سىدىق كۆك كۆز ئۇنى ئېتىپ تاشلىدى.
— نەگە قاچىدىكىن؟ ئاناڭنى!
— سىلەر، — دېدى سىدىق كۆك كۆز بالىلارغا قاراپ، — ئۆيدىكىلەرنىڭ قوراللىرىنى ئېلىۋېلىڭلار، تېز، ئاتالمىساڭلارمۇ كۆتۈرۈپ «ھۇررا» دەپ چۇقان سېلىپ مېڭىڭلار.
— سىدىق، ئەسلى سەن لېيسكىننىڭ ئورنىدا باشلىق بولىدىغان نېمىكەنسەن.
— بولدى، يوق گەپنى قويۇپ، ئالغا ئاتلىنايلى، يۈرۈڭلار.
ئۇلار «ھۇررا» دەپ چوڭ كوچىغا چىققاندا، مىنامیوت ئېتىلدى.
— يېتىۋېلىڭلار!
ھەممىسى يەرگە چاپلىشىپ، بېشىنى چۇمكەپ يېتىشتى. سىدىق كۆك كۆز بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا، بالىلار تېخىچە يېتىپتۇ.
— تۇرۇڭلار، ئىش تۈگىدى.
بالىلار قورقۇمسىراپ باشلىرىنى كۆتۈرۈشتى. ئۇلاردىن ئۈچى قۇربان بولغانىدى. سىدىق كۆك كۆز بۇنىڭغا قاراپ قاتتىق ئېچىندى.

— قۇربان بولغان بالىلارنى مەكتەپ ئىچىگە ئەكىرىپ قويايلى، سىلەر مۇشۇ يەردە قېلىڭلار، — دېدى سىدىق كۆك كۆز بالىلارغا قاراپ.

— سىدىق بۇ مىنامیوت بىز تەرەپتىن ئېتىلىۋاتىدىغۇ؟

— بىلمەيۋاتىدۇ - دە، لەقۋا گۈيلار، شۇنداق نېمىلەرگىمۇ مىنامیوت تۇنقۇزۇپ قويامدۇ؟ ئاناڭنى.

— ياغاچ تۇنقۇزۇپ قويماي دېگىنە.

— سەنمۇ قاسىم، تولا تېتىقسىز سۆزلىمەي، يۈر بالىلارنى ئەكىرىۋېتەيلى.

— بۇنداق ئىشلارغا ئادەمنىڭ كۆزى بارا - بارا پىشىپ قالىدىكەن، — دېدى قاسىم جودا بىر بالىنى يۇدۇۋېتىپ.

— بۇلار بىلەن ئۇزۇن مەزگىل بىللە تۇرمىغاچقا، ئۇلارغا مېھرىڭ بوقتە، ئەگەر مەن ئۆلسەم...

ئۇلار بالىلارنى ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇۋاتقاندا، جېلىل ئۆيدىن غىپپىدە سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتتى. سىدىق كۆك كۆز كۆزلىرىدىن ياش تارىلاۋاتقان بالىلارغا قاراپ ئىچ ئاغرىتىپ:

— سىلەر ئۇرۇش تۈگىگىچە مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرۇڭلار، بولمىسا سىلەر خەتەرگە ئۇچرايسىلەر، — دېدى.

— سىدىق، جېلىل يوققۇ؟ يۈر ئىسكىلاتقا كىرىپ باقايلى، نېمانداق ئادەمنى ئەنسىرىتىدىغاندۇ.

ئۇلار مەكتەپنىڭ ئىسكىلاتىغا كىرگەندە، جېلىل چېچىلىپ ياتقان پۇللارنى تاغارغا قاچىلاۋاتاتتى.

— جېلىل ئۇنى ئالما، تاشلىۋەت بولدى، بۇ ھەربىي تۇزۇمگە خىلاپ، — دېدى سىدىق كۆك كۆز.

— نېمە كارىڭ، ئۇرۇشتىن كېيىن كېرەك بولىدۇ.

— تاشلىۋەت، ئالما دەيمەن.

— مېنىڭ ئىشىمغا ئارىلاشماي چىقىپ كېتىش، — دېدى جېلىل ئۇلارغا ئالمىيىپ

سىدىق كۆك كۆز بىلەن قاسىم جودا ئامالسىز چىقىپ كېتىشتى. ئۇلار ئىسكىلاتتىن ئەمدىلا ئۇزاپ تۇرۇشىغا، مىنامیوت ئوقى دورا بېسىلغان ئىسكىلاتقا چۈشۈپ، دەھشەتلىك ئاۋاز چىقىرىپ پارتلىدى.

— جېلىل! — دەپ ۋارقىرىدى سىدىق كۆك كۆز بېشىنى كۆتۈرۈپ، — ئۇنداق قىلمىسىاڭ بولاتتى.

— ئۇ ئۆزىگە ئۆزى قىلدى.

ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تۆكۈلدى.

— سىدىق، — دېدى قاسىم جودا، — ئۇنى مىنامیوت ئۇرۇشتا خېلى قەھرىمانلىقلارنى كۆرسەتكەن. ئەمدى ئۇنىسى ئۇنتۇپ قالساق بولماس.

— ئۇنداق دېسەك قانداق بولار، — سىدىق كۆك كۆز ئىككىلىنىپ قالدى.

— مۇشۇ ئىشتا سەندىن ئۆتۈنۈپ قالاي، پۇل دېگەن شەيتان، ئۇ كىمنى ئېزىقتۇرمايدۇ.

— بوپتۇ... — دېدى سىدىق كۆك كۆز تىلىنىڭ ئۇچىدا.

ئۇلار ئۇيان - بۇيان قاراشقىنىچە يولغا چىقىشتى.

— ئاۋۇ كېلىۋاتقان غېنى باتۇرنىڭ جەڭچىسى قاسىم تارانغۇ؟

— ۋاي قاسىم، نەگە ماڭدىڭ، بۇ يەردە يۈرسەنغۇ؟

— خۇدۇم يوق ھۇجۇم قىلىپ مۇشۇ يەرگە كېلىپ قاپتىمەن. سىلەرمۇ شۇنداق ئوخشىمامسىلەر؟

— ھەئە.

— يۈرۈڭلار بازارغا كىرىپ باقايلى. ئۆزىمىزنىڭ ئادەملىرى ئۆزىمىزگە مىنامیوت ئېتىپ يۈرۈيدا.

— شۇنى دېمەمسەن؟ ئۇلار نۇرغۇن ئادەملىرىمىزنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. ھەي دۇشمەن ئوقىدا ئۆلمەي، ئۆز

ئوقمىزدا ئۇلگىنى بەكمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولدى.

— شۇنى دېگىنە.

ئۇلار بازارغا كىرىپ، تۇردىئاخۇن، ناسىراخۇنلار بىلەن ئۇچراشتى.

— ھەي قاسىم جودا، سىلەرنى ئۆلدى دەپ ئاڭلىغانىدىم، يەنە يۈرۈيسىلەرغۇ؟ — دېدى تۇردىئاخۇن.

— بىزنىڭ جېنىمىز بوش يەردە ئەمەس، — دېدى قاسىم جودا.

— خۇداغا شۈكرى، ھايات ئىكەنسىلەر، — دېدى ناسىراخۇن، — نەگە ماڭدىڭلار؟

— گارنىزون قوماندانلىق ئورنىغا كىرىپ ھوقۇق تاپشۇرۇۋالايلى، دەپ كېتىپ بارىمىز، قۇربان ئاماندۇ؟

— ئۇنى سوراپ قالدىڭغۇ، ھە قاسىم؟

— شۇنداقلا سوراپ قويدۇم.

— بولدى، بولدى، قۇرۇق گەپنى قويۇپ تازىلاش ئېلىپ بارايلى. يۈر قاسىم، بىز ماڭايلى. قاسىم تاران سەنمۇ بارامسەن؟

— مەن ئادەملىرىمنى ئىزدەپ باقاي.

— ماقۇل ئەمسە، — سىدىق كۆك كۆز شۇنداق دەپ قاسىم جودانى باشلاپ، گارنىزون قوماندانلىق ئورنىغا قاراپ ماڭدى.

ئۇلار تىمتاسلىق ھۆكۈم سۈرگەن قورۇ ئىچىدىن ئۆتۈپ، بۆسۈپلا ئىشخانىغا كىردى. ئىشخانىدا بىر گومىنداڭ ئوفىتسېرى ئورۇندۇقتا روھى چۈشكەن ھالدا ئولتۇراتتى. تامدا بىر ماۋزۇر ئېسىقلىق تۇراتتى.

— ماۋۇنىڭ خاتىرجەم ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى قارا، ئاناڭنى، — دېدى قاسىم جودا قورالىنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ.

— ئاتما! — دېدى سىدىق كۆك كۆز.

— نېمە ئاچچىقىمنى كەلتۈرىدۇ ماۋۇ، قارا ئولتۇرۇشنى.

— سىلەر غەلىبە قىلدىڭلار، — دېدى ئوفىتسېر بۇلارغا تىكىلىپ قاراپ.

— شۇنداق، بىزنىڭ كىملىكىمىزنى ئەمدى بىلگەنسەن؟ تۇر ئورنۇڭدىن، — دېدى سىدىق كۆك كۆز.

ئوفىتسېر ئورنىدىن تۇرۇپ، يېنىدىكى تاپانچىسىنى ئېلىشىغا، سىرتتىن كىرگەن بارات پالۋان ئۇنى تاپانچا بىلەن ئېتىپ تاشلىدى.

سىدىق كۆك كۆز بىلەن قاسىم جودا تەڭلا كەينىگە قارىشىپ تۇرۇپ قالدى.

— باشقىلار قەيەردە؟ — دېدى بارات پالۋان.

— بىر قىسمىنى بازاردا كۆردۇق، قالغانلىرىنى بىلمەيمىز، جېلىل ئۇ. . . — سىدىق كۆك كۆز قاسىم جودانىڭ ئالىيىشىدىن ئاخىرقى سۆزلىرىنى ئېيتالمىدى.

— ئۇنىڭغا نېمە بولدى؟

— ھېچنېمە، ئۇ. . .

— ئىنجىقلىماي ئېيتامسەن؟ — بارات پالۋاننىڭ ئاچچىقى تۇتتى.

سىدىق كۆك كۆز ئۇنىڭ سۈرلۈك ئەلپازىدىن قورقۇپ، ھەممىنى ئېيتتى. قاسىم جودا ئۇنىڭدىن قاتتىق خاپا بولۇپ، ئۇنىڭغا تەتۈر قارىۋالدى.

— بولدى، ئوغۇل بالا دېگەن ئۇنچىلىك ئىشلارنى ئېچىگە سىڭدۈرۈۋېتىدىغان، يۈرۈڭلار گۇمباغقا بېرىپ باقايلى.

قاسىم جودا بارات پالۋاننىڭ سۆزىدىن رازى بولۇپ، سىدىق كۆك كۆزگە ئالىيىپ قاراپ قويدى - دە، بارات پالۋاننىڭ كەينىدىن ئەگەشتى. سىدىق كۆك كۆز دېگەن سۆزنىڭ پۈشايمان قىلدى.

ئۇلار گۇمباغنىڭ ئىشىكىنى ئاچقىنىدا، ئۈچ يۈزدىن ئارتۇق ياش بالا يۈگۈرۈشۈپ چىقىشتى. بەزىلىرىنىڭ قول - پۇتلىرىغا كويزا، كىشەن سېلىنغانىدى.

— سىلەرنى نېمە ئۈچۈن سولاپ قويدى؟ — دەپ سوردى بارات پالۋان ئۇلاردىن.

— بىز، — دېدى ئاقسېرىق، گەۋدىلىك كەلگەن بىرى، — گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ئىدۇق، بىز بۇلارغا قارشى ئىسيان كۆتۈرمەكچى بولغاندا، ئارىمىزدىن بىر خائىن چىقىپ، بىزنى ئاشكارىلاپ قويدى. ئاندىن ئۇلار بىزنى سولاپ قويۇشتى.

— ئىسمىڭىز؟

— مەخسۇت، ئەسلىدە تۇەنجاڭ ئىدىم.

— مەخسۇت تۇەنجاڭ دېگىنە، يۈرۈڭلار، سىلەرنى كوماندىرنىڭ ئالدىغا باشلاپ بارايلى، بۇلارنىڭ قولىدىكى كويزا - كىشەنلەرنى بوشىتىڭلار.

— بوشىتىپ بولدۇق، بىرلا مەخسۇت تۇەنجاڭنىڭ قالدى.

— مەن بوشىتىۋېتەي، — قاسىم جودا ئۇنىڭ قولىدىكى كويزىنى بوشاتتى.

— يۈرۈڭلار ئەمىسە.

بۇلار يېتىپ بارغاندا، لېسكىن قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، يىراقلارغا نەزەر سېلىپ تۇراتتى. ئۇ بۇ جەڭچىلەرنىڭ باتۇرلۇقىغا ئىچىدە ئاپىرىن ئوقۇۋاتاتتى.

— دوكلات كوماندىر، بۇلار گومىنداڭ تۇرمىسىگە قامالغانلاركەن.

— نېمە سەۋەبتىن قامىلىپتۇ؟ — دېدى لېسكىن ئۇلارغا قارىغىنىچە.

— ئۆزلىرىدىن سوراپ كۆرۈڭ، — بارات پالۋان شۇنداق دەپ مەخسۇت تۇەنجاڭنى لېسكىنغا تونۇشتۇرۇپ قويدى. مەخسۇت تۇەنجاڭ ئەھۋالنى لېسكىنغا تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى.

— مۇنداق دەڭ، ناھايىتى ياخشى قىلىپسىلەر، ئادەم دېگەندە ئاشۇنداق ئادالەتنى ياقلايدىغان ساپ ۋىجدان بولۇشى كېرەك. سىلەر ھازىرچە ئارام ئېلىپ تۇرۇڭلار، — دېدى لېسكىن سەمىمىي ھالدا، ئاندىن بارات پالۋان تەرەپكە بۇرۇلۇپ، — بارات، سىلەر ھەرقايسى جايلارنى تازىلاشنى كۈچەيتىڭلار. تازىلاش جەريانىدا دىققەت قىلىڭلار، — دېدى.

— ئۆزىمىزنىڭ ئاتقان مىنامىيوت ئوقى خېلى كۆپ ئادەمىمىزنىڭ ئۆلۈشىگە سەۋەبچى بولدى، — دېدى بارات پالۋان سەل ئاچچىقلىنىپ. بۇ ئىش ئۇنىڭغا بەكمۇ ئېغىر كەلگەنىدى.

— بىز جەڭچىلەرنى ناھىيە ئىچىگە ئۇنداق تېز كىرىپ بولار، دەپ ئويلىماپتۇق، سىلەر بەكمۇ قەھرىمان، باتۇر ئىكەنسىلەر، قالتىس! — لېسكىن باشقىچە گەپ قىلماي، مەخسۇت تۇەنجاڭنى باشلاپ شتابقا كىرىپ كەتتى.

بارات پالۋان ئۇنىڭغا ئاچچىقلانغاندەك قىلىپ، كەينىگە ئىتتىك بۇرۇلۇپ، ئېغىر دەسسەپ تازىلاش ئېلىپ بېرىشقا يۈرۈپ كەتتى. سىدىق كۆك كۆز بىلەن قاسىم جودا بىر - بىرىگە ئالىيىپ قويۇپ، ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى.

گومىنداڭچىلار كەينى - كەينىدىن يىگەن زەربىدىن ئۇركۈپ، ئېمىل دەرياسىنىڭ شەرق تەرىپىدىن كېچىپ ئۆتۈپ، ئۇرۇمچى تەرەپكە قاچقان بولسىمۇ، قوغلاپ يوقىتىش قىسىملىرى تەرىپىدىن يوقىتىلدى. ئۇلارنىڭ ئېغىر - يېنىك قوراللىرى غەنىيمەت ئېلىنىدى. ئالتاي تەرەپتىن كەلگەن قىرىق ماشىنا يۈك - تاقلىرى بىلەن قولغا چۈشتى. مىللىي ئارمىيىنىڭ زور غەلىبە بىلەن ناھىيە ئىچىگە كىرىشى ئازادلىققا تەشنا خەلقنىڭ دىللىرىنى سۆيۈندۈرەتتى...

قۇياش كۆتۈرۈلۈپ، زېمىن قۇياش نۇرلىرىنى ئېمىشكە باشلىغاندا، قۇربان بولغان قىرىق ئۇچ نەپەر جەڭچىنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلۈپ، دەپنە قىلىندى. قەسەم ئىمامىنىڭ مۇڭلۇق

قىرائىتى مۇسىبەت ئىلكىدە ياش تۆكۈپ تۇرغان جەڭچىلەرنىڭ يۈرەكلىرىنى تىترىتىپ ئۆتەتتى. قۇربان ئېغىر ھەسرەتلىنىپ: «بۇلارنىڭ يانقان يېرى جەننەتتە بولسۇن، بۇلار ئازادلىق يولىدا قۇربان بولغانلار، ئېھ خۇدا، بۇلارغا جەننەتتىن ئورۇن بەرگەيسەن...» دېگەنلەرنى پىچىرلىدى. بۇنى ھەممىلا جەڭچى خۇدادىن تىلەۋاتاتتى. بۇ 1945 - يىلى 7 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى ئىدى. بۇ ۋاقىتلاردا جەنۇبىي ۋە ئوتتۇرا يۆنىلىشلەردىكى جەڭچىلەرمۇ زور قۇربانلارنى بېرىپ، غەلىبە بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەۋاتاتتى.

بارات پالۋان ۋەيرانچىلىق، غېرىبلىق، شادلىق ياشلىرى تۆكۈلۈپ تۇرغان ناھىيە ئىچىگە قارىغىنىچە ئائىلىسىنى، يۇرتىنى، شامالخاننى خىيال قىلدى، كېيىن خەلقنىڭ ئازادلىققا ئېرىشكەندىن كېيىنكى ئاسايىشلىق كۈنلىرىنى خىيال قىلۇبدى، تېنىگە ئاجايىپ بىر خىل ھاياجان يامىشتى. ئۇنىڭ يۈرىكى شېرىن ئارمانلار ئىلكىدە تىپىرلىدى. بۇلار ئەمدى چۆچەككە تېگىش قىلىش ئالدىدا تۇراتتى...

3

چۆچەكنىڭ سوۋېت بىلەن بولغان ئارىلىقى سەككىز كىلومېتىرلا كېلەتتى. بۇ يەرنىڭ ئائىلىسى تارقاق، قۇرۇلۇشلىرى رەتسىز، ئەتراپى دۆڭلۈك ۋە تاغلىق بولۇپ، بۇ يەردە گومىنداڭنىڭ ئۇچ مىڭ ئەسكىرى تولۇق قوراللىنىپ ياتاتتى.

دۆربىلجىندىن ئاخلانغان ئوق ئاۋازى ۋە مىللىي ئارمىيىنىڭ بۇ تەرەپكە ئاتلانغانلىق خەۋىرى ئۇلارنى ئالاقزادە قىلىۋەتكەنىدى. گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى ئۆز غېمىدىلا يۈرۈشەتتى. ئۇلار جىددىيلىشىپ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي

مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە، بارات پالۋان تۇرۇۋاتقان قىسىم دۆربىلجىننىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىدىكى ئېمىل دەرياسىدىن ئۆتۈپ، چۆچەك - دۆربىلجىن تاشيولىنى كېسىپ تاشلاپ بۇ ئىككى شەھەردىكى گومىنداڭ كۈچلىرىنىڭ ئالاقىسىنى ئۈزۈۋېتىشكە بۇيرۇلغانىدى. شۇڭا، چۆچەكتىكى گومىنداڭچىلار قاتتىق ۋەھىمە ئىچىدە يۈرۈشەتتى. ئۆزلىرىدىن ئۆزلىرى ئۈركۈپ، پاتىپاراق بولۇشاتتى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا بۇلارنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندەش ئۈچۈن، مىللىي ئارمىيە ئەۋەتكەن دۆربىلجىن ھاكىمى ماشىنا بىلەن ئۇلارنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئەھۋالنى ئەمەلدارلارغا مەلۇم قىلدى.

— سىلەر تەسلىم بولساڭلار، قورال تاپشۇرساڭلار، ئۇلار سىلەرنىڭ ئامانلىقىڭلارغا كاپالەتلىك قىلىدىغان بولدى. قېنى ئويلىشىپ كۆرۈڭلار.

ئۇنىڭ ئېيتىپ كەلگەن بۇ خەۋىرى ئۇلارنى تېخىمۇ پاراكەندە قىلىۋەتتى. كۆپىنچىسى ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئۆزلىرىنىڭ تۇغقىشكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتسىمۇ، لېكىن مۇھىم ھوقۇقلۇق دائىرىلەر جاھىللىق قىلىپ، قارشىلىق كۆرسىتىشتە چىڭ تۇردى. بۇ ئەھۋالنى دۆربىلجىن ھاكىمى قوماندانلىق شتابىغا خەۋەر قىلىشقا ئالدىراپ قايتتى.

چۆچەكتىكى باش ھەربىي قوماندان جىن تۇەنجاڭ چۆچەك شەھىرىنىڭ غەربىي شىمال تەرىپىنى توپقا تۇتۇش بۇيرۇقىنى چۈشۈرۈش ئالدىدا تۇرغىنىدا، دۆربىلجىن ھاكىمىنىڭ ۋە باشقا ئەمەلدارلارنىڭ سوۋېت تەرەپكە قاچقانلىقىدىن خەۋەر تاپتى - دە، چىرايى ئۆڭۈپ ئۆزىمۇ قېچىشقا ئالدىرىدى. ئۇ ۋالىينىڭ ماشىنىسىغا چىقىپ، سوۋېت تەرەپكە قاراپ قۇيرۇقىنى خا
قىلدى...

دۆربىلجىن ھاكىمىنىڭ چىقىپ كەتكىنىدىن بىر

ئەنسىز چىلىكنى سەزگەن لېسكىن بارات پالۋانغا ئادەم ئەۋەتىپ، سېپىلنى پارتلىتىۋېتىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى. گۈگۈم چۈشۈپ، ئەتراپقا بارا - بارا قاراڭغۇلۇق يېيىلىۋاتاتتى. ئېغىر قەدەم بىلەن يېتىپ كەلگەن بارات پالۋان جەڭچىلەرگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىقىپ ئەھۋالنى ئېيتتى - دە:

— بۇنىڭغا سىدىق بىلەن قاسىم بارسۇن! — دېدى كەسكىن قىلىپ.

— مەنمۇ بارىمەن! — دېدى قۇربان تېك تۇرغان هالدا.

— بولمايدۇ، بۇيرۇق بۇيرۇق بولسۇن، ئارتۇق سۆزلەشكە ۋاقىت يوق، قاسىم، سىلەر ئاۋۇال تۈگمەنگە بېرىۋېلىڭلار، ئاندىن سېپىلغا يېقىنلىشىپ ئىشنى باشلاڭلار.

— خوپ باشلىق! — دېدى سىدىق كۆك كۆز خۇشال هالدا.

ئۇلار تۈگمەنگە بېرىپ پارتلىتىش ئەسۋابلىرىنى تەييار قىلىۋالغاندىن كېيىن، ئەتراپىنى بىر قۇر كۆزەتتى.

— ئىشنى باشلامدۇق كۆك كۆز، — دېدى قاسىم جودا. ئۇنىڭ كۆڭلىدە هېلىقى غۇم بولغاچقا، ئۇنىڭغا سەل توڭ تەگدى.

— باشلايلى، ئالىمادىس ئۆلۈپ كېتىپ قالسام، ئۆيدىكىلەرگە سالام ئېيتىپ قويارسەن.

— خۇدا ئۇلۇغ ئىشلارغا تۈتۈش قىلغان ئادەمنىڭ يولىنى ئاق قىلىدۇ. يۈر، ئىشنى باشلايلى، — قاسىم جودا ئۇنىڭ سۆزىدىن ئېرىپ، ئۇنىڭغا مېھرىبانلىق نەزىرى بىلەن قارىدى.

ئۇلار ئېگىز ئۆسكەن لويىلىقلار ئارىسىدىن مېڭىپ سېپىلغا يېقىنلاشتى - دە، سېپىلنىڭ ئاستىنى كولاپ مىنا كۆمدى.

— ئەمدى پىلىككە ئوتنى ياقايلى، — دېدى سىدىق پىچىرلاپ.

قاسىم جودا چاقماقنى چېقىپ پىلىككە ئوتنى ياقتى - دە، ئۇچىگە كىرىپ تۇرۇشىغا مىنا دەھشەتلىك پارتلاپ، سېپىلنىڭ كېسەكلىرىنى هاۋاغا لەيلىتىۋەتتى، شۇنداقتىمۇ قارشى تەرەپتىن ئوق ئېتىلمىدى. ئۇلار ۋەزىپىلىرىنى ئادا قىلىپ، مەغرۇر هالدا قايتىشتى.

— يارايسىلەر، ئوغۇل بالىدەك ئىش قىلدىڭلار، — دېدى بارات پالۋان قاسىم جودانىڭ مۇرىسىگە شاپىلاقلاپ.

جەڭچىلەر ئۇلاردىن بەكمۇ رازى بولۇشتى.

— يامانكەنسىلەر جۇمۇ؟ بارات پالۋاننىڭ ماختىشىغا ئېرىشىۋالدىڭلار، — دېدى ياسىن دوختۇر.

— قانچىلىك ئىشتى ئۇ، تىلغا ئېلىشقا ئەرزىمەيدۇ، — دېدى تۇردىئاخۇن.

— ئۇلار مېنىڭ پارتلاتقانلىقىمنى بىلىپ قالدى. مىناغا ئىسمىمنى يېزىپ قويغان ئەمەسمۇ؟ — دېدى قاسىم جودا.

هەممەيلەن كۈلۈشۈپ كېتىشتى! قۇربانغا بۇ گەپلەر خۇشياقماي غەمكىن ئولتۇراتتى. باشقىلار ئۇنىڭ غەمكىن هالىغا قارىسىلا، يۈرەكلىرى تارتىشىپ ئاغرىغاندەك بولۇشاتتى. ئۇنىڭغا ئارتۇقچە گەپمۇ قىلىشمايتتى.

قاراڭغۇلۇق زېمىنغا تېقىلىپ تۇراتتى، هەممە يەردە بىر مۇڭلۇق سۈكۈنات هۆكۈم سۈرەتتى. جەڭچىلەر غەمكىن هالدا خىيالىلارغا پېتىپ، كەلگۈسى بەختىيار تۇرمۇشنى قىياسەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشەتتى. قۇربان چىمەنگۈلنىڭ گۈزەل جامالىنى، ئۇنىڭ ئەركىلەپ تۇرۇپ قىلغان سۆزلىرىنى ئەسلەپ، چايان چاققاندەك تولغىنىپ كەتتى. كۆزلىرى غەزەپتىن ئوت ئالدى. «ئاناڭنى! هەممىنى قىلغان مۇشۇلار، بۇلار بىزگە نېمىشقا ئازار بەرمەيدۇ، زادى نېمىشقا؟... خەپ سەنلەرنى، بىرىڭنى قويماي قىرىپ تاشلىمايدىغان بولسام...» ئۇ

چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى. «مەن سىزنىڭ ھەربىچە كىيىم كىيگەن چاغلىرىڭىزنى كۆرەرمەنمۇ؟ ئۇنداق كۈنلەر كەلگەن كۈنى يۈرىكىم يېرىلىپ كېتىدۇ جۇمۇ؟»، «ئۇنداق بولسا مەن ھەربىچە كىيىم كىيەي»، «ياق، ئۇنداق دېمەڭ، بىر كۈنى چوقۇم ئالدىمغا ھەربىچە كىيىم كىيىپ كېلىسىز، كېيىن بالىلىرىمىز: دادام ھەربىي بولۇپ، ئىنقىلابقا قاتنىشىپ، خەلقنى، يۇرتنى ئازاد قىلغان، دەپ ماختىنىپ يۈرەمدۇ تېخى، سىزنى ھۆكۈمەت ئورۇشقا قاتناشقان دەپ ئالاھىدە...» ئۇنىڭ خىياللىرى ئاشۇ يەرگە كەلگەندە، بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. «ئىپلاسلار، قانخور جاللاتلار، مەن سەنلەردىن قىساس ئالمايدىغان بولسام ئوغۇل بالا بولماي كېتەي...» دېدى ئۇ ئېسەدەپ تۇرۇپ. ئۇنىڭ يېنىدا يانقان جەڭچىلەر ئۇنىڭ يىغلاۋاتقانلىقىنى سەزگەن بولسىمۇ، ئارتۇقچە گەپ قىلىپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل يارىسىغا تۇز سېپىپ قويۇشتىن ئەنسىرەپ جىم يېتىشتى. ئۇلار پەقەت قۇربانغا ئىچ ئاغرىتىپ، ھېسداشلىق قىلاتتى.

سەھەر. سېپىلىنىڭ ئۈستىدە ئاق بايراق لەپىلدىدى. ھاۋا تۇتۇق بولۇپ، ئاسمان تۇرۇلۇپ تۇراتتى. بۇ 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىدى.

مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىدىن بۇلارغا شەھەرگە ئاتلىنىش بۇيرۇقى چۈشۈرۈلدى. بۇلارنىڭ كېلىۋاتقانلىقى خەۋىرىنى ئاڭلىغان شەھەر خەلقى بۇلارغا قاراپ كەلكۈندەك ئاقتى. بۇلارنىڭ قوللىرىدا تۇرلۇك يېمەكلىكلەر، ئۈسۈلۇقلار، دەستە - دەستە گۈللەر بار ئىدى. خەلق ئاممىسى ئازادلىق ئۈچۈن جەڭ قىلغان، ئۈستۈاشلىرىنى توپا - چاڭ باسقان، لېكىن روھى كۆتۈرەڭگۈ ۋە جۈشقۇن مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. شەھەر ھاياجان ئىلكىدە دولقۇنلايتتى.

لېكىن شەھەر ئىچىگە كىرىپلا گۈمىنداڭچىلارنىڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ، كۆكتومۇر، باختۇ ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپكە قاچقانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. ئاندىن ئۇ ئوفىتسېرلارغا شەھەرنى ئوبدان تازىلاشنى بۇيرۇدى.

— بۇلار ئەجەبمۇ قېچىشقا ئامراق نېمىلەركەن، جېنى چىقىپ كەتسىمۇ بىز بىلەن ئېتىشىپ كۆرسە بولمامدىغاندۇ؟ — دېدى قارا قۇۋان.

— گومىنداڭ قېچىشقا ئۇستا، مىللىي ئارمىيە ئېتىشقا دېگەننى ئاڭلاپ باقماپتىكەنسەن - دە، — دېدى ياسىن دوختۇر.

— ئەجەبمۇ توغرا دەپتىكەن، يۈرىكى يوق نېمىلەركەن بۇ.

تۇرمىدىكىلەرنى قۇتقۇزۇشقا بۇيرۇلغانلار تۇرمە دەرۋازىلىرىنى چېقىپ بىرنەچچە يۈزلىگەن مەھبۇسلارنى يورۇقلۇققا چىقاردى. ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۇلار بىلەن يىغلاپ كۆرۈشتى. تۇرمىدە يوقلىرىنى ئازگال ۋە قۇدۇقلاردىن ئىزدەشتى. ئاردىدىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەي، يامۇلنىڭ شەھەر تەرەپكە قارىتىلغان دەرۋازىسىدىن چۆچەك ئىنقىلابچىلىرىنى تۇرمىدىن قۇتقۇزۇپ چىققان بىر ماشىنا چېقىپ كەلدى. ماشىنىغا پاتمىغانلار پىيادە كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ، غەلىتە تۇسكە كىرىپ قالغانىدى.

شەھەرگە كىرگەن مىللىي ئارمىيە قىسىملىرى گىمنازىيە مەكتىپى ۋە ئىدارە، جەمئىيەت بىنالىرىغا ئورۇنلاشتى. بۇلار مىللىي ئارمىيە سېپىگە ئەسكەر قوبۇل قىلىش ئۇقتۇرۇشى چىقارمىسىمۇ، نۇرغۇن ئوغۇل - قىزلار ھەربىي سەپكە ئۆزلۈكىدىن قاتناشتى.

شەھەر بايرام تۇسىگە كىرگەن بولۇپ، ھەممىلا جايدا خۇشال كۈلگە سادالىرى جارانلايتتى...

مىللىي ئارمىيە قىسمىنى رەتلەپ بولغاندىن كېيىن، ئەسكەر قوبۇل قىلىش ئۇقتۇرۇشى چىقاردى. تۇركۈم -

تۇركۈملەپ ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلىنغانلار مەشىق قىلدۇرۇلدى.

مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر برگادىسىنى تەشكىللىدى. ئېپىنۇر كۆلى — مايلى پارتىزانلار ئەترىتى، يېڭىدىن قۇرۇلغان چۆچەك ئاتلىق ئەسكەرلەر ئالتىنچى تۈەنى ۋە موڭغۇل دىۋىزىيىسى شىخو تەرەپكە، كەڭساي ئاتلىق ئۇچىنچى تۈەنى، دۆربىلجىن تۆتىنچى ئاتلىق تۈەنى ۋە مۇستەقىل تۈەنلەر قۇبۇقسار ئارقىلىق شىمال تەرەپكە ئىلگىرىلەپ، ئالتايىنى ئازاد قىلىش سەپىرىگە ئاتلاندى. چۆچەك خەلقى كۆزلىرىدىن ياش تۆككىنىچە ئۇلارغا ئاقيول تىلەپ قالدى...

4

قۇبۇقسار ناھىيە بازىرى بىلەن ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئارىلىقى بەش يۈز كىلومېتىر، قۇبۇقسار ناھىيە بازىرى دۆربىلجىن ناھىيىسىنىڭ ئىككى يۈز كىلومېتىر شەرقىدە، يەنى ئالتايغا قاتنايدىغان تاشيول ئۈستىدە بولۇپ، تاشيول قۇبۇقسار ناھىيىسىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ ناھىيىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسى موڭغۇل چارۋىچىلىرى. قۇبۇقسار ناھىيىسى ئېگىزلىككە جايلاشقان بولۇپ، ئەتراپى تۈزلەڭلىك ئىدى. بۇ يەردە گومىنداڭنىڭ ئاتلىق 11 - شېبسىنىڭ 31 - تۈەنى بار ئىدى. ئۇلار ئۇچ ۋىلايەت پارتىزانلىرىدىن مۇداپىئە كۆرۈش ئۈچۈن، كېچە - كۈندۈزلەپ مۇداپىئە ئىستېھكام قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىپ، ناھىيە بازىرىنىڭ ئەتراپىغا كېسەكلەردىن كۆپلەپ پوتەي ۋە خەندەكلەرنى ياسىغانىدى. بۇ جايغا ئورۇنلاشقان گومىنداڭ 31 - ئاتلىق تۈەنىنىڭ جەڭ قىلىش تەجرىبىسى مول، قورال - ياراغلىرى خىل بولۇپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئىچىدە

خېلى داڭلىق ئىدى. يۇقىرىدىكىلەر بۇ يەرگە تېلېگرامما يوللاپ قۇبۇقسارنى قەتئىي ساقلاش لازىملىقى، ئەگەر قۇبۇقسار قولدىن كەتسە ھەربىي قانۇن بويىچە بۇلارنى جازالايدىغانلىقى ئۇقتۇرۇلغانىدى. شۇڭا، قۇبۇقسارغا قاراپ ئىلگىرىلىگەن جەمئىيەتچى پارتىزانلىرى بىلەن كەڭسايىنىڭ ئۇچىنچى ئاتلىق تۈەنىنىڭ بىر لىيەنى بۇ جايدىكى پارتىزانلار بىلەن غەلبىلىك ئۇچرىشىپ، كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، قۇبۇقساردىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى مۇھاسىرىگە ئېلىشىغا گومىنداڭچىلار بار كۈچىنى ئىشقا سېلىپ بۇلارغا قارشى تۇردى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ۋە پارتىزانلار ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاساسىي كۈچىنى كۈتۈشكە توغرا كەلدى. بۇلار بۇ ئارىلىقتا ھەرخىل چارە - تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، دۈشمەنگە ۋەھىمە سالدى: گاھىدا ئىككى دانە يېنىك پىلىموتنى نەچچە يەرگە يۆتكەپ ئوت ئېچىپ ئۇلارنى پاراكەندە قىلسا، گاھىدا ھۈجۇم قىلغانىدەك چۈقان كۆتۈرۈپ ئۇلارنى سارايسىمىگە سالدى. دەل مۇشۇ ۋاقىتلاردا مىللىي ئارمىيىنىڭ قالغان قىسىملىرى يېتىپ كەلدى. كوماندىرلار ئەتراپىنى كۆزىتىپ ھۈجۇم قىلىشنىڭ چارىلىرى ئۈستىدە كېڭەش ئېلىپ باردى.

— بۇ يەرگە ھۈجۇم قىلىش ئەپسىز ئىكەن، ئوبدانراق ئويلانمىساق بولمىغۇدەك، — دېدى لېسكىن كېڭەش ئەزالىرىغا بىر قۇر قاراپ چىقىپ.

— ھۈجۇمنى باشلايلى، نېمىگە ساقلايمىز؟ — دېدى مىللىي ئارمىيە قوشۇنىنىڭ مەسئۇلىيىتى، سوۋېت گىرازدانى دوسكۇنوف، — بىز ئومۇمىيۈزلۈك ھۈجۇم باشلىساق، ئۇلار تەسلىم بولۇشى مۇمكىن...

— ئالدىرىمايلى، — دېدى لېسكىن ئويلىنىپ تۇرۇپ، — ھەر قەدەمدە بىر خەندەك، يېگىرمىدىن كۆپ ئوچ مېتىر

ئېگىزلىكتىكى پوتىيى تۇرسا، تۆپتۆز دالىدا ئۇلارغا قارشى ئۇرۇش قىلماق تەس، بۇ يەرگە گومىنداڭنىڭ ئاساسىي كۈچى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، بۇ خىل ئەھۋالدا ھۇجۇم قىلساق. . .

— بىز ھامان ھۇجۇم قىلمىزغۇ؟ ئۇنىڭدىن. . . — دوسكۇنوف ھەرخىل پەرەزلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆز كۆپچىلىك تۇرۇۋالدى. لېكىن ئاخىر:

— بوپتۇ، سېنىڭمۇ ئويلىغىنىڭ باردۇ، — دېدى.

نامازدىگەردىن كېيىن ھۇجۇم باشلاندى، مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئاتلىنىپ دۈشمەن پوتەيلىرىگە يېقىنلىشىشقا ئاز قالغاندا ئۇلار ئالدىنئالا قېزىپ قويغان خەندەكلەرگە چۈشۈپ كېتىشتى. لېكىن دەرھال خەندەكلەرنىڭ ئۈستىگە ياغاچلارنى قويۇپ داۋاملىق ھۇجۇم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى.

جەڭچىلەر خەندەكلەرنىڭ ئۈستىگە ياغاچلارنى قويۇپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىدى. دۈشمەنلەرنىڭ ئۆزۈلدۈرمەي ئېتىۋاتقان ئوقلىرى جەڭچىلەرنى ئارقا - ئارقىدىن دومىلاتماقتا. بارات پالۋان بىرده گرانات تاشلاپ، بىرده پىلىموتتىن ئوق ئۆزۈپ باتۇرلۇق بىلەن ئالغا ئىلگىرىلىمەكته. دۈشمەن كۈچلىرى جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ، مىللىي ئارمىيە قىسىملىرىدىن بارا - بارا ئۈستۈن كەلمەكته ئىدى. جەڭچىلەرنىڭ ئېچىنىشلىق ھالىتىنى كۆرگەن لېكىن دەرھال چېكىنىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى. جەڭچىلەر ئۆز پىغانلىرى چىقمىغان بۇ ئۇرۇشتىن نارازى بولۇشقاندەك چېكىنىشتى. بۇ قېتىملىق جەڭدە ئەللىك جەڭچى قۇربان بولدى.

— بۇ يەرگە ھۇجۇم قىلىش ھەقىقەتەن تەس ئىكەن، — دېدى بارات پالۋان كەچلىك غىزادىن كېيىن.

— ئۇلار نېمىشقا چېكىنىش بۇيرۇقى چۈشۈردى، ئۆلسەك مەيلى ئەمەسمۇ؟ — دېدى قارا قۇۋان خاپا بولغاندەك قىياپەتته.

— ئامال يوق، جەڭچىلەر تولا قىرىلىپ كەتتى.

— ئۇرۇش دېگەندە قىرىلىش بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

بارات پالۋان ئۇن چىقارماي ئولتۇردى.

— بىھۇدە قان تۆككەننىڭ نېمە پايدىسى؟ چېكىنىپ غەمكىن ھالدا، — ھېلىمۇ چىقىم ئاز ئەمەس، ھەر قېتىملىق ھۇجۇمدا ئادەملىرىمىز. . . — ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي سۆزدىن توختاپ قالدى.

— بۇ يەردىكى دۈشمەنلەرنىڭ كۈچىنى سەل چاغلىغىلى بولمىغۇدەك، — دېدى تۇردىئاخۇن.

— بۇلار قانچىلىك نېمىتتى؟ ئاناڭنى! — دېدى قاسىم جودا ئېسىلىپ.

قوماندانلىق شتابىدىن يەنە ئۇمۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقى چۈشۈرۈلۈپ، جەڭچىلەر «ھۇررا» سادالىرى بىلەن دۈشمەنلەرگە قاراپ ئاتلاندى.

دۈشمەن پوتەيلىرىدىكى پىلىموتلاردىن تاتاتلاپ ئوقلار ياغاتتى. جەڭچىلەر قەيسەرلىك بىلەن ئۆزلىرىنى ئوق ئاغزىلىرىغا ئېتىشاتتى. ئوق تەگكەن جەڭچىلەر ئەلەملىك ۋايساپ بىر - بىرلەپ يېقىلىۋاتاتتى. بارات پالۋان گرانات ئېتىپ ئالغا ئىلگىرىلىگۈچىلەر ئۈچۈن يول ئېچىپ بېرىۋاتاتتى. ئۇ يەر بېغىرلاپ بېرىپ، قۇربان بولغان بىر جەڭچىنىڭ پىلىموتىنى ئېلىپ، ئورنىدىن تۇرۇپ پىلىموتتىن ئوت ئاچقىنىچە ئالغا ئىلگىرىلىدى. ئۇ دۈشمەنلەرنىڭ ياغدۇرىۋاتقان ئوقلىرىدا يەنە ئامالسىز يەر بېغىرلاپ يۇرۇشكە مەجبۇر بولدى. قارا قۇۋان، ياسىن دوختۇر، ناسىراخۇن، قۇربانلار ئاپتوماتلىرىدىن توختىماي ئوق ئۆزۈپ ئىلگىرىلەۋاتاتتى. ئۇلار شۇنداق قەيسەرلىك بىلەن ئۈچىنچى خەندەككە بارغاندا قۇچاقلاشما جەڭ باشلىنىپ كەتتى. جەڭچىلەر جان ئاچچىقىدا دۈشمەننىڭ

كەلگەنلا يېرىگە زەربە بىلەن ئۇراتتى. دۇشمەنلەر مۇشۇ ۋاقىتتا نەگە ئوق ئېتىشنى بىلەلمەي قېلىشتى. ئۇلار سەللا پۇرسەت تاپسا مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرىنى قىرىۋېتىشى تۇرغانلا گەپ ئىدى. پوتەيدىكى دۇشمەن ئەسكەرلىرى پىلىموتلىرىنى ھەر تەرەپلەرگە قارىتىپ، پۇرسەت ئىزدەۋاتاتتى. . .

مىللىي ئارمىيە قوماندانلىقى شتابى ئەھۋالنىڭ خەتەرلىكلىكىنى، دۇشمەنلەرنىڭ ئۆزلىرىدىن ئۈستۈن كېلىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، دەرھال چېكىنىشكە بۇيرۇق چۈشۈردى.

قۇربان، قاسىم جودالار چېكىنمەستىن دۇشمەن بىلەن داۋاملىق ئېلىشىۋاتاتتى.

— چېكىنىڭلار! — بارات پالۋان قەھەر بىلەن ۋارقىرىدى، — بۇ دېگەن بۇيرۇق!

بۇيرۇق بولمىغان بولسا ئۇنىڭمۇ چېكىنگۈسى يوق ئىدى. ئامال قانچە؟ جەڭچىلەر دۇشمەنلەردىن «مېھرى» نى ئۈزەلمەي، ئۇلارغا زەربە بەرگەچ ئاستا - ئاستا چېكىنىۋاتاتتى. پوتەيدىكى دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئەتراپنى سەزگۈرلۈك بىلەن كۆزىتىپ، قوراللىرىنى ھە دەپ ئىشقا سېلىۋاتاتتى. مۇشۇ چېكىنىش پەيتلىرىدە دۇشمەن بىلەن قەتئىي ھالدا ئېلىشىۋاتقان سېستىرا گۈلخان بىلەن ئايگۈل دۇشمەن قولىغا چۈشۈپ قالدى. . . پوتەيلەردىكى دۇشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ بولۇشىغا ئېتىۋاتقان ئوقلىرى بىرنەچچە جەڭچىنى كەينى - كەينىدىن دومىلىتىۋەتتى. جەڭچىلەر نېمە قىلارىنى بىلەلمەي يەنىلا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. ئەلەمدىن لەۋلىرىنى چىشلەپ قان چىقىرىۋېتىشتى. يۈرەكلىرى زەردە گۆش بولۇپ ئېچىشتى. جەڭگاھتىن چېكىنىپ چىققان جەڭچىلەرنى ھارغىنلىق، ئېغىر ھەسرەت، ئاچچىق ئازابلار چىرمىۋالدى. ھېچ كىشىنىڭ ھېچ كىشىگە گەپ قىلغۇسى يوقتەك قىلاتتى. ئۇلار ئامالسىز غەزەپلىرىنى ئىچىگە

يۇتۇشاتتى.

بۇ كۈنى كېچە بارات پالۋان كىرپىك قاقماي چىقتى. ئۇنىڭ تۇرۇپ - تۇرۇپلا دۇشمەن ئۇۋۇسىغا يالغۇز ئاتلانغۇسى كېلىپ كېتەتتى.

ئەتىسى سەھەر جەڭچىلەر دەھشەتلىك بىر مەنزىرىنى كۆرۈپ، غەزەپتىن ئۆزلىرىنى باسالماي قېلىشتى. ئۇچ مېتىر ئېگىزلىكتىكى پوتەيگە دۇشمەنلەر ئايگۈل بىلەن گۈلخاننى يالىڭاچ قىلىپ مىخلاپ ئېسىپ قويغانىدى. ئۇلارنىڭ پۇتۇن بەدىنى تىتىلغان، كۆكسى كېسىۋېتىلگەن بولۇپ، تۇرقىدىن ناھايىتى ۋەھشىي ھالدا قىينىپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.

— ئېپلاس تۇڭگۈزلار! — دېدى قۇربان ئۇنلۇك ۋارقىراپ. ئۇنىڭ كۆزىگە بۇ قىزلار چىمەنگۈل بولۇپ كۆرۈنۈپ كېتىۋاتاتتى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ جانجان يۈرەك پارىسىنى ئۆلتۈرگەن ئاشۇ قانخور قاتىللار ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايلا قالدى. باشقا جەڭچىلەرمۇ مۇشۇ خىل ھېسسىياتتا ئىدى. بەزى جەڭچىلەر بۇ قىزلارغا غايىۋى ئاشىق بولۇشقانمۇ ئىدى. ئەپسۇسكى. . .

— ھۇجۇم قىلايلى، — دېدى قاسىم جودا رەڭگى ئۆچكەن ھالدا، — ئەمدى جاننى ئاياشنىڭ لازىمى قالمىدى. ئوغۇل بالا تۇرۇپ بىز ئاشۇلارنى قۇتقۇزۇپ قالالمىدۇق، بىزنىڭ نەرىمىز ئوغۇل بالا؟ . . . — ئۇ چىڭقىلىپ سۆزلىگەچكە بوغۇلۇپ قالدى. ئۇ ھەر قېتىم ئۇ قىزلارغا قارىغاندا، يۈرىكى ئېچىشىپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قېلىۋاتاتتى.

— ھۇجۇم قىلساق بولمامدۇ، بىز ئۇنىڭغا قاراپ تۇرىمىزمۇ؟ — دەپ غوڭغا قىلىشتى باشقا جەڭچىلەرمۇ.

گومىنداڭ قوشۇنلىرى قورال كۈچى جەھەتتىن ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئۇزۇق - تۇلۇكى بىر تۇەن

ئەسكەرنى ھەم ئات - ئۇلاغلارنى ئۇزۇن مۇددەت بېقىشقا يەتمەيتتى. مىللىي ئارمىيىدە ئېغىر قوراللار بولمىغانلىقتىن، مۇھاسىرىدىكى گومىنداڭ قىسملىرى بىر مەزگىل خېلى قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتتى. كېيىن مىللىي ئارمىيىنىڭ داۋاملىق ھۇجۇم قىلىپ تۇرۇشى ۋە ئىككى قېتىملىق قاقشاتقۇچ زەربىسى گومىنداڭ قوماندانىنى ئالاقزادە قىلىۋەتتى. ئۇ بىرنەچچە قېتىم مۇھاسىرىنى يېرىپ چىقىپ كېتىشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، لېكىن مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرالمىدى. ئاخىرى قالغان گومىنداڭ قوماندانلىق شتابى مىللىي ئارمىيە تەرەپكە تەسلىم بولۇش توغرۇلۇق ئىككى قېتىم ۋەكىل چىقاردى. ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان: تەسلىم بولغاندىن كېيىنكى ئۆزلىرىگە قىلىنىدىغان مۇئامىلىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى، ھاياتلىق ۋە تۇرمۇش تەمىنات كاپالىتى قاتارلىق مەسىلىلەرگە قارىتا، مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابى ئۇلارغا قورال تاپشۇرسىلا ھاياتىغا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەيدىغانلىقىنى، تۇرمۇشىغا تولۇق كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇلار ئويلىنىپ كۆرۈشنى ئېيتىپ، قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، يەنە ئۈچىنچى قېتىم چىقىپ: تەسلىم بولغاندىن كېيىن مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىنىدىغان - سېلىنمايدىغانلىقىنى، كۈنىگە قانچىلىك تەمىناتتىن بەھرىمەن بولىدىغانلىقىنى سۇرۇشتە قىلدى. بۇ ۋاقىتتا دوسكۇنوف ئالدىراڭغۇلۇق قىلىپ: «سىلەر ئەمەلىيەتتە ئەسىرگە چۈشۈپ تۇرۇپ يەنە نېمە بىلجىرلايسىلەر، قورال تاپشۇرساڭلار تېز تاپشۇرمامسىلەر؟» دەپ ئاچچىقلاپ قاتتىق ۋارقىرىدى. بۇ جاۋابنى ئاڭلىغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ قوماندانى تەسلىم بولۇشنىڭ ئورنىغا قەتئىي قارشىلىق كۆرسىتىش پوزىتسىيىسىدە بولدى.

دوسكۇنوف ئۇلارغا قارىماققا قارشى تۇرۇشنى، شۇ ئارقىلىق ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ

قويۇشنى خىيال قىلىپ: «قۇبۇقسارنىڭ غەربىدىكى پوتەي كىرىش كېرەك» دەپ قوماندانلىق شتابىدىكىلەرگە مەسلىھەت بەرگەندىن كېيىن، ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن كەڭساي ئاتلىق قىسملىرىنىڭ بىر پەي ئەسكىرىگە گومىنداڭ قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇ پەي ئىچىدە ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇن بار ئىدى. ئۇلار مېڭىش ئالدىدا باشقا جەڭچىلەرگە قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. بارات پالۋان ئۇلارغا نېمىنىدۇر دېمەكچى بولغاندەك ئۇمتەلدى، بىراق گېپىنى دېيەلمەي، ئۇلار بىلەن باش ئىشارىتى ئارقىلىقلا خوشلاشتى. تۇردىئاخۇن بىلەن ناسىراخۇننىڭمۇ ئونىڭغا نۇرغۇن سۆزلىرى بار ئىدى. ئەپسۇس ۋاقىت يار بەرمىدى... ئۇلار بىر - بىرىگە قىيمىغان ھالدا ئايرىلىشتى.

بارات پالۋاننىڭ يۇرىكى ئەنسىز سوقۇپ كەتتى.

پەي كوماندىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە جەڭچىلەر دۇشمەن پوتەيلىرىگە قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. جەڭچىلەر بىر تەرەپتىن گرانات ئاتسا، بىر تەرەپتىن ئاپتوماتلىرىدىن ئوق ئۇزگىنىچە يۇگۇرەيتتى. ئۇلار بارا - بارا دۇشمەن پوتىيىگە يېقىنلىشىۋاتقاندا، دۇشمەنلەر بۇلارنى ۋەھشىيانە ھالدا ئوققا تۇتتى. بەش نەپەر جەڭچى ئارقا - ئارقىدىن يىقىلدى.

— ناسىراخۇن، سەن ئالدىغا ئۆتۈپ پوتەيگە يېقىنلاش، مەن سېنى ھىمايە قىلىمەن! — دەپ ۋارقىرىدى تۇردىئاخۇن.

— ماقۇل! — ناسىراخۇن شۇنداق دەپ يەر بېغىرلاپ ئۆمىلەپ ماڭدى. ئۇنىڭ غەزەپ - نەپرەتتىن ئوت ئالغان كۆزلىرى دۇشمەن پوتەيلىرىگە قادالغانىدى. دۇشمەن ئوقلىرى يامغۇردەك يېغىۋاتاتتى. تۇردىئاخۇن ئۇنىڭ ئىلگىرىلىشى ئۈچۈن گرانات تاشلاپ يول ئېچىپ بېرىۋاتاتتى. كېيىن ئۇمۇ

ئاپتوماتتىن ئوق ئۇزۇپ ناسىراخۇنغا ئەگەشتى. ئۇلار پوتەيگە
بارا- بارا يېقىنلىشىۋاتاتتى. دۇشمەن ئوقلىرىدا جەڭچىلەر ئەلەم
بىلەن ۋارقىراپ بىر - بىرلەپ يىقىلماقتا ئىدى. بۇنىڭدىن پەي
كوماندىرى ئاچچىق يۇتۇپ، ئىچىگە چوغ چۈشكەندەك تولغىنىپ
كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن قالغان جەڭچىلەرگە باشچىلىق قىلىپ
دۇشمەن بىلەن بولغان كەسكىن جەڭنى توختىتىپ قويمىدى.
ئۇ دۇشمەن پوتىسىگە قارىلارچە يېقىنلىشىپ بېرىۋاتقان
ناسىراخۇن بىلەن تۇردىئاخۇننىڭ ھاياتىدىن ئەنسىرەپ قالدى.
دەقىقە ۋاقىت شۇنچە قىممەتلىك ئىدى.

— ناسىراخۇن پوتەينى پارتلىتىۋەت! — دەپ ۋارقىرىدى
تۇردىئاخۇن دۇشمەن تەرەپكە بىر گرانات ئېتىۋېتىپ. ئاندىن ئۇ
يۇگۇرگەن پېتى ناسىراخۇننىڭ يېنىغا يېقىنلىشىپ بارغاندا،
ئوق تېگىپ يىقىلدى.

— تۇردىئاخۇن، دوستۇم! — دېدى ناسىراخۇن ئۇنىڭ
بېشىنى قۇچىقىغا ئېلىپ.

— ماڭا قارىما، پوتەينى پارتلىتىۋەت... تېز بول!
ساڭىمۇ ئوق تەگمىسۇن... — دېدى تۇردىئاخۇن ئۇنى يېنىك
ئىتتىرىپ، — بول، نېمىگە تۇرىسەن... باللىرىمغا قاراپ
قويارسەن... ماڭ...

ناسىراخۇن زەردە بولغان ھالدا، ئىككى دومىلاپلا پوتەي
يېنىغا كەلدى - دە، يېنىدىكى گراناتنىڭ يىپىنى تارتىپ، پوتەي
ئىچىگە ئاتتى. شۇ ئاردا ئۇنىڭغا ئوق تېگىپ يىقىلدى.
دەھشەتلىك گۇمبۇرلەشلەردىن كېيىن، ناسىراخۇن بىلەن
تۇردىئاخۇن خاتىرجەم كۆز يۇمدى...

ئوق تېگىپ يارىلانغان پەي كوماندىرى بىلەن بىر جەڭچى
بىر - بىرىنى يۆلىشىپ ئاران جەڭگاھتىن چىقىپ كېتىپ
چىقىشالدى. باشقا جەڭچىلەرنىڭ ھەممىسى قۇربان بولغانىدى.
بۇ ئىش پۈتۈن جەڭچىلەرنىڭ كۆچلۈك نارازىلىقىنى قوزغىدى.

— قاندىق دېگەن مەسلىھەتچى ئۇ، ئاناڭنى! — دەپ
ئۆزىنى باسالمايلا قالدى بارات پالۋان. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئاچچىق
ياش تامچىلىرى لىغىلداپ تۇراتتى. كۆز ئالدىدا تۇردىئاخۇننىڭ
خۇش پېئىل چىرايى، ناسىراخۇننىڭ تەمكىن ھالىتى
گەۋدىلىنىپ، بۇ دۇنيا ئۇنىڭغا مۇدھىش كۆرۈندى. ئۇ
ناسىراخۇن ۋە تۇردىئاخۇن بىلەن بىرگە ئۆتكۈزگەن چاغلىرىنى
پەقەتلا ئۇنتۇيالمايتتى. تۇردىئاخۇن بىلەن ناسىراخۇننى
ئەسلىگەنسېرى، يۈرىكىگە خەنجەر سانجىلغاندەك بولۇپ،
تولغىنىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ باللىرى، ئائىلىسى خىيالىغا
كىرىۋېلىپ ئارام بەرمەيتتى...

شتاب قوماندانلىرى بۇ يەرنى تېزرەك ئېلىپ، ئالغا قاراپ
ئىلگىرىلەشكە ئالدىراۋاتاتتى. تۇنۇقنىڭ ئىمامى بامدات نامىزىدىن
كېيىن جەڭچى - ئوفىتسېرلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، «ئاللاھۇ
ئەكبەر» دەپ جەڭگە كىرىشنى تەشەببۇس قىلدى. لېكىن تۇنۇن
ئىمامىنىڭ بۇ پىكرى قىسىم قوماندانلىرى تەرىپىدىن قوبۇل
قىلىنمىدى. مىللىي ئارمىيە ۋە پارتىزانلار ئۇچىنچى قېتىملىق
ئومۇمىي ھۇجۇمنى قوزغىدى.

ئوقلار تۆكۈلۈپ جاھاننى قارا تۇمان قاپلاپ، دەھشەتلىك
ئېتىشىش، گۇمبۇرلەشلەر ئەتراپنى زىلزىلىگە سالدى.
جەڭچىلەر باتۇرلارچە ئالغا ئىلگىرىلىدى.

قېنى قىزىپ كۆزلىرىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي قالغان
يىگىرمە جەڭچى ئۆزلىرىنى تۇتالماي، شىددەت بىلەن
ئىلگىرىلەپ دۇشمەن ئارىسىغا باستۇرۇپلا كىرىپ كەتتى. قۇربان
بىلەن قاسىم جودا ئاپتوماتلىرىدىن تىنىمسىز ئوق ئۇزۇپ،
دۇشمەنلەرنى جان - جەھلى بىلەن قىرماقتا ئىدى. دۇشمەن
ئەسكەرلىرىمۇ پىلىموتلىرىدىن ئوق ئۇزۇپ بىرنەچچە جەڭچىنى
تىك موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى - دە، بۇلارغا قاراپ كەلدى.

— قۇربان، قورالىمدا ئوق تۈگىدى، — دېدى قاسىم جودا

ئەلەم بىلەن.

— مېنىڭمۇ، قانداق قىلىمىز؟

— ئويلىنىشقا ۋاقىت يوق، ئۆزىمىزنى دۇشمەنلەرگە ئاتايلى...

بۇلار دۇشمەن ئەسكەرلىرىگە قاراپ ئېتىلىشىۋاتقاندا، دۇشمەنلەر بۇلارنىڭ پۇتلىرىغا ئوق ئېتىپ يىقىتتى. ھەممە جەڭچىنىڭ قوراللىرىدا ئوخشاشلا ئوق تۈگىگەنىدى.

— بۇلارنى ئۆيگە ئەكىرىپ كۆيدۈرۈۋېتىڭلار، — دېدى تاپانچا ئاسقان، ياپما قاپاق، تەلەتى يامان بىرى غەزەپ بىلەن.

دۇشمەن ئەسكەرلىرى بۇلارنى بىر ئۆيگە ئەكىرىپ سولىدى - دە، جەڭچىلەرگە بېنزىن چېچىشقا باشلىدى. قاسىم جودا چاقماقلىق بىلەن بېنزىن چېچىۋاتقان بىر ئەسكەرنىڭ پۇتىدىن تارتىپلا يىقىتتى - دە، يېنىدىكى تاپانچىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، ئۇنىڭغا بىر پاي ئوق ئېتىشىغا، يەنە بىر ئەسكەر قاسىم جودانى ئېتىپ تاشلىدى.

— قاسىم! — دەپ ۋارقىرىدى قۇربان تىتىرەكگۆ ئاۋازدا، — ھارام تاماقلار، ئېتىش، مېنى ئاتمامسەن! — قۇربان شۇنداق دەپ ئولتۇرۇپ تۇرۇپ، چاپانلىرىنى يىرتىپ مەيدىسىنى ئاچتى. ئۇنىڭ پۇتىغا ئوق تەگكەچكە ئورنىدىن تۇرالمايتتى.

— ئوت يېقىڭلار!

— ئاناڭنى، مېنى ئاتمامسەن؟ نوچى بولساڭ كەلمەمسەن؟! — قۇربان جان - جەھلى بىلەن ۋارقىرىدى.

ئوت يېقىلدى. جەڭچىلەرنىڭ ناله - پەريادى پەلەككە ئۆرلىدى. ئوت بارغانسېرى ئۇلغايماقتا ئىدى. جەڭچىلەر دومىلايتتى، ئېچىنىشلىق ۋارقىرايتتى. قۇربانىنىڭ ئاۋازى ھەممىدىن بەك ياڭراق ئىدى.

— ياشىسۇن ئازادلىق!

— ياشىسۇن خەلقىم!

دەھشەتلىك كۆيۈۋاتقان ئوت ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى يوتۇپ كەتتى. شۇ ئەسنادا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئارقا سەپتىن دۇشمەنلەرنى سارايسىمگە سالدى. دۇشمەنلەر باش قوماندانى مۇھاسىرىنى بۆسۈپ چىقىشقا مەجبۇر بولدى. باشلىقسىز قالغان ئەسكەرلەر پىتىراپ، ئۆز ھەلەكچىلىكى بىلەنلا قالدى. مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى ھەيۋەتلىك «ھۇررا» سادالىرىنى ياڭرىتىپ، ناھىيە ئىچىگە باستۇرۇپ كىردى. ئالاقزادىلىك ئىچىدە تېنەپ يۇرگەن دۇشمەنلەر قوراللىرىنى تاشلاپ تەسلىم بولدى.

— بارات، سەن قوشتۇرغايغا بېرىپ، قارىمايغا چىقىدىغان يولنى توسۇپ، قاچقان دۇشمەنلەرگە زەربە بەر! — دېدى لېسكىن.

قوشتۇرغايغا ماڭىدىغان يول ئەتراپى پۇتۇنلەي چىغلىق ئىدى. جەڭچىلەر چىغ ئارلىرىغا مۆكۈنۈپ ياتقان دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى قىرىپ تاشلاپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئات - كالىلارغا ئوق - دورا، ئوزۇق - تۇلۇك ئارتىپ ئېلىپ ماڭغان تۆت يۇز ئەسكەرنى ئەسىرگە ئالدى.

— بۇلارنى قىرىپ تاشلاپ، قۇربان بولغان جەڭچىلەرنىڭ قىساسىنى ئالايلى! — دېدى سىدىق كۆك كۆزلىرىدىن ئەلەملىك ياش تۆكۈپ.

— ئۆلتۇرۇۋېتەيلى!

— قىرىپ تاشلايلى!

جەڭچىلەرنىڭ ھەممىسى شاۋقۇن كۆتۈردى.

— ئەسىرگە ئېلىنغانلارنى ئۆلتۇرۇشكە بولمايدۇ، بۇ دېگەن ھەربىي بۇيرۇق! — دېدى بارات پالۋان ئەلەم ۋە ھەسرەت ئارىلاشقان ئاۋازدا.

جەڭچىلەرنىڭ ھەممىسى ئىغىر تىنىشتى.

— سىدىق، ياسىن، سىلەر ئەتراپىنى كۆزىتىپ، قالدۇق دۇشمەنلەرنى تازىلاپ شتابقا قايتىڭلار!

— باراتكا، — دېدى سىدىق كۆك كۆز يىغىدىن ئۆزىنى ئاران بېسىپ، — مەن قۇربان بولغان سەپداشلىرىمنىڭ قىساسىنى ئالماي قويمايمەن، — ئۇ شۇنداق دەپلا ئېتىغا قامچا سالدى. ياسىن دوختۇر ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى.

جەڭچىلەرنىڭ كۆزلىرىگە يىغا ياماشتى، بارات پالۋاننىڭ كۆزىدىمۇ ياش لىغىلداپ تۇراتتى.

سىدىق كۆك كۆز بىلەن ياسىن دوختۇرغا تۇيۇقسىز ئوق ئېتىلىپ، يەنە جىمىپ قالدى. ئۇلار ئاتتىن چۈشۈپ ئاستا ماڭدى. شۇ ئارىدا «كۇرۇلۇك، كۇرۇلۇك» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

— نېمە دەيدۇ ماۋۇ؟ ئاناڭنى! — دەپ ۋارقىرىدى سىدىق كۆك كۆز چىغ ئارىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ، قارشى تەرەپتىن ئېتىلغان ئوق ئۇنىڭ دولىسىدىن ئۆتۈپ كەتكەنىدى.

— دىققەت قىلايلى، ئۇلار چىغ ئارىسىدىكەن، — دېدى ياسىن دوختۇر.

بۇلار پۈتۈن دىققىتىنى يىغىپ قارشى تەرەپكە زەن سالدى.

— ئاۋۇ چىغ لىڭشۇاتىدۇ. شۇنىڭغا قارىتىپ پەسرەك ئاتايلى، — دېدى سىدىق كۆك كۆز.

— بولىدۇ، قېنى ئەمىسە.

ئۇلار مىلتىقلىرىدىن ئوق ئۇزۇشىگە ۋارقىرىغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ يەنە جىمىپ قالدى. بىرنەچچە ئەسكەر ئورنىدىن تۇرۇپ قاچتى.

ئۇلار چەنلەپ تۇرۇپ، ئىككى دۇشمەننى تىك موللاق ئاتقۇزۇۋەتتى.

— يۇر، قوغلايلى!

ئۇلار دۇشمەن ئەسكەرلىرىنى قوغلاپ، جىمجىتلىق باسقان

بىر جاڭزىغا يېتىپ كەلدى. ئۇلار تامنى ياقىلاپ مېڭىۋاتقاندا، نام يېنىدىكى ئۆيدىن پىچىرلاشقان ئاۋازلار ئاڭلاندى.

— بۇلار مۇشۇ يەردىكەن، قانداق قىلىمىز؟ — دېدى ياسىن دوختۇر.

— بۇلارنى مۇنداق قىلىمىز، — سىدىق كۆك كۆز شۇنداق دەپ، ئىككى گراناتنىڭ پىلىكىنى ئۇزدى - دە، ئۆي ئىچىگە دېرىزىدىن تاشلىۋەتتى. گۈمبۈرلىگەن ئاۋازلار قىيا - چىيالار بىلەن قوشۇلۇپ، ئەتراپنى بىر پەس لەرزىگە سالغاندىن كېيىن، يەنە جىمىپ قالدى.

— يۇر، ئۆيگە كىرىپ باقايلى.

ئۇلار ئۆيگە كىرگىنىدە، ئون نەچچە ئەسكەرنىڭ ئۆلۈكى تۇراتتى.

— يۇر قايتايلى، ئەمدى دەردىڭ چىققاندۇ؟

— دەرد دېگەن غەلىبىدىن كېيىن چىقمىدۇ، — دېدى سىدىق كۆك كۆز.

ئۇلار قايتىپ بارغاندا، جەڭچىلەر ئۆي ئىچىدە ئوتتا كۆيۈپ، تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن جەسەتلەرنى كۆتۈرۈشۈپ ئاپىقىۋاتاتتى. ھەممەيلەننىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش ئۆكۈلۈۋاتاتتى. بارات پالۋان جەسەت ئارىسىدىن تونۇش گەۋدىلەرنى ئىزدەيتتى... بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا ئىككى يۈزدىن ئارتۇق جەڭچى قۇربان بولدى.

قۇربان بولغانلارنىڭ نامىزى چۈشۈرۈلۈپ، يەرلىكتە ئويۇلغاندىن كېيىن، جەڭچىلەر بىردەك ۋارقىراشتى.

— قىساس ئالىمىز!

— قىساس ئالىمىز!

— جانغا جان، قانغا قان ئالايلى!

بۇ سادالار تاغلارغا ئۇرۇلۇپ، ئەكس سادا پەيدا قىلاتتى. بارات پالۋاننىڭ چىرايى تۇرۇلۇپ، ۋۇجۇدى غەزەپتىن

چايقالدى. كۆزلىرىدىن بىرخىل نەپرەت ئۇچقۇنلىرى چاچرىدى...

5

كەڭسەي ئۇچىنچى ئاتلىق تۇەنى جەمئىيەي پارتىزانلىرى بىلەن بىرلىكتە بۇرچىنىنى ئىشغال قىلىش ئۈچۈن بۇرچىن ئەتراپىغا يېتىپ باردى. بۇرچىن يۇلغۇن، سۆكسۆكلەر بىلەن ئورالغان يار ئۈستىگە جايلاشقان بولۇپ، ئەتراپى قۇم دۆڭسى، دۆڭلۈك ئىدى. ناھىيە ئېگىزلىككە جايلاشقان بولغاچقا، دۈشمەنلەرنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇلار دەريانىڭ ئۇ قېتىدا ئىدى.

جەمئىيەي پارتىزانلىرى ناھىيىنىڭ باش تەرىپى ۋە تۆۋەن تەرىپىدىن ئېرتىش دەرياسىغا ئات سېلىپ ئۆتۈپ، شەھەرنىڭ شەرقىي تەرىپى بىلەن شەگەتەي قوۋۇقىدىن ئوت ئېچىپ دۈشمەننىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىش ئۈچۈن ھۇجۇم ۋاقتىنى كۈتۈپ ياتاتتى.

مىللىي ئارمىيە ئەسكەرلىرى ئېرتىش دەرياسى بويىغا بىرنەچ جايلىشىۋالغاندىن كېيىن، ھۇجۇم قىلىشنىڭ چارىلىرى ئۈستىدە ئىزدەندى. دەريا تېپتىنچ ھالەتتە تۇراتتى. ئۇنىڭغا بىر تال يوپۇرماق چۈشسىمۇ ئاقىدىغاندەك ئەمەس. دەريادىكى كېمىلەرنى دۈشمەنلەر چىقىرىۋالغاندى.

قارانغۇلۇق بارا - بارا زېمىنغا يېيىشىپ چۈشۈۋاتاتتى. جەڭچىلەر ھازىرلا ھۇجۇمغا ئۆتۈش بۇيرۇقى چۈشىدىغاندەك جىددىي ھالەتتە ئىدى. ئۇلار بىر - بىرىگە گەپمۇ قىلمايلا سۈكۈت ئىچىدە تۇرۇشاتتى. قۇبۇقساردا بولغان ئون بىر كۈنلۈك دەھشەتلىك جەڭ ۋە ئۇرۇشتا قۇربان بولغان جەڭچىلەرنىڭ پاجىئەلىك ھالەتلىرى ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەيتتى.

يۇرىكىدە قىساس ئوتلىرى يالقۇنجايتتى...

— باراتكا، — دېدى پوستتا تۇرۇۋاتقان سىدىق كۆك كۆز جىددىي ھالەتتە كېلىپ، — دەريادىن ئۆتۈپ بۇ تەرەپكە چىقىۋاتقان ئىككى ئادەمنى تۇتۇۋالدۇق.

— قېنى ئۇلار؟ تېز باشلاپ كەل.

بەستلىك كەلگەن، مەڭزى قىزىل ئىككى قازاق كىشى قورقۇمسىراپ بارات پالۋاننىڭ يېنىغا كەلدى.

— بىز سىلەرگە ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەيمىز. بىزگە پەقەت دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتىدىغان يولنى كۆرسىتىپ بەرسەڭلار بولدى.

— سىلەر گومىنداڭنى يوقىتىدىغان بولساڭلار، بىز ھەممە ئىشنى قىلىشقا تەييار.

— دەريادىن قانداق ئۆتىمىز؟

— دەريانىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئوغرى يول، دەپ بىر يول بار، شۇ يەردىكى تاشلارنى، ياقلاپ ماڭساق، دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە بىمالال چىقالايمىز.

— ياخشى، بۇنى مەن ھازىرلا باش شتابقا يەتكۈزەي. قوماندانلىق شتابىدىكىلەر بۇنى ئاڭلاپ بەكمۇ خۇشال بولۇپ كەتتى - دە، دەرھال شۇ يول بىلەن ھۇجۇمغا ئاتلىنىشنى بۇيرۇدى.

جەڭچىلەر دەريادىن سەپ بويىچە ئۆتۈشكە باشلىدى. ھېلىقى ئىككى قازاق كىشى يول باشلاپ ئالدىدا ماڭدى. قالغانلار ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، بىر - بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ مېڭىشتى. شۇ ئاردا بىر جەڭچى ئېھتىياتسىزلىقتىن تاشقا تېيىلىپ كېتىپ ئېقىپ كەتتى. قارا قۇۋۇان ئۆزىنى دەريagha ئېتىپ، ئۇنى مىلتىقىسلىكتە دەريانىڭ قېتىغا ئېلىپ چىقتى. دەريانىڭ تېگى ناھايىتى تېز ئاقاتتى.

جەڭچىلەر دەريادىن ئۆتۈپ بولۇشىغا جەمئىيەي

پارتىزانلىرىغا قارىتىپ بەلگە ئوقى ئېتىلدى. بۇنىڭ بىلەن دۇشمەن پوتەيلىرىدىن ئوق يېغىشقا باشلىدى. جەڭچىلەر قەلبىدە يالقۇنجاۋاتقان قىساس ئوتلىرىدىن غەيرەتكە كېلىپ، قەيسەرلىك بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەۋاتاتتى. بارات پالۋان قولىنى پۇلاڭلىتىپ ياڭراق ئاۋازدا ۋارقىرىدى.

— ھۇررا! ئازادلىق ئۈچۈن ئالغا! — ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تۇردىئاخۇن، ناسىراخۇن، قۇربان، قاسىم جودا... لار بىر - بىرلەپ گەۋدىلىنىپ، ئۇنى ئەسەبىيلەشتۈرۈۋېتىپ باراتتى.

قاراڭغۇ كېچە قوينىدا ئوقلارنىڭ ئاۋازى، گرانا تلارنىڭ پارتلاشلىرى، ياردار بولغان جەڭچىلەرنىڭ ۋايساش، ئىڭراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار «ئۆلۈم» دېگەن سۆزنى ئۇنتۇپ، شەھەرگە قاراپ ئاستا - ئاستا ئېچكىرىلەپ بارماقتا ئىدى.

سەھەر، ئۇپۇقتىن سېنتەبىرنىڭ ئۇچىنچى قۇياشى ئاستا - ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقتى. كۆزنىڭ سوغۇق شامىلى دەرەخ شاخلىرىدىكى يوپۇرماقلارنى ئۇچۇرۇپ تۇراتتى. دەرەخ شاخلىرىدىن ئۆزۈلگەن ياپراقلار ئانا تۇپراق قوينىغا تۆكۈلمەكتە ئىدى.

دۇشمەننىڭ ئېتىۋاتقان ئوقلىرى تۈيۈقسىز توختاپ بۇرچىن ئاسمىنىدا شەرمەندىلىكنىڭ بەلگىسى بولغان ئاق بايراق ئۆز ھالاكىتىنى بىلدۈرۈپ لەپىلدىدى. بۇ بىر كۈن داۋام قىلغان غەرب ۋە شەرقتىن تەڭ ھۇجۇم قىلىنغان شىددەتلىك جەڭدە ئون يەتتە جەڭچى ئۆزىنىڭ قەھرىمانلىق شەجەرىسىنى تارىخ بېتىگە پۈتۈپ قويۇپ شەرەپ بىلەن ئازادلىق يولىدا قۇربان بولدى. دۇشمەننىڭ ئىككى مىڭ ئادىمى ئەسىرگە ئېلىنىدى.

بارات پالۋان پەرىشان ھالدا ئەتراپىغا كۆز تاشلىدى. جەڭ مەيدانلىرىدىن ئېغىر كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان ئىس - تۈتەكلەر

ھاۋاغا ئاستا - ئاستا تارقاۋاتاتتى. بۇ يەردىن بىر خىل غېرىبلىق تۆكۈلۈپ تۇرۇۋاتاتتى. بارات پالۋان نېمىدېندۇر بىئارام بولاتتى، نېمىدېندۇر ئەنسىرەيتتى. ئۇ باللىرىنى، ئايالىنى سېغىندى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا شامالخاننىڭ ناخشىسى ئاڭلانغاندەك بولدى. «يۈرتقا بارغاندا، شامالخان ئەمدى ناخشاڭنى ئېيت، تولۇق ئازاد بولدۇق. جاھان ئەمدى بىزنىڭ بولدى، دېسەم ئۇ قانچە خۇشال بولۇپ كېتەر، ئۇ ھازىر نېمە ئىش قىلىۋاتقاندۇ؟» ئۇ شۇلارنى خىيال قىلغىنىدا، قارىداپ جۇدەپ كەتكەن يۈزىدە بىلىنەر - بىلىنمەس سۇس كۈلكە جىلۋە قىلدى. ئارقىدىنلا قۇربان بولغان سەپداشلىرىنى ئەسلەپ، چىرايى تۇرۇلۇپ، ۋۇجۇدىنى غەزەپ ئوتلىرى كۆيدۈردى. «خەپ، سەنلەرنىڭمۇ كۈنۈڭ ئاز قالدى» دەپ پىچىرلىدى ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

ئۇ غەزەپ بىلەن ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى، ئاندىن ئاتنى بېقىنداپ بولۇشىغا قويۇۋەتتى. ئۇنىڭ قەلبىدە تېپىرلاپ تۇرغان بىرخىل ئارمان ئۇنى ئارامسىدا قويمايۋاتاتتى... كۆز ئالدىدا ھامان...

ئون توققۇزىنچى باب
نىدالىق ئارمانلار

تىلەك ـ ئارزۇلارغا ئىنتىلىش بەكمۇ شېرىندۇر. لېكىن، شېرىنلىك ئەتە ئاچچىق سورىقىمۇ بار...

— يۇسۇپ خاس ھاجىپ

1

مىللىي ئارمىيە ئاتلىق قىسمى سارسۇمبىگە ئون سەككىز كىلومېتىر كېلىدىغان داچمۇچۇققا يۇرۇش قىلىپ، سارسۇمبىنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ ھوجۇم قىلىۋاتقان دەلىلقان باشچىلىقىدىكى ئالتاي پارتىزانلار ئەترىتى بىلەن ئۇچراشتى ـ دە، بىرلىكتە سارسۇمبىنى قاتتىق مۇھاسىرىگە ئالدى. بۇلار ئۇزۇنارا كېڭىشىش ئارقىلىق شەھەرگە ئادەم ئەۋەتىپ، گومىنداڭچىلارنى تەسلىم بولۇشقا ئۈندىدى.

بۇ چاغلاردا شەھەردىكى گومىنداڭچىلارنىڭ ئېچكى قىسمىدا ھەرخىل ئوخشىمىغان پىكىرلەر بولۇۋاتاتتى. بەزى ئەمەلدارلار قورشاۋنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، ئۇرۇمچىگە قېچىپ كېتىشنى ئوتتۇرىغا قويسا، بەزى ھەربىي قوماندانلار بىرمۇ ئادەم قالمىغۇچە كۆرەش قىلىشنى تەكىتلەيتتى. گاۋ فامىلىلىك بىر ئەمەلدار بۇ ئىككى خىل پىكىرگە قارشى چىقىپ، شەھەرنى تاشلاپ، موڭغۇلىيىگە ئۆتۈپ كېتىش پىكرىنى قويدى.

— بىز دۆلەت ئاتىسىغا ئۆز ساداقىتىمىزنى بىلدۈرۈپ، بىرمۇ ئەسكەر قالمىغۇچە ئۇرۇش قىلىپ، ئاندىن ئۆزىمىزنى ئېتىپ ئۆلۈۋېلىشىمىز لازىم، — دېدى باش قوماندان چېچىلىپ سۆزلەپ.

— ياق، بىز موڭغۇلىيىگە قاچماي، قورشاۋنى بۆسۈپ چىقىپ، ئۇرۇمچىگە كېتىشىمىز كېرەك، — دېدى ساقچى باشلىقى.

— بۇ پىكرىڭلارغا مەن پۈتۈنلەي قارشى، بۇنداق قىلساق ئۆزىمىزنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەن بىلەن ئوخشاش. ئۇنىڭدىن كۆرە موڭغۇلىيىگە قاچقىنىمىز تۈزۈك. ئوغرىلار كۈنسېرى ئەلىبە بىلەن ئىلگىرىلىمەكتە. يېڭىلمەس قورغان — تۈبۈقساردىكى ئەسكەرلىرىمىزمۇ ھالاك بولدى. بۇرچىنمۇ تولدىن كەتتى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، يەنە ئۇلار بىلەن ئۇرۇش قىلىمىزمۇ؟ — گاۋ فامىلىلىك ئاخىر ئۇلارنى قايىل قىلىپ، ئۈچ مىڭ ئادىمىنى باشلاپ، شەھەرنى تاشلاپ، شىمالغا يۇرۇش قىلدى.

ئالتىنچى سېنتەبىر ئالتاي پارتىزانلىرى بىلەن كەڭساي ئاتلىق تۈەنى ھېچقانداق توسالغۇسىزلا شەھەرگە كىردى.

— بۇلار ھەقىقەتەن بىزدىن قورقۇپتۇ، — دېدى لېكىن ھەيرانلىق ئىچىدە، — ئۇلارنى توسۇپ زەربە بېرەيلى، ئالتاي پارتىزانلىرى بىلەن بىزنىڭ بىر بۆلەك ئادىمىمىز بارسۇن.

دەلىلقان باشچىلىقىدىكى ئالتاي پارتىزانلىرى بىلەن سىللىي ئارمىيىنىڭ بىر قىسمى دەرھال ئۇلارغا زەربە بېرىشكە ئاتلاندى. ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئەلىبىسى ھەققىدە خۇش خەۋەر تارقالدى.

دەل مۇشۇ چاغلاردا جەنۇبىي يۇنىلىش قىسمى ئاقسۇ شەھرىنى ساقلاۋاتقان گومىنداڭ ئارمىيىسى بىلەن شىددەتلىك جەڭ قىلىۋاتاتتى. ئوتتۇرا يۇنىلىش قىسمى شىخو، مانىتاغ،

قاتارلىق جايلارنى ئىگىلەپ، يەنسىخەيگە قاراپ ئىلگىرىلىدى. ئىسھاقبەگ باشچىلىقىدىكى جەڭچىلەر قەيسەرلىك بىلەن جەڭ قىلىپ جېڭ ناھىيىسىنى ئىشغال قىلدى.

مۇشۇنداق زور غەلىبىلەر گومىنداڭ كاتتىۋاشلىرىنى قاتتىق چۆچۈتتى - دە، ئۇلار مەسلىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش خىيالىغا كېلىپ قالدى ھەم بىر ھىيلىنىمۇ ئويلىشىپ قويدى. . .

2

ئالتاي تاغلىرى ھەيۋەت بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. يالىڭاچلىنىۋاتقان ياۋا مېۋىلىك دەرەخ شاخلىرى، مەزمۇت قارىغايلار ئېغىر خىيالىلارغا پېتىپ، يىراقلاردىن ياڭراۋاتقان ئارمانلىق سادالارنى ئاڭلاۋاتقاندەك مۇڭلۇق ھەم ھاياجانلىق سۈكۈتلەرگە غەرق بولغانىدى. نەلەردىندۇر ئۈمىد، ئىشەنچىكە تولغان ناخشا، ياڭراق كۈلكە سادالىرى، يەنە قەيەرلەردىندۇر ئېغىر «ئۈھ» تارتىشلار، ئۈمىد ۋە ئۈمىدسىزلىك ئىچىدىكى ئونلۇق نەپەسلەر زېمىندىن ھور كەبى كۆتۈرۈلۈپ تۇرۇۋاتاتتى.

ئاچچىق كۈز شامىلى ئۆزىنىڭ پەرىشانلىق ئۇرۇقلىرىنى چېچىپ چىقىۋاتاتتى. بۇ يىل ئۇششۇك بالدۇر كىرىدىغاندەك قىلاتتى. پەسىل شۇملۇقىنى سېزىۋاتقان ھەربىر ئادەمگە ئۆزىنى تۇزىشى زۆرۈر بولۇپ قېلىۋاتاتتى. چۈنكى، «كۈز، ئۆزۈڭنى تۇز» دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟!. . .

بارات پالۋان چوڭقۇر خىيالىلارغا چۆكۈپ، ئېگىز تاغلارغا قارىغىنىچە كەچمىشلىرىنى ئەسلەۋاتاتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ روھى تاغنىڭ ئاشۇ مەزمۇت ھالىتى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەندەك قىلاتتى، تاغ ئۆز قەددى بىلەن زېمىننىڭ يۈكسەكلىكىنى نامايان قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنسە، بارات پالۋان ئۆز جىسمى، يېڭىلمەس

روھى بىلەن بۇ زېمىن كىشىلىرىنىڭ باتۇرانە روھىنى نامايان قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. زېمىن ھەر ئىككىسىدىن پەخىرلەنگەندەك تۇيغۇدا بولۇۋاتاتتى. چۈنكى، زېمىن ساخاۋەتلىك ئانا ئەمەسمۇ؟ كۈزنىڭ سوغۇق شامالىرى بارات پالۋاننىڭ يۈز - كۆزلىرىنى يىرتىك قوللىرى بىلەن سىلاپ ئۇتۇۋاتاتتى. تەنھا بىر ۋۇجۇد تاغقا مەستانىلەرچە تىكىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قۇلىقىغا قۇربان، ناسىراخۇنلارنىڭ سۆزلىرى ئاڭلانغاندەك بولۇپ، چەكسىز سۆيۈنۈش ۋە ئازاب دولقۇنلىرىدا مۇھەممەت گاڭگۇڭ، ياسىنجان، قاسىم جودا، تۇردىئاخۇن. . . لارنى ئەسلىدى. كۆزلىرى تورلىشىپ، كۆز ئالدىدا شامالخان غۇۋا پەيدا بولدى. . .

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئاخىر ياشلار تارىلاپ تۆكۈلدى. بۇ خۇشاللىق يېشىمۇ ياكى ئازابنىڭ قالدۇق ياشلىرىمۇ، بۇنى ئۆزىمۇ ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. ياش يەنىلا تۇزلۇق ئىدى. . . قان يۇراپ تۇرغان جەڭگاھ، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، ئېگىز ئاتلارنىڭ ھەريان چېپىشلىرى، يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوقلارغا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئېتىۋاتقان جەڭچىلەر، ئۇلارنىڭ ئاچچىق ئىگراشلىرى، ئۆزلىرىنى يۆلەپ تۇرغان سەپداشلىرىنى ئالغا ئىنتىلىشكە بۇيرۇشلىرى. . . ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن نېرى كەتمەي، يۇرىكىدە ئاچچىق ھەسرەت داغلىرىنى قالدۇردى. بىراق - يىراقلاردىن ياڭراۋاتقان ئارمانلىق سادالار قۇلىقىغا ئۇرۇلدى. ئۇ ئۆيىدە نېنى تۇرۇپ قورقۇپ يېيەلمەيۋاتقان بىچارە خەلقنىڭ گۈزەل ئارمانلارغا تولغان سادالىرى ئىدى. . .

بارات پالۋان خەلقنىڭ بەختسىيار كۈنلىرىنى، شادلىققا تولغان كۆزلىرىنى قىياسەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، يۇرىكى بەختتىن نۇر ئەمگەندەك بولدى، بۇ شېرىن گۈزەل خىيالىلار ئۇنى ئارامسىزلاندۇردى. بالىلار ئازادلىق ئاتا قىلغان باھار قوينىدا ئەركىن يايرىشاتتى. جاپا - مۇشەققەتنى يەتكۈچە تارتقان ئانىلار

ئولارغا ئىللىق مېھرىنى ئاتا قىلاتتى. گۈزەل تەسەۋۋۇرلار بارات پالۋاننى يېنىك كۈلۈمسىرەشكە قىستىدى. ئۇ سۈسقىنا كۈلدى. كۈلكە ئۇنىڭ قارىدىغان، مەڭزلىرى پولتىيىپ چىققان چىرايىدا، قەھر - غەزەپ ئوتلىرى يانغان كۆزلىرىدە دەققە جىلۋە قىلدى - دە، يەنە غايىب بولدى. ئۇ: «ئاۋۋال تاڭ ئاتسۇن، مەن بۇ تەسەۋۋۇرنى رېئاللىققا كۆرگەندە ئاندىن كۈلەي» دېگەننى ئويلاپ قالدى.

ئۇپۇق سۈزۈلۈپ، قۇياش جامالىنى كۆرسەتمەيۋاتاتتى. ئۇنىڭ نۇرانە جامالىنى ئېچىپ چىقىشىغا ھەممە كىشى تەشنا ئىدى.

بارات پالۋان تېخىمۇ يىراقلارغا نەزەر سالدى. قۇلىقىغا توختىماي ئارمانلىق سادالار ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. . .

خاتىمە

پەقەت ئۆزى ئۈچۈن ياشىمىغان ئادەملا ياشىيالايدۇ.

مېناندر

قۇياش قان رەڭ ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلۈپ چىقىش ئالدىدىكى قىزغۇچ نۇرلارغا بۆلىنىپ ياتقان زېمىن ئېغىر ھەم مۇڭلۇق سۈكۈتلەرگە غەرق بولغاندەك قىلاتتى.

شەرق تەرەپتىن ئات تۇياقلىرىنىڭ ئەنسىز تۇشلىرى ئاڭلىنىپ، بارا - بارا يېقىنلاپ كېلىۋاتاتتى. بۇ ئاۋازلار شۇنچىلىك جىمجىتلىققا چۆمگەن ئەتراپقا سۈرلۈك ھالدا بىرخىل ئەنسىزچىلىك ئېلىپ كېلىۋاتاتتى.

— ئائىلەڭنى، يۇرتىنى سېغىنغانسەن بارات؟ — دېدى ئابلىز قاريي غەمكىن ھالدا.

— سېغىنمايدۇ دەمسەن؟ لېكىن، بەخت شۇلاردىن كېچىش، جەڭ قىلىش بەدىلىگە كېلىدۇ، — دېدى بارات پالۋان ئاتنىڭ يۈگىنىنى تارتىپ قويۇپ. قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرىدا ئۇنىڭ مەيدىسىدىكى «باھادىر» لىق مېدالى پارقىراپ تۇراتتى.

— قان تۆككەنگە لايىق غەلىبە قىلدۇق، ئەمدى ئەركىن ياشايمىز، ئاللا ھەممە ئادەمگە ئۆز ئەجرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرسىتىدۇ، — دېدى ئابلىز قاريي.

— ئۇرۇش رەھىمسىز، — دېدى بارات پالۋان، — ئۇ نۇرغۇن قېرىنداشلىرىمىزنى يەپ كەتتى. . .

— مۇشۇ ئىشلار، باسقان يوللىرىمىز، قۇربان بولغان

جەڭچىلەر ئۇنتۇلۇپ كەتمىسە بولاتتىغۇ؟ — دېدى ياسىن دوختۇر چوڭقۇر تىنىپ، — بىزنىڭ قىسمىدىكى بالىلار لېسكىننى تاڭ قالدۇرغان ئاجايىپ قەھرىمان بالىلار ئىدى. . .

— كېيىنكى ئەۋلادلار ئۇلارنى ئۇنتۇمايدۇ. ئۇلارنى ئەسلەش ئازابلىق ھەم شېرىن. ئۇلارنى ئۇنتۇش خەلق، ۋەتەنگە خائىنلىق قىلغان بىلەن باراۋەر، — دېدى بارات پالۋان كۆزلىرىنى چەكسىز بوشلۇققا تىكىپ تۇرۇپ.

— ئۇلارنى ئەسلىسەملا كۆزلىرىمىزگە يىغا يامىشىدۇ. كۆڭلۈم بىئارام بولىدۇ. . .

— سىدىق كۆك كۆزلەر. . . ماناس دەرياسى بويىدا ياتامدىكىن؟

— بىتىم تۇزۇلمىگەن بولسا ئۇلارمۇ ياتمايتتى. . . بىزنىڭمۇ قىسمىدىن چېكىنىپ يېنىپ كەلگىنىمىز ياخشى بولدى. لېكىن، نېمىشقىدۇر كۆڭلۈم غەشلا تۇرىدۇ. . . — دېدى قارا قۇۋان.

ئۇلار شۇنداق پاراڭلار بىلەن يول ئاچىلىغا كېلىپ قالدى.

— مېنىڭ يۈرتىقا بارغۇم يوق، شۇڭا غۇلجا تەرەپنى ئايلىنىپ، غاپىپار بەگ بىلەن كۆرۈشۈپ كېلەيمىكىن دەيمەن، — دېدى قارا قۇۋان ئىختىيارى توختىتىپ.

— نېمىشقا، ئائىلەڭنى سېغىنمىدىڭما؟ — ئەنسىز ھالدا سورىدى بارات پالۋان.

— ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن، ئائىلىنى، بالىلارنى، يۈرتنى سېغىنىدىم، غۇلجىدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ ئاندىن قايتىمەن. . .

ئۇ قۇربان بولغان جەڭچىلەرنىڭ ئاتا - ئانىلىرىغا، بالا - چاقىلىرىغا نېمە دېيىشىنى، ئۇلارنىڭ چىرايىغا قانداق قاراشنى ھېچ بىلەلمەيۋاتاتتى.

— بوپتۇ، خەير ئەمىسە خۇداغا ئامانەت، بىز ئائىلەڭدىكىلەرگە سالام ئېيتىپ قويايلى.

قارا قۇۋاننىڭ كۆزىگە ئىسسىق ياش كەلدى - دە، ئاتىنى قامچىلاپ، بولۇشىغا قويۇۋەتتى. ئات قۇيۇندەك چېپىپ كەتتى. بارات پالۋانلار يۇرىكى ئېچىشقاندەك بولۇپ، ئۆزلىرىنى غېرىبسىنىپ قالغاندەك ھېس قىلىشتى.

— ئۇنىڭغا نېمە بولغاندۇ؟ — دېدى ياسىن دوختۇر كۆڭلى يېرىم ھالدا.

— بىلمىدىم.

ئۇلار يۇرۇشنى يەنە داۋام قىلدى. بارات پالۋان: «شامالخان ئالدىمغا ناخشا ئېيتىپ چىقسا كۆڭلۈم ئېچىلىپ قالار بەلكىم. . . » دەپ ئويلىدى. كېيىن ئۇ قۇربان بولغان سەپداشلىرىنى ئەسلەپ، ۋۇجۇدىغا ئازاب ئوتلىرى تۇتاشقاندەك بولدى - دە، ئاتقا زەردە بىلەن قامچا سېلىپ، شەھەر تەرەپكە قارىتىپ قويۇۋەتتى. ھەمراھلىرى ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن قارىشىپ، ئۇنىڭ كەينىدىن ئات سېلىشتى.

بارات پالۋان شەھەر يولىغا كىرىپ ئۇيان - بۇيان قاراپ شامالخاننى ئۇچرىتالمىدى. «ئۇ بەلكىم بىزنىڭ كېلىشىمىزدىن بىخەۋەر ھالدا، بىر ياقلارغا كېتىپ قالغاندۇ؟» دەپ ئويلىدى بارات پالۋان.

كوچىدا ئۇلارنى كۆرگەن بىرەيلەن قاتتىق ۋارقىرىدى.

— بارات پالۋانلار كەلدى!

ئۆي - ئۆيدىن قارشى ئالغىلى چىققان ئادەملەر بۇلارنىڭ ئالدىغا يۇگۈرۈشتى.

— پالۋانلارنى قارشى ئالايلى!

— بىزلەرنى مۇشۇنداق بەختلىك كۈنلەرگە ئېرىشتۈرگەن پالۋانلارغا رەھمەت!

— ياشىسۇن باتۇر ئوغلانلار!

ئۇلار ئۆز ئوغلانلىرىنى داغدۇغا بىلەن كۈتۈۋېلىشتى. ھەجەرخان بۇلار ئارىسىدىن قۇربانىنى ئىزدەيتتى. ئۇنىڭ

چولپان كەبى كۆزلىرى ئۈمىد نۇرلىرىغا تولغاندى.
كېيىن...

بارات پالۋان بۇ يۇرت خەلقىدىن شامالخان ھەققىدە مۇنداق رىۋايەت ئاڭلىدى: زىڭاقلىرى كىرىشكەن، ساقاللىرى ئۆسۈپ، كۆزلىرى خۇنۇكلىشىپ قورۇق باسقان، كىشىلەر بىلەن تۇزۇك پاراڭلاشمايدىغان غەلىتە ئادەتنى يېتىلدۈرۈۋالغان شامالخان كېيىنكى كۈنلەردە ئالىجوقا سۆزلەيدىغان بولۇپ قېلىپ، دائىم ئېرىقلاردىن كۈچەپ سەكرەپ، ۋارقىراپ كۈلۈپ كېتىدىغان، گاھىدا شۇكلەپ مۇڭلىنىپ قالىدىغان بولۇپ قاپتۇ. كېيىن ئۇ تۇيۇقسىز غايىب بوپتۇ. كىشىلەرنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا، ئۇنى جىن ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ. ھازىر ئۇ خىلۋەت بىر تاغلىق ماكاندا ياۋايى ھايۋان، قۇش، جانىۋارلار بىلەن بىللە ياشاپ كۈن كەچۈرۈۋاتقۇدەك. گۈزەل بىر پەرىزات ئۇنى يامان جىنلاردىن قوغداپ يۈرۈۋاتقىدەك... ئۇ كېسىلى ساقايغان ھامان يەنە بۇ يەرگە قايتىپ كەلگۈدەكمىش...

بارات پالۋان بۇ رىۋايەتنى ئاڭلاپ ئاچچىق يۇتتى. كۆزلىرى قاراڭغۇلاشتى. ئاللىقانداق خىياللارغا چۆكۈپ بىر ھازا تۇرۇپ قالدى. ئاندىن ئۇلۇغ كىچىك تىندى ۋە مەيدىسىدىكى پارقىراپ تۇرغان مېدالنى چىڭ سىقىمدىدى...

2003 ـ يىلى سىنتەبىر، بورتالا

قانلىق ئىز

ئاپتورى: مۇھەممەتئىلى ھېلىم
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
ئەنسار مەتبەئە مەركىزىدە تىزىلدى
ئۈرۈمچى ئالتۇن يارۇق باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مم، 1/32؛
باسما تاۋىقى: 12.75؛ قىستۇرما ۋاراقى: 6
2005 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى
2005 - يىل 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 4000
ISBN7-228-09323-2
باھاسى: 21.00 يۈەن